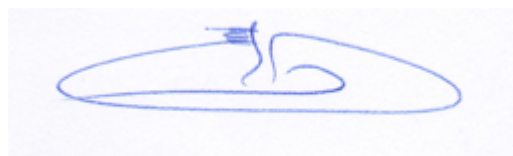


**ТДУ: 681.3:338(575.3)**

**ТКБ: 73+65.9(2)0(2 тоҷик)**

**М-86**

*Бо ҳуқуқи дастнавис*



**МУРТАЗОЗОДА ОРАЗ**

**ТАКМИЛИ СИСТЕМАИ ИДОРАКУНИИ РУШДИ  
ИННОВАТСИОНИИ САНОАТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН:  
НАЗАРИЯ, МЕТОДОЛОГИЯ, АМАЛИЯ**

**ДИССЕРТАЦИЯ**

барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои иқтисодӣ  
аз рӯйи ихтисоси 08.00.06.02 – Идоракунии инноватсияҳо ва рақамикунонии  
равандҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ

**Мушовири илмӣ:**

д.и.и., профессор

**Мирсаидов А.Б.**

**ДУШАНБЕ – 2025**

## МУНДАРИЧА

|                                                                                                                   |            |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>НОМГЀИ ИХТИСОРОТ ВА АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ.....</b>                                                                   | <b>4</b>   |
| <b>МУҚАДДИМА.....</b>                                                                                             | <b>6</b>   |
| <b>БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАШАККУЛӢИ СИСТЕМАИ ИДОРАКУНИИ РУШДИ ИННОВАТСИОНИИ СОҲАИ САНОАТ.....</b>            | <b>24</b>  |
| 1.1. Асосҳои назариявии ташаккулӣи системаи идоракунии рушди инноватсионии низоми миллии саноатӣ.....             | 24         |
| 1.2. Ҷанбаҳои институтсионалӣ ва сохтори системаи идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат.....                | 45         |
| 1.3. Таҳлили таҷрибаи хориҷии идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат.....                                    | 64         |
| Хулоса ва пешниҳодҳо.....                                                                                         | 83         |
| <b>БОБИ 2. ҶАНБАҲОИ МЕТОДОЛОГИИ ТАШАККУЛӢИ ВА ИДОРАКУНИИ РУШДИ ИННОВАТСИОНИИ СОҲАИ САНОАТ.....</b>                | <b>85</b>  |
| 2.1. Асосҳои методологии ташаккулӣи системаи идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат.....                     | 85         |
| 2.2. Принсипҳо ва шартҳои асосии идоракунии рушди инноватсионӣ соҳаи саноат.....                                  | 102        |
| 2.3. Арзёбии сохтори институтсионалии системаи идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат.....                   | 118        |
| Хулоса ва пешниҳодҳо.....                                                                                         | 136        |
| <b>БОБИ 3. ВАЗӢИ МУОСИР ВА ТАМОҶУЛҲОИ АСОСИИ ИДОРАКУНИИ РУШДИ ИННОВАТСИОНИИ САНОАТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН .....</b> | <b>138</b> |
| 3.1. Таҳлили вазъи муосир ва тамоҷулҳои рушди инноватсионии саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.....                   | 138        |

|                                                                                                                           |            |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| 3.2. Арзёбии системаи муосири идоракунии рушди равандҳои инноватсионӣ дар корхонаҳои саноатӣ.....                         | 168        |
| 3.3. Усулҳои арзёбии самаранокии системаи идоракунии рушди инноватсионии корхонаҳои саноатӣ.....                          | 187        |
| Хулоса ва пешниҳодҳо.....                                                                                                 | 205        |
| <b>БОБИ 4. НАҚШИ ҲАМГИРОИИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР РАВАНДИ ИДОРАКУНИИ РУШДИ СИСТЕМАИ САНОАТӢ....</b>                             | <b>207</b> |
| 4.1. Концепсияҳои муосири ҳамгироии инноватсионӣ: афзалият ва камбудӣҳо.....                                              | 207        |
| 4.2. Вазъи муосири раванди ҳамгироӣ дар саноати Тоҷикистон.....                                                           | 226        |
| 4.3. Ҳамгироии илм, таҳсилот ва истеҳсолот ҳамчун концепсияи муосири идоракунии рушди инноватсионии системаи саноатӣ..... | 245        |
| Хулоса ва пешниҳодҳо.....                                                                                                 | 265        |
| <b>БОБИ 5. САМТҲОИ АСОСИИ ТАКМИЛИ СИСТЕМАИ ИДОРАКУНИИ РУШДИ ИННОВАТСИОНИИ САНОАТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН.....</b>            | <b>267</b> |
| 5.1. Самтҳои афзалиятноки такмили раванди идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат.....                                | 267        |
| 5.2. Таъмини иттилоотии раванди идоракунӣ – омили рушди инноватсионӣ дар асоси технологияи рақамӣ.....                    | 288        |
| 5.3. Ташаккули механизмҳои идоракунии рушди инноватсионии корхонаҳои саноатӣ дар асоси принсипҳои иқтисоди «сабз».....    | 308        |
| Хулоса ва пешниҳодҳо.....                                                                                                 | 326        |
| <b>ХУЛОСА ВА ПЕШНИҲОДҲО.....</b>                                                                                          | <b>328</b> |
| <b>ТАВСИЯҲО ДОИР БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲО...</b>                                                                      | <b>333</b> |
| <b>РӢЙХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА.....</b>                                                                                 | <b>336</b> |
| <b>ИНТИШОРОТ АЗ РӢЙИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ.....</b>                                                                         | <b>377</b> |
| <b>ЗАМИМАҲО.....</b>                                                                                                      | <b>387</b> |

## НОМГҶҶИ ИҲТИСОРОТ ВА АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ

1. **АИТР** – Агентии инноватсия ва технологияҳои рақамӣ
2. **АИД** – Академияи идоракунии давлатӣ
3. **АМИТ** – Агентии миллии иттилоотии “Ховар”
4. **АО** – Агентии омор
5. **БВИ** – Бахши воқеии иқтисодиёт
6. **БМР 2016–2020/2021–2025** – Барномаи миёнамуҳлати рушд
7. **ВМ** – Вазорати молия
8. **ВМКБ** – Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон
9. **ВРИС** – Вазорати рушди иқтисод ва савдо
10. **ВСТН** – Вазорати саноат ва технологияҳои нав
11. **ДДТТ** – Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон
12. **ЗС** – Зеҳни сунъӣ
13. **ИА** – Иттиҳоди Аврупо
14. **ИМА** – Иёлоти Муттаҳидаи Амрико
15. **ИЧШС** – Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шӯравии Социалистӣ
16. **ИШАИР** – Институти шарқшиносии Академияи илмҳои Русия
17. **КА** – Кумитаи андоз
18. **КОА** – Комиссияи олии аттестатсионӣ
19. **КМ** – Корхонаи муштарақ
20. **КИТК** – Корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва конструкторӣ
21. **КХМ** – Корхонаҳои хурду миёна
22. **ММД** – Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ
23. **МИ** – Марказҳои инноватсионӣ
24. **МОИ** – Минтақаҳои озоди иқтисодӣ
25. **НМИ** – Низоми миллии инноватсионӣ
26. **НБО** – Неругоҳи барқии обӣ
27. **НТҶ** – Ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ

- 28. **ОМ** – Осиёи Марказӣ
- 29. **ПТ** – Паркҳои технологӣ
- 30. **РИР** – Рушди иқтисоди рақамӣ
- 31. **СМР–2030** – Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030
- 32. **СММ** – Созмони Миллалӣ Муттаҳид
- 33. **СРИС** – Стратегияи рушди иқтисоди “сабз”
- 34. **ТИ** – Технологияи иттилоотӣ
- 35. **ТИК** – Технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ
- 36. **ҲРУ** – Ҳадафҳои Рушди Устувор
- 37. **ҲҚТ** – Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон
- 38. **ҚТ** – Ҷумҳурии Тоҷикистон
- 39. **ҚМЧ** – Ҷумҳурии Мардумии Чин
- 40. **ЭР** – Экосистемаи рақамӣ
- 41. **ШДБХ** – Шарикии давлат ва бахши хусусӣ
- 42. **долл.** – доллари Иёлооти Муттаҳидаи Амрико
- 43. **млн.** – миллион
- 44. **млрд.** – миллиард
- 45. **с.** – саҳифа
- 46. **ш.** – шаҳр
- 47. **%** – фоиз

## МУҚАДДИМА

**Мубрамияти мавзуи таҳқиқот.** Дар «Стратегияи миллии рушди Ҷумурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» (СМР–2030) мақсад гузошта шудааст, ки рушди минбаъдаи иқтисодиёти миллӣ «...бар пояи навовариҳо» [22, с.7] ба роҳ монда мешавад. Бо мақсади амалӣ намудани ҳадафи мазкур дар доираи СМР–2030 се сценарияи рушд пешбинӣ гардида, муҳимтарини он рушди иқтисодиёти миллӣ бо роҳи индустриалию инноватсионӣ ба ҳисоб меравад. Дар таъмини рушди инноватсионии иқтисодиёти мамлакат рушди инноватсионии саноат яке аз самтҳои муҳим ва афзалиятноки сиёсати иқтисодии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Татбиқи сиёсати инноватсионӣ дар соҳаи саноат яке аз омилҳои калидии рушди устувори иқтисодиёти миллӣ ба ҳисоб рафта, фаъолияти дигар соҳаҳои иқтисодиёт аз он зич вобаста мебошад. Амалигардонии он дар соҳаи саноат имкон медиҳад, ки низоми миллии инноватсионӣ ва тафаккури саноативу инноватсионии аҳоли дар робита бо таҳаввули илмию техникии ҷаҳони имрӯза тақвият дода шавад. Бинобар ин, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намуданд, ки: «...саноатикунони босуръат ҳамчун ҳадафи чоруми стратегии кишвар қабул гардида, рушди саноат барои таъмин намудани устувории иқтисодиёт, ташкили ҷойҳои нави корӣ, баланд бардоштани иқтидори саноатии мамлакат ва рақобатнокии он замина мегузорад» [19].

Дар шароити гузариши Ҷумҳурии Тоҷикистон ба низоми нави иқтисодӣ, ки бо истифодаи технологияи рақамӣ асос ёфтааст, тағйироти куллии институтсионалӣ ба вуқӯ омада, омилҳои муҳити рақобат, талаботи зудафзояндаи субъектҳои бозори истеъмолӣ, рушди соҳаи таҳқиқоти илмӣ ва нақши захираҳои инсонӣ ҳамчун қувваи асосии пешбарандаи иқтисодӣ, рӯ ба афзоиш доранд. Ҳамаи ин омилҳо муҳиммияти идоракунии рушди инноватсионии корхонаҳои муосири саноатиро дучанд мегардонанд. Аз нигоҳи мо, дар шароити саноатикунони босуръати кишвар субъектҳои соҳаи

саноат ба масъалаҳои ҷорӣ намудани принципҳои менеҷменти инноватсионӣ дар раванди истеҳсоли молу маҳсулот таваҷҷуҳи кам зоҳир намудаанд. Илова бар ин, онҳо аз нарасидани кадрҳои соҳибтаҳассус ва сатҳи баланди маъмурий кардашудаи равандҳои истеҳсолӣ танқисӣ мекашанд. Яке аз мушкилоти асосии идоракунии рушди инноватсионӣ бо суръати баланди ҷаҳони гардидаи донишҳо ба ҳисоб рафта, барои дуруст қабул намудани қарорҳои идоракунии монеа эҷод менамояд.

Дар шароити имрӯза баланд бардоштани сатҳи афзалияти рақобатнокӣ танҳо дар сурати мукаммал гардонидани механизми идоракунии фаъолияти инноватсионии соҳаи саноати кишвар бо воситаи ҷамъоварӣ, мубодила ва истифодаи донишҳо дар заминаи истифодаи афзалиятҳои Индустрияи 4.0 ба даст оварда шуда, он имкон медиҳад, ки аз болои системаи истеҳсолот ва иштирокчиёни фаъолияти инноватсионӣ аз ҳисоби ташкил додани ҳамгироии шабакавӣ назорати зарурӣ бурда шавад. Идоракунии рушди инноватсионии саноати ҷумҳурӣ дар ин вазъият яке аз раванди асосии иқтисодӣ ба ҳисоб рафта, имкон медиҳад, ки равишҳо доир ба татбиқи қарорҳои технологӣ мурағаб сохта шаванд. Дар натиҷа, дониш ва навоҳарӣ ба яке аз унсурҳои асосии рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ табдил меёбанд. Ҳангоми татбиқи амалии стратегияҳои идоракунии рушди инноватсионӣ дар шароити рақамикунонӣ ва Индустрияи 4.0, зарурати қабули қарорҳои оқилона ва самаранок дар самти мукаммал гардонидани ҷанбаҳои технологӣ ва истеҳсолӣ бо истифода аз имкониятҳои зеҳни сунъӣ ба миён омада, ба ин масъала ҳамчун самти стратегии идоракунии инноватсионии соҳаи саноат бояд таваҷҷуҳ зоҳир гардад. Муҳимияти ин масъаларо ба инобат гирифта, зарур аст, ки ҷиҳати таҳияи механизмҳои стратегии идоракунии рушди инноватсионӣ дар заминаи равиши ситуатсионӣ (ҳолатӣ) ва татбиқи ҳамаҷонибаи технологияи нав дар соҳаи саноат ҷорачӯӣ карда шавад. Ба ғайр аз ин, тағйироте, ки дар шароити рушди саноатикунони босуръати кишвар ба вуқӯ меоянд, тақозо менамоянд, ки доир ба рушди методология ва афзорҳои идоракунии рушди инноватсионӣ корҳои назарраси илмӣ анҷом дода шаванд. Назария ва амалия

идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат системаи андешаҳо ва принципҳоро дар бар мегирад, ки онҳо ба рушди инноватсионӣ ва истифодаи неруи зехнӣ дар соҳаи мазкур равона карда шудаанд. Ин тарзи тафаккуре мебошад, ки бо идоракунии руҳияи соҳибкорӣ, ки ба эҷоди технологияи нав, истеҳсоли маҳсулоти инноватсионӣ ва пешкаш намудани онҳо ба бозор зич вобаста мебошад.

Мусаллам аст, ки имрӯзҳо низоми идоракунии соҳаи саноат дар марҳилаи нави рушди иқтисодӣ ҷаҳон, ки бештар ба насли панҷум ва шашуми технологӣ таъяс мекунад, қарор гирифтааст. Чунин ҳолат аз субъектҳои иқтисодии соҳаи саноат тақозо менамояд, ки онҳо барномаҳои истеҳсолии худро бо дарназардошти дастовардҳои ҷадиди замони нав, ки бо нанотехнология, био-технология, зехни сунъӣ ва ғайра асос ёфтаанд, омода ва дар амал татбиқ намоянд. Дар ин маврид корхонаҳои саноатии Тоҷикистон истисно намебошанд.

Бинобар ин, ҳалли муаммоҳои илмӣ дар боло зикрфта дар масъалаҳои идоракунии рушди инноватсионии саноати мамлакат аҳамияти хосса пайдо намуда, татбиқи сиёсати инноватсионии давлатӣ дар сатҳи миллӣ ва минтақавӣ муҳим арзёбӣ мегардад. Бо дарназардошти ин, мавзуи интихобгардида рӯзмарра буда, дорои аҳамияти муҳимми назариявӣ методологӣ ва амалӣ мебошад.

**Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ.** Ҷанбаҳои асосии фаъолияти инноватсионӣ ва масъалаи идоракунии сиёсати саноатӣ дар корхонаҳои истеҳсоли аз ҷониби олимону муҳаққиқони зиёди классики муосири хориҷиву ватанӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шудаанд. Тибқи мушоҳидаҳо, доир ба паҳлуҳои гуногуни рушди фаъолияти инноватсионӣ дар адабиёти иқтисодии ҷаҳонӣ ва ватанӣ диққати хосса дода шудааст.

Масъалаҳои умумӣ ва хосси назария ва амалияи рушди инноватсионӣ ва татбиқи принципҳои он дар соҳаи саноат дар таҳқиқоти олимони зерини ватанӣ инъикос ёфтаанд: Қайюмов Н.Қ., Комилов С.Ҷ., Мирсаидов А.Б., Низомова Т.Д., Ризоқулов Т.Р., Файзуллоев М.К., Раҷабов К.Р., Ҷурабоев Ғ.,



Саидмуродов Л.Х., Каримова М.Т., Пулатова И.Р., Қодиров Ф.А., Маҳкамов Б.Б., Ҳочиматова Х.Р., Чумаев У.М., Нурдинов Б.Х., Раҳмонов Қ.Р., Қодирзода Ш.А., Ҳоҷаева З.С., Марипова Ф.А., Нуров П. ва дигарон.

Назарияи умумии инноватсия ва фаъолияти инноватсионӣ дар таҳқиқоти муҳаққиқони хориҷӣ, ба монанди Шамхалов Ф.И., Крупнов Ю., Быдтаева Э.Б., Сухарев О.С., Санжина О.П., Бадараева Р.В., Клейнер Г.Б., Тамбовцев В.Л., Качалов Р.М., Плохотникова Г.В., Безуглая А. Д., Казакова Т.П., Сафиуллин Н.З., Сафиуллин Л.Н., Портер М. ва Шумпетер Й. ва дигарон таҳқиқ карда шудааст.

Чанбаҳои методологии рушди соҳаи саноат дар асарҳои олимони ватанӣ, аз ҷумла: Комилов С.Қ., Мадаминов А.А., Саидова М.Қ., Раҳмонов Қ.Р., Тагаева Г.М., Қаюмова М.Х., Иброҳимов И.Р., Баҳриддинзода П.М. ва олимони хориҷӣ Козловский А.В., Моисеенко Н.А. Астафьева О.Е., Белякова Е.В., Беляков Р.А., Житяева О.И., Мансуров Р.Е. ва дигарон мавриди омӯзиш ва пажӯҳиш қарор гирифтаанд.

Масоили ҳамгироии инноватсионӣ ва тақвияти идоракунии инноватсионии рушди низомии саноатӣ дар қорҳои муҳаққиқони ватанӣ, аз ҷумла Раҳимов Т.Р. Қурбонов А.Ш., Ғаюров Л., Асоев Ҳ.М., Раҳимзода Ш., Миралиев К.Х., Алибаева М.М., Солиҳзода С.Ҳ., Дӯстматов Б.М., Бобомуродов П.У., Қаюмова М.Х., Дӯсталиев С.Т. ва пажӯҳишгарони хориҷӣ Шумпетер И., Портер М., Уколов В.Ф., Галайда В.А., Мазин С.С., Гунин Н.В., Низамутдинов М.М., Орешников В.В., Иващенко Н.С., Зайтсев А.В., Иванов И.В., Баранов В.В., Григорьев С.Н., Кутин А.А., Карпова В.Б., Мурадов А.А. ва дигарон таҳқиқ гардидаанд.

Масъалаҳои ташкили истеҳсолот ва рушди идоракунии инноватсионӣ ва рақамикунонии соҳаи саноат дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асарҳои иқтисодчиёни ватанӣ, аз ҷумла Қаюмов Н.К., Комилов С.Қ., Низомова Т.Д., Каримова М.Т., Дадоматов Д.Н., Низомов С.Ф., Нурдинов Б.Х., Солиев Ш.Х., Низомова Ш.Ю., Зиёева М.Д., Қаюмӣ Ш.Т., Ғафоров Ф.М., Мирзо Х.Ф., Ҳамидова Ф.Х., Аскарова С.С. ва муҳаққиқони хориҷӣ Мыслякова Ю.Г.,

Моргунов Ю.А., Древалев О., Петров А.М., Хамидуллин Ф.Ф., Ананьин В.И., Зимин К.В., Лугачев М.И., Гимранов Р.Д., Скрипкин К.Г. ва дигарон дида баромада шудаанд.

Дар маҷмӯъ, дар адабиёти иқтисодии ватанӣ масъалаи ташаккул ва идоракунии рушди инноватсионии низоми саноати миллӣ дар ҷараёни ҷаҳонишавӣ коркард нагаштааст. Новобаста аз таҳқиқоти анҷомдодашуда, ҳанӯз ҳам як қатор муаммоҳои ҳалношуда вобаста ба идоракунии мақсадноки инноватсионии рушди саноати миллӣ, ҷой доранд. Илова бар ин, адабиёти иқтисодии ватанӣ масъалаҳои идоракунии рушди инноватсионии низоми саноатиро пурра дар бар намегирад. Аз ин лиҳоз, татбиқи фаъолияти инноватсионии ташаккули идоракунии он дар соҳаи саноат нокифоя боқӣ мондаанд, ки ин мубрамияти мавзуи интиҳобкардаи таҳқиқотро муайян мекунад.

**Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ.** Мақсад, вазифаҳо ва натиҷаҳои таҳқиқот ба муқаррароти чунин барномаҳои давлатӣ таъяс мекунад: «Стратегияи милли рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» (аз 1 декабри соли 2016, №636), «Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020/2021-2025» (аз 28 декабри 2016, №678), «Барномаи миёнамуҳлати рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025» (аз 26 октябри соли 2021, №460), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи савдои электронӣ» [12] (аз 24 декабри соли 2022, № 1921), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуҷҷати электронӣ ва имзои электронӣ» (аз 15 марти соли 2023, № 1965), «Стратегияи рушди иқтисоди «сабз» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2037» (аз 30 сентябри соли 2022, №482), Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои афзалиятноки таҳқиқоти илмӣ ва илмию техникаӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» (аз 28 феввали соли 2025, №114), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти инноватсионӣ» [15] (аз 16 апрели соли 2012 № 822), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сиёсати давлатӣ дар соҳаи саноат»

[11] (аз 23 декабри соли 2021, № 1848), «Барномаи саноатикунони босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025» [6] (аз 27 майи соли 2020, №293) ва як қатор дигар барномаву стратегияҳои соҳавӣ иртибот дорад.

Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи татбиқи нақшаи корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи иқтисодиёт ва ташкили соҳибкории факултети иқтисод ва тиҷорати Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон иҷро гардида, дар чаласаи Шурои олимони донишгоҳ ва конфронсу симпозиумҳои дохилию байналмилалӣ муҳокима гардидааст.

Новобаста аз таҳқиқоти анҷомшуда, масъалаҳои рақамикунони истеҳсолот барои таъмини рушди устувори соҳаи саноати ватанӣ ҳанӯз ҳам дар сатҳи зарурӣ мавриди баррасӣ ва таҳқиқ қарор нагирифтаанд. Бинобар ин, гузариш ба иқтисодиёти инноватсионӣ ва ташаккули унсурҳои инфрасохтори инноватсионӣ чиҳати истеҳсоли молҳои рақобатпазир муҳим арзёбӣ гардида, ба иқтидори содиротии кишвар ва беҳтар намудани сатҳу сифати зиндагии аҳоли заминаи мусоид фароҳам меоварад.

### **ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ**

**Мақсади таҳқиқот.** Асоснок намудани ҷанбаҳои назариявӣю методологии мукамалгадонии механизмҳои системаи идоракунии рушди инноватсионии саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити рушди инноватсионӣ ва трансформатсияи рақамии иқтисодиёт, ҳамчунин таҳия ва пешниҳоди тавсияҳои амалӣ оид ба татбиқи босамари сиёсати давлатии инноватсионӣ дар соҳаи саноати иқтисодиёти миллии кишвар мебошад.

**Вазифаҳои таҳқиқот.** Барои ноил гардидан ба мақсади таҳқиқот вазифаҳои зерин ба миён гузошта шудааст:

- таҳқиқи асосҳои назариявии ташаккулёбии системаи идоракунии рушди инноватсионии низоми миллии саноат;
- омӯзиши ҷанбаҳои институтсионалӣ ва сохтори низоми идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат;
- таҳлили таҷрибаи хориҷии идоракунии рушди инноватсионии бахши саноат ва имкониятҳои татбиқи он дар амалияи саноати кишвар;

– таҳқиқи асосҳои методологии ташаккулёбии низоми идоракунии рушди инноватсионӣ, принцип ва шартҳои асосии идоракунии он дар саноат, инчунин, усулҳои арзёбии самаранокии низоми идоракунии рушди инноватсионии корхонаҳои саноатӣ;

– тавсифи сохтори институционалии низоми идоракунии рушди инноватсионии саноат ва муносибатҳои методӣ доир ба арзёбии он;

– арзёбии қонуниятҳои таъҷилҳои муносири рушди равандиҳои инноватсионии саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва самаранокии низоми муносири идоракунии рушди он дар корхонаҳои саноатӣ;

– таҳқиқи консепсияҳои муносири ҳамгироии инноватсионӣ ва зухури он дар саноати кишвар;

– арзёбии афзори муносири раванди ҳамгироӣ дар саноати Тоҷикистон, афзалият ва камбудӣҳо;

– муайян намудани таъҷили рушди ҳамгироии илм, таҳсилот ва истеҳсолот ҳамчун омили тақмили идоракунии рушди инноватсионии саноат;

– пешниҳод намудани самтҳои асосии тақмили низоми идоракунии рушди инноватсионии саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти ҳалли масъалаҳои зерин:

➤ таъмини иттилоотии раванди идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат дар асоси технологияи рақамӣ;

➤ ташаккули механизмҳои идоракунии рушди инноватсионии корхонаҳои саноатӣ дар асоси принципҳои иқтисодии “сабз”.

**Объекти таҳқиқот.** Соҳаи саноат ва системаи идоракунии рушди инноватсионии корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

**Мавзӯи (предмети) таҳқиқоти** маҷмуи муносибатҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва идоракунии ба ҳисоб мераванд, ки дар ҷараёнҳои идоракунии рушди инноватсионии саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба вуҷуд меоянд.

**Фарзияи таҳқиқот** ба тасдиқ кардани муқаррарот, ки маҳз мукаммалгдонии маҷмуи муносибатҳои таъсирбахши идоракунии ва механизмҳои ташкиливу иқтисодии системаи идоракунии рушди

инноватсионии соҳаи саноат, ки ба татбиқи босамари ҳадафи чоруми рушди миллӣ – саноатикунонии босуръати иқтисодиёт мусоидат менамояд, асос ёфтааст. Ин бояд ба талаботи инқилоби чоруми саноатӣ ва марҳилаи панҷуми технологӣ, ки дар пояи истифодаи хусусиятҳои трансформатсияи рақамӣ ва рушди иқтисоди “сабз” бояд сурат гирад, мутобиқат намояд. Такмили механизмҳои муассири идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат, аз ҷумлаи омили бунёдӣ ва стратегии баландбардории рақобатпазирии иқтисоди миллӣ дар давраи дарозмудат мебошад.

**Асосҳои назариявии таҳқиқот.** Дар кори илмӣ мазкур асарҳои олимони ватанию хориҷӣ доир ба масъалаҳои рушди фаъолияти инноватсионӣ ва тақвияти сармоягузориҳо дар соҳаи саноат, идоракунии мақсадноки он дар шароити гузариш ба иқтисоди «сабз» баррасӣ шудаанд. Ҳамзамон, аз санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки соҳаи саноатро ба танзим медароранд, инчунин, маводҳои ҳамоишҳои илмӣ–амалии байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ васеъ истифода гардидааст.

**Асосҳои методологии таҳқиқот.** Ҷанбаҳои методологии мавзӯи таҳқиқшавандаро Паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ–Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ҳисоботҳо ва таҳлилҳои Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, стратегияву барномаҳои давлатии сатҳи миллӣ, минтақавӣ ва соҳавӣ, маълумоти расмӣи Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва созмонҳои байналмилалӣ, монографияҳо, захираҳои иттилоотии интернет ва дигар нашриёти олимони ватанию хориҷӣ ташкил медиҳанд.

Барои ноил шудан ба ҳадафу вазифаҳо ва таҳияи пешниҳодҳои муфид дар диссертатсия усулҳои диалектикӣ, илмӣ–мантиқӣ, таҳлили муқоисавӣ, омӯрӣ, иқтисодӣ ва ғайра истифода шудаанд.

**Сарчашмаи маълумот.** Ба ҳайси сарчашмаи маълумот санадҳои меъёрии ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маводи Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон, Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, нашрияҳои матбуоти даврӣ, монографияҳо, маводи конференс ва семинарҳои илмӣ амалӣ роҷеъ ба масъалаҳои рақобатпазирии маҳсулоти саноатӣ, захираҳои иттилоотии интернет, матолиби ҷамоатиҳои илмӣ ва илмӣ амалии байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ, мизҳои гирд ва коркарду ҳисобҳои ҳуди муаллиф, инчунин, маводи назариявӣ ва таҷрибавӣ дар монографияҳои муаллифони ватанӣ ва хориҷӣ мавҷудбуда, истифода шудаанд.

**Марҳалаҳои таҳқиқот.** Давраи иҷрои диссертатсия солҳои 2019–2025-ро дар бар гирифта, дар кафедраи иқтисодиёт ва ташкили соҳибкории Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон иҷро гардидааст.

**Навгони илми таҳқиқот.** Навгониҳои илмӣ таҳқиқоти диссертатсионӣ аз асосноккунӣ ва ҳалли масъалаҳои назариявӣ ва амалии тақмилдиҳии дастгирии давлатии рушди низомии саноат дар кишвар бо истифода аз принсипҳои фаъолияти инноватсионӣ иборат мебошад.

Ҷанбаҳои методологии таҳқиқот бо равишҳои системавӣ асос ёфта, имкон медиҳанд он мушкилоте, ки дар раванди идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат қой доранд, мавриди таҳлил ва ҳулосабарорӣ қарор дода шаванд. Дар раванди иҷрои таҳқиқоти диссертатсионӣ аз усулҳои омӯрӣ–математикӣ, бисёрӯмила, ҳамчунин, усулҳои ҷадвалӣ, графикӣ ва дигарон васеъ истифода бурда шудааст.

Натиҷаҳои зерини муҳимтарин ба даст оварда шудаанд, ки **навгони илмӣ таҳқиқотро** муайян мекунад:

–мушаххас намудани мавқеъ ва қойҳои фаъолияти инноватсионӣ дар низомии идоракунии рушди соҳаи саноат бо таъба таҳлили ҳамҷонибаи ҷанбаҳои назариявии он. Дар ин раванд идоракунии рушди инноватсионии низомии саноатӣ таъриф дода шудааст, ки он ҳамчун маҷмуи истифодаи роҳи усулҳои инноватсиониро дар бар гирифта, таъбиқи онҳо дар низомии саноатӣ

самаранокии онро дар шароити бозор таъмин намуда, онро ба самти мақсаднок равона менамояд;

– асоснок кардани роҳу усулҳо идоракунии рушди инноватсионии саноат бо таваҷҷуҳ ба таҷрибаи кишварҳои пешқадам ва татбиқи онҳо дар шароити Тоҷикистон. Бо ин мақсад пешниҳод карда мешавад, ки минбаъ зарур аст, ки ба таъсиси кластерҳои саноатӣ, комплексҳои саноатӣ ва дигар инфрасохтори саноатие, ки дар заминаи принципҳои инноватсионӣ таъсис дода шуда, фаъолияти он идора карда мешавад, диққати махсус дода шавад;

– гурӯҳбандии принципҳои асосии идоракунии рушди инноватсионии соҳаҳои саноатӣ: самаранокӣ, систематикӣ, таъминоти кадрӣ, мутобиқшавӣ, давомнокӣ, идоракунии хавфҳо, таъмини захираҳо, ҳамкорӣ ва ошкорбаёнӣ, таъминоти инфрасохторӣ, таваҷҷуҳи муштариён, таъминоти моддию техникӣ. Принципҳои мазкур барои идоракунии рушди инноватсионии низоми саноатӣ заминаи мусоид фароҳам оварда, онро ба сатҳи нави муносибат дар шароити бозор мебарорад;

– асосноккунии ҷанбаҳои методии идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат бо таваҷҷуҳ ба муайян намудани нишондиҳандаҳои асосӣ ва усулҳои арзёбии рушди инноватсионии низоми саноатӣ;

– дида баромадани имкониятҳои рушди инноватсионии соҳаи саноат бо таваҷҷуҳ ба муайян намудани талаботи соҳа ба захираҳои кадрӣ ва пешниҳод кардани роҳҳои таъмини ба он;

– мавриди таҳқиқ ва хулосабарорӣ қарор додани сохтори институтсионалии идоракунии рушди инноватсионии низоми саноатӣ миллӣ бо таваҷҷуҳ ба муайянсозии нақши ниҳодҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ дар ин самт;

– мушаххас кардани нақши давлат ҳамчун субъекти раванди инноватсионӣ дар идоракунии рушди низоми саноатӣ ва пурзӯр намудани кори сохторҳои таркиби он дар заминаи гузаштан ба модели индустриалӣ-инноватсионӣ ва таҳияи асосҳои концептуалии рушди он;

– ошкор намудани мушкилоти саноати миллӣ дар раванди гузариш ба модели инноватсионии рушд бо роҳи таҳлили ҳамаҷонибаи имконият ва монеаҳо дар ин раванд, ки бартараф намудани онҳо рушди устувори соҳаи саноати миллиро дар шароити маҳдудияти захираҳо ва афзоиши рақобати бозорӣ таъмин менамояд;

– рушди ҳамгирии инноватсионӣ дар соҳаи саноат бо таваҷҷуҳ ба тавсеаи шарикӣ илм, таҳсилот ва истеҳсолот ҳамчун роҳи расидан ба ҳадафҳои рушди устувор асоснок карда шудааст. Татбиқи концепсияи пешниҳодшудаи муаллиф (Концепсияи рушди иқтисоди “сабз” дар соҳаи саноат) дар шароити Тоҷикистон як падидаи нави иқтисодӣ буда, он метавонад дар раванди идоракунии инноватсионии соҳаи саноат ва рушди “сабз”-и он нақши ҳалкунанда гузорад;

– самтҳои афзалиятноки идоракунии рушди инноватсионии системаи миллии саноатӣ бо таваҷҷуҳ ба рақамикунонии раванди тавлиди молу маҳсулот ва мутобиқгардонии он бо принсипҳои иқтисоди “сабз” пешнишод карда шудаанд. Чунин равиш имкон медиҳад, ки аз як тараф, рушди инноватсионии низоми саноати миллӣ таъмин гардад ва аз ҷониби дигар, сохтори истеҳсолии кишвар марҳала ба марҳала ба талаботи экологӣ, ҳамчун Ҳадафи Рушди Устувор, (ХРУ) мутобиқ гардонида шавад.

Нуктаҳои ба ҷимоя пешниҳодшаванда:

1. Ворид кардани муаяйнӣ ба моҳият ва сохтори низоми инноватсионии саноатии кишвар ҳамчун объекти идоракунӣ, ки аз маҷмуи институтҳои инфрасохториву ташкилӣ, сохторҳо, ташаббусҳо, ки барои тарғибу паҳнкунӣ ва рушди навоварию ихтироотро дар баҳши саноатии иқтисодиёт мусоидат менамояд, инчунин, коркарди асосҳои назариявии механизмҳои идоракунии ин низом, мебошад;

2. Асосноккунии муҳимияти таъмини институтсионалии низоми идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат, ки системаи ҳавасмандиву маъсулиятро дар ин ҷода неру мебахшад, инчунин, дар ҳошияи омузиши таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ коркарди самтҳои такмили механизмҳои



идоракунии рушди инноватсия дар самти таҳким додани инфрасохтори инноватсионии саноат ва дар муқоиса ба нишондиҳандаҳои рақобатпазирӣ дар кишварҳои хориҷӣ асоснок намудани роҳҳои ҳалли як қатор мушкилот дар ин роҳ мебошад;

3. Коркарди асосҳои методологии ташаккулёбии низоми идоракунии рушди инноватсионӣ дар саноат ва асоснокунии меъёрҳои (критерияҳои) идоракунии рушди инноватсионӣ дар соҳаи саноат. Ин асосҳо ки бо истифода аз технологияи муосир ва муносибатҳои иқтисодии нав таҳия гашта, вазифаҳои идоракуниро дар самти ташаккул ва амалӣ кардани ғояҳои нав ва татбиқи технологияҳои навинро барои беҳтар намудани фаъолияти корхонаҳои саноатӣ ва мутобиқшавӣ ба тағйироти муҳити глобалӣ, технологӣ ва бозорӣ неру мебахшад;

4. Принцип ва шартҳои асосии идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат, ки равиши системавиро дар идоракунии равандҳои инноватсионии соҳаҳои саноат инъикос менамоянд. Ин принципҳо дар мавриди таҳрезии сохтори институтсионалии низоми идоракунии рушди инноватсионии саноат қарор мегиранду ба баланд гардидани сатҳи рақобатпазирӣ, устуворӣ ва мутобиқшавии соҳаи саноат ба шароити бозор мусоидат менамоянд.

5. Арзёбии вазъи муосир ва қонуниятҳои рушди соҳаҳои саноат ва тамоюлҳои рушди инноватсионии он, тағйироти сохтории соҳаи саноат ва ташаккулу рушди инфрасохтори инноватсионӣ, ҳамчунин, ниҳоди иқтисодиву ташкилии идоракунии рушди инноватсионӣ. Коркарди тавсияҳо ҷиҳати таъмини рушди инноватсионии соҳаҳои саноати коркард, ки ба пайдо гардидани ҷойҳои нави корӣ ва арзиши иловагӣ дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД) ва ба рушди устувори иқтисоди миллӣ мусоидат менамояд.

6. Арзёбии тарафҳои мусбату манфии консепсияҳои муосири ҳамгироии саноатӣ ва коркарди консепсияи ҳамгироии инноватсионӣ, унсур, мақсад ва афзалиятҳои асосии он дар саноат. Ҳамчунин, тавсифи сохтори муносибатҳои ҳамгироии таҳсилот, илм ва истеҳсолот, ҳамчун механизм ва омилҳои муҳимми идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноатӣ дида баромада шудааст.

7. Асоснокунии самтҳои асосии такмили низоми идоракунии рушди инноватсионии саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи мукамалгардонии механизмҳои ташкиливу иқтисодии рушди инноватсионӣ ва технологияи соҳаи саноат дар раванди татбиқи ҳадафи чоруми стратегияи миллӣ. Асоси ин равандро таъмини иттилоотии чараёнҳои идоракунӣ дар заминаи технологияҳои рақамӣ, ки ба баланд гардидани самаранокии идоракунӣ ва суръат бахшидани рушди инноватсионии саноат мусоидат мекунанд, ташкил медиҳад.

8. Мукамал гардонидани механизмҳои идоракунии рушди инноватсионии соҳаҳои саноат бо дарназардошти мутобиқ намудани онҳо бо принсипҳои иқтисодиёти “сабз”, ки имкон медиҳанд дар кишвар устувории экологӣ мувофиқ бо Ҳадафҳои Рушди Устувор ҳифз карда шавад.

9. “Консепсияи рушди иқтисоди «сабз» дар соҳаи саноат” санаде мебошад, ки он дар асоси барномаву стратегияҳои рушди инноватсионии саноат, ки дар он муносибати ҳамаҷониба ва иштироки тамоми ҷонибҳои манфиатдор (сохторҳои давлатӣ, соҳибкорӣ, илм ва ҷомеа) қарор гирифта, барои коркарди механизмҳои ташкиливу иқтисодӣ ва институтсионалии рушди инноватсионӣ мусоидат менамояд;

10. Коркарди муаллифӣ ҳаритаи роҳ дар соҳаи саноат метавонад ҳамчун роҳнамои асосӣ барои гузариш ба иқтисоди «сабз» хидмат намуда, ба шароит ва имкониятҳои миллӣ ва байналмилалӣ мутобиқ гардида, инчунин, барои ҷорӣ кардани таҷрибаҳои беҳтарин дар рушди иқтисодии кишвар истифода мешавад.

**Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот.** Аҳаммияти назариявии таҳқиқот дар таҳияи муқаррароти назариявӣ ва методологӣ ифода меёбад, ки моҳият ва мазмуни иқтисодии таъмини инфрасохтори рушди инноватсионии саноатро ошкор сохта, барои таҳия ва татбиқи тадбирҳои муассири рушди индустриалию инноватсионӣ истифода шуда, истифодаи онҳо заминаҳои концептуалии рушди инноватсионии саноатро тақвият мебахшанд. Аҳаммияти амалии кори диссертатсионӣ дар он зоҳир мегардад, ки хулоса ва тавсияҳои

илман асоснокшуда метавонад аз ҷониби ширкату мақомоти марказӣ ва маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, корхонаҳои саноатӣ, барои тақмили додани сиёсати соҳавӣ ва давлатӣ дар самти таъмини инфрасохтори рушди инноватсионии соҳаи саноат истифода карда шаванд.

Маводҳои таҳқиқотӣ метавонанд дар таълими фанҳои «Назарияи иқтисодӣ», «Иқтисоди рақамӣ», «Иқтисоди корхона», инчунин, курсҳои махсуси рушди сиёсати саноатӣ ва инноватсионӣ мавриди истифода қарор гиранд.

### **Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ.**

Навгониҳои илмӣ ва натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ ба бандҳои зерини Шиносномаи ихтисосҳои илмӣи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 08.00.06.02 – Идоракунии инноватсияҳо ва рақамикунонии равандҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ. 1.1. Рушди муқаррароти назариявӣ ва методологияи фаъолияти инноватсионӣ; тақмилдиҳии шаклҳо ва усулҳои таҳқиқи равандҳои инноватсионӣ, рақамикунонӣ дар низомҳои иқтисодӣ. 1.4. Таҳқиқи равандҳои ҳамгироӣ дар муҳити инноватсионӣ. Консепсияҳои навсозӣ ва шаклҳои татбиқкунии амалии онҳо. 1.5. Хусусиятҳои таъсисдиҳӣ ва таҳқиқи низомҳои миллии инноватсионӣ: принципҳои сохт ва рушдбӣ, сохтор ва функсияҳо, баҳодиҳии самаранокӣ. 1.6. Коркарди усулҳо ва механизмҳои ҳамгироии илми мактабҳои олии бо низомии миллии инноватсионӣ ва раванди ҷаҳонии инноватсионӣ. Рушди усулҳо ва шаклҳои тижоратикунонии инноватсияҳои мактабҳои олии дар корхонаҳои хурди инноватсионӣ. 1.9. Баҳодиҳии неруи инноватсионӣ дар низомҳои иқтисодӣ. 1.13. Коркард ва тақмилдиҳии шаклҳо, сохтор ва низомҳои институтсионалии идоракунии фаъолияти инноватсионӣ ва рақамикунонии равандҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ. Баҳодиҳии самаранокии фаъолияти инноватсионӣ. 1.15. Таҳқиқи самтҳо ва воситаҳои рушди созмондиҳии нави технологияи низомҳои иқтисодӣ. Коркарди стратегияи рақамикунонии равандҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ. 1.29. Тақмили методологияи

идоракунии сармояи инсонӣ барои манфиатҳои рушди инноватсионӣ ва рақамикунонии равандҳои иқтисодӣ-иҷтимоӣ.

**Саҳми шахсии доктараби дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот.** Таҳқиқоти диссертатсионӣ аз ҷониби муаллиф бо истифода аз таҳлил ва ҷамъбаастсозии маводҳои назариявӣ, методологӣ ва амалӣ, ҳамчунин, таҳқиқи тамоюли рушди соҳаи саноат ва таъмини рушди инноватсионии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом дода шудааст. Муқаррароти илмӣ ва нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда аз ҷониби ҳуди муаллиф таҳия ва пешниҳод карда шудаанд. Ҳамчунин, коркарди илмӣ дар раванди таълими Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон истифода карда шудааст.

**Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия.** Апробатсияи мавзӯи таҳқиқот дар ҷаласаи кафедраи иқтисодиёт ва ташкили соҳибкории Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон (суратҷаласаи № 5 аз 14.12.2024) гузаронида шудааст. Инчунин, натиҷаҳои таҳқиқот дар шакли маърузаҳои шифохӣ пешниҳод гардида, дар ҳамоишҳои илмию амалии байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ, аз ҷумла, маҷмуаи мақолаҳои Конфронси илмию амалии ҷумҳуриявӣ байналмилалӣ (2016–2025): маводҳои Конфронси илмию амалии байналмилалии фосолавӣ дар мавзӯи «Нақши инноватсияҳо дар рушди иқтисодии кишвар» (Душанбе, ДДТТ–2016); Маҷмуаи маводҳои Конфронси илмию амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Баланд бардоштани нақши бонкҳои минтақавӣ дар рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Душанбе – 2017); маҷмуи маводҳои Конфронси сеюми байналмилалии илмию амалии интернетии ҷавонон дар мавзӯи «Усули кластерӣ–асоси рушди инноватсионии системаҳои саноатии минтақа» (Полтава – 2017); маводҳои Конфронси илмию амалии байналмилалии фосолавӣ дар мавзӯи «Дастгирии давлатии рушди инноватсионии саноат дар сатҳи минтақа» (Душанбе–2017); маводҳои Конфронси шашуми байналмилалии илмию амалии фосолавӣ дар мавзӯи «Такмили механизмҳои дастгирии давлатии рушди инноватсионии минтақаи марказии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Душанбе, ДДТТ – 2018); маҷмуи маводҳои Конфронси сеюми байналмилалии илмию амалии интернетии ҷавонон дар

мавзуи «Системаи инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон: вазъият ва дурнамои рушд» (Полтава–2018); маҷмуи маводҳои Конфронси илмию амалии байналмилалӣи фосилавӣ дар мавзуи «Сиёсати давлатии саноатӣ: таъмин намудани рушди истеҳсоли маҳсулоти рақобатпазир дар минтақа» (Душанбе, ДДТТ–2018); маводҳои Конфронси илмию назариявии ҷумҳуриявӣ дар мавзуи «Масъалаҳои асосии дастгирии давлатии соҳаи саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Душанбе–2019); маводҳои Конфронси байналмилалӣи илмию амалӣ бахшида ба «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илм ва маориф» (солҳои 2020-2040) дар мавзуи «Рушди устувори иқтисоди рақамӣ дар кишвар» (Душанбе: ДДТТ–2022); Маводи Конфронси байналмилалӣи илмию амалӣ дар мавзуи «Вазъи гардиши мол миёни Тоҷикистон ва Афғонистон дар солҳои охир: мушкилот ва дурнамо» (ИИШ АИР, Москва–2023); маҷмуаи маърузаҳои Конфронс ва мизҳои гирди Маркази тадқиқоти стратегӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавзуҳои «Омилҳои самаранокӣ иқтисоди «сабз» дар рушди иқтисоди миллӣ» ва «Вазъи мусоиди таъмини амнияти иқтисодии кишвар» (Душанбе–2023); Конфронси коршиносии «Осиёи Марказӣ – Иттиҳоди Аврупо: рӯзномаи нави ҳамкорӣ дар соҳаи амният» дар мавзуи «Дастгирии бозори меҳнат ҳамчун авлавияти рушди иқтисодии Тоҷикистон» (Тошканд–2024); Форуми марказҳои таҳлилии Корея ва Осиёи Марказӣ дар мавзуи «Гузариши босуръати иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба модели рушди саноатӣ дар заминаи шарикӣи калидии Осиёи Марказӣ ва Ҷумҳурии Корея» (Тошканд – 2024); Форуми 3-юми марказҳои таҳлилии Созмони Ҳамкорӣҳои Иқтисодӣ таҳти унвони «Иқтисоди насли оянда: ҷолишҳо ва дурнамо» дар мавзуи «Тоҷикистон: ҳадафҳо ва дастовардҳо дар масири кишвари сабз» (Баку– 2024); маҷмуи маърузаҳои конфронс ва мизҳои гирди Маркази тадқиқоти стратегӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавзуҳои «Арзёбии заминаҳои асосии рушди саноати инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Афзалиятҳои рақамикунонӣ дар корхонаҳои саноатӣ» (Душанбе–2024); маводҳои Конфронси ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии Академияи идоракунии

давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти унвони «Механизмҳои муосири идоракунии давлатӣ дар шароити номуайянии рушди глобалӣ: назария, амалия, методология ва дурнамои рушд» дар мавзуи «Рақамикунонӣ ва таъмини рушди устувори инноватсионии саноати миллӣ» (Душанбе – 2024); маводҳои Конфронси сеюми байналмилалӣ илмию амалӣ бахшида ба «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илм ва маориф» (солҳои 2020-2040) таҳти унвони «Рушди технологияҳои рақамӣ дар шароити муосир» дар мавзуи «Аҳамияти рақамикунонии иқтисодиёт дар шароити ҷаҳонишавӣ» (Душанбе: ДДТТ – 2024); Форуми нахустини марказҳои таҳлили кишварҳои Халиҷи Форс ва Осиёи Марказӣ таҳти унвони «Осиёи Марказӣ – Шурои ҳамкории кишварҳои арабии Халиҷи Форс (GCC)» дар мавзуи «Тоҷикистон: самтҳои афзалиятнок барои густариши ҳамкории мутақобилан судманд» (Тошканд – 2025); маҷмуаи маводҳои Конфронси илмию амалии ҷумҳуриявӣ таҳти унвони «Рушди менеҷменти инноватсионӣ ва маркетинги рақамӣ» дар мавзуи «Ташаккулёбӣ ва рушди низоми миллии инноватсионӣ: ҷанбаҳои назариявӣ» (Душанбе: ДДТТ – 2025); Форуми дуюми «Осиёи Марказӣ – Ҷумҳурии Корея» дар бахши «Муқовимат ба мушкилоти иқлим, ноил шудан ба бетарафии карбон. Шакливазнамоии ESG ҳамчун самти рушди устувори минтақа» дар мавзуи «Тоҷикистон ва Корея: таъмини ҳамкории мутақобилан судманд» (Бишкек – 2025); Форуми VIII қоршиносони Осиёи Марказӣ таҳти унвони «Осиёи Марказӣ – фазои умумии эътимод, амният ва рушди устувор» дар мавзуи «Нақши Тоҷикистон дар занҷираи истеҳсолии минтақавӣ» (Тошканд – 2025); мизи мудаввар бахшида ба дурнамои роҳандозии шарикӣ таҳти унвони «Дурнамои рушди ҳамкорӣ дар формати Осиёи Миёна – Аврупои Шимолӣ» дар мавзуи «Дурнамои рушди ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Аврупои Шимолӣ» (Тошканд – 2025) ироа шудааст. Илова бар ин, муаллиф зарурати мутобиқсозии сохтори саноатро ба талаботи иқтисодиёти муосири мамлакат бо мақсади ташкили экосистемаи рақамӣ мунтазам мавриди таҳқиқ қарор

дода, натиҷаҳои бадастомада ҳангоми коркарди гузоришҳои таҳлилии МТС мавриди истифода қарор додааст.

**Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия.** Муқаррароти асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар 62 ҷори илмӣ, аз ҷумла, 1 монография ва 39 мақола дар нашрияҳои тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр карда шудаанд.

**Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия.** Диссертатсия аз муқаддима, панҷ боб, 15 зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат аст. Қор аз 396 саҳифа, 27 ҷадвал, 35 расм, 9 диаграмма иборат мебошад. Рӯйхати адабиёти истифодагардида 320 номгӯйро дар бар мегирад.

# **БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАШАККУЛЁБИИ НИЗОМИ ИДОРАКУНИИ РУШДИ ИННОВАТСИОНИИ СОҲАИ САНОАТ**

## **1.1. Асосҳои назариявии ташаккулёбии системаи идоракунии рушди инноватсионии низоми миллии саноатӣ**

Айни замон, ташаккул ва идоракунии рушди инноватсионии низоми миллии саноатӣ яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати Ҳукумат ба ҳисоб рафта, ҳадафи он мутобиқ гардонидани соҳаи саноати кишвар ба талабот ва принципҳои иқтисодиёт нав, баланд бардоштани сатҳи рақобатпазирии субъекҳои иқтисодии соҳа, таъмин намудани бозори дохилӣ бо молҳои ватанӣ, тақвият бахшидани иқтидори содиротӣ ва дар ин замина, коҳиш додани вобастагии иқтисодиёти миллий аз таъсири омилҳои беруна ба ҳисоб меравад. Бо ин мақсад аз ҷониби Ҳукумати кишвар «Барномаи саноатикунории босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025» [6] қабул гардида, айни замон мавриди амал қарор дорад. Тибқи ҳуҷҷати мазкур, омодаسازی кадрҳои баландихтисос дар ҳамкорӣ бо давлат, коршиносон ва корхонаҳои саноатӣ барои саноатикунории босуръат ва рушди модели инноватсионӣ дар Тоҷикистон аҳаммияти калидӣ дошта, ба баланд бардоштани самаранокии соҳа ва фаъолиятҳои иқтисодӣ мусоидат мекунад.

Илова бар ин, ҳуҷҷати мазкур субъектҳои иқтисодии соҳаи саноатро муваззаф месозад, ки онҳо пайваста дар фаъолияти худ аз дастовардҳои илмӣ-техникӣ истифода баранд, то тавонанд, ки дар бозори дохилӣ, минтақавӣ ва ҷаҳон рақобатпазир гарданд.

Ҳамчунин, дар кишвар «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» (СМР-2030) амал намуда, дар доираи он мақсад гузошта шудааст, ки: «...рушди минбаъдаи иқтисодиёти миллий бар пояи навовариҳо» ба роҳ монда мешавад [22, с.7]. Бо мақсади амалӣ намудани ҳадафи мазкур дар доираи СМР-2030 се сценарияи рушд пешбинӣ гардида, муҳимтарини он рушди иқтисодиёти миллий бо роҳи индустриалию



инноватсионӣ ба ҳисоб меравад, «...зеро татбиқи он дар шароити муосир имкон медиҳад, ки низоми миллии инноватсионӣ дар робита бо таҳаввулоти илмию техникии ҷаҳони имрӯза тақвият дода шавад» [271].

Алҳол, низоми миллии инноватсионӣ – ин маҷмуи тадбирҳо, сохторҳо, ташаббусҳо ва роҳҳои ташкилӣ аст, ки барои тарғиб ва рушди навоарӣ ва ихтироот дар доираи як кишвар ба роҳ монда мешаванд. Мақсади асосии ин низом ин аст, ки шароитҳои зарурии рушди технологӣ, илмӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоиро фароҳам оварад, то кишвар тавонад ба рушди устувор ва иқтисоди рақобатпазир расад. Бинобар ин сабаб, дар мулоқот бо саноатчиёни кишвар Сарвари давлат қайд намуданд, ки: «...рушди саноат заминаро барои таъмини субот ва рақобатпазирии иқтисодиёт фароҳам меорад. Ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли мушкилоти соҳаи саноат, пеш аз ҳама, аз масъулини соҳа ва соҳибкорон вобаста аст. Аз ин рӯ, барои ноил шудан ба ҳадафи чоруми милли тағйир додани принципи таҳия ва механизми татбиқи сиёсати саноатии кишвар зарур аст» [25].

Ҳамин тариқ, идоракунии рушди инноватсионии низоми миллии саноатӣ вазифаи муҳимми рушди иҷтимою иқтисодии кишвар ба ҳисоб рафта, пеш аз ҳама дониш, таҷриба ва маблағгузори мушаххаси давлатӣ ва бахши хусусиро талаб менамояд. Ба андешаи С.Ҷ. Комилов: «...истифодаи самараноки потенциали инноватсионӣ имкон медиҳад, ки аз як имкони ниҳон ба воқеияти возеҳ гузарем, яъне аз ҳолати анъанавӣ ба шароити нав гузарем» [171, с.30].

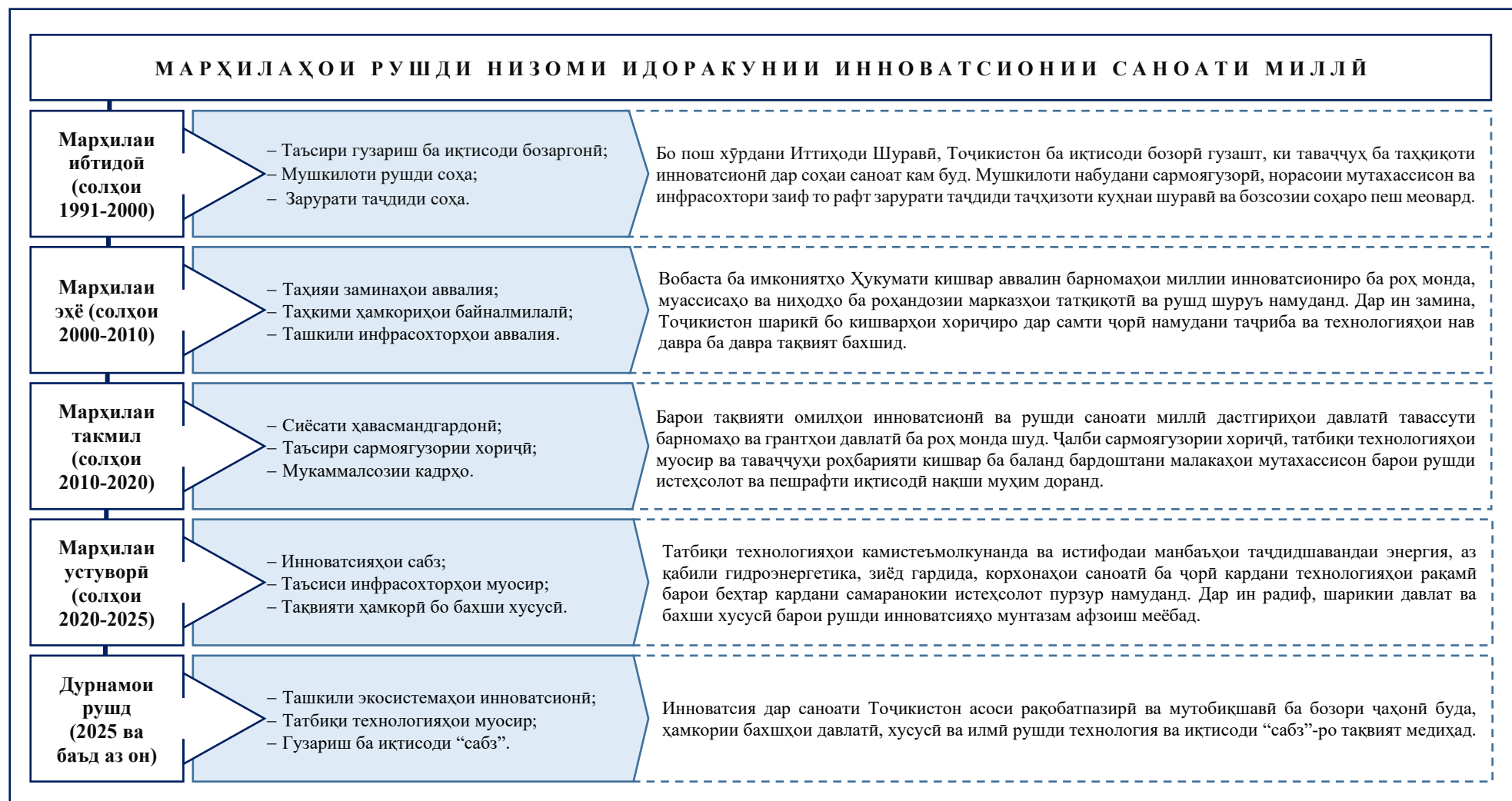
Бояд таъкид намуд, ки то ин ҳол механизми ягонаи идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат коркард нашудааст. Ҳар як давлат вобаста аз хусусиятҳои миллии худ дорои модели рушди инноватсионии худ мебошад. Зеро ташаккул ва идоракунии рушди инноватсионии низоми миллии саноатӣ як равандест, ки барои бунёд ва рушди соҳаи саноати иқтисодиёти милли бо истифода аз навоариҳо ва технологияҳои пешрафта зарур аст. Ин раванд бо мақсади ба даст овардани мутобиқати ҳамоҳанг ва муваффақияти дарозмуддат дар соҳаи саноатии кишвар ташкил ёфтааст. Воқеан, рушди инноватсионӣ як

омили калидӣ барои таъмини фаъолияти устувор ва рақобатпазири соҳаи саноат мебошад.

Сиёсати давлатӣ дар соҳаи саноат дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сиёсати давлатӣ дар соҳаи саноат» чунин таъриф дода шудааст, ки: «...маҷмуи чораҳои таъсиррасонии давлатӣ ба фаъолият дар соҳаи саноат, ки ба рушди босуръат ва устувори иқтидорҳои саноатӣ, таъмини пешрафти истеҳсоли маҳсулоти саноатии рақобатпазир ва ғанигардонии бозори истеъмолӣ равона шудаанд» [11].

Илова бар ин, принцип ва усулҳои идоракунии раванди ташкил ва пешбурди сиёсати инноватсионӣ дар соҳаи саноат тайи солҳои охир бинобар сабаби пайдо гардидани концепсия ва равишҳои нави идоракунӣ дар истеҳсолот куллан тағйир ёфтааст. Мисоли ин гуфтаҳо гузариш ба модели иқтисодиёти рақамӣ ва татбиқи принципҳои иқтисодиёти “сабз” шуда метавонад, ки дар Тоҷикистон ба ин масъала тайи солҳои охир диққати хоса дода мешавад. Дар робита ба гуфтаҳои мазкур, бо дарназардошти хусусиятҳои хос марҳилаҳои рушди низоми идоракунии инноватсия дар саноати кишварро чунин тақсим кардан мумкин аст, ки дар расми 1.1.1. оварда шудааст.

Қобили қайд аст, ки марҳилаҳои рушди низоми идоракунии инноватсия дар Тоҷикистон (нигӯ расми 1.1.1.) дар маҷмӯъ бо таъкиди таҳкими асосҳо, густариши ҳамкориҳои байналмилалӣ, ташкили инфрасохторҳои муосир ва гузариш ба иқтисоди “сабз”, рушди саноати рақобатпазир ва устуворро таъмин мекунанд. Ҳарчанд, ки рушди низоми идоракунии инноватсия дар Тоҷикистон аз як равандҳои мураккаби таърихӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ гузашта бошад ҳам, аммо инноватсия, истифодаи технологияҳои рақамӣ ва гузариш ба иқтисоди “сабз” се омили асосие мебошанд, ки таъминкунандаи рушди устувори саноати ватанӣ ба ҳисоб мераванд. Аз ин лиҳоз, дар ҳар марҳила, барои рушди устувор ва рақобатпазирӣ стратегияи дақиқ ва идоракунии самарабахш нақши муҳим мебозад.

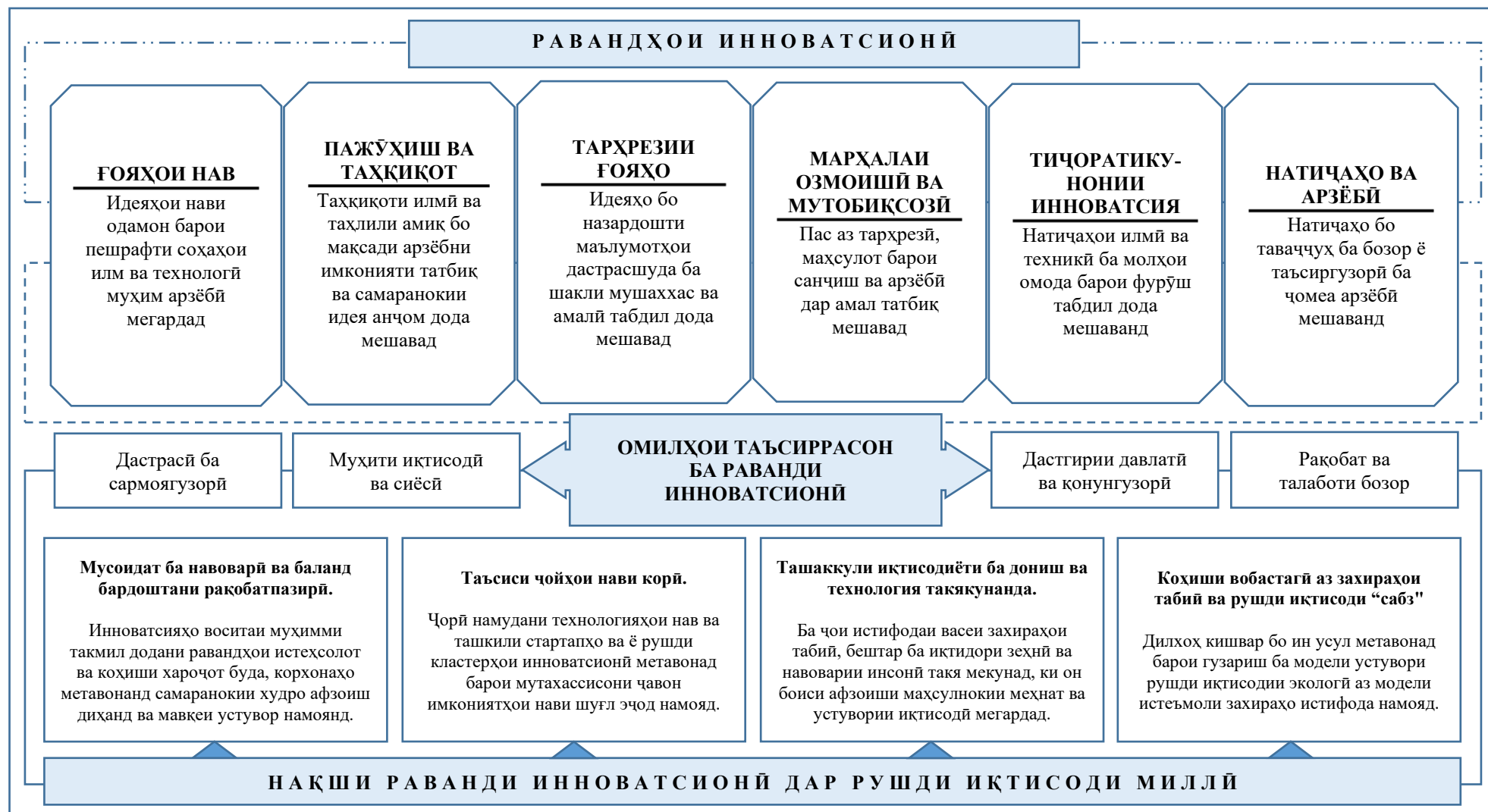


Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

**Расми 1.1.1. – Марҳилаҳои рушди соҳаи саноат**

Доир ба масъалаи мазкур, дар зербобҳои минбаъда маълумоти муфасссал пешниҳод шудааст, ки тамоми равандро аз инноватсия то ташкили экосистемаи инноватсионӣ дар бар мегирад. Бинобар ин, раванди идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноати миллӣ бояд бо дарназардошти талаботи иқтисодӣ муосир, ки меҳвари асосии онро рақамикунонӣ ва муносибати оқилона бо муҳити зист, ташкил медиҳад, амалӣ карда шавад. Яъне низоми истехсол ва фурӯши маҳсулот чунон ташкил карда шавад, ки набояд ба муҳити зист осеб расонад. Муҳимтар аз ҳама, амалӣ намудани чунин иқдом, агар аз як ҷониб, раванди ташкили истехсолотро дар кишвар бо принципҳои иқтисодӣ муосир мутобиқ гардонад, аз ҷониби дигар, ташаккули соҳаи саноати инноватсионӣ-иҷтимоиро дар кишвар замина мегузорад.

Ҳангоми татбиқи сценарияи индустриалӣ-инноватсионӣ пешбинӣ мешавад, ки заминаҳои рушди инноватсионӣ ба вуҷуд меоянд. Ба андешаи С.Ҷ. Комилов: «...ташаккули иқтисодӣ инноватсионӣ як раванди мураккаб, бисёрҷанба ва тулонӣ буда, сармоягузориҳои бузург ва истифодаи иқтисодии захиравии фаъолияти инноватсионии корхонаҳои саноатиро талаб мекунад» [166]. Раванди инноватсионӣ (новаторӣ) як раванди эҷод ва татбиқи идеяҳои нав дар соҳаҳои гуногун мебошад, ки мақсади беҳтар кардани маҳсулот, хидматҳо, ё равандҳои кориро дорад. Он ба таҳияи технологияи нав, моделҳои нави тиҷорат, ё усулҳои нави фаъолиятҳо, ки ба инкишофи иқтисодӣ ва соҳаҳои мухталиф мусоидат мекунанд, ишора мекунад. Аммо бояд як нуқтаро дар назар дошт, ки идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат раванди мураккаб буда, тақозо менамояд, ки ҷанбаҳои назариявии он бояд пурра омӯхта ва мавриди таҳқиқи ҳамачониба қарор дода шаванд. Аммо қабл аз он, ки ба таҳлили сарчашмаҳои илмӣ ва асарҳои эҷод намудани олимони ватанӣ ва хориҷӣ дар ин самт оғоз намоем, зарур аст, ки равандҳои инноватсионӣ ва омилҳои ба он таъсиррасонро васеъ дида бароем (ниг. расми 1.1.2.). Яъне раванди инноватсионӣ яке аз омилҳои муҳимми рушди иқтисодӣ ва рақобатпазирии ҳар як давлат, корхона ва муассиса ба ҳисоб меравад.



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

**Расми 1.1.2. – Нақшаи сохтори раванди инноватсионии соҳаи саноат**

Дар хусуси расми 1.1.2. метавон илова намуд, ки раванди инноватсионӣ яке аз омилҳои асосии рушди иқтисодӣ ва таҳкими рақобатпазирии ҳар давлат, корхона ва муассисаро ташкил медиҳад. Дар шароити иқтисоди бозорӣ ва ҷаҳонишавӣ, корбурди самараноки инноватсияҳо ба рушди устувор ва пешрафти иқтисоди миллӣ мусоидат менамояд. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рақобати глобалӣ, рушди фаъолияти инноватсионӣ ва татбиқи натиҷаҳои илмӣ дар истеҳсолот заминаи муҳимми рақобатпазирӣ ва беҳтаршавии сатҳи зиндагии аҳоли мебошад. Технологияҳои нав истеҳсолотро самараноктар гардонда, бозорҳоро тавсеа медиҳанд ва мушкилоти глобалиро, аз ҷумла тағйироти иқлимиро, ҳал мекунанд. Барои ин, сармоягузорӣ ба илм, таълим ва инфрасохтори инноватсионӣ муҳим аст.

Ба андешаи Ф.И Шамхалов: «...табиист, ки бештари механизмҳои рушди инноватсионии соҳаи саноат дар кишварҳои мутараққии Аврупо, Ҷанубу Шарқи Осиё ва Амрико таҳия гардидаанд. Ҳамчунин, дар ин кишварҳо назария ва методологияи рушди инноватсионии саноат мунтазам ташаккул ёфта, мушкилот дар ин соҳа ба ҳадди лозимӣ ҳалли худро пайдо намудаанд» [295]. Ба андешаи мо, рушди инноватсионии соҳаи саноат дар баробари таҳаввулоти технологӣ ва ҷамъиятӣ яке аз омилҳои калидӣ барои таъмини рақобатпазирӣ ва устувории иқтисод мебошад.

Инноватсия дар соҳаи саноат ба равандҳои истеҳсолот, истифодаи самараноки захираҳо ва муносибатҳои корӣ таъсири мустақим гузошта, онҳоро дар шароити бозор ба самти мақсаднок равона мекунад. Гарчанде дар Тоҷикистон тайи солҳои охир пешравӣҳо дар рушди саноат мушоҳида мешавад, аксари корхонаҳои саноатӣ ҳанӯз ҳам ба талаботи бозори муосир ва иқтисодиёти донишмехвар мутобик нашудаанд. Ин мушкилот боиси паст гардидани рақобатпазирии онҳо дар дохил ва хориҷи кишвар мегардад. Барои таъмини рақобатпазирӣ, корхонаҳои саноатӣ бояд ба иқтисодиёти нав, ки асоси онро дониш ва инноватсия ташкил медиҳад, мутобик гарданд. Танҳо тавассути ин иқдомҳо метавон рушди устувори саноатро таъмин намуд.

Ҷиҳати бартараф намудани мушкилоти ҷойдошта, Ҳукумати мамлакатро Сарвари давлат вазифадор намуданд, ки: «...бо дарназардошти афзалиятҳои соҳавӣ минбаъд ба таъсиси маҷмааҳои саноатӣ, агросаноатӣ ва хизматрасонӣ, тадбирҳои мушаххасро роҳандозӣ намояд» [18].

Аз нигоҳи мо, мушкилоти ақибмонии саноати Тоҷикистон бо омилҳои зерин зич рабт доранд:

1. Сатҳи пасти рушди инноватсионӣ.
2. Робитаи сусти корхонаҳои саноатӣ бо муассисаҳои илмӣ-таҳқиқотӣ.
3. Мавҷуд набудани ҳаритаи роҳи технологӣ-истеҳсолӣ ва ғуруши маҳсулоти саноатӣ ва дигарон.

Ҳалли амали ин масъала тақозо менамояд, ки Тоҷикистон ба модели миллии саноати худ рӯ оварад. Дар навбати аввал зарур аст, ки заминаҳои илмӣ, назариявӣ ва методологии рушди соҳаи мазкур мустаҳкам гардонида шавад.

Барои ноил шудан ба ин ҳадаф зарур аст, ки назарияҳо ва андешаҳои олимони ватанӣ ва хориҷӣ дар бораи моҳият ва мазмуни соҳаи саноат, инчунин сохтор ва механизми инноватсионӣ барои рушди он таҳлил ва омӯзиш карда шаванд. Масалан, ба андешаи С.Ҷ. Комилов: «...яке аз роҳҳои баландбардории рақобатпазирии корхонаҳои саноатии мамлакат интиҳоби афзалиятҳо ва коркарди стратегияи рушди соҳа, ки метавонанд дар ҷараёни ташаккулёбӣ ва мукамалшавии шароити иқтисодӣ бозорӣ истодагарӣ кунанд, ба ҳисоб мераванд» [169]. Аз назари ӯ, истифодаи васеи бартариҳои рақобатпазирӣ омили калидӣ барои таҳкими рақобатнокӣ мебошад. Ҳамзамон, муҳаққиқи мазкур ба дастовардҳои илмӣ-техникии нав, таҳияи стратегияҳои рушди иқтисодӣ дар доираи ташаккули иқтисоди инноватсионӣ ва истифодаи самараноки неруи кадрӣ ҳамчун унсурҳои асосии эҷоди бартариҳои рақобатпазир таваҷҷуҳ зоҳир мекунад.

Аз назари мо, корхонаҳои саноатӣ барои таъмини рақобатпазирии маҳсулоти худ бояд фаъолияти инноватсиониро ҳамчун самти афзалиятноки фаъолияти худ интиҳоб намуда, захираҳои молиявиро барои баланд

бардоштани рақобатпазирии маҳсулот тавассути модернизатсияи истеҳсолот ва татбиқи шаклҳои гуногуни фаъолияти инноватсионӣ равона созанд. Ба андешаи мо, рушди фаъолияти инноватсионӣ дар Тоҷикистон заминаи муҳимми истифодаи неруи илмӣ-техникӣ буда, ба рақобатпазирии маҳсулоти саноатӣ ва беҳтар шудани сатҳ ва сифати зиндагии аҳолии мусоидат мекунад. Дар ин росто, муҳаққиқ М.К. Файзуллоев ибраз медоранд, ки: «...дар шароити иқтисодӣ муосир таъмини рушди инноватсионии корхонаҳои саноатӣ азбар намудани донишҳои инноватсионӣ ва татбиқи онҳоро дар истеҳсолот талаб менамояд» [278]. Ба назари ӯ, танҳо тавассути татбиқи фаъоли чараҳои инноватсионии соҳаи саноат имкони рушди истеҳсолоти воридотивазкунанда ва содиротии рақобатпазир фароҳам овардан мумкин аст. Бо андешаи М.К. Файзуллоев розӣ ҳастем, зеро барои рақобатпазирии маҳсулоти дохилӣ, зарур аст, ки истеҳсолоти воридотивазкунанда бо истифода аз технологияҳои муосири инноватсионӣ ташкил карда шавад, то маҳсулоти дорои хусусиятҳои нав ва пешрафта истеҳсол шавад. Илова бар ин, пажӯҳишгари номбурда қайд менамояд, ки: «...татбиқи инноватсия ва ҷорӣ намудани сиёсати инноватсионӣ воситаи муҳими баландбардории рақобатпазирӣ, таъминкунандаи самаранокии истеҳсолоти саноатӣ ва беҳтаркунандаи сифати молу хизматрасонӣ мебошад» [278]. Тавре аз андешаҳои М.К. Файзуллоев бармеояд, яке аз омилҳои асосии таъмини рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноатӣ пайваста баланд бардоштани сифат ва навсозии маҳсулоти истеҳсолшаванда мебошад. Яъне рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ ба ҳамкориҳои илмӣ-техникӣ, рушди технологияҳои истеҳсолӣ, татбиқи ихтирооти нав ва истифодаи воситаҳои муосири автоматикунонӣ вобаста аст.

Ҳамин тариқ, сифати маҳсулоти саноатӣ аз маҷмуи хусусиятҳо иборат буда, пайваста ба навоарӣ эҳтиёҷ дорад. Дар шароити иқтисодӣ бозорӣ, агар аз як ҷониб, сифат омили асосии рақобатпазир гардидани корхонҳо дар бозор гардад, аз ҷониби дигар, арзиши маҳсулот низ аҳаммияти бештарро дар бар мегирад.



Муҳаққиқ Т.Д. Низомова иброз медорад, ки: «...инноватсия дар сатҳи микроиқтисодӣ самаранокии истеҳсолотро таъмин намуда, сифат ва рақобатпазирии маҳсулотро баланд мебардорад» [209]. Ё инчунин, қайд мекунад, ки рушди устувори иқтисоди миллӣ бе ислоҳоти неруи истеҳсолӣ ғайриимкон аст. Қалби сармоя барои татбиқи технологияҳои инноватсионӣ ва навсозии таҷҳизот ба баланд бардоштани неруи истеҳсолии кишвар мусоидат мекунад.

Ба назари мо, сармоя ба кадом шакле набошад, ҳамон вақт метавонад омили асосии пешрафти инноватсионии иқтисодиёт мегардад, ки он самаранок ва бомақсад истифода бурда шавад. Дар робита ба ин, М.Д. Зияева иброз медорад, ки: «...таъмини сармоягузорию рушди саноат шартҳои муҳимтарини таъмин намудани рушди иқтисодии иқтисоди миллӣ мебошад» [86, с.67]. Бо ин мақсад дар таҷрибаи ҷаҳонӣ аз равиши лоиҳавӣ-буҷавӣ васеъ истифода мебаранд. Дар шароити Тоҷикистон, ки айни замон маҳдудияти маблағгузорию соҳаи саноат бештар ба ҷашм мерасад, татбиқи усули мазкур метавонад аҳамияти амалӣ дошта бошад. Илова бар ин, Т.Д. Низомова дар асарҳои илмӣ худ нуқтаҳои умумӣ назарияи бозсозии иқтисоди миллиро таҳия намуда, принципҳо ва меъёрҳои таҳлили дигаргуниҳои сохториро муайян ва моделҳои рушди иқтисодиётро пешниҳод намудааст [63].

Масъалаи мазкурро Ғ.Д. Ҷурабоев ва дигарон мавриди таҳқиқ қарор дода, қайд намудаанд, ки: «...самти стратегияи иқтисодиёти рақамӣ ин ба сатҳи минималӣ оварда расонидани хароҷот дар натиҷаи истифодаи технологияҳои иттилоотӣ- коммуникатсионӣ ва дар ин замина, афзоиши ҳосилнокии меҳнат мебошад» [138]. Аз ин рӯ, татбиқи васеи технологияҳои иттилоотӣ- коммуникатсионӣ дар корхонаҳои саноатӣ ба беҳтар шудани ҳосилнокии меҳнат мусоидат мекунад. Дар ин раванд, лозим аст, ки ҷиҳати баланд бардоштани донишҳои техникаи аҳоли, субъектҳои қарорқабулкунандаи соҳа ва салоҳияти рақамии онҳо кӯшишҳои иловагӣ анҷом дода шавад. Ҳамзамон, Ғ.Д. Ҷурабоев қайд менамояд, ки: «...дурнамои рушди истеҳсолоти саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро бояд вобаста ба тағйироти ҷаҳонии технологӣ ва аз

нигоҳи таҳаввулоти рақамӣ таъмин намоем» [137]. Муаллиф қайд мекунад, ки яке аз сабабҳои асосии сусти пеш рафтани ислоҳоти сохторӣ дар соҳаи саноат сатҳи пасти ғайриинноватсионии корхонаҳои саноатии кишвар дар муқоиса бо меъёрҳои ҷаҳонӣ мебошад. Аз ин лиҳоз, истифодаи технологияҳои рақамӣ дар саноат ба баланд шудани рақобатпазирии маҳсулот ва фароҳам овардани шароит барои рушди устувори иқтисоди миллӣ мусоидат мекунад.

Дар ин равиш, муҳаққиқ А.Б. Мирсаидов қайд кардааст, ки: «...дар шароити иқтисодӣ гузариш, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон модели рушди иқтисоди воридивазкунандаро интихоб кардааст, истеҳсоли маҳсулоти баландсифати воридивазкунанда бо сатҳи баланди рақобатпазирӣ аҳамияти калидӣ дорад» [197]. Ба назари ӯ, тавассути неруи инноватсионӣ истеҳсоли маҳсулоти муосир ва рақобатпазир метавонад самараноктар бошад, зеро истеҳсолоти ватанӣ, ки асосан бо техникаҳои куҳна ва фарсуда амалӣ мешавад, дар муқобили молу маҳсулоти воридотии саноатӣ рақобат карда наметавонад. Тавре дар боло зикр шуд, ҳалли ин мушкилот ба вазъи молиявии корхонаҳои саноатӣ вобаста аст. Аз ин рӯ, додани имтиёзҳо, аз ҷумла қарзҳои бо ғайриинноватсионӣ паст ва озод кардани корхонаҳо аз баъзе уҳдадорҳои андозӣ, ҳамчун омилҳои муҳим арзёбӣ мешавад. Чунин дастгирӣ ба корхонаҳои саноатӣ имкон медиҳад, ки технология ва техникаҳои инноватсиониро ба таври васеъ ҷорӣ намуда, истеҳсолоти худро ба сатҳи рақобатпазир бардоранд.

Ҳамчунин, пажӯҳишгари мазкур таъкид менамояд, ки «...дар шароити муосир дар фазои иқтисодии минтақавӣ, ки шароити рушди системаҳои саноатии минтақавиро ташкил медиҳанд, афзоиши на он қадар моддӣ ба мисли дороиҳои ғайримоддӣ (иттилоот, инноватсия, инфрасохтор, коммуникатсия ва ғ.) мушоҳида карда мешавад. Бинобар ин, ҳангоми тавсифи системаҳои саноатии фазои иқтисодӣ бояд моҳияти мураккабе, ки маҷмӯи субъектҳои хоҷагидор ва муҳити рушд, натиҷаи ҳамкории субъектҳои хоҷагидор ва муҳити макроиқтисодӣ дар қаламрав, инчунин иҷроиши вазифаҳо дар самти баланд бардоштани нақши ҳамкории субъектҳои иқтисодӣ бо мақсади худидоракунии дар бар мегирад» [195]. Муаллиф дар ин ҷо, бештар ба

таҳлили шароит ва шартҳои ташаккули системаҳои саноатӣ тамаркуз мекунад, аммо идоракунии рушди инноватсионии низоми миллии саноатиро возеҳ муайян намесозад.

Бо ҳамин мазмун, дар мақолаи илмӣ худ Ҷумаев Б.М., Мухаков М. ва Лоиков П. ибраз медоранд, ки «...технологияҳои инноватсионӣ яке аз намудҳои афзалиятҳои рақобатнокии корхона мебошад» [135]. Дар шароити тағйироти босуръати шакли зоҳирии молу маҳсулоти саноатии корхонаҳои хориҷӣ (воридотӣ) зарурати мутобиқшавӣ ба талаботи нави бозор афзоиш ёфта, истифодаи технологияҳои инноватсионӣ барои ташкили истеҳсоли маҳсулоти ватанӣ ба яке аз омилҳои калидии баланд бардоштани сатҳи рақобатпазирии он табдил меёбад. Тавре қаблан ишора шуд, ҳалли ин мушкилот ба иқтисодии сармоягузори корхонаҳо вобаста мебошад, ки бо зиёд гардидани сармоягузорӣ метавонад имкони дастрасӣ ба технологияҳои инноватсионӣ ва истеҳсоли маҳсулоти бо хусусиятҳои нав таъминшударо фароҳам месозад. Ҳамзамон, муҳаққиқ С.Х.Ашурзода қайд менамояд, ки: «...рушди инноватсионии саноати миллий дар шароити саноатикунони босуръат наметавонад бидуни таъмини инфрасохтори инноватсионӣ амалӣ карда шавад» [105]. Ба назари ӯ, сиёсати инноватсионӣ бояд пеш аз ҳама ба ташаккули инфрасохтори зарурии инноватсионӣ ва фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди устувори саноат равона гардад.

Дар робита ба ин масъала, пажуҳишгар М.Т. Каримова ибраз медорад, ки «...ноилгардӣ ба истеҳсоли маҳсулоти саноатии дорои сатҳи баланди рақобатпазирӣ яке аз масъалаҳои стратегӣ ба ҳисоб меравад. Ба ақидаи ӯ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бӯҳрони сохторӣ мушоҳида мешавад, ки то андозае суръати рушди иқтисодиёти мамлакатро боз медорад» [156]. Ба ақидаи ӯ, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бӯҳрони сохторӣ вучуд дорад, ки ба рушди иқтисодиёти кишвар таъсири манфӣ мерасонад. Аз нишонаҳои асосии ин бӯҳрон метавон афзоиши истеҳлоки маънавӣ ва моддии фондҳои воситаҳои асосиро ном бурд, ки оқибат ба мушкилоти сохтории иқтисоди миллий оварда мерасонад. Ин мушкилот аз сабаби истифодаи технологияҳои кӯҳна ва

истеҳсоли маҳсулоти пастсифате, ки дар муқоиса бо молҳои воридотӣ рақобатпазир нестанд, ба миён омадааст. Аз гуфтаҳои М.Т. Каримова чунин бармеояд, ки яке аз вазифаҳои аввалиндараҷаи Тоҷикистон навсозии сохтории соҳаи саноат ва таъмини рушди устувори он мебошад. Иҷрои ин вазифа метавонад Тоҷикистонро дар низоми савдои ҷаҳонӣ на танҳо ҳамчун содиркунандаи маҳсулоти саноатӣ, балки ҳамчун истеҳсолкунандаи маҳсулоти рақобатпазирӣ саноатӣ муаррифӣ намояд.

Ҳамзамон, муҳаққиқони ватанӣ Х.Р. Ҳочиматова ва Д.А. Хочаева ибраз медоранд, ки: «... барои рақобати бомуваффақият дар бозори байналмилалӣ корхона бояд неруи истеҳсолии худро пайваста дар ҳолати муътадил нигоҳ дорад, инноватсияҳоро ҷорӣ кунад ва афзалиятҳои рақобатнокии худро ҳамеша навсозӣ намояд» [284]. Ба андешаи онҳо, афзалиятҳои рақобатнокӣ мафҳуми динамикӣ буда, ба инноватсия, захираҳои инсонӣ ва дониш вобастаанд. Ин равиш нишон медиҳад, ки барои ноил шудан ба рақобатпазирӣ устувор, корхонаҳо бояд ҳамзамон ба се унсур – технологияҳои нав, рушди қобилиятҳои инсонӣ ва таҳкими заминаи донишҳо – диққати махсус диҳанд.

Академик Н.К. Қаюмов механизми иқтисодии саноатро тавсиф намуда, ба зарурати омӯзиш ва идоракунии мунтазами комплексҳои саноатии минтақавӣ таъкид мекунад. Муаллиф ҳангоми характеристикаи комплексҳои алоҳидаи саноатӣ мафҳуми “системаи саноатӣ”-ро аниқ накардааст [49].

Бо дарназардошти он, ки монографияи Р. Раҳимов, дар замони Шуравӣ ба таъъ расида буд, ҳангоми баррасии ташаккул ва инкишофи комплекси территориявию истеҳсолии Тоҷикистони Ҷанубӣ муаллиф зимни баҳодиҳии ин ташаккулҳо аз равиши муназзам истифода намудааст. Ҳарчанд, ки дар монографияи мазкур мафҳуми “системаҳои саноатӣ” вучуд дошта бошад ҳам, аммо мафҳуми “идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат” дида намешавад.

Дар асарҳои И.Р. Пулотова тафсирҳои воҳидҳои саноатӣ ва марказҳои саноатӣ пайдо шудаанд [90, с.25]. Дар ин самт, олим ва иқтисоддони ватанӣ

Л.Х. Саидмуродов дар асоси системаҳои саноатии минтақавӣ якчанд модели аслии рушди индустриалию инноватсиониро пешниҳод намуда, масъалаҳои таҳаввули онҳоро дар натиҷаи тағйироти сохторию институтсионалӣ баррасӣ менамояд [252]. Муаллиф нақши махсусан муҳимми системаҳои саноатиро дар рушди иқтисоди миллӣ қайд намуда, мазмуни соҳаи саноатиро ошкор намекунад.

Бо назардошти он, ки мафҳуми “соҳаи саноат” дар адабиёти иқтисодии ватанӣ ва хориҷӣ ҳанӯз шарҳи дақиқ наёфтааст, зарурат аст, ки ин мафҳум равшан ва мушаххас карда шавад. Ҳамин тавр, дар доктринаи саноатии Россия, ки Ю. Крупнов пешниҳод кардааст, нуқтаи «системаи саноатӣ» махсус қайд карда мешавад. Бо вучуди ин, он системаи саноатиро муайян намекунад. Танҳо таъкид мегардад, ки самти саноат ба сатҳу сифати зиндагии аҳоли низоми нави саноатиро тақозо мекунад, ки дар асоси технологияҳои рақамӣ, инфрасохтор ва васоити ахбори омма системаи иҷтимоӣ ва системаи истеҳсолоти саноатиро мустақиман мепайвандад. Дар ин замина, саноат ҳамчун қобилияти ҷомеа барои «таҷдид ва баланд бардоштани сифати зиндагии ҳар як шахс дар асоси меҳнати ҷомеа» баррасӣ карда мешавад [36].

Ҳамзамон, мақолаи иқтисоддони рус Е.Е. Быдтаев дар мавзӯи: «Хусусиятҳои системаи саноатии минтақавӣ ва истифодаи онҳо дар амалияи танзими давлатии рушди саноат» [118] буда, дар он консепсияи системаи саноатӣ ошкор карда нашудааст. Гуфта мешавад, ки: «...саноати минтақавӣ ҳамчун зерсистемаи иқтисоди саноатии миллӣ амал мекунад, ки дар он мавқеи муайянро ишғол менамояд, ки ба назар гирифтани ва нигоҳ доштани хусусияти кушодаи системаи саноатии минтақа, инчунин, аз берун таъмини мутобиқати онро ба шароити ғайбӣ макроиқтисодии муқарраршуда дар бар мегирад» [118]. Зимнан, муаллиф танҳо як хусусияти соҳаи саноатии минтақаро қайд мекунад, ки характери он кушода аст, вале ҳуди таърифи соҳаи саноат мавҷуд нест.

Олими машҳури рус О.С. Сухарев таъкид менамояд, ки: «...аҳаммияти саноатро дар рушди иқтисодиёт қайд намуда, нишон медиҳад, ки низоми

муосири саноатӣ на танҳо соҳаҳои истеҳсолот, корхонаҳои саноатӣ, хатҳои истеҳсолӣ, балки унсурҳои инфрасохтори самти иҷтимоию иқтисодиро фаро мегирад, ки заминаи рушди саноатро ба вуҷуд меоранд» [74]. Дар ин асар, муаллиф васеъшавии унсурҳои сохтории системаҳои саноатиро қайд намуда, таърифи мушаххаси системаҳои саноатӣ дода нашудааст.

Бояд таъakkур дод, ки соҳаи саноат ҳамчун соҳаи мустақими хоҷагии халқ дорои сохтори мураккаб буда, низомҳои идоракунии саноатӣ дар бунёди корхонаҳои оянда нақши муҳим доранд. Онҳо аз дастгоҳҳо, технологияҳо, шабакаҳо ва идораҳо иборат буда, дар доираи васеи соҳаҳо барои назорат ва автоматикунории равандҳои истеҳсолот, муҳандисӣ ва технологӣ васеъ истифода бурда мешаванд. Тамоми қисми системаи назорати саноатӣ барои идора ва автоматикунории вазифаҳо тарҳрезӣ шудааст, ки он то ҳадди имкон барои самаранок масъул мебошад.

Татбиқи пурраи идоракунии соҳаи саноат боиси беҳтар шудани иқтидори истеҳсолӣ, ҳосилнокӣ, бехатарӣ, сифат ва ҳамоҳангии занҷираи истеҳсолот мегардад ва ба якҷанд намуд чудо карда мешавад. Масалан, робототехникае, ки дар истеҳсолоти саноатӣ истифода мешаванд, тасмаҳои конвейери суръати тағирёбанда ва таҷҳизоти дақиқи истеҳсолӣ ҳама системаҳои идоракунии саноатиро талаб мекунанд, то суръат ва ҳаракат дақиқ идора карда шавад. Зеро ҳосилнокӣ унсури асосиест, ки аксари коргоҳу корхонаҳои истеҳсолӣ талош меварзанд, ки тавассути автоматизатсия ва татбиқи соҳаи саноатии муосир даромаднокии худро зиёд намоянд.

Вобаста ба ин, автоматикунонӣ гавари баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат, самаранокӣ, дақиқӣ, бехатарӣ ва омили асосии коҳиш додани талафи маҳсулот мебошад. Дар ин росто, таҳқиқи ҷузъҳои асосии системаи автоматикунонидашудаи идоракунии саноатӣ ва афзалиятҳои он низ тақозои замон аст.

Ҳамин тариқ, метавон гуфт, ки дар адабиёти иқтисодии ватанӣ ва хориҷӣ таърифи дақиқ ва мушаххаси соҳаи саноат, махсусан дар самти идоракунии рушди инноватсионӣ, камтар вуҷуд дорад. Бо дарназардошти ин, мо мекӯшем

мафҳуми соҳаи саноат ва идоракунии инноватсиониро равшан ва возеҳ баён намоем, то асоси таҳқиқот ва амалияҳои ояндаро таҳким бахшем. Ба андешаи мо: «...категорияи «системаи саноатӣ»-ро ба муомилоти илмӣ А.Смит ворид карда, мазмуни сиёсӣ ва иқтисодии системаи саноатро муайян намудааст» [59, с.14].

Тибқи Консепсияи рушди соҳаи саноат, истеҳсолоти моддӣ ҳамчун поя ва заминаи тамоми истеҳсолоти ҷамъиятӣ ба ҳисоб меравад, зеро он молу ашёи аввалияро барои дигар соҳаҳо ва талаботи мардум истеҳсол мекунад. Саноатикунонӣ бошад, раванде мебошад, ки бо ҷорӣ намудани техника ва технологияҳои муосир самаранокии истеҳсолотро баланд мебардорад ва имкон медиҳад, ки ҳаҷму сифати молу маҳсулот дар сатҳи зарурӣ таъмин гардад. Аз ин рӯ, истеҳсолоти моддӣ дар натиҷаи саноатикунонӣ рушд ёфта, мақоми асосӣ пайдо мекунад, ки барои рушди иқтисодиёт ва бехбудии зиндагии аҳоли муҳим аст. Ҳарчанд, ки то охири асри 20 мафҳуми “соҳаи саноат” бо моҳияти корхонаи истеҳсолии саноатӣ муайян карда мешуд. Модели асосии ин намуди корхонаро вазифаи объективӣ ифода мекунад, ки натиҷаҳо, хароҷот ва захираҳоро аз ҷиҳати миқдорӣ алоқаманд мекунад. Дар назарияи неоклассикӣ идеологҳои рақобати комил истеҳсолоти саноатиро ҳамчун системаи худтанзимшавандае муаррифӣ намуда, дар он корхонаи саноатӣ унсури асосӣ ба ҳисоб мераванд. Аз ин лиҳоз, дар шароити имрӯза корхонаи саноатӣ бо таъсири омилҳои дохилӣ ва берунӣ ё муҳитӣ унсурҳои якхела ё якбора гуногун таъсир мерасонад.

Ба андешаи мо: «... консепсияи рушди системаҳои саноатӣ ин нуктаҳоро дар назар дорад, ки дар истеҳсолоти ҷамъиятӣ нақши асосиро истеҳсолоти моддӣ ишғол мекунад, ки дар раванди саноатикунонӣ ё «индустриализатсия» соҳаи саноат ташаккул меёбад. То охири асри XX мафҳуми системаи саноатӣ ба муҳтаво ва ҷавҳари истеҳсолоти саноатии корхона яксон фаҳмида мешуд. Асоси модели чунин корхона функцияи мақсад мебошад, ки миқдоран натиҷаҳо, хароҷот ва захираҳоро бо ҳам мепайвандад. Дар назарияи неоклассикӣ, ҷонибдорони назарияи рақобати комил истеҳсолоти саноатиро

ҳамчун системае, ки ба таври автоматӣ идора мешавад, тавсиф намудаанд, ки корхонаи саноатӣ яке аз унсурҳои он мебошад. Аз ин рӯ, дар шароити бозорӣ, ба унсурҳое чун корхонаи саноатӣ, ҳам омилҳои беруна ва ҳам омилҳои даруна, таъсир мерасонанд, ки ҳар кадоме хусусиятҳои фарқкунандаи худро доранд» [88, с.20].

Лозим ба таъкид аст, ки имрӯз дар идоракунии истеҳсолоти саноатӣ принципҳои «ягонагии система», автоматикунӣ ва усули кластерӣ асосӣ гардида, соҳаи саноати миллий ҳамчун сохтори мутақобила ва алоқаманд баррасӣ мешавад. Ин равиш барои беҳтар намудани самаранокӣ ва сатҳи зиндагии аҳоли нақши муҳим дорад. Дар ин замина, назарияи «синергетика» низ қор карда шуд, ки он қонуниятҳои умумии равандҳои ташаккули фазои мураккаби иқтисодӣ, аз ҷумла соҳаи саноатро инъикос менамояд. Ба ибораи дигар, синергетика назарияи системаҳои мураккабест, ки ба омӯзиши қонунҳои таҳаввулот ва худташаккилдихии низомҳо равона шудааст. Ин назария таъсири бесарусомониро дар низомҳо баррасӣ намуда, роҳҳои идоракунӣ ва ҷамоҳангсозии онро муайян мекунад.

Системаи саноатии минтақавӣ маҷмуи унсурҳои ба ҳам алоқаманд аст, ки барои ноил шудан ба ҳадафи мушаххас ва дар ҳамкории доимӣ бо муҳити беруна нигаронида шудаанд. Дар система маҷмуи ҷузъҳо ҳамчун як воҳиди ҷудонашаванда мавҷуд аст, ки дорои хусусиятҳои интегративӣ мебошанд, ки қобилияти тобовар ба таъсири муҳити беруна доранд. Барои мисол намунаи системаеро, ки О.П. Санжина ва Р.В. Бадараева пешниҳод намудаанд [70], оварда мешавад:

$$C = C(I, R, A(S), A(RS), A(SR)),$$

дар он,  $I = \{S_1, \dots, S_p\}$  - бисёр унсурҳои дохилии система (C);

$R = \{R_1, \dots, R_q\}$  – бисёр унсурҳои берунии система (C);

$A(S)$ , – муносибатҳои ҷуфтӣ доир ба унсурҳои сохтори дохилии система (C);



$A(RS)$ ,  $A(SR)$ ) ва  $A'SR$  муносибатҳои чуфтшуда мебошанд, ки дар якҷоягӣ бо унсурҳои  $I$  ва  $R$  мавҷуд буда, кодиранд ба системаҳои саноатии рақобаткунанда дар бозорҳои берунӣ ва дохилӣ тоб оваранд. Ҳамин тариқ, самаранокии фаъолияти системаи иқтисодӣ натиҷаи истифодаи хусусиятҳои тамоми ҷузъҳои системаи иқтисодии кишвар мебошад [88].

Ҳамина тавр, соҳаи саноат ба зерсистемаҳои маҳсулоти истеҳсолкунанда ва ғайриистеҳсол ва истеъмолкунандагон ҷудо карда мешавад. Ба зерсистемаҳои маҳсулоти истеҳсолкунанда, субъектҳои истеҳсолии система, корхонаҳои саноатӣ дохил мешаванд. Ба зерсистемаи ғайриистеҳсолӣ бошад, онҳое, ки маҳсулотро ба истеъмолкунанда паҳн ва таблиғ мекунанд, дохил мешаванд (ташкили иҷрои он бо хизматрасонии баъдифурӯш). Ба зерсистемаи истеъмолкунандагон маҳсулоти ба мақсадҳои истеҳсолию техникӣ ва истеъмолий дохил мешавад. Зерсистемаи экологӣ дараҷаи истифода ва ифлосшавии муҳити зистро нишон дода, ҳамзамон, сарҳади тадбирҳои техникую иқтисодии меҳнатро дар раванди истеҳсолот муайян мекунад. Ин зерсистема нақши калидӣ дар таъмин намудани устувории экологӣ ва мутобикосозии истеҳсолот бо талаботи муҳити зист дорад, ки дар ҷадвали 1.1.1. нишон дода шудааст.

Бояд қайд намуд, ки зерсистемаҳои дар ҷадвали 1.1.1. нишондода шуда, бо мақсади функционалӣ ва натиҷаҳои фаъолияти иқтисодӣ дар системаи хоҷагиҳои миллӣ аз ҳамдигар фарқ намуда, системаи мураккаби робитаҳои байнихамдигариро нишон медиҳанд. Аз ҷадвали мазкур дида мешавад, ки системаи ғайриистеҳсолкунанда ба соҳаи муомилот ва системаҳои истеҳсолкунанда ва истеъмолкунанда бошанд, ба соҳаи истеҳсолоти моддӣ тааллуқ доранд.

Зимнан, олимони рус Г.Б. Клейнер, В.Л. Тамбовцев ва П. Качалов ибраз медоранд, ки: «...ҳамгирой низ дар шароити муосир барои корхонаҳои инноватсионии ҷиҳати ташаккул додани соҳаи саноат аҳамияти хосса дорад» [51]. Бо така ба он дар кишварҳои мутараққии ҷаҳон кооператсияҳои бузурги саноатӣ таъсис дода шудааст, ки онҳо дар ташаккул ва рушди маҷмуи

маҳсулоти дохилӣ метавонанд нақши калидӣ гузоранд. Ба ин масъала тайи солҳои охир дар Тоҷикистон диққати махсус дода мешавад.

### Ҷадвали 1.1.1. – Намудҳои зерсистемаҳои соҳаи саноат

| № | ЗЕРСИСТЕМАҲО                                | МАҚСАД                                                            | ВАЗИФАҲО                                                                                                                               | НАТИҶА                                                                                                                                                                                                                                                                                          | ТАЪСИР                                                                                                                                                                                                |
|---|---------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1 | <b>ИСТЕҲСОЛӢ</b>                            | Истеҳсоли маҳсулот                                                | Пайвастанӣ омилҳо ё захираҳои истеҳсолот, интиҳоби техника ва технологияи истеҳсолот                                                   | Истеҳсол ва фиристодани маҳсулоти тайёр                                                                                                                                                                                                                                                         | Ифлосшавӣ ва кам шудани сарватҳои табиӣ                                                                                                                                                               |
| 2 | <b>ҒАЙРИИСТЕҲСОЛӢ</b>                       | Таксим, фурӯш, пешбурди мол бо таъкили хизматрасонӣ               | Ба истеъмолкунандагон да расондани маҳсулоти тайёр ва хизматрасонӣ бо нигоҳ доштани ҳолат ва ҳосиятҳои маҳсулот бо сарфи ками ресурсҳо | Пешниҳоди маҳсулоти тайёр ба истеъмолкунандагон                                                                                                                                                                                                                                                 | Зарар ба муҳити зист дар натиҷаи осеб دیدани маҳсулот ё садамаҳои ҳангоми интиқол                                                                                                                     |
| 3 | <b>ИСТЕЪМОЛӢ</b>                            | Дарачаи қаноатмандӣ, истеҳсоли маҳсулоти нав                      | Истеъмоли моли харидашуда, эҷоди талабот ба маҳсулот, эҷоди маҳсулоти нав ва ғайра.                                                    | Имконияти истеҳсоли маҳсулоти нав ё маҳсулоти ниҳой ба истифода ва коркарди маҳсулоти ибтидоии харидашуда асос ёфта, бо ин роҳ арзиш ва сифати ниҳойи маҳсулот баландтар мегардад. Ин раванд барои таъкими рақобатпазирӣ саноат ва таъмини талаботи бозорҳои дохилӣ ва хориҷӣ мусоидат мекунад. | Ифлосшавии муҳити зист асосан аз партовҳои тақрирнамашаванда ва бастабандии маҳсулот сарчашма мегардад, ки бо истеъмоли ғайриқонунонӣ молҳо ба вучуд меояд ва ба муҳити табиӣ зарари ҷиддӣ мерасонад. |
| 4 | <b>ИҶТИМОӢ (КОНСЕПСИЯИ ИҶТИМОӢЮ АҲЛОҚӢ)</b> | Истеҳсоли мол бо дарназардошти ба иноват гирифтани манфиати ҷомеа | Истеъмоли моли аз ҷиҳати экологӣ тоза                                                                                                  | Ҳифзи тавозуни экологӣ                                                                                                                                                                                                                                                                          | Фароҳам овардани шароити аз ҷиҳати экологӣ мусоид барои ҳаёт ва саломатии аҳли ҷомеа                                                                                                                  |

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

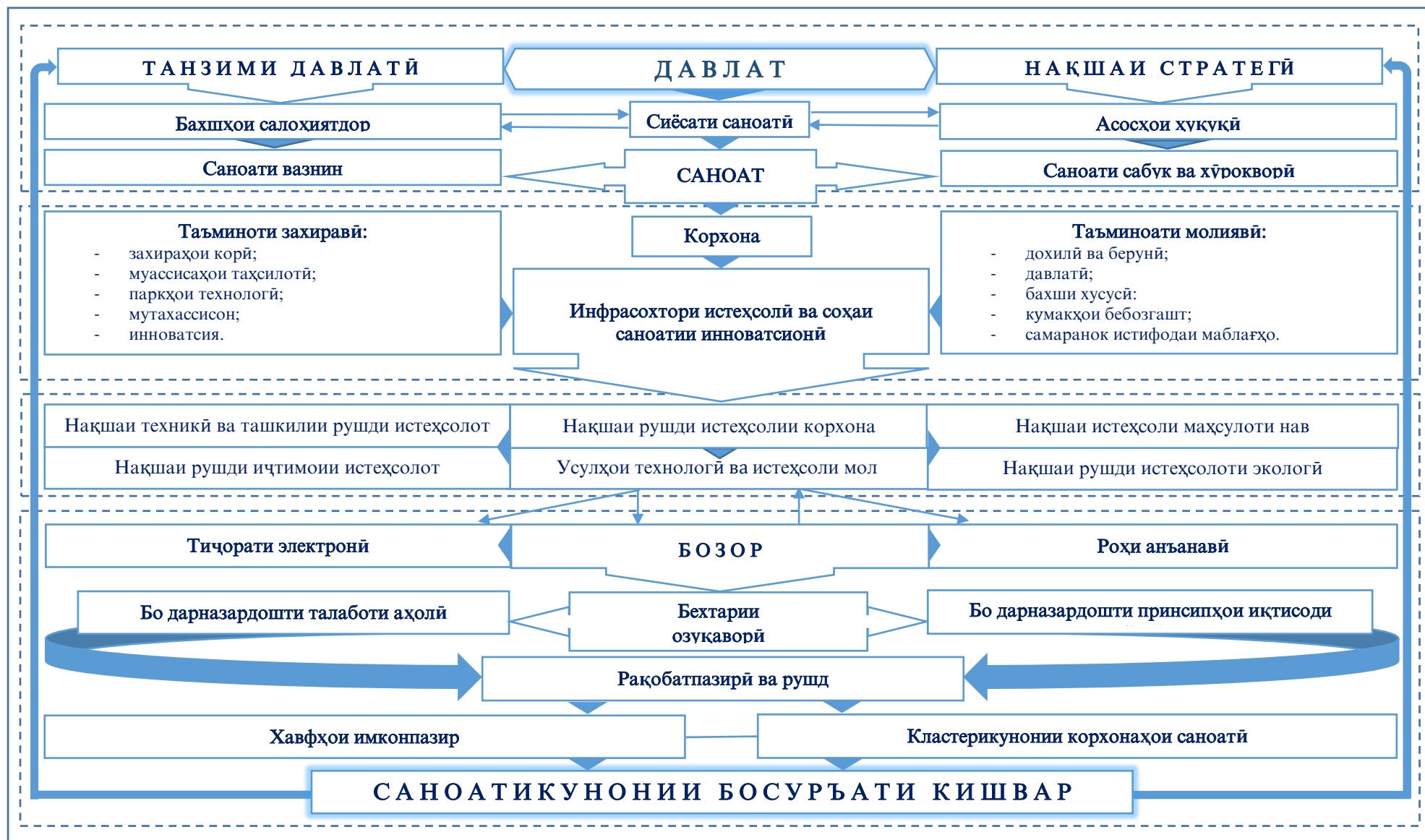
Аммо як нуқтаро бояд махсусан таъкид намуд, ки айни замон дар Тоҷикистон соҳаи саноатӣ ба инноватсия нигаронидашуда бо сабабҳои объективӣ пурра созмон дода нашудааст. Илова бар ин, бинобар сабаби низоъҳои сиёсии солҳои аввали Истиқлоли давлатӣ аксарияи инфрасохтори саноатӣ кишвар фалаҷ ва ҳатто аз байн рафтанд, ки чунин ҳолат ба коҳиш ёфтани неруи саноатӣ дар ҷумҳурии оварда расонид.

Соҳаи саноат чуноне аз таҷрибаи кишварҳои мутараққии ҷаҳон маълум аст, хеле мураккаб буда, он аз маҷмуи субъектҳои иқтисодӣ ва дигар унсурҳои муҳим таркиб ёфтааст. Дар инҷо соҳаи саноатии Тоҷикистон истисно намебошад. Дар расми 1.1.3. сохтори ташкилии соҳаи саноатии кишвар оварда шудааст.

Чуноне аз нақшаи дар боло овардашуда маълум мешавад субъекти асосии танзимкунандаи соҳаи саноат – давлат ба ҳисоб рафта, он бо қабули санадҳои меъёри ҳуқуқии сатҳи гуногун соҳаи мазкурро танзим менамояд. Ҳамзамон, вазифаи давлат на танҳо танзими соҳаи саноат, балки аз маҷмуи фишангҳои таркиб ёфтааст, ки онҳо барои ҳавасманд гардонидани субъектҳои иқтисодии соҳаи мазкур равона гардидаанд.

Ҳамчунин, ҷузъи муҳими соҳаи саноатии кишварро корхонаҳои истеҳсоли ташкил медиҳанд, ки сатҳи рақобатнокии онҳо дар бозор ба таври мустақим ба мавҷудияти захираҳои молиявӣ ва дигар сарчашмаҳои рушди онҳо вобастааст. Ҳалли амалии ин масъала имкониятҳои истеҳсолии корхонаҳои саноатиро васеъ намуда, дар ин замина онҳо метавонанд дурнамои рушди худро таъмин намоянд.

Аммо, чуноне аз расми 1.1.3 маълум мегардад, раванди истеҳсол ва фурӯши молҳои санотӣ дар шароити рақамикунонӣ ва гузариш ба иқтисодиёт “сабз” бояд бо дарназардошти талаботи ҳар ду ин шакли модели рушд ба роҳ монда шавад. Ба инобат гирифтани чунин талабот, агар аз як ҷониб, низоми миллии саноатро ба талаботи иқтисодиёти нав мутобиқ гардонад, аз ҷониби дигар, имкон медиҳад, ки дар солҳои наздик Тоҷикистон ба кишвари “сабз” табдил ёбад. Дар ин хусус аз ҷониби Сарвари давлат иброз гардид, ки: «...мо ҳамчунин, ташаккули иқтисоди “сабз”, суръат бахшидани раванди рақамикунонии иқтисодиёт, инкишофи неруи инсонӣ, баланд бардоштани рақобатнокии маҳсулоти ватанӣ, тақвияти имкониятҳои содиротии мамлакат ва беҳтар гардонидани сифати хизматрасониҳои иҷтимоиро аз ҷумлаи масъалаҳои афзалиятнок эълон намудем» [18].



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

**Расми 1.1.3. – Сохтори ташкилии соҳаи саноати Тоҷикистон**

Ҳамин тариқ, ба ақидаи мо рушди соҳаи саноат ва рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабук ба пешрафти фаъолияти инноватсионӣ вобаста аст. Инноватсия ҳамчун муҳаррики асосии рушди саноат дар шароити рақобати бозорӣ нақши муҳим дорад. Дар Тоҷикистон, бо сабаби гаронии фоизи қарз ва норасоии маблағҳои бучавӣ, дастрасии корхонаҳо ба маблағгузорӣ маҳдуд аст, ки ин рушди инноватсионро душвор мекунад. Барои тақвияти рушди инноватсионӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирӣ, дастрасии кофӣ молиявӣ ва беҳбудии механизмҳои дастгирии давлатӣ зарур аст.

Татбиқи стратегияи мукамал барои дастгирии молиявӣ ва муҳити мусоид барои технологияҳои нав метавонад рушди устувори саноатро таъмин намояд. Ин иқдом метавонад ба татбиқи усулҳои инноватсионӣ дар таъмини рақобатпазирии маҳсулоти саноатӣ мусоидат намояд. Бо дарназардошти ин, сармоягузориҳои доимӣ ба дороиҳои моддӣ ва ғайримоддӣ ҳамчун манбаи асосии татбиқи инноватсия ва навсозии афзалиятҳои рақобатнокӣ хизмат мекунад. Аз ин рӯ, сармоягузорӣ нақши муҳиме дар беҳтар кардани рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноатӣ мебозад, зеро он имконият медиҳад, ки шароити молиявӣ мусоид барои рушди муҳити рақобатпазир муҳайё гардад. Бе сармоягузорӣ рушди технологӣ ва тақмили сифат таъмин намешавад, ки ин ба кам шудани тавонмандӣҳо ва коҳиши рақобатпазирӣ оварда мерасонад. Аз ин рӯ, сармоягузорӣ ҳамчун омил ва таҳрики асосии рушди саноат ва пешрафти иқтисодии корхонаҳо аҳамияти беназир дорад.

## **1.2. Ҷанбаҳои институтсионалӣ ва сохтори системаи идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат**

Рушди инноватсионӣ ҳамчун омилҳои муҳимми пешрафти иқтисодиёти миллий дар Тоҷикистон эътироф гардидааст. Низомии идоракунии рушди инноватсионӣ дар бахши саноат бояд ба асосҳои ҳуқуқии устувор такя кунад, то ҷараёнҳои инноватсионӣ самаранок ва муттасил амалӣ шаванд. Зеро таъкили низомии самараноки идоракунии рушди инноватсионӣ дар бахши саноати иқтисодиёти Тоҷикистон талаб мекунад, ки ҳам заминаҳои ҳуқуқӣ ва

ҳам сохторҳои зарурӣ бо ҳам мутобиқ ва самаранок бошанд. Бо дарназардошти ин, ҳамкориҳои наздик миёни давлат, бахши хусусӣ ва муассисаҳои илмӣ омили калидии татбиқи самараноки низоми мазкур мебошад.

Маҳз бо ҳамин мақсад, тамоми чораҳои, ки аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (ҲҶТ) барои идоракунии инноватсионии корхонаҳои саноатӣ дар шароити саноатикунории босуръат амалӣ шуда истодаанд, қабл аз ҳама, ба татбиқи амалии СМР-2030 нигаронида шудаанд. Татбиқи чораҳои барои рушди устувори иқтисодӣ муҳим аст, зеро он ба барқарорсозӣ ва густариши иқтидори истеҳсолии корхонаҳои саноатӣ мусоидат мекунад. Илова бар ин, истифодаи технологияҳои инноватсионӣ дар раванди истеҳсолот боиси баланд шудани самаранокӣ ва рақобатпазирии маҳсулоти миллий мегардад. Тадбирҳои андешидашуда рушди устувори иқтисодӣ ва истеҳсолоти инноватсионӣ дар корхонаҳои саноатиро таъмин мекунанд.

Инчунин, Ҳукумати кишвар тавассути таҳия ва татбиқи як қатор барномаҳои давлатӣ, ки ба рушди инноватсионии соҳаи саноат нигаронида шудаанд, талошҳои ҷиддие анҷом медиҳад. Ин барномаҳо ба ҷорӣ кардани технологияҳои муосир, баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот ва таҳкими рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ равона гардидаанд. Роҳбарияти олии кишвар бо татбиқи барномаҳои давлатӣ барои рушди инноватсионии соҳаи саноат шароити мусоид фароҳам оварда, ба тақмили рақобатпазирӣ ва ҷорӣ намудани технологияҳои муосир мусоидат мекунад, аз ҷумла: «Барномаи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011–2020» [3], «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» [22], «Барномаи саноатикунории босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020–2025» [6], «Барномаи бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф барои солҳои 2020–2040» [5], «Стратегияи рушди иқтисоди «сабз» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023–2037» [23] қабул гардида, мавриди амал қарор доранд. Дар робита ба ин, муҳаққиқ Қ.Н.Убайдзода қайд менамояд, ки: «...бо алоқамандии ин навовариҳо Ҷумҳурии Тоҷикистон тавонист шароити иқтисодиёти худро

беҳтар намояд» [274]. Дар Тоҷикистон бисёре аз корхонаҳои саноатӣ, бо ҳадафи таъмини рақобатпазирии маҳсулоти худ, технологияи инноватсиониро ҷаҳолоне истифода мебаранд. Ин равиш ба онҳо имкон медиҳад, ки дар раванди расидан ба ҳадафи чоруми стратегии миллий – саноатикунони босуръат, саҳми назарраси худро гузоранд.

Дар робита ба ин, С.Ф.Низомов ва Ф.А. Ҷабборов ибраз мекунанд, ки «...амалисозии муваффақонаи ислоҳоти иқтисодӣ, “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” (СМР-2030), Концепсияи рушди саноати Тоҷикистон ва дигар ҳуҷҷатҳои барномавии давлатӣ шароити мусоид барои ҳамгироии саноати кишвар ба сохтори саноати ҷаҳонӣ фароҳам овардаанд. Ин иқдомҳо ба суръатбахшии силсилаи навоариҳои технологӣ, таҳкими мавқеи саноати Тоҷикистон дар бозори ҷаҳонӣ ва фароҳамсозии заминаҳои рушди устувор мусоидат намуданд. СМР-2030, ки бо мақсади таҷдиди сохтори саноати миллий таҳия ва тасдиқ шудааст, асосан, ба баланд бардоштани иқтидори инноватсионӣ ва технологияи соҳаи саноат нигаронида шудааст. Ин ҳадафҳо дар ҳамоҳангӣ бо ташаббусҳои давлат барои ноил шудан ба рушди устувори иқтисодии кишвар амалӣ мешаванд» [208].

Барои рушди стратегии иқтисодиёти Тоҷикистон навинобарӯзиҳои саноат, ташкили истеҳсолоти нави саноатӣ ва ҳалли саривақтии вазифаҳо дар доираи сиёсати воридотивазкунӣ муҳим мебошанд. Ташаккули рақобатпазирии соҳа танҳо бо татбиқи технологияҳои инноватсионӣ, мукаммалсозии инфрасохтор ва рушди ҳамкорӣ байни корхонаҳо имконпазир аст. Барои рушди устувор ва рақобатпазирии саноати Тоҷикистон зарур аст, ки низоми татбиқи технологияҳои нави ва тижоратикунони инноватсияҳо бо чораҳои мушаххас ва самарабахш тақвият дода шавад.

Илова бар ин, ташаккули саноати рақобатпазир иқтисодиёти мамлакат бо роҳи рушди инноватсионӣ талаб менамояд, ки ба масъалаи идоракунии стратегӣ на танҳо дар сатҳи макроиқтисод, инчунин дар сатҳи корхонаҳои

алоҳидаи саноатӣ низ таваҷҷуҳ зоҳир карда шавад. Бо дарназардошти ҳамаи ин, дар стратегияву барномаҳои давлатӣ ба масъалаи татбиқи технологияҳои инноватсионӣ дар саноат ва рақамикунонии раванди истеҳсолот рушди иқтисоди миллӣ ҳамчун самти афзалиятнок диққати махсус зоҳир карда шудааст.

Бо қаноатмандӣ гуфта метавонем, ки инноватсия ҳамчун омили муҳимми пешрафти иқтисодиёти миллӣ дар Тоҷикистон эътироф гардидааст. Барои таъмини рушди самараноки инноватсионӣ дар бахши саноат, зарур аст, ки низоми идоракунии инноватсионӣ на танҳо аз нигаришҳои ҳуқуқии устувор, балки аз сохтани сохторҳои муассир ва мувофиқ низ иборат бошад. Ҳамаи ин талаб мекунад, ки чараёнҳои инноватсионӣ дар як муҳити ҳуқуқӣ ва ташкилотӣ дуруст амалӣ шаванд.

Барои муваффақияти низоми идоракунии инноватсионӣ дар бахши саноат, муҳим аст, ки ҳамкориҳои наздик ва самаранок миёни давлат, бахши хусусӣ ва муассисаҳои илмӣ вучуд дошта бошад. Ин ҳамкориҳои ҳамачониба имкон медиҳад, ки ҳар як тараф (давлат, бизнес, ва илм) дар татбиқи стратегияҳои инноватсионӣ саҳм гузорад. Давлат метавонад бо муҳайё кардани заминаҳои ҳуқуқӣ ва сиёсати дастгирӣ, бахши хусусӣ бо сармоягузорӣ ва истифодаи технологияҳои пешрафта, ва муассисаҳои илмӣ бо таҳқиқоти нав ва беҳсозии тарҳҳои инноватсионӣ, таъсири мусбати худро ба рушди иқтисодиёт ва соҳаҳои саноатӣ гузоранд.

Ҳамчунин, ташкили низоми самараноки идоракунии инноватсионӣ дар Тоҷикистон талаб мекунад, ки заминаҳои ҳуқуқӣ ва сохторҳои идоракунии инноватсионӣ ба ҳам мутобиқ бошанд ва бо роҳи рушди мутахассисони соҳибкасб ва таҳияи технологияҳои муосир рушд кунанд. Вақт ва суръати татбиқи низомҳо омили муҳим буда, онҳо метавонанд пешрафти иқтисодӣ ва технологиро суръат бахшанд. Иҷрои саривақтӣ ва самараноки ин равандҳо ба истифодаи беҳтари захираҳо, коҳиши хароҷот ва баланд шудани рақобатпазирӣ мусоидат мекунад. Дар натиҷа, рушди иқтисодӣ ва технологӣ ба таври муассир таъмин мегардад.



Натиҷаи, рушди инноватсионӣ дар Тоҷикистон имкони зиёде барои баланд бардоштани рақобатпазирии соҳаҳои саноатӣ ва таъсири мусбати он ба иқтисоди миллӣ муҳайё месозад, агар тамоми субъектҳо дар низоми идоракунии бо ҳам ҳамкорӣ кунанд ва барои татбиқи амалии стратегияҳои инноватсионӣ кӯшиш намоянд. Зеро дар шароити муосир рушди устувори дилхоҳ давлат аз фаъолияти пурсамари саноати он вобастагии ногусастанӣ дошта, бо гузариш ба низоми инноватсионии он ҳамчун «локомотив»-и рушди хоҷагии халқ хизмат менамояд. Дар ин раванд, рушди саноати кишвар яке аз вазифаҳои асосии стратегияи давлат ба шумор рафта, ба беҳтар кардани сатҳи зиндагии аҳоли, таъмини рушди иқтисодӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии миллӣ равона шудааст. Ҳарчанд, ки институтҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ дар рушди саноати кишвар нақши комилан мутақобила дошта, ин раванд танҳо тавассути фаъолият ва ҳамкориҳои муассир байни институтҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ метавонад самарабахш амалӣ шавад. Масалан, институтҳои расмӣ муҳити қонунии ва захираҳои заруриро таъмин мекунанд, дар ҳоле ки институтҳои ғайрирасмӣ муҳити иҷтимоӣ ва фарҳангии мусоидро ба вучуд меоранд. Ҳар ду навъи институт дорои вазифаҳои хос ва муҳим мебошанд, ки тавассути ҳамоҳангии самараноки ин ду низом, кишвар метавонад ба рушди устувори саноат ва иқтисодиёти миллӣ ноил гардад. Гарчанде, ки институтҳои ғайрирасмӣ бештар аз урфу одатҳо ва муносибатҳои байни одамон иборатанд, ки онҳо расман танзим нашудаанд, аммо нақши онҳо дар рушди саноат на камтар аз институтҳои расмӣ муҳим мебошад.

Боиси тазаккур аст, ки имрӯзҳо бо татбиқи барномаҳои гуногуни давлатӣ дар самти рушди инноватсионии соҳаи саноати кишвар натиҷаҳои назаррас ба даст оварда шудааст. Аммо, новобаста аз ин дастовардҳо, ҳануз робитаи илм бо истеҳсолот пурра таъмин нагардидааст. Чунин ҳолат зарурати таҳияи механизми идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноатро бо дарназардошти тадбиқи илм дар истеҳсолот ба миён овардааст. Вобаста ба зарурати таҳияи чунин механизм иқтисодчии ватанӣ Қ.Р. Раҳмонов ибраз медорад, ки: «...бояд чунин низоми идоракунии ташкил карда шавад, ки

тавонад байни ин сохторҳо робитаю ҳамкорию таъмин намояд. Аз он ҷумла, робитаи байни сохторҳои идоракунии давлатӣ, минтақавию истеҳсолӣ ва робитаи сохторҳои алоҳидаи субъектҳои иқтисодии инноватсионии соҳа барои татбиқи самараноки инноватсияҳо таъмин гарданд» [37]. Бинобар ин, барои таҳияи механизми самараноки идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат бо истифодаи илм дар истеҳсолот, чунин тадбирҳоро пешниҳод кардан мумкин аст, ки дар ҷадвали 1.2.1. нишон дода шудааст.

**Ҷадвали 1.2.1. – Механизми идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат бо дарназардошти татбиқи илм дар истеҳсолот**

| № | Марҳилаҳо                                           | Раванд                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
|---|-----------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1 | Шарҳи стратегияҳои инноватсионӣ                     | Муайян кардани самтҳои афзалиятноки рушди фаъолияти инноватсионӣ дар соҳаи саноат, ки дар он ба омӯзиши навовариҳо ва технологияҳои пешрафта дар илмҳо эътибор дода мешавад. Ин стратегияҳо метавонанд ба тақмили хатҳои истеҳсолӣ, кам кардани хароҷоти истеҳсолот ва баланд бардоштани сифати маҳсулот равона карда шаванд. |
| 2 | Ташкили марказҳои таҳқиқотӣ ва таҳияи инноватсияҳо  | Иҷрои корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва таҳқиқи технологияҳои нав дар ҳамкорӣ бо муассисаҳои илмӣ, ки ба таҷрибаи илмӣ ва истеҳсолӣ асос ёфтааст. Марказҳои илмӣ метавонанд ҳамчун восита байни таҳқиқот ва истеҳсолот хизмат кунанд.                                                                                                  |
| 3 | Омӯзиш ва тақмили ихтисоси кадрҳо                   | Таъмини мутахассисон бо донишу малакаҳои нав дар соҳаи илм ва инноватсия барои омодагии онҳо ба татбиқи усулҳои инноватсионии таълим. Ин тадбир ба омӯختани технологияҳои нави истеҳсолӣ ва офариниши маҳсулоти нав ё тақмил додани маҳсулоти мавҷуда қўмак мерасонад.                                                        |
| 4 | Ташкили равандҳои тадбиқи инноватсия дар истеҳсолот | Эҷоди равандҳои стандартӣ барои ворид намудани инноватсияҳо ва технологияҳои нав дар истеҳсолот. Ин метавонад механизми махсуси дастгирӣ ва маблағгузорӣ, барномаҳои омӯзишӣ барои мутобиқати технологияи нав дар истеҳсолот ва ё ворид намудани технологияҳои муосири автоматиконидашуда ба равандҳои истеҳсолӣ бошад.       |
| 5 | Мониторинг ва арзёбии натиҷаҳо                      | Бояд натиҷаҳои татбиқи инноватсияҳо пайваста арзёбӣ карда шаванд. Ин мониторинг имкон медиҳад, ки ба самаранокии равандҳо баҳо дода, барои тақмил додани онҳо нақшаҳои иловагӣ таҳия карда шаванд.                                                                                                                            |
| 6 | Ҳавасмандкунӣ ва дастгирии давлатии инноватсияҳо    | Қорӣ намудани механизмҳои дастгирии молиявӣ ва фароҳам овардани шароит барои дастрасии корхонаҳои истеҳсолӣ ба таҳқиқоти нав ва таҷрибаҳои илмӣ, ҳамчунин ҳавасмандкунии кадрҳои илмӣ барои ҳамкорӣ бо истеҳсолот.                                                                                                            |

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

Ҳалли амалии масъалаҳои мазкур боис мегардад, ки рушди инноватсионии соҳаи саноат таъмин гардида, дар маҷмӯъ, онро ба меъёрҳои ҷаҳонии рушд мутобиқ намояд. Бинобар ин, механизмҳои рушди инноватсионӣ бо таъя ба илм ва истеҳсолот метавонад рақобатпазирии саноатро дар бозор баланд бардошта, ба рушди устувори он мусоидат намояд.

Дар асоси ҷадвали 1.2.1. метавон гуфт, ки дар шароити рушди босуръати илму техника, нақши инноватсияҳо дар соҳаи саноат бештар аз ҳар вақти дигар

муҳим ба чашм мерасад. Татбиқи технологияҳои муосир ва дастовардҳои илмӣ-таҳқиқотӣ асоси муҳим барои баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот мебошад, зеро технологияҳои нав имкон медиҳанд, ки раванди истеҳсолотро автоматӣ, зуд ва каммасраф гардонанд. Ин боиси коҳиши хароҷот ва сарфаи манбаъҳо мегардад. Илова бар ин, истифодаи дастовардҳои илмӣ сифати маҳсулотро беҳтар мекунад, ки ба афзоиши эътимод ва талабот дар бозор мусоидат менамояд. Ҳамин тариқ, татбиқи ин технологияҳо рақобатпазирии маҳсулотро дар сатҳи байналмилалӣ таъмин мекунад ва рушди устувори саноатро таъмин месозад. Бо ин мақсад, таҳияи механизмҳои идоракунии рушди инноватсионии саноат дар заминаи ҳамкорӣ бо илм яке аз вазифаҳои стратегӣ ба ҳисоб рафта, механизмҳои мазкур метавонанд заминаи мустаҳкам барои татбиқи босамари навовариҳо дар истеҳсолот ҳамчун омили муҳими рушди устувори иқтисоди миллӣ хизмат кунанд. Робитаи илм бо истеҳсолот – роҳи калидии сохтани саноати муосири дорои иқтидори баланд мебошад.

Дарвоқеъ, рушди иҷтимоӣ-иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тараққиёти саноат, ки дар афзоиши маҷмуи маҳсулоти дохилӣ саҳми калон дорад, вобастааст. Бо мақсади таъмини гуногунсамтии иқтисодиёт ва инкишофи неруи истеҳсолӣ, бо роҳи гузариш ба рушди инноватсионӣ зарур аст, ки иқтидори истеҳсолии корхонаҳои саноатӣ пурра истифода карда шаванд. Илова бар ин, С.Ҷ. Комилов қайд менамояд, ки: «...дар натиҷаи пурра ба қор андохтани иқтидори истеҳсолии корхонаҳои саноатӣ расидан ба ҳадафҳои рушди стратегӣ имконпазир мегардад» [170, с.47]. Хусусиятҳои асосии иқтисоди инноватсионӣ ба андешаи Г.В. Плохотникова инҳо мебошанд:

- « – нишондиҳандаи баланди озодии иқтисодӣ;
- сатҳи баланди рушди илм ва маориф;
- 4-6-уми сохторҳои технологии иқтисодиёт;
- иваз кардани сармоя;

– ҳиссаи баланди корхонаҳои инноватсионӣ (60-80%) ва маҳсулоти инноватсионӣ;

- сифати баланди зиндагӣ;
- рақобатпазирии баланди иқтисодиёт;
- принсипи гуногунии бозор;
- рақобат ва талаботи зиёд ба навоарӣ;
- оғози бозорҳои нав;
- саноати пешрафтаи дониш ва содироти баланд» [233].

Бояд таъкид намуд, ки гузариш ба роҳи инноватсионии рушд барои дилхоҳ соҳа ва самти фаъолияти хоҷагидорӣ кори сахлу осон набуда, иҷрои амали пайдарҳами мантиқиро тақозо менамояд. Дар ин раванд давлат ҳамчун субъекти мустақили муносибатҳои иқтисодӣ метавонад нақши калидӣ дошта бошад. Яке аз вазифаҳои муҳити сиёсати давлатӣ дар соҳаи фаъолияти инноватсионӣ тақвияти робитаи илм бо истеҳсолот ба ҳисоб рафта, ҳалли амалии ин масъала дониш, малака, салоҳияти баланди касбии кормандони соҳаи саноат ва илмро тақозо менамояд.

Мусаллам аст, ки “инноватсия” воситаи асосии таъмини рақобатпазирии маҳсулот дар бозор ва умуман, устувории корхонаю ташкилотҳои соҳаи саноат ба ҳисоб меравад. Вазифаи асосии татбиқи инноватсия дар истеҳсолот беҳтар намудани имкониятҳо чиҳати таъмини зиндагии озоишта барои мардум мебошад. Ин таҷриба дар кишварҳои аз чиҳати иқтисодӣ мутараққӣ собит гардидааст. Мақсади асосии идоракунии рушди инноватсионии саноат баланд бардоштани иқтидори истеҳсолӣ, тақвият додани содирот ва таъмин кардани бозори дохилӣ бо молҳои ватанӣ мебошад, ки дар натиҷа сатҳи зиндагии аҳоли беҳтар мегардад. Дар робита ба масъалаи мазкур, Пешвои миллат қайд намуданд, ки: «...соҳаи саноат ва инноватсия яке аз манбаъҳои муҳимтарини рушди минбаъдаи кишвар ба ҳисоб рафта, пешрафти он имкон медиҳад, ки сарчашмаҳои иловагии даромади буҷети давлатӣ пайдо гардида, барои аҳоли ҷойҳои нави корӣ фароҳам оварда шаванд» [18].

Дар ин росто, ҳанӯз санаи 21-уми декабри соли 2021 зимни ироаи Паём Сарвари давлат қайд намуданд, ки: «...баъди ба даст овардани соҳибистиқлолӣ сиёсати давлат дар соҳаи саноат комилан тағйир ёфта, таваҷҷуҳи асосӣ ба тақвияти истеҳсолот ва содироти маҳсулоти тайёр бо роҳи ворид намудани технологияҳои нав, истифодаи ҳарчи бештари манбаъҳои ашёи хоми маҳаллӣ, коркарди пурраи он ва истифодаи васеи захираҳои меҳнатӣ равона карда шуд» [20].

Мавзӯи аҳамияти инноватсияро баррасӣ кардан муҳим аст, зеро он дар рушди бахшҳои гуногуни иқтисодиёт, аз ҷумла дар соҳаи саноат, нақши калидӣ мебозад. Зеро татбиқи инноватсия дар амалия бо ҳадафҳои стратегӣ ва ҷорӣ амалӣ гардонида мешавад.

Аҳамияти стратегияи инноватсия бо ҳадафҳои стратегияи давлат дар ин самт зич вобаста буда, он дар барномаю санадҳои стратегӣ дарҷ гардидааст. Ҳадафи асосии СМР-2030 дар Тоҷикистон баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум тавассути таъмини рушди устувори иқтисодӣ мебошад, ки чиҳати ноилшавӣ ба ин ҳадафи олӣ «...барои 15 соли оянда муайян шудаанд:

1. Таъмини амнияти энергетикӣ ва истифодаи самарабахши неруи барқ.
2. Раҳой аз бунбасти коммуникатсионӣ ва табдил ба кишвари транзитӣ.
3. Таъмини амнияти озуқаворӣ ва дастрасии аҳоли ба ғизои хушсифат.
4. Вусъатдиҳии шуғли пурмаҳсул» [22, с.20].

Ҳадафҳои ҷорӣ аз татбиқи инноватсия дар истеҳсолот бо роҳи қонеъ гардонидани талаботи иқтисодиёт ба технологияи муосир ба даст меоянд. Ҳамин тавр, барои амалӣ намудани стратегияи инноватсионӣ дар истеҳсолот муайян кардани ҳадафҳои ҷорӣ зарур аст, зеро танҳо бо нақшаи равшан ва мақсадҳои мушаххас метавон равандҳои навовариро самаранок ба роҳ монд ва натиҷаҳои назаррас ба даст овард. Ҳадафҳои ҷорӣ инноватсия, пеш аз ҳама, муайян шуда, ин равиш заминаи муассири татбиқи стратегияи рушди истеҳсолотро фароҳам меорад.

Дар ин бобат, олими ватанӣ С.Қ. Комилов барҳақ қайд менамояд, ки: «...иқтисоди инноватсионӣ тақозои сиёсати иқтисодии Тоҷикистон дар

дахсолаҳои наздик шудааст. Он дар шароити ҷаҳонишавӣ ва афзоиши теъдоди ширкатҳои ватанӣ вориди бозорҳои байналмилалӣ амалӣ мешавад. Илова бар ин, рушди донишҳои илмӣ, технологияҳои нав, маҳсулот ва хидматҳои нави инноватсионӣ омили ҳалкунанда барои ташаккули модели нави рушди иқтисодӣ дар асри 21 мебошад» [165, с.175]. Бо така ба кишварҳои ҷаҳонӣ ҳалли амалии ин масъала танҳо бо роҳи татбиқи тамсилаи «шарикии сегона»-и давлат, донишгоҳҳо ва бахши хусусӣ дар бахши воқеӣ иқтисодиёт имконпазир мебошад. Илова ба гуфтаҳои боло, гузариш бо роҳи инноватсионии рушд дорои аҳаммияти иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, ҳуқуқӣ ва технологӣ мебошад (ниг. расми 1.2.1.).

Дар робита ба расми 1.2.1. метавон гуфт, ки инноватсионӣ дар соҳаи саноат як унсури калидии рушди иқтисодӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии кишварҳо буда, рушди инноватсия ҳамчун воситаи асосии стратегияи идоракунии соҳаи саноат хизмат намуда, на танҳо самаранокии истеҳсолотро, балки устувории рушди иқтисодиётро низ таъмин менамояд.

Бинобар ин сабаб, татбиқи технологияҳои инноватсионӣ дар амалияи кишвар ба ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ иқтисодии рушди кишвар, мустаҳкам гардонидани мавқеи сиёсӣ-ҳуқуқӣ ва заминаҳои технологияи рушди он мусоидат менамояд. Барои расидан ба ин ҳадаф зарур аст, ки барномаи мушаххаси давлатӣ оид ба рушди инноватсионии иқтисодиёти миллӣ бо дарназардошти хусусиятҳои минтақаҳои кишвар ва соҳаҳои он таҳия ва мавриди амал қарор дода шавад. Чунин барномаҳо бояд бо дарназардошти таҳлили амиқи талаботи соҳаҳои иқтисодиёти кишвар ба инноватсия, аз он ҷумла, соҳаҳои калидии он ба монанди саноат таҳия карда шавад. Дар ин раванд ба инобат гирифтани таъминоти кадрӣ рушди инноватсионии соҳаи саноат аз масъалаҳои калидӣ боқӣ мемонад.



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

**Расми 1.2.1. – Нақши инноватсия дар идоракунии рушди соҳаи саноат**

Бо мақсади омода намудани кадрҳои соҳибкасб ва ҷавобгӯ ба принципҳои иқтисодиёти инноватсионӣ зарур аст, ки низоми таълим дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот марҳила ба марҳила мукаммал гардонида шавад. Ба ғайр аз ин, муҳите ташкил карда шавад, ки дар доираи он таъмини ҳамгироӣ дар байни илм, таҳсилот ва истеҳсолот имкон дошта бошад.

Вобаста ба ин, А.Б. Мирсаидов ва Т.Б. Зокирӣ қайд менамоянд, ки: «...рушди муосири иқтисодиёти марбут бо гузариш аз марҳилаи индустриалӣ ба пасазиндустриалии рушд дар самти тавсеаёбии категорияи некуаҳволӣ ҳаракат дорад» [60, с.90]. Барои расидан ба ин мақсад зарур аст, ки ба рушди илми донишгоҳӣ, мукаммал гардонидани сиёсати инноватсионии давлатӣ ва густариши шарикии давлат ва бахши хусусӣ (ШДБХ) дар соҳаи фаъолияти инноватсионӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда шавад. Басо саривақтӣ дар СМР-2030 дарҷ гардидааст, ки: «...сценарияи индустриалию инноватсионӣ бунёди асосҳои рушди инноватсионии иқтисодиёти кишвар дар заминаи гузаронидани ислоҳот дар соҳаи маориф ва тайёр кардани мутахассисони замонавиро пешбинӣ мекунад» [22, с.20].

Ҳамин тавр, муҳаққиқ З.С. Хоҷаева иброз намудааст, ки: «...дар шароити муосири инкишофи муносибатҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ дар мамлакат аз ҷониби давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба масоили мукаммалсозии низоми автоматикунонӣ ва рақамикунонии истеҳсолоти саноатӣ диққати ҷиддӣ дода мешавад» [287]. Зеро ҳамгироии онҳо дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа ва татбиқи технологияҳои рақамӣ, бахусус саноат, яке аз омилҳои асосии пешрафти устувори иқтисод ва ҳамгироии байналмилалӣ Тоҷикистон ба шумор меравад. Ин раванд барои кишвар имкон фароҳам меорад, ки бо рақобатпазирии баланд дар арсаи ҷаҳонӣ фаъолият намояд ва сатҳи зиндагии мардумро беҳтар созад.

Дар баробари пурзӯр шудани нақши омилҳои ҷуғрофӣ, демографӣ, маъмурию иқтисодӣ ва инноватсионӣ дар рушди устувор ва саноатикунории кишвар саноати ватанӣ бояд бо суръати “кайҳонӣ” рушд намояд. Айни ҳол фаъолияти инноватсионии соҳаи саноатии кишварҳое, ки меҳоханд дар



раванди рақобатҳои шаддиди ҷаҳонӣ мавқеи устувори муайянро ишғол намоянд, афзалият пайдо намудааст.

Фароҳам овардани муҳити рақобатпазир ва таблиғи фарҳанги инноватсионӣ дар байни кормандон ва роҳбарони корхонаҳо нақши муҳим мебозад. Бо ин васила, рафтори инноватсионӣ на танҳо ҳамчун вазифаи техникии корхона, балки ҳамчун самти стратегии рушд ва таҳкими мавқеи он дар бозор шинохта мешавад. Ба ақидаи Т.Д. Низомова ва А.А. Раҳмонов: «...тараққиёти инноватсионии иқтисодиёти миллӣ бештар аз дараҷаи фаъолияти инноватсионии корхонаҳои соҳавии он вобастагӣ дорад. Устувории мавқеи инноватсионии корхонаҳоро бошад, низоми оқилонаи ташкил ва идоракунии илман асоснокшуда таъмин менамояд» [212]. Яъне муҳайё кардани шароити мусоид барои рушди инноватсия дар соҳаи саноат заминаи асосиро барои таъмини рушди устувор, афзоиши самаранокӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирӣ корхонаҳои саноатӣ дар сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ фароҳам меорад.

Ҳамзамон, ба ақидаи У.М. Ҷумаев: «...рушди фаъолияти инноватсионии корхонаҳои саноатӣ дар ҷомеаи муосир нақши муҳимро мебозад. Корхонаҳое, ки дар эҷод ва ғӯруши молҳои инноватсионӣ муваффақ шудаанд, бозорро ишғол мекунанд ва аз ҳисоби кам кардани хароҷоти худ даромади зиёд ба даст меоранд» [84, с.8]. Воқеан ҳам, дар бозори муосир рақобатпазирӣ танҳо бо истифодаи технологияҳои нав ва равишҳои инноватсионӣ дар истеҳсолот таъмин мешавад. Инноватсия имкон медиҳад, ки маҳсулот бо сифати беҳтар, хароҷоти камтар ва хусусиятҳои нави рақобатпазир таҳия гардад, ки дар навбати худ ҷойгоҳи корхонаро дар бозор устувор мекунад. Таъмини рақобатпазирӣ маҳсулот дар бозор ба ҷорӣ намудани технологияи нав ва муносибати инноватсионӣ дар истеҳсолот вобастааст.

Қайд кардан бамаврид аст, ки иқтисодиёти Тоҷикистон дар марҳилаи рушду воридшавӣ ба бозори ҷаҳонӣ қарор дорад. Нақши корхонаҳои саноатӣ муҳим аст, аммо шароити мураккаб ва тағйирёбандаи ҷаҳонӣ онҳоро маҷбур мекунад, ки фаъолияти худро мутобиқ ва такмил диҳанд. Воқеан ҳам, имрӯзҳо

аз ҷиҳати техникӣ, иқтисодӣ, ташкилӣ ва дар ниҳоят психологӣ ҳолату механизмҳои муосири иқтисодӣ масъалаи мураккабу ҳалталаб доништа мешавад. Вобаста ба ин, муҳаққиқ Ш.И. Сатторова чунин иброз медорад, ки: «...ҷаҳони муосир шароитҳои нави иқтисодиро ба миён оварда, ҷараёну равандҳои қаблии фаъолияти истеҳсолӣ–техникиро дигаргун намудааст ва истеҳсолкунандагонро водор месозад, ки фаъолияти худро дар доираи талаботи ҳаррӯзаи бозор ба роҳ монда, пешниҳод намояд» [253].

Тайи солҳои охир, аз ҷониби роҳбарияти олии кишвар ҷиҳати расидан ба ҳадафи оӣ ва иҷрои муқаррароти СМР-2030 мунтазам чораҳои дахлдор амалӣ шуда истодаанд. Бо мақсади ноил шудан ба ин ҳадафи миллӣ, яъне саноатикунони босуръат, «Барномаи саноатикунони босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025» [6] қабул гардид, ки ҳадафи асосии он тавассути диверсификатсия ва баланд бардоштани рақобатпазирӣ рушди устувор ва босуръати саноатро таъмин намояд.

Яке аз мушкилоти асосии рушди инноватсионӣ дар соҳаи саноат ташкили самараноки фаъолияти идоракунии инноватсионӣ дар корхонаҳои саноатӣ мебошад. Зеро бештари корхонаҳо талош меварзанд, ки мустақилона фаъолияти худро тавасути саноати инноватсионӣ, ки барои тавлиди маҳсулоти инноватсионии рақобатпазир пешбинӣ гардидааст, ба роҳ монанд. Инноватсия танҳо татбиқи технологияи нав нест, балки усули навоарӣ дар идоракуниест, ки корхонаро водор мекунад низоми идоракунии худро бо истифода аз технологияҳои муосир такмил ва мутобиқ созад. Дар натиҷа, усулҳои инноватсионӣ дар корхона барои пайдо намудани мавқеи худ пайваستا такмил хоҳанд ёфт. Ҳамин тавр, моҳияти усулҳои идоракунӣ дар он аст, ки корхона ва кормандон дар доираи низоми мушаххас ва муназзам идора мешаванд, ки ин ба таъмини истеҳсоли маҳсулоти босифат ва рушди устувори корхона заминаи бозътимод мегузорад. Ин равиш ҳамоҳангсозӣ ва самаранокии раванди кориро таъмин намуда, саҳми кормандонро дар ноил шудан ба ҳадафҳои истеҳсолӣ ва тиҷоратӣ бештар мекунад.

Бинобар ин, ба рушди соҳаи саноат Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳаммияти хосса дода истодааст ва аз ҷониби давлат як қатор имтиёзҳо баҳри рушди ин соҳа эълон шудааст. Ҳанӯз дар соли 2018 Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон саноатикунӣ босуръати давлатро ҳадафи ҷоруми стратегияи кишвар номида буд ва дар ин самт тадбирҳои зарурӣ амалӣ шуда истодааст. Дар Паёми худ Сарвари давлат таъкид намуданд, ки: «...ба таъсиси маҷмааҳои саноатӣ, паркҳои технологӣ, таҳия ва татбиқ намудани лоиҳаҳои шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ, ҷорӣ кардани технологияҳои инноватсионӣ, истифодаи таҷҳизоти каммасрафи барқӣ ва ҷалби боз ҳам бештари сармояи мустақим бояд эътибори аввалиндараҷа дода шавад» [19].

Дастгирии технологии инноватсионӣ барои таъмин намудани заминаи техникии муътадил ва рушди фаъолияти истеҳсолӣ зарур аст. Вале дар корхонаҳои саноатии Тоҷикистон, бо сабабҳои объективӣ ин дастгирӣ то ҳол пурра амалӣ нашудааст, ки ин метавонад монеаи ҷиддӣ барои рушди устувори саноати миллӣ шавад. Ноқомии дастгирии техникии инноватсионӣ дар корхонаҳои саноатӣ метавонад ба рушди устувори соҳаи саноат таъсири манфӣ расонад, аз ин рӯ, зарур аст, ки ҷораҳои муассир барои ҳалли ин масъала андешида шаванд. Илова бар ин, фаъолиятҳои инноватсионӣ бояд бо маблағгузори мустақилона таъмин шаванд. Барои амалисозии лоиҳаҳо зарурати захира кардани маблағ, пеш аз ҳама, муҳим аст, зеро бе ин, дар вақти зарурӣ маблағҳо дастрас нахоҳанд буд ва раванди инноватсионӣ суस्त ва бозмондатар мегардад.

Аз ин лиҳоз, ҳолати ҷойдошта тақозо менамояд, ки оид ба баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти ватанӣ дар бозори ҷаҳонӣ бо истифода аз ҷорӣ намудани технологияҳои инноватсионӣ ҷораҳои дахлдор андешида шаванд. Бинобар ин, равиши инноватсионии таъмини рақобатпазирии маҳсулоти ватанӣ дар расми 1.2.2. оварда шудааст.

Доир ба расми 1.2.2. бояд илова намуд, ки равиши инноватсионӣ ба таъмини рақобатпазирии маҳсулоти ватанӣ ба маънои ҷорӣ намудани технологияҳо, равандҳо ва стратегияҳои навоварона дар тамоми марҳилаҳои

истеҳсолот, фурӯш ва идоракунӣ мебошад. Ин равиш на танҳо ба баланд бардоштани сифати маҳсулот, балки ба таъсиси як низоми мукаммали рушди маҳсулоти рақобатпазир нигаронида шудааст. Зеро он на танҳо рақобатпазирии маҳсулоти ватаниро таъмин мекунад, балки дар маҷмӯъ, ба пешрафти иқтисодӣ ва технологӣ мусоидат менамояд. Ҳамзамон, дар шароити иқтисоди бозорӣ дар назди ҳар як корхона вазифаи арзёбии рақобатпазирии он меистад, ки нишондиҳандаи он бояд натиҷаи тамоми низоми идоракунии истеҳсолот ва маркетинг бошад.



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа

### **Расми 1.2.2. – Равиши инноватсионии таъмини рақобатпазирии маҳсулоти ватанӣ**

Мусаллам аст, ки рақобатнокии корхонаҳо ба манфиати кор буда, маҳз рақобатпазирии саноати миллӣ ба самаранокии тамоми фаъолият ва некуаҳволии мардум таъсиргузор мебошад. Яъне сатҳи некуаҳволии мардум

аз рушди иқтисоди миллӣ вобастагии калон дорад. Дар ин хусус Ф.А. Марипова ибраз медорад, ки: «...масъалаи таъмин ва баланд бардоштани рақобатпазирии корхонаҳо дар шароити афзоиши рақобат яке аз масъалаҳои муҳимтарин дар иқтисодиёти муосир ба шумор меравад, вале бинобар хусусияти байнисоҳавӣ ва низомӣ будани он, ҳалли он ниҳоят душвор аст» [189].

Бояд қайд кард, ки татбиқи технологияҳои рақамӣ дар соҳаи саноат унсури муҳим ба ҳисоб рафта, воситаи арзишманди ислоҳоти соҳа доништа шудааст. Бинобар ин, рақамикунонии иқтисодиёт аз ҷониби олимони соҳа ва сиёсатмадорон ба сифати яке аз раванди муассири инкишофи ҷомеа арзёбӣ гардида, вобаста ба ин масъала таҳқиқоти зиёде анҷом дода шудааст.

Дар ҷаҳони муосир рақамисозӣ босуръат дар ҳамаи соҳаҳои иқтисодиёт ҷорӣ гардида истодааст, вале тағйироти амиқ ва таҳаввулоти кулӣ бештар дар соҳаи саноат рӯй медиҳанд. Дар натиҷаи ин таҳаввулот мафҳуми “Industry 4.0” ё “Саноати чорум” ба вучуд омад, ки ба сатҳи нави автоматизатсия ва пайваستاгии шабакаҳои истеҳсолӣ ва логистикӣ ишора мекунад. Ин раванд ба корхонаҳои саноатӣ имкон медиҳад, ки бо истифода аз технологияҳои рақамӣ ва таҳлилҳои калонмаълумотӣ истеҳсолотро самараноктар, зудтар ва бо сифати баландтар ба роҳ монанд. Ин навоариҳо ба баланд бардоштани рақобатпазирӣ, коҳиши хароҷот ва мутобиқшавӣ ба талаботи бозори ҷаҳонӣ кӯмак мерасонанд.

Ба ақидаи олимони ватанӣ С.Д. Комилов, М.К. Файзуллоев ва Д.Р. Раҳмонов: «...барои таъмини рушди инноватсионии корхонаҳои саноатӣ коркард, татбиқ ва дар миқёси васеъ паҳн намудани навигариҳои самарабахшро дар истеҳсолот тезондан лозим аст» [54, с.5]. Бинобар ин, “Industry 4.0” ба истеҳсолоти пурра автоматӣ асос ёфта, бо системҳои зеҳнӣ ва ҳамкориҳои доимӣ бо муҳити беруна кор мекунад. Ҷорӣ кардани технологияҳои рақамӣ рақобатпазирии маҳсулотро зиёд намуда, рушди устувори иқтисоди миллӣ ва рушди иқтисоди рақамиро дар саноат ва хизматрасонӣ таъмин мекунад. Мафҳуми рақамӣ бо истифодаи технологияҳои нави рақамӣ дар

истеҳсолот алоқаманд аст, ки ин технологияҳо ба соҳаи саноат имкон медиҳанд раванди истеҳсолотро автоматӣ, зуд ва дақиқ анҷом диҳанд. Инҳо бартарии зиёд, аз ҷумла беҳтар кардани самаранокӣ, кам кардани хароҷот ва баланд бардоштани сифати маҳсулотро фароҳам меоваранд. Технологияҳои рақамӣ бо бартарии худ нақши калидиро дар рақамигардонии истеҳсолот ва рушди саноати муосир мебозанд:

«– чандирии истеҳсолот ва тағйирёбии динамикии равандҳои истеҳсолӣ баланд мегардад, ки чунин ҳолат ба идоракунии самараноки истеҳсолот мусоидат менамояд;

– ҳамгироии иттилоотии марҳилаҳои асосии давраҳои ҳаётии молҳои истеҳсолшаванда таъмин карда мешавад» [287]. Дар ин хусус, Б.Х. Нурдинов қайд менамояд, ки: «...татбиқи сиёсати ҳамгироии инноватсионӣ бояд бо дарназардошти принципҳои иқтисоди “сабз” амалӣ гардонида шавад» [217].

Ҳамин тариқ, дурнамои рушди иқтисодиёти Тоҷикистон ба васеъшавии фаъолиятҳои инноватсионӣ ва истеҳсолии корхонаҳои саноатӣ саҳт вобаста аст. Зеро ин корхонаҳо бозорро бо маҳсулоти босифат таъмин карда, барои беҳбуди зиндагии мардум заминаи хуб фароҳам меоваранд.

Вазифаи дигари корхонаҳои саноатӣ рушди бозори моликияти зехнӣ ҳамчун омилҳои муҳими рушди инноватсионӣ дигаргунсозии соҳаи истеҳсолот дониста мешавад. Зимнан, олими рус Казакова Т.П. қайд намудааст, ки: «...дар шароити муосир ҳам дар ташаккули бахшҳои нави иқтисодиёт, ҳам зимни муосиргардонии соҳаҳои муқаррарӣ тағйирдиҳии нақши технологияҳо, инчунин табдилдиҳии онҳо ба омилҳои асосӣ ва муайянкунандаву рақобатпазири истеҳсолоти муосир калидӣ буда, рушди иқтисодиро дар заминаи саноатикунории инноватсионӣ таъмин менамояд» [154].

Пажӯҳишгар С.С. Аскарова қайд менамояд, ки: «...татбиқи ин раванд дар соҳаи саноати кишвар ба рушди инноватсионии он заминаи устувор шуда метавонад. Чунки рақамикунории соҳаҳои саноат гузаштан ба давраи нави саноатикунонӣ буда, ба корхонаҳои соҳаҳои саноат имконоти фароҳам ташаккулдиҳии моделҳои тичоратӣ ва пояи пурзӯри ҷалб намудани мизочони

сершуморро тариқи ҳамгиросавӣ бо низомҳои «киберфизикӣ» ва «ашёҳои интернетӣ» фароҳам меоварад. Асоси татбиқи технологияҳои навини инноватсионӣ дар ин раванд баланд бардоштани самаранокӣ ва ташаккули шароити мусоиди фаъолияти корхонаҳо мебошад» [99]. Яъне татбиқи технологияҳои рақамӣ ва инноватсионӣ дар корхонаҳои саноатии Тоҷикистон зарур аст, зеро он рушди иқтисод ва саноатро тақвият медиҳад. Мукамал кардани инфрасохтори инноватсионӣ барои беҳтар кардани самаранокии истеҳсолот ва баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулот зарур аст. Инчунин, ҳамчун омилҳои муҳимми рушди саноат нақши иқтисодидиёти рақамӣ ва технологияҳои рақамӣ калидӣ буда, ба татбиқи рӯҳдафҳои стратегии кишвар, аз ҷумла саноатикунони босуръат, мусоидат мекунанд. Пешрафти саноат ва расидан ба ҳадафҳои стратегии кишвар тавассути мукамалсозии инфрасохтори инноватсионӣ ва истифодаи технологияҳои рақамӣ таъмин мешавад.

Бо таъя ба гуфтаҳои боло метавон илова намуд, ки идоракунии рушди инноватсионӣ ҳамчун як ҷузъи муҳимми саноатикунони босуръат дар шароити ҷаҳони муосир ба яке аз самтҳои калидии сиёсати давлатӣ табдил ёфтааст. Натиҷаи таҳқиқот нишон дод, ки рушди инноватсионии иқтисодидиёт барои таъмини устувории он аҳамияти хос дорад. Дар ин раванд, таҳияи стратегияи идоракунии рушди инноватсионӣ зарурати махсус пайдо мекунад, ки он метавонад барои рушди устувори саноати кишвар ва баланд гардидани иқтисоди истеҳсоли ҳамчун асос хизмат намояд.

Моҳияти идоракунии рушди инноватсионӣ дар татбиқи усулҳои илман асоснок ва технологияи пешрафта барои ташаккули муҳити мусоид барои ҷорӣ намудани навоарӣ ва ихтироот дар тамоми бахшҳои иқтисодидиёт ифода мегардад. Рушди саноат ва татбиқи технологияҳои нав имкониятҳои истеҳсолиро тақвият дода, боиси афзоиши корхонаҳо ва таъсиси ҷойҳои нави корӣ мегардад. Ин раванд сатҳи зиндагии аҳолиро беҳтар карда, дар кам кардани мушкилоти иҷтимоӣ, ба монанди бекорӣ ва камбизоатӣ, нақши муҳим мебозад. Таҳкими истеҳсолот ва рушди саноат на танҳо имкониятҳои

иқтисодиро зиёд мекунад, балки барои беҳтар кардани шароити иҷтимоӣ ва зиндагии мардум низ мусоидат менамояд.

Бо дарназардошти зарурати татбиқи ҳадафи чоруми стратегӣ - саноатикунории босуръати кишвар, идоракунии рушди инноватсионӣ бояд ба як раванди муназзам ва давомдор дар сиёсати давлат табдил ёбад. Таъмини ҳамоҳангии байни сохторҳои давлатӣ, бахши хусусӣ ва муассисаҳои илмӣ шартӣ муҳимми муваффақияти ин стратегия мебошад.

Дар маҷмӯъ, идоракунии рушди инноватсионӣ на танҳо василаи рушди саноат, балки омили калидӣ барои ноил шудан ба ҳадафҳои стратегӣ ва таъмини рушди устувори иқтисодӣ ва иҷтимоии кишвар ба ҳисоб меравад. Ба назари мо, идоракунии рушди инноватсионии корхонаҳои саноатӣ нақши муҳимми стратегӣ дар расидан ба ҳадафҳо ва вазифаҳои саноатикунории босуръати Тоҷикистон мебозад. Ин идоракунии ба модернизатсия ва навсозии соҳаҳои саноат мусоидат намуда, шароити беҳтар барои татбиқи технологияҳои рақамиро фароҳам меоварад. Ҳамчунин, идоракунии дуруст ва самарабахши рушди инноватсионӣ корхонаҳоро водор мекунад, ки технологияҳои нави рақамиро қорӣ намуда, равандҳои истеҳсолиро беҳтар созанд. Ин ҳавасмандсозӣ ба афзоиши самаранокии истеҳсолот ва рақобатпазирии маҳсулот мусоидат мекунад. Дар натиҷа, идоракунии самараноки инноватсионӣ заминаи рушди устувори саноат ва иқтисодиётро таъмин менамояд.

### **1.3. Таҳлили таҷрибаи хориҷии идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат**

Таъини чанд соли охир ҷаҳонишавии равандҳои иқтисодӣ рақобат дар байни қишрҳо ба маротиба афзоиш ёфтааст. Тоҷикистон, ки аллакай ба иқтисоди ҷаҳонӣ ворид шудааст, эҳтимол ба хатарҳои нав мувоҷеҳ гардида, чунин вазъ тақозо менамояд, ки ҷиҳати муайян намудани роҳҳои муносиби ҳалли мушкилоти ҷойдошта ҷораҳои зарурӣ андешида шавад.



Тамоюлҳои бозори ҷаҳонӣ нишон дод, ки дар кишварҳои пешрафтаи саноати моделҳои самараноки ташкили истеҳсолот таҳия шуда, мавриди амал қарор доранд. Аммо дар муқоиса бо кишварҳои хориҷӣ, аксари корхонаҳои саноатии Тоҷикистон ҳанӯз низоми муназзами идоракунии рақобатпазирӣ ва ҳамохангсозии фаъолиятҳои инноватсионӣ бо истеҳсолотро надошта, ин ҳолат ба рушди устувори саноат монеа эҷод мекунад. Маҳз набудани чунин низомҳо боиси он мегардад, ки корхонаҳо аз равандҳои муосири инноватсионӣ қафо монда, дар шароити рақобати ҷаҳонӣ имконияти пешрафтро маҳдуд мекунанд. Вобаста ба ин, дар параграфи мазкур таҷрибаи ҷаҳонии идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат таҳқиқ гардида, чиҳати баланд бардоштани рақобатпазирии соҳаи саноати кишвар тавсияҳои илман асоснок пешниҳод карда мешаванд.

Омӯзиши таҷрибаи амалии кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон дар шароити имрӯза зарурати воқеӣ дорад. Тавре олимони ватанӣ С.Ҷ. Комилов, М.Қ. Файзуллоев ва Ҷ.Р. Раҳмонов қайд мекунанд, ки: «...инкишофи минбаъдаи механизмҳои танзими давлатии рушди фаъолияти инноватсионӣ дар соҳаҳои иқтисодӣ миқдори омӯзиш ва истифодаи таҷрибаи хориҷии кишварҳоро, ки ҷузъи асосии технологияи рушди инноватсионии ҷаҳонӣ мебошанд, саҳт тақозо мекунад» [54].

Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки татбиқи самараноки сиёсати рушди индустриалӣ ва инноватсионӣ танҳо бо низоми идоракунии мукамал ва ҳамоханг имконпазир аст. Ин низом таъмин мекунад, ки манбаъҳо дуруст истифода шуда, фаъолиятҳо ҳамоханг ва назоратшаванда бошанд, ки барои пешрафти босамар зарур аст. Низоми идоракунӣ равандҳоро ба таври муассир ҳамоханг намуда, истифодаи захираҳоро оптимизатсия мекунад ва рушди устуворро таъмин менамояд. Барои амалӣ сохтани сиёсати рушди индустриалӣ ва инноватсионӣ дар саноат зарур аст, ки низоми идоракунии комил ва самарабахш ҷорӣ гардад. Дар ин замина, танзими давлатии саноат ва таъмини рушди мутавозуни он аҳамияти хосса дорад. Дар ҷаҳони муосир, ки рақобатпазирӣ ва рушди иқтисодӣ бештар аз пештара ба навоарӣ ва

технологияи инноватсионӣ вобастааст, ҳар як давлат бояд ба рушди низоми миллии инноватсионӣ ва инфрасохтори инноватсионӣ диққати аввалиндарача диҳад. Ин инфрасохторҳо заминаи муҳим барои таҳия ва татбиқи технологияҳои нав, дастгирии соҳибкорӣ ва рушди саноат ба ҳисоб меравад. Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ҳадафи асосии он рушди устувори соҳаи саноат ва гузариш ба иқтисоди рақобатпазир мебошад, рушди мутобиқ ва мақсадноки инфрасохтори инноватсионӣ як масъалаи фаврӣ ва муҳим аст. Инфрасохтори мукамал ва самаранок на танҳо имкон медиҳад, ки иқтисодиёти кишвар бо технологияи нав ва усулҳои инноватсионӣ такмил ёбад, балки суръати рушд ва рақобатпазирии он дар бозорҳои дохилӣ ва байналмилалӣ ба таври ҷашмрас афзоиш меёбад. Аз ин рӯ, рушди инфрасохтори инноватсионӣ барои Тоҷикистон ҳамчун як омил калидӣ дар амалӣ кардани ҳадафҳои стратегии кишвар ва таъмин намудани рушди устувори иқтисод ва саноат маҳсуб мешавад.

Рушди инфрасохтори инноватсионӣ дар Тоҷикистон барои ташаккули иқтисоди рақобатпазир, таҳкими саноат ва рушди устувор нақши ҳалкунанда дорад. Ин раванд барои расидан ба ҳадафҳои стратегии кишвар зарурӣ мебошад. Аз ин лиҳоз, зарурати таҳияи стратегияҳо ва барномаҳои амалӣ барои такмили инфрасохтори инноватсионӣ ва истифодаи самаранокии он пеш меояд. Ин раванд бояд бо дарназардошти таҷрибаи пешрафтаи байналмилалӣ, шароити маҳаллӣ ва ҳадафҳои дарозмуддати рушди иқтисодӣ амалӣ гардад.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва пешрафти технологияҳо, давлатҳо барои таъмини рушди устувор ва рақобатпазирӣ ба иқтисодиёти инноватсионӣ такя мекунанд. Ин навоарӣ ба баланд шудани сифати маҳсулот, самаранокии истеҳсолот ва таҳкими ҷойҳои корӣ кӯмак мекунад. Иқтисодиёти инноватсионӣ барои посух додан ба таҳдидҳои иқтисодӣ ва экологӣ муҳим мебошад. Аз ин рӯ, сармоягузорӣ ба илм ва технология барои давлатҳои муосир зарур аст. Ташаккул ва рушди ин пояҳо имкон медиҳад, ки онҳо истеҳсолоти муосир, фаъолияти илмӣ-таҳқиқотӣ ва татбиқи технологияҳои нави рақамиро ҳамоҳанг намуда, нақши худро дар бозори ҷаҳонӣ тақвият

бахшанд. Ин таҷриба дар бисёр кишварҳои пешрафта боиси беҳтар шудани сифати ҳаёт, баланд шудани сатҳи иқтисодӣ ва афзоиши иқтисодии рақобатпазирии онҳо шудааст. Аз ин рӯ, ин таҷриба метавонад барои дигар давлатҳо, аз ҷумла Тоҷикистон, ҳамчун намуна ва роҳнамо барои рушд ва таҳкими иқтисодиёти инноватсионӣ хизмат кунад. Ин таҷрибаҳо, ки бештар дар давлатҳои пешрафтаи саноатӣ ва баъзе давлатҳои рӯ ба инкишоф мушоҳида мешаванд, на танҳо барои ҳуди ин давлатҳо аҳаммияти калони стратегӣ доранд, балки ҳамчун намунаҳои муваффақият барои кишварҳои дигар низ хизмат мекунанд. Рушди давлатҳои рӯ ба инкишоф аксаран дар шароите сурут мегирад, ки онҳо бо ду мушкилоти асосӣ рӯ ба рӯянд: аз як тараф, зарурати рақобат бо давлатҳои пешрафта дар бозорҳои ҷаҳонӣ, ва аз тарафи дигар, вобастагӣ аз ёриҳои байналмилалӣ ва сармоягузориҳои хориҷӣ. Дар ҳамин ҳолат, давлатҳои пешрафтаи саноатӣ имкон медиҳанд, ки давлатҳои рӯ ба инкишоф аз таҷрибаи онҳо дар ташаккули низоми миллии инноватсионӣ истифода баранд. Яке аз ҷанбаҳои муҳимтарини ин раванд ташаккули низоми миллии инноватсионӣ мебошад, ки он аз маҷмуи инфрасохторҳо, қонунгузорӣ, ва иқдоми стратегӣ иборат аст. Низоми миллии инноватсионӣ ҳамчун муҳаррики рушди иқтисодии давлатҳо, инчунин барои ба даст овардани афзалиятҳои рақобатӣ дар бозорҳои ҷаҳонӣ хизмат мекунад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчун як кишвари рӯ ба инкишоф, дар марҳилаи нахустини гузариш ба иқтисодиёти инноватсионӣ қарор дошта, бо зарурати ҳалли мушкилотҳо, аз ҷумла норасоии инфрасохтори муосир, нокифоягии захираҳои молиявӣ ва сатҳи ҳамкориҳои илм ва саноат мунтазам ҷораҳои зарурӣ андешида мешавад. Дар ин замина, омӯзиши таҷрибаи давлатҳои пешрафтаи саноатӣ ва истифодаи он мутобиқ ба шароити маҳаллӣ метавонад ҳамчун яке аз роҳҳои муҳими пешбурди иқтисодиёти инноватсионӣ хизмат намояд. (ниг. ба замимаи 1).

Таҳлили таҷрибаи кишварҳои Аврупои Шарқӣ нишон медиҳад, ки барои баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти саноатӣ бояд низоми ягонаи

идоракунии сифат таъсис дода шавад, аттестатсияи давлатӣ баргузор гардад ва истеҳсоли маҳсулоти баландсифат ҳавасманд карда шавад. Яъне сифат яке аз нишондиҳандаҳои муҳимми рақобатпазирӣ шинохта шудааст, аммо омилҳои дигар низ ба ин раванд таъсир мерасонанд. Таҳқиқот ва таҷрибаи мамлакатҳои рушдкарда нишон медиҳанд, ки дар шароити бозорӣ маркетинг ҳамчун концепсияи асосӣ барои мукамалгардонии идоракунии рақобатпазирӣ корхонаҳо хидмат мекунад. Паст будани рақобатпазирӣ маҳсулот дар давраи гузариш ба иқтисоди бозорӣ зарурати таъсиси хизматрасониҳои маркетингиро таъкид кардааст.

Дар робита ба ин, муҳаққиқ Б.Х. Нурдинов қайд менамояд, ки: «...дар шаҳрҳои калон навсозии иқтисодиёти кишвар аз дастгирии саноати маҳаллӣ тавассути диверсификацияи мақсадноки соҳавии иқтисодиёт, ташаккули инфрасохтори инноватсионӣ, баланд бардоштани сифати захираҳои меҳнатӣ ва салоҳияти онҳо мутобиқи талаботи дохилии иқтисодиёти миллӣ ва шароити бозори ҷаҳонии маҳсулот ва хизматрасонӣ нақши махсус мебозад» [216].

Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки барои таъмини рақобатпазирӣ устувор ва муваффақи маҳсулоти саноатӣ танҳо омилҳои истеҳсолот кифоя нестанд. Ба ин муносибат шароити мукамал ва ҳамоҳангшуда лозим аст, ки дар он талаботи мушаххас ва доимӣ ба маҳсулот, истеъмолкунандагони серталабу бофарқият ва таъминкунандагони рақобатпазир нақши асосӣ мебозанд, ки мутобиқати стратегияи корхонаҳо ба ҳадафҳои рушди бозорӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирӣ зарур аст.

Аз таҷрибаи кишварҳои пешрафта бармеояд, ки барои муваффақ шудан дар бозорҳои ҷаҳонӣ истеҳсоли маҳсулоти баландсифат ва мутобиқ ба талаботи истеъмолкунандагон калиди асосӣ мебошад. Маҳсулоти босифат боиси афзоиши эътимод ва таваччуҳи мизочон мегардад, ки дар навбати худ имкониятҳои содирот ва фурӯши бештарро фароҳам меоварад. Илова бар ин, доништан ва қонеъ кардани ниёзҳои муштарӣ ба ширкатҳо имкон медиҳад, ки рақобатпазирӣ худро дар бозори ҷаҳонӣ устувор нигоҳ доранд ва рушди дарозмуддатро таъмин кунанд. Аз ин рӯ, кишварҳои пешрафта таваччуҳи

махсус ба ин омил равона карда, стратегияи рушди маҳсулоти босифат ва инноватсионӣ мегузоранд. Ин маҳсулот бояд на танҳо сифати баланд дошта бошад, балки тавонад ниёз ва афзалиятҳои гуногуни харидоронро қонеъ созад, ки ҳамин омилҳо шароити устувори рақобатро дар бозори дохилӣ ва хориҷӣ фароҳам меоваранд. Аз ин рӯ, барои таъмини рақобатпазирии корхонаҳо дар шароити бозори муосир зарур аст, ки равандҳои идоракунии сифат, маркетинг ва стратегияи рушди корхона ҳамоҳанг ва мукамал гарданд, то истеҳсолот тавонад дар арсаи ҷаҳонӣ мавқеи қавӣ пайдо кунад. Илова бар ин, хусусиятҳои идоракунии инноватсионии рушди низмои саноатӣ дар кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон дар замири 1 оварда шудааст. Таҳлили он нишон медиҳад, ки сиёсати инноватсионии кишварҳо аз ҳадигар фарқ дошта, рушди ИМА ба таҷдиди комплекси истеҳсоли саноатии кишвар, таҳкими иқтисодии содиротӣ, ҳифзи истиқлоли технологӣ ва пешсафии ҷаҳонӣ дар соҳаи илму техника нигаронида шудааст. Доир ба низоми ҳуқуқи кишвар Б.Х. Нурдинов қайд менамояд, ки: «... на танҳо зарурати роҳи инноватсионии рушди иқтисодиро дар назар дорад, балки фаъолиятро дар бар мегирад, ки тавлид ва пешбурди инноватсияҳои навро чӣ дар дохили кишвар ва чӣ берун аз он таъмин менамояд» [216].

Таълим ва таҷрибаи кишварҳои муваффақ дар самти идоракунии рушди инноватсионӣ, ки дар таҳлили ҷадвалӣ пешниҳод шудаанд, нишон медиҳанд, ки роҳбарӣ ва стратегияҳои мушаххас метавонанд рушди саноатро самаранок созанд. Ин таҷрибаҳо бо диққат ба шароити дохилии кишвар ва хусусиятҳои иқтисодиву иҷтимоии он мутобиқ карда шуда, барои Тоҷикистон ҳамчун намунаи амалкунӣ ва такмил додани низоми идоракунии инноватсионӣ хизмат мекунад. Аз ин рӯ, истифодаи ин таҷрибаҳо метавонад роҳи расидан ба рушди устувор ва рақобатпазирии соҳаи саноати Тоҷикистонро ҳамвор созад. Таҷрибаи кишварҳои муваффақ дар идоракунии рушди инноватсионӣ барои Тоҷикистон аҳамияти амалии калон дошта, метавонад ҳамчун пойгоҳ барои такмили низоми идоракунии соҳаи саноат ва таъмини рушди устувор хизмат намояд. Ҳамзамон, бо дарназардошти хусусиятҳои миллӣ ва сатҳи рушди иқтисодӣ, ин таҷрибаҳо метавонанд ҳамчун роҳнамои муҳим барои бунёди

низомии ягонаи идоракунии сифат, чорӣ намудани усулҳои маркетингӣ ва таҳкими робитаҳои байни истеҳсолкунандагон ва истеъмолкунандагон хизмат намоянд. Истифодаи моделҳои пешрафта дар рушди саноат ба Тоҷикистон имкон медиҳад, ки маҳсулоти босифат ва рақобатпазир истеҳсол намуда, мавқеи худро дар бозорҳои дохилӣ ва байналмилалӣ тақвият бахшад. Ин раванд ба рушди иқтисодиёт ва болоравии сатҳи зиндагии мардум мусоидат мекунад. Ин раванд рушди саноатро суръат мебахшад ва иқтисодиро содиротиро тақвият медиҳад.

Бахусус, таҷрибаи онҳо нишон медиҳад, ки рушди босуръати саноатӣ дар заминаи роҳандозии стратегияҳои инноватсионӣ ва татбиқи технологияҳои пешрафта дар саноат имконпазир аст. Ҳамзамон, Б.Х. Нурдинов қайд менамояд, ки: «...муҳимтарин василаи татбиқи стратегияи мазкур дар Иттиҳоди Аврупо (ИА) таъсиси кластери саноатӣ мебошад, ки фаъолияти он аз ҷониби Фонди рушди минтақавии Аврупо фаъолона дастгирӣ карда мешавад. Ҳамзамон, сиёсати кластери ИА ба рушди бахшҳои баландтехнологии иқтисодиёти кишварҳои Аврупо бо дарназардошти хусусиятҳо ва имконоти рушди инноватсионии минтақаҳои онҳо нигаронида шудааст» [216]. Масалан, таҷрибаи хориҷӣ нишон медиҳад, ки яке аз усулҳои асосии устуворгардонии рақобатпазирӣ корхонаҳои саноатӣ аз соли 1950 то имрӯз истеҳсолоти сарфақорона мебошад, ки ҳамчун низомии идоракунии ба коҳиш додани ҳама навъи талафот ва беҳтар намудани самаранокии истеҳсолот тамаркуз мекунад. Дар шароити имрӯза, ки паст кардани арзиши аслии маҳсулот барои таъмини рақобатпазирӣ муҳим аст, ин равиш боиси беҳтар шудани сифати маҳсулот ва самаранокии корхона мегардад.

Феълан, барои муайян кардани самтҳои ояндаи рушди низомии инноватсионӣ таҳлили таҷрибаи кишварҳои пешрафта, мисли Швейтсария, анҷом дода шуд. Дар он ҷо рушди инноватсия на танҳо бо кумаки давлатӣ, ба мисли имтиёзҳои андозӣ ва субсидияҳо, балки тавассути дастрасии васеи иттилоотӣ низ дастгирӣ мешавад. Ин амалҳо нишон медиҳанд, ки барои пешрафти низомии инноватсионӣ зарур аст миёни ҳукумат, бахши хусусӣ ва

дастрасӣ ба иттилооти муфид ҳамгирой тақвият ёбад. Ин иттилоот тавассути паҳн кардани маълумот дар бораи патентҳо, ихтироот, барномаҳо ва грантҳои махсус барои маблағгузориҳои лоиҳаҳои инноватсионӣ сурат мегирад. Масалан, П.Нуров ибраз менамояд, ки: «...дар Ҷопон фаъолияти инноватсионӣ то ҳол аз ҷониби ҳукумат ва муассисаҳои молиявӣ ҳамчун як баҳши на он қадар ҷолиб ва дорои хавфи баланд барои сармоягузориҳои молиявӣ ҳисобида мешавад, аммо айни замон ҳукумат лоиҳаҳои қонунҳои гуногун, тадбирҳои зиёд кардани маблағгузорӣ, таркиби имтиёзҳо ва дигар дотатсияҳои давлатро меандешад» [221]. Ё ин, ки таҷрибаи ИМА нишон медиҳад, ки ҳамгироии дастгирии давлатӣ бо муҳити мусоид барои рушди технология ва ҳамкориҳои корхонаҳо дар дохили кластери инноватсионӣ метавонад нақши калидӣ дар муваффақияти соҳаи инноватсионӣ ва рушди иқтисодӣ дошта бошад. Ин модел барои кишварҳои дигар, аз ҷумла Тоҷикистон, метавонад ҳамчун роҳнамо ва намунаи амалӣ барои таҳкими низоми инноватсионӣ хизмат намояд.

Дар натиҷаи таҳлили таҷрибаи хориҷӣ доир ба идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат метавон якҷанд марҳилаҳоро ҷудо кард, ки бо ҳам алоқаманданд ва дар кишварҳои алоҳида бо мақсади ҳалли вазифаҳои гуногун дар асоси хусусиятҳои рушди онҳо ба вучуд омадаанд:

– дар охири солҳои 50-уми асри гузашта дар Аврупо, асосан дар минтақаҳое, ки дар натиҷаи бӯҳрони саноатӣ бекории оммавӣ ба вучуд омада буд, аввалин бизнес-инкубаторҳо таъсис дода шуданд. Бо мақсади таъсиси ҷойҳои нави корӣ, инчунин, таҷдиди сохтории иқтисодӣ ҳудуд мақомоти вилоятҳо ба ташкили минтақаҳои “сунъӣ” шуруъ карданд, ки дар онҳо ба соҳибкорон имкони бо нархи имтиёзнок дар шакли фазои озод ва дастрасӣ ба захираҳо фароҳам оварда шуд. То имрӯз Швейтсария дар Аврупо якҷанд сол пайи ҳам пешсафи Рейтинги Глобалии Инноватсия мебошад. Мавқеъҳои баъди Британия, Шветсия ва Финландия ишғол мекунанд;

– дар солҳои 50-уми асри бист Ҷумҳурии Мардумии Чин бо дастгирии Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шуравии Сосиалистӣ (ИҶШС) ва истифода аз модели

иктисодии он саноаткунонии босуръатро шуруъ намуда, ба ин васила суръати афзоиши ММД-и мамлакат каме боло бурда шуд. Ба таври мухтасар С.И. Талбаков қайд менамояд, ки: «...чаҳиши бузург» як маъракаи иқтисодӣ ва сиёсӣ дар Чин буд, ки аз соли 1958 то соли 1960 чараён дошта, “ҳадафи он таҳкими заминаи саноатӣ ва баланд бардоштани иқтисодиёти кишвар тавассути моликияти дастачамъӣ буд. Мутаассифона, дар натиҷаи ин ислоҳот аз 20 то 40 миллион нафар ҳалок гаштанд» [269].

– аз охири солҳои 70-ум дар ИМА ва дигар кишварҳо бизнес–инкубаторҳо ҳамчун воситаи баланд бардоштани рақобатпазирии минтақавӣ ва милли баррасӣ гардиданд, ки дар доираи онҳо ширкатҳои инноватсионӣ ва технологӣ таъсис дода шудаанд. Дар миёнаҳои солҳои 80-ум ба ҳам пайвастании бизнес-инкубаторҳо бо системаи таҳсилоти олӣ ва ташкилотҳои илмӣ давлатӣ бо мақсади истифодаи иқтисодии ҷамъшуда ва тижораткунонии натиҷаҳои корҳои илмӣ таҳқиқотӣ ба амал омад;

– аз миёнаҳои солҳои 1990 инҷониб модели шабеҳи бизнес–инкубаторҳо ба нақшаи инкубаторҳои технологӣ табдил ёфт. Ҳамин тариқ, дар аксари кишварҳои Аврупо, инчунин, дар ИМА, Ҷопон, Кореяи Ҷанубӣ таъсиси инфрасохтори инноватсионӣ бо мақсади таъмини рушди устувор ва баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди милли амалӣ карда мешавад.

Ҳамин тариқ, барои фаҳмидани ҳолати инфрасохтори инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва муқоисааш бо кишварҳои хориҷӣ метавон ду гурӯҳи асосии хусусиятҳоро ҷудо кард:

Аввалан, хусусиятҳои сифатӣ, ки ҷузъҳои муҳимми таркибии инфрасохторро ташкил медиҳанд. Ин омилҳо – рушди инфрасохтор, сатҳи идоракунии, муҳити танзимотӣ ва таъминоти ғайримоддӣ (иттилоот, кадрҳо ва технологияи дастрас) – барои рушди субъектҳои инноватсионӣ ҳамчун заминаи муҳим ва шартҳои асосӣ ҳисоб мешаванд. Бидуни инҳо фаъолияти инноватсионӣ наметавонад самаранок ва устувор бошад. Ин нишондиҳандаҳо асоси пешрафти устувор ва самаранокии инфрасохторро ташкил медиҳанд.



Дуюм, чанбаҳои миқдорӣ, ки нишондиҳандаҳои рақамиро дар бар мегиранд, масалан, ҳисобот ва оморҳои мисли шумораи ташкилотҳои инфрасохтори инноватсионӣ, ҳаҷми маблағгузориҳои корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ аз ҷониби давлат ва баҳши хусусӣ, инчунин, ҳаҷми фаъолиятҳои инноватсионӣ ва саҳми корхонаҳои инноватсионӣ дар маҷмуи маҳсулоти дохилии кишвар (ММД) нишондиҳандаҳои муҳимми дараҷаи рушд ва самаранокии низоми инноватсионӣ мебошанд. Таҳлили ин нишондиҳандаҳо барои баҳогузорӣ ва таҳияи стратегияи рушди инноватсионӣ муҳим аст. Ин оморҳо нишон медиҳанд, то кадом андоза системаи инноватсионӣ фаъол ва рушдёфта аст, инчунин иқтисодии илмӣ-таҳқиқотӣ ва таъсири он ба иқтисоди миллӣ. Дар натиҷа, ин ду гурӯҳи омилҳо якҷоя ба арзёбӣ ва таҳкими инфрасохтори инноватсионӣ дар Тоҷикистон замина мегузоранд ва имкон медиҳанд, ки дар оянда бо истифода аз таҷрибаҳои байналмилалӣ ва таҳлили мушаххасоти миллӣ, равишҳои муассир барои рушди инноватсия ва баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди кишвар таҳия шаванд.

Таҳқиқи ҳамаҷонибаи таҷрибаи хориҷӣ ба мо имкон дод, ки як қатор афзалияту бартариятҳои онҳоро ҷудо намоем, ки метавонанд ба сифати меъёрҳои ҳавасмандӣ зимни дастгирии рушди инфрасохтори инноватсионӣ ба сифати нишондиҳандаҳои асосӣ баромад кунанд:

1. Ташкили ҷойҳои нави корӣ. Дар ибтидо инфрасохтори инноватсионӣ ба таъсиси ҷойҳои нави корӣ дар соҳаҳо нигаронида шуда, то имрӯз ин самт аҳаммияти худро нигоҳ медорад;

2. Ҳавасмандгардонии рушди тичорати хурд ва соҳибкории хусусӣ. Ин бахш шакли бартаридоштаи ташкили тичорат дар ҷаҳон буда, манбаи асосии рушди иқтисодӣ ва навоарӣ мебошад;

3. Ҳамкории илм, маориф ва соҳибкорӣ асоси инкишофи интенсивии соҳибкории доништалаб мебошад. Маркази платформаи технологӣ, чун қоида, донишгоҳи калон ё лабораторияи илмӣ мебошад, ки дар заминаи он консентратсияи зарурии кадрҳо таъмин карда мешавад;

4. Афзоиши некуахволии мардум. Рушди инфрасохтори инноватсионӣ ба беҳтар шудани истехсолот, ҷорӣ намудани технологияҳои нав ва афзоиши самаранокии корхонаҳо мусоидат мекунад, ки рушди чунин инфрасохтор заминаи муҳим барои баланд бардоштани некуахволии мардум ва рушди умумии ҷомеа мебошад.

Дар робита ба гуфтаҳои боло бояд таъкид намуд, ки дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон стратегия ва инфрасохтори самараноки тижоратикунони инноватсияҳо бо мақсади таъмини рушди устувори корхонаҳои саноатӣ аҳамияти муҳим дорад. Илова бар ин, ташкили босамари фаъолияти инноватсионӣ аз вазъи умумии иқтисодии кишвар ва амалишавии стратегияи илмию техникаи давлатӣ, таъмини пурраи захираҳо, шароити бозор, маҳорати касбии мутахассисон зич вобаста аст.

Идоракунии инноватсионии рушди саноатӣ яке аз ҷанбаҳои муҳим барои пешрафти иқтисодӣ ва иҷтимоии ҳар кишвар мебошад. Барои Тоҷикистон, ки дар марҳилаи рушду таҳаввули иқтисодӣ қарор дорад, омӯзиши таҷрибаи кишварҳои пешрафта ҳамчун манбаи муҳимми омӯзиш ва роҳнамо метавонад нақши муассир дар рушди соҳаи саноат ва ҷорӣ намудани технологияҳои инноватсионӣ иҷро намояд.

Таҷрибаҳои ҷаҳонӣ нишон медиҳанд, ки кишварҳои муваффақ бо истифода аз стратегияи ҳамохангшудаи рушди инноватсия, дастгирии давлатӣ, бунёди инфрасохторҳои муосир ва татбиқи технологияҳои пешрафта тавонистаанд рақобатпазирии маҳсулот ва маҳсулоти саноатии худро дар бозорҳои дохилӣ ва байналмилалӣ ба сатҳи баланд расонанд. Барои Тоҷикистон ин маънои онро дорад, ки ворид кардани таҷрибаҳои пешрафта ва мутобиқсозии онҳо ба шароити маҳаллӣ имкон медиҳад, ки суръати инноватсия дар саноат афзуда, истехсолот самараноктар гардида ва рушди иқтисодӣ таҳким ёбад. Илова бар ин, истифодаи таҷрибаҳои байналмилалӣ имкон медиҳад, ки Тоҷикистон роҳҳои нави рушди технологӣ ва идоракунии инноватсионӣ, аз ҷумла рушди иқтисодии кадрӣ, ташкили марказҳои таҳқиқотӣ ва инкубаторҳои бизнесро ба роҳ монад. Ин равишҳо метавонанд барои баланд

бардоштани сифати маҳсулот, чалби сармоягузорӣ ва воридшавии технологияҳои нав мусоидат кунанд. Дар ин хусус, моделҳои асосии рушди инноватсионии кишварҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ пешрафтaro дар ҷадвали 1.3.1. оварда шудаанд:

**Ҷадвали 1.3.1. – Моделҳои асосии рушди инноватсионии кишварҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ пешрафта**

| № | Кишварҳо                   | Афзалиятҳо                                                                                                                                                                                                                                                 |
|---|----------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1 | ИМА, Британия, Фаронса     | Кишварҳое, ки дар соҳаи илм ва рушди инноватсионӣ пешсафанд, захираҳои зиёди молиявиро барои таҳқиқоти бунёдиву амалӣ, ҷорӣ намудани барномаҳо ва лоиҳаҳои калони мақсадноки комплексӣ, аз ҷумла дар баҳши ҳарбӣ-саноатии соҳаи иқтисодиёт ҷудо менамоянд. |
| 2 | Олмон, Шветсия, Швейтсария | Кишварҳое мебошанд, ки таваҷҷуҳи зиёд ба дастгирии инноватсия ва ҳамкориҳои байни ҳукумат, баҳши хусусӣ ва илм доранд, ки ин барои рушди устувор ва рақобатпазирии онҳо замина мегузорад.                                                                  |
| 3 | Чин, Ҷопон, Кореяи Ҷанубӣ  | Мамлакатҳое, ки қомебиҳои прогресси (тараққиёти) ҷаҳонии илму техникаро писанд медонанд, амалиёти баҳшҳои гуногунро дар ҳамаи навъҳои соҳаи инноватсионӣ фаъолона мутобик мекунанд [107].                                                                  |
| 4 | Чин, Ҷопон, Сингапур       | Лозим ба ёдоварист, ки ба кишварҳои дорои сатҳи баланди рушди иқтисоди инноватсионӣ на танҳо ИМА ва кишварҳои ИА дохил мешаванд, балки баъзе кишварҳои Осиё ҳамчун кишварҳои низомсоз доништа мешаванд.                                                    |

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

Ниҳоят, бо таҳқиқи масъалаи мазкур дар ҳошияи омӯзиши таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ илова менамоем, ки идоракунии рушди инноватсионии баҳши саноат дар шароити Тоҷикистон метавонад аз таҷрибаҳои кишварҳои гуногун, ки ба татбиқи сиёсати инноватсионӣ ва рушд эҳтимолан пайвастанд, метавонанд барои Тоҷикистон намуна бошанд. Яъне вобаста ба хусусиятҳои фарқкунандаи идоракунии рушди инноватсионии баҳши саноат аз ҳамдигар фарқ менамоянд. Масалан, таҷрибаи муваффақи Ҷумҳурии Корея, ки як модели барҷастаи инноватсияро ба вуҷуд овардааст, ки барои кишварҳои аз назари иқтисодӣ рушднаёфта, аз ҷумла Тоҷикистон, намунаи хубе метавонад бошад. Қадами аввал дар рушди инноватсия дар Корея, дар баробари захираҳои илмӣ ва технологӣ бо бозори истеҳсолот, инчунин, қарзҳои имтиёзнok ва бурсияҳо (грантҳо) барои ширкатҳои навоар буд. Корея бо истифода аз як системаи мураккаби сиёсати давлатӣ ва ғояи «кишвари соҳибистиклол», қобилияти баланд ба таъсиси мушкилоти ҷадидро нишон дод.

Ё ин, ки таҷрибаи Олмон, ки дар бахши саноат як қудрати ҷаҳонӣ аст, инчунин таҷрибаи муваффақи инноватсияро доро мебошад. Олмон бо қабули муносибатҳои хусусӣ ва давлатӣ вобаста ба тафаккури инноватсионӣ ҳамкориҳои байни донишгоҳҳо ва саноат дар таълим ва таҳқиқотро ҳамчун модели рушд медонад. Ба дигар нуқтаҳои асосии таҷрибаи Олмон метавонанд, ҷалби технологияҳои муосир, шабакаҳои ҳамкориҳои байналмилалӣ он, ҳамкориҳои мустақим байни ширкати хусусӣ ва муассисаҳои илмӣю техникӣ дохил мешавад.

Ҳамзамон, Шветсия яке аз кишварҳои пешсаф дар татбиқи технологияҳои сабз устувор мебошад. Он ба сохтани муҳити инноватсионӣ ва амалӣ кардани ғояҳои экологӣ таваҷҷуҳ мекунад. Технологияҳои навин ва пайвасти илмӣ ва истеҳсолотро мунтазам пешбарӣ мекунад, ки бо истифода аз бозори ҷаҳонӣ ҷалби ширкатҳои нав ва татбиқи технологияҳои устувор дар самти энергияи барқароршаванда ва соҳаҳои иқтисоди “сабз” муҳимтарин нуқтаҳои асосии таҷрибаи ин кишвари аврупоӣ мебошад.

Бо ҳамин мазмун, Канада дар рушди технологияҳои нав ва илмӣю техникӣ дар бахши саноат ва инноватсия таҷрибаи хубе дорад. Давлат тавассути барномаҳои ташвиқоти молиявӣ ва ҳамкориҳои байни соҳаҳои илм ва саноат ба рушди инноватсия ва истеҳсоли технологӣ кумак мекунад. Илова бар ин, бо ҷалби сармоягузoron марказҳои навоарӣ ва стартапҳоро ташкил намуда, муҳити беҳтаринро барои илм таъмин ва ғояҳоро татбиқ менамояд.

Дар ин радиф, Чин як модели гуногунро дар рушди инноватсия пеш мебарад, ки аксар вақт барои кишварҳои рӯ ба инкишоф ва кишварҳое, ки дар ҷустуҷӯи як равиши мутобиқшуда ҳастанд, баррасӣ мешавад. Чин бо истифода аз қарзҳои давлатӣ ва ҳамкориҳои байни давлат ва бахши хусусӣ барои шиносоии мавқеи тичоратии инноватсия ҷораҳои муассир андешидааст. Бо дарназардошти ин, истифодаи иқтидорҳои инноватсионӣ ва механизмҳои ташвиқӣ метавонад таҷрибаи пешқадами кишварҳои дигарро барои рушди саноат дар Тоҷикистон самаранок татбиқ кунад. Ҳамин тавр, ҳамчун кишвари

рӯ ба инкишоф, Тоҷикистон метавонад аз таҷрибаҳои кишварҳои номбурда ба таври мувофиқ ва ба ҳалли масоили миллӣ истифода намояд. Дарвоқеъ, ҳамкориҳои давлат, шахсони мустақил ва ширкатҳои хусусӣ дар татбиқи инноватсия ва рушди иқтисодӣ метавонад як роҳи асосии пешрафт дар бахши саноат ва рушд бошад.

Алҳол, таҷрибаи кишварҳое, чун Корея, Олмон, Шветсия, Канада ва Чин, нишон медиҳад, ки ислоҳоти институтсионалӣ ва рушди сохторҳои иқтисодӣ ба рушди устувор ва рақобатпазирии саноат мусоидат мекунанд. Ин кишварҳо тавассути сармоягузорӣ ба инноватсия, технологияи пешрафта ва сиёсати муассир ба дастовардҳои назаррас ноил шудаанд. Барои кишварҳои дар ҳоли рушд, аз ҷумла Тоҷикистон, чунин моделҳо метавонанд ҳамчун роҳнамо барои ташаккули иқтисоди рақобатпазир хизмат кунанд. Мутобиқсозии эҳтиёҷоти глобалӣ ва маҳаллӣ вобаста ба иқтидор, маърифати экологӣ ва технологияи сабз дар баробари тағйироти муҳим дар сохтор ва муҳити институтсионалӣ боиси натиҷаҳои мусбат барои рушди иқтисодии онҳо гардид. Илова бар ин, бо такмил ва эҷоди механизмҳои молиявии устувор, рушди инноватсионӣ, ё ин ки таваҷҷуҳ ба татбиқи технологияи сабз ва экология, онҳо нишон медиҳанд, ки дар ҷаҳони имрӯза танҳо тавассути мутобиқшавӣ ба тағйироти экологии мавҷуда ва истифодаи корбурди беҳтарини захираҳо метавон ба иқтисоди рақобатпазир ва устувор ноил шуд. Яъне ин амалҳо нишон медиҳанд, ки бо тағйироти муассир дар институтсионизм ва сохтори иқтисодӣ, кишварҳо метавонанд беҳтар ба талаботи муосири экология ва технологияҳои сабз мутобиқ шаванд, ки ба рушди устувор ва таъмини рақобатпазирии саноат кумак мерасонад.

Бар асоси таҳлил ва таҷрибаи ҷаҳонӣ, масъалаи таъмини рақобатпазирии соҳаи саноати кишвар муҳим арзёбӣ гардида, гаронии қарзҳои бонкӣ ҷалби маблағгузориҳои инноватсионӣ ва навсозии технологиро душвор мегардонад. Дар ин замина, сатҳи навсозии технологӣ ва ҷойгиршавии Тоҷикистон дар рейтинги инноватсионӣ нишон медиҳад, ки натиҷаҳои инноватсионӣ тақвият дода шаванд. Барои беҳтар кардани рақобатпазирии саноати миллӣ зарур аст,

ки ҳамзамон, бо танзими самараноки иқтисодӣ, сармоягузорӣ дар соҳаи инноватсия зиёд гардад, базаи технологӣ навсозӣ шавад ва муҳити ҳавасмандкунандаи инноватсионӣ бо истифода аз технологияҳои муосир таъмин шавад. Ин омилҳо рушди истеҳсолотро суръат бахшида, рақобатпазирии маҳсулоти миллий дар бозорҳои дохилӣ ва хориҷиро баланд мебардоранд, ки барои рушди устувори иқтисоди миллий заминаи муҳим мебошанд. Дар ин бобат, Н.З. Сафиуллин ва дигарон қайд менамоянд, ки: «...мутахассисони ҷопонӣ баҳри таҳлили рақобатпазирии корхонаҳо дараҷабандии (иерархияи) панҷсатҳаро истифода менамоянд:

Сатҳи якум – ин ҳиссаи бозор мебошад, ки ба сифати мақсад ва натиҷаи ниҳоии менеҷмент баромад мекунад.

Сатҳи дуюм – қобилияти рушди неруи истеҳсолӣ, инноватсионӣ ва зарфияти фуруши корхона мебошад.

Сатҳи сеюм – стратегияи интиҳобкардаи корхона дар назар дошта мешавад. Стратегияи рақобаткунӣ ба самти беҳтаркунӣ ва ё нигоҳдории мавқеи рақобатпазирии корхона дар бозор нигаронида мешавад, ки устувори онро ҳиссаи молҳои фурухташуда, молҳои дер боз истеҳсолшуда ва ё молҳои нав муайян менамоянд. Масалан, киштисозони ҷопонӣ диверсификатсияи истеҳсолотро бо роҳи ҷорӣ намудани истифодаи технологияҳои нав ба роҳ мондаанд, ки ин самара рақобатпазирӣ ва фуруши маҳсулоти соҳаи киштисозиро устувор гардондааст.

Сатҳи чорум – қобилияти роҳбарияти олии корхона мебошад.

Сатҳи панҷум – натиҷаи фаъолияти корхона дар давраи гузашта маҳсуб меёбад» [71]. Дар ин маврид, Р.Қ. Давлатова қайд менамояд, ки: «...дар инҷо асосан, ғоидаи корхона муҳим арзёбӣ гардида, ҳамчун сарчашмаи неруи рақобаткунӣ дар бозор доништа мешавад. Яъне ғоидаи калон сатҳи баланди рақобатпазирӣ таъмин менамояд ва сатҳи баланди рақобатпазирӣ барои гирифтани ғоидаи калон низ мусоидат менамояд» [82, – с.134].

Таҳқиқоти таҷрибаи хориҷӣ нишон медиҳад, ки рушди рақобатпазирии саноати ватанӣ ба омилҳои гуногун, аз ҷумла технологияҳои нав,

маблағгузорӣ, захираҳои инсонӣ ва сиёсати давлатӣ вобастааст. Низоми самарабахши идоракунии нақши калидӣ дар баланд бардоштани сифати маҳсулот ва мутобиқсозии он ба талаботи бозор дорад.

Ҷорӣ кардани низоми мукаммали идоракунии дар корхонаҳо барои рушди устувор ва афзоиши рақобатпазирии маҳсулот зарур доништа мешавад. Ин низом бо назорат, беҳбудии сифат ва ҳавасмандгардонии навовариҳо саҳми муҳим мебозад. Ҳамоҳангсозии низоми идоракунии бо дигар омилҳои рушди саноат барои таъмини сифати баланд ва қонеъ намудани талаботи бозор муҳим аст. Бинобар ин, истеҳсолоти сарфакорона яке аз усулҳои муҳимми баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулот мебошад. Бо коҳиши талафот ва арзиши аслий, ин усул имкон медиҳад, ки рақобатпазирии маҳсулот тавассути нархи дастрас таъмин гардад.

Дар иқтисоди рақамӣ, технологияҳои инноватсионӣ, аз ҷумла дидҷитал-маркетинг, нақши муҳим доранд, зеро онҳо имкон медиҳанд, ки маҳсулот бо самаранокӣ ва зудтар ба бозор пешниҳод шуда, шунавандагон ва муштариёни навро ҷалб намоянд. Ин раванд рақобатпазирии маҳсулотро дар сатҳи баланд таъмин намуда, ба афзоиши фурӯш ва рушди тичорат мусоидат мекунад. Аз ин рӯ, истифодаи технологияҳои рақамӣ барои таҳкими мавқеи истеҳсолкунандагон дар бозор ва рушди иқтисоди рақамӣ (РИР) зарур мебошад. Фаъолияти самарабахши корхонаҳо дар сомонаҳои интернетӣ ва шабакаҳои иҷтимоӣ ба таври назаррас ба рушди рақобатпазирии онҳо мусоидат менамояд. Илова бар ин, таҳлилҳои мутахассисони ҷопонӣ нишон медиҳанд, ки сифати баланди маҳсулот, ғоиданокии зиёд, арзиши кам ва нархи дастрас ба истеъмолкунанда имкон медиҳанд, то маҳсулотҳои заруриро дар бозор пайдо намояд.

Амсилаи саноатии кишварҳои Осиёи Шарқӣ (Ҷопон, Кореяи Ҷанубӣ, Чин) аз анъанавӣ фарқ мекунад, зеро онҳо сиёсати саноатиро бо тамаркуз ба инноватсия, рушди технология ва рушди системавии истеҳсолот татбиқ мекунанд. Ин кишварҳо бо истифодаи стратегии илм ва технология, ҳамгиройии бахшҳои давлат, саноат ва илм, инчунин сармоягузориҳои зиёд дар

кадрҳои босалоҳият, рушди босуръати саноат ва иқтисоди рақобатпазирро таъмин менамоянд. Аз ин рӯ, амсилаи онҳо намунаи муваффақ барои дигар кишварҳо ба шумор меравад. Илова бар ин, М.Х. Қаюмова қайд менамояд, ки: «...хусусияти амсилаи мазкур дар он аст, ки дар тараққиёти саноат унсури илми бунёдӣ ва амалӣ на ҳама вақт ба назар мерасад. Амсилаи тараққиёти саноатии ин кишварҳо одатан, барои содироти маҳсулоти технологии баланд равона карда шуда, дар навбати худ технологияҳои истеҳсолот аз дигар кишварҳо нусхабардорӣ карда мешаванд. Истифодаи ин амсилаи тараққиёти саноатӣ бештар дар кишвари Чопон ба назар мерасад» [178].

Дар ҷаҳони муосир рушди инноватсия ва соҳибкориҳои инноватсионӣ ба яке аз ҳадафҳои асосии давлатҳо табдил ёфтааст. Таҷрибаи кишварҳои пешрафта, мисли ИМА, Чопон, Олмон, Британия, Фаронса ва Канада нишон медиҳад, ки иштироки ғаёлонаи давлат дар таҳия ва татбиқи сиёсати инноватсионӣ метавонад муҳити мусоиди рушди технологӣ ва истеҳсолотро фароҳам оварад. Ин даҳолати муассир ба рушди босуръати иқтисод, афзоиши истеҳсолот ва баланд бардоштани рақобатпазирӣ маҳсулот дар бозорҳои дохилӣ ва байналмилалӣ мусоидат мекунад. Аз ин рӯ, нақши давлат ҳамчун роҳбари стратегӣ ва дастгиркунандаи инноватсия дар рушди устувори иқтисодӣ аҳаммияти калидӣ дорад. Таҷрибаи ин кишварҳо нишон медиҳад, ки нақши давлат дар рушди соҳибкориҳои инноватсионӣ хеле муҳим аст. Иштироки ғаёлонаи давлат дар ташаккул ва татбиқи сиёсати инноватсионӣ, истифодаи самараноки маблағҳои буҷетӣ ва рушди ҳамкориҳои байни бахшҳои гуногун калиди муваффақият мебошанд. Аз ин рӯ, барои кишварҳои рӯ ба инкишоф омӯзиш ва татбиқи чунин таҷрибаҳо метавонад яке аз василаҳои муҳимми рушди иқтисодӣ бошад.

Истифодаи таҷрибаи хориҷӣ дар пешбурди сиёсати иқтисодӣ барои рушди Тоҷикистон муфид мебошад. Аз ин лиҳоз, яке аз самтҳои муҳимтарини ислоҳоти иқтисодӣ тақвият бахшидани инфрасохтор аст. Бештар кишварҳо сармоягузорӣ ба инфрасохтори нақлиётӣ, энергетикӣ ва иртиботиро афзоиш дода, шароити мусоид барои рушди иқтисодиро фароҳам овардаанд. Масалан,



кишварҳое, мисли Чин ва Ҳиндустон тавассути бунёди роҳҳо, пулҳо, фурудгоҳҳо ва шабакаҳои иртиботӣ ба рушди босуръати иқтисодӣ ноил шуданд. Илова бар ин, истифодаи таҷрибаи хориҷӣ имкон медиҳад, ки ба иштибоҳ ва такрори тасмимҳои бесамари кишварҳои дигар роҳ дода нашавад. Дар ин бора, иқтисодчӣ ва олими ватанӣ Ш.Раҳимзода ибраз медорад, ки: «...барои таъмини амнияти иқтисодии кишвар чораҳои зарурӣ андешида, дастгирӣ ва рушди молистеҳсолкунандагони ватанӣ бо роҳи пешниҳоди кумаки молиявӣ, имтиёзҳои андозӣ, субсидияи истеҳсолот ва бештар кардани инфрасохтор имкон медиҳад, ки иқтисодиёт тақвият ёфта, вобастагӣ аз воридот кам карда шавад ва саноати ватанӣ рушд намояд» [243].

Омӯзиши таҷрибаи хориҷӣ нишон медиҳад, ки баландбардории рақобатпазирии маҳсулоти саноати ватанӣ дар шароити муосир хусусиятҳои махсус ва бисёрҷабҳа дорад. Ин масъала, махсусан, дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди босуръати иқтисоди бозорӣ, аҳамияти бештар пайдо мекунад, зеро муҳити мураккаб ва фарогири дохиливу байналмилалӣ омилҳои гуногунро ба сатҳи рақобатпазирии корхонаҳо ва маҳсулоти саноатӣ таъсир мерасонад, ки барои муваффақият дар бозорҳо зарурати таҳлил ва идоракунии дурусти ин омилҳо вучуд дорад. Масалан, тағйирёбии талаботи бозор, пешрафти технологияҳои рақамӣ, тағйироти сиёсӣ ва иқтисодӣ дар сатҳи байналмилалӣ, инчунин, болоравии талабот ба маҳсулоти экологӣ ва инноватсионӣ ба таври назаррас сатҳи рақобатпазиро муайян мекунад.

Мақсади асосии рушди инфрасохтори инноватсионӣ дар кишварҳои пешрафта ин таъсис ва таҳкими низоми кушодаи инноватсионӣ мебошад, ки бо истифодаи иқтидорҳои дохилӣ ва технологияҳои пешрафтаи ватанӣ ва хориҷӣ, кишвар метавонад рақобатпазирии маҳсулотро дар бозори ҷаҳонӣ таъмин намояд ва мавқеи худро устувор созад. Ин низом бояд дар асоси ҳамгироии муассисаҳои таҳқиқотӣ, донишгоҳҳо, корхонаҳои истеҳсолӣ ва ҳукумат амал намояд, ки ҳамкориҳои густурда ва пайваста байни ин субъектҳо заминаи рушди босуръати инноватсионӣ ва иқтисоди рақобатпазиро фароҳам меорад.

Дар ин замина, ташаккули марказҳои инноватсионӣ, паркҳои илмию технологӣ, инкубаторҳои корхонаҳо ва дигар инфрасохторҳои махсус ба унсурҳои калидии рушди инноватсионӣ ва саноати оянда табдил ёфтаанд. Ин сохторҳо на танҳо таҷриба, технология ва захираҳои гуногунро муттаҳид менамоянд, балки барои истеҳсоли маҳсулоти нав, татбиқи технологияҳои пешрафта ва мусоидат ба рушди соҳибкорӣ заминаи мусоид фароҳам меоваранд.

Марказҳои инноватсионӣ (МИ) ва паркҳои технологӣ (ПТ) ҳамчун муҳитҳои махсуси рушди инноватсионӣ хизмат карда, имкон медиҳанд, ки дониш ва малакаҳои илмӣ бо талаботи бозор ва имкониятҳои истеҳсолот ҳамоҳанг шаванд. Муҳити мусоид барои ширкатҳои наовар ва корхонаҳои хурду миёна имкон медиҳад, ки онҳо таҷрибаҳои навро озмоиш кунанд ва маҳсулоти рақобатпазир истеҳсол намоянд. Ин раванд рушди устувори иқтисоди миллӣ ва саноати рақобатпазирро таъмин мекунад, зеро наоварӣ ва рақобатпазирӣ асосҳои рушди иқтисодӣ ва тақвияти бозор мебошанд.

Илова бар ин, нақши ҳукумат ва сиёсати давлатӣ дар ташаккули ва рушди низоми инноватсионӣ бисёр муҳим аст. Ҳукуматҳо бо роҳандозии барномаҳои дастгирӣ, ҷалби сармоя ба лоиҳаҳои инноватсионӣ, ҳамоҳангсозии фаъолияти муассисаҳои илмӣ ва истеҳсолӣ, ҳамчунин, таҳкими заминаҳои ҳуқуқӣ ва молиявӣ метавонанд рушди инноватсияро фаъолон дастгирӣ кунанд. Ин чораҳо шароити мусоид барои рушди технологӣ ва афзоиши рақобатпазирӣ иқтисодиро фароҳам меоранд, ки барои пешрафти саноат ва иқтисоди миллӣ заруранд. Дар натиҷа, таҳаввулоти босуръат ва пешрафти технологияҳо, ки дар сатҳи ҷаҳонӣ рӯй медиҳанд, бо иқтидор ва захираҳои дохилӣ ҳамоҳанг шуда, имконияти рақобатпазирӣ маҳсулоти саноатии ватаниро дар бозорҳои дохилӣ ва хориҷӣ зиёд мекунанд.

Барои баланд бардоштани рақобатпазирӣ маҳсулоти саноатӣ дар шароити ҷаҳони муосир, тақвияти инфрасохтори инноватсионӣ муҳим мебошад. Таҳкими ҷунин инфрасохтор бо истифода аз таҷрибаи пешрафтаи байналмилалӣ имкон медиҳад, ки корхонаҳо ба технологияи нав ва усулҳои

муосир дастрасӣ пайдо кунанд, ки ин ба беҳтаршавии сифат, афзоиши самаранокӣ ва таҳкими мавқеи рақобатпазирии онҳо дар бозорҳои дохилӣ ва хориҷӣ мусоидат мекунад. Аз ин рӯ, таҳкими инфрасохтори инноватсионӣ яке аз омилҳои калидии рушди устувор ва рақобатпазирии саноати миллӣ ба шумор меравад. Дар ин замина, марказҳои махсуси инноватсионӣ ва паркҳои технологӣ таъсис ёбанд, ҳамкории байни муассисаҳои илмӣ ва корхонаҳои истеҳсолӣ дар шакли низоми кушодаи инноватсионӣ ба роҳ монда шавад ва сиёсати давлатӣ дар самти дастгирии инноватсияҳо ҷамоҳанг ва устувор бошад. Ин амалҳо метавонанд нақши калидӣ дар рушди устувори саноат ва таъмини рушди рақобатпазирии маҳсулоти ватанӣ дар шароити ҷаҳонӣ дошта бошанд.

### **Хулоса ва пешниҳоди боби 1.**

– Раванди ташаккулёбӣ ва рушди соҳаи саноат бо қонуниятҳои асосии илмӣ ва принципҳои муосири муносибати байни субъектони иқтисодии соҳа асос ёфтааст. Доираи муносибатро дар байни субъектони соҳаи саноат давлат муайян намуда, дар ин раванд ба инобат гирифтани омилҳои бозорӣ низ муҳим мебошанд.

– Яке аз омилҳои муҳимми ташаккулдиҳандаи саноати рақобатпазир тадбиқи дастоварҳои илм дар истеҳсолот ба ҳисоб рафта, тақозо менамояд, ки сохтори истеҳсолии кишвар ба шароити нав ва таҳаввулоти илмию техникӣ мутобиқ гардонида шавад. Тағйирот ба низоми саноати миллӣ бояд бо дарназардошти ба инобат гирифтани зерсистемаҳои саноатӣ анҷом дода шавад. Ҳалли амалии ин масъала ба васеъ гардидани имкониятҳои истеҳсолӣ ва тақвияти содиротии кишвар мусоидат менамояд.

– Аммо, барои ин мутобиқатии унсурҳои институтсионалӣ бо ҳадафҳои идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат дар кишвар муҳим мебошад. Барои ин лозим, ки сохтори институтсионалии идоракунии соҳаи саноати миллӣ бо дарназардошти ба инобат гирифтани манфиати тамоми субъектони иқтисодии соҳаи саноат ва бозори молу маҳсулот таҷдиди назар карда шавад.

– Фаъолияти инноватсионӣ дар Тоҷикистон дар ҳоли ташаккулёбӣ ва рушд қарор дорад. Ҳолати мазкур зарурати таҳлили амиқи таҷрибаи кишварҳои хориҷиро, ки аз лиҳози тадбиқи натиҷаҳои илм дар истехсол пешсаф мебошанд, ба миён гузошта, имкон медиҳад, ки бо ба инобат гирифтани хусусиятҳои миллӣ модели рушди инноватсионии соҳаи саноати кишвар таҳия карда шавад.

– Ҳамаи ин ба таҳия ва татбиқи концепсияи муосири идоракунии соҳаи саноати миллӣ ишора менамояд, ки он, пеш аз ҳама, бояд бо натиҷаи корҳои илмӣ–таҳқиқотҳои олимони ватанӣ, таҷрибаи кишварҳои дар ин самт пешсаф ва ба инобат гирифтани мушкилот ва имкониятҳои соҳаи мазкур асос ёбад.

## **БОБИ 2. ҶАНБАҲОИ МЕТОДОЛОГИИ ТАШАККУЛЁБӢ ВА ИДОРАКУНИИ РУШДИ ИННОВАТСИОНИИ СОҲАИ САНОАТ**

### **2.1. Асосҳои методологии ташаккулёбии системаи идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат**

Методологии ташаккулёбии низоми идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат аз маҷмуи принципҳо, усулҳо ва воситаҳо таркиб ёфта, онҳо бо мақсади таҳия ва татбиқи стратегияи рушди инноватсионӣ дар соҳаи мазкур истифода мешаванд. Ин низом метавонад ба таҳия ва истифодаи технологияҳои нав, таҳқиқоти илмӣ ва ба таври умум ба беҳтар кардани рақобатпазирии корхонаҳо мусоидат намояд. Вале барои ба таври мукамал ба мавзӯ рӯ овардан, баррасии принципҳо ва стратегияҳои асосӣ, усулҳои идоракунӣ ва ба инобат гирифтани воситаҳои таъмини рушди инноватсионӣ ба манфиати кор мебошад.

Дар монографияи Ю.И. Трещевский ва дигарон қайд мегардад, ки: «...методология як системаи бисёрсатҳии ба даст овардан, табдил додан ва пешниҳод кардани дониш дар бораи ҳар як объект мебошад» [75]. Ё ин, ки Н.В. Сироткина ибраз мекунад, ки: «... методология «маҷмӯи усулҳо, расмиятҳо ва алгоритмҳо мебошад, ки ба ҳам алоқаманд ва ба ҳам вобастаанд, барои қабули қарорҳои идоракунӣ асос ҳисобида мешавад» [73, с.58]. Методология ба андешаи И.В. Куксова: «...маҷмуае аст, ки маҷмуи умумии усулҳо, принципҳо, шартҳо ва равишҳои таҳлилро дар бар мегирад» [56, с.130].

Ҳамин тариқ, асосҳои методологии ташаккули системаи идоракунии рушди инноватсионии саноат муносибати ҳамгиро талаб мекунад, ки банақшагирии стратегӣ, равандҳои инноватсионӣ ва идоракунии самараноки хавфхоро ба ҳам мепайвандад. Татбиқи чунин усулҳо ва принципҳо ба корхонаҳо имкон медиҳад, ки рақобатпазирии худро дар бозор баланд бардоранд ва ба шароити технологияҳои он мутобиқ шаванд. Дар робита ба ин, муҳаққиқ Н.М. Қарахонова ибрази андеша намудааст [177]. Ҳамчунин,

рушди инноватсионӣ дар саноат метавонад ба муқобилияти бештар бо рушд ё такмил ё ҳатто иваз кардани маҳсулоти кӯҳна ё раванди истеҳсолот равона шавад. Таҳия ва татбиқи ин низом, ки аз якҷоя кардани муносибатҳои стратегӣ ва алоқаи доимӣ бо одамон ва соҳаҳои гуногун ба вучуд меояд, дар натиҷа, ба рушди устувори саноат ва рақобатпазирии он мусоидат мекунад.

Бо дарназардошти ин, идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат як қатор меъёрҳоро дар бар мегирад, ки самаранокии татбиқи инноватсияро таъмин намуда, ба рушди устувори корхона ё соҳа дар бозор мусоидат менамояд. Барои расидан ба ин мақсад зарур аст, ки ба масъалаи идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат ҳамчун масъалаи муҳим барои идоракунии рушди инноватсионии соҳаи мазкур таваҷҷуҳ зоҳир карда шавад. Аммо муҳим аст, ки якҷанд омилҳои асосӣ ба эътибор гирифта шаванд. Масалан, фарҳанги эҷодкорӣ ва дигар омилҳое, ки неруи илмӣ-техникиро тақвият мебахшанд.

Алҳол, методологияи идоракунии низоми инноватсионӣ як раванди мураккаб ва пайвастаи таҳия ва амалисозии стратегияҳо ва равишҳо барои рушд ва татбиқи инноватсияҳо дар истеҳсолот ё низоми мушаххас доништа мешавад. Он метавонад ба такмили равандҳои дохилии корхона, таъсиси муҳити беҳтар барои эҷоди инноватсияҳо ва истифодабарии технологияҳои нав мусоидат кунад. Ба назар мерасад, ки муҳити инноватсионӣ бояд ба таври систематикӣ ва стратегӣ ба вучуд ояд, ки бо дарназардошти муҳити ҷаҳонӣ, талаботи бозор ва хусусиятҳои дохилии корхона мунтазам таҳия ва такмил ёбад. Пас муҳити инноватсионӣ бояд на танҳо ба талаботи ҷорӣ, балки ба ҷиҳатҳои стратегии дарозмуддат низ ҷавобгӯӣ бошад. Аз ин лиҳоз, барои эҷоди муҳити инноватсионӣ, муҳим аст, ки стратегияи инноватсионӣ бо таҷа ба талаботи муҳити ҷаҳонӣ ва дохилӣ таҳия шавад. Муҳити ҷаҳонӣ, ки шомили тағйироти бозорӣ, таҳаввулоти технологӣ ва рақобати зиёд аст, метавонад ба ташкили стратегияи дуруст барои корхона кумак кунад. Аз тарафи дигар, бояд ба хусусиятҳои дохилии корхона (кадрҳо, фарҳанг, манобеъ) ва қобилиятҳои он барои инноватсия ва таҷрибаи коркард диққат дода шавад. Мутобиқшавӣ

ва қобилият ба омӯзиш ва таҷриба аз муҳимтарин ҷиҳатҳо барои ташаккули муҳити муваффақи инноватсионӣ мебошанд.

Метавон гуфт, ки ташаккули низоми идоракунии рушди инноватсионӣ дар саноат барои ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва технологӣ аҳаммияти муҳим дорад. Он метавонад ба рушди устувори саноат, баланд бардоштани рақобатпазирӣ ва дастрасии кишвар ба бозорҳои байналмилалӣ мусоидат кунад. Ба адешаи мо, ҷанбаи технологӣ дар методологияи ташаккули стратегияи инноватсионии рушд, воқеан, аҳаммияти бузург дорад. Технология на танҳо дар таҳияи стратегия кумак мекунад, балки ҳамчун як воситаи асосии татбиқи инноватсия дар ҳамаи марҳилаҳои банақшагирии стратегӣ боқӣ монда, имкон медиҳад, ки бо истифода аз технологияҳо ва инноватсияҳои нав қарорҳо қабул кунанд. Дар ҳамин замина, таҳияи стратегия бояд бо як ҷустуҷӯи комилан нав дар бораи имкониятҳои технологӣ ва эҳтиёҷоти бозор робита дошта бошад. Ин на танҳо раванди таҳия, балки пешгӯии натиҷаҳои имконпазирро дар шаклҳои гуногуни технологӣ аст, таъмин менамояд.

Технологияҳо барои моделсозӣ, таҳлил ва муайян кардани стратегияҳои нав ва беҳтарин имкониятҳо барои ташаккул додани стратегияи муваффақ истифода мешаванд. Инчунин, марҳилаҳои стратегияи инноватсионӣ, ки барои таъсис додани натиҷаҳои назаррас истифода мешаванд, ба воситаи технологияи иттилоотӣ беҳтар ва дақиқтар таҳия мешаванд. Дар ин радиф, ба инобат гирифтани унсурҳои асосии методологияи идоракунии низоми инноватсионӣ яке аз ҳадафҳои калидии зербоби мазкур мебошад.

Мусаллам аст, ки ҳадафи таҳияи меъёри идоракунии рушди инноватсионӣ дар соҳаи саноат ба таъмини рушди устувор, баланд бардоштани самарабахшии иқтисодӣ ва истехсолӣ равона гардидааст. Ин кор бо истифодаи технологияи муосир, инноватсияҳои техникаю иқтисодӣ ва татбиқи муносибатҳои нави иқтисодӣ амалӣ мегардад. Ин меъёрҳо метавонанд дар самтҳои гуногуни идоракунӣ ва рушди инноватсионӣ барои соҳаи саноат, аз ҷумла истехсолот, тичорат, молия ва захираҳои инсонӣ истифода шаванд. Ҳар як аз ин меъёрҳо дар рушди инноватсионӣ ва ҳадафи умумии саноатии

кишвар ё корхонаҳо ба ёрии воситаҳои идоракунии дар самти инноватсия муҳим арзёбӣ мегардад. Зеро таҳияи чунин меъёри мукамал на танҳо барои таҳкими рақобатпазирии соҳаи саноат муҳим аст, балки шароити мусоидро барои ҳамоҳангсозии манфиатҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фароҳам меоварад, ки дар расми 2.1.1. нишон дода шудааст.



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

### Расми 2.1.1. – Меъёрҳои идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат

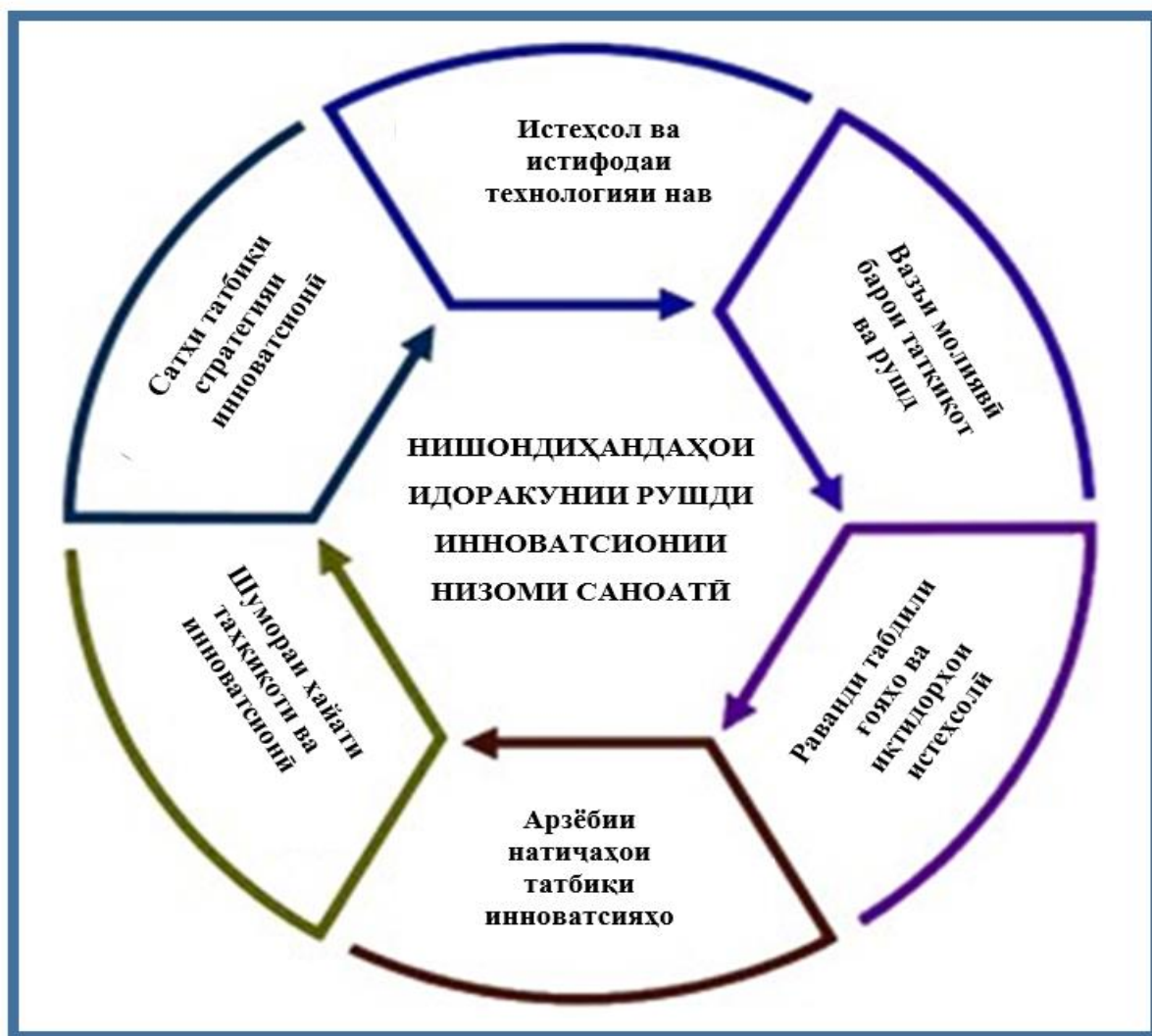
Дар робита ба расми 2.1.1. метавон гуфт, ки идоракунии рушди инноватсионӣ – равандест, ки ҳадафи он ташаккул ва татбиқи ғояҳои нав ва технологияҳо бо мақсади беҳтар кардани фаъолияти корхонаҳои саноатӣ мебошад. Ин раванд ҳамчун шартӣ муҳим барои мутобиқшавӣ ба тағйироти



муҳити глобалӣ, технологӣ ва бозорӣ амал мекунад. Ҳамин тавр, меъёрҳои мазкур дар якҷоягӣ барои идоракунии ҳамачонибаи рушди инноватсионии соҳаи саноат, коҳиш додани хавфу хатарҳо ва зиёд кардани имконияти татбиқи бомуваффақияти технология ва маҳсулоти нав барои самаранокӣ имкон фароҳам меорад.

Бо тақия ба меъёрҳои идоракунии соҳаи саноат, нишондиҳандаҳои идоракунии рушди инноватсионӣ барои таҳлил ва мониторинги равандҳои инноватсионӣ хеле муҳим мебошанд, зеро иҷрои дурусти амалиёти инноватсионӣ дар корхона ё соҳа яке аз шартҳои асосии муайян намудани рушди фаъолияти корхонаҳо ба ҳисоб меравад. Дар ин росто зарур аст, ки як қатор нишондиҳандаҳои идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноатиро нишон диҳем (ниг. ба расми 2.1.2). Дар соҳаи саноат нишондиҳандаҳои идоракунии рушди инноватсионӣ ба корхонаҳо кумак намуда, самаранокии чорабиниҳои инноватсионӣ ва пешравии технологӣ, аниқтар, оё онҳо ба ҳадафҳои стратегии худ мерасанд, ё не, арзёбӣ карда мешавад. Ин нишондодҳо дар тасмимگیرӣ, муайян кардани ҷонибҳои пурқувват ва суст, инчунин, бештар намудани равандҳои технологӣ дар соҳаи инноватсия кӯмак мекунанд.

Бояд илова намуд, ки шумораи патентҳо ва ихтироот яке аз муҳимтарин нишондиҳанда барои арзёбии навовариҳо ва эҷодкорӣ дар як ташкилот ё соҳаи саноат ба ҳисоб рафта, онҳо нишон медиҳанд, ки корхонаҳо чӣ қадар барои таҳия ва коркарди технологияҳои нав талош намуда истодаанд. Пас метавон гуфт, ки корхонаҳои инноватсионӣ кӯшиш мекунанд бо технологияҳои пешрафта мутобиқ шаванд. Дар ин сурат, сатҳи истифодаи технологияҳои муосир на танҳо барои рушди инноватсионӣ ва технологияи соҳаи саноат, балки дар самтҳои гуногуни фаъолияти иқтисодӣ низ мувофиқи мақсад мебошад. Шумораи патентҳо на танҳо дастовардҳои технологӣ ва илмиро, ки дар як соҳа рӯй додаанд, нишон медиҳанд, балки инчунин, дар бораи кӯшишҳои як ширкат барои пешбурди таҳқиқот ва рушд маълумот медиҳанд. Ширкатҳо ва ё корхонаҳое, ки патентҳо зиёд ба даст меоваранд, одатан дар расидан ба ҳадафҳои стратегиашон, бештар муваффақ мегарданд.



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

### Расми 2.1.2. – Нишондиҳандаҳои идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат

Дарвоқеъ, мизони патентҳои сабтшуда метавонад нишон диҳад, ки ширкат ё соҳа чӣ гуна нағз ба таҳия ва пешрафти маҳсулот ва технологияҳои нав таваҷҷуҳ дорад. Инчунин, патентҳо метавонанд нишонае бошанд, ки барои ҳифзи ғояҳо ва ихтироот дар бозор истифода мешаванд. Аз ҷониби дигар, патентҳо метавонанд барои ширкатҳо имкониятҳоро барои истифодаи технологияи нав дар истеҳсолот пешниҳод кунанд. Ҳамин тариқ, ки технологияҳои муосир ва рақамикунони раванҳои истеҳсоли метавонанд дар баланд бардоштани сифати маҳсулот ва хидматҳо кумак расонанд. Барои ин, муҳим аст, ки на танҳо технология интиҳоб карда шавад, балки тамоми

экосистемаи рақамӣ, ки ба якҷоя амал кардани системаҳо, гурӯҳҳо ва равандҳои истеҳсоли мусоидат мекунад, ташкил карда шаванд.

Бо дарназардошти суҳанҳои болозикр, идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат баҳодиҳӣ ва таҳлили бисёр нишондиҳандаҳоро дар бар мегирад, ки татбиқи босамари технология ва рушди равандҳои инноватсиониро инъикос мекунад. Дар робита ба ин, равиши идоракунии рушди инноватсионӣ дар соҳаи саноат раванди стратегӣ аст, ки ба татбиқи технологияҳои муосир, аз ҷумла рақамӣ, равона шудааст. Ин равиш боиси баланд шудани самаранокӣ ва рақобатпазирии саноат мегардад. Ҳамин тариқ, метавон хулоса намуд, ки идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат як системаи мураккаб ва ҳамаҷониба буда, ба беҳтар кардани имкониятҳо ва баланд бардоштани самаранокии соҳаҳои саноат дар заминаи рушди ҷаҳонии инноватсионӣ мусоидат мекунад. Ин равишҳо ба рушди зехни технологӣ, таҳияи маҳсулоти нави баландсифат ва беҳсозии равандҳои истеҳсолот нигаронида шудаанд (ниг.расми 2.1.3).



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

**Расми 2.1.3. – Маҷмуи тадбирҳои равиши идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат**

Дар ин радиф, пажухишгар Н. Мадиханова қайд менамоянд, ки: «...истеҳсолот дар иқтисодиёти муосир нақши бузург мебозад. Истеҳсоли саноатӣ истеҳсоли ҷузъҳо, қисмҳо, маҳсулоти нимтайёр бо истифода аз таҷҳизоти махсуси саноатӣ (машинаҳо, афзорҳо) ва ҷалби қувваи корӣ аз ашён хом ва васлкунии минбаъдаи ин ҷузъҳо ба маҳсулоти тайёр мебошад» [312]. Бале, истеҳсоли саноатӣ на танҳо бо истеҳсоли маҳсулоти тайёр, балки бо гузаронидани тамоми марҳилаҳои истеҳсолот, аз коркарди ашён хом то ба даст овардани маҳсулоти ниҳой, алоқаманд мебошад. Аз ин лиҳоз, равиши идоракунии рушди инноватсионӣ на танҳо барои пешрафти технологӣ, балки барои таъмини рушди устувор аҳаммияти бузург дорад. Бо истифода аз технологияи пешрафта, аз ҷумла рақамисозӣ ва автоматиконии равандҳои истеҳсолӣ, ин равиш ба ҳар як соҳаи саноат таъсири назаррас мерасонад. Дар робита ба ин масъала, баҳодиҳии самарои инноватсионӣ дар татбиқи системаҳо ва амалҳо, ки дар соҳаҳои гуногуни иқтисод, сифати маҳсулот ва ҳосилнокии меҳнат ба камол мерасанд, барои ҳар як корхона ва давлат хеле муҳим арзёбӣ гардида, бояд барои арзёбии натиҷаҳои тақмили технологияи мавҷуда ва таҷрибаҳои нав, ки метавонанд ба рушди пайваста кумак кунанд, ҳамчун роҳнамо бошад.

Қобили қайд аст, ки рушди инноватсионии соҳаи саноат муносибати ҳамаҷонибаро талаб мекунад, ки тамоми ҷанбаҳои фаъолияти корхонаҳоро (аз банақшагирии стратегӣ то ҷорӣ намудани технологияҳои нав ва эҷоди фарҳанги инноватсионӣ) дар бар мегирад. Татбиқи бомуваффақияти усулҳо на танҳо ба беҳтар шудани нишондодҳои ҷорӣ, балки ба устувории дарозмуддат ва рақобатпазирии корхона заминагузор мебошанд. Барои муваффақ шудан дар ин раванд маҳз стратегияи инноватсионӣ боис мегардад, ки мунтазам корхонаҳо ва давлат усулҳои гуногуни идоракунии рушди инноватсиониро тақвият дода, метавонанд бо эҷоди як муҳити созанда ва кумакрасон ба рушди навовариҳо ва ҳалли масъалаҳои глобалӣ таъсир расонанд.

Ин раванд на танҳо ба истифодаи технологияҳои нав, балки ба ташкили як фарҳанги инноватсионӣ ва стратегияҳои устувор барои рушди дарозмуддат

ва нигоҳдории рақобатпазирӣ вобастааст. Барои муваффақ шудан дар рушди инноватсионӣ, мутобиқ намудани стратегияи инноватсионӣ ба муҳити бозорӣ, талаботи муштарӣ ва талаботи глобалӣ муҳим ва ҳатмӣ мебошад. Муҳити бозорӣ ва афзалиятҳои муштарӣ пайваستا тағйир меёбанд, бинобар ин стратегия бояд ҷандир бошад ва ба ин тағйирот ҷавобгӯӣ бошад, то ширкат ё кишвар тавонад ба талаботҳои нав зуд мутобиқ шавад ва рақобатпазирӣ худро нигоҳ дорад. Ҳамчунин, дар ҷаҳони глобалӣ, эҳтиёҷоти байналмилалӣ ва меъёрҳои ҷаҳонӣ, аз қабилӣ устуворӣ ва технологияҳои сабз, нақши муҳим доранд. Стратегияи инноватсионӣ бояд ба ин талаботҳо низ мутобиқ гардад, то маҳсулот ва хизматрасониҳо дар сатҳи байналмилалӣ пазируфта шаванд. Зеро мутобиқсозии стратегияи инноватсионӣ ба шароити дохилӣ ва байналмилалӣ асоси қомеъӣ ва рушди устувори иқтисод дар замони муосир аст.

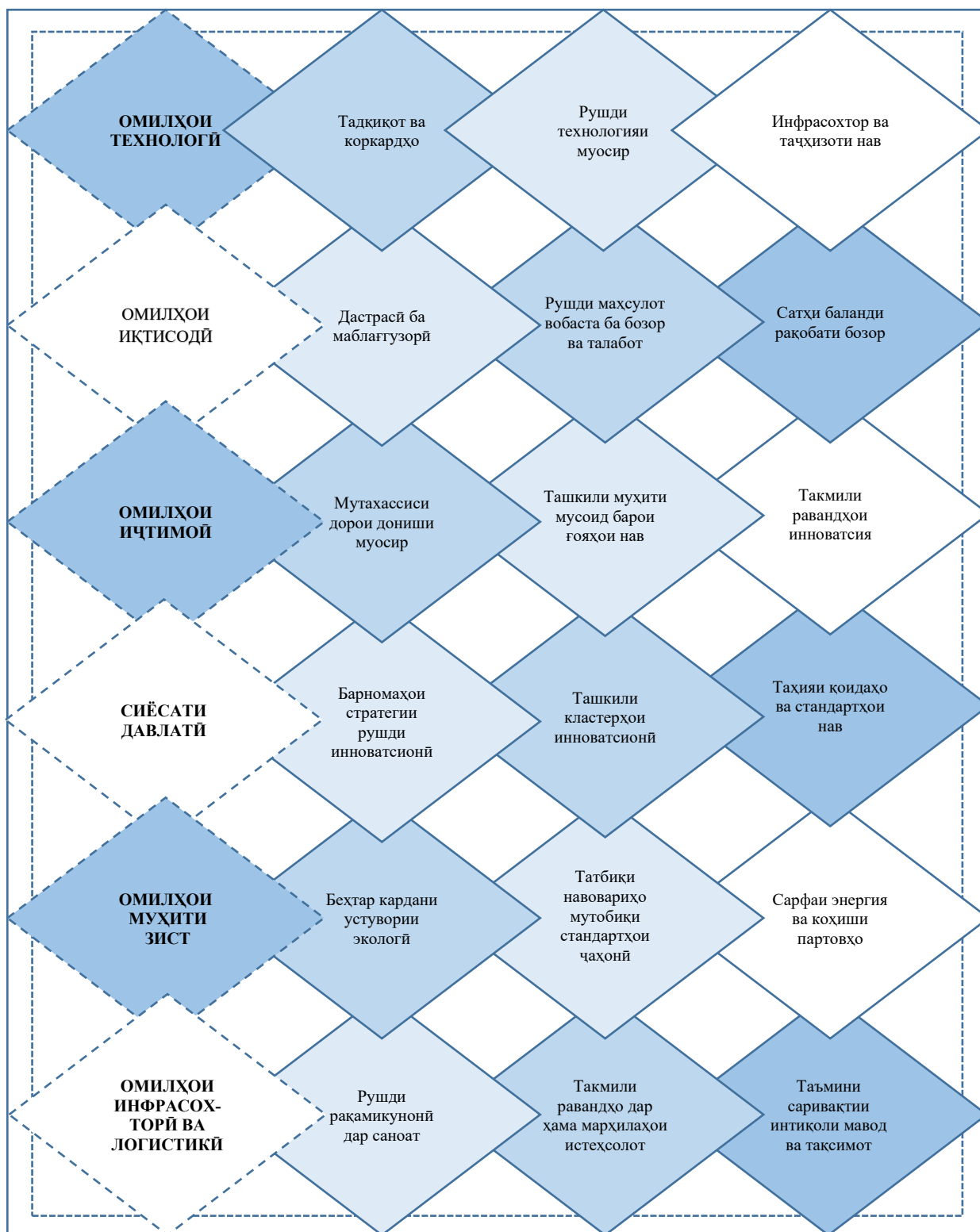
Илова бар ин, корхонаҳо бояд ба рушд ва таҳияи навоарӣ – аз таҳқиқоти илмӣ ва таҳияи маҳсулоти нав то ташкил ва омӯзиши неруи қорӣ мутобиқ ва омодагӣ муҳити қорӣ созанда дар тамоми сатҳҳо таваҷҷуҳ намоянд. Ҳамчунин, давлатҳо ва институтҳои таҳлилӣ метавонанд бо дастгирии сиёсати дуруст ва мусоидат ба эҷоди шароити муассири ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ барои корхонаҳо ва “start-up”-ҳо, рушд ва инноватсияро осонтар гардонанд. Бо ин роҳ, имрӯзҳо иқтисодиёти саноатӣ метавонад ба самтҳои нав пеш равад ва дар рӯ ба рӯӣ таҳдидҳо ва имкониятҳои ҷаҳонӣ ояндаи устувор дошта бошад. Дар робита ба ин, бо тақозои замон ба муфидтарин усулҳои идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат ба андешаи Д.В. Севастьянов ва дигарон:

- «– сиёсати дастгирии молиявӣ;
- истифодаи платформаҳои рақамӣ;
- механизмҳои инноватсионӣ;
- идора қардани хавфҳо ва монеаҳои асосии рушди инноватсионӣ;
- тақвияти ҳамкории байналмилалӣ;
- ба роҳ мондани стратегияи умумии инноватсионӣ;

– ташаккул ва дастгирии кластерҳои инноватсионӣ ва паркҳои технологиро метавон дохил кард, ки бо истифода аз ин усулҳо ва стратегияи дуруст, соҳаи саноат метавонад ба як системаи самаранок ва инноватсионӣ табдил ёбад, ки устувории иқтисодӣ ва рушди муваффақи кишварро таъмин мекунад» [256]. Қайд кардан муҳим аст, ки чорӣ кардани таклифҳои навоарӣ дар саноат танҳо тавассути муносибати комплексӣ муваффақ хоҳад шуд. Ин равиш на танҳо ҷанбаҳои технологиро, балки тадбирҳои ташкилӣ, молиявӣ ва иҷтимоиро низ фаро мегирад. Дар натиҷа, идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат муносибати ҳамгироро талаб мекунад, ки банақшагирии стратегӣ, навоариҳои технологӣ, сармоягузорӣ, таҳқиқоти илмӣ ва иштироки тамоми ҷонибҳои манфиатдор, аз ҷумла ниҳодҳои давлатӣ ва ҷомеаҳо дар бар мегирад.

Мусаллам аст, ки барои расидан ба натиҷаҳои мусбат дар ин самт, омилҳои муҳим ва калидӣ вучуд доранд. Дарвоқеъ, идоракунии инноватсия дар саноат ба як системаи мукаммали ҳамоҳангшуда ниёз дорад, ки омилҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва технологиро фаро мегирад. Дар ин система, таҳқиқоти илмӣ, захираҳои инсонӣ, сармоягузорӣ ва сиёсати давлатӣ нақши калидӣ мебозанд. Масалан, истифодаи технологияҳои инноватсионӣ ва нав, ки имкон медиҳанд истеҳсолоти самараноктар ва арзонтар шавад. Бинобар ин, баъзе аз омилҳои асосии идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат дар расми 2.1.4 оварда шудааст.

Лозим ба таъкид аст, ки захираҳои инсонӣ муҳимтарин сармоя барои рушди инноватсионӣ ва пешрафт дар ҳама соҳаҳо мебошад. Одамон, ки дорони малакаҳо, донишу таҷриба мебошанд, метавонанд ҳамчун муҳаррики асосии тағйирот ва рушд дар ҷомеа ва иқтисодиёт хизмат кунанд. Инсонҳо на танҳо тавассути талоши касбӣ, балки инчунин, тавассути ғояҳои нав, эҷоди маҳсулот ва хидматҳои ба ҳаёт воридшуда метавонанд ҳисса гузоранд.



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

#### **Расми 2.1.4. – Омилҳои дохилӣ ва берунӣ рушди инноватсионии соҳаи саноат**

Барои рушди инноватсионӣ, муҳим аст, ки кормандон ва мутахассисон дастрасӣ ба омӯзиш, таҳсилоти пайваستا ва имкониятҳои рушди касбӣ дошта

бошанд. Ин ба онҳо имкон медиҳад, ки бо истифода аз технологияҳои нав ва методологияҳои инноватсионӣ, масоили муосирро ҳал намоянд ва ба дастовардҳои ҷадид ноил шаванд. Баланд бардоштани малакаи касбии кормандон дар соҳаи технологияҳои муосир ба ширкатҳо имкон медиҳад, ки онҳо рақобатпазирии худро дар бозор нигоҳ таъмин намоянд. Аммо рушди инноватсия дар саноат ба омилҳои зиёде вобастааст, ки метавонанд онҳо аз дохил ва ё берун сарчашма гиранд.

Омилҳои дохилӣ, аз қабili омодагӣ ва қобилиятҳои истеҳсолот, сатҳи малакаҳои кормандон, стратегияҳои идоракунии ва фарҳанги инноватсионӣ, заминаи бозғамӣ барои татбиқи навоариҳо мебошанд. Ин омилҳо на танҳо иҷрои равандҳои навро осон меkunанд, балки ба ташкилот имкон медиҳанд, ки дар шароити рақобати шадид ба зудӣ мутобиқ шаванд ва рушди устуворро таъмин намоянд.

Аз тарафи дигар, омилҳои берунӣ, ба монанди сиёсати давлатӣ, мизони дастрасии захираҳои молиявӣ, тағйироти глобалӣ дар бозорҳо, иқлим ва ҳамкориҳо бо дигар кишварҳо ва ташкилотҳо низ аҳамияти бузург доранд. Масалан, Ҳукумат метавонад тавассути субсидияҳо, муҳити ҳуқуқии мусоид ва маблағгузориҳои лоиҳаҳои инноватсионӣ рушди саноатро дастгирӣ намояд. Ин чораҳо ба таҳкими инноватсия ва рақобатпазирӣ мусоидат меkunанд. Дар маҷмӯъ, имкониятҳои рушд ва татбиқи инноватсия дар саноат аз таъсири якҷояи омилҳои дохилӣ ва берунӣ зич вобаста буда, ҳолати мазкур бояд дар раванди банақшагирии рушди инноватсионии соҳаи саноат ба инобат гирифта шавад.

Вақте ки ҳукумат сиёсатҳои муассир ва мувофиқро роҳандозӣ мекунад, онҳо метавонанд барои рушди фаъолияти инноватсионӣ ва баланд бардоштани самаранокии иқтисодӣ ва иҷтимоии кишвар таъсири бузург дошта бошанд. Ин аст, ки Ҳукумат бо дарназардошти ниёзҳои ҷомеа ва ҳадафҳои муосири рушд сиёсати худро тарҳрезӣ намуда, маҳз технологияҳои муосир ва рақамӣ дар Тоҷикистон дар солҳои охир мунтазам рушди назаррасро таҷриба меkunанд. Ба таври умум, роҳбарияти кишвар кӯшиш мекунад, ки инфрасохтори



рақамиро мукамалтар ва самараноктар созад, ки ин ба рушди соҳаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, инчунин беҳтар шудани сатҳи сифати зиндагӣ кӯмак мекунад.

Алҳол, идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат ба таъмини самаранокии фаъолияти корхонаҳо ва рушди соҳибқории саноатӣ равона гардидааст. Ҳамчунин, ин раванд барои эҷод ва татбиқи технологияҳои нав, дар истеҳсолот муҳим буда, риояи як қатор принципҳои дар зербоби 2.2. зикршударо талаб менамояд. Принципҳои мазкур бо истифода аз имкониятҳои ҷойдошта, роҳҳои нави рушдро барои корхона оид ба истифодаи инноватсияҳо нишон медиҳад.

Ҳамин тавр, принципҳои асосии идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат ба маҷмуи стратегияҳои вобастаанд, ки барои татбиқи самараноки инноватсияҳо дар истеҳсолот заруранд. Ин стратегияҳо ба таҳияи як низоми устувор ва мутавозини идоракунӣ равона шудаанд, ки қодир аст ба тағйироти босуръати технологӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ мутобиқ шавад. Танҳо бо татбиқи ин стратегияҳои мукамал, саноат метавонад ба рақобатпазирии устувор ва рушди дарозмуддат ноил шавад. Пас метавон гуфт, ки ҳар як инноватсия бояд ба эҳтиёҷоти бозор мувофиқат намуда, рушди он ба эҳтиёҷоти муштариён асос ёбад. Муҳим он аст, ки навоарӣ як қисми стратегияи дарозмуддати ширкат ё соҳаи саноат бошад. Банақшагирии стратегӣ имкон медиҳад, ки самтҳои рушдро муайян намуда, дар натиҷа, афзалиятҳо ва пайдарпайи татбиқи қарорҳои инноватсионӣ амалӣ карда шаванд. Масалан, ҳамгироии равандҳои истеҳсоли имкон медиҳад, то сатҳи рақобатнокии соҳаи саноат баланд бардошта шавад.

Инчунин, идоракунии самараноки хавфҳо барои кам кардани талафот ва ноқомииҳои эҳтимоли ҳангоми ҷорӣ кардани технологияҳои нав ё ворид шудан ба бозорҳои нав кумак мерасонад. Ба назар гирифтани чунин ҳолат барои ворид шудан ба бозорҳои ҷаҳонӣ муҳим аст. Истифодаи таҷрибаи ҷаҳонӣ дар рушди технологияҳо имконият медиҳад, ки низомҳо боэътимод, мутобиқшаванда ва устувор бошанд. Онҳо на танҳо шароити имрӯза, балки

тағйироти ояндаро низ ба назар гирифта, ба ташкилотҳо ва кишварҳо имкон медиҳанд, ки дар сатҳи ҷаҳонӣ муваффақ боқӣ монанд. Ин низом асоси рушди иқтисодӣ, экологӣ ва иҷтимоиро таъмин хоҳад кард. Бинобар ин, зарур аст, ки ба ин масъала диққати махсус зоҳир карда шавад. Дар ин росто, ба инобат гирифтани методикаи баҳогузориҳои самаранокии идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат ба мақсад мувофиқ мебошад.

Бояд гуфт, ки методикаи баҳогузориҳои самаранокии идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат – ин маҷмуи усулҳо ва имкониятҳои мебошад, ки барои арзёбӣ ва таҳлили равандҳои идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат истифода мешаванд. Ҳадафи асосии истифодаи методикаи мазкур аз як тараф, муайян намудани самаранокии ташкили фаъолияти инноватсионӣ дар истеҳсолот бошад, аз тарафи дигар, арзёбии ҳатарҳои эҳтимолӣ дар раванди татбиқи стратегияи идоракунии мебошад. Ба андешаи мо, таҳлили ҳатарҳои ҳангоми пешгӯии сатҳи рушди инноватсионии соҳаи саноат яке аз ҷанбаҳои муҳими рушди стратегияи он ба ҳисоб рафта, он имкон медиҳад, ки ҷиҳати идоракунии мақсадноки ҳавфу ҳатарҳои эҳтимолӣ кумак мерасонад.

Ҳангоми таҳлили ҳатарҳои, муҳим аст, ки сабабҳои аслии пайдоиши онҳо, ки эҳтимол дар натиҷаи таъсири омилҳои иқтисодӣ, технологӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ ба вуҷуд меоянд, муайян карда шаванд. Ба инобат гирифтани чунин ҳолат имкон медиҳад, ки на танҳо ҳатарҳои, ҳамчунин, алоқаи онҳо бо дигар шароитҳо ва омилҳои рушди инноватсионӣ дар соҳаи саноат муайян карда шавад.

Раванди арзёбии ҳатарҳои бояд чунон ба роҳ монда шавад, ки таъсири онҳо ба нишондиҳандаҳои асосии рушди инноватсионии саноат, имконпазир гардад. Барои ин, таҳияи нақшаи ҷорабиниҳо доир ба идоракунии ҳатарҳои эҳтимолии рушди инноватсионии соҳаи саноат муҳим ба назар мерасад. Ҳуҷҷати мазкур метавонад, барои пешгӯии ҳатарҳои эҳтимолӣ ва таъсири онҳо ба стратегияи рушди инноватсионии саноати кишвар кумак расонад.

Ҳамин тавр, арзёбии самаранокии идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат раванDEST, ки барои мутобиқ намудани соҳаи саноат ба шароити

зудтағйирёбандаи муҳити беруна ва таъмини рушди дарозмуддати он бо дарназардошти талаботи иқтисодиёти миллӣ равона карда шудааст.

Доир ба усулҳои арзёбии самаранокии низоми идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат дар зербоби 3.3. ба таври муфассал маълумот оварда шудааст. Бо дарназардошти ин, раванди идоракунӣ дар соҳаи саноат бояд ба таври динамикӣ ва зуд рушд дода шавад. Аммо методологияи баҳогузори самаранокии идоракунии инноватсионӣ набояд танҳо дар доираи ҳалли як мушкилот ва муайянсозии имкониятҳои нава маҳдуд бошад, балки он бояд барои ташкили стратегияи нави соҳа мусоидат кунад. Барои ин, зарур аст, ки параметрҳои асосии арзёбии иқтидори инноватсионии рушди соҳаи саноат муайян карда шаванд. Ин параметрҳо метавонанд шомили нишондиҳандаҳои молиявӣ-иқтисодӣ, технологӣ, инфрасохторӣ, инсонӣ ва ғайра бошанд. Дар маҷмӯъ, арзёбии иқтидори рушди инноватсионии саноат имкон медиҳад бо истифода аз таҳлилҳои амалӣ, мушоҳидаҳо ва таҳқиқот хатарҳо ва имкониятҳои рушди соҳа муайян карда шаванд.

Аз расми мазкур метавон хулоса намуд, ки арзёбии низоми идоракунии рушди инноватсионӣ дар корхонаҳои саноатӣ бо истифода аз усулҳои гуногун анҷом дода шуда, ҳар яке аз он дорои хусусияти хосси худ мебошад. Бинобар ин, арзёбӣ бояд бо истифода аз методологияи ягона ва фарогири тамоми унсурҳои идоракунии рушди инноватсионӣ дар соҳаи саноат сурат гирад. Ин раванд ба таҳлили дақиқ ва қабули қарорҳои самаранок барои пешбурди инноватсия кӯмак мерасонад (ниг. расми 2.1.5).

Бояд гуфт, ки методологияи идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат як системаи илмӣ ва амалии интегратсионӣ мебошад, ки барои таъмини рушди устувор ва тадбиқи самараноки инноватсия дар корхонаҳои саноатӣ таҳия шудааст. Он ба идоракунӣ, таҳлили стратегӣ ва татбиқи технологияҳои нава бо мақсади дастёбӣ ба натиҷаҳои молиявӣ, истеҳсоли ва бозорӣ равона мебошад.



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиётҳои соҳа.

**Расми 2.1.5. – Асосҳои методологияи идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат**

Феълан, истифодаи низоми идоракунии инноватсионӣ ба корхонаҳо барои ба тағйироти бозор мутобиқ шудан, даромаднокӣ, рақобатпазирӣ ва рушди устувор мусоидат намуда, ҳамгироии равандҳои мавҷуда ё эҷоди моделҳои нави тичорат ва татбиқи онҳо дар раванди инноватсионӣ метавонад ба манфиати кор бошад.

Дар асл, муайян кардани ҳадафҳо, афзалиятҳо ва самтҳои дақиқ дар фаъолияти инноватсионӣ яке аз чӯзҳои калидии идоракунии самараноки равандҳои навоарӣ мебошад. Идоракунии дуруст ва самараноки инноватсия на танҳо ба истифодаи беҳтари имкониятҳои мавҷуда кумак мерасонад, балки имкон медиҳад, ки корхонаҳо хатарҳои эҳтимолиро пешакӣ шиносанд ва ба тағйироти ногаҳонӣ дар муҳити дохилӣ ва хориҷӣ зуд мутобиқ шаванд. Ин раванд барои рушди устувори корхонаҳо муҳим аст, зеро низоми идоракунии инноватсионӣ бояд фаъолияти инноватсионӣ ва ҳадафҳои стратегиро ҳамоҳанг созад. Ин ҳамоҳангсозӣ имкон медиҳад, ки рушди технологӣ бо талаботи бозор ва муҳити рақобатӣ мувофиқ бошад, ки ин ба рушди пайдор ва устувори корхона мусоидат мекунад.

Вобаста ба ин, сохтори низоми идоракунии инноватсионӣ дар саноат аз як қатор чӯзҳои асосӣ иборат буда, барои таҳким, идора, самаранокӣ ва татбиқи инноватсия дар истеҳсолотро таъмин мекунанд. Он маъмулан, унсурҳои гуногуни ба ҳам алоқамандро дар бар мегирад, то инноватсия бо ҳадафҳои стратегӣ мувофиқат намояд.

Ҳамин тавр, бо таъя ба гуфтаҳои боло метавон хулоса баровард, ки методологияи идоракунии рушди инноватсионии саноат аз маҷмӯи принципҳо, равишҳо, усулҳо ва воситаҳо асос ёфтааст, ки онҳо барои бетарсиҳои раванди татбиқ ва истифодаи самараноки инноватсияҳо дар истеҳсолот нигаронида шудаанд. Ин чӯзӣёт барои ташкили истеҳсолоти рақобатпазир зарур мебошад. Барои дар оянда мукамалгардони методологияи идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат таҳияи барномаҳо ва стратегияи мушаххас ба мақсад мувофиқ мебошад.

## **2.2. Принципҳо ва шартҳои асосии идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат**

Дар шароити муосир, муҳимтарин омиле, ки ба рушди устувори иҷтимоӣ-иқтисодии давлат мусоидат мекунад, ин ташаккули муҳити инноватсионии созгор аст, ки дар заминаи истифодаи босамари технологияи рақамӣ қарор дорад. Ҷаҳонишавӣ ва болоравии босуръати мураккабии вазъи ҷаҳон кишварҳоро водор месозад, ки барои рақобати шадид дар бозори ҷаҳонӣ мустақилона ва тобовар бошанд. Аз ин рӯ, ҳар як кишвар барои таъмини рушди устувори иқтисодии худ роҳҳои гуногун ҷустуҷӯ намуда, принципҳоеро интихоб мекунад, ки бо манфиатҳои миллии он мутобиқ ва мувофиқ бошанд. Ҳамин тавр, асоси рушди устувори иқтисодӣ дар шароити муосир ба таҳкими муҳити инноватсионӣ ва истифодаи самараноки технологияҳои рақамӣ вобаста аст, ки кишварҳоро дар ҷаҳони рақобатпазир мустаҳкам ва устувор мегардонад. Ҳар давлат бо дарназардошти шароити худ стратегияҳои гуногунро интихоб мекунад, ки бо ҳадафҳои миллии мувофиқанд.

Дар робита ба ин, пажуҳишгарон Н.К.Каюмов, А.А.Мадаминов, Г.М. Тагаева ва дигарон қайд менамоянд, ки: «...дар тули солҳои Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади тадриҷан ба роҳи инноватсионии рушд гузаштани кишвар аз ҷониби Ҳукумати кишвар ҷиҳати навсозии иқтисодиёт ва нигоҳ доштани иқтисодии илмӣ, ислоҳоти соҳаи илм ва барои бозсозии рушди соҳа ва ҳалли мушкилотҳои тезугунди соҳаҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ тадбирҳои судманд андешида шуданд» [50, с.703]. Дар ин радиф, Т.Д. Низомова қайд менамояд, ки: «...соҳаҳои иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд фаъолкунонии инноватсиониро дар дурнамо бо дарназардошти унсурҳои мусоидаткунандаи ташаккули афзалиятҳои инноватсионӣ дар иқтисоди бозорӣ афзун намоянд ва хусусияти таъсири онҳоро дар шароити нав мавриди баррасӣ қарор диҳанд» [212].

Лозим ба таъкид аст, ки идоракунии рушди инноватсионӣ ин раванди банақшагирӣ, ташкил, ҳавасмандкунӣ ва назорати фаъолияти мебошад, ки ба эҷод, таҳия ва татбиқи ғояҳо, маҳсулот, равандҳо ё технологияҳои нав

нигаронида шуда, мақсади он баланд бардоштани ҳосилнокӣ, рақобатпазирӣ ва самаранокии соҳаи саноат ба ҳисоб меравад. Маҳз таҷрибаи кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон собит месозад, ки яке аз роҳҳои расидан ба чунин ҳадафҳо рушди иҷтимоию иқтисодии давлат дар заминаи идоракунии инноватсионии соҳаи саноати миллий ба ҳисоб меравад. Идоракунии самараноки рушди инноватсионии соҳаи саноат нақши калидӣ дар тақмили фаъолияти корхонаҳо дорад. Бо истифодаи технологияҳои муосир ва навовариҳо, корхонаҳо метавонанд сифати маҳсулоти худро беҳтар созанд ва дар натиҷа, ба пайдоиши имкониятҳои нави бозорӣ мусоидат намоянд. Ин раванд рушди устувори саноат ва тавсеаи иқтисодиётро таъмин мекунад. Раванди мазкур иштироки фаъолони тамоми корхонаҳои соҳаи саноатро тақозо менамояд. Ҳамзамон, идоракунии пурсамари инноватсионӣ дар саноат ба афзоиши самаранокӣ, беҳбуди сифат ва васеъшавии бозорҳо оварда мерасонад, ки ин дар навбати худ рушди устувори иқтисодро таъмин мекунад.

Чи тавре, ки қаблан доир ба идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат қайд намудем, ин маҷмуи тадбирҳост, ки барои эҷод, таҳия ва татбиқи технологияҳои нав дар истеҳсолот равона шудаанд. Ҳадафи асосии он баланд бардоштани сатҳи рақобатпазирии маҳсулот, таъмин намудани самаранокӣ ва нигоҳ доштани устувори соҳаи саноати миллий мебошад. Ин раванд тавассути татбиқи навовариҳо имкон медиҳад, ки истеҳсолот бо талаботи бозор ҳамқадам шуда, ба тағйироти муосири иқтисодӣ ва технологӣ зуд мутобиқ гардад. Идоракунии дуруст ва мукамал инноватсияҳо заминаи рушди устувор ва пешрафти саноатро фароҳам меорад. Ин тадбирҳо имкон медиҳанд, ки корхонаҳо бо технологияҳои муосир таҷҳиз карда шуда, ба талаботи бозори дохилӣ ва ҷаҳонӣ ҷавобгӯӣ бошанд. Дар натиҷа, рушди соҳа таъмин гардида, мавқеи саноати миллий дар рақобат бо дигар кишварҳо устувор мешавад. Аз нигоҳи мо, ҷанбаҳои асосии методологияи идоракунии рушди инноватсионии низоми саноатӣ аз инҳо иборат мебошанд:

1. Банақшагирии стратегияи инноватсия. Таҳияи стратегияи дарозмуддат, ки самтҳои рушди инноватсиониро муайян мекунад. Таҳлили муҳити беруна,

муайян кардани технологияҳо ва маҳсулоти ояндадор, инчунин таҳияи ҳадафҳо ва вазифаҳои фаъолияти инноватсиониро дар бар мегирад.

2. Ташкили равандҳои инноватсионӣ. Ташкили сохторҳо ва механизмҳои барои таъмини фаъолияти босамари равандҳои инноватсионӣ. Ин метавонад таъсиси шӯъбаҳои тадқиқотӣ ва таҷрибавӣ, татбиқи системаҳои идоракунии донишҳо ва инноватсияҳо ва рушди фаъолияти инноватсиониро дар бар гирад.

3. Идоракунии захираҳо. Таъмини рушди инноватсионӣ бо захираҳои зарурӣ: молиявӣ, моддӣ, инсонӣ. Инчунин, инкишоф додани салоҳиятҳои кормандон, таълим додан ва такмил додани малакаи онҳо муҳим аст, то онҳо бо технологияҳои нав самаранок кор кунанд.

4. Идоракунии хавфҳо. Арзёбӣ ва кам кардани хатарҳои марбут ба ҷорӣ намудани инноватсияҳо. Таҳияи стратегияҳои идоракунии хавфҳо ба монанди суғурта, диверсификатсия, захираҳо ва мониторинги омилҳои, ки эҳтимол метавонанд хавфро дар муҳити инноватсионӣ ба вучуд оваранд.

5. Ҳавасмандгардонии фаъолияти инноватсионӣ. Ҷорӣ намудани механизмҳои ҳавасмандгардонии фаъолияти инноватсионӣ дар байни кормандон. Ин метавонад фароҳам овардани имкониятҳои навро барои кори эҷодӣ ва таҷрибаҳои инноватсионӣ дар бар гирад.

6. Дар равандҳои истеҳсолот ҷорӣ намудани навоарӣ. Ҷорӣ кардани навоариҳоро дар раванди истеҳсоли ва мутобиқсозии онро ба шароити нав дар назар дорад. Ин метавонад автоматизатсия, рақамикунонӣ ва технологияҳои пешрафтаи истеҳсолиро дар бар гирад (масалан, истеҳсоли иловагӣ, зеҳни сунъӣ ва ғайра).

7. Ҳамкорӣ ва шарикӣ. Ҳамкорӣ бо шарикони беруна, аз қабili пажӯҳишгоҳҳо, донишгоҳҳо, стартапҳо ва дигар ширкатҳо, яке аз омилҳои калидӣ дар суръат бахшидани таҳия ва татбиқи инноватсияҳо мебошад. Ин равиш имкон медиҳад, ки захираҳо, дониш ва таҷрибаи гуногун муттаҳид гардида, равандҳои навоарӣ самараноктар карда шаванд. Ин метавонад таҳқиқот ва коркарди муштарак, ҳамкорӣ дар соҳаи патентҳо ва иҷозатномаҳоро дар бар гирад.



8. Мониторинг ва арзёбии фаъолияти инноватсионӣ. Мониторинг ва арзёбии доимии натиҷаҳои фаъолияти инноватсионӣ, таҳлили ноил шудан ба ҳадафҳо ва самаранокии навоариҳои ҷорӣ. Ин равиш барои баҳо додани ба ғоидаи молиявӣ ва ғайримолиявӣ аз татбиқи навоарӣ муҳим аст.

9. Алоқа ва мутобиқсозӣ. Ҷорӣ намудани механизмҳои бозгашт барои ислоҳи стратегия ва тактикаи рушди инноватсионӣ дар асоси натиҷаҳои бадастомада ва тағйирот дар муҳити беруна. Ин таҳлили маълумоти бозор, фикру мулоҳизаҳои муштариён, натиҷаҳои санҷиши маҳсулот ва равандро дар бар мегирад.

10. Таъмини рушди устувор. Татбиқи навоариҳое, ки ба рушди устувор ва тозагии экологии истеҳсолот мусоидат мекунанд, дар бар мегирад.

Ҳамин тариқ, аз суҳанҳои дар боло овардашуда мушоҳида мегардад, ки идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат як раванди мураккаб ва бисёрҷанба буда, дурнамои ҳамкорӣ ва назорати мунтазами фаъолиятро талаб менамояд. Дар ин хусус, идоракунии самараноки фаъолияти инноватсия ба корхонаҳои саноатӣ имкон фароҳам меоварад, ки на танҳо дар бозор рақобатпазир боқӣ монанд, балки бо беҳтар намудани раванди фаъолияти истеҳсолӣ дар соҳаи худ мавқеи пешсафро ишғол намояд. Масалан, муҳаққиқ М.С. Нуриддинова вобаста ба масъалаи мазкур иброз медорад, ки:

«– бо дарназардошти ниёзмандии саноати мамлакат муайян намудани номгӯи мавзӯҳои муҳимми илмӣ ва илмӣ-таҳқиқотӣ доир ба коркарди технологияҳои нав, мушаххас гардонидани нақшаи иҷрои ин мавзӯҳо бо баҳисобгирии истифодаи ашёи хоми дохилӣ, сифатнокӣ ва талаботи бозор;

– таъсиси Шурои байнисоҳавии ҷумҳуриявӣ оид ба баҳодихӣ ва интиҳоби технологияҳои нави пешниҳодшуда барои татбиқ намудан дар истеҳсолоти саноатӣ ва тавсиядиҳӣ ҷиҳати сармоягузори татбиқи лоиҳаҳо;

– муқаррар намудани самтҳои ҳамкорӣ тариқи шартномабандӣ байни корхонаҳои саноатӣ, муассисаҳои илмӣ;

– тақвият бахшидани фаъолияти шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ чихати бо фармоиш анҷом додани тадқиқотҳо доир ба технологияҳои истеҳсоли маҳсулоти тайёр ва рақобатпазир;

– мутобиқ гардонидани таҳқиқотҳои илмӣ ва технологияҳои инноватсионӣ ба истеҳсоли маҳсулоти ниҳоии воридотивазкунанда ва самти содиротидошта дар корхонаҳои ватанӣ;

– фаъол гардонидани тадбирҳо вобаста ба ҳавасмандгардонии равандҳои инноватсионӣ дар истеҳсолот, ҷорӣ намудани коркардҳои илмӣ–техникӣ, азхудкунии маҳсули зеҳнии ихтироъкорону навоарон ва воридсозии технологияҳои хориҷӣ метавонанд натиҷаҳои самаранок ба бор оварад» [220].

Ҳамин тавр, ин принципҳо ҳамчун рукни муҳимми идоракунии рушди саноат дар шароити муосир ба ҳисоб рафта, рушди босуръати технологӣ ва беҳбудии сифати маҳсулотро таъмин менамоянд, ки ба баланд бардоштани рақобатпазирӣ ва устувории рушди инноватсионии соҳаи саноат мусоидат мекунанд. Аммо барои ин лозим аст, ки раванди идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат ба принсипҳои зерин мувофиқат намояд, ки мо онҳоро дар расми 2.2.1. нишон додаем.

Ҳамин тавр, татбиқи принципҳои мазкур дар соҳаи саноат имкон фароҳам меоварад, ки самаранокии идораи рушди инноватсионӣ дар сохторҳои истеҳсолӣ таъмин гардад ва ҳамзамон, бартарии рақобати он дар муҳлатҳои дароз таъмин карда шавад. Принципҳои мазкур муносибати систематикӣ ва мутамарказро дар раванди идоракунии инноватсияҳо таъмин намуда, ба баланд гардидани сатҳи рақобатпазирӣ, устуворӣ ва мутобиқшавии соҳаи саноат ба шароити бозор мусоидат менамояд. Бо дарназардошти ин, принципҳои мазкур барои идоракунии мунтазам ва самараноки рушди инноватсионии соҳаи саноат заминаи мусоид фароҳам оварда, татбиқи онҳо дар амалияи истеҳсолӣ на танҳо ба пайдо гардидани навоарӣ кумакрасон мебошанд, балки ин кор тавре бояд иҷро гардад, ки корхона ба ҳадафҳои стратегӣ ноил шавад, хатарҳоро коҳиш диҳад ва рушди устувори дарозмуддатро таъмин намояд.



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

### **Расми 2.2.1. – Принципиҳои асосии идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат**

Идоракунии рушди инноватсионӣ ва ташаккули низоми инноватсионии саноатӣ дар шароити муосир ба омилҳои муҳимтарини муваффақияти кишварҳо ва ширкатҳо табдил ёфтаанд. Дар ҷаҳони рақобатпазир ва босуръат тағйирёбанда, қобилияти эҷод, таҳия ва татбиқи технологияҳои нав ва ғояҳои инноватсионӣ ҳамчун асоси рушди устувор ва бартарии рақобатӣ шинохта мешавад. Ин раванд барои корхонаҳо ва иқтисоди миллӣ имкон фароҳам меорад, ки ба тағйироти ҷаҳонӣ мутобик шаванд ва мавқеи худро дар бозори ҷаҳонӣ устувор гардонанд.

Рушди навоариҳои технологӣ, новобаста аз хатарҳои глобалӣ, ба интиқоли самараноки технологияҳо ва ҳалли инноватсионӣ ниёз дорад, ки тавассути онҳо иқтисоди миллӣ ва саноат метавонанд ба рушди устувор ва

баланд бардоштани рақобатпазирии худ ноил гарданд. Бинобар ин, қобилияти татбиқи технологияҳои нав ва инноватсияҳо яке аз омилҳои асосии рушди иқтисодӣ махсуб мешавад, ки дар шароити хатарҳои глобалӣ нақши муҳим дошта, кафолати устувории иқтисод ва саноатро фароҳам меорад.

Қобили қайд аст, ки равандҳои инноватсионӣ дар саноат, ки мутобиқ бо таҳқиқи истеъмолкунандагон, технология ва талаботи бозор ба роҳ монда шаванд, ба ҷузъҳои муҳимтарини низоми иқтисоди миллӣ ва ҳадафҳои сармоягузорӣ табдил ёфтаанд. Бо дарназардошти имкониятҳои таълим ва интиҳоби манбаъҳои захираҳои инсонӣ, низомҳои инноватсионӣ метавонанд бо такмил ва навсозии баъзе равандҳои рушди иқтисодӣ ва технологӣ самараноки сифатро таъмин намоянд. Аз ин лиҳоз, зарур аст, ки ба ин масъала аз лиҳози расидан ба ҳадафҳои стратегӣ, ки татбиқи инноватсияро дар истеҳсолот дар назар дорад, таваҷҷуҳ сурат гирад. Дар ин раванд, зарур аст, ки ба тамоми ҷузъҳои иқтисодии миллӣ ҳамчун муқаррики асосии фаъолияти инноватсионӣ диққати махсус дода шавад. Ҳалли ин масъала ба рушди устувори кишвар, ки принципи асосии он дар СМР-2030 ба се гурӯҳ чудо гардидааст, мусоидат менамояд:

«(1) ревенсивӣ (тадбирнокӣ), яъне пешгирии (қоҳишдиҳии) осебпазирии рушди оянда;

(2) индустриалӣ, яъне баланд бардоштани самаранокии истифодаи захираҳои миллӣ;

(3) инноватсионӣ, яъне рушд бар пояи навовариҳои фарогири ҳамаи соҳаҳои ҳаёти иҷтимоию иқтисодии кишвар, асос ёфтааст» [22, с.10].

Илова бар ин, дар моддаи 11-уми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти инноватсионӣ», омадааст, ки:

« – таъсис, нигоҳдорӣ, рушд ва истифодаи самараноки иқтисодии инноватсионӣ;

– эътирофи афзалиятнокии фаъолияти инноватсионӣ;

– танзими давлатии фаъолияти инноватсионӣ дар ҳамбастагӣ бо фаъолияти самараноки механизми рақобатпазир дар соҳаи инноватсия;

– шаффоф ва ошкор будани интиҳоби самтҳои афзалиятноки фаъолияти инноватсионӣ, механизмҳои ташаккул ва татбиқи барномаҳо ва лоиҳаҳои инноватсионие, ки ба манфиати давлат амалӣ карда мешаванд;

– ҳамгироии фаъолияти инноватсионӣ, сармоягузорӣ, илмӣ, илмию техникӣ ва илмию таълимӣ;

– мутамарказонии захираҳо бо мақсади рушди фаъолияти инноватсионӣ;

– махфияти натиҷаҳои инноватсионие, ки аз рӯи моҳияти худ сирри давлатӣ мебошанд;

– ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии субъектҳои фаъолияти инноватсионӣ ва моликияти зеҳнӣ муайян гардидааст» [15].

Махсусан, дар “Барномаи саноатикунории босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025” омадааст, ки: «...ба гузариши босуръати иқтисодиёти ҷумҳурӣ ба самти инноватсионии рушд, рақобатпазир гардидани он, беҳзистии сокинон ва рушди босуръати соҳаҳои иқтисодиёт равона гашта» [6], дар иҷрои он сармоягузори дохилӣ ва хориҷӣ саҳми асосӣ мегузоранд. Дар доираи тадбирҳои саноатикунории босуръати кишвар то соли 2030 дар назар аст, ки ҳиссаи саноат дар ММД-и кишвар ба сатҳи 30 фоиз ва вазъи қиёсии соҳаҳои коркард дар сохтори саноат аз нишондиҳандаи ниҳонии сатҳи байналмилалӣ афзоиш дода шавад.

Бояд гуфт, ки бо мақсади ноил гардидан ба ҳадафҳои олии рушди дарозмуҳлати Тоҷикистон СМР-2030 асос ёфта, ба беҳтар шудани дурнамои истифодаи технологияҳои рақамӣ равона шудааст. Дар ин замина, «Барномаи миёнамуҳлати рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025» [2] ба тасвиб расид. Ҳадафи асосии барнома – суръат бахшидани рушди иқтисодӣ ва беҳтар намудани сатҳи зиндагии аҳоли тавассути татбиқи технологияҳои рақамӣ дар бахшҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ мебошад. Илова бар ин, барнома барои фароҳам овардани шароити мусоид чӣхати гузариш ба модели нави иқтисоди рақамии оянда бо дарназардошти дурнамои дарозмуддат таҳия шудааст.

Муҳимтар аз ҳама, тавассути татбиқи самараноки барномаву нақшаҳои қабулгардида ва иқдомҳои шоистаи Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон нақшаи гузариши иқтисодиёти кишварро аз шакли аграрӣ – индустриалӣ ба индустриалӣ – аграрӣ амалӣ гардонида, бо талошҳои зиёд ба рушди иқтисоди миллӣ суръат бахшида истодаем.

Агар ба таври мухтасар назар намоем, пас аз солҳои тулонии интизорӣ, маҳз аз соли 2000 – ҳамагӣ 23 сол пеш – қадамҳои муҳимме барои эҳёи иқтисод ва беҳтар намудани вазъи иҷтимоии кишвар гузошта шуданд. Бо дарназардошти аҳаммияти бузурги саноат дар рушди устувори мамлакат, солҳои 2022–2026 ҳамчун «Солҳои рушди саноат» эълон гардиданд. Дар ин замина, беш аз пеш буҷаи давлатӣ иҷро, рушди иқтисоди миллӣ таъмин, гардиши тиҷорати хориҷӣ муътадил ва қурби асъори миллӣ нисбати шарикони тиҷоратӣ устувор нигоҳ дошта шудааст. Бо дарназардошти ин, Сарвари давлат мунтазам зимни суҳанронихояшон таъкид менамоянд, ки: «...нишондиҳандаҳои мазкур бо дарназардошти захираву имкониятҳои кишвар ҷиҳати ноил гардидан ба яке аз ҳадафҳои стратегии кишвар – саноатикунонии босуръат ҳанӯз нокифоя боқӣ мемонад».

Идоракунии дуруст ва ташаққули низоми инноватсионӣ ба кишварҳо ва ширкатҳо имкон медиҳад, ки бо технологияҳои нав ва идеяҳои пешрафта зудтар рушд кунанд ва дар бозор рақобатпазир бошанд. Бо шароити ҷаҳонии муосир, ки навовариҳои технологӣ ва хатарҳои глобалӣ паҳн мешаванд, рушди устувори саноат ва иқтисоди миллӣ аз роҳи интиқоли инноватсия ва технологияҳо таъмин мешавад.

Низоми инноватсионӣ ба ҷамъоварии маълумот ва мутамарказии ҳаракатҳо дар соҳаҳои иқтисодиёти иҷтимоии кишвар ишора мекунад. Вале на танҳо мутабиқати технология, балки идоракунии стратегия ва фаъолияти ҳар як фард ва ташкилот дар сурати беҳтар кардани пойгоҳи инноватсионӣ кумак мерасонад. Дар ин росто, равандҳои инноватсионӣ метавонанд ба 3 навъи асосӣ тақсим шаванд:

1. Раванди эҷоди ғоя – марҳилае, ки ғояҳои нав барои рушди маҳсулот ё технология пайдо мешаванд.

2. Раванди иҷрои ғоя – марҳилаи сохтани прототип ё маҳсулоти технологӣ ва синфҳои истеҳсолии маҷмӯӣ.

3. Раванди татбиқи ғояҳо – марҳилаи истеҳсол ва истифодаи воқеии маҳсулот дар бозор.

Бояд гуфт, ки идоракунии рушди инноватсионӣ ва ташаккули низоми он дар саноат омилҳои муҳим барои таъмин намудани рушди устувори иқтисодӣ ва саноати кишвар ба ҳисоб меравад. Бо ба назар гирифтани афзалиятҳои ин масъала мумкин аст дар тамоми ҷабҳаҳои фаъолияти иқтисодӣ ва рушди фаъолияти инноватсионӣ ба натиҷаҳои назаррас ноил гардад.

Мусаллам аст, ки принципҳои муосири идоракунии рушди инноватсионӣ дар соҳаи саноат ба мутобиқшавӣ ба шароити зудтағйирёбандаи бозор, тағйироти технологӣ ва талаботи рушди устувор нигаронида шудаанд. Ин принципҳо ба корхонаҳои саноатӣ барои навоарӣ, такмил додани равандҳои истеҳсолӣ ва рақобатпазир мондан кумак мерасонанд. Аз ин лиҳоз, илова намудани принципҳои муосири идоракунии рушди инноватсионӣ дар соҳаи саноат зарур дониста, дар ҷадвали 2.2.1. онҳо нишон дода шудаанд.

**Ҷадвали 2.2.1. – Принципҳои муосири идоракунии рушди инноватсионӣ дар соҳаи саноат**

| №  | Принципҳои муосири идоракунии           | Мазмун ва муҳтавои принципҳо                                                                                                                                                                                                                                        | Мисол                                                                                                   |
|----|-----------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1. | Принципи рақамикунонӣ ва автоматикунонӣ | Рақамсозӣ ва автоматикунонии равандҳои омилҳои асосии идоракунии муосири инноватсия мебошанд. Ин равиш татбиқи зехни сунъӣ, маълумоти калон (Big Data) ва дигар технологияҳои пешрафта дар бар мегирад, ки барои самараноксозии равандҳои истеҳсолӣ равона шудаанд. | Системаҳои иҷроии истеҳсолӣ (МЭС), бо истифода аз таҳлили пешгӯишаванда барои пешгирии ноқоии таҷҳизот. |
| 2. | Принципи рушди устувор                  | Инноватсия бояд ба рушди устувор, аз ҷумла ҷанбаҳои экологӣ, масъулияти иҷтимоӣ ва устувори иқтисодӣ мусоидат намояд. Системаҳои саноатӣ бояд технологияҳои аз ҷиҳати экологӣ тозаро татбиқ кунанд, партовҳоро кам намоянд ва захираҳоро самаранок истифода баранд. | Таҳия ва татбиқи технологияҳо, ки партовҳоро кам мекунад, гузариш ба манбаҳои барқароршавандаи энергия. |

|     |                                              |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |                                                                                                                                                |
|-----|----------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 3.  | Принципи мутобиқшавӣ                         | Қобилияти мутобиқшавии системаҳои саноатӣ яке аз шартҳои калидии таъмини устуворӣ, рақобатпазирӣ ва рушди инноватсионӣ дар шароити муҳити босуръат тағйирёбандаи имрӯза ба шумор меравад. Ин имконияти зуд тағйир додани равандҳои истеҳсолот ва ҷорӣ намудани технологияи навро дар бар мегирад.                                                                 | Методологияҳо дар идоракунии лоиҳа, хатҳои истеҳсолии модуль, ки ба шумо ки ба тез гузаштандро ба маҳсулоти нав имкон медиҳанд,                |
| 4.  | Принципи инноватсионии ошкоро ва ҳамкорӣ     | Системаҳои саноатии муосир бояд бо шарикони беруна, аз қабili донишгоҳҳо, стартапҳо, марказҳои тадқиқотӣ ва дигар ширкатҳо фаъолона ҳамкорӣ кунанд. Инноватсияи кушод мубодилаи дониш, рушди муштарак ва истифодаи манбаъҳои берунии инноватсияро дар бар мегирад.                                                                                                | Таъсиси консорсиумҳо барои таҳқиқот ва коркарди муштарак, ҳамкорӣ бо паркҳои технологӣ ва инкубаторҳо.                                         |
| 5.  | Принципи таваҷҷуҳи муштариён                 | Навоварӣ бояд ба қаноатмандии муштарӣ нигаронида шавад. Ин дарки амиқи бозор, таҳлили ниёзҳои истеъмолкунандагон ва воқуниши зуд ба тағйироти онҳоро талаб мекунад.                                                                                                                                                                                               | Истифодаи усулҳои тафаккури тарроҳӣ барои таҳияи маҳсулот, ҳамкории зич бо мизоҷон дар марҳилаи прототипсозӣ.                                  |
| 6.  | Принципи тезондани давраи навоварӣ           | Дар шароити муосир, тезонидани раванди рушд ва инноватсия барои таъмини барориши саривақтии маҳсулот ва технологияҳои нав ба бозор аҳамияти хосса дорад. Ин оптимизатсияи равандҳои дохилӣ ва истифодаи методологияҳои чандири идоракунии лоиҳаро талаб мекунад.                                                                                                  | Истифодаи методология барои идоракунии лоиҳаҳои инноватсионии бо истифода аз прототипҳои зуд ва ҳадди ақалли маҳсулоти қобили қобили истифода. |
| 7.  | Принципи идоракунии дониш                    | Идоракунии самаранокӣ дониш барои рушди инноватсия муҳим аст, зеро он ҷараёнҳои ҷамъоварӣ, нигоҳдорӣ ва паҳн кардани иттилоотро дар соҳмон таъмин мекунад ва инноватсияҳоро мусоидат мекунад.                                                                                                                                                                     | Татбиқи системаҳои идоракунии донишҳои корпоративӣ, таълим ва тақмили кадрҳо, ташкили ҷомеаҳои дохилии коршиносӣ.                              |
| 8.  | Принципи идоракунии хавфҳо ва устуворӣ       | Лоиҳаҳои инноватсионӣ ҳамеша бо хатарҳо алоқаманданд. Механизмҳои идоракунии хатарҳо дар системаҳои муосири саноатӣ на танҳо ба ҳифзи фаъолияти корхонаҳо кумак мекунад, балки устувории онҳоро дар муҳити ғайрӣ ва номаълум таъмин менамоянд. Танҳо бо ҷорӣ кардани ин механизмҳо корхонаҳо метавонанд дар рақобатпазирӣ бозор ва рушди устувор муваффақ шаванд. | Таҳияи стратегияҳои диверсификатсия, эҷоди захираҳои захираҳо, ҷорӣ намудани системаҳои огоҳкунии пешакӣ.                                      |
| 9.  | Принципи фардикунонӣ ва рушди сармояи инсонӣ | Сармояи инсонӣ дар рушди инноватсионӣ нақши калидӣ мебозад. Сармоягузорӣ ба омӯзиши кормандон, рушди салоҳияти онҳо ва фароҳам овардани шароит барои ҷалби онҳо дар равандҳои инноватсионӣ муҳим аст.                                                                                                                                                             | Барномаҳои тақмили ихтисос, истифодаи усулҳои фардии омӯзиш, ҷалби кормандон дар тавлиди ғоя.                                                  |
| 10. | Принципи самаранокӣ ва ҳосилнокиӣ            | Ҷорӣ намудани тақлифҳои навоварӣ бояд боиси баланд шудани самара ва маҳсулнокии кори корхона гардад. Ин баҳодиҳии дақиқи даромаднокии лоиҳаҳои инноватсионӣ ва саҳми онҳо дар фаъолияти умумии ширкатро талаб мекунад.                                                                                                                                            | Истифодаи нишондиҳандаҳои самаранокӣ барои арзёбии муваффақияти лоиҳаҳои инноватсионӣ ва ҷорӣ намудани технологияҳо.                           |

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.



Чуноне аз чадвали 2.2.1. мушоҳида мегардад, принципҳои муосири идоракунии рушди инноватсионии системаи саноатӣ ба ташкил додани созмони чандир, устувор ва рақобатпазир нигаронида шудаанд. Бинобар ин, сабаб зарур аст, ки онҳоро ҳангоми дар амалия татбиқ намудан ба раванди ҷорӣ намудани технологияҳои муосир дар соҳаи истеҳсолот мутобиқ карда шаванд. Барои ин зарур аст, ки барномаи мушаххас таҳия карда шавад, зеро принципҳои мазкур дар раванди идоракунии босамари равандҳои инноватсионии корхонаҳои саноатӣ кумак расонида, хатарҳоро коҳиш дода, ҷорӣ намудани ғоя ва технологияҳои муосирро дар соҳаи истеҳсолот имконпазир мегардонад.

Лозим ба таъкид аст, ки принципи таъминоти кадрӣ ин қоида ё равиши калидӣ ба ҳисоб рафта, субъектҳоро дар интихоб, таълим ва идоракунии кадрҳо барои ноил шудан ба ҳадафҳои асосии худ роҳнамоӣ мекунад. Дар ташкили кадрҳо ба инобат гирифтани принципҳои зерин муҳим арзёбӣ мегардад (ниг. ба расми 2.2.2.).

Ҳамин тариқ, принципҳои мазкур таъмини соҳаи саноатро ба кадрҳо дар назар дошта, татбиқи онҳо дар рушди захираҳои инсонӣ ҳамчун омили асосии рушди инноватсионии соҳа нақши калидӣ доранд.

Дарвоқеъ, масъалаи татбиқи навовариҳо барои самаранокии фаъолияти корхонаҳои даврии пурра ва дар навсозии технологияи корхонаҳои мавҷуда мусоидат ба технологияҳои инноватсионӣ, инчунин, фароҳам овардани шароити мусоид барои ҷалби сармоягузори мустақим ва таъмини кадрҳои баландихтисоси соҳавӣ дар ин росто бояд тақвият дода шавад.



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

**Расми 2.2.2. – Принципиҳои таъмини кадрӣ соҳаи саноат**

Бо дарназардошти ин, метавон хулоса намуд, ки омилҳои таъмини иқтисодии рақобатӣ ва рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноатӣ аз тамоюли мусбати омилҳои иқтисодӣ, технологӣ ва ғайри устувори кадрӣ вобастагии калон дорад. Бахусус, шароити тезтунди муносибатҳои бозорӣ масъалаи таъмини рақобатпазирии маҳсулот мушкил гардида, корхонаҳоро водор месозад, ки барои ташаккули технологияи идоракунии ва коркарди амсилаҳои мувофиқ ҷиҳати таъмини кадрҳои бозоргир ҷораҳои заруриро роҳандозӣ намоянд.

Илова бар ин, идоракунии самараноки соҳаи саноат яке аз омилҳои калидии таъмини рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноатӣ мебошад. Он маҷмуи омилҳоро дар бар мегирад, ки аз ҷумла илм, фаъолияти инноватсионӣ ва дастгирии давлатии низомӣ омодакунии кадрҳоро дар мамлакат фаро мегиранд. Дар шароити муосир, хусусияти инноватсионӣ доштани маҳсулот ҳамчун асоси рақобатпазирии он баромад мекунад. Барои истеҳсоли маҳсулоти баландсифат ва рақобатпазир, дастрасӣ ба техникаю технологияҳои пешқадами инноватсионӣ, инчунин, имкониятҳои молиявии корхонаҳои саноатӣ нақши ҳалкунанда мебозанд.

Моделҳои самараноки таъмини рақобатпазирии маҳсулот дар кишварҳои пешрафтаи саноат натиҷаҳои назаррас додаанд, ки ба рушди устувори иқтисоди миллӣ ва тараққиёти инноватсионии соҳаҳои пешбар мусоидат мекунанд. Ин моделҳо асосан ба тақвияти фаъолиятҳои инноватсионӣ, идоракунии самаранок ва ҳамроҳангсозии равандҳои истеҳсоли рағона шудаанд.

Дар ҳамин ҳол, рушди инноватсионии иқтисодиёти миллӣ бештар аз сатҳи фаъолияти инноватсионии корхонаҳои соҳавӣ вобаста аст. Устувори мавқеи инноватсионии корхонаҳо тавассути низомӣ оқилона ва илман асоснокшудаи идоракунии таъмин мегардад. Аммо имрӯз дар бисёр корхонаҳои саноатии кишвар низомӣ мукаммали идоракунии рақобатпазирӣ ва ҳамроҳангсозии соҳаи саноат вуҷуд надорад. Бинобар ин, зарур аст, ки таҷрибаи байналмилалиро омӯзем ва тавсияҳои муассир таҳия намоем.

Таъмини рақобатпазирии маҳсулоти саноатӣ аз хусусияти инноватсионӣ, истифодаи технологияҳои пешқадам ва дастгирии самараноки молиявӣ вобаста аст. Омӯзиши таҷрибаи байналмилалӣ ва ҷорӣ намудани низоми мукаммали идоракунии соҳаи саноат барои тақвияти мавқеи иқтисодӣ миллӣ зарур мебошад. Моделҳои саноатии муваффақи кишварҳои пешрафта метавонанд ҳамчун намуна барои таҳияи стратегияҳои инноватсионӣ ва рушди устувори саноат истифода шаванд.

Ҳамин тавр, барои таъмин намудани рушди устувор ва рақобатпазирии соҳаи саноат зарур аст, ки идоракунии инноватсионӣ, дастгирии давлатӣ ва омодагии кадрҳо дар як низоми мутамарказ ва ҳамоҳанг татбиқ шаванд. Омӯзиши таҷрибаи ҷаҳонӣ ва татбиқи он дар муҳити ватанӣ метавонад воситаи муассири тақвияти соҳаи саноат ва баланд бардоштани иқтидори рақобатии маҳсулоти саноатӣ гардад.

Дар шароити муосир, интиҳоби дурусти самтҳои стратегияи инноватсионӣ яке аз принципҳои асосии идоракунии рушди инноватсионӣ мебошад. Ин раванд бояд дар асоси таҳлили имкониятҳои мавҷуда, талаботи бозор ва равандҳои ҷаҳонии инноватсионӣ сурат гирад. Ҳамзамон, истифодаи моделҳои муосири идоракунии инноватсионӣ заминаи устувореро барои рушди фаъолиятҳои инноватсионӣ фароҳам меоварад. Ин равишҳо на танҳо ба коҳиши хароҷот ва баланд бардоштани самаранокии равандҳои истеҳсолӣ мусоидат мекунанд, балки ба таври ҷашмрас рақобатпазирии маҳсулот ва корхонаҳоро дар бозорҳои ҷаҳонӣ тақвият медиҳанд.

Қобили таъкид аст, ки иҷрои шартҳо ва риояи принципҳои идоракунии рушди инноватсионӣ барои саноат на танҳо як имконияти рушди иқтисодӣ, балки як зарурати стратегӣ мебошад. Дар шароити рақобати шадиди ҷаҳонӣ, татбиқи инноватсияҳо барои мутобикшавии саноат ба талаботи истеъмолгарон ва рушди технологияҳо зарур аст. Инноватсия дар тамоми сатҳҳои истеҳсолот ва идоракунии бояд ба як ҷузъи асосии сиёсати стратегияи корхонаҳо табдил ёбад. Иҷрои ин принципҳо ба рушди устувор мусоидат мекунанд, ки дар он захираҳо самаранок истифода мешаванд ва таъсири манфӣ ба муҳити зист

коҳиш меёбад. Ба ҳамин тартиб, корхонаҳо на танҳо ба талаботи замон ҷавобгӯ мешаванд, балки ҳамчун намунаи пешқадам барои дигар соҳаҳо амал мекунанд. Ин раванд на танҳо ба рушди устувор ва рушди иқтисодӣ мусоидат мекунад, балки сатҳи зиндагии аҳолиро низ беҳтар месозад. Аз ин рӯ, муҳим аст, ки мо ҳамаи имкониятҳоро барои дастгирӣ ва татбиқи инноватсия дар саноат истифода барем.

Чуноне, ки дар боло ишора намудем, риояи принципҳои рушди инноватсионӣ дар саноат самаранокии иқтисодӣ, беҳбудии иҷтимоӣ ва ҳифзи муҳити зистро таъмин мекунад. Пеш аз ҳама, ин раванд на танҳо ба корхонаҳо барои баланд бардоштани рақобатпазирӣ ва афзоиши иқтидори истеҳсолӣ мусоидат мекунад, балки ба рушди иқтисоди миллӣ ва беҳтар гардидани сатҳи зиндагии аҳоли таъсири мусбат мерасонад. Татбиқи технологияҳои пешқадам ва равишҳои инноватсионӣ имкон медиҳад, ки истеҳсоли маҳсулоти босифат таъмин гардида, даромаднокии корхонаҳо афзоиш ёбад. Ин раванд на танҳо барои беҳбудии иҷтимоии ҷомеа, балки барои устувори иқтисодии кишвар низ замина мегузорад.

Равандҳои инноватсионӣ ва технологияи пешқадам барои корхонаҳо воситаи муҳимми рақобатпазирӣ ва афзоиши иқтидори истеҳсолӣ мебошанд. Дар сатҳи миллӣ, ин равандҳо ба рушди иқтисодиёт ва баландшавии сатҳи зиндагии аҳоли мусоидат мекунанд, ки ин рушди устувори иқтисодиётро таъмин менамояд.

Аз ҷониби дигар, татбиқи технологияҳои сабз ва ҳифзи муҳити зист на танҳо ба эҳтиёҷоти иҷтимоӣ, балки ба рушди устувори дарозмуддат низ хизмат мекунад. Иҷрои ин принципҳо барои саноат як зарурати стратегӣ мебошад, ки бидуни он корхонаҳо наметавонанд бо тағйироти ҷаҳонӣ ва талаботи замон мутобиқ шаванд. Бо дарназардошти ҳамаи ин, муҳим аст, ки ҳамаи ҷонибҳои манфиатдор – ҳукумат, корхонаҳо, муассисаҳои илмӣ ва ҷомеа – дар якҷоягӣ кӯшиш намоянд, то имкониятҳои инноватсионӣ пурра истифода шаванд ва ояндаи дурахшон барои кишвар таъмин гардад.

Ҳамин тавр, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ (ТИК) дар корхонаҳои саноатӣ як унсури калидӣ барои ҳавасманд намудани чараёни инноватсионӣ ба ҳисоб меравад. Ин технологияҳо имкон медиҳанд, ки равандҳои истеҳсоли самараноктар, сарфакортар ва мутобиқ ба талаботи замони муосир гардонида шаванд. Аммо, гарчанде таъсири мусбати онҳо равшан аст, суръати татбиқи ТИК дар аксарияти корхонаҳои саноатӣ кофӣ нест. Аммо татбиқи густурдаи ТИК метавонад як омили ҳалкунанда дар пешрафти соҳаҳои саноатӣ бошад ва ба таҳкими рақобатпазирии маҳсулот мусоидат намояд. Бинобар ин, дар шароити рақобати шадиди бозор, ки бо талаботи доимӣ ба навовариҳо ва сифати баланди маҳсулот тавсиф меёбад, ғайрияти инноватсионӣ на танҳо як афзалият, балки як зарурат мебошад.

### **2.3. Арзёбии сохтори институтсионалии системаи идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат**

Ниҳодҳои давлатӣ дар идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат нақши калидӣ дошта, вазифаҳои ҳам банақшагирии стратегӣ ва ҳам дастгирии бевоситаи равандҳои инноватсиониро иҷро мекунанд. Дар асл, вазифаи онҳо фароҳам овардани шароит барои ҷорӣ намудани технологияи муосири пешқадам, ҳавасманд гардондани коркардҳои илмӣ ва мутобиқ намудани ҳамкориҳои байни иштирокчиёни гуногуни соҳаи саноат мебошад. Бо дарназардошти ин, пажӯҳишгарони ватанӣ Т.Д. Низомова ва Ҷ.Р. Раҳмонов ибраз медоранд, ки: «...Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҳамчун ҷузъи иқтисодиёти ҷаҳонӣ дар самти таъмини рушди иқтисоди миллӣ ҳадафҳои муайянеро пеш гузоштааст, ки хосси марҳалаи кунунии инкишофи иқтисодиёт дар кишвар буда, бо ҳалли масъалаҳои таъмини саноатикунонӣ ва тараққиёти инноватсионии соҳаҳо алоқаманд мебошад» [211].

Қабл аз он ки дар хусуси ниҳодҳои давлатӣ ҳарф занем, суоле пеш меояд, ки идоракунии давлатӣ чист? Зеро ҳаёти инсониро бе идора намудан тасаввур кардан ғайриимкон аст.

Ташаккулёбии давлати миллӣ ҳамчун раванди давомноку пуртазод пайваста андешидани чораҳои муҳимро оид ба ташкил ва тақмили пайвастаи идоракунии талаб менамояд. Дар вобастагӣ ба шароити иҷтимоию сиёсии Тоҷикистон бояд қайд намуд, ки раванди бунёди ҷомеаи демократӣ хусусиятҳои хосси худро дошта, ба инобат гирифтани онҳо дар ин масир ба самаранокии татбиқи ҳадафҳои рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар мусоидат менамояд.

Аммо бояд як нуктаро таъкид намуд, ки аини замон дар Тоҷикистон аксари механизмҳо, ниҳодҳо ва салоҳиятҳо вобаста ба рушди соҳаи саноати миллӣ ба таври лозимӣ рушд наёфтаанд. Ҳолати мазкур мумкин аст, ки дар раванди таъмини рушди иқтисодиёт бо роҳи гузариш ба сценарияи индустриалию инноватсионӣ, тақвияти ҳамгирӣ бо кишварҳои минтақаи ҷаҳон вобаста ба ташкили кластерҳои саноатӣ, ки тайи солҳои охир ба он аз ҷониби роҳбарияти олии кишвар таваҷҷуҳи махсус зоҳир мегардад, монеа эҷод намояд.

Маврид ба зикр аст, ки идоракунии давлатӣ ва таъмини беҳатарии иқтисодӣ дар Тоҷикистон ба фаъолияти ҳокимияти давлатӣ ва сохторҳои таркибии зич вобаста мебошад. Онҳо дар ташаккул ва рушди муҳити созгор ҷиҳати пешбурди фаъолияти инноватсионӣ дар соҳаи истеҳсолот ва хизматрасонӣ метавонанд нақши калидӣ дошта бошанд. Илова бар ин, ташаккулёбӣ ва таҳкими шохаҳои ҳокимияти давлатӣ дар равандҳои рушди иқтисоди миллӣ чун омили ҳуқуқӣ ва ташкилӣ дар асоси Конститутсияи кишвар хизмат мекунанд.

Ҳокимияти иҷроияи давлатӣ дар ҷумҳурӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатиро дар бар мегирад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар як вақт Раиси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Дар инҷо ишора намудан зарур аст, ки дар таъмини суботи сиёсӣ иқтисодӣ нақши роҳбари давлат беназир буда, бо боварӣ гуфтан мумкин аст, ки аз ҷониби Пешвои муаззам ва маҳбуби миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бори аввал дурнамои

рушди иҷтимоию иқтисодии Тоҷикистон муайн карда шудааст. Дар робита ба ин, муҳаққиқ Қ.И. Бобоев қайд менамояд, ки: «...роҳбарияти олии кишвар аз рӯзҳои аввали ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ, стратегияи ислоҳоти куллии иқтисодӣ ва дигар барномаҳои давлатиро (дар самти беҳтар намудани хизматрасониҳои иҷтимоӣ, барқтаъминкунӣ, обёрӣ ва кишоварзӣ, идораи хавфи офатҳои табиӣ, паст кардани сатҳи камбизоатӣ, рушди маблағгузориҳои хурд) таҳия ва қабул намуданд. Дар ин замина, Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон амалигардонии корҳои ободонию бунёдкориро тавассути таъсиси корхонаҳои нави истеҳсолӣ ва бунёди иншооти иҷтимоию иқтисодӣ ба ифтихори ҷашни Истиқлоли давлатӣ яке аз ташаббусҳои муҳим ҷиҳати ободу зебо гардонидани шаҳру ноҳияҳои кишвар, маънидод намуданд» [31].

Дар шароити муосир давлат ҳамчун ниҳоди сиёсӣ дар низоми сиёсии ҷомеа баҳри рушду тараққиёти ҳаёти шарвандон нақши меҳварӣ дорад. Институти давлат дар масири таърих вобаста ба шароити замон такмил ёфта, низоми идоракунии он ба сатҳу сифати нав баромадааст. Таърихи идоракунии давлатӣ дар таҷрибаи ҷаҳонӣ ғанӣ буда, марҳилаҳои зиёди инкишофро паси сар намудааст. Дар баробари иҷрои дигар вазифаҳои асосӣ рушди ҳаёти иқтисодӣ дар маркази диққати давлат буда, барои расидан ба он пайвасти роҳҳои самаранок ҷустуҷӯ менамояд. Рушди босуботи иқтисодӣ ва дигар соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ аз низоми идоракунии давлатии самарабахш вобаста аст. Натиҷаи таҳия ва татбиқи стратегия ва барномаҳои дурусти давлатӣ аст, ки дар ҷаҳони муосир бархе давлатҳо бо суръати кайҳонӣ рушд карда истодаанд. Аз ин лиҳоз, ҷанбаҳои асосии нақши мақомоти давлатӣ дар идоракунии рушди инноватсионии саноат метавонад, ки аз ҳамдигар фарқ намояд. Дар ин росто, А.Б. Мирсаидов ва Т.Б. Зокирӣ қайд менамояд, ки: «...дар шароити иқтисоди бозорӣ системаи фармоишҳои давлатӣ яке аз ниҳодҳои асосии танзими давлатӣ мебошад. Давлат ба сифати фармоишгар ва истеъмолкунандаи бузургтарини маҳсулоти як қатор соҳаҳо баромад карда, тақозои давлатӣ ба воситаи қавии танзими иқтисодӣ буда, ба динамика ва сохтори он таъсир мерасонад» [60, с.55].



Вобаста ба ин, ниҳодҳои давлатӣ нақши калидӣ дар таҳияи стратегияҳои инноватсионӣ доранд, ки барои модернизатсия ва навшудии технологӣ замина фароҳам меоранд. Ин роҳ ба рушди устувор ва рақобатпазирии саноат мусоидат мекунад. Ин стратегияҳо нақшаҳои ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ, автоматизатсия ва устувор, инчунин, мутобиқсозии онҳо ба стандартҳо ва талаботҳои байналмиллалиро дар бар мегиранд.

Ё ин, ки барои ҳавасмандгардонии фаъолияти инноватсионӣ дар саноат ниҳодҳои давлатӣ ташаббусҳои дахлдори қонунгузорию дар доираи қонунҳои патентӣ барои ҳифзи моликияти зеҳнӣ, танзими стандартҳо ва технологияҳои сифати маҳсулот ва қонунҳое, ки барои стартапҳо ва тижорати хурде, ки ба инноватсия машғуланд, сараввал таҳия, татбиқ ва дастгирӣ менамоянд. Илова бар ин, Сарвари давлат қайд менамояд, ки: «...мақомоти давлатӣ дар шароити иқтисоди бозаргонӣ ва рақамигардонии фаъолияти идоракуниву истехсолот бояд сиёсати ягонаи иқтисодиро танҳо бо истифодаи механизм ва шакли усулҳои муосир ба танзим дароранд» [21]. Рушди технологияҳои рақамӣ дар ҷаҳони муосир ҳамчун шартҳои асосии рақобатпазирии иқтисодиёт дар сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ шинохта мешавад. Ин раванд ислоҳоти ҳамаҷонибаи соҳаҳои иқтисодиро таъмин намуда, ба баландшавии самаранокӣ, коҳиши хароҷот ва шаффофияти фаъолият мусоидат мекунад. Ин буд, ки бо дастури супориши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон Агентии инноватсия ва технологияҳои рақамии назди Президенти Тоҷикистон таъсис дода шуд. Ба андешаи пажуҳишгар Қ.Шаҳноз: «...мақсад аз таъсиси Агентӣ таҳкими асосҳои институтсионалии иқтисоди рақамӣ, рушди инфрасохтори иттилоотиву коммуникатсионӣ ва ба ин васила, вусъат бахшидани раванди татбиқи ҳукумати электронӣ дар кишвар мебошад» [41].

Дар робита ба ин, ниҳодҳои давлатӣ маблағгузорию рушди инноватсиониро тавассути воситаҳои гуногун, аз қабили грантҳо, субсидияҳо ва барномаҳои давлатӣ таъмин меkunанд. Дар умум, фаъолияти таҳқиқотӣ ва конструкториро, ки ба эҷоди маҳсулот ва технологияҳои нав нигаронида

шудаанд, дастгирӣ мекунанд. Барномаҳои ҳамкории байни мактабҳои олии, марказҳои илмӣ ва корхонаҳои саноатӣ барои тезонидани раванди татбиқи технологияҳои инноватсионӣ дар истеҳсолот нақши калон мебозанд.

Дар асл, ниҳодҳои давлатӣ барои пешбурди инноватсия инфрасохтори заруриро ташкил мекунанд. Онҳо бо таъсиси паркҳои технологӣ, инкубаторҳо ва кластерҳои илмӣ ба корхонаҳои навтаъсис ва ширкатҳои инноватсионӣ имконият медиҳанд, ки ба таҷҳизот, лабораторияҳо ва дастгирии техникӣ дастрасӣ дошта бошанд. Ин равиш шароитро барои татбиқи идеяҳои нав ва рушди технологияҳо фароҳам месозад. Инчунин, барномаҳои тайёр ва бозомӯзии мутахассисонро, ки бо технологияҳои пешрафта кор карда метавонанд, татбиқ мекунанд. Зеро дастгирии таълимӣ (илм, технология, муҳандисӣ, математика) ва рушди салоҳиятҳои касбӣ чузъҳои муҳими сиёсати рушди инноватсионӣ мебошанд.

Ногуфта намонад, ки ниҳодҳои давлатӣ нақши калидӣ дар ҳамоҳангсозии ҳамкории иштирокчиёни раванди инноватсионӣ ва пайвасти кардани ҷонибҳои манфиатдор мебозанд. Онҳо барои ҳамгироии самараноки соҳаи саноат ба иқтисоди ҷаҳонӣ ҳамкориҳои байналмилалиро ташвиқ намуда, мубодилаи таҷриба ва технологияро бо шарикони хориҷӣ фаъолона дастгирӣ мекунанд. Истифодаи захираҳои маҳаллӣ, рушди навовариҳо ва татбиқи стандартҳои байналмилалӣ рақобатпазирии саноатро дар сатҳи ҷаҳонӣ таъмин намуда, рушди устуворро тақвият медиҳад.

Дар асоси гуфтаҳои боло метавон қайд намуд, ки нақши ниҳодҳои давлатӣ дар идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат муҳим арзёбӣ гардида, вобаста ба сохторҳо аз ҳамдигар фарқ менамоянд. Масалан, вазорату идораҳо ҳамчун муассисаҳои татбиқкунандаи барномаҳои ҳавасмандгардонӣ ва дастгирии корхонаҳои технологияи муосир нақши калидӣ дар рушди инноватсияи саноат доранд. Ин вазифа имкон медиҳад, ки корхонаҳо бо сармоягузории мақсаднок ва ҳидоят ба самти навовариҳо суръати рушд ва рақобатпазирии худро баланд бардоранд. Ҳамзамон, корхонаҳои саноатӣ дар маблағгузорӣ ва дастгирии лоиҳаҳои инноватсионӣ, ки дар заминаи

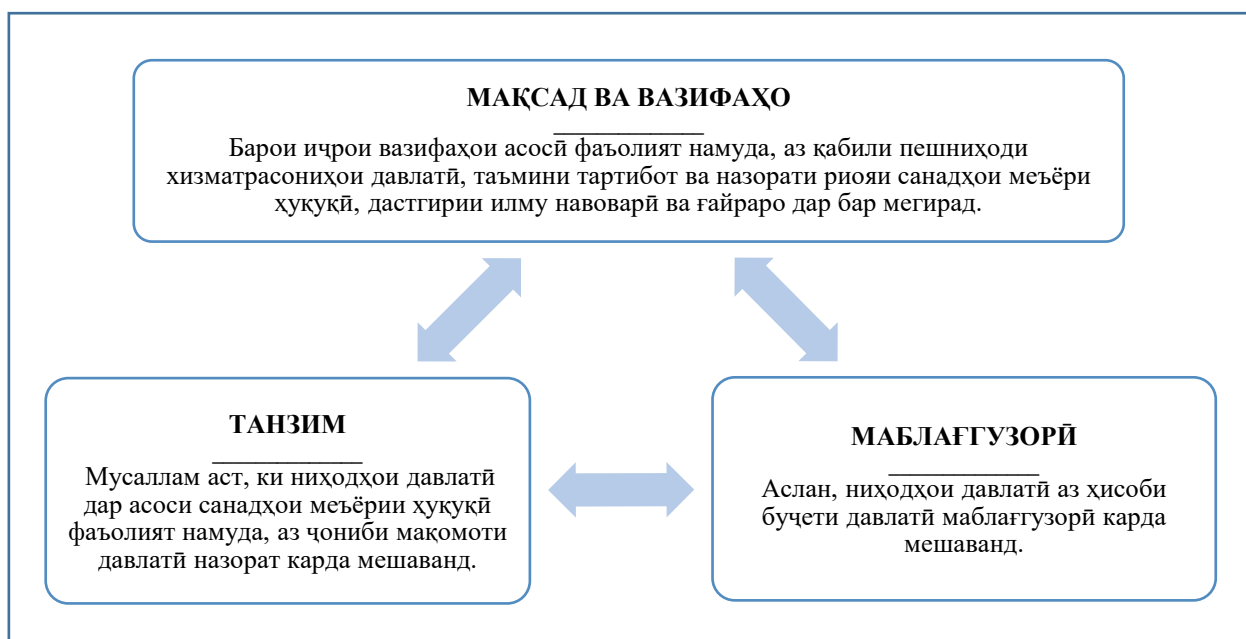
корхонаҳои саноатӣ таҳия мешаванд, ғаёлона иштирок мекунад. Барҳе дигари он бошад, ба корхонаҳои хурду миёна, ки маҳсулот ва хизматрасониҳои инноватсионӣ таҳия меkunанд, грантҳо медиҳад.

Дар ин замина, ниҳодҳои давлатӣ дар идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат, фароҳам овардани шароит барои ҷорӣ намудани технологияҳои пешрафта, дастгирии коркардҳои илмӣ ва ҳавасмандгардонии ҳамкориҳои бахшҳои илму истеҳсолот заминагузор мебошанд.

Барои таъсис додани инноватсия на танҳо рушди илм ва истеҳсолот, балки ҳавасмандгардонии мардум лозим аст, ки инноватсияро ташкил намояд ва амалӣ гардонад. Агар ин самт мусбат бошад, он гоҳ навоарӣ низоми инноватсиониро ташаккул медиҳад, ки ба он тамоми ҷузъҳои сохтори раванди инноватсионӣ дохил мешаванд, аз ҷумла:

- « – ширкатҳои калон;
- тижорати хурди инноватсионӣ бо шакли махсуси маблағгузорӣ;
- заминаи қонунгузорӣ, сиёсати илмӣ ва техникаӣ, ки барои мураттабсозӣ ва пайдо намудани шавқ ба раванди инноватсионӣ бо истифодаи ҷанбаҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва ташкилӣ равона карда шудааст;
- бозори технологияи нав ва ғайра» [9].

Лозим ба таъкид аст, ки ниҳодҳои давлатӣ аз ҷониби давлат барои ба татбиқи сиёсати давлат дар соҳаҳои гуногун (масалан, иқтисод, маориф, нигоҳдории тандурустӣ, илм) ва иҷрои вазифаҳои муайян алоқаманд мебошанд, аз рӯи сохторҳои муайян таъсис дода мешавад. Чунин муассисаҳо дар асоси захираҳои ҷамъиятӣ амал карда, ба манфиати ҷамеа амал меkunанд. Аз ин лиҳоз, хусусиятҳои асосии ниҳодҳои давлатӣ ба расми 2.3.1. нишон дода шудааст.



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

### Расми 2.3.1. – Хусусиятҳои асосии ниҳодҳои давлатӣ

Дар асоси расми 2.3.1. метавон гуфт, ки ниҳодҳои давлатӣ дар амалӣ намудани сиёсати давлатӣ, махсусан дар самти дастгирӣ ва идоракунии равандҳои инноватсионӣ дар саноат, нақши калидӣ доранд. Ҳадафи онҳо эҷод намудани шароити мусоид барои рушди инноватсия, ташвиқ ва ҳавасмандгардони сармоягузорӣ ба корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва ҷорӣ намудани технологияҳои муосир мебошад, то соҳаи саноат тавонад босамар рушд кунад ва рақобатпазирӣ баланд бардорад. Масалан, барои расидан ба ҳадафҳои стратегӣ вазорату идораҳо, институтҳои таҳқиқотӣ ва донишгоҳҳо метавонанд, ки ғояҳои созандаро вобаста ба татбиқи наовариҳо дар истеҳсолот дастгирӣ карда, бо инкишоф додани равандҳо дар рушди соҳа беш аз пеш ҳиссагузор бошанд. Дар моддаи 10-уми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти инноватсионӣ» омадааст, ки:

«1. Мақсади асосии сиёсати давлатии инноватсионӣ баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот ва таъмини рақобатпазирӣ истеҳсолкунандагони ватанӣ дар асоси таҳия ва паҳн кардани дастовардҳои заминавиест, ки инноватсияро беҳтар гардонида, рушди устувори иҷтимоию иқтисодӣ ва ноилшавӣ ба ҳадафҳои миллии стратегиро таъмин менамояд.

2. Вазифаҳои асосии сиёсати давлатии инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон инҳоянд:

– фароҳам овардани шароити мусоиди иҷтимоию иқтисодӣ, ташкилӣ ва ҳуқуқӣ бо мақсади баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот, бо истифода аз иқтидорҳои инноватсионӣ, технологияҳои аз ҷиҳати энергетикӣ каммасраф ва аз ҷиҳати экологӣ тозае, ки барои истеҳсоли маҳсулоти рақобатпазир мусоидат мекунанд;

– ташаккули заминаи меъёрии ҳуқуқӣ, ки рушди фаъолияти инноватсионӣ ва ҳимояи манфиатҳои субъектҳои фаъолияти инноватсиониро таъмин менамояд;

– дастгирии давлатии субъектҳои фаъолияти инноватсионӣ ва ташаккули инфрасохтори инноватсионӣ;

– ҷалби субъектҳои соҳибкории хурд ва миёна ба фаъолияти инноватсионӣ;

– таъмини ҳамкории илм ва истеҳсолот;

– мусоидат ба ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи фаъолияти инноватсионӣ, ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва моликияти зеҳнӣ;

– ҷалби сармояи бонкҳо, дигар сохторҳои молиявӣ ва маблағгузориҳои шахсӣ барои таъсис ва дар амал ҷорӣ намудани инноватсия;

– мусоидат ба ташаккули низоми тайёр кардани мутахассисон, бозомӯзӣ ва тақмили ихтисоси онҳо дар соҳаи фаъолияти инноватсионӣ» [15]. Вобаста ба ин, ҷанбаҳои асосии нақши ниҳодҳои давлатӣ дар идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат дар ҷадвали 2.3.1. нишон дода шудаанд.

**Ҷадвали 2.3.1. – Ҷанбаҳои асосии нақши ниҳодҳои давлатӣ дар идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат**

| № | Ҷанбаҳои асосӣ                          | Ҳадаф                                                                                                                                                                                               |
|---|-----------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1 | Ташаккули қонунгузорӣ ва заминаи меъёрӣ | Давлат қонунҳоеро таҳия менамояд, ки фаъолияти инноватсионӣ, аз ҷумла моликияти зеҳнӣ, стандартҳо ва имтиёзҳои барои корхонаҳои инноватсионӣ танзим мекунанд.                                       |
| 2 | Дастгирии молиявӣ                       | Барномаҳои субсидияҳои давлатӣ ва грантӣ мутахассисонро ба таҳқиқот ва инноватсия ҳавасманд мекунанд. Фондҳои махсус вучуд доранд, ки дар марҳилаҳои аввали рушди технология маблағгузорӣ мекунанд. |

|   |                                              |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
|---|----------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 3 | Таъсиси инфрасохтори инноватсионӣ            | Давлат ба рушди паркҳои илмӣ, технологӣ ва инкубаторҳо мусоидат мекунад, ки ба корхонаҳои хурду миёна дар қорӣ намудани инноватсияҳо кӯмак мерасонанд.                                                                                                                                                                                               |
| 4 | Ҳавасмандгардонии бахши хусусӣ               | Ҳукумат тавассути пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ, ҷудо кардани субсидияҳо ва бастанӣ қарордодҳои давлатӣ, ширкатҳои хусусиро ба сармоягузори дар соҳаи инноватсия ҳавасманд месозад. Илова бар ин, бо таъкиди инфрасохтори зарурӣ ва таъкиди ҳамкориҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, имкониятҳои бештар барои татбиқи технологияҳои пешрафта фароҳам оварда мешаванд. |
| 5 | Таҳсилот ва омӯзиш                           | Барномаҳои давлатии дастгирии таҳсилоти илмию техникӣ ва тайёр кардани мутахассисон барои кор дар бахшҳои баландтехнологӣ нақши муҳим доранд.                                                                                                                                                                                                        |
| 6 | Танзим ва стандартизатсия                    | Ҳукумат бо муқаррар кардани стандартҳо ва меъёрҳои зарурӣ барои татбиқи технологияҳои нав дар саноат, кӯшиш мекунад, ки инноватсияҳо ҳам бехатар ва ҳам самаранок бошанд. Ин чораҳо барои ҳифзи сифат, пешгирии хатари эҳтимолӣ ва таъмин намудани қори устувор дар соҳаи саноат равона шудаанд.                                                     |
| 7 | Дастгирии корхонаҳои хурд ва миёна (КХМ)     | СХМ аксар вақт анғезаҳои асосии инноватсия мебошанд. Тадбирҳои дастгирии давлатӣ, аз қабилӣ имтиёзҳои андоз ва содагардонии расмиёти маъмурӣ ба рушди корхонаҳои хурду миёна дар бахши инноватсия мусоидат мекунад.                                                                                                                                  |
| 8 | Ҳамкориӣ байналмилалӣ                        | Идораи давлатӣ метавонад ба иштироки кишвар дар лоиҳаҳо ва ташаббусҳои байналмилалӣ, ки ба таҳия ва интиқоли инноватсияҳо, инчунин, ҷалби сармоя ва технологияҳои хориҷӣ нигаронида шудаанд, мусоидат намояд.                                                                                                                                        |
| 9 | Мониторинг ва арзёбии сиёсатҳои инноватсионӣ | Мақомоти давлатӣ самаранокӣ сиёсатҳои инноватсионии ҳудро назорат ва баҳо медиҳанд, то стратегияҳо ва барномаҳоро мувофиқи ҷолишҳо ва имкониятҳои қорӣ ислоҳ кунанд.                                                                                                                                                                                 |

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

Дар асоси гуфтаҳои ҷадвали 2.3.1. метавон гуфт, ки ниҳодҳои давлатӣ бо мақсади татбиқи ҳадафҳои стратегии кишвар барои рушди фаъолони муҳити инноватсионии кишвар ва ворид намудани технологияҳои пешрафта ва истифодаи онҳо дар саноат шароити заруриро фароҳам меоваранд. Дар ин замина, ташаккул ва татбиқи сиёсати давлатӣ аз ҷониби ниҳодҳои давлатӣ ба ноил шудан ба ҳадафҳои мушаххас нигаронида шудаанд. Дар натиҷа, онҳо стратегияҳоро дар соҳаҳои гуногун, аз қабилӣ иқтисод, маориф, тандурустӣ ва саноат таҳия намуда, татбиқи онҳоро ҳамоҳанг мекунад.

Ҳамзамон, дар моддаи 13-уми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти инноватсионӣ» омадааст, ки:

« – маблағгузори қорҳои илмию таҳқиқотӣ, таҷрибавию конструкторӣ ва технологӣ барои ба вуҷуд овардани маҳсулоти нав ё такмилдодашуда,

технологияи нав ё такмилдодашуда, ки барои истифодабарии амалӣ таъин шудаанд;

– ба субъектҳои фаъолияти инноватсионӣ барои ихтиёрдорӣ ё истифодабарӣ пешниҳод намудани молу мулкҳои давлатӣ, натиҷаҳои фаъолияти зеҳнӣ ва воситаҳои фардиқонунидашудаи ба онҳо баробар;

– муқаррар намудани имтиёзҳо мутобиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон;

– мусоидат ба рушди корхонаҳо, муассисаҳо ва дигар ташкилотҳо, ки ба фаъолияти инноватсионӣ машғуланд;

– дастгирии истеҳсолию технологияи субъектҳои фаъолияти инноватсионӣ;

– расонидани хизматҳои махсусгардонидашуда ва машваратӣ;

– маблағгузориҳои корҳо доир ба тайёр намудан ва баланд бардоштани дараҷаи тахассусии мутахассисон дар соҳаи фаъолияти инноватсионӣ;

– фароҳам овардани шароити зарурии ташкилӣ, ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ, ки сармоягузориҳо барои татбиқи сиёсати давлатии инноватсионӣ таъмин менамояд;

– ташаккули инфрасохтори инноватсионии илм, истеҳсолот ва хизматрасонӣ;

– иштирок дар ташкили истеҳсолоти рақобатпазир;

– таъмини бозори кафолатноки фурӯши маҳсулоти инноватсионӣ дар асоси фармоиши давлатӣ;

– пешбарии инноватсияҳои ватанӣ ба бозори хориҷӣ;

– дигар шаклҳои дастгирии давлатии фаъолияти инноватсионӣ, ки қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ накардааст.

2. Дастгирии давлатии фаъолияти инноватсионӣ дар муҳлати талофиати лоиҳаи инноватсионӣ, вале на зиёда аз панҷ соли баъди татбиқи амалии он таъмин карда мешавад.

3. Дастгирии давлатии азхудкунӣ ва паҳнкунии маҳсулоти инноватсионӣ дар давраи муқарраршуда пешниҳод гардида, дар ин муҳлат он маҳсулоти инноватсионӣ ҳисобида мешавад» [15].

Бояд гуфт, ки муассисаҳо барои танзими фаъолияти субъектҳои бахшҳои гуногун заминаҳои меъёрию ҳуқуқӣ эҷод намуда, танзим ва назорати фаъолияти субъектҳо ба манфиати кор мебошад. Онҳо риояи қонунҳо ва стандартҳоро назорат мекунанд, тартиби корро барои бахши хусусӣ ва давлатӣ муқаррар мекунанд ва қонуншиканиро пешгирӣ мекунанд. Зеро дар доираи идоракунии инноватсионӣ дар саноат ниҳодҳои давлатӣ ҳамчун ташаббускор ва ҳамоҳангсози барномаҳои инноватсионӣ баромад намоянд. Ҳамзамон, захираҳои давлатӣ ва ҷамъиятиро тавассути тақсим кардани маблағҳои буҷетӣ ба соҳаҳои асосӣ идора менамоянд, ки маблағҳои мазкур барои лоиҳаҳои инфрасохторӣ, таҳқиқот ва таълимро дар бар мегирад.

Дар баробари ин, хотиррасон месозем, ки ниҳодҳои давлатӣ барои таҳияи барномаҳои рушди устувор масъул буда, ҷанбаҳои иқтисодӣ, экологӣ ва иҷтимоиро дар бар мегиранд. Онҳо лоиҳаҳоеро идора мекунанд, ки дар раванди саноатикунони босуръати кишвар ба кам кардани таъсири манфӣ ба муҳити зист ва беҳтар кардани сифати зиндагии аҳоли нигаронида шудаанд. Бо дарназардошти ин, ниҳодҳои давлатӣ бо татбиқи имтиёзҳои андоз, додани субсидияҳо ва дигар ташвиқотҳои молиявӣ шароити мусоид барои рушди соҳибкорӣ ва тичорат фароҳам меоранд. Ин тадбирҳо барои ҳавасмандгардони сармоягузорӣ, афзоиши фаъолиятҳои иқтисодӣ ва ба роҳ мондани фаъолияти самараноки корхонаҳо мусоидат мекунанд. Ҳамзамон, дастгирии давлатӣ дар шакли имтиёзҳо ва субсидияҳо нақши муҳим дар тақвияти соҳибкорӣ ва рушди иқтисодиёт бозида, заминаи рушди устувори тичорат ва афзоиши рақобатпазирии корхонаҳоро фароҳам месозад.

Ҳамин тавр, дар баробари он, ки давлат ба корхона тавассути низоми андоз, амволи давлатӣ ва буҷа таъсир мерасонад, тамоми бахши саноати ватанӣ муваззаф мебошанд, ки талаботи мақомоти давлатиро дар сатҳи зарурӣ вобаста ба самти фаъолияти иҷро намоянд. Зеро ниҳодҳои давлатӣ дар рушди



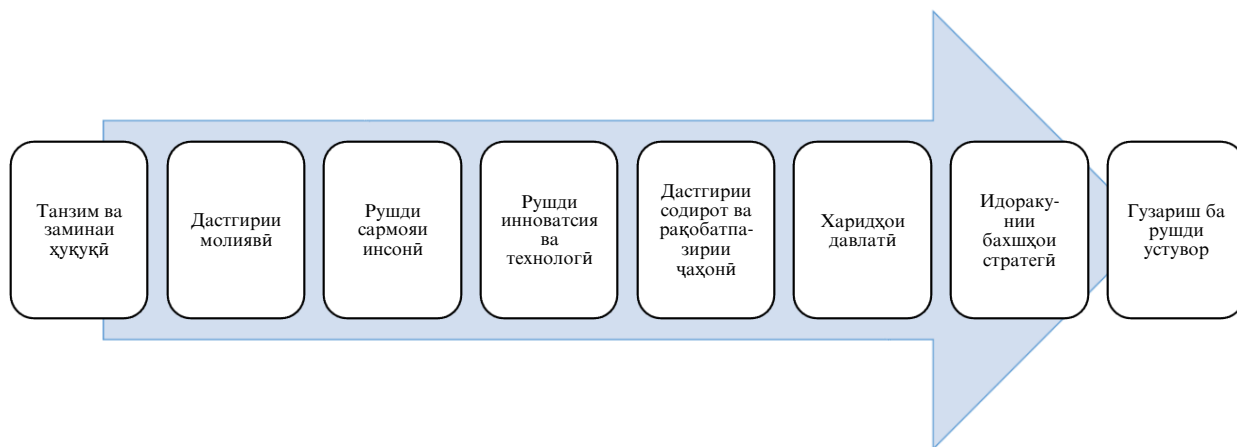
соҳаи саноат нақши муҳим доранд, зеро ин рушди саноат ба баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагии аҳоли, ки яке аз унсурҳои асосии он мебошад, мусоидат мекунад. Ҳукумат ва роҳбарияти кишвар доимо барои ин мақсад кӯшиш менамоянд. Бо дарназардошти ин, Тоҷикистон бо мунтазам афзоиш додани истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ беш аз пеш ба як қатор пешрафтҳо ноил гардидааст.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти худро дар таъмини беҳатарии иқтисодии мамлакат тавассути вазоратҳо, кумитаҳои давлатӣ, кумита ва идораҳои назди Ҳукумат амалӣ менамояд. Ҳар яке аз ин сохторҳо дар доираи салоҳияти худ вазифа ва функцияҳоро дар самти беҳатарӣ иҷро менамоянд. Масалан, Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар масъалаи таъмини умуман, беҳатарии иқтисодӣ ва алаҳусус, ҳифзи манфиатҳои миллиро дар равобити хориҷӣ, доир намудани сиёсати иқтисодии дохилӣ, Вазорати кишоварзӣ ва ҳифзи табиат дар масъалаҳои таъмини беҳатарии озуқаворӣ, беҳатарии экологӣ, Вазорати тандурустӣ – гурӯҳи масъалаҳои беҳатариро дар доираи ҳифзи саломатӣ, Вазорати корҳои дохилӣ – дар самти тартиботи ҷамъиятӣ, риояи қонунҳоро иҷроати шаҳрвандӣ, вобаста ба беҳатарии муҳоҷирати меҳнатӣ, Вазорати нақлиёт – доираи масъалаҳоро вобаста ба таъмини беҳатарии нақлиёт, роҳ ва ғайра, амалӣ менамоянд.

Дар ин замина, сохтори давлат ин маҷмуи унсурҳои асосии он буда, фаъолият ва идоракунии ҷамъиятро таъмин менамояд, ки дар он сохторҳои таркибии давлат қойи муҳимтаринро ишғол мекунанд. Албатта, ки навҳои гуногуни сохторҳо ҳар кадом системаи хос бо вазифаҳо ва муносибатҳои махсусро ташкил медиҳанд, ки муттаҳидӣ ва ҳамкории онҳо аппарати давлатиро ба вуҷуд меорад. Ин дастгоҳи давлатӣ дар доираи дастгоҳи давлатӣ шакл гирифта, мақомоти гуногунро ташкил медиҳад. Дар он, ҳокимияти иҷроия ҳамеша дар маркази ҳаёти ҷамъиятӣ мебошад. Зеро ҳокимияти иҷроия қисми зиёди қори идораи корҳои ҷамъиятиро ба души худ мегирад ва аз уҳдаи онҳо баромадан осон нест.

Ба андешаи муҳаққиқи ватанӣ С.Д. Комилов: «...барои рушди инноватсионии кишвар робитаи байни давлат, илм, соҳибкорӣ бахши хусусӣ ва ташкилотҳои қарзӣ ба роҳ мондан зарур аст. Миқёси татбиқи технология ва бартарии технологиро зиёд кардан, суръати баланди афзоиши истеҳсоли маҳсулотро таъмин намудан, вазни қиёсии маҳсулоти инноватсиониро дар ҳаҷми фурӯш зиёд кардан лозим аст» [52, с.122]. Илова бар ин П.М. Баҳриддинзода қайд менамоянд, ки: «...ҳукумат дар таҷдиди сохтори иқтисод ва гузоштани инноватсия дар маркази сиёсати нави саноатӣ, аз ҷумла интиқоли технология ва ҳавасмандгардонии рушди ширкатҳои инноватсионӣ, бо роҳи осон кардани дастрасии онҳо ба бозорҳои ҷаҳонӣ мусоидат мекунад» [110].

Ҳамин тариқ, дар идоракунии нақши асосии ниҳодҳои давлатӣ аз ташаққул, танзим ва назорати равандҳои мухталиф барои таъмин намудани рушди устувори ҷомеа ва иқтисодиёт иборат аст, ки дар шароити рушди иқтисоди миллӣ, рушди устувор ва рақобатпазирӣ дар бозори ҷаҳонӣ калидӣ ва гуногунҷанба мебошад. Бинобар ин, иштироки давлат асосан дар самтҳои зерин зоҳир мегардад, ки дар расми 2.3.2. нишон дода шудааст.



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

### **Расми 2.3.2. – Самтҳои идоракунии ниҳодҳои давлатӣ**

Бояд гуфт, ки давлат заминаҳои қонунгузорӣ ва меъёриро муқаррар мекунад, ки фаъолияти корхонаҳои саноатиро танзим намуда, барои рушди саноати ватанӣ қарздиҳии имтиёзнок ё имтиёзҳои андозиро низ пешбинӣ

намояд. Бо дарназардошти ин, бо роҳи таъсиси паркҳои технологӣ ва кластерҳои инноватсионӣ ба корхонаҳои саноатӣ барои ба бозорҳои ҷаҳонӣ роҳ ёфтани кумак мерасонад.

Дар баъзе кишварҳо давлат назорати бахшҳои стратегӣ, аз қабili энергетика, нақлиёт ва саноати дифоъро барои таъмини амнияти миллӣ ва рушди устувор нигоҳ медорад. Ҳамин тариқ, давлат ҳам нақши танзимкунанда ва ҳам иштирокчии фаъоли рушди саноатро мебозад, ки ба рушди устувор, рушди технологӣ ва рақобатпазирӣ дар арсаи ҷаҳонӣ мусоидат мекунад.

Таҷрибаи идоракунии солҳои гузашта нишон дод, ки банақшагирӣ ва таҳияи дурусти сиёсати Сарвари давлат барои таъмин намудани идоракунии пайгирона ва самарабахш заминаи бозтатбиш фароҳам овардааст. Ин равиши стратегӣ, ки дар он афзалиятҳо бо масъулият муайян карда мешаванд, нақши ҳалкунанда дар ҳалли мушкилоти ҷомеа доштааст. Дар баробари ин, рушди соҳаи саноат ҳамчун яке аз вазифаҳои калидии давлат боқӣ мемонад. Ин на танҳо ба нигоҳдории суботи иқтисодӣ кумак мекунад, балки бо баланд бардоштани рақобатпазирӣ кишвар дар бозори ҷаҳонӣ ва беҳтар кардани сатҳи зиндагии аҳоли таъсири мустақим мерасонад. Ҳукумат тавассути амалӣ намудани тадбирҳо ва сиёсатҳои гуногун дар идоракунӣ ва рушди саноат нақши фаъол мебозад. Аз ин лиҳоз, ҷанбаҳои асосии ин раванд дар расми 2.3.3. нишон дода шудаанд.

Ҳамин тариқ, низоми технологияи корхона аз дастгоҳу таҷҳизоти муосир иборат буда, раванди идоракунии истеҳсолот ба таври автоматӣ ба роҳ монда мешавад. Истифодаи бартарихҳои таҷрибаи ҷаҳонӣ аз ҷониби ҳукумат, вазоратҳо ва корхонаҳои саноатӣ тамоюли нисбатан нави рушди иқтисоди миллӣ ва соҳавӣ аст. Яъне ин таҷриба ва бартарихҳои он на танҳо ба соҳаи фаъолият ё истеҳсолкунандагон вобаста аст, балки ба рушди идоракунӣ дар сатҳи миллӣ ва бахши соҳавӣ низ саҳт алоқаманд мебошад. Ин ҳолат бо истифодаи усули комплексӣ ба рушди соҳа ва афзоиши ҳиссаи он дар ММД ва ташаккули базаи инноватсионӣ бояд мусоидат кунад, мусоидат мекунад.

| ВАЗИФАҲОИ АСОСИИ ДАВЛАТ ДАР РАВАНДИ ИДОРАКУНИЙ ВА РУШДИ СОҲАИ САНОАТ |                                                                                                                                                                                                                                                |                                                                                                                                                                                                                                                                   |                                                                                                                                     |
|----------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Банақшагирии стратегӣ                                                | Таҳияи барномаҳо ва стратегияҳои миллий - давлат стратегияҳои дарозмуддати рушди саноатро таҳия мекунад, ки бахшҳои афзалиятнок, самтҳои асосии сармоягузори ва инноватсияро муайян намуда, ҳадафҳои калидии рушдро мушаххас месозанд..        | Сиёсати саноатӣ - ташаккули сиёсати давлатии саноатӣ ба модернизатсияи соҳаҳои мавҷудани саноат ва рушди соҳаҳои нави баландтехнологӣ, аз ҷумла робототехника, биотехнология, энергияи барқароршаванда ва дигар бахшҳои пешрафта, равона шудааст.                 |                                                                                                                                     |
| Сармоягузори ва маблағгузори                                         | Сармоягузори давлатӣ ба инфрасохтор - аз ҷумла инфрасохтори нақлиёт, энергетика ва коммуникатсия, равона шудааст. Ин тадбирҳо барои қонеъ кардани ниёзҳои бахши саноат, баланд бардоштани самаранокӣ ва коҳиш додани хароҷот мусоидат мекунад. | Маблағгузори - дастгирии тадқиқотҳо тавассути грантҳои давлатӣ, субсидияҳо ва қарзҳои имтиёзнок, ки равандро истифода ҳавасманд мешавад.                                                                                                                          | Барномаҳои дастгирӣ - махсус барои соҳибкории хурд миёна, ки имкон медиҳад дар рақобат бо корхонаҳои калон навоарӣ ва рушд намоянд. |
| Танзим ва таъмини ҳуқуқӣ                                             | Ҳифзи истеҳсолоти ватанӣ - ҷорӣ намудани бочӣ гумрукӣ ва квотаҳо бо мақсади ҳифзи бозори дохилӣ аз воридоти зиёдатӣ ва ҳавасмандгардонии рушди истеҳсолоти ватанӣ.                                                                             | Ҷаҳорҷуби меъёрӣ - коркарди қонунгузори танзимкунандаи фаъолияти соҳаи саноат, аз ҷумла стандартҳои беҳатарӣ.                                                                                                                                                     | Танзими зиддиинҳисорӣ - дар бозорҳо ва мусоидат ба рақобат, ки ба иштирокчиёни бозор шароити мусоидро фароҳам меорад .              |
| Модернизатсияи технологӣ                                             | Дастгирии рақамисозии саноатӣ - барномаҳо барои ҷорӣ кардани технологияҳои рақамӣ дар равандро истифода.                                                                                                                                       | Индустрияи 4.0 - дастгирии ҳукумат дар ин раванд имкон медиҳад, ки корхонаҳои муносиру рақамӣ бо иштироки ҳадаи ақали инсон дар равандро бунёд карда шаванд.                                                                                                      |                                                                                                                                     |
| Рушди захираҳои инсонӣ                                               | Барномаҳои таълимӣ - давлат бо маблағгузори соҳа ва таҳияи барномаҳои таълимӣ барои соҳаҳои технологӣ, ба таъмини корхонаҳо бо кадрҳои баландихтисос мусоидат мекунад.                                                                         | Бозомузии касбӣ - барномаҳои бозомӯзӣ ва тақмили ихтисоси коргарон ва муҳандисон дар шароити навозии саноат бо мақсади мутобиқ кардани кадрҳо ба талаботи нави технологӣ.                                                                                         |                                                                                                                                     |
| Ҳамкории байналмилалӣ ва дастгирии содирот                           | Пешбурди содирот - барномаҳои давлатии дастгирии содирот, аз ҷумла қарзҳои содиротӣ, суғуртаи муомилоти содиротӣ ва пешбурди маҳсулоти ватанӣ дар бозорҳои байналмилалӣ.                                                                       | Ҷалби сармояи хориҷӣ - фароҳам овардани шароити мусоид, аз ҷумла пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ, коҳиш додани монеаҳои маъмури ва таъмин намудани ҳифзи ҳуқуқи сармоягузори, амалӣ мегардад. Ин тадбирҳо ба густариши сармоягузори дар бахши саноат мусоидат мекунад. |                                                                                                                                     |
| Устувори экологӣ                                                     | Сиёсати саноати сабз - татбиқи стандартҳои, ки ба таҳияи технологияҳои аз ҷиҳати экологӣ тоза ва гузаштан ба моделҳои устувори истеҳсолот нигаронида шудаанд.                                                                                  | Танзими карбон - ҷорӣ кардани механизмҳои танзими карбон, ба монанди тичорати карбон, ки соҳибкоронро барои коҳиш додани изофаи карбон ҳавасманд мекунад.                                                                                                         |                                                                                                                                     |
| Дастгирии инноватсия                                                 | Таъсиси кластерҳои инноватсионӣ - дастгирии давлатӣ ба ташкили кластерҳо равона шудааст, ки дар онҳо субъектҳои гуногун метавонанд якҷоя кор кунанд, инноватсияро рушд диҳанд, инчунин мубодилаи дониш ва захираҳо ба роҳ монанд.              | Фондҳои венчурӣ - барои сармоягузори ба стартапҳо ва ширкатҳои инноватсионӣ, ки ба рушди технологияҳо ва маҳсулоти нави мусоидат мекунад.                                                                                                                         |                                                                                                                                     |

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

### Расми 2.3.3. – Вазифаҳои асосии давлат дар раванди идоракунӣ инноватсионӣ рушди соҳаи саноат

Лозим ба таъкид аст, ки амалҳои дар расми 2.3.3. овардашуда, барои фароҳам овардани фазои мусоид чихати қорӣ ва рушди инноватсия чораҳои андешида мешаванд, ки дар натиҷа ба рушди иқтисодӣ ва тақвияти рақобатпазирии кишвар таъсири мусбат мерасонанд. Ҳамзамон, давлат дар рушд ва идоракунии инноватсия, фароҳам овардани шароит барои рушд ва ҳамгироии он ба иқтисодиёт нақши марказӣ мебозад. Дар натиҷа, тадбирҳои гуногун ба эҷоди экосистемаи саноатӣ мусоидат мекунанд, ки дар он инноватсияро таҳия, татбиқ ва ғоидаи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ овардан мумкин аст. Зеро таъсиси экосистемаи рушди инноватсия як раванди мураккабест, ки тадбирҳои давлатиро барои фароҳам овардани муҳити мусоид барои инноватсия дар бар мегирад. Дар ин ҳусус, муҳаққиқ Б.Х. Нурдинов иброз медорад, ки: «...дар кишвар то ҳол экосистемаи дастгирии ғояҳои инноватсионӣ ва татбиқи минбаъдаи онҳо ба вуҷуд наомадааст, ки ба самаранокии системаи миллии инноватсионии кишвар таъсири манфӣ мерасонад. Яке аз сабабҳои асосии монеъ шудан ба рушди инноватсионии иқтисоди кишвар ва минтақаҳои он, кам будани талабот ба инноватсия мебошад. Ҳалли амалии ин мушкилот мавҷудияти робитаи бахши воқеии иқтисодиёти кишвар ва соҳаи инноватсиониро пешбинӣ мекунад» [219]. Аз ин рӯ, экосистемаи инноватсионӣ барои рушди устувор ва татбиқи муваффақонаи инноватсия иштирокчиёни гуногунро дар бар мегирад. Ба ин гурӯҳҳо муассисаҳои давлатӣ, бахши тижорат, муассисаҳои таълимӣ, марказҳои таҳқиқотӣ, инчунин, сохторҳои венчурӣ ва сармоягузорӣ дохил мешаванд.

Мусаллам аст, ки сиёсати давлатии саноат ба таъмини рушди устувор, навсозии технологӣ, баланд бардоштани рақобатпазирӣ ва таъсиси ҷойҳои қорӣ нигаронида шудааст. Ворид намудани ин тадбирҳо ба стратегияи умумии рушд ба таъсиси системаи муосир, самаранок ва устувори саноатӣ, ки қодир ба мушкилоти иқтисоди ҷаҳонӣ мутобиқ карда мешавад, мусоидат мекунад. Аз ин рӯ, профессор С.Д. Комилов барҳақ қайд менамояд, ки: «...вазифаи аввалиндараҷаи давлат ташаккули системаи самараноки унсурҳои ҳуқуқӣ, институтсионалӣ, ташкилӣ ва иқтисодии механизми ҳавасмандгардонии

рушди инноватсионии иқтисодиёт мебошад» [54, с.100]. Ҳамин тавр, дастгирии давлатӣ дар ҳама марҳилаҳо – аз идея то тичоратсозӣ – омили муҳимми баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисодиёт ва гузаштан ба сатҳи нави рушди технологӣ мебошад.

Таъмини дастрасии шаҳрвандон ба маълумот ва хизматрасониҳои давлатӣ, инчунин, таъмин кардани онҳо бо иттилооти зарурӣ, яке аз ислоҳоти муҳим дар самти идоракунии давлатӣ маҳсуб мешавад. Маъракаи иттилоотӣ бояд мақсаднок ва доимӣ бошанд. Таъмини иттилоотии равандҳои сиёсӣ идоракунӣ дар ҳома имкон медиҳад, ки дарки ҳома ва муносибати он нисбат ба зухурот, фаъолияти мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдор ба таври мусбат шакл гирад. Ин аз он сабаб муҳим аст, ки набудани иттилооти дақиқ асоси пайдоиши афкори ғаразнок мебошад.

Дар низоми идоракунии давлатӣ яке аз принципҳои асосӣ боварӣ ва эътимоди шаҳрвандон ба мақомоти давлатӣ аст. Таҷрибаи кишварҳои пешрафта нишон медиҳад, ки шаҳрвандон дар ҳама масъалаҳо ба мақомоти давлатӣ рӯ меоваранд ва робитаи зич бо онҳо доранд. Бо вучуди ин, дар сурати ба вучуд омадани бухрони эътимод дар ҳома, тамоми кӯшишҳо метавонанд бенатиҷа бошанд. Аз ин рӯ, нигоҳ доштани эътимод ба боварӣ ба субъектҳои идоракунӣ имкон медиҳад, ки вазифаҳои худро самаранок иҷро намуда, ҳома ба мақсади ниҳой устуворона расонад. Дар ин ҳусус, дар СМР-2030 қайд гардидааст, ки: «...шаффофият ва ҳисоботдиҳии фаъолияти ниҳодҳои давлатӣ омили муҳим буда, қобилияти таъмин намудани рушди пешгирикунанда, индустриалӣ ва инноватсионии кишварро дорост» [22, с.31].

Сиёсати давлатии инноватсионӣ ба принципҳои зерин асос ёфта, дар моддаи 11-уми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти инноватсионӣ» омадааст, ки:

«– таъсис, нигоҳдорӣ, рушд ва истифодаи самараноки иқтисодии инноватсионӣ;

– эътирофи афзалиятнокии фаъолияти инноватсионӣ;

– танзими давлатии фаъолияти инноватсионӣ дар ҳамбастагӣ бо фаъолияти самараноки механизми рақобатпазир дар соҳаи инноватсия;

– шаффоф ва ошкор будани интиҳоби самтҳои афзалиятноки фаъолияти инноватсионӣ, механизмҳои ташаккул ва татбиқи барномаҳо ва лоиҳаҳои инноватсионие, ки ба манфиати давлат амалӣ карда мешаванд;

– ҳамгирии фаъолияти инноватсионӣ, сармоягузорӣ, илмӣ, илмию техникӣ ва илмию таълимӣ;

– мутамарказонии захираҳо бо мақсади рушди фаъолияти инноватсионӣ;

– махфияти натиҷаҳои инноватсионие, ки аз рӯйи моҳияти худ сирри давлатӣ мебошанд;

– ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии субъектҳои фаъолияти инноватсионӣ ва моликияти зеҳнӣ» [15].

Бояд илова намуд, ки рушди самараноки низоми идоракунии инноватсионӣ, ки чузъи муҳими иқтисодиёти муосир ба ҳисоб меравад, ба мавҷудияти сохтори институтсионалии устувор ва ҳамохангшуда саҳт вобаста аст. Бинобар ин, барои баҳодиҳии муассир, метавон ба методология: таҳлили сохтори институтсионалӣ ва ё барои муайян кардани мушкилотҳо арзёбии самаранокии идоракуниро ба инобат гирифт. Ё ин, ки меъёрҳои асосии арзёбӣ метавонанд ба сохторӣ, молиявӣ ва самаранокӣ чудо карда шаванд. Бо дарназардошти истифода аз методология ва меъёрҳои пешниҳодшуда, мо метавонем ба арзёбӣ ва тақмили низоми идоракунии рушди инноватсионии саноат мусоидат намоем. Хулосаи асосӣ ин аст, ки ҳамохангии муассир миёни бахшҳои давлатӣ, хусусӣ ва илмӣ барои таъмини рушди устувори иқтисодиёти миллӣ муҳим мебошад. Дар натиҷа, технологияҳои муосир бо суръати баланд ба истеҳсолот ворид шуда, ҷойҳои нави корӣ таъсис ёбанд ва сатҳи таъсири манфии истеҳсолот ба муҳити зист ба таври назаррас коҳиш дода шавад. Бо татбиқи ин пешниҳодҳо, мо метавонем ба иқтисоди “сабз” ва рақобатпазирии баланди саноати миллӣ ноил шавем.

Ҳамин тавр, дар даври соҳибистиклолӣ Тоҷикистон ҳамчун субъекти комилҳуқуқ дар ҷомеаи байналмилалӣ мавқеи худро мустаҳкам намуда истодааст. Давраи устувории давлат пас аз норавонии низоми идоракунии давлатӣ, таҷрибаҳои буҳрони сиёсӣ ва мушкилоти иқтисодию иҷтимоии даҳсолаи аввали истиқлол гузашта, ҳоло ба марҳилаи бунёд ва рушди босубот ворид гардидааст. Дарвоқеъ, мақомоти давлатӣ дар идоракунии соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт ва ҳаёти ҷамъиятӣ нақши асосӣ дошта, аз таҳия ва татбиқи сиёсат, танзим, назорат ва таъмини захираҳо ва дастгирӣ иборат мебошанд.

## **Хулоса ва пешниҳоди боби 2.**

– Яке аз масъалаи муҳимми раванди ташаккулёбӣ ва идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат мустаҳкам намудани ҷанбаҳои методологии он ба ҳисоб меравад. Равиши методологӣ аз маҷмуи меъёрҳо ва як қатор нишондиҳандаҳо таркиб ёфта, истифодаи онҳо ҳангоми арзёбии натиҷаи корҳо ба инобат гирифтани омилҳои дохилӣ ва берунӣ, ки ба рушди соҳаи саноат таъсири бевосита ва мустақим доранд, тақозо менамояд. Истифодаи усулҳои методологӣ имкон медиҳанд, ки сатҳи татбиқи босамари натиҷаҳои илм дар соҳаҳои истеҳсолот моддӣ, аз он ҷумла, соҳаи саноат, муайян карда шавад. Дар ин раванд зарур аст, ки усулҳои арзёбии самаранокии ташкили фаъолияти инноватсионӣ дар соҳаи саноат ба микдорӣ ва сифатӣ ҷудо карда шаванд. Истифодаи якҷояи ин усулҳо имкон медиҳад, то ки ҳолат ва дурнамои рушди соҳаи саноат объективона баҳогузорӣ гардида, хулосаҳои зарурӣ бароварда шавад.

– Методология идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат аз маҷмуи ҷорабиниҳо ба монанди банақшагирии стратегияи фаъолияти инноватсионӣ, ташкили равандҳои инноватсионӣ, идоракунии захираҳо, ҳавфҳо, ҳавасмандгардонии фаъолияти инноватсионӣ ва дигар ҷорабиниҳо таркиб ёфтааст. Ҷорабиниҳои мазкур барномаи рафтори муайянро ҷиҳати идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат ташкил медиҳанд. Рушди минбаъдаи соҳаи саноат тақозо менамояд, ки раванди корҳо дар ин самт бояд



ба принципҳои замони муосир, ки татбиқи технологияи рақамӣ, истифодаи технологияи сабз ва дигар дастоварҳои нави илмро дар соҳаи истеҳсолоти моддӣ пешбинӣ менамояд, ҷавобгӯ бошад.

– Барои ин зарур аст, ки сохтори институтсионалии низоми идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат бо шароитҳои наव мутобиқ гардонида шавад. Бо ин мақсад зарур аст, ки самаранокии фаъолияти ниҳодҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ, ки дар якҷоягӣ муҳити институтсионалиро ташкил медиҳанд, аз мавқеи талаботи соҳаи истеҳсолоти моддӣ баланд бардошта шаванд. Ҳамчунин, таъмини институтсионалии идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат таъсис додани инфрасохтори муосирро дар назар дошта, барои ин лозим аст, ки талаботи тамоми иштирокчиёни раванди институтсионалӣ ба инобат гирифта шаванд. Ҳамаи ин ба аз нав дида баромадани асосҳои концептуалии рушди институтсионалии соҳаи саноати кишвар ишора мекунад.

### **БОБИ 3. ВАЗЪИ МУОСИР ВА ТАМОЮЛҲОИ АСОСИИ ИДОРАКУНИИ РУШДИ ИННОВАТСИОНИИ САНОАТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

#### **3.1. Таҳлили вазъи муосир ва тамоюлҳои рушди инноватсионии саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Дар меҳвари сиёсати Ҳукумати мамлакат соҳаи саноат яке аз соҳаҳои калидӣ ва афзалиятноки иқтисодиёти миллӣ ба шумор меравад ва ҳамчун омили асосии таъминкунандаи рушди иқтисодиву иҷтимоӣ мавқеи назаррас дорад. Дар доираи ин сиёсат, таваҷҷуҳи махсус ба бунёди корхонаҳои истеҳсолию хизматрасонӣ равона гардида, ин раванд ба баланд бардоштани иқтидори истеҳсолӣ ва таъсиси ҷойҳои нави корӣ мусоидат мекунад. Бо дардошти муҳим будани масъалаи рушди минбаъдаи иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шакли индустриалӣ ва инноватсионӣ, саноатикунони босуръати кишвар ҳамчун ҳадафи ҷоруми миллӣ эълон гардидааст. Ин ҳадаф бо татбиқи барномаҳои махсус барои ҷалби сармоягузорӣ, рушди инноватсия ва ҳамгироии кишвар ба бозорҳои берунӣ амалӣ мегардад.

Ҳамзамон, аҳаммияти соҳаи саноат на танҳо ба ҳалли масъалаҳои иҷтимоиву иқтисодӣ маҳдуд мегардад, балки ба таъмини амнияти иқтисодӣ ва рушди устувори иқтисоди миллӣ низ равона шудааст. Ҳамин тавр, ташкили кластерҳои саноатӣ, ҷорӣ намудани стандартҳои байналмилалӣ ва истифодаи самараноки захираҳои дохилӣ метавонад роҳу имконияти расидан ба ҳадафи миллиро бештар намояд. Роҳбарияти олии кишвар бо мақсади таъмини рушди иқтисоди миллӣ ва саноатикунони босуръати кишвар солҳои 2022-2026 «Солҳои рушди соҳаи саноат» эълон намудаанд [20].

Бояд гуфт, ки дар шароити иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон омӯзиши масъалаҳои назариявӣ ва амалии рушди инноватсионӣ, зеҳни сунъӣ ва татбиқи босамари лоиҳаҳои давлатии сармоягузорӣ, ки ба саноатикунони босуръати иқтисодиёт таъсири ҷиддӣ расонида метавонад, аҳаммияти хоса пайдо мекунад. Дар ин замина, таъсиси инфрасохтори муосири инноватсионӣ на

танҳо шартӣ асосии пешрафти соҳа ба шумор меравад, балки он ба самаранокии истифодаи захираҳо, коркарди ашёи хом ва рақобатпазирии иқтисодӣ милли заминаи мусоидат мегузорад.

Таҳлили вазъи муосир ва омӯзиши қонуниятҳои рушди соҳаҳои саноат имкон медиҳад, ки равандҳои мавҷуда амиқ муайян карда шаванд ва дар асоси онҳо тавсияҳои асоснок барои ҳалли мушкилоти ҷойдошта пешниҳод карда шаванд. Чунин тартиб на танҳо ба тақмили моделҳои мавҷудаи рушд, балки ба таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ, ҷалби сармоягузорӣ ва истифодаи технологияҳои пешрафта низ мусоидат хоҳад кард.

Яке аз роҳҳои муҳими расидан ба муваффақиятҳои назарраси ҳадафи ҷоруми милли – “Саноатикунони босуръати кишвар” ин таъсиси корхонаҳои хурду миёна, ки асоси иқтисодӣ устуворро ташкил медиҳанд, ба ҳисоб меравад. Ин корхонаҳо метавонанд бо истифодаи технологияҳои муосир ва ба роҳ мондани коркарди захираҳои маҳаллӣ ба бунёди ҷойҳои нави корӣ, афзоиши истеҳсолот ва баланд бардоштани иқтидори содиротии кишвар мусоидат намоянд.

Илова бар ин, тақмил додани сиёсати андозӣ, аз ҷумла кам кардани бори андозӣ барои соҳибкорони хурду миёна, ҷорӣ намудани имтиёзҳои махсус барои сармоягузорӣ дар соҳаҳои афзалиятнок, ва соддагардонии расмиёти андозсупорӣ метавонад шароити мусоид барои рушди баҳши хусусӣ фароҳам оварад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон давоми солҳои соҳибистиқлолӣ корхонаҳои зиёди саноатӣ таъсис дода шуда, дар маҷмӯъ миқдори онҳо дар соли 2023 ба 3453 адад баробар гардидааст. Мавриди ҷамъбаст гардидани нишондиҳандаҳои муҳимми макроиқтисодӣ дар давоми соли 2024-ум маълум гардид, ки дар ҷумҳурӣ 3774 коргоҳу корхонаҳои истеҳсолӣ, аз ҷумла дар соҳаҳои истихроҷ 351 адад, коркард 3249 адад, таъминоти неруи барқ, газ, буг ва тозакунии ҳаво 72 адад ва таъминоти об ва коркарди партовҳо 102 адад фаъолият намудаанд (ҷадвали 3.1.1.).

Аз маълумотҳои ҷадвали 3.1.1. бар меояд, ки дар давоми солҳои 2015-2023 шумораи умумии корхонаҳои саноатӣ аз 2310 адад то 3453 адад расид,

яъне соли 2023-юм дар қиёс нисбат ба соли 2015-ум 1143 адад зиёд гардидаанд. Ҳамзамон, дар ин давра, ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ ба андозаи 30087 млн. сомонӣ афзоиш ёфт, ки ин нишондиҳанда аз пешравиҳои ин соҳаи муҳим гувоҳӣ медиҳад. Дар баробари ин, 6300 ҷойҳои нави корӣ таъсис дода шудааст, ки ин ба коҳиши сатҳи бекорӣ ва беҳтар шудани вазъии иҷтимоии аҳоли мусоидат менамояд.

**Ҷадвали 3.1.1. – Таъсифи нишондиҳандаҳои асосие, ки сатҳи рушди соҳаи саноатро аз рӯйи онҳо муайян мекунанд**

(млн. сомонӣ)

| Нишондиҳандаҳо:                                                  | Солҳо: |        |        |        |        |        |        |        |        | 2023/<br>2015<br>+,- |
|------------------------------------------------------------------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|----------------------|
|                                                                  | 2015   | 2016   | 2017   | 2018   | 2019   | 2020   | 2021   | 2022   | 2023   |                      |
| Шумораи корхонаҳои саноатӣ, (воҳид)                              | 2310   | 2043   | 1999   | 2161   | 2164   | 2283   | 2397   | 2802   | 3453   | 1143                 |
| Ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ, млн. сомонӣ (бо нархҳои соли 2022)      | 16770  | 19453  | 23815  | 26339  | 29816  | 32440  | 39187  | 42988  | 46857  | 30087                |
| Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ба сари аҳоли                  | 1961,1 | 2274,8 | 2666,5 | 2885,9 | 3201,2 | 3338,5 | 3963,5 | 4265,3 | 4554,4 | 2593,3               |
| Шумораи миёнасолони кормандони корхонаҳои саноатӣ, (ҳазор нафар) | 81,2   | 80,9   | 86,8   | 85,6   | 84,2   | 84,3   | 85,3   | 86,3   | 87,5   | 6,3                  |
| Аз он коргарон                                                   | 67,0   | 65,9   | 73,8   | 72,1   | 73,2   | 67,7   | 68,3   | 71,2   | 72,2   | 5,2                  |
| Индексҳои истеҳсолоти саноатӣ (бо фоиз нисбат ба соли гузашта)   | 111,3  | 116,0  | 121,3  | 110,6  | 113,2  | 108,8  | 120,8  | 109,7  | 109,0  | -2,3                 |

Сарчашма: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон (маҷмуаи оморӣ). Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2024. –С. 9.

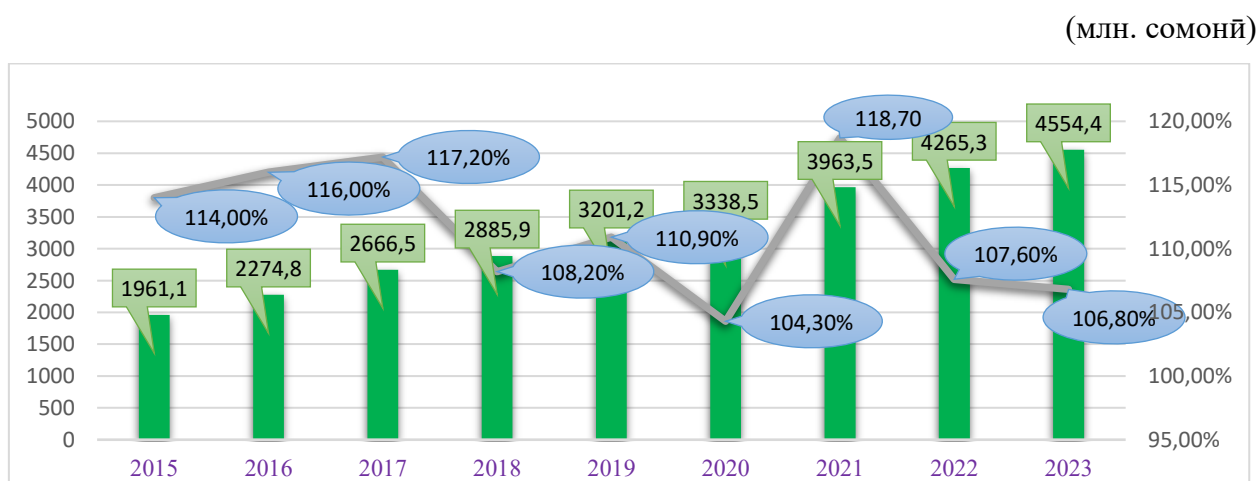
Зиёд гардидани миқдори корхонаҳо ва афзоиши ҳаҷми истеҳсолоти соҳаи нишон медиҳад, ки дар доираи ҳадафҳои стратегии Ҳукумати мамлакат саноатикунони кишвар самарабахш ба роҳ монда шудааст. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорӣ, ҷорӣ намудани технологияҳои инноватсионӣ ва дар шароити иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди инфрасохтори зарурӣ ба рушди соҳа таъсири мусбат расонида истодааст. Ҳамзамон, барои таъмини рушди устувори минбаъда зарур аст, ки тадбирҳои иловагӣ, аз ҷумла дастгирии молиявӣ барои корхонаҳои хурду миёна, омӯзиши мутахассисон ва васеъ намудани ҳамкориҳои байналмилалӣ ба роҳ монда шаванд. Ин равиш метавонад ба боз ҳам бештар намудани ҳаҷми

истеҳсолот, таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва афзоиши рақобатпазирии саноати миллӣ дар бозори минтақа мусоидат намояд.

Бояд гуфт, ки ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ба сари аҳоли яке аз нишондиҳандаҳои муҳим арзёбӣ гардида, дар аксар мавридҳо ҳамчун воситаи асосии муайян намудани самти рушди соҳа мавриди таҳлил қарор дода мешавад. Дар баробари ин, бо андешидани тадбирҳои зарурӣ дар доираи татбиқи ҳадафҳои стратегии Ҳукумати мамлакат, амалӣ намудани лоиҳаҳои давлатии сармоягузорӣ ва пешбинӣ гардидани имтиёзҳои андозию гумрукӣ ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ба сари аҳоли сол то сол афзоиш ёфтааст.

Масалан, агар соли 2015-ум ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ба сари аҳоли 1961,1 сомони ро ташкил дода бошад, ин нишондиҳанда соли 2023 ба 4554,4 сомонӣ расидааст, ки дар ин давра, 2593,3 сомонӣ зиёд гардидааст. Ин раванд на танҳо нишонаи рушди босуръати соҳаи саноат, балки омили баланд гардидани сатҳи зиндагии аҳоли ва таъмини устувории иқтисодии кишвар ба шумор меравад. Ин нишондиҳанда метавонад ба рушди инфрасохтор, ба тақвияти фаъолияти корхонаҳои хурду миёна ва ба ҷалби технологияҳои нав низ заминаи мусоид гузошта метавонад.

### Диаграммаи 3.1.1. – Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ба ҳар сари аҳоли дар давоми солҳои 2015-2023



Сарчашма: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2024 ҷа. 26 ва Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон (маҷмуаи омори). Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2024. – С. 9.

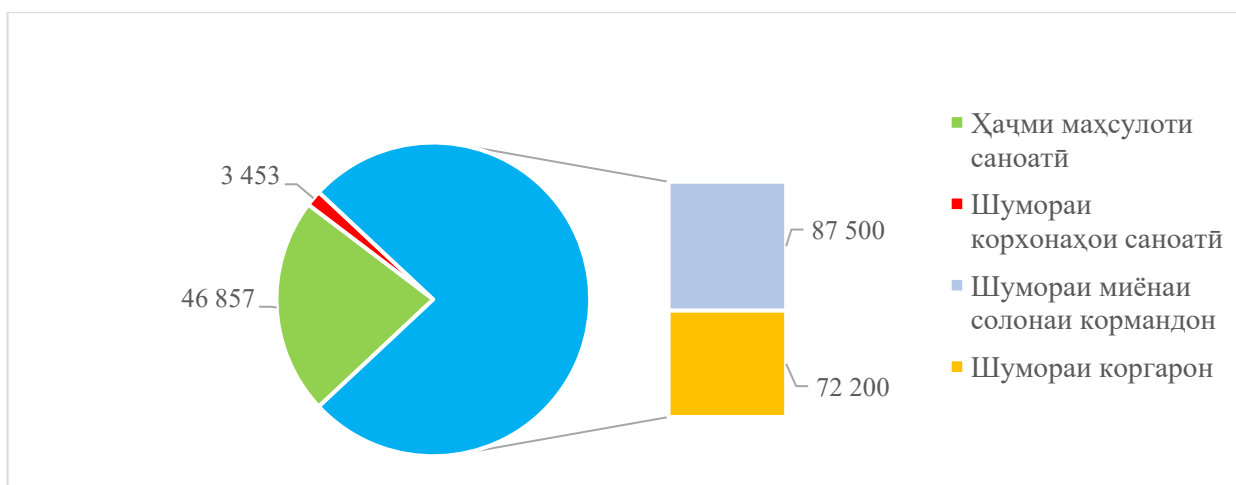
Дар маҷмӯъ, дар давоми солҳои 2015-2023 новобаста аз таъсири омилҳои берунӣ, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ пайваستا зиёд гардидааст. Бояд гуфт, ки афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ҳамчун нишондиҳандаи асосии соҳа, тавассути сиёсати хирадмандонаи роҳбарияти Олии кишвар ба даст оварда шудааст, ки дар ин давра стратегия, барномаҳои давлатӣ ва дигар санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ба хотири таъмини рушди соҳа ва бо ҷой қор таъмин гардидани шаҳрвандон таҳия ва қабул карда шуданд.

Тибқи маълумотҳо дар соли 2022 ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ маблағи 43,0 млрд. сомони ро ташкил додааст, ки нисбат ба соли 2021 ба маблағи 5,7 млрд. сомонӣ ё ин ки 15,4 дарсад зиёд мебошад [30]. Дар натиҷаи амалӣ намудани тадбирҳои зарурӣ соли 2023-юм ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ба 46857 млн. сомонӣ расонида шуд, ки нисбат ба соли 2019 ба маблағи 17041 млн. сомонӣ ё ин ки бештар аз 1,5 баробар зиёд гардид. Дар ин давра шумораи қорхонаҳои саноатӣ аз 2164 қорхонаи ғайрикорхонаанда дар соли 2019-ум ба 3453 адад дар соли 2023-юм баробар гардид, ки дар ин давра шумораи қорхонаи саноатӣ 1289 адад зиёд гардидааст.

Бояд гуфт, ки нишондиҳандаҳои асосие, ки саноати мамлакат аз рӯйи онҳо баҳо дода мешаванд, пеш аз ҳама, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ шумораи қорхонаҳои саноатӣ ва таъсиси ҷойҳои нави қорӣ дар давраи таҳлилшаванда ба шумор мераванд. Шумораи қорхонаҳои саноатӣ дар соли 2023 ба 3453 адад баробар гардид, ки ин нишондиҳанда дар қиёс ба соли 2015-ум 1143 адад, нисбат ба соли 2019-ум 1289 адад ва дар қиёс нисбат ба соли 2022-юм 651 адад қорхонаи саноатӣ зиёд мебошад.

Ҳамин тавр, баробари зиёд гардидани шумораи қорхонаҳои саноатӣ, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ низ бамақсад зиёд гардида, дар маҷмӯъ, ба таъмини шаҳрвандон бо ҷойҳои нави қорӣ ва ба роҳ мондани қорқарди бештари ашёи хоми ватанӣ, инчунин сол то сол афзоиш ёфтани ҳаҷми содирот ва зиёд гардидани қисми даромади буҷети давлатӣ ба рушди иқтисодиёти миллӣ заминаи мусоид гузошта истодааст.

### Диаграммаи 3.1.2. – Нишондиҳандаҳои асосии соҳаи саноат дар соли 2023



Сарчашма: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон (маҷмуаи оморӣ). Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2024. – С.9.

Агар ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатиро дар соли 2023-юм нисбат ба соли 2019-ум муқоиса намоем, маълум мегардад, ки ба маблағи 17041 млн. сомонӣ ва дар қиёс нисбат ба соли 2022-юм ба маблағи 3869 млн. сомонӣ бештар гардидааст.

Дар доираи ҳадафи стратегӣ оид ба саноатикунони босуръат, дар панҷ соли охир ҳаҷми маҷмуи маҳсулоти саноатии кишвар аз 27,0 млрд сомонӣ ба 53,0 млрд сомонӣ расонида шуда, қариб ду баробар афзоиш ёфтааст. Ин нишондиҳанда шаҳодати рушди устувор ва таҳаввулоти босуръати соҳаи саноат дар Тоҷикистон мебошад. Дар ҳамин давра, беш аз 2040 корхонаҳои саноатӣ таъсис дода шуда, барои шаҳрвандон зиёда аз 74 ҳазор ҷойи нави корӣ фароҳам оварда шуд. Танҳо дар соли 2024-ум, 740 коргоҳу корхонаи нави истеҳсоли бунёд гардида, дар маҷмуъ қариб 20 ҳазор ҷойи нави корӣ ташкил карда шудааст, ки ин иқдомҳо нақши муҳими саноатикунони кишварро дар рушди иқтисоди миллӣ ва беҳтар намудани сатҳи зиндагии аҳоли нишон медиҳанд.

Давоми солҳои 2019-2022-юм 550 корхонаи саноатӣ таъсис дода шудааст, ки аз инҳо 106 корхона дар соҳаи саноати хӯрокворӣ, 121 корхона дар соҳаи саноати сабук, 116 корхона дар соҳаи саноати сохтмон, 99 корхона

дар соҳаи саноати мошинсозӣ ва 9 корхона дар дигар соҳаҳои саноат таъсис дода шуданд. Аксари корхонаҳое, ки тайи солҳои 2019-2022-юм таъсис дода шуданд бо таҷҳизоту технологияҳои муосир мучахҳаз гардонида шуда, маҳсулоти дорои арзиши баланди иловашуда истеҳсол менамоянд.

Чи тавре ки ибраз гардид дар шароити имрӯзаи иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо зиёд гардидани шумораи корхонаҳои саноатӣ, афзоиши мунтазами ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ низ таъмин гардида истодааст. Ин ҷо дар ҷадвали 3.1.2. динамикаи ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ аз рӯйи соҳаҳои асосии саноат дар давоми солҳои 2015–2023 нишон дода шудааст.

**Ҷадвали 3.1.2. – Динамикаи ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ аз рӯйи соҳаҳои асосии саноат дар солҳои 2015–2023**

(млн. сомонӣ)

| Нишондиҳандаҳо:                                           | Солҳо: |       |       |       |       |       |       |       |       | 2023/<br>2015<br>+,- |
|-----------------------------------------------------------|--------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|----------------------|
|                                                           | 2015   | 2016  | 2017  | 2018  | 2019  | 2020  | 2021  | 2022  | 2023  |                      |
| Тамоми саноат                                             | 12196  | 15090 | 20029 | 23894 | 27613 | 30890 | 38829 | 43025 | 46857 | 34661                |
| Саноати истихроҷи маъдан                                  | 1641   | 3004  | 4524  | 4686  | 4853  | 4309  | 8409  | 8906  | 9336  | 7695                 |
| Истихроҷи маводҳои энергетикӣ                             | 202    | 222   | 298   | 331   | 377   | 429   | 485   | 582   | 578   | 376                  |
| Истихроҷи маводҳои ғайри-энергетикӣ                       | 1438   | 2782  | 4226  | 4355  | 4476  | 3880  | 7924  | 8324  | 8758  | 7320                 |
| Саноати коркард                                           | 8006   | 9368  | 11776 | 13520 | 15952 | 19054 | 22313 | 26497 | 28537 | 20531                |
| Истеҳсоли маҳсулоти ҳӯрокворӣ, аз ҷумла нӯшокҳо ва тамоку | 3482   | 3690  | 4304  | 4900  | 5399  | 7089  | 7608  | 10383 | 11621 | 8139                 |
| Истеҳсоли маҳсулоти нассочӣ ва дӯзандагӣ                  | 1292   | 1520  | 2354  | 2479  | 2636  | 2870  | 4096  | 4720  | 4500  | 3208                 |
| Истеҳсоли чарм, маснуот аз чарм ва истеҳсоли пойафзол     | 41     | 49    | 57    | 63    | 71    | 91    | 120   | 137   | 133   | 92                   |
| Коркарди ҷӯбу тахта ва истеҳсолоти маснуот аз ҷӯб         | 77     | 103   | 119   | 138   | 148   | 142   | 125   | 147   | 203   | 126                  |
| Истеҳсоли селулозаю коғаз, ғаёлияти табу нашр             | 143    | 115   | 142   | 241   | 260   | 182   | 210   | 272   | 417   | 274                  |
| Истеҳсоли кимиёвӣ                                         | 86     | 95    | 107   | 147   | 154   | 182   | 268   | 439   | 602   | 516                  |
| Истеҳсоли металлургӣ ва истеҳсоли маснуоти тайёри филизӣ  | 1450   | 1850  | 2187  | 2708  | 3874  | 4978  | 5967  | 6093  | 6486  | 5036                 |
| Мошинсозӣ                                                 | 93     | 114   | 142   | 203   | 308   | 201   | 392   | 588   | 627   | 534                  |
| Истеҳсолу тақсими неруи барқ, об, газ ва гармӣ            | 2549   | 2718  | 3729  | 5688  | 6808  | 7527  | 8107  | 7622  | 8984  | 6435                 |

Сарчашма: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – С. 14-15.

Дар давоми солҳои 2015–2023 соҳаҳои муҳими саноат, аз ҷумла саноати коркард, саноати истихроҷи маъдан, саноати металлургӣ, истихроҷи маводҳои ғайриэнергетикӣ, истеҳсоли маҳсулоти тайёри филизӣ, ҳамчунин истеҳсол ва тақсими неруи барқ, об, газ ва гармӣ ба таври назаррас афзоиш ёфтаанд.



Афзоиши ҳаҷми истеҳсолот дар соҳаҳои иқтисодиёт, бахусус самаранок истифодабарии захираҳои табиӣ ба бештар гардидани сатҳи рушди иқтисодии кишвар ва таъмини истиклоли энергетикӣ заминаи созгор мегузорад. Илова бар ин, дар истеҳсолот васеъ истифода бурдани технологияҳои инноватсионӣ, дастгирии ташаббусҳои созандаи соҳибкорон дар самти коркарди бештари ашёи хоми ватанӣ ва ҷиҳати ҳавасманд намудани фаъолияти навоарӣ тадбирҳои зарурӣ роҳандозӣ гардида истодаанд» [17].

Дар баробари ин, чи тавре болотар мавриди таҳлили ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар соли 2023-юм маълумот дода шуд, ин нишондиҳанда дар ин давра ба 46857 млн. сомонӣ расонида шуд, ки дар қиёс нисбат ба соли 2015-ум ба маблағи 30087 млн. сомонӣ, нисбат ба соли 2019-ум ба маблағи 17041 млн. сомонӣ ва нисбат ба соли 2022-юм ба маблағи 3869 млн. сомонӣ зиёд мебошад. Гарчанде саноати истихроҷи маъдан давоми солҳои 2021–2023 сатҳи истеҳсолотро бо натиҷаҳои мусбат ҷамъбаст намуда бошад ҳам, аммо давоми солҳои 2015–2020 ҳаҷми истихроҷи маъдан дар қиёс нисбат ба солҳои 2021–2023 ниҳоят кам мушоҳида мегардад. Барои мисол, агар давоми солҳои 2021–2023 ҳаҷми истихроҷи маъдан 26651 млн. сомонино ташкил дода бошад, ин нишондиҳанда давоми солҳои 2015–2017 ҳамагӣ 9169 млн. сомонино ташкил намудааст, ки фарқият дар ин давра 17482 млн. сомонӣ ё ин ки бештар аз 2,9 баробарро ташкил медиҳад. Агар ҳамин нишондиҳандаро давоми солҳои 2018–2020 ҳисоб намоем, маълум мегардад, ки дар ин давра ҳаҷми истихроҷи маъдан 13848 млн. сомонино ташкил намудааст, ки нисбат ба солҳои 2021–2023 ба маблағи 12803 млн. сомонӣ ё ин ки 52 фоиз кам мебошад.

Ҳаҷми истихроҷи маводҳои энергетикӣ дар соли 2023-юм ба 578,0 млн. сомонӣ расонида шудааст, ки нисбат ба соли 2015 ба маблағи 376,0 млн. сомонӣ ё ин ки наздик ба се баробар афзоиш ёфтааст. Ҳамзамон, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноати коркард дар давраи таҳлилшаванда ба 28537,0 млн. сомонӣ баробар гардида, дар қиёс нисбат ба соли 2015-ум ба маблағи 20531,0 млн. сомонӣ ё ин ки бештар аз сеюним баробар афзоиш ёфтааст.

Истеҳсоли маҳсулоти хурока, аз ҷумла нӯшокиҳо ва тамоку дар давраи таҳлилшаванда пайваста афзоиш ёфта, соли 2023-юм ба маблағи 11621,0 млн. сомонӣ баробар гардидааст, ки нисбат ба соли 2015-ум 8139,0 млн. сомонӣ ё ин ки 3,3 баробар зиёд мебошад.

Истеҳсоли маҳсулоти нассочӣ ва дузандагӣ дар давоми солҳои 2015–2023 ба 4500,0 млн. сомонӣ баробар гардида, дар қиёс нисбат ба соли 2015 ба маблағи 3208,0 млн. сомонӣ ё ин ки наздик ба сеюним баробар афзоиш ёфтааст. Бояд гуфт, ки солҳои охир хусусан аз соли 2021-ум сар карда афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти нассочӣ ва дузандагӣ бо нишондиҳандаи назаррас афзоиш ёфта истодааст. Барои мисол, агар соли 2021-ум ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти нассочӣ ва дузандагӣ ба 4096,0 млн. сомонӣ расонида шуда бошад, ин нишондиҳанда соли 2020-ум маблағи 2870,0 млн. сомониро ташкил медод, ки танҳо дар давоми як сол ба маблағи 1226,0 млн. сомонӣ ё ин ки 142,7 дарсад зиёд гардидааст.

Дар ин давра, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти металлургӣ ва истеҳсоли маснуоти тайёри филизӣ низ ба маблағи 5036 млн. сомонӣ зиёд гардидааст, ки дар соли 2023 нисбат ба соли 2015-ум наздик ба 4,5 баробар зиёд мебошад.

Барои таъмини рушди устувор вобаста ба шароити иқтисодии миллий зарур аст, ки чораҳои иловагӣ, аз қабилӣ дастгирии молиявӣ, омӯзиши кадрҳои баландихтисос ва таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ амалӣ гарданд.

Дар заминаи эълон гардидани солҳои 2022-2026 “Солҳои рушди соҳаи саноат” таъмин намудани суръати рушди истеҳсолот, бунёд гардидани ҷойҳои нави корӣ ва зиёд намудани зерсохторҳои корхонаҳои саноатӣ, аз ҷумлаи хусусиятҳои хоси давраи рушди саноати Тоҷикистон маҳсуб меёбанд.

Солҳои охир нишондиҳандаи рушди саноат дар минтақаҳои кишвар низ тамоюли мусбӣ дошта, корхонаҳои нави саноатӣ бунёд шуда истодаанд. Новобаста аз он ки дар ҷойгиркунонии қувваҳои истеҳсоли ва таъсиси корхонаҳои нав дар сатҳи минтақаҳо нобаробарӣ дида мешавад, вале дар маҷмӯъ рушди истеҳсолоти саноатӣ дар заминаи иқтидорҳои мавҷуда таъмин

карда шуда истодааст. Маълумот оид ба ҳаҷми истеҳсолоти саноатӣ дар чадвали 3.1.3 нишон дода шудааст.

Дар доираи татбиқи ҳадафҳои миллӣ ва андешидани тадбирҳои судманди роҳбарияти олии Ҳукумати мамлакат соли 2023-юм ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ба маблағи 46857,0 млн. сомонӣ расонида шуд, ки дар қиёс нисбат ба соли 2015 ба маблағи 34661,0 млн. сомонӣ ё ин ки 3,8 баробар зиёд гардидааст.

**Чадвали 3.1.3. – Динамикаи ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ дар минтақаҳо  
(бо нархҳои дахлдори сол)**

(млн. сомонӣ)

| Нишондиҳандаҳо      | Солҳо: |        |         |         |         |         |         |         |         | 2023/<br>2015<br>+,- |
|---------------------|--------|--------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|----------------------|
|                     | 2015   | 2016   | 2017    | 2018    | 2019    | 2020    | 2021    | 2022    | 2023    |                      |
| Ҷумҳурии Тоҷикистон | 12196  | 15090  | 20029   | 23894   | 27613   | 30890   | 38829   | 43025   | 46857   | 34661                |
| ВМКБ                | 111,8  | 128,8  | 193,4   | 238,3   | 249,3   | 228,8   | 315,5   | 184,1   | 214,8   | 103,0                |
| Вилояти Суғд        | 4894,2 | 7078,5 | 10066,4 | 11498,4 | 13053,6 | 15573,2 | 21064,8 | 24326,3 | 26188,1 | 21293,9              |
| Вилояти Хатлон      | 4621,2 | 5047,7 | 6753,1  | 7294,0  | 8661,1  | 8998,3  | 10333,0 | 10792,5 | 11841,2 | 7220                 |
| Шаҳри Душанбе       | 1350,7 | 1461,8 | 1659,0  | 2664,9  | 2753,4  | 2800,6  | 3339,4  | 3535,9  | 4265,1  | 2914,4               |
| НТҚ                 | 1218,1 | 1373,2 | 1357,1  | 2198,5  | 2895,6  | 3289,4  | 3776,3  | 4186,1  | 4347,8  | 3129,7               |

Сарчашма: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – С. 9.

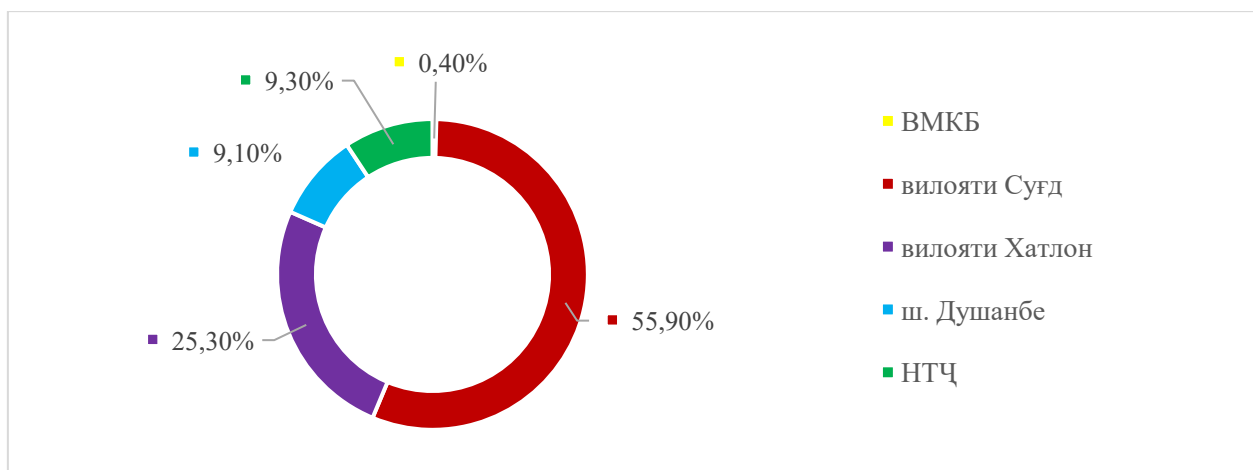
Аз маълумоти дар чадвали 3.1.3. нишон додашуда бар меояд, ки ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар минтақаҳои кишвар сол то сол афзоиш ёфта истодааст ва ҳиссаи бештари он ба вилояти Суғд рост меояд. Агар соли 2023-юм ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар вилояти Суғд ба маблағи 26188,1 млн. сомонӣ иҷро гардида бошад, ин нишондиҳанда соли 2015-ум маблағи 4894,2 млн. сомонино ташкил додааст, ки дар ин давра афзоиш 21293,9 млн. сомонӣ ё ин ки бештар аз панҷ баробарро ташкил медиҳад.

Ҳиссаи истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар вилояти Суғд соли 2015-ум бештар аз 40,0 дарсади ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ташкил додааст, соли 2016-ум ин нишондиҳанда ба 46,9 дарсад, соли 2017-ум ба 50,2 дарсад, соли 2018-ум ба 48,1 дарсад ва давоми солҳои

минбаъда, махсусан солҳои 2021-2023 дар ҳудуди бештар аз 54 дарсад то наздик ба 56 дарсад баробар гардидааст.

### Диаграммаи 3.1.3. – Ҳиссаи минтақаҳо дар қиёс ба ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ дар соли 2023

(бо фоиз)



Сарчашма: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – С. 9.

Дар вилояти Хатлон низ ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ сол то сол тамоюли афзоиш ёбиро дошта, соли 2023-юм ба маблағи 11841,2 млн. сомонӣ маҳсулоти саноатӣ истеҳсол карда шудааст, ки ин нишондиҳанда дар соли 2015-ум маблағи 4621,2 млн. сомони ро ташкил меод, яъне дар ин давра афзоиш 7220, 0 млн. сомонӣ ё ин ки бештар аз 2,5 баробарро ташкил медиҳад.

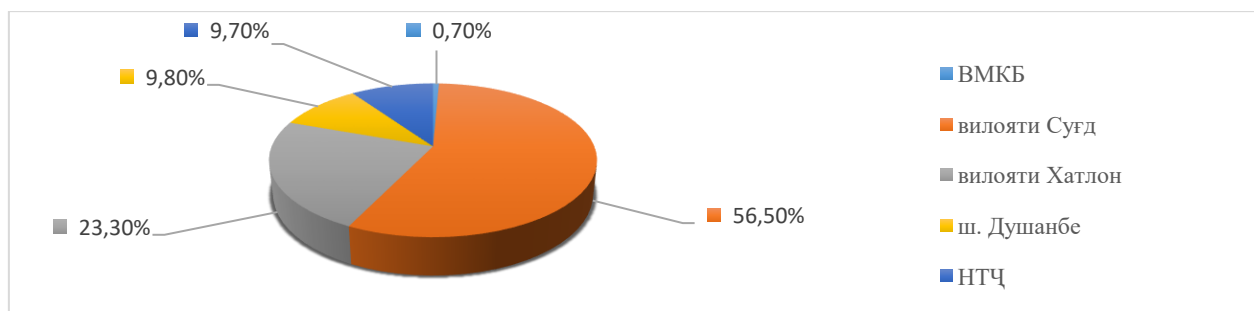
Дар натиҷаи андешидани тадбирҳои самарабахш дар давоми соли 2024-ум ҳаҷми ММД-и кишвар ба 153402,2 млн. сомонӣ баробар гардид, ки нисбат ба соли 2023-юм ба маблағи 22609,7 млн. сомонӣ ё ин ки 17,3 дарсад зиёд мебошад. Дар ин давра ҳиссаи истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ба 25921,0 млн. сомонӣ расонида шуд, ки нисбат ба соли 2023 ба маблағи 4777,9 млн. сомонӣ ё ин ки 22,6 дарсад зиёд гардидааст.

Дар ин давра яъне соли 2024-ум ҳиссаи истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар вилояти Суғд бештар аз 14645,3 млн. сомонӣ ё ин ки 56,5 дарсади ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатии Ҷумҳуриро ташкил дод, ки дар қиёс нисбат ба соли 2023 ба маблағи 2826,3 млн. сомонӣ ё ин ки бештар аз 23,9 дарсад зиёд

гардидааст. Ҳиссаи минтақаҳо дар қиёс ба ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ дар соли 2024-ум тавассути диаг. 3.1.4. нишон дода мешавад.

### Диаграммаи 3.1.4. – Ҳиссаи минтақаҳо дар қиёс ба ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ дар соли 2024

(бо фоиз)



Сарчашма: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – С. 20.

Дар вилояти Хатлон низ ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ сол то сол тамоюли афзоиш ёбиро дошта, соли 2024-ум 23,3 дарсад ё ин ки ба маблағи 6039,6 млн. сомонӣ маҳсулоти саноатӣ истеҳсол карда шудааст, ки ин нишондиҳанда дар соли 2015-ум маблағи 4621,2 млн. сомониро ташкил медод, яъне дар ин давра афзоиш 1418, 4 млн. сомонӣ ё ин ки бештар аз 4,2 баробарро ташкил медиҳад.

Гарчанде ҳиссаи истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар вилояти Хатлон нисбат ба ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатии кишвар сол то сол кам гардида истода бошад ҳам, вале аз рӯйи ҳисоби маблағ пайваستا афзоиш ёфта истодааст. Чуночи соли 2015-ум ҳиссаи истеҳсоли маҳсулоти саноатии вилояти Хатлон 37,8 дарсади ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатии ҷумҳуриро ташкил додааст, ки дар ин давра, ин нишондиҳанда ба 4621,2 млн. сомонӣ баробар буд.

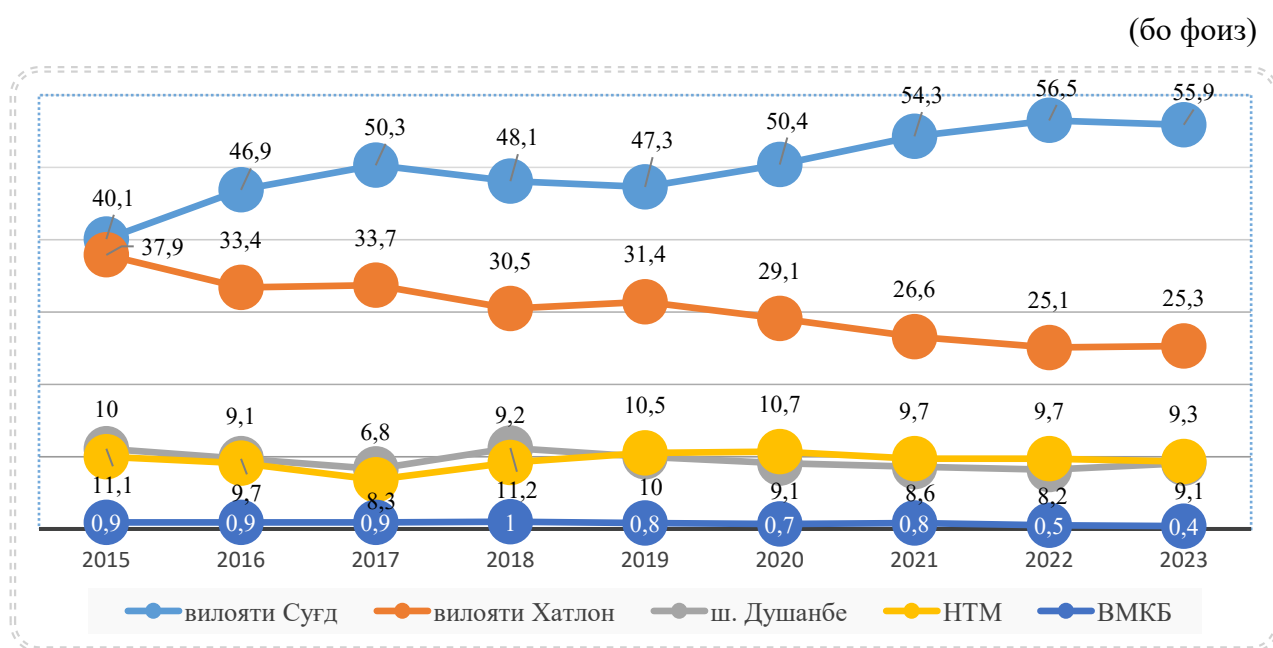
Соли 2016-ум ҳиссаи истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ба 33,4 дарсад ё ин ки ба маблағи 5047,7 млн. сомонӣ, соли 2017-ум 33,7 дарсад ё ин ки ба маблағи 6753,1 млн. сомонӣ, соли 2018-ум 30,5 дарсад ё ин ки ба маблағи 7294,0 млн. сомонӣ ва соли 2019-ум 31,3 дарсад ё ин ки ба маблағи 8661,1 млн. сомонӣ, инчунин давоми солҳои минбаъда, махсусан солҳои 2020-2023 мутаносибан аз

29,1 дарсад то 25,2 дарсади ё ин ки аз 8998,3 млн. сомони соли 2020 то 11841,2 млн. сомонӣ дар соли 2023 иҷро гардидааст.

Бояд гуфт, ки танҳо дар вилояти Хатлон давоми солҳои 2020-2023 ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ аз 8998,3 млн. сомонӣ то 11841,2 млн. сомонӣ расонида шудааст, ки дар ин давра афзоиш 2842,9 млн. сомонӣ ё ин ки 31,6 дарсадро ташкил медиҳад.

Бояд таъкид сохт, ки маҳсулоти саноати инноватсионӣ низ дар корхонаҳои вилоят ва МОИ “Суғд” истеҳсол карда шуда, аксари онҳо барои содирот пешниҳод карда мешаванд. Аммо, маҳсулоти инноватсионии дар вилоят истеҳсолшаванда дар ҳаҷми на он қадар зиёд истеҳсол шуда истодааст ва мувофиқи маълумоти омӯрӣ дар ҳаҷми умумии маҳсулоти минтақавии саноатӣ ҳиссаи назаррас надорад.

**Диаграммаи 3.1.5. – Ҳиссаи минтақаҳо дар қиёс ба ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ дар давоми солҳои 2015-2023**



Сарчашма: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – С. 9.

Аз маълумоти диаграммаи 3.1.5 мушоҳида карда мешавад, ки чунин ҳолати афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ба вилояти Суғд рост меояд. Яъне агар соли 2015-ум ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатии вилоят маблағи 4894,2 млн. сомонӣ ё ин ки 40,1 дарсади ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти

саноатии кишварро ташкил дода бошад, ин нишондиҳанда дар соли 2023-юм ба 26188,1 млн. сомонӣ ё ин ки 55,9 дарсади ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатии мамлакатро ташкил додааст.

Чунон ки болотар қайд гардид, гарчанде ҳиссаи вилояти Хатлон дар ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ сол то сол тамоюли камшавиро дошта бошад ҳам, ҳаҷми истеҳсолот бо дар назардошти арзиши пулӣ мунтазам афзоиш ёфта истодааст. Масалан, агар соли 2015-ум ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатии вилоят 4621,2 млн. сомонино ташкил дода бошад, ин нишондиҳанда то соли 2023 ба маблағи 11841,2 млн. сомонӣ таъмин гардидааст, яъне 7220,0 млн. сомонӣ ё беш аз 2,5 баробар зиёд шудааст. Ин раванд аломатҳои мусбатеро дар самти таъмини рушди босуръати истеҳсолот бо ҷалби сармоягузори ва татбиқи технологияҳои наву пешрафта ифода менамояд.

Ҳиссаи шаҳри Душанбе ва ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ дар ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ нисбатан кам мушоҳида гардида, дар ҳудуди 8 то 11 дарсадро ташкил намудааст. Соли 2017-ум ҳиссаи шаҳри Душанбе дар ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ба 8,3 дарсад ва ноҳияҳои тобеи марказ ба 6,8 дарсад баробар гардид, ки нисбати солҳои гузашта ва солҳои баъдӣ низ хеле нишондиҳандаи пасттар мушоҳида мегардад.

Бояд гуфт, ки сол то сол баробари андешидани тадбирҳои судманди роҳбарияти Ҳукумати мамлакат, ба монанди таъмини маблағгузори мақсаднок, пешбинӣ гардидани имтиёзҳои андозию гумрукӣ ва таҷдиду азнавсозии дастгоҳу таҷҳизотҳои истеҳсолӣ ва истифодаи технологияҳои инноватсионӣ, зиёдшавии ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ҳам дар шаҳри Душанбе ва ҳам дар ноҳияҳои тобеи марказ таъмин гардида истодааст.

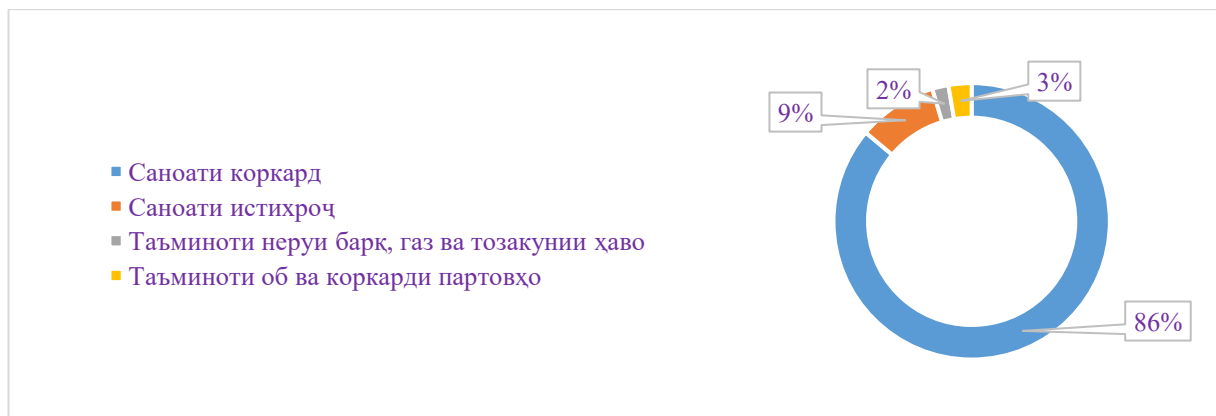
Барои мисол, агар соли 2015-ум ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар шаҳри Душанбе маблағи 1350,7 млн. сомонино ташкил дода бошад, ин нишондиҳанда соли 2023-юм ба маблағи 4265,1 млн. сомонӣ баробар гардида, ба маблағи 2914,4 млн. сомонӣ ё ин ки 3,2 баробар нисбат ба соли 2015-ум зиёд гардидааст.

Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар ноҳияҳои тобеи марказ сол то сол зиёд гардида, соли 2015-ум маблағи 1218,1 млн. сомониро ташкил дода, соли 2023 ба маблағи 4347,8 млн. сомонӣ баробар гардидааст, ки дар ин давра ин нишондиҳанда ба маблағи 3129,7 млн. сомонӣ ё ин ки бештар аз 3,5 баробар зиёд гардидааст.

Зимнан, Сарвари давлат қайд намуданд, ки: «...суръати миёнасолонаи рушди соҳа дар ин давра дар сатҳи 15 фоиз таъмин гардид, ки бо дарназардошти имконияту иқтидорҳои мавҷуда барои ноил шудан ба ҳадафи саноатикунонии босуръати кишвар ҳанӯз нокифоя мебошад. Хотирнишон месозам, ки суръати рушди соҳа ҳар сол на кам аз 20 фоиз бояд таъмин карда шавад. Аз ин лиҳоз, ба Вазорати саноат ва технологияҳои нав, дигар вазорату идораҳо ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ супориш дода мешавад, ки дар ҳамкорӣ бо бахши хусусӣ ҷиҳати фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди истеҳсолоти саноатӣ тадбирҳои иловагӣ андешанд» [17].

### Диаграммаи 3.1.6. – Ҳиссаи соҳаҳои саноат дар муқоиса ба шумораи умумии корхонаҳои истеҳсолӣ дар соли 2024

(бо фоиз)



Сарчашма: Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон январ–сентябри 2024, саҳ. 21. [16].

Вобаста ба ин, дар давоми соли 2024-ум дар ҷумҳурӣ 3774 коргоҳу корхонаҳои истеҳсолӣ, аз ҷумла дар соҳаҳои истихроҷ 351 адад ё ин ки 9,3 дарсад, саноати коркард 3249 адад ё ин ки 86,1 дарсад, таъминоти неруи барқ, газ, буғ ва тозакунии ҳаво 72 адад ё 1,9 дарсад ва таъминоти об ва коркарди партовҳо 102 адад ё ин ки 2,7 дарсадро ташкил медиҳад, фаъолият доштанд.



Аз рӯйи таҷрибаи кишварҳои мутараққӣ, ки дар шароити пешрафти илму техника, иқтисоди рақамиро асоси вусъат бахшидани неруи инсонӣ баҳо медиҳанд, бинобар ин, ба дастовардҳои бешумори иқтисодӣ, махсусан истифодаи технологияи муосир дар низоми молия ва истеҳсолот ноил гардидаанд. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон низ бо мақсади татбиқи ҳадафҳои стратегӣ, солҳои 2025-2030-ро “Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия” эълон намудаанд.

Таърих гувоҳ аст, ки кишварҳои рушдёфта аллакай дар марҳалаи баъдисаноатӣ қарор дошта, соҳаи хизматрасонӣ дар доираи он вобаста ба таркиби иқтисод нақши асосиро иҷро менамояд. Чунки бо технологияҳои иттилоотии муосир ҷомеа ҳамеша дар ҳоли пешрафт буда, тавассути истифодаи самараноки он шаффофияти амалиёти молиявӣ таъмин мегардад.

Вобаста ба ин, пажӯҳишгарони ватанӣ С.Ҷ. Комилов, Ш.К. Садикова ва Д.А. Ходиев қайд менамоянд, ки: «...шароити муосир, ки бо динамизм ва сатҳи баланди номуайяний аз ҳар давраи замони дида бештар фарқ мекунад, воқеан, унвони ба худ шоистаеро касб намудааст – иқтисоди рақамӣ»[55, с.39].

Бо дарназардошти пешрафти соҳаҳои асосии иқтисодии миллий, ҳоло низ бисёре аз корхонаҳои саноатии амалкунанда ба таъмиру навсозӣ ва таҷҳизоти техникаи муосир ниёзи бештар доранд. Тибқи маълумоти Барномаи давлатии рушди соҳа, айни ҳол танҳо 34 дарсади қисми ғаёли фондҳои корхонаҳо ба сатҳи технологияи замонавӣ ҷавобгӯ мебошанд, 35 дарсади корхонаҳо бояд таъмиру навсозӣ шаванд ва 31 дарсади таҷҳизот бояд пурра иваз карда шаванд.

Солҳои охир саноати маъданҳои кӯҳӣ ва металлҳои қимматбаҳо ҳамчун яке аз соҳаҳои калидӣ бо таъсиси комплексҳои бузурги саноатӣ ба таври назаррас рушд кардааст. Корхонаҳои соҳа дар соли 2021-ум ҳаҷми истеҳсоли маҳсулотро ба 12,4 миллиард сомонӣ расонида, ҳамзамон содироти маҳсулот ба 15,1 млрд. сомонӣ расонида шуд, ки ин нишондодҳо шаҳодати иқтидори баланди истеҳсоли ва имкониятҳои содиротии соҳа мебошанд. Маълумотҳои ҷадвали 3.1.4. нишон медиҳанд, ки дар давраи таҳлилшаванда ҳаҷми

истеҳсоли ангишт ба таври назаррас афзоиш ёфтааст. Ин афзоиш ба натиҷаи татбиқи стратегияҳои рушди индустриалӣ ва инноватсионӣ, инчунин қорӣ намудани таҷҳизоти муосири истеҳсолот вобаста мебошад. Корхонаҳои соҳа бо назардошти талаботи бозор ва зарурати баланд бардоштани рақобатпазирӣ иқтидорҳои иловагии истеҳсолиро бо технологияҳои пешрафта ва инфрасохтори муосир бунёд мекунад.

#### **Ҷадвали 3.1.4. – Нишондиҳандаҳои корхонаҳои саноати истихроҷи**

#### **Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2000-2023**

| Нишондиҳандаҳо                                     | Солҳо: |        |        |        |        |        |        |        |        | 2023/<br>2000<br>+,- |
|----------------------------------------------------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|----------------------|
|                                                    | 2000   | 2016   | 2017   | 2018   | 2019   | 2020   | 2021   | 2022   | 2023   |                      |
| Ангишт, ҳаз. тонна                                 | 22,2   | 1361,4 | 1759,7 | 1907,0 | 2027,8 | 2029,1 | 2088,7 | 2393,6 | 2084,2 | 2062,0               |
| аз ҷумла:                                          |        |        |        |        |        |        |        |        |        |                      |
| Ангиштсанг, ҳаз. тонна                             | 9,1    | 1311,0 | 1707,0 | 1841,9 | 1963,8 | 1891,2 | 1931,1 | 2192,3 | 1888,4 | 1879,3               |
| Ангишти бўр, ҳаз. тонна                            | 13,1   | 50,4   | 54,4   | 65,1   | 64,0   | 77,9   | 96,3   | 139,7  | 130,4  | 117,3                |
| Ангишти антрацит, ҳаз. тонна                       | -      | 36     | 26     | 0,0    | 0,0    | 60,0   | 61,3   | 61,6   | 65,4   | +65,4                |
| Нафт (якҷоя бо гази моеъ) (конденсант), ҳаз. тонна | 18,4   | 25,0   | 23,4   | 23,6   | 23,3   | 24,5   | 24,6   | 24,9   | 18,0   | -0,4                 |
| аз ҷумла:                                          |        |        |        |        |        |        |        |        |        |                      |
| Нафт, ҳаз. тонна                                   | 18,4   | 25,0   | 23,4   | 23,6   | 23,3   | 24,5   | 24,6   | 24,9   | 18,0   | -0,4                 |
| Гази табиӣ (мукаррарӣ), млн. метри мукааб          | 40,0   | 3,2    | 1,5    | 0,9    | 0,7    | 0,7    | 0,8    | 0,8    | 0,4    | -39,6                |

Сарчашма: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – С. 42.

Ҳаҷми истеҳсоли ангишт дар соли 2023 ба беш аз 2,084,2 ҳазор тонна расидааст, ки нисбат ба соли 2016 ба миқдори 722,8 ҳазор тонна ё зиёда аз 153 дарсад афзоиш ёфтааст. Ин нишондиҳанда аз рушди босуръат ва самаранокии истеҳсолоти саноатӣ шаҳодат медиҳад. Дар самти истеҳсоли ангишт иқтидорҳои иловагӣ бо ворид намудани таҷҳизоти инноватсионӣ ба роҳ монда шуда, равандҳои истеҳсоли бо диққати махсус ба сарфаи неруи барқ ва оптимизатсияи захираҳо ташкил карда мешаванд.

Ҳамзамон, ҳаҷми истеҳсоли ангиштсанг дар соли 2023-юм ба беш аз 1888,4 ҳазор тонна расид, ки нисбат ба соли 2016-ум 577,4 ҳазор тонна ё зиёда

аз 144 дарсад афзудааст. Ин нишондиҳандаҳо на танҳо ба афзоиши истеҳсолот, балки ба такмили технологӣ ва идораи муосири истеҳсолот низ алоқаманд мебошад.

Илова бар ин, рушди соҳаи маъдан ва металҳо барои баланд бардоштани сатҳи иқтисодӣ, таъмини устувории энергетикӣ ва саноатикунонии кишвар нақши муҳим дорад. Барои нигоҳ доштани ин суръат ва афзоиши иқтидорҳо зарур аст, ки чораҳои ҷалби сармоягузорӣ, омодаسازی кадрҳои баландихтисос ва таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ идома ёбанд. Ин равандҳо ба рушди устувори соҳа ва тақвияти ҷойгоҳи он дар бозори ҷаҳонӣ мусоидат хоҳанд кард.

Бо дарназардошти он ки самти коркарди маъданҳои кӯҳӣ ва металҳои қиматбаҳо метавонад соҳаи саноатро бо ашёи хоми зарурӣ таъмин намояд, тақвияти фаъолияти инноватсионӣ дар ин бахш аҳаммияти хеле калон дорад. Ба ин мақсад, таъсиси инфрасохтори инноватсионӣ бо истифода аз равиши кластерӣ метавонад рушди иқтисодиро боз ҳам тақвият бахшад, зеро он имкон медиҳад ки корхонаҳо ва марказҳои таҳқиқотӣ ба ҳам наздик шуда, таҷриба ва зарфиятҳои худро байни минтақаҳои ҷумҳурӣ васеътар истифода баранд. Ин низом рушди босуръати коркарду истеҳсоли маҳсулоти нав ва баландсифати саноатиро таъмин намуда, рақобатпазирии соҳаи саноатро дар шароити минтақа боз ҳам устувортар мегардонад.

Барои расидан ба ин ҳадафҳо, таваҷҷуҳи махсус ба рушди инфрасохтори саноатӣ, ҷалби сармоягузориҳои дохилию хориҷӣ, воридоти технологияҳои пешрафта, омодаسازی кадрҳо ва фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди фаъолияти соҳибкорӣ дода шудааст.

Лозим ба ёдоварист, ки Тоҷикистон ҳанӯз дар давраи Иттиҳоди Шӯравӣ ба дастовардҳои назаррас дар соҳаи саноати сабук ва пилла ноил гардида буд, на танҳо дар қаламрави ҷумҳуриҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ, балки дар кишварҳои хориҷи дуру наздик мизочони сершумор дошт. Вобаста ба ин зарур шуморидем, ки нишондиҳандаҳои корхонаҳои саноати сабуки Ҷумҳурии

Тоҷикистонро давоми солҳои 2000 то 2023 тавассути чадвали 3.1.5 мавриди таҳлил қарор диҳем.

### Чадвали 3.1.5. – Нишондиҳандаҳои корхонаҳои саноати сабуки

#### Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2000–2023

| Нишондиҳандаҳо:                               | Солҳо: |       |       |        |       |       |        |       |       | 2023/<br>2000<br>+,- |
|-----------------------------------------------|--------|-------|-------|--------|-------|-------|--------|-------|-------|----------------------|
|                                               | 2000   | 2016  | 2017  | 2018   | 2019  | 2020  | 2021   | 2022  | 2023  |                      |
| Нахи пахта, ҳазор тонна                       | 106,8  | 85,0  | 112,3 | 98,2   | 114,7 | 119,6 | 119,8  | 127,1 | 127,4 | 20,6                 |
| Чигит, ҳазор тонна                            | 182,8  | 133,2 | 179,9 | 151,1  | 155,7 | 156,4 | 144,9  | 197,1 | 192,4 | 9,6                  |
| Тибити пахта, ҳаз. тонна                      | 5864   | 3398  | 3828  | 7607   | 2708  | 1799  | 1753   | 2480  | 3312  | -2552                |
| Улук (тораки пахта), тонна                    | 2443   | 1711  | 1780  | 2175   | 1728  | 2402  | 2777   | 2745  | 3016  | 573                  |
| Пат, тонна                                    | 4149   | 1287  | 1471  | 1583   | 1498  | 1891  | 2105   | 2325  | 2542  | -1606                |
| Пахта, тонна                                  | 717    | 5762  | 5547  | 5627   | 17214 | 28648 | 27933  | -     | -     | -                    |
| Калобаи пахтагӣ, тонна                        | 1 5005 | 8944  | 17211 | 20740  | 20912 | 17866 | 21535  | 18790 | 20339 | 5334                 |
| Газвори пахтагӣ, ҳазор метри мураббаъ         | 11 485 | 2536  | 3358  | 7512   | 6998  | 7378  | 8183   | 25626 | 24458 | 12973                |
| Маводи нобофта, ҳазор метри мураббаъ          | 1820   | 767   | 938   | 1227   | 2173  | 2224  | 2166   | 2214  | 2123  | 303                  |
| Ресмони абрешими хом, тонна                   | 87,5   | 8,1   | 6,8   | 3,8    | 8,9   | -     | -      | -     | -     | -                    |
| Газвори абрешимӣ: ҳаз. метри мураббаъ         | 253    | -     | -     | 19,4   | 21,4  | 21,9  | 22,2   | 28,8  | 37,6  | -215,4               |
| Қолин ва маснуоти қолинӣ, ҳаз. метри мураббаъ | 341,2  | 1705  | 2836  | 3407   | 3937  | 2658  | 4534   | 6401  | 5739  | 5397,8               |
| Маҳсулоти кашбофӣ, ҳаз. дона                  | 281    | 358,0 | 101,3 | 122,4  | 139,9 | 160,8 | 145,4  | 433,6 | 256,4 | -24,6                |
| Газвори кашбофӣ, тонна                        | -      | 13,5  | 9,0   | 10,5   | 8,5   | 44,5  | 55,0   | 46,9  | 29,0  | 29,0                 |
| жӯробу пайпоқ, ҳазор ҷуфт                     | 3110   | 2829  | 3752  | 5687   | 4124  | 7807  | 15409  | 14803 | 10053 | 6943                 |
| аз он кӯдакона                                | -      | 86,5  | 938,5 | 1097,6 | 126,0 | 0,0   | 3629,6 | 966,0 | 67,9  | 67,9                 |

Сарчашма: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – С. 57.

Ҳаҷми истеҳсоли нахи пахта дар соли 2023-юм 127,4 ҳазор тоннаро ташкил намудааст, ки ин нишондиҳанда нисбат ба соли 2016-ум ба миқдори 42,4 ҳазор тонна ё ин ки дар давраи таҳлилшаванда бештар аз 150 дарсад зиёд гардидааст, аммо агар ҳаҷми истеҳсоли нахи пахтаро давоми солҳои 2019-2022 ба соли 2023 муқоиса намоем, маълум мегардад, ки истеҳсоли нахи пахта дар ин давра қариб афзоиш наёфтааст.

Аз маълумотҳои чадвал бар меояд, ки дар давраи таҳлилшаванда ҳаҷми маҳсулоти саноати сабук тамоюли нобаробарӣ дошта, аксар нишондиҳандаҳо коҳишёбии сатҳи истеҳсолотро инъикос менамоянд. Ин ҳолат, аз як тараф, бо кам гардидани майдони заминҳои кишти пахта ва дар пайи он коҳиши истеҳсоли нахи пахта рабт дорад, ва аз тарафи дигар, паст будани сатҳи рақобатпазирии маҳсулоти соҳа ба коҳиши истеҳсолот таъсир гузоштааст. Илова бар ин, камбуди технологияи муосир ва набудани инфрасохтори инноватсионӣ монеаи асосии рушди босуръати соҳа гардидааст. Аз ин рӯ, дар давраи кунунӣ зарурат ба тақвияти фаъолияти инноватсионӣ, ҷалби технологияҳои нав ва бунёди инфрасохтори муосири инноватсионӣ барои баланд бардоштани рақобатпазирӣ ва тавсеаи истеҳсолот дар соҳаи саноати сабук аҳамияти аввалиндараҷа пайдо кардааст. Ин равиш метавонад заминаи рушди устувор ва таъсири мусбати иқтисодиро таъмин намояд.

Бояд гуфт, ки соли 2023-юм ҳаҷми истеҳсоли калобаи пахтагин ба 20339 тонна баробар гардид, ки ин нишондиҳанда нисбат ба соли 2016-ум ба миқдори 11395 тонна ё ин ки бештар аз 127 дарсад зиёд гардидааст. Ғайр аз ин, дар соли 2023-юм ҳаҷми газвори пахтагин ба миқдори 24458 ҳазор метри мураббаъ истеҳсол карда шудааст, ки дар қиёс нисбат ба соли 2016-ум 21922 ҳазор метри мураббаъ ё ин ки наздик ба даҳ баробар зиёд мебошад. Дар натиҷаи андешидани тадбирҳои зарурӣ давоми солҳои 2022-2023 истеҳсоли газвори пахтагин ба таври назаррас афзоиш ёфт.

Агар ин нишондиҳандаро дар соли 2022 нисбат ба соли 2021 муқоиса намоем, маълум мегардад, ки ҳаҷми истеҳсоли газвори пахтагин дар соли 2022 ба 25626 ҳазор метри мураббаъ ва дар соли 2021 ба 8183 ҳазор метри мураббаъ мерасид, яъне дар давоми як сол ҳаҷми истеҳсоли ин намуди маҳсулот 17443 ҳазор метри мураббаъ ё ин ки 3,1 баробар зиёд гардидааст.

Дар баробари ин, истеҳсоли қолин ва маснуоти он дар давоми соли 2023-юм ба 5739 ҳазор метри мураббаъ баробар гардидааст, ки дар қиёс нисбат ба соли 2016-ум ба миқдори 4034 ҳазор метри мураббаъ ё ин ки бештар аз 3,3 баробар зиёд гардидааст.

Дар соли 2023-юм ҳаҷми истеҳсоли чуробу паймоқ ба 10953 ҳазор чуфт баробар гардид, ки ин миқдори маҳсулот нисбат ба соли 2016-ум ба миқдори 7224 ҳазор чуфт ё ин ки бештар аз 3,5 баробар зиёд истеҳсол карда шудааст.

Бо дарназардошти он, ки дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон 46,7 дарсади қувваи кориро занон ташкил медиҳанд ва рушди саноати сабук яке аз масъалаҳои муҳим ба шумор меравад, бинобар ин, баробарии гендерӣ дар соҳаи саноат низ муҳим арзёбӣ мегардад. Вобаста ба ин, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар тақмили заминаҳои ҳуқуқӣ барои ноил шудан ба баробарии гендерӣ ба дастовардҳои назаррас ноил гардидааст.

Саноати масолеҳи сохтмонӣ яке аз соҳаҳои афзалиятнок ва стратегӣ маҳсуб ёфта, он дар рушди иқтисод ва таъмин намудани эҳтиёҷоти дохилӣ бо масолеҳи сохтмонӣ нақши муҳим дорад. Дар соли 2021 корхонаҳои соҳа бо арзиши умумии 3,7 миллиард сомонӣ маҳсулот истеҳсол намуданд, ки ин нишондиҳандаи назаррас дар сатҳи истеҳсолоти миллӣ ба шумор меравад. Ҳамзамон, Тоҷикистон дар муддати кӯтоҳ тавонист аз кишвари асосан воридкунандаи семент ва дигар масолеҳи сохтмонӣ ба кишвари содиркунандаи ин намуди маҳсулоти сохтмонӣ табдил ёбад, ки ин гувоҳи рушди устувор ва тавсеаи иқтидорҳои истеҳсолии соҳа ба ҳисоб меравад.

Ба андешаи мо, чунин тартиб имкон медиҳад, ки самтҳои беҳтарини фаъолият соҳаи саноат интихоб гардида, коркарди бештари ашёи хоми ватанӣ бо технологияҳои муосир ба роҳ монда шаванд. Дар амал қорӣ намудани натиҷаҳои ба дастовардашудаи зеҳни сунъӣ ба васеъ истифода гардидани технологияи муосир дар шароити корхонаҳои саноатӣ ва таъмини фаъолияти самараноки онҳо, хусусан мавриди рақамикунонии раванди истеҳсолот, ташкили хатҳои нави технологӣ дар шароити имрӯза муҳим арзёбӣ мегарданд ва ин раванд ба беҳтар гардидани сифати молу маҳсулот мусоидат менамояд.

Илова бар ин, тақвияти иқтидори истеҳсолӣ, қорӣ намудани технологияҳои муосир ва афзоиши рақобатпазирии маҳсулот дар бозорҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ барои таъмини рушди минбаъдаи соҳаи истеҳсоли масолеҳи сохтмонӣ аҳаммияти калони иқтисодӣ дорад. Ин раванд бояд бо

дастгирии сиёсати давлатӣ ва ҷалби сармоягузории дохилию хориҷӣ амалӣ гардад то ин ки иқтисодии истеҳсолии саноат боз ҳам устувортар ва пурқувваттар гардад. Бо дарназардошти муҳим будани ин самти фаъолият динамикаи истеҳсоли маҳсулоти саноати сохтмониро дар ҷадвали 3.1.6. пешкаш менамоем.

**Ҷадвали 3.1.6. – Динамикаи истеҳсоли масолеҳи саноати сохтмон дар  
Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2016–2023**

| Нишондиҳандаҳо                                      | Солҳо: |        |        |        |        |        |        |        | 2023/<br>2016<br>+,- |
|-----------------------------------------------------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|----------------------|
|                                                     | 2016   | 2017   | 2018   | 2019   | 2020   | 2021   | 2022   | 2023   |                      |
| Семент, ҳазор тонна                                 | 2001   | 3121   | 3844   | 4202   | 4243   | 4280   | 4353   | 4456   | 2455                 |
| Клинкер, ҳазор тонна                                | 780,9  | 1126,6 | 1211,5 | 1445,0 | 1558,4 | 1609,4 | 1553,7 | 1535,1 | 754,2                |
| Оҳаки сохтмон, ҳазор тонна                          | 15,3   | 15,0   | 16,8   | 12,6   | 17,6   | 19,9   | 35,6   | 76,7   | 61,4                 |
| Гулгач, ҳазор тонна                                 | 9,0    | 9,2    | 10,0   | 10,0   | 8,2    | 12,5   | 15,1   | 15,5   | 6,5                  |
| Ҳишти бинокорӣ, млн. дона                           | 116,0  | 116,3  | 128,6  | 156,3  | 163,6  | 170,5  | 182,3  | 205,9  | 89,9                 |
| Оҳану бетони васлшаванда, ҳазор метри мукааб        | 50,3   | 56,1   | 28,5   | 18,2   | 15,5   | 12,9   | 13,6   | 15,6   | -34,7                |
| Тахтаҳои асбесту сементӣ (шифер), млн. тахтаи шартӣ | 0,1    | 0,3    | 0,9    | 1,4    | 1,8    | 2,3    | 2,3    | 2,7    | 2,6                  |
| Плитаҳои мрамрин, ҳазор метри мураббаъ              | 51,9   | 16,2   | 18,8   | 15,8   | 10,5   | 30,8   | 12,6   | 8,8    | -43,1                |
| Мех, тонна                                          | 71,5   | 186,0  | 608,9  | 466,4  | 958,0  | 1314   | 1739   | 1126   | 1054,5               |
| Бетони молӣ, м³ дона                                | 283138 | 210460 | 240337 | 351439 | 436956 | 469890 | 431573 | 472043 | 188905               |
| Гипсокартон, ҳазор дона                             | 286,1  | 1495   | 1525   | 1607   | 853    | 1391   | 874    | 857    | 570,9                |

Сарчашма: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – С. 68.

Аз маълумоти ҷадвали 3.1.6. хулоса баровардан мумкин аст, ки ҳаҷми истеҳсоли семент дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сол то сол афзоиш ёфта истодааст ва ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки талаботи ҳам аҳоли ва ҳам объектҳои истеҳсоли дар дохили кишвар ва ҳам талаботи истифодабарандагони ин намуди масолеҳи сохтмонӣ дар бозори берунӣ хеле зиёд гардида истодааст.

Ҳамин буд, ки ҳаҷми истеҳсоли семент дар соли 2023-юм ба 4456 ҳазор тонна расид ва дар қиёс нисбат ба соли 2016-ум 2455 ҳазор тонна ё ин ки бештар аз 2,2 баробар зиёд гардидааст. Бо дарназардошти он ки дар ин давра, ҳаҷми истеҳсоли семент зиёд гардид, ҳаҷми истеҳсоли бетони молӣ низ

пайваста афзуда истодааст. Масалан соли 2023-юм ҳаҷми истеҳсоли бетони молӣ 472043 м<sup>3</sup>-ро ташкил дод, ки дар қиёс нисбат ба соли 2016-ум 188905 м<sup>3</sup> ё ин ки 166,7 дарсад зиёд гардидааст.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ҳаҷми истеҳсоли масолеҳи сохтмонӣ дар давраи таҳлилшаванда афзоиши назаррас дорад, танҳо ҳаҷми истеҳсоли оҳану бетони васлшаванда ва плаитаҳои мрамрин коҳиш ёфтааст. Ғайр аз ин, аз маълумотҳои чадвал бар меояд, ки ҳаҷми истеҳсоли семент ба андозаи назаррас афзуда истодааст ва дар соли 2023-юм на танҳо бозори дохилиро таъмин намуд, балки зиёда аз як миллион тонна семент содирот карда шудааст.

Имрӯзҳо корхонаҳои соҳаи масолеҳи сохтмонӣ ба истеҳсоли маҳсулотҳои нави воридотивазкунанда, аз ҷумла сементҳои гуногуннамуд, маҳсулоти коркарди санг (ба монанди плаитаҳои гранитӣ ва мрамрин бо сифати баланд), гачкартон, шифер, кубурҳои асбестӣ, тахтаҳои амстронг, бомпӯши битумӣ, рангҳои акрилию эмулсионӣ ва андоваҳои минералӣ машғул мебошанд. Ғайр аз ин, корхонаҳо ҷиҳати беҳтар намудани сифати маҳсулот ва васеъ намудани доираи маҳсулот ба технологияи муосири коркарди масолеҳ, аз ҷумла истифодаи системаи автоматии назорати истеҳсолот, мошинҳои дорои самаранокии энергетикӣ, усулҳои пешрафтаи коркарди химиявӣ ва физикӣ барои беҳтарсозии хусусиятҳои моддӣ ва экологӣ равона шудаанд.

Ҳамзамон, рушди технологияҳои нав ва воридшавии таҷҳизоти пешрафта, аз қабili мошинҳои буриш ва пармаи сангӣ бо дақиқии баланд, системаи истеҳсолӣ бо назорати рақамӣ имкониятҳои истеҳсолиро васеъ намуда, сатҳи рақобатпазирии маҳсулотро дар бозори минтақа ва ҷаҳон боз ҳам баланд мебардорад.

Ҳолати муосир ва динамикаи нишондиҳандаҳои асосии соҳаҳои саноат нишон медиҳанд, ки солҳои охир, дар пасманзари татбиқи сиёсати саноатикунони босуръати кишвар, рушди устувори ин соҳа таъмин гардидааст. Дар ин замина, шумораи зиёди корхонаҳои саноатӣ ва ҷойҳои нави корӣ бунёд гардиданд, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ афзуда, содироти маҳсулоти соҳа бештар шуда истодааст. Илова бар ин, дар натиҷаи ба роҳ



мондани истеҳсолоти молҳои воридотивазкунанда, бозори дохилӣ бо маҳсулоти саноатии ватанӣ то андозае таъмин гардида, соҳаи саноат ҳамчун кувваи пешбаранда дар рушди иқтисоди миллӣ нақши калидӣ мебозад. Нақши он на танҳо дар ташаккули маҳсулоти ватанӣ ва бунёди ҷойҳои нави корӣ маҳдуд мегардад, балки ба рушди дигар бахшҳои иқтисодиёт низ таъсири амиқ мерасонад. Дар робита ба ин, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намуданд, ки: «...мо саноатикунони босуръатро ҳамчун ҳадафи ҷоруми стратегияи кишвар эълон намудем, зеро рушди саноат барои таъмин намудани устувории иқтисодиёт, ташкили ҷойҳои нави корӣ, баланд бардоштани иқтидори содиротии мамлакат ва рақобатнокии он замина мегузорад» [21].

Ҳамин тавр маълум мегардад, ки самаранокии фаъолияти корхонаҳои саноатии кишвар аз лиҳози истеҳсоли маҳсулот ва афзоиши маҳсулоти ба содирот нигаронидашуда, таъмин гардида, дар давраи таҳлилӣ бахши саноати кишвар ба нишондиҳандаҳои назаррас ноил гардидааст. Аммо таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ин тамоюл дар шароити муосир, бахусус дар кишварҳои хориҷӣ, аз ҷумла кишварҳои рушдёфта ва рӯ ба тараққӣ, ба қадри кофӣ назаррас нест. Сабабҳои асосии ин ҳолат метавонанд дар рушди нобаробари инфрасохтори саноатӣ, мавҷуд будани маҳдудиятҳои молиявӣ, норасоии технологияҳои пешрафта ва шароити номусоиду пайваста тағйирёбии нархи молу маҳсулот дар бозори берунӣ ифода меёбад.

Дар кишварҳои рӯ ба тараққӣ мушкilotи марбут ба сармоягузорӣ, истифодаи маҳдуди технологияҳои муосир ва вобастагӣ аз содироти ашёи хом барои рушди ҳамаҷонибаи саноат монеа эҷод менамояд. Ҳамчунин, рақобати шадиди бозории ҷаҳонӣ метавонад ба маҳдуд шудани имкониятҳои кишварҳои рӯ ба тараққӣ дар саноатикунонӣ таъсири манфӣ расонад. Барои рушди устувори саноат дар шароити муосир, кишварҳо бояд ба навсозии технологияҳо, диверсификатсияи истеҳсолот, сармоягузорӣ ба инфрасохтор ва рушди захираҳои инсонӣ тавачҷуҳи хоса зоҳир намоянд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ҳиссаи соҳаи саноат дар ММД-и кишварҳо дар соли 2023 вобаста

ба сатҳи рушди иқтисодӣ, захираҳо ва сиёсати иқтисодӣ фарқ мекунад (ниг. ба замимаи 2). Аз замимаи 2 дида мешавад, ки дар миёни кишварҳои рушдкарда ва рӯ ба инкишоф ҳиссаи бештар ба кишварҳои Арабистони Саудӣ (46,9 дарсад) ва Озарбойҷон (46,6 дарсад) рост омада, онҳо аз ҳисоби нафт ва саноати истихроҷ дар қойи аввал қарор доранд. Ин кишварҳо асосан ба истеҳсоли нафт ва газӣ табиӣ вобастаанд. Бинобар ин, ҳиссаи соҳаи саноат (махсусан саноати истихроҷӣ) дар ММД-и онҳо хеле баланд аст.

Бояд таъкид кард, ки бо дарназардошти аҳамияти калидии соҳаҳои саноат дар рушди иқтисодӣ ва таъсиси қойҳои қорӣ, соли 2018 Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, саноатикунони босуръати кишварро ҳамчун «ҳадафи қоруми стратегӣ» эълон карданд. Ин ташаббус бо мақсади таҳкими иқтидори истеҳсоли ва баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисодиёти миллӣ қабул гардида, ба рушди фарогир ва устувори кишвар равона шудааст. Дар доираи ин стратегия, аз рӯи сценарии индустриалӣ–инноватсионӣ то соли 2030 нақша гузошта шудааст, ки ҳиссаи соҳаи саноат дар ММД то 21,0 дарсад расонида шавад.

Бояд гуфт, ки баробари андешидани тадбирҳои судманди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, хусусан пешбинӣ гардидани имтиёзҳои зиёди андозию гумрукӣ, татбиқи лоиҳаҳои давлатии сармоягузорӣ ва панҷ маротиба эълон гардидани мораторий аз рӯи фаъолияти субъектҳои соҳибқорӣ, сол то сол шумораи қорхонаҳои саноатӣ низ зиёд гардида, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ бамаротиб зиёд гардида истодааст.

Агар ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатиро дар соли 2023-юм нисбат ба соли 2015-ум муқоиса намоем, маълум мегардад, ки дар ин давра ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ба маблағи 13417 млн. сомонӣ зиёд гардидааст.

Бо назардошти он ки солҳои охир, ҳиссаи содироти маъданҳои қӯҳӣ, металҳои қиматбаҳою нимқиматбаҳо ва маҳсулоти нассочӣ дар сохтори баланси савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёд гардида истодаанд ва онҳо метавонанд, ки соҳаи саноатро бо ашёи хоми зарурӣ таъмин намоянд, бо ҷалби

бештари сармояи хориҷӣ корхонаҳое бунёд гардида истодаанд, ки ба коркарди бештари ашёи хоми ватанӣ машғул мебошанд.

### Диаграммаи 3.1.7. – Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ва ҳиссаи он дар ММД дар давоми солҳои 2015-2023

(млн. сомонӣ)



Сарчашма: Омори солона, 2020 – С. 12. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2021. Тоҷикистон: 30 соли Истиқлолияти давлатӣ С. 344–345. Омори солона, 2024. – С. 12–23.

Дар шароити имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёд гардидани шумораи корхонаҳои саноатӣ ва афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ба таъмини шаҳрвандон бо ҷойҳои нави корӣ ва ба роҳ мондани коркарди бештари ашёи хоми ватанӣ, инчунин давра ба давра афзоиш ёфтани ҳаҷми содирот ва зиёд гардидани қисми даромади буҷети давлатӣ заминаи мусоид гузошта истодааст. Ғайр аз ин, чуноне ки аз маълумотҳои диаграмма бар меояд, ки дар давоми солҳои 2015–2023 ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ аз 7726 млн. сомони соли 2015-ум то 21143 млн. сомонӣ дар соли 2023-юм расидааст. Ҳамин тавр дар соли 2023-юм ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ нисбат ба соли 2015-ум бештар аз 2,7 баробар зиёд гардидааст.

Минбаъд низ бо эълон гардидани солҳои 2022-2026 “Солҳои рушди саноат”, ҳиссаи соҳа дар ММД афзоиш меёбад ва зерсохторҳои саноат такмил ёфта, дар ин замина суръати рушди истеҳсолот таъмин карда мешавад. Барои мисол, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти металлургӣ ва истеҳсоли маснуоти тайёри

филизӣ дар соли 2023-юм ба маблағи 5036 млн. сомонӣ зиёд гардид, ки ин нишондиҳанда дар қиёс ба соли 2015-ум 4,5 баробар зиёд мебошад ва бо бунёди хатҳои нави технологӣ кишвари мо аз тавлидкунандаи ашёи хом ба содиркунандаи маҳсулоти ниҳой табиӣ меёбад.

Дар “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” ва барномаҳои давлативу соҳавӣ самаранок истифодабарии захираҳои имкониятҳо, дар соҳаи саноат бо мақсади таъмини рушди устувори иқтисодӣ миллии дарҷ ёфтаанд. Барои таъмини рушди инноватсионӣ ва самаранокӣ фаъолияти корхонаҳои муосири саноатӣ омода сохтани мутахассисони баландихтисоси соҳибкасб муҳим арзёбӣ мегардад. Зеро барои бо маҳорати касбӣ идора намудани раванди истеҳсолот, бурдани назорат аз рӯйи идораи дурусти корҳои муҳандисӣ ва техникаӣ ва самаранок истифода намудани дастгоҳҳо ҳамчун омилҳои муҳими рушди истеҳсолот ва хизматрасонӣ зарур шуморида мешавад.

Дар робита ба ин, дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаҳои воқеии рушди инноватсионии соҳаи саноат мавҷуд мебошанд, ки алоқамандии онро метавон бо технологияҳои муосир таҷассум намуд. Бо дарназардошти ба роҳ мондани ҳамкориҳо бо ниҳодҳои илмӣ ватанӣ, ҷалби сармояи хориҷиву ватанӣ ва истифодаи мақсадноки онҳо, таъсиси корхонаҳои муштарак ва истифодаи технологияҳои инноватсионӣ, таъмини рушди соҳаи саноат имконпазир мегардад.

Ҳамин тавр барои Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурати рушди инноватсионӣ ва ҷустуҷӯи роҳҳои ноил гардидан ба он ҳадафҳои стратегӣ, муҳим арзёбӣ мегардад. Таҳлили хусусиятҳои хоси рушди инноватсионии саноати миллии имкон медиҳад, ки масъалаҳои вобаста ба таҳлили тавсифи равандҳои инноватсионӣ, сармоягузорӣ, муқоисаи натиҷаҳои рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ, таҳлили вазъи содироту воридоти маҳсулот ва хизматрасониҳо, тамоюлҳои рушди фаъолияти инноватсионӣ дар соҳаҳои саноати истихроҷ ва коркард муайян карда шуда, самтҳои афзалиятноки дарозмуддати рушди иқтисодӣ миллии пешгӯӣ карда шавад.

Дар баробари ин, натиҷаҳои таҳлили гузаронидашуда имконият медиҳад бо хулосаҳои саҳеҳ ва асосноке, ки дар ташаккули стратегияи рушди кишвар, аз ҷумла рушди соҳаҳои саноати кишвар ба баҳши саноати истихроҷ алоқаманд мебошанд, диққати махсус диҳем.

**Ҷадвали 3.1.7. – Воридшавии сармоягузориҳои хориҷӣ аз рӯй намуди бахшҳои иқтисодӣ дар давоми солҳои 2015–2023**

(бо ҳаз. долл. ИМА)

| Нишондиҳандаҳо                                                         | Солҳо: |        |         |         |         |         |         |         |         | 2023/<br>2015<br>+,- |
|------------------------------------------------------------------------|--------|--------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|----------------------|
|                                                                        | 2015   | 2016   | 2017    | 2018    | 2019    | 2020    | 2021    | 2022    | 2023    |                      |
| Саноати коркард                                                        | 351967 | 178328 | 53912   | 105621  | 30825   | 7814    | 96105   | 199740  | 53718   | -298249              |
| Саноати истихроҷи маъдан ва таҳрезии конҳои рег                        | 171822 | 110482 | 426292  | 390913  | 159894  | 306563  | 381960  | 657242  | 312747  | 140925               |
| Соҳтмон                                                                | 36868  | 8830   | 8074    | 21024   | 14874   | 43379   | 129795  | 182394  | 72051   | 35183                |
| Нақлиёт, хоҷагии анбор ва алоқа                                        | 57631  | 57768  | 100466  | 35301   | 50197   | 31232   | 52741   | 37452   | 35474   | -22157               |
| Савдои яклухт ва чакана, таъмири автомобилҳо, савдои чаканаи сузишворӣ | 6378   | 32559  | 6484    | 59342   | 12459   | 12279   | 59929   | 95054   | 39412   | 33034                |
| Кишоварзӣ, шикор ва хоҷагии ҷангал                                     | 38780  | 42868  | 17868   | 2460    | 262,1   | 11280   | -       | 408,0   | 21605   | -17175               |
| Миёнаравии молиявӣ                                                     | 255683 | 108803 | 699119  | 744279  | 1095809 | 807195  | 1002039 | 1358220 | 2220721 | 1965038              |
| Дигар бахшҳо                                                           | 39185  | 34743  | 27299   | 1302,0  | 3119,2  | 5919    | 16272   | 46194   | 27625   | -11560               |
| Ҷамағӣ:                                                                | 958314 | 574381 | 1339514 | 1360242 | 1367439 | 1225661 | 1738841 | 2576704 | 2783353 | 1825038              |

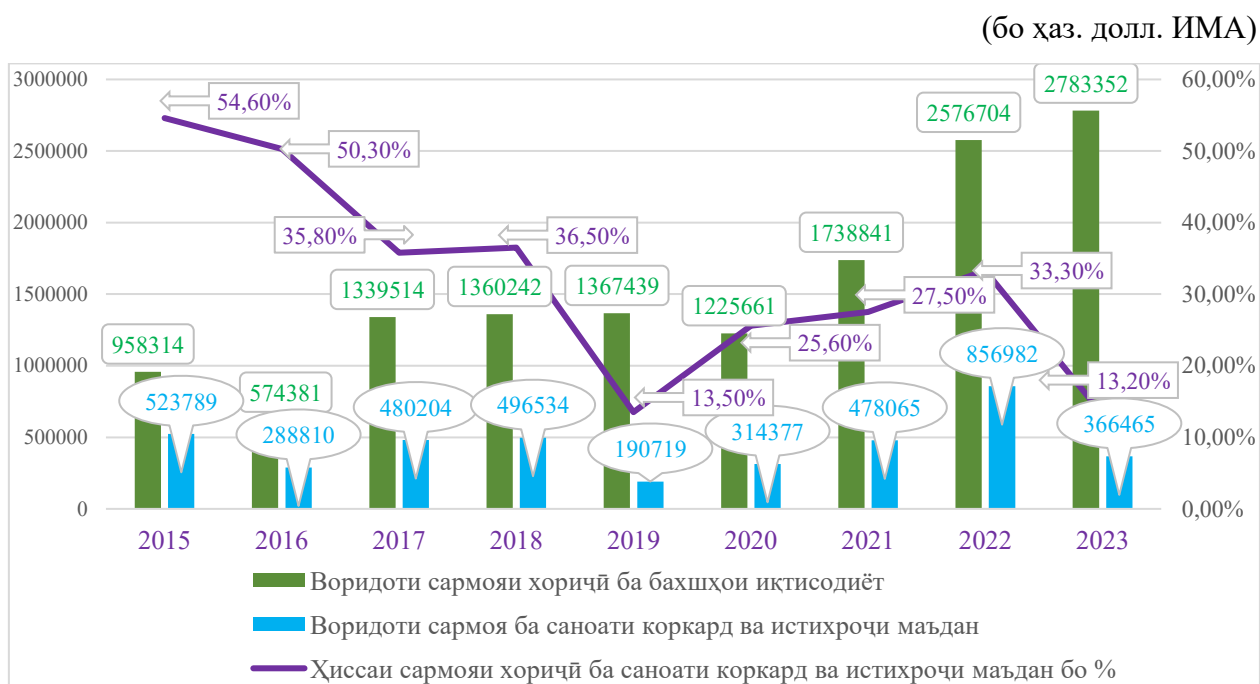
Сарчашма: Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Фаъолияти савдои берунии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷмуаи оморӣ. – Душанбе, 2024. – С.575–644.

Аз маълумотҳои ҷадвали 3.1.7. хулоса баровардан мумкин аст, ки дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 2015–2023 раванди воридшавии сармоягузориҳои хориҷӣ аз рӯй намуди бахшҳои иқтисодӣ дар маҷмӯъ, зиёд гардида истодааст. Масалан агар воридшавии сармоягузориҳои хориҷӣ дар бахшҳои иқтисодӣ соли 2015-ум маблағи 958314 ҳазор доллари ИМА-ро ташкил дода бошад, ин нишондиҳанда соли 2023-юм ба 2783353 ҳазор доллар баробар гардидааст, яъне дар ин давра афзоиш ба маблағи 1825038 ҳазор доллар ё ин ки бештар аз 190,4 дарсадро ташкил намудааст.

Дар шароити мураккаби сиёсӣ иҷтимоӣ ва иқтисодӣ бояд чунин сиёсати саноатӣ ташаккул дода шавад, ки манфиатҳои тамоми тарафҳоро ба

инобат гирад. Ғайр аз ин, бояд бахши инноватсионии соҳаҳои иқтисодӣ ҷудо карда шуда, ба он тичорати хурди инноватсионӣ ҳамроҳ карда шавад. Дар ин радиф, ҳиссаи саноати коркард ва истихроҷи маъдан дар диаграммаи 3.1.8. нишон дода шудааст.

**Диаграммаи 3.1.8. – Ҳиссаи саноати коркард ва истихроҷи маъдан дар ҳаҷми умумии сармоягузориҳои хориҷӣ аз рӯй намуди бахшҳои иқтисодиёт дар солҳои 2015–2023**



Сарчашма: Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Фаъолияти савдои берунии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷмуаи оморӣ. – Душанбе, 2024. – С.575–644.

Ҳамин тавр, раванди банақшагирӣ ва ташаккулдиҳии сиёсати саноатии кишвар бояд ба масъалаи таҷҳизонидани технологияи муосир дар шароити коргоҳу корхонаҳои саноатӣ дар доираи барномаҳои давлатӣ, аз ҷумла мавриди таҳияи стратегияҳо ва концепсияҳои рушди соҳавӣ ҳадафмандона таҷдиди назар карда шаванд.

Бо назардошти аҳамияти стратегӣ ва рушди босуръати соҳаи мазкур, зарурати тақвият ва густариши инфрасохтори инноватсионӣ ба таври возеҳ эҳсос мегардад. Бо тақвият ба захираҳои технологӣ ва ашёи хоми ватанӣ, чунин инфрасохтор имконият фароҳам меорад, ки рушди устувори инноватсионии соҳаҳои мухталиф таъмин гардад ва дар натиҷа рақобатпазирии маҳсулот дар

бозорҳои дохилӣ ва хориҷӣ боло равад. Масалан, густариши инфрасохтори инноватсионӣ бояд бештар тавассути ҷаҳолсозии паркҳои технологияи мавҷуда амалӣ гардад, ки аз ҷумлаи онҳо метавон ба Парки технологияи Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ ва Парки технологияи Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон бошанд. Ин иқдомҳо метавонанд ҳамчун марказҳои муҳими ҳамкорӣ байни донишгоҳҳо, корхонаҳо ва бахши хусусӣ хизмат кунанд, ки дар навбати худ ба ҷалби сармоягузорӣ, ҷорӣ намудани технологияҳои пешрафта ва баланд бардоштани сатҳи истеҳсолот мусоидат мекунанд. Илова бар ин, ҷаҳолсозии сиёсати давлатӣ дар самти дастгирии инноватсия ва ҷавасмандгардонии корхонаҳо барои истифодаи технологияҳои муосир ва роҳандозии лоиҳаҳои инноватсионӣ барои рушди соҳа аҳамияти калон дорад.

Ҳамин тавр, банақшагирӣ ва ташаккули сиёсати саноатии кишвар бояд ба концепсияҳои тартиботи технологӣ асос ёфта, равишҳои муосирро дар бар гирад. Дар ин раванд, масъалаҳои калидӣ, ки ба ноилшавӣ ба ҳадафҳои стратегӣ мусоидат мекунанд, бояд мавриди таҷдиди назар қарор гиранд. Илова бар ин, сиёсати саноатӣ бояд ба таври ҷамаҷониба таҳия гардад, то самтҳои афзалиятноки саноат дар асоси таҳлили равандҳои фикрии гурӯҳҳои ҷавасманд, аз ҷумла соҳибкорон, коршиносон, муассисаҳои илмӣ ва дигар ҷонибҳои манфиатдор муайян карда шавад.

Дар маҷмӯъ, ин тадбирҳо имконият медиҳанд, ки дар сатҳи бозори дохилӣ ва байналмилалӣ рақобатпазирии маҳсулоти миллӣ таъмин гардад ва баробари афзоиши содироти молу маҳсулоти дорой арзиши баланди иловашуда устувории иқтисодиёти миллӣ низ дар сатҳи зарурӣ таъмин гардад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ҳиссаи соҳаи саноат дар ММД-и кишварҳо дар соли 2023 вобаста ба сатҳи рушди иқтисодӣ, захираҳо ва сиёсати иқтисодӣ фарқ мекунад (ниг. ба замимаи 2). Аз замимаи 2 дида мешавад, ки дар миёни кишварҳои рушдкарда ва рӯ ба инкишоф ҳиссаи бештар ба кишварҳои Арабистони Саудӣ (46,9 дарсад) ва Озарбойҷон (46,6 дарсад) рост омада, онҳо аз ҳисоби нафт ва саноати истихроҷ дар ҷойи аввал қарор доранд.

Ин кишварҳо асосан ба истеҳсоли нафт ва газӣ табиӣ вобастаанд. Бинобар ин, ҳиссаи соҳаи саноат (махсусан саноати истихроҷӣ) дар ММД-и онҳо хеле баланд аст.

Бояд таъкид кард, ки бо дарназардошти аҳамияти калидии соҳаҳои саноат дар рушди иқтисодӣ ва таъсиси ҷойҳои корӣ, соли 2018 Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, саноатикунони босуръати кишварро ҳамчун «ҳадафи чоруми стратегӣ» эълон карданд. Ин ташаббус бо мақсади таҳкими иқтисодии истеҳсоли ва баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисодиёти миллӣ қабул гардида, ба рушди фарогир ва устувори кишвар равона шудааст. Дар доираи ин стратегия, то соли 2030 нақша гузошта шудааст, ки ҳиссаи соҳаи саноат дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД) ба 22% расонида шавад.

### **3.2. Арзёбии системаи муосири идоракунии рушди равандҳои инноватсионӣ дар корхонаҳои саноатӣ**

Дар солҳои охир, сатҳи идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат дар Тоҷикистон ба як масъалаи муҳим табдил ёфтааст. Бинобар ин, дараҷаи самаранокии идоракунии инноватсия дар корхонаҳои саноатӣ ба як қатор омилҳо, аз ҷумла рушди захираҳои инсонии босифат, дастгирии молиявӣ, мавҷудияти инфраструктураи илмӣ-техникӣ ва сатҳи сармоягузорӣ вобаста аст. Дар раванди идоракунии сиёсати саноатӣ, кишвар бояд ба ташкил ва рушди ҷойҳои кории нав, алаҳусус дар минтақаҳои дурдаст ва деҳот, диққат диҳанд. Ин ҷиҳат ба коҳиши бекорӣ ва баланд бардоштани сифати зиндагии мардум кумак мерасонад. Дар баробари ин, корхонаҳо барои идоракунии самарабахши инноватсия бояд ҳамкориҳои амиқ бо муассисаҳои таҳқиқотӣ ва илмӣ дошта бошанд. Вале дар Тоҷикистон кӯшишҳои ҳамкорӣ байни корхонаҳои саноатӣ ва муассисаҳои илмӣ дар баъзе ҳолатҳо нокифоя аст. Низомии илмӣ ва таҳқиқотӣ дар кишвар бояд бо ҷалби таҷрибаҳои ҷаҳонӣ ва истифодаи технологияҳои муосир рушд ёбад.



Дар баробари рушди инфраструктураи илмӣ ва техникӣ, мутаассифона, на ҳама корхонаҳо ба оmodасозии кадрҳо дар соҳаи инноватсия ва истифодаи технологияҳои муосир эътибор медиҳанд. Ҳарчанд, ки омилҳои номбурда барои нуфузи корхонаҳои саноатии кишвар ва ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи инноватсия ва технологӣ муҳим арзёбӣ мегардад. Зеро саноати Тоҷикистон асосан, ба соҳаҳои кимиё, металлургия, маъдан, саноати мошинсозӣ ва қувваи энергетикӣ вобаста аст.

Ғояҳои асосии муносибатҳои бозорӣ натавонистанд, ки мушкилоти амиқтарини мавҷударо ҳал кунанд. Соҳибкорон ҳамчунин, аз иҷрои вазифаҳо ва масоиле, ки ба онҳо воғузур гардида буданд, барои натавонистанд. Сабабҳои ин камбудӣҳо, аз як тараф, таъсири боқимондаи сохти системаи фармоишии маъмурӣ дар структураи иқтисодӣ, рақобатнопазирӣ, хусусиятҳои иқлимию сатҳи зехнияти аҳолии кишвар ва аз тарафи дигар бошад, мукамал набудани сиёсати саноатии кишвар мебошад.

Илова ба гуфтаҳои боло, дар сатҳи саноати паст ё миёна, истифодаи технологияҳои кӯҳна ва таҷҳизоти ғайриқобили мутобиқат бо стандартҳои муосир, метавонад яке аз мушкилоти калидӣ бошад, ки дар баландшавии хароҷот ва кам шудани самаранокии истеҳсолот боис шуда метавонад. Ҳамзамон, мушкилоти логистика ва таъминоти маводҳо ва маҳсулотҳо метавонад хеле таъсиргузур бошад. Камчинии (дефитсита) дар мавод ё мушкилоти дар нақлиёт рӯйдода метавонанд истеҳсолотро ба таъхир андозанд. Аз ин лиҳоз, ҳар кадоми ин мушкилот метавонад дар сатҳҳои гуногуни соҳаи саноат бо шаклҳо ва дараҷаҳои гуногун ба вучуд ояд, ки ин вобаста ба хусусиятҳои кишвар ва бахши муайян фарқ мекунад.

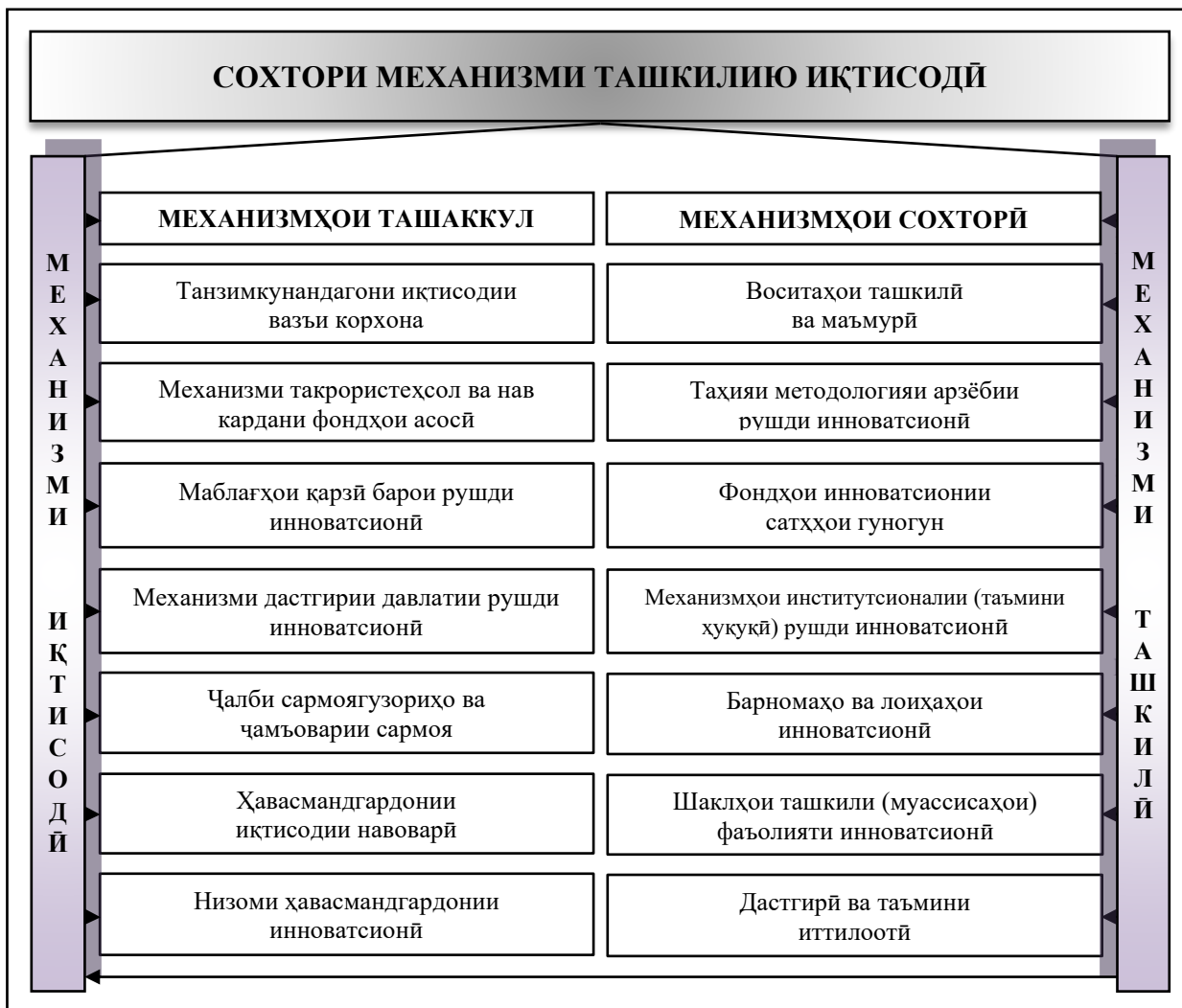
Бояд таъкид кард, ки сиёсати саноатӣ ва иҷрои роҳҳои инноватсионӣ, таҷдиду азнавсозии техникий соҳаҳои саноат бояд ба амал дароварда шаванд. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди инноватсионӣ ва ҷустуҷӯи роҳҳои дуруст барои расидан ба ин ҳадаф аҳамияти калон дорад. Амалишавии роҳҳои сиёсӣ барои таҷдидсозии иқтисодиёти кишвар ва зарурати татбиқи роҳҳои инноватсионӣ дар минтақаҳои гуногун бо мушкилоти зиёде мувоҷеҳ

мегардад, ки ба омилҳои гуногун вобастааст. Масалан, набудани воситаҳои муосир, ҷаззоб набудани минтақаҳо барои сармоягузори хориҷӣ, рушд накардани марказҳои илмӣ ва инноватсионӣ, мувофиқат накардани масъалаҳои инноватсионӣ ба талаботи тиҷорат ва дигар масъалаҳо. Бо ин ҳол, бояд гуфт, ки ҳар қароре, ки гирифта мешавад, ҳатман амалӣ ва қабул карда мешавад, аммо шуруъ ва иҷрои онҳо гуногун аст. Маълум аст, ки соҳаҳои пешсафи иқтисодӣ минтақаҳои мухталиф дар давраи чанд даҳсола ташаккул меёбанд. Аз ин рӯ, барои ҳар як минтақа, таҷдидсозӣ дар аввалин ҷой қарор мегирад. Дар замони муосир, одатан, бахши ашёи хом, саноати қоркард ва ё маҷмуаи илмӣ-таҳқиқотӣ ва иқтисодӣ навазҷо мешаванд, аммо дар ин самтҳо таъсири равандиҳои инноватсия (фановарӣ), тақсими даромад ва ташаккули арзиши бозорӣ гуногун мебошад. Барои муайян кардани роҳҳои рушди инноватсионии кишвар, пеш аз ҳама, бояд ба масъалаи муайян кардани самтҳои пешсафи иқтисодӣ диққат дод ва фаҳмид, ки кишвар чӣ гуна фоидае аз фаъолияти инноватсионӣ мебарад. Пас аз ин, бояд ба масъалаи баргашти сармоя, таъсири рушди инноватсионӣ ба равандиҳои иҷтимоӣ ва самтҳои пешсаф дар муддати дароз диққат дода шавад.

Таҳияи механизми муосири идоракунии рушди инноватсионӣ барои пешбурди рушди устувори иқтисодӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии қорхонаҳо муҳим ва зарур аст. Ин механизмҳо бояд ба роҳандозии стратегияҳо ва усулҳои равона шаванд, ки истифодаи самараноки инноватсия ва технологияҳои навро таъмин мекунанд. Дар асл, таҳияи механизмҳо дар қорхонаҳо як раванди бисёрҷанба ва стратегӣ аст, ки ба муносибати самаранок ва инноватсионӣ дар таъминот, таҳқиқот, технология ва захираҳои кадрӣ ва молиявӣ ниёз дорад. Бинобар ин, қорхонаҳо барои нигоҳ доштани рақобатпазирии худ дар бозор, бояд рушди самаранок ва идоракунии дурустро дар соҳаи инноватсия қабул кунанд. Зеро ҳадафи механизми инноватсионӣ беҳтар кардани рақобатпазирии қорхона, таъмин намудани рушди устувор ва ҷорӣ кардани технологияҳои муосир мебошад. Ин механизми татбиқшуда ба қорхонаҳо имкон медиҳад, ки аз зарфияти навазҷо ва технологӣ истифода карда,

самаранокии истеҳсол ва ҳолати молиявии худро беҳтар намоянд. Вақте ки мо дар бораи механизми муосири идоракунии рушди инноватсионӣ сӯҳбат мекунем, муҳим аст, ки он якчанд ҷанбаҳо ва унсурҳои асосиро дар бар гирад. Ба андешаи мо, «...механизмҳо, пеш аз ҳама, маҷмуи мусоиди шаклу усулҳои ба ҳам алоқаманд, ба ҳам вобастаи ташкил ва идоракунии истеҳсолот дар доираи соҳаи саноат ва муносибатҳои қисмҳои таркибии низом мебошанд. Ба ин маъно, ташаккул ва рушди соҳаи саноатии минтақавӣ, ҳамчун механизми рушди робитаҳо ва робитаҳои муассир, пайвастагии шабакавии унсурҳои (зерсистемаҳои) он амал мекунанд, ки ба рушди инноватсионии на танҳо ҳар як иштирокчии системаи саноатӣ, балки дар маҷмуъ иқтисодиёти минтақа мусоидат мекунанд» [59]. Вобаста ба ин, мазмуну сохтори механизми ташкилию иқтисодии рушди инноватсионии соҳаи саноатиро дар расми 3.2.1. дида мебароем.

Вобаста ба ин, мазмун ва сохтори механизми ташкилию иқтисодии рушди инноватсионии системаи саноатиро мавриди баррасӣ қарор медиҳем. Механизми ташкилию иқтисодӣ хосияти мураккаб дорад, аз ин рӯ, дар як вақт хусусиятҳои механизмҳои ҳавасмандкунандаро дар бар мегирад, ки бо механизмҳои дигар зич ҳамкорӣ мекунанд ва аз рӯйи хусусияти асосии таъсири онҳо ташкилӣ мебошанд. Механизми иқтисодӣ системаи алоқаҳои сабабу натиҷа ва бозгашти мутақобила барои ташкили равандҳои инноватсионӣ дар ҳамаи соҳаҳои он раванди такрористеҳсолкунии системаҳои саноатӣ (истеҳсол, мубодила, тақсим, истеъмол) мебошад. Механизми ташкилӣ ҳамчун ҷузъи механизми комплекси рушди фаъолияти инноватсионӣ ташкили ҳамкориҳои субъектҳои гуногуни рушди инноватсионии системаи саноатӣ дар асоси ташкили истеҳсолот, равандҳои рушд ва равандҳои истеҳсолот ва маркетинг бо он алоқаманд мебошад.



Сарчашма: таҳияи муаллиф [59, с.33].

### Расми 3.2.1. – Сохтори механизми ташкилию иқтисодии рушди инноватсионии соҳаи саноати

Дар бештари корҳои муҳаққиқони ватанӣ, ки аз ҷониби мо мавриди таҳлили амиқ қарор дода шуданд, барои расидан ба ҳадафҳои рушди инноватсионӣ ва соҳаи саноати кишвар, механизми ташкилию иқтисодии рушди инноватсионии соҳаи саноат тақозо карда мешавад. Яъне барои идоракунии самараноки равандҳои кориву истеҳсолӣ, назорати фондҳо, идораи дурусти корҳои муҳандисӣ ва техникӣ, инчунин, истифодаи дурусти дастгоҳҳо ва системҳои идоракунии, мутахассисони баландихтисос ва бо маҳорати касбӣ заруранд.

Роҷеъ ба ин масъала, муҳаққиқ З.В. Вдовенко қайд менамояд, ки: «...дар ҷамъияти муосири иттилоотӣ системаи индустриалӣ қисми ҷудонопазири

системаи давлатдорӣ мебошад» [119]. Ҳамин тавр, системаи саноати кишвар бо тавассути таҳкими ҳамкориҳо байни корхонаҳои саноатӣ, истеҳсолот ва дигар соҳаҳои иқтисодии кишвар, ҳамчунин, бо соҳаҳои илму маориф, комилан такмил меёбад. Дар ниҳоят, сиёсати саноатӣ дар Тоҷикистон бояд афзалиятан сарчашмаҳои маблағгузори давлатӣ дошта бошад. Ин омилҳо имкон медиҳанд, ки сиёсати саноатӣ аз таъсири субъективӣ, вобастагӣҳои равандӣ ва манфиатҳои шахсии манфиатҷӯён озод бошад. Ҳамин тавр, хосияти сиёсати саноатии Тоҷикистон дар он аст, ки барои амалӣ кардани он танҳо механизми бозорӣ кофӣ нест.

Ҳадафи арзёбии низоми муосири идоракунии рушди инноватсионии корхонаҳои саноатӣ муайян намудани мушкилоти ҷойдошта дар ин самт ва ба таври пайвастагӣ ҷорӣ намудани равандҳои инноватсионӣ дар корхона ва баланд бардоштани самаранокии фаъолияти он дар шароити бозор ба ҳисоб меравад. Ҳамзамон, арзёбӣ кумак мерасонад, ки роҳҳои беҳтар ва самарабахш барои таҳким бахшидани фаъолияти инноватсионии корхона дар баробари дигар субъектҳои фаъолияти иқтисодӣ муайян карда шаванд. Бо ин мақсад зарур аст, ки раванди арзёбӣ дар асоси принципҳои муайян, ки самаранокии истифодаи онҳо дар амалия собит гардидааст, ба роҳ монда шаванд. Аз назари мо, баҳодиҳии самаранокии низоми муосири идоракунии рушди инноватсионии корхонаҳои саноатӣ бояд бо риояи принципҳои зерин сурат гирад:

- рушди мутавозин, ки равандҳои инноватсионӣ бояд дар як мувозинат ва ҳамоҳангии дуруст бо дигар ҷузъҳои рушди корхона қарор гиранд, то ба рушди устувор ва баланди ҷамъиятии он кумак расонанд. Ин принцип ба мо имкон медиҳад, ки тавассути модернизатсияи инноватсионӣ дар бахшҳои калидии иқтисоди минтақа роҳи рушди мутавозинро таъмин кунем;

- рақобатпазирӣ, ки корхона дар бозор рақобатпазир ва ба талаботи бозор мувофиқ боқӣ монад;

- ҳамгироии назария ва амалия, ки инноватсия бояд дар доираи стратегияи муайян анҷом дода шавад;

– самаранокӣ, ки арзёбӣ бояд ба беҳтаршавии истеҳсолот ва кам кардани талафот дар раванди истеҳсоли мусоидат намояд ва ғайра.

Ногуфта намонад, ки меъёрҳои арзёбии низоми муосири идоракунии рушди инноватсионии корхонаҳои саноатӣ метавонад аз якҷанд ҷиҳат ва комплексҳо иборат бошанд. Ин меъёрҳо вобаста ба стратегияи корхона, муҳити бозор, ва муҳиммияти инноватсия дар раванди корхона тағйир меёбанд. Ин меъёрҳо вобаста ба стратегияи иқтисоди “сабз” метавонанд барои арзёбии таъсири корхона ба муҳити зист, устуворӣ ва ҳамзамон, рушди инноватсия истифода шаванд.

Мусаллам аст, ки арзёбии ин нишондиҳандаҳо барои эҷоди равандҳои самаранок ва мутобиқ кардани амалҳои инноватсионӣ бо ҳадафҳои устувор ва экологии корхона муҳим доништа мешавад. Дар шароити имрӯза, арзёбии низоми муосири идоракунии рушди инноватсионӣ дар корхонаҳои саноатӣ як марҳилаи муҳими стратегӣ мебошад, ки ба рушди иқтисодии корхонаҳо ва афзоиши рақобатпазирии онҳо мусоидат мекунад. Барои иҷрои арзёбӣ як қатор усулҳо ва методологияҳо мавҷуданд, ки дар асоси омӯзиш ва таҳқиқоти илмӣ тавсия дода шудаанд. Барои арзёбии низоми идоракунии рушди инноватсионии корхонаҳо, усулҳои зерин истифода мешаванд (ниг. ба ҷадвали 3.2.1.).

### **Ҷадвали 3.2.1. – Усулҳои арзёбии системаи идоракунии рушди инноватсионӣ**

| № | Усулҳо                                                          | Афзалиятҳо                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
|---|-----------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1 | Таҳлили SWOT<br>(Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) | Доир ба масъалаи мазкур Е.Н. Чернавских қайд менамояд, ки: «...камбудии асосӣ набудани системаи автоматикунории равандҳои кор аст» [292]. Ин таҳлил дар муайян кардани нуқсонҳо ва имкониятҳо барои тақмили низомҳои идоракунии инноватсионӣ саҳми муассир мегузорад. Он дарк кардани қудратҳои дохилии корхона ва таҳдидҳои берунаро ба назар мегирад, ки барои рушди идоракунии инноватсионӣ муҳим мебошанд. Барои таҳлили ҳолати дохилӣ ва хориҷии як корхона, вобаста ба зарфияту имконият ва хатарҳо истифода мешавад. Ҳадафи он муайян кардани ҷойгоҳ ва шиносоии имконият ва хатарҳо барои ё кумак ба қабули қарорҳо ва ё барномасозии стратегияҳои оянда мебошад. |

|   |                                                                                                           |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
|---|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 2 | Таҳлили PESTEL<br>(Political, Economic,<br>Social, Technological,<br>Environmental, and Legal<br>factors) | Дар ин хусус, Х.Х. Фуломов қайд менамояд, ки «...дар идоракунии давлатӣ торафт бештар таҳлили SWOT ва PESTEL, технологияҳои баҳодихии иқтисодӣ бозор, рақобатпазирии кишварҳо ва минтақаҳо истифода мешаванд» [130]. Усули таҳлили муҳити макроиқтисодӣ, ки таъсири омилҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, технологӣ, экологӣ ва ҳуқуқиро бар рӯйдодҳои инноватсионӣ ва фаъолияти корхонаҳо арзёбӣ мекунад. Он кумак мерасонад, ки корхонаҳо дарк кунанд, ки кадом омилҳо метавонанд ба рушди инноватсионӣ таъсир расонанд. |
| 3 | Таҳлили KPI<br>(Нишондиҳандаҳои<br>калидии самаранокӣ)                                                    | Ин кумак мекунад, ки корхона тавассути индикаторҳои иҷро самаранокии стратегияҳои инноватсиониро арзёбӣ намуда, фаъолияти худро бо ҳадафҳои умумӣ ҳамоҳанг созад.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| 4 | Моделҳои идоракунии<br>бо ворид намудани<br>амалиёте бо маъруфи<br>PACE (Plan, Act, Check,<br>Evaluate)   | Моделҳои PACE (Process, Architecture, Culture, Environment) як модели маъруфи идоракунии аст, ки барои таҳлили ва беҳтар кардани раванди амалиёт ва муҳити корӣ дар ташкилотҳо истифода мешавад. Модел PACE дар бисёр соҳаҳо, аз ҷумла стратегияи идоракунии бизнес, инноватсия, ва таҳаввулот дар ташкилотҳо, чараҳои амалро ба таври муассир ислоҳ ва муназзам мекунад. Бинобар ин, модели мазкур барои баҳодихии муваффақият ва шиддат ва суръат дар амалӣ кардани чорабиниҳои инноватсионӣ мувофиқ мебошад.        |

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

Дар робита ба ин, арзёбии самаранокии инноватсияҳо дар корхонаҳо метавонад нақши муҳим дар рушди устувор, беҳтар кардани рақобатпазирӣ ва нигоҳ доштани тавозуни экологӣ ва муҳити иҷтимоӣ бозад. Ба андешаи мо, ба муҳимтарин нишондиҳандаҳои арзёбии самаранокии низоми идоракунии инноватсионии корхонаҳои саноатӣ инҳо дохил мешаванд:

1. *Молиявӣ*. Маълумот дар бораи таъсири молиявии лоиҳаҳои инноватсионӣ ва дастовардҳои молиявии маҳсулот ва хидматҳои нав.

2. *Технологӣ*. Натиҷаҳои пешниҳоди технологияҳои нав, рушди патентҳо ва навоарӣ дар маҳсулот ва равандҳои истеҳсолӣ.

3. *Экологӣ*. Арзёбӣ аз рӯйи кам кардани партовҳо, сарфаи манбаъҳои табиӣ ва истифодаи технологияҳои сабз.

4. *Иҷтимоӣ*. Арзёбӣ дар бораи таъсири иҷтимоии лоиҳаҳои инноватсионӣ, мисли таъсири мусбат ба ҷомеа ва рушди малакаи кормандон.

5. *Ташкилӣ*. Меъёрҳои идоракунии самаранок ва ҳамоҳангии фаъолияти лоиҳаҳои инноватсионӣ дар дохили корхона.



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

### **Расми 3.2.3. – Унсурҳои асосии идоракунии раванди рушди инноватсионии соҳаи саноат**

Лозим ба таъкид аст, ки низоми идоракунии инноватсия як ҷаҳорҷӯбаи сохторӣ мебошад, ки ба корхонаҳо ба таври мунтазам идора кардани равандҳои инноватсионии худ кӯмак мекунад. Зимнан, низоми идоракунии маҷмӯи воситаҳо, равандҳо ва амалияҳо таъмин мекунад, ки тавлид, арзёбӣ ва татбиқи ғояҳои навро дар истеҳсолот роҳнамоӣ мекунад. Ҳадафи системаи идоракунии низоми инноватсионӣ ин таҳкими эҷодкорӣ, таъмини ҷараёни устувори ғояҳои нав ва ба таври муассир табдил додани ин ғояҳо ба натиҷаҳои амалӣ ва арзишманд, ки метавонад дар баробари рушди истеҳсолот рақобатпазиро низ таъмин намояд.

Ҳамин тавр, аз расми 3.2.2. дида мешавад, ки сохтори низоми идоракунии инноватсионӣ дар саноат ба корхонаҳо кумак мекунад, то ки



кӯшишҳои инноватсионии худро мунтазам идора намоянд ва ғояҳоро ба маҳсулот, хидматҳо ё равандҳои муваффақ табдил диҳанд.

### Ҷадвали 3.2.2. – Сохтори умумии низоми идоракунии инноватсионӣ дар саноат

| № | Сохтори умумӣ                      | Салоҳиятҳо                        | Ҳадаф ва натиҷаҳо                                                                                                                    |
|---|------------------------------------|-----------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1 | Роҳбарият ва стратегия             | Стратегияи инноватсия             | Ҳадафҳои муайяншуда барои инноватсия, ки бо стратегияи корпоративӣ мувофиқанд.                                                       |
|   |                                    | Уҳдадорӣ роҳбарӣ                  | Дастгирӣ фаъоли роҳбарияти олии барои ташаббусҳои навоҷарона.                                                                        |
|   |                                    | Тақсими захираҳо                  | Тақсими захираҳои молиявӣ, инсонӣ ва технологӣ барои лоиҳаҳои инноватсионӣ.                                                          |
| 2 | Сохтори ташкилӣ                    | Гуруҳҳои инноватсионӣ             | Гуруҳҳои байнисоҳавӣ, ки ба лоиҳаҳои инноватсионӣ бахшида шудаанд (масалан, маркетинг, истеҳсолот).                                  |
|   |                                    | Шӯъбаҳои инноватсия               | Шӯъбаҳо ё воҳидҳои алоҳида барои навоҷарӣ масъуланд.                                                                                 |
|   |                                    | Фаъолони инноватсия               | Шахсони калидӣ, ки навоҷарӣ дар дохили созмонро пешбарӣ ва дастгирӣ мекунанд.                                                        |
| 3 | Равандҳо ва методологияҳо          | Тавлид ва гирифтани ғоя           | Системаҳо барои ҷамъоварии ғояҳо аз кормандон, муштариён ё шарикони беруна.                                                          |
|   |                                    | Ҳатти инноватсионӣ                | Равандҳои сохторӣ барои таҳқиқ, интиҳоб ва афзалият додани ғояҳои инноватсионӣ.                                                      |
|   |                                    | Идоракунии лоиҳа                  | Методологияҳои возеҳ (масалан, Agile, Stage-Gate) барои идоракунии лоиҳаҳои инноватсионӣ аз идея то татбиқ.                          |
|   |                                    | Прототипсозӣ ва озмоиш            | Қадамҳо барои таҳия ва озмоиши прототипҳо ё лоиҳаҳои озмоишӣ пеш аз татбиқи микёси пурра.                                            |
| 4 | Фарҳанг ва ҳамкорӣ                 | Фарҳанги инноватсионӣ             | Муҳити корӣ, ки эҷодкорӣ, таҷриба ва гирифтани хатарҳои ҳисобшударо ҳавасманд мекунад.                                               |
|   |                                    | Ҳамкорӣ                           | Ҳамкории дохилӣ байни шӯъбаҳо ва шарикони беруна бо донишгоҳҳо, пажуҳишгоҳҳо ва дигар ширкатҳо (инноватсияҳои кушод).                |
|   |                                    | Ҷалби кормандон                   | Механизмҳои ҳавасмандкунӣ ва ҷалби кормандон ба раванди инноватсионӣ, ба монанди системаҳои пешниҳодӣ ё озмунҳои ғояҳо.              |
| 5 | Технология                         | Платформаҳои рақамӣ               | Нармафзор барои идоракунии равандҳои инноватсионӣ (масалан, афзорҳои идоракунии ғояҳо, платформаҳои ҳамкорӣ).                        |
|   |                                    | Маълумот ва таҳлил                | Истифодаи маълумот барои пешбурди инноватсия, ба монанди таҳқиқоти бозор, фаҳмиши муштариён ё таҳлили тамоюл.                        |
|   |                                    | Скаутинги технологӣ               | Муайян кардан ва ба даст овардани технологияҳои нав, ки метавонанд инноватсияро пеш баранд.                                          |
| 6 | Метрика ва иҷрои инноватсия        | Нишондиҳандаҳои асосии самараноки | Тадбирҳо барои арзёбии самаранокии инноватсия (масалан, шумораи маҳсулоти нав, вақти ба бозор баромадан, баргарадонидаи инноватсия). |
|   |                                    | Такмили доимӣ                     | Арзёбии мунтазам ва тақрорӣ барои беҳтар кардани равандҳо ва натиҷаҳои инноватсионӣ.                                                 |
|   |                                    | Идоракунии хавфҳо                 | Муайян, арзёбӣ ва идоракунии хатарҳои марбут ба лоиҳаҳои инноватсионӣ.                                                               |
| 7 | Моликияти зеҳнӣ ва ҷанбаҳои ҳуқуқӣ | Идоракунии IP                     | Ҳифзи навоҷариҳои созон тавассути патентҳо, тамғаҳои молӣ ё ҳуқуқи муаллиф.                                                          |
|   |                                    | Мутобиқат                         | Таъмини мутобиқати инноватсияҳо ба қоидаҳо ва стандартҳо.                                                                            |
| 8 | Муҳити беруна ва тамоюлҳо          | Таҳлили бозор ва саноат           | Мониторинги тамоюлҳо дар бозор ва технология барои мутобиқ кардани кӯшишҳои навоҷарӣ.                                                |
|   |                                    | Бенчмаркинг                       | Муқоисаи равандҳо ва натиҷаҳои инноватсионӣ бо стандартҳои саноатӣ ё рақибон.                                                        |

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

Ҳадафи низоми мазкур тавассути қорӣ намудани инноватсия таъмини рушди устувор ва баланд бардоштани рақобатпазирӣ мебошад. Ин тавассути фароҳам овардани шароити мусоид барои тавлиди ғояҳои нав, арзёбӣ, таҳия, амалӣ ва тичоратӣ ба даст меояд. Бо ташаккули стратегияи инноватсионӣ ва эҷоди чараҳои доимии навоарӣ ва идоракунии низоми инноватсионӣ ташаккул ёфта, бо роҳнамоӣ ва идоракунии рушд инноватсия ба раванди сохторӣ ва такроршаванда табдил меёбад ва барои ҳадафҳои асосӣ замина мегузорад.

Лозим ба таъкид аст, ки низоми инноватсионии идоракунии нақши муҳимми калидӣ дар рушди корхонаҳои саноатӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирӣ онҳо мебозад. Вазифаи асосии он фароҳам овардани шароит барои қорӣ намудани технологияҳо, маҳсулот ва равандҳои нав мебошад, ки ба корхона имкон медиҳад бо талаботи бозор мутобиқ шуда, дар доираи ҳадафҳои стратегияи худ устувор рушд намояд.

Бояд гуфт, ки ҷанбаҳои асосии нақши низоми инноватсионии идоракунии дар саноат гуногун буда, вобаста ба баланд бардоштани ҳосилнокӣ равишҳои инноватсиониро ғайраро истифода мебаранд, метавонанд ба тағйирот дар бозор зуд мутобиқ шаванд, маҳсулот ва хидматҳои навро қорӣ намояд ва ба ин васила мавқеи рақобатии худро дар бозор беҳтар гардад. Аз ин лиҳоз, ҳадафи низоми идоракунии инноватсия фароҳам овардан ва нигоҳ доштани муҳитест, ки дар он ғояҳо метавонанд тавлид, таҳия ва ба маҳсулот ё такмилдиҳии мушаххас табдил дода шаванд.

Мусаллам аст, ки идоракунии самараноки инноватсия метавонад вақти таҳия ва ба бозор баровардани маҳсулоти навро ба таври назаррас коҳиш диҳад. Ин ба корхонаҳои саноатӣ имкон медиҳад, ки ба эҳтиёҷоти истеъмолкунандагон ва тағйироти талабот зудтар посух диҳад. Инчунин, идоракунии инноватсионӣ дар устувории экологӣ ва иҷтимоӣ нақши муҳим мебозад. Аз ин нуқтаи назар гуфтан мумкин аст, ки рушди инноватсионии соҳаи саноат яке аз самтҳои афзалиятноки татбиқи принципҳои иқтисодиёти “сабз” ба ҳисоб меравад.

Мувофиқи «Стратегияи рушди иқтисоди «сабз» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2037» [23], дар доираи амалисозии ҳадафи саноатикунории босуръати кишвар пешбинӣ мегардад, ки: «...то соли 2030 ҳиссаи саноат дар маҷмуи маҳсулоти дохилӣ ба сатҳи 30 фоиз расонида мешавад ва дар баробари ноил гардидан ба ин нишондиҳанда амалишавии васеи иқтисоди «сабз» дар соҳаи саноат муҳим арзёбӣ мегардад. Дар тури панҷ соли минбаъда (то соли 2026) таъсиси зиёда аз 870 корхонаи саноатӣ (ба ҳисоби миёна 175 корхона дар як сол) ва расонидани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ба 95 миллиард сомонӣ пешбинӣ гардидааст» [23, с.14]. Яъне татбиқи қарорҳои инноватсионӣ дар экология, сарфаи энергия ва масъалаҳои иҷтимоӣ ба корхонаҳо имкон медиҳад, ки захираҳои сарфа намуда, нуфузи худро баланд бардоранд ва талаботи қонунгузориро риоя кунанд. Ин равиш ҳамзамон ба рушди устувори онҳо ва беҳбудии иҷтимоӣ ва экологӣ мусоидат менамояд. Дар шароити тағйироти доимӣ ва номуайяӣ, системаи идоракунии инноватсионӣ барои коҳиш додани хатарҳо ва банақшагирии роҳҳои кам кардани онҳо мусоидат мекунад, ки ин эҳтимолияти ноқомиро кам мекунад. Ин система ба соҳаҳо имконият медиҳад, ки бо суръати тағйирёбии бозор ва технологияҳо ҳамқадам бошанд ва рақобатпазирии худро дар бозорҳои босуръат нигоҳ доранд. Ғайр аз он, бисёр соҳаҳо технологияҳои сабз ва таҷрибаҳои устувориро ҳамчун ҷузъи стратегии инноватсионӣ қабул мекунанд. Идоракунии инноватсия кафолат медиҳад, ки таъсири муҳити зист дар тарҳҳои нави маҳсулот, интиҳоби мавод ва равандҳои истеҳсолӣ ба назар гирифта шавад.

Дар ин равиш, идораи инноватсия ба соҳаҳо имкон медиҳад, ки бозорҳои нав ва моделҳои тижоратиро кашф, сармоягузорӣ ва ҷараёнҳои нави даромадро ба роҳ монанд. Бо таваҷҷуҳ ба дархостҳои муштариён ва мутобиқ кардани маҳсулот ба талаботи бозор, рушди устувор таъмин мегардад. Ин раванд бояд бо таҳлил ва асоснокии маълумот пеш бурда шавад. Дарвоқеъ, баланд бардоштани сифат ва эътимоднокии пешниҳодҳо соҳаҳо метавонанд қаноатмандии муштариёро баланд бардоранд ва рушди устуворро таъмин

намоянд. Ҳамзамон, муҳаққиқи М.Х. Қаюмова қайд менамояд, ки: «...самаранокии тақомули технологияи истеҳсолот, суръати афзоиши он бо дарназардошти ҳаҷми имкониятҳои инвестиционӣ муқаррар карда мешаванд» [178].

Ҳамин тариқ, низоми инноватсионии идоракунии дар рушди устувори соҳаи саноат на танҳо ба муносибгардонии равандҳои ҷорӣ, балки ҷиҳати таъмини рушди устувор, мусоидат ба навсозии доимӣ ва расидан ба ҳадафҳои стратегӣ дар шароити инкишофи бемайлони илму техника мусоидат намояд. Бояд қайд намуд, ки соҳаи саноат – муҳарриқи асосии иқтисодиёт буда, Тоҷикистон дорои заминаҳои воқеии рушди саноат аст, ки барои пешрафти истеҳсолоти миллии шароити мусоид фароҳам меорад.

Барои ноил шудан ба ҳадафҳои рушди технологӣ Б.Х. Нурдинов чунин ақидаро пешниҳод менамояд, ки: «...мувофиқи он зарур аст дар кишвар ба тақмили воситаҳои дастгирии инноватсионии технологӣ, эҷоди шаклҳои нави ҳамгироии субъектҳои инноватсия, таълим ва рушди салоҳиятҳои касбӣ, мутобиқсозии фаъолияти институтҳои рушди инноватсионӣ бо ҳадафҳои рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва ғайра диққати махсус дода шавад» [216].

Ҳамзамон, Д.Т. Мирзоева қайд менамояд, ки: «...Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои заминаҳои воқеии рушди саноат, аз ҷумла захираҳои бойи табиӣ, қувваи корӣ, манбаҳои кофӣи энергияи сабз, мавқеи мусоиди ҷуғрофӣ, мавҷудияти бозорҳои дохиливу хориҷӣ, иқлими мусоид барои истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ва дигар омилҳои пешбарандаи истеҳсолоти саноатӣ аст, ки барои тараққиёти босуръати тамоми бахшҳои он, бахусус саноати маъдан ва металлургия, мошинсозӣ, истеҳсоли масолеҳи сохтмон, саноати сабук, хӯрокворӣ, дорусозиву кимиё ва дар ин замина ба рушди истеҳсолоти миллии шароити мусоид фароҳам меорад» [194]. Барои рушди соҳаи саноат як қатор барномаву стратегия ва нақшаҳои ҷорабиниро қабул шудаанд (ниг. ба замимаи 3). Таҳлили он нишон медиҳад, ки санадҳои мазкур замина барои афзоиши ҳаҷми маҳсулот, баланд бардоштани рақобатпазирии он, таъсиси корхона ва коргоҳҳои нав, эҷоди ҷойҳои корӣ ва гузариши иқтисодиёт аз истеҳсоли ашёи

хом ба истехсоли маҳсулоти ниҳой бо арзиши иловашудаи баланд фароҳам меоранд.

Қобили зикр аст, ки бо мақади идомаи ислоҳот ва ба таври назаррас баланд бардоштани ҳиссаи бахшҳои саноат дар рушди иқтисодию иҷтимоии мамлакат дар ҷаласаи XXIII Шурои машваратии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба беҳтар кардани фазои сармоягузорӣ [40] Раиси Шурои машваратӣ, Пешвои муаззами миллат, Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон вобаста ба таҳлили вазъи соҳаи саноати кишвар ва муайян намудани имконияти нави баланд бардоштани иқтидорҳои соҳа ва таҳияи тавсияҳои мушаххас супориш доданд.

Бояд таъкид намуд, ки имрӯз механизмҳои таҳия ва татбиқ мешаванд, ки бо мақсади ҳавасманд сохтани тағйироти технологӣ дар заминаи талаботи афзалиятноки рушди пешрафти технологӣ равона шудаанд. Зимнан, рушди инноватсионӣ бо истифода аз иқтидори инноватсионӣ ва захираҳои илмиву техникии мавҷуда амалӣ мегардад. Имрӯз дар кишвар самтҳои асосии рушди илмӣ ва истехсолӣ ва лоиҳаҳои сармоягузорӣ ба системаҳои саноатии инноватсионӣ муайян шудаанд, ки ин барои рушди устувор ва рақобатпазирии саноат заминаи бозғайнимонро фароҳам меорад. Ин равандҳо бояд бо ташкили шароитҳои мусоид барои ташаккули системаҳои саноатии инноватсионӣ дастгирӣ ёбанд. Барои расидан ба ин ҳадафҳо, зарур аст, ки инфрасохтори соҳаҳои илму техника, коркард ва татбиқи барномаҳо ва лоиҳаҳои давлатӣ ва инноватсионӣ ташкил карда шавад. Илова бар ин, барои ҷорӣ кардани технологияҳои рақобатпазир дар соҳаи саноат, татбиқи самараноки системаҳои ҳавасмандкунӣ низ муҳим аст. Чунин система бояд дарназардошти талабот ва манфиатҳои тамоми иштирокчиёни раванди инноватсионӣ таҳия карда шавад (давлат, корхонаҳо, донишгоҳҳо, ширкатҳои венчурӣ, банди мақсадноки бозор ва ғ.).

Аз ин рӯ, метавон бо итминон гуфт, ки асосҳои ташкили системаҳои саноатии инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асосан ба сатҳи макроиқтисодӣ ва як қатор омилҳои калидӣ вобастаанд. Ин омилҳо сатҳ ва

сифати ташаккули системаи инноватсионии миллӣ, инчунин, муҳити мусоид барои рушди онро дар бар мегиранд. Ин омилҳо метавонанд барои дастгирӣ ва рушди таҳқиқоти илмиву татбиқӣ, навсозии инфрасохтори инноватсионӣ, омодасозии мутахассисони баландихтисос барои иҷрои фаъолиятҳои инноватсионӣ ва дигар бахшҳои марбут ба ин соҳа мусоидат намоянд. Ин ҷиҳатҳо дар маҷмӯъ метавонанд рушди инноватсионӣ ва пешрафти соҳаи саноатро ташвиқ намоянд.

Барои ташкил намудани низоми миллии инноватсионии самаранок ҳамкориҳои на танҳо давлат ва бахши хусусӣ, балки марказҳои илмӣ-таҳқиқотӣ низ зарур аст. Ба андешаи муҳаққиқ А.Ҳабибов: «...истилоҳи “инноватсия” ҳамчун маҳсулоти ниҳойӣ ва на ҳама танҳо ҳиссаи истеҳсоли “innovation output”, балки «innovation outcome» низ баррасӣ карда шавад, ки оқибатҳои сиёсати инноватсионии давлатро ба назар мегирад» [288]. Алҳол, низоми миллии инноватсионии Тоҷикистон дар амал, ба таври мукамал, фаъолият намекунад, ки асосан, ба сабаби набудани талаботи нокифояи пардохтпазирӣ ба инноватсия дар бахши воқеии иқтисодиёт мебошад. Барои баланд бардоштани рақобатпазирӣ маҳсулоти корхонаҳои саноатӣ, зарур аст, ки раванди идоракунии рақобатпазирӣ бо истифода аз таҷрибаи кишварҳои пешрафта дар соҳаи инноватсия амалӣ шавад, ки дар ин замина мутахассисони соҳа барои баланд бардоштани ихтисос ба кишварҳои пешрафта сафарбар карда шаванд. Рушди ноустувори инноватсия дар сатҳи макроиқтисодӣ метавонад ба ташаккули заминаҳои устувори инноватсионӣ дар сатҳи микроиқтисодӣ монеа эҷод кунад.

Бояд ба ёд овард, ки дар кишварҳои пешрафта аз лиҳози иқтисодӣ, дар охири асри гузашта, моделҳои инноватсионии рушди иқтисодӣ роҳандозӣ гардида буданд. Тибқи ин модел, фаъолияти инноватсионӣ омили асосии рушди рақобатпазирӣ, афзоиши миқёси тиҷорат, болоравии даромадҳои аҳоли ва дар натиҷа, рушди хоҷагии миллӣ ба ҳисоб мерафт. Ин омил имрӯз барои Ҷумҳурии Тоҷикистон низ аҳаммияти худро нигоҳ медорад ва татбиқи чунин системаи сиёсати саноатӣ, ки ҳадафҳои асосии инноватсияро дарбар мегирад,

талаботи лозимиро пеш мегузорад. Барои ноил шудан ба рушди устувори системаи саноатӣ усулҳои инноватсионӣ ва системаҳои идоракуниро метавон дар самтҳои зерин муттаҳид кард:

1. Навоварӣ дар равандҳои истеҳсолӣ:

– Рақамикунонӣ. Татбиқи системаҳои автоматики идоракунии (зеҳни сунъӣ) барои баланд бардоштани самаранокии истифодаи захираҳо ва кам кардани партовҳо. Ба андешаи Ф.М.Ғафоров ва дигарон: «...зеҳни сунъӣ дар истеҳсолот метавонад амалан дар ҳама сатҳҳо татбиқ карда шавад. Масалан, дар сатҳи истеҳсолот барои беҳтар кардани равандҳои бизнес ва ҳамоҳангсозии системаҳои гуногуни истеҳсолӣ. Истифодаи ёрдамчиёни интеллектуалӣ барои кам кардани шумораи хатоҳои кадрӣ, сода кардани раванди истеҳсолот ва кам кардани вақти бекористӣ ҳангоми азнавсозии равандҳои технологӣ мусоидат мекунад» [122]. Ҳамин тавр, дар корхона ба кор бурдани функцияҳои шиносоии тасвир, метавонанд ҳаракати кормандонро таҳлил намуда, сатҳи беҳатариро таъмин ва назорати сифатро беҳтар намояд.

– Истифодаи технологияҳои 4.0. бо принципҳои иқтисодиёти даврӣ. Низоми инноватсионии идоракунии ва коркард барои коҳиш додани хатарҳои экологӣ ва истифодаи дубораи маводҳо мусоидат менамояд.

– Экосистемаҳои рақамӣ. Истифодаи платформаҳо барои мубодилаи донишҳо, имкон медиҳад, ки ҳамоҳангсозӣ ва оптимизатсияи равандҳои занҷири таъминот беҳтар шавад.

– Кластерсозӣ. Таъсиси кластерҳо ва шабакаҳои саноатӣ барои ҳамкории инноватсионӣ ва ҳалли муштаракӣ масъалаҳои рушди устувор.

2. Самаранокии энергия ва истеъмоли устувори захираҳо:

– Технологияҳои каммасрафи энергия. Татбиқи қарорҳои инноватсионӣ барои кам кардани энергия дар равандҳои истеҳсолӣ, аз қабيلي муҳаррикҳои каммасраф ва системаҳои идоракунии энергия.

– Манбаъҳои барқароршавандаи энергия. Истифодаи манбаъҳои барқароршавандаи энергия (энергияи офтоб, шамол ва ғайра) ҳамчун манбаи асосии энергия барои эҳтиёҷоти истеҳсолӣ.

– Баҳисобгирӣ ва идоракунии давраи маҳсулот. Бо низоми инноватсионии идоракунӣ дар ҳама марҳалаҳои истеҳсол, истифода ва пешниҳоди маҳсулот таъсири муҳити зист ба назар гирифта мешавад. Масалан, метавонад эко-дизайн ва ё истифодаи мавод ва технологияҳои аз ҷиҳати экологӣ тоза дар равандҳои истеҳсолот бошад.

### 3. Навовариҳои иҷтимоӣ ва идоракунии устувори кадрҳо:

– Ташкили ҷойҳои кори устувор. Муносибатҳои инноватсионии идоракунии кадрҳо, ки ба рушди иҷтимоӣ, такмили ихтисоси кормандон ва беҳтар кардани шароити меҳнатӣ ва зиндагии кормандон мусоидат мекунанд.

– Системаҳои идоракунии мутобиқшавӣ. Истифодаи системаҳои инноватсионии идоракунӣ, ба тағйирот дар муҳити беруна мутобиқ шаванд, ба монанди тағйирёбии бозор, таҳдидҳои иқлим ё тағйирот ба муҳити зист ва рушди устувори ҷомеа нигаронида шудаанд.

– Ҳамгирӣ бо ҳадафҳои глобалии рушди устувор ва ташаббусҳои байналмилалӣ. Низоми инноватсионии менеҷмент ва ҳамгирӣ бо тақвия ба стандартҳои ҷаҳонии рушди устувор, ки ҳадафи коҳиш додани сатҳи камбизоатӣ ва ҳифзи сайёра доро мебошад, мусоидат мекунанд. Ҳамин тавр, соҳаҳои мазкур ба рушди мутаносиби низоми саноатӣ, коҳиши таъсири онҳо ба муҳити зист ва рушди устувор таъсиргузор мебошад.

Дар ин равиш, муҳаққиқ Р.А. Камаев қайд менамояд, ки: «...айни замон, ҷамъияти ҷаҳонӣ дар оstonаи гузаштан ба тартиби технологияи шашум қарор дорад» [155]. Бале, ҳозир на танҳо тартиботи технологӣ тағйир меёбад, балки давраҳои ҷамъоварии дар тули асрҳо ба вуҷуд омада низ дигаргун мешаванд. Ин боис мегардад, ки сохтори иқтисодиёт, ки бар асоси технологияҳо ва механизмҳои истеҳсоли муосир аст, тағйир ёбад. Технологияҳои пешқадам ва усулҳои коркард ба соҳа ворид мешаванд, ки барои ба даст овардани онҳо кишварҳои нисбатан рушдкарда сабъӣ ва кӯшиш хоҳанд кард. Зеро дастрасӣ ба ин технологияҳо имкон медиҳад, ки рушди иқтисодӣ ва соҳаҳои саноатии ин кишварҳо дар якҷанд соли оянда рақобатпазир шуда, устувории иқтисодиёти онҳо дар муқобили дигар тартибҳои иқтисодӣ боқӣ монад.



Дар робита ба ин, А.А. Вдовина зикр мекунад, ки: «...айни замон ҷамъияти дунявӣ дар давраи гузариш ба давраи пасосаноатӣ ва ё давраи тартиби шашуми технологӣ қарор дорад, ки зинаи ниҳоии онро ҷамъияти иттилоотӣ ташкил медиҳад. Дар назар дошта мешавад, ки тартиби технологиии шашум (2010 - 2040) бо гузариш ба истехсолоти ҷандири автоматикунонидашуда тавсиф меёбад. Дар ин давра системаҳои ҷаҳонии иттилоотӣ ва ҳамгирошудаи калонсуръат, технологияҳои кайҳонӣ ба таври васеъ истифода хоҳанд шуд» [120].

Бо талаботи замон, тартиби технологӣ шашум пайваста рушд мекунад, ки ҳамчун ҳалқаи пайвасткунандаи байни тартибҳои пешина ва тартиби шашум, технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ ҷаъолият менамояд. Ин технологияҳо бо миқёси калони тағйироташон имкон медиҳанд, ки ҳар як соҳа ба таври инқилобӣ рушд кунад. Пайдоиши тартиби пешрафта, ки бо тафаккури навини истехсолот ва равандҳои пайвастаи ташаккули инноватсияҳо алоқаманд аст, ба рушди иқтисодии донишҳо, гузариш аз истехсолоти оммавӣ ба иқтисодии маърифатӣ ва аз истеъмолати ҷамъиятӣ ба ҷомеаи рушдкарда мерасонад. Дар чунин ҷомеаҳо, афзалият ба иқтидори илмӣ-техникӣ ва зеҳнӣ, талабот ба дониш, сифати зиндагӣ, муҳити зист ва хизматрасониҳои баланди иҷтимоӣ дода мешавад.

Бояд таъкид кард, ки дар ҷаҳорҷӯби раванди технологиии шашум диққат ба рушди ҳамаҷонибаи татбиқи технологияҳои иттилоотӣ равона шудааст, ки мақсади асосии он идоракунии ҳамгирошудаи истехсолот мебошад. Ин раванди технологӣ бо як қатор зухурот алоқаманд аст, ки ба онҳо шомил мешаванд:

- технологияи иттилоотӣ (IT), технологияҳои абрӣ (cloud storage);
- технологияҳои коркарди маълумоти калонҳаҷм (Big Data);
- технологияҳои беодам (роботҳо);
- биотехнологияҳо (биологияи молекулаӣ, муҳандисии генетикӣ);
- нанотехнологияҳо, технологияҳои аддитивӣ (additive technologies);
- технологияҳои истифодабарии қолабҳои гуногун (3D, 4D ва ғайра);

- технологияҳои таъминоти бехатарии иттилоотӣ (кибербехатарӣ);
- технологияҳои блокчейн (blockchain) ва дигар технологияҳои нав.

Собит гардидааст, ки рушди саноат дар шароити зуд тағйирёбандаи равандҳои технологӣ маблағҳои калонро барои дастгирии эҷоди навовариҳо ва истифодаи онҳо дар истехсолот талаб мекунад, ки Ш.Р. Наимов андешаҳои худро муфассал баён намудааст [205]. Аз таҳлили тамоюл ва хусусиятҳои раванди технологӣ бармеояд, ки кишварҳое, ки то кунун рушди саноаташон асосан ба соҳаҳои истихроҷи захираҳои табиӣ мекунад ва бо истифода аз технологияҳои куҳна ба татбиқи раванди муосир (панҷум ва шашум) омода нестанд, имкон доранд, ки аз ҷаҳони имрӯза, ки ба татбиқи ҳафтуми технологӣ мепардозад, пас монанд. Равандҳои технологӣ ҳар як дар вақти муайян ва дар марҳалаи хосе ба вучуд меоянд, ки метавонанд ба дигаргунсозии системаи тиҷоратӣ таъсир расонанд. Аз ин рӯ, кишварҳо ва соҳаҳои саноатие, ки барои қабул ва татбиқи ин тағйирот омодаанд, дар роҳи пешрафт ва самаранокии фаъолият хоҳанд буд. Ба ақидаи мо, истифодаи ғояи тағйирёбии раванди технологӣ дар интихоб ва рушди соҳаҳои афзалиятноки саноатии кишвар мувофиқи мақсад хоҳад буд. Технологияҳо аз корхонаҳои алоҳида то тамоми субъектҳои иқтисодӣ пеш мераванд ва пайдарпай тартиби зиндагии ҷамъиятиро тағйир медиҳанд.

Ҳамин тавр, арзёбӣ ва таҳлили низоми идоракунии рушди инноватсионии корхонаҳои саноатӣ як василаи муҳими стратегӣ барои таҳкими рақобатпазирӣ, беҳтар намудани иҷро ва мусоидат ба тараққиҳои устувор дар сатҳи макро- ва микроиқтисодӣ мебошад. Маҳз арзёбии низоми муосири идоракунии рушди инноватсионии корхонаҳои саноатӣ боис мегардад, ки корхонаҳо бо истифода аз технологияи нав ва ғояҳои инноватсионӣ тараққӣ кунанд ва дар рақобат бо дигар корхонаҳо устувор бошанд. Азбаски инноватсияҳо ва рушди саноат дар корхонаҳои гуногун саҳми муҳим дар рушди иқтисодии кишвар доранд, арзёбии дурусти ин низомҳо метавонад боиси раванди рушди устувор ва таъмини рақобатпазирии он корхона дар бозори ҷаҳонӣ гардад.

### **3.3. Усулҳои арзёбии самаранокии системаи идоракунии рушди инноватсионии корхонаҳои саноатӣ**

Дар шароити муосир барои Тоҷикистон бунёди заминаҳои мусоид чихати таъмини рушди устувори иҷтимоию иқтисодии кишвар бо роҳи гузариш ба сценарияи индустриалӣ-инноватсионӣ ҳамчун масъалаи муҳим арзёбӣ мегардад. Чуноне, ки дар СМР-2030 таъкид мегардад, ки: «...сценарияи мазкур имкон медиҳад, ки ҳангоми ташаккулдиҳии равишҳои инноватсионӣ дар ҳалли масъалаҳои иқтисодию иҷтимоӣ, тақвият бахшидан ба заминаи институтсионалии рушд, тақмилдиҳии низоми ҳуқуқӣ ва тақвияти ҳифзи ҳуқуқҳои молу мулкӣ, аз ҷумла моликияти зеҳнӣ, шароит барои афзоиши ҳам сармоягузориҳои хусусию дохилӣ ва ҳам мустақими хориҷӣ, муҳайё месозад» [22, с.20]. Истифодаи имкониятҳои ҳамгирой, инфрасохтори транзитӣ ва манбаҳои барқароршаванда рушди диверсификасияи иқтисодиётро таъмин намуда, ба афзоиши содирот ва гузариш ба иқтисоди “сабз” мусоидат мекунад. Илова ба ин, олими ватанӣ С.Ҷ. Комилов қайд менамояд, ки: «...нақши сармояи инсонӣ дар иқтисодиёти дониш асосёфта дар ҳама марҳилаҳои фаъолияти иқтисодӣ ба таври назаррас меафзояд. Ин аз он иборат аст, ки дониш, малака ва маҳорати инсон омили асосии рушди иқтисодиёти инноватсионӣ мегардад, ки дар он ҷо ба таври оммавӣ азхуд ва паҳн намудани навоариҳои дар технологияҳои нав таҷассум ёфтааст» [53, с.106].

Ҳамин тариқ, тадбиқи саривақтии ҳадафҳои дар доираи сценарияи индустриалӣ-инноватсионии рушди кишвар имкон медиҳад, ки Тоҷикистон дар давраи муайяни вақт метавонад ба яке аз кишвар аз чихати неруи саноатӣ дар минтақа ва ҷаҳон мавқеи устуворро соҳиб гардад. Аммо як нуқтаро бояд ишора намуд, ки барои расидан ба ин ҳадафҳо зарур аст, ки дар навбати аввал асосҳои методологӣ ва таъминоти методии идоракунии раванди татбиқи инноватсия дар истеҳсолот бо таъя ба таҷрибаи ҷаҳонӣ, дастовардҳои илмӣ олимони ва бо дарназардошти хусусиятҳои миллии иқтисодиёт мустақам гардонида шавад. Ин масъала ҳануз дар Тоҷикистон ҳалли худро пайдо

накардааст. Вобаста ба ин мушкилӣ дар санади болозикр (СМР-2030) ишора гардидааст [22, с.38].

Иқтисодиёти индустриалӣ-инноватсионӣ ба инфрасохтори пешрафтаи истеҳсолӣ ва инноватсионӣ асос ёфтааст, ки истеҳсоли маҳсулоти бо сатҳи баланди коркарди илмию технологиро таъмин мекунад. Рушди низоми миллии инноватсионӣ ва инфрасохтори он барои ташкили иқтисоди рақобатпазир аҳаммияти калидӣ дорад. Таҷрибаи кишварҳои пешрафтаи саноатӣ, аз қабili ИМА, Фаронса, Олмон, Чопон ва Чин, нишон медиҳад, ки рушди зерсохтори инноватсионӣ дар муваффақияти онҳо нақши муҳиммеро бозидааст ва мавқеи устувори онҳоро дар бозори ҷаҳонӣ таъмин намудааст.

Аз таҳлилҳо бармеояд, ки дар шароити Тоҷикистон бахши саноати ватанӣ аз ҷумлаи соҳаҳои афзалиятнок ва стратегӣ ба ҳисоб рафта, аз ҷониби роҳбарияти олии кишвар тайи солҳои охир ба рушди он диққати хосса зоҳир мегардад. Вобаста ба ин таҳқиқи таъминоти методии идоракунии рушди инноватсионӣ, аз он ҷумла дар соҳаи саноат нақши калидӣ дошта, ҷиҳати тақвияти он имкон медиҳад, ки коркардҳои илман асоснок пешниҳод карда шавад. Тамоюлҳо ва сохтори бозори ҷаҳонӣ нишон медиҳанд, ки кишварҳои пешрафтаи саноатӣ тавассути рушди моделҳои самараноки ташкил ва идоракунии истеҳсолоти саноатӣ, инчунин, баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти худ, ба муваффақияти назаррас ноил шудаанд ва ин моделҳоро дар амал васеъ татбиқ мекунанд. Таҳқиқоти мо нишон медиҳад, ки дар аксари корхонаҳои саноатӣ низоми мукаммали идоракунии рақобатпазирӣ ё ҳамохангсозии он вучуд надорад. Дар натиҷа, зарурати омӯзиши таҷрибаи пешрафтаи хориҷӣ ва коркарди тавсияҳои асоснок барои беҳтар намудани идоракунии рақобатпазирӣ ба миён меояд.

Дар ҷумҳурии мо низ саноати сабук яке аз соҳаҳои ояндадору таҳкимбахшандаи иқтисодиёт ба шумор меравад. Зеро дар он заминаҳои устувори рушди ин соҳа мавҷуд буда, имкони истифодаи пурраи захираҳои ашёи хом ва истеҳсоли моли ҷавобгӯ ба талаботи замони муосир фароҳам оварда шуда истодааст.

Барои ба даст овардани нишондиҳандаҳои иқтисодӣ, ки рақобати муваффақро дар бозори ҷаҳонӣ фароҳам меоваранд, суръати истеҳсоли маҳсулоти саноати сабук дар ҷумҳурӣ ба таври назаррас афзоиш дода мешавад.

Қобили қайд аст, ки методологияи арзёбии рушди инноватсионии соҳаи саноат аз якчанд марҳала ва нишондиҳандаҳои асосӣ иборат буда, ба муайян намудани сатҳи фаъолияти инноватсионӣ ва самаранокии инноватсия дар соҳаи мазкур замина мегузорад (ниг. ба расми 3.3.1.).



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

### Расми 3.3.1. – Арзёбии рушди инноватсионии соҳаи саноат

Равишҳои асосии арзёбӣ аз усулҳои миқдорӣ ва сифатӣ, инчунин, таҳлили омехта ҷиҳати муайян намудани тамоюли рушди соҳа иборат мебошад. Бо дарназардошти ин, усулҳои миқдорӣ – барои арзёбии самаранокии низоми идоракунии рушди инноватсионӣ дар корхонаҳои саноатӣ ва истифодаи нишондиҳандаҳои рақамӣ ва омӯрӣ барои муайян

кардани таъсири инноватсияҳо ва равандҳои идоракунии тартиб дода шудаанд, ки ба корхонаҳо барои дар сатҳи зарурӣ арзёбӣ намудани таъсири инноватсияҳоро дар сатҳи молиявӣ, истеҳсолӣ ва бозорӣ кумак мерасонанд.

Усулҳои сифатӣ бошад, имкон медиҳанд, ки натиҷаи фаъолияти пурсамари соҳаи саноат арзёбӣ карда шавад. Ин усул вобаста ба хусусият дар марҳалаҳои гуногуни таҳия ва амалӣ намудани лоиҳаҳои инноватсионӣ асос ёфта, асосан барои арзёбии омилҳои ғайрирақамӣ, муҳити корхона ва муносибатҳо истифода бурда мешаванд. Онҳо дар фаъолияти инноватсионии корхона аҳаммияти калон доранд.

Феълан, истифодаи комбинатсияи усулҳои миқдорӣ ва сифатӣ ҳамчун низоми арзёбии самаранокии инноватсия метавонад ба корхонаҳо дар расидан ба ҳадафҳои асосӣ кумак расонад. Ин равиш ба ташаккули стратегияи рушд ва тақвияти рақобатпазирӣ мусоидат мекунад. Зеро самаранокии низоми инноватсионии корхонаҳои саноатӣ дар натиҷаи интихоби дуруст ва истифодаи усулҳои дучониба метавонад имконпазир бошад. Чунки усулҳои миқдорӣ бо қобилияти муқоисавӣ бо дигар корхонаҳо ва соҳаҳо кумак мерасонанд, дар ҳоле ки усулҳои сифатӣ барои таҳлили амиқи омилҳои иҷтимоӣ ва фарҳангӣ муҳим доништа мешаванд. Ҳамин тавр, барои Тоҷикистон, усулҳои омехта (миқдорӣ ва сифатӣ) эҳтимолан мувофиқтарин доништа мешаванд, зеро онҳо метавонанд ҳам таъсирҳои молиявӣ ва ҳам таъсирҳои иҷтимоӣ ва фарҳангиро дар бар гиранд. Дар ҳамин ҳол, истифодаи усулҳои миқдорӣ барои арзёбии самаранокии молиявии лоиҳаҳои инноватсионӣ ва усулҳои сифатӣ барои таҳлили омилҳои иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва рафтории кормандон ва мутахассисон муфид хоҳад буд.

Чунин тартиби кор ба мо имкон медиҳад, ки рушди инноватсионии саноати кишвар ҳамаҷониба арзёбӣ гардида, мушкилоти асосии рушди он дақиқ муайян гардида, роҳҳои бартараф намудани камбудии ҷойдошта муайян карда шаванд. Яъне методология бояд бар пояи таҳлили маълумоти мавҷуда сохта шавад. Аз ин рӯ, барои таъмин намудани рушди корхона дар як давраи муайян, муҳим аст, ки роҳи воситаҳои пешниҳодшуда бо принципҳо ва

талаботи асосии фаъолияти инноватсионӣ мувофиқ бошанд. Дар ин росто, маълумоти таҳлилшаванда бояд сода, оммафаҳм ва бо ҳадафҳои асосии истифодабарандагони иттилоот мувофиқат намояд. Бинобар ин, ба амалия нигаронидашудани онҳо муҳим арзёбӣ мегардад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки истифодаи усулҳои гуногуни методии идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат метавонад ба суръати рушди иқтисодӣ, баланд бардоштани самаранокӣ ва густариши навовариҳо таъсири назаррас расонад. Бинобар ин, баъзе усулҳои асосии идоракунӣ дар ҷадвали 3.3.1. оварда шудааст, ки метавон гуфт идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат бо истифода аз усулҳои методӣ ба даст овардани натиҷаҳои самаранокро таъмин карда мешавад. Бинобар ин, ҳар як усул дар самти амалишавии инноватсияҳо хусусиятҳои хосси худро дошта, ки дар соҳаи саноат барои амалишавии стратегияҳои инноватсионӣ ёрӣ мекунад. Зимнан, ҳар усул низ дар баробари афзалиятҳои худ камбудииҳои мушаххасе низ дорад.

### **Ҷадвали 3.3.1. – Усулҳои методии идоракунии рушди инноватсионии корхонаҳои саноатӣ**

| <b>№</b> | <b>Усул</b>                                              | <b>Ҳадаф ва натиҷаҳо</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
|----------|----------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>1</b> | Таҳлили стратегӣ ва пешгӯӣ                               | Истифодаи таҳлили тамоюл ва пешгӯӣ барои муайян намудани тамоюлҳои оянда ва ниёзҳои бозор, аз ҷумла пешгӯии талабот ба маҳсулотҳои инноватсионӣ ва рушди равандҳои саноатӣ метавонад кумак расонад.                                                                                                                                                                                                                                                                         |
| <b>2</b> | Идоракунии лоиҳаҳои инноватсионӣ                         | Барои ба тағйироти бозор зуд мутобик шудани методологияҳои идоракунии лоиҳа барои лоиҳаҳои инноватсионӣ нақши асосӣ дорад. Барои дар кӯтоҳтарин муддат афзоиши самаранокӣ усули мазкур имкон медиҳад, ки корхонаҳо лоиҳаҳои инноватсиониро бо суръати баланд ва озмоиши технологияҳои нав, вобаста ба имконият, сарфаи вақт ва камтар саҳву хатоҳо идора намоянд.                                                                                                           |
| <b>3</b> | Ҳамкории байналмилалӣ                                    | Ба суръатбахшии раванди таҳия ва татбиқи қарорҳои инноватсионӣ мусоидат намуда, рушди шарикӣ бо донишгоҳҳо, ширкатҳо, марказҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва инноватсионӣ имкон медиҳад, ки бо омӯхтани таҷриба ва ҷалби бештари технологияҳои беруна ба татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ заминаи асосӣ гузорад.                                                                                                                                                                          |
| <b>4</b> | Идоракунии сармоягузорӣ ба технологияҳои сабз ва устувор | Вобаста ба афзоиши аҳамияти устувории экологӣ ҷалби бештари сармоягузориҳо дар технологияи сабз муҳим буда, ба арзёбии самаранокии сармоягузорӣ таккони ҷиддӣ мебахшад. Чунки сармоягузори бештар дар технологияи сабз имкон медиҳад, ки суръати рушд дар самтҳои устувор ва иқтисоди «сабз» беҳтар карда шавад.                                                                                                                                                            |
| <b>5</b> | Менеҷменти ташаққули муҳити эҷодкорона ва технологӣ      | Барои ҳавасмандкунии навоарӣ, ҳамкории байнисоҳавӣ ва дастгирии ташаббусҳои кормандон барномаҳо махсус таҳия шуда, масъалаи татбиқи инноватсия ва таълим гирифтани кормандони навро бештар дар бар мегирад. Ин як раванDEST, ки бо истифода аз таҷриба, ҷамъоварӣ, мубодила ва хифзи донишҳои муҳандисӣ ва инноватсионӣ доир ба технологияҳои нав кумак мерасонад. Дар натиҷа, кормандон бо истифода аз таҷриба омодаанд ғояҳоро тавлид ва равишҳои навро пешниҳод намоянд. |

|   |                                 |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
|---|---------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 6 | Идоракунии хавфҳои инноватсионӣ | Мусаллам аст, ки хавфҳои марбут ба инноватсия метавонанд гуногун ва баланд бошанд. Аз ин лиҳоз, корхонаҳо метавонанд бо истифодаи таҳлили хавфҳои техникӣ ва иқтисодӣ, хатару оқибатҳои номувофиқ доир ба инноватсияҳои татбиқшаванда пешгӯӣ ва идора намоянд. Раванди мазкур ба корхонаҳо имкон медиҳад, ки саривақт оқибатҳои манфии эҳтимолии ташаббусҳои нав арзёбӣ гардида, дар ҳолати ноқоимӣ нақшаи амал таҳия карда шавад. |
| 7 | Таҳияи харитаи роҳ              | Ҳадаф аз пешгӯии технологӣ ва харитаҳои роҳ дар он аст, ки барои ноил шудан ба ҳадафҳои стратегӣ банақшагирӣ ва пешгӯии муҳлатҳои ҷорӣ кардани навоҳарӣ муҳим арзёбӣ мегардад. Зеро сохтори харитаи роҳҳои технологӣ марҳалаҳои асосӣ ва технологияҳои зарурӣ дар бар гирифта, ба таври инфиродӣ ё дар ҳамбастагӣ рушди инноватсионӣ бо суръати баланди рақобатпазирӣ таъмин карда шавад.                                          |

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

Мусаллам аст, ки дар Тоҷикистон, ки истеҳсолот ва саноат дар марҳалаи тағйироти инфраструктура қарор доранд, истифодаи ҳамаи усулҳои ҷадвали 3.3.1. барои арзёбии самаранокии инноватсияҳо метавонад марҳала ба марҳала кумак намояд. Ба назар гирифтани ин афзалият ва камбудӣҳо барои интихоби дурусти усулҳо дар таҳияи стратегияҳои идоракунии барои дилхоҳ корхона муҳим арзёбӣ мегарданд. Маҳз усули идоракунии лоиҳаҳои инноватсионӣ бо тақозои замон ҳамчун муҳаррик ба суръати баланд афзоиши самаранокии корхонаҳои саноатӣ ва рушди иқтисоди миллӣ таккони ҷиддӣ бахшад. Дар ин замина, усули мазкур ба корхонаҳо дар ҷараёни татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ, ба роҳ мондани ҳамкориҳои муштарак ва ҳамӯҳангӣ байни гурӯҳҳои ҷамъиятӣ, ниҳодҳои давлатӣ ва рушди саноати миллӣ кумак мерасонад.

Аз маълумоти ҷадвали 3.3.1. хулоса баровардан мумкин аст, ки ҳар яке аз ин усулҳо метавонад барои идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноатии кишвар нақши ҳалкунанда дошта бошанд. Ҳарчанд, ки равишҳои методологӣ мазкур ба корхонаҳо дар идоракунии самаранокии равандҳои рушди инноватсионӣ, таъмини рушди устувор, баланд бардоштани рақобатпазирӣ ва мутобиқшавӣ ба шароити тағйирёбандаи бозор нигаронида шудаанд.

Ҳамин тавр, заминаҳои ташаккулёбии усулҳои арзёбии самаранокии низоми идоракунии рушди инноватсионии корхонаҳои саноатӣ ба як қатор омилҳои назариявӣ, методологӣ ва амалии вобастаанд. Ин заминаҳо



метавонанд тавассути рушд ва мутобиқсозии стратегияи идоракунӣ, интиҳоби усулҳои дуруст барои арзёбии натиҷаҳои инноватсионӣ ва таҳлили таъсири онҳо ба рушди устувор ва рақобатпазирии корхонаҳо, ба роҳ монда шаванд. Масалан:

– Заминаҳои назариявӣ. Барои таҳлили самаранокии усулҳои арзёбӣ, муҳим аст, ки мо дарк кунем, ки идоракунии инноватсионӣ як раванди динамикӣ ва мунтазам мутобиқшаванда аст, ки асосан аз талабот ва шароити бозор, пешгӯйии технологияҳои нав ва тағйироти иқтисодии ҷаҳонӣ вобаста аст. Барои таҳлили амалӣ ва назорати самаранокии усулҳои арзёбӣ, метавон аз назарияҳое, ба монанди назарияи инноватсия ва назарияи системаи идоракунӣ, истифода бурд, зеро онҳо заминаи илмию амалӣ барои таҳияи усулҳои самараноки идоракунӣ фароҳам меоранд.

– Заминаҳои методологӣ. Методологияҳои арзёбӣ, ки дар ин соҳа истифода мешаванд, метавонанд гуногун бошанд, аз ҷумла методҳои таҳлилӣ, ки бо истифода аз маълумот ва оморҳо ба шиносоии ҷанбаҳои муҳим ва таҳлили хатарҳо мусоидат мекунанд. Ин усулҳо ба корхонаҳо кумак мерасонанд, ки дарк кунанд, ки кадом стратегияҳои инноватсионӣ бештар натиҷа медиҳанд ва таъсири онҳо дар тараққиёти рушди устувор ва рақобатпазирӣ чӣ гуна аст.

– Заминаҳои амалӣ. Аз ин нуқтаи назар, дар амал самаранокии усулҳои арзёбии низомҳои идоракунии рушди инноватсионӣ ба тақмилдиҳӣ ва таҷрибаҳое вобаста аст, ки ба таҳкими стратегияи идоракунӣ ва ноил шудан ба муваффақияти инноватсия мусоидат мекунанд. Ба таври амалӣ, гузаронидани таҳлилҳои дуруст дар бораи натиҷаҳои инноватсионӣ ва ҷен кардани таъсири онҳо ба натиҷаҳои молиявӣ ва бозор дар шартҳои гуногуни иқтисодӣ муҳим мебошад. Ҳамин тавр, заминаҳои ташаккулёбии усулҳои арзёбӣ метавонанд дар асоси як қатор масъалаҳои назариявӣ, методологӣ ва амалӣ, ки ба стратегияҳои идоракунии инноватсионӣ дар саноат дахл доранд, расида шаванд.

Лозим ба ёдоварист, ки саноати Тоҷикистон ҳоло дар марҳалаи рушд ва таҳким қарор дошта, мувофиқи концепсияи идоракунии инноватсионӣ ба таври иловагӣ якчанд усулҳо метавонанд самаранокии корхонаҳои саноатиро дар минтақа баланд бардоранд. Бахусус:

1. Тавсеаи ҳамкорӣ бо кишварҳои минтақа ва ҷаҳон. Бо дарназардошти ҷойгиршавии Тоҷикистон дар минтақаи Осиёи Марказӣ ва наздикии он ба бозорҳои кишварҳои ҳамсоя, ҳамкориҳо бо кишварҳои ҳамсоя ва шарикони хориҷӣ метавонад дар дастрас кардани технологияҳо ва донишҳои инноватсионӣ кумак кунад. Ширкатҳои саноатии Тоҷикистон метавонанд аз ҳамкориҳои байнисарҳадӣ дар лоиҳаҳои муштарак баҳра бардоранд.

2. Фазои мусоиди сармоягузорӣ. Инноватсия дар саноат на танҳо ба технологияҳо, балки ба қувваи корӣ низ вобастааст. Бо дарназардошти афзоиши талабот ба мутахассисони соҳаи технологияи иттилоотӣ ва муҳандисии технологӣ, сармоягузорӣ ба омӯзиш ва рушди малакаҳои мутахассисони маҳаллӣ метавонад барои амалӣ кардани лоиҳаҳои нав ва идоракунии технологияҳои муосир мусоидат намояд.

3. Мутобиқ намудани технологияҳо ба шароити минтақа. Мушкилоти асосии саноати Тоҷикистон, аз ҷумла масофаҳои дур, камбудии инфрасохтори саноатӣ ва вазъи энергетикӣ бояд ҳангоми интихоби технологияҳои нав ба назар гирифта шаванд. Технологияҳое, ки барои шароити маҳал мутобиқанд, метавонанд самараноктар ва бо хароҷоти камтар кор кунанд.

4. Татбиқи бештари лоиҳаҳои гуногуни хурду миёна. Дар шароити иқтисодии Тоҷикистон, корхонаҳои хурд ва миёна метавонанд дар рушди инноватсионӣ саҳми калон гузоранд. Ҳукумат ва бахши хусусӣ метавонанд бо фароҳам овардани шароит барои рушди бизнесҳои хурду миёна, аз ҷумла додани грантҳо ва сабуккуниҳои андозӣ, корхонаҳои инноватсионӣ ва креативиро дастгирӣ кунанд.

5. Татбиқи кластерҳои саноатӣ. Эҷоди кластерҳои саноатӣ дар соҳаҳои муайян, масалан, кластерҳои гидроэнергетикӣ ё кластери истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, метавонад ҳамкориро байни ширкатҳо ва муассисаҳои

таълимӣ зиёд кунад. Ин ба саноат кумак мерасонад, ки суръати рушди технологиро зиёд намояд ва захирахоро самаранок истифода барад.

Усулҳои арзёбӣ метавонанд ба рушди устувор ва дарозмуддати саноати Тоҷикистон мусоидат намуда, ба талабот ва имкониятҳои маҳаллӣ мутобиқ бошанд. Марҳалаҳои методологияи мазкур бо таҳкими муносибати ҳамаҷониба ва системавӣ, баҳодиҳии рушди инноватсионии соҳа ва самаранокӣ он заминаи қабул кардани қарорҳои идоракунии ва таҳияи стратегияи рушди минбаъда ро бо самаранокӣ фароҳам меоваранд. Чуноне ки дар СМР-2030 таъкид гардидааст, ки: «...барномаҳои рушди минтақаҳои алоҳида ҳанӯз вазифаи воситаи воқеии идоракунии ҳудудро бо сабабҳои зерин иҷро намеkunанд:

- сатҳи пасти таҳлили методии вазъи рушд ва захираҳои мавҷуда, ба ҳисоб нагирифтани таҳдидҳо ва омилҳои рушди минтақаҳо;

- алоқамандии нокифояи барномаҳои рушд бо чараҳои молиявӣ, бо афзалиятҳои манфиатҳои сармоягузори ва маблағгузориҳои минтақавӣ, тамоюли рушди соҳаҳои иҷтимоии минтақа» [22, с.38].

Вобаста ба ин, муносибати методологӣ ба рушди инноватсионии соҳаи саноат аз истифодаи мунтазами усулҳои илмӣ то ба воситаҳои идоракуниро дар бар гирифта, онҳо ба эҷод ва татбиқи инноватсияҳо ва таъмини рушди устувори корхонаҳо нигаронида шудаанд. Зимнан, равишҳои мазкур як қатор унсурҳои асосиро дар бар мегирад, ки метавонад дар самаранокӣ фаъолияти онҳо ҳиссагузор бошад. Масалан:

- *якум*, метавонад ба муҳимтарин унсур таҳхис ва таҳлили вазъи муносири корхонаҳои саноатӣ дохил гардад. Зеро арзёбии неруи инноватсионӣ чиҳати муайян намудани монеаҳо ва имкониятҳои ҷойдоштаи рушд нақши калидӣ дошта, зинаҳои гуногунро дар бар мегирад. Дар ин росто, таҳлили захираҳои корхона, аз ҷумла ҷанбаҳои инсонӣ, технологӣ ва молиявӣ низ метавонанд барои рушди соҳаи саноатии инноватсионӣ заминаи мусоидро фароҳам оваранд. Ё ин, ки тавассути муайян кардани омилҳои дохилӣ ва беруна, метавонанд ба рушди инноватсионӣ мусоидат намоянд.

– *дуом*, аз нуқтаи назари мубрамияти мавзӯ таҳияи стратегияи инноватсионии рушд бо муайян намудани ҳадафҳо ва таҳияи харитаи роҳ барои рушди инноватсионии соҳаи саноат зарур дониста мешавад. Дар натиҷа, корхона бо муайян намудани ҳадафҳо ва вазифаҳои дарозмуддат, дар баробари марҳала ба марҳала татбиқи чорабиниҳои асосии соҳаи саноатии инноватсионӣ вобаста ба вақт ва захираҳо метавонад ба ҳадафҳои худ расад.

– *сеюм*, имрӯзҳо муҳимтар аз ҳама, моделсозии равандҳои инноватсионӣ интихоб ва мутобиқсозии моделҳои идоракунии инноватсия ва ҳамгироии инноватсия ба равандҳои бизнес муҳим арзёбӣ мегардад. То он, ки инноватсия як қисми ҷудонашавандаи фаъолияти амалиётҳои корхона гардад, ташкили равандҳо, татбиқи моделҳои мувофиқ ба монанди инноватсияи кушод ва ё равиши экосистема тақозои замон аст.

Дар шароити кунунӣ фаъолияти ҳамаи корхонаҳо бо иқтисодиёти рақамӣ пайванд ёфтааст. Аз ин рӯ, таҳияи муқаррароти методӣ барои омӯзиш ва татбиқи технологияҳои иқтисодӣ зарурати муҳим маҳсуб мешавад. Бо мурури замон, намунаҳо, афзорҳо, усулҳо ва технологияҳои мутақобила, ки аз усулҳои қаблан мавҷудбуда аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Аз ин лиҳоз, таъмини методологӣ ҳамкориҳои ҳудудӣ ва ҷазоии корхонаҳоро дар доираи экосистемаҳои рақамӣ барои таъмини рушди устувор ва рушди иқтисодӣ ба низом даровардан лозим аст.

Дар муҳити зудтағйирёбандаи ҷаҳонӣ, ҳамчун асоси концептуалии методологияи идоракунии рушди устувори корхонаҳо равиши экосистема пешниҳод шудааст, ки ин равиш имкон медиҳад, ки ҳамкориҳои шабакавии иштирокчиён ва таҳияи принципҳои идоракунии субъектҳои хоҷагидор дар доираи экосистемаи рақамӣ ба коҳиш додани номуайяниҳо ва устувор кардани самти фаъолияти корхонаҳо мусоидат намоянд.

Принсипҳо ва усулҳои ба вучуд омадаи идоракунии устувори субъектҳои хоҷагидор [102,162] бо дарназардошти шароити нави институтсионалӣ, бо пайдоиши манбаъҳои нави таъсир ва тавсеаи фаъолият хос мебошанд.

Таҳияи равишҳои методологии таъмини рушди устувори корхонаҳо бар асоси ташаккули модели ҳамкориҳои экосистема баъди иштирокчиён, идоракунии донишҳо ва тақмили воситаҳои методологӣ қарор дорад. Экосистемаи рақамӣ (ЭР) имкон фароҳам меорад, ки захираҳои субъектҳои хоҷагидор ҳамчун ва роҳҳои муассири ҳамкорӣ барои рушди устувор муайян гарданд. Дар ин раванд, системасозии воситаҳои ҳамкориҳои экосистема бояд бо дарназардошти талаботи иқтисоди рақамӣ сурат гирад, ки ба тақвияти таъсири мутақобилаи шабакавӣ, истифодаи захираҳои кластерӣ дар занҷири истеҳсолӣ ва логистикӣ, ҳамроҳангсозии дороиҳои иштирокчиён ва беҳбудии мубодилаи захираҳои рақамӣ ва ғайра мусоидат мекунад. Ин амалҳо ба беҳбудии системавии муҳити иҷтимоиву иқтисодӣ ва рушди устувори корхонаҳо мусоидат менамоянд.

– *чорум*, дар робита ба ин, идоракунии лоиҳаҳои рушди инноватсионӣ аз рӯи портфел ва усулҳои муносиб нақши асосӣ дошта, тартиби ташкил ва идоракунии портфели лоиҳаҳои инноватсионӣ, таъмини мутобиқати онҳо ба ҳадафҳои стратегияи корхона тавассути истифодаи усулҳои муносири идоракунии лоиҳа барои иҷрои самараноки вазифаҳои инноватсионӣ бояд мутобиқ бошад.

– *панҷум*, мониторинг ва арзёбии самаранокии инноватсия дар асоси нишондиҳандаҳои асосии фаъолият ва таҳлили ҳавфҳо муайян карда мешавад. Пас барои муайян намудани натиҷаҳои фаъолияти инноватсионӣ дар воқуниш ба шароити тағйирёбанда, мунтазам таҳия, татбиқи системаи нишондиҳандаҳо ва таҳлили ҳатарҳои марбут ба инноватсия ва мутобиқ кардани он ба стратегияи метавонад ба манфиати кор бошад.

– *шашум*, тавассути омӯзиш ва таъсиси системаи ҳавасмандкунӣ барои рушди мутахассисони касбӣ қадамҳои устувор гузошта мешавад, ки боиси ташаккули фарҳанги навобарона мегардад. Маҳз ҷорӣ намудани барномаҳои таълимӣ барои рушди салоҳиятҳои идоракунии инноватсионӣ ба тавлид ва татбиқи ғояҳои нав мусоидат мекунад. Дар натиҷа, тавассути таҳияи системаи

ҳавасмандкунӣ ва мукофотпулӣ метавонад, ки кормандонро ҳавасманд намояд.

– *ҳафтум*, истифодаи технологияҳо ва воситаҳои рақамӣ метавонад дар таҳлил ва пешгӯии маълумот ҳиссагузор бошад. Чунки татбиқи системаҳои иттилоотӣ барои идоракунии инноватсионии рушди соҳаи саноат бо истифодаи усулҳои таҳлили додаҳо барои пешгӯии тамоюлҳо ва муайян кардани имкониятҳои навовариҳо дар бар гирифта, дар доираи платформаҳои махсус фаъолият менамояд. Дар ин хусус, муҳаққиқ Е.В. Белякова ибраз медорад, ки: «...саноат муҳимтарин соҳаи иқтисодиёти давлатҳои пешқадами ҷаҳон буд ва мебошад. Маҳз саноати ба дараҷаи олӣ тараққикарда ва махсусгардонидашудаи онҳо дар иқтисодиёти ҷаҳон ва муносибатҳои байналмилалӣ иқтисодӣ мавқеи пешқадамро таъмин менамояд. Дар навбати худ, рушди технологӣ муҳимтарин омили рушди иқтисодӣ, рақобатпазирии иқтисоди миллии ин кишварҳо ва амнияти иқтисодии онҳост» [113].

- *ҳаштум*, ҳамкорӣ бо шарикони хориҷӣ ҷиҳати иштирок дар экосистемаҳои инноватсионӣ барои тақвияти рушди устувори муштаракӣ инноватсионии корхонаҳои саноатӣ муҳим буда, дар доираи пажуҳишгоҳҳои илмӣ ва донишгоҳҳо ҳамкориҳо метавонанд тавсеа ёбанд. Ҳамзамон, метавонад ба ҷалби кластерҳои саноатӣ ва экосистемаҳои ба табодули дониш ва технология нигаронидашуда мусоидат намояд.

- *нуҳум*, мутобиқшавӣ ба шароити тағйирёбанда ва пайваста тақмили ҳамкориҳои судманди корхонаҳо қобилияти корхонаро беҳтар мегардонад. Бинобар ин, дар посух ба тағйироти бозор, технология ва талаботи муштарӣ, корхонаҳо бояд стратегияҳои инноватсионии худро зуд мутобиқ созанд. Барои таъмини рушди устувори корхонаҳо зарур аст, ки фикру мулоҳизаҳои ҳамаи иштирокчиён ба таври доимӣ ҷамъоварӣ ва барои тақмили усулҳо ва равишҳои инноватсионӣ самаранок истифода шаванд. Ин раванд дар рушди пайваста ва беҳтар гардидани механизми ҳамкорӣ ва инноватсия нақши муҳим дорад. Дар натиҷа, корхонаҳо бояд бо таъсири консепсия ва технологияҳои муосир ба

раванди тиҷорати худ огоҳ бошанд ва онҳоро ғаёлона дар амал татбиқ намоянд.

Дар ин росто, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намуданд, ки: «...соҳаи саноат ва инноватсия яке аз манбаъҳои муҳимтарини рушди минбаъдаи кишвар ба ҳисоб рафта, пешрафти он имкон медиҳад, ки сарчашмаҳои иловагии даромади буҷети давлатӣ пайдо гардида, барои аҳоли ҷойҳои нави корӣ фароҳам оварда шаванд» [18]. Аз ин рӯ, вазифаи таъхирнопазир кор карда баромадан ва ҷорӣ намудани воситаҳои методии идоракунии рушди технологӣ дар сатҳи ҷумҳурӣ мебошад, ки ба ҷорӣ намудани усулҳои муосири ташкили ғаёлияти корхонаҳои комплекси саноати ватанӣ мусоидат мекунад.

Лозим ба таъкид аст, ки самаранокӣ дар корхонаҳои саноатӣ барои истеҳсоли маҳсулот ё хидматҳо бо ҳадди ақаллӣ хароҷот ва талафотро дошта, ба баланд бардоштани ҳосилнокии корхона, кам кардани хароҷоти истеҳсолӣ, беҳтар намудани сифати маҳсулот ва рақобатпазирии он нигаронида шудааст. Моҳияти самаранокӣ дар корхонаҳои саноатӣ аз ҷанбаҳои зерин иборат мебошад:

- *самаранокии истеҳсолӣ*, ки технология ва равандҳои муосир истеҳсолро бо хароҷоти кам ва самаранокӣ баланд мегардонанд;

- *самаранокии захираҳо*, ки истифодаи сарфакоронаи захираҳо ва коркарди дубораи маводҳо таъсири экологиро коҳиш медиҳад ва барои устуворӣ муҳим аст.;

- *самаранокии меҳнат*, ки аз ташкили дурусти ҷойҳои корӣ, омӯзиши кормандон ва барои баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат аз самарнок истифода намудани технологияи муосир вобастагии калон дорад;

- *самаранокии таҷҳизот*, ки ба ҳосилнокии меҳнати корхона вобастагӣ дорад, метавонад бо имкониятҳои молиявӣ ва фазои мусоиди ҳамкорихо таъғир ёбад.

– идоракунии сифат, ки вобаста ба сатҳу сифати маҳсулотҳо таъғйир ёфта, барои дилхоҳ корхона дар идоракунии рушди инноватсионӣ ва нуфузи он дар бозор нақши хосса дорад.

Дар ин радиф, ҳар як усул ба якдигар ва дар муносибат бо дигар усулҳо бояд истифода шавад, то барои стратегияҳои инноватсионӣ натиҷаҳои дилхоҳ ба даст оварда шавад. Ба андешаи мо, барои Тоҷикистон, ки дар раванди инноватсионӣ ва технологияи татбиқи барномаҳои давлатӣ ва ислоҳот дар марҳалаи рушди иқтисодӣ ва саноатӣ қарор дорад, интихоби усули дуруст барои идоракунии рушди инноватсионӣ дар корхонаҳои саноатӣ басо муҳим арзёбӣ карда мешавад. Чунки барои истифодаи усулҳо бояд вазъи иқтисодӣ, рушди соҳаи саноат ва инчунин имкониятҳои ҷойдоштаро ба инобат гирифтани зарур мебошад. Дар ин раванд зарур аст, ки нишондиҳандаҳо доир ба арзёбии самаранокии ташкил ва идоракунии соҳаи саноат муайян карда шаванд. Дар ҷадвали 3.3.2. системаи нишондиҳандаҳо маҷмуи васеи нишондиҳандаҳоро барои арзёбии иқтидори инноватсионӣ тавсиф шудааст.

### **Ҷадвали 3.3.2. – Нишондиҳандаҳо доир ба арзёбии самаранокии идоракунии корхонаи саноатӣ**

| №         | Нишондиҳанда                                                                                                        | Маъно | Тартиби ҳисобкунӣ                                     |
|-----------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------|-------------------------------------------------------|
| <b>1.</b> | <b>Ҷузъи молиявӣ</b>                                                                                                |       |                                                       |
| 1.1.      | Ҳиссаи хароҷоти дохилии тадқиқотӣ ва технологӣ дар хароҷоти умумии истеҳсолот                                       | K1    | $K1 = 3_{\text{китк}} + 3_{\text{т}} / 3_{\text{ум}}$ |
| 1.2.      | Шиддати илмӣ маҳсулоти истеҳсолшуда                                                                                 | K2    | $K2 = 3_{\text{китк}} / V_{\text{пр}}$                |
| 1.3.      | Таъмини моликияти зеҳнӣ                                                                                             | K3    | $K3 = \text{НА} / \text{ВНА}$                         |
| 1.4.      | Ҳиссаи хароҷот барои ба даст овардани доройҳои ғайримоддӣ дар хароҷоти дохилии таҳқиқотӣ                            | K4    | $K4 = 3_{\text{на}} / 3_{\text{китк}}$                |
| 1.5.      | Ҳиссаи хароҷот оид ба тақмили ихтисос ва тайёр кардани кадрҳо дар ҳаҷми умумии хароҷот оид ба корҳои таҳқиқоти илмӣ | K5    | $K5 = 3_{\text{ок}} / 3_{\text{китк}}$                |
| <b>2.</b> | <b>Ҷузъи кадрӣ</b>                                                                                                  |       |                                                       |
| 2.1.      | Саҳми онҳое, ки ба корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ машғуланд, дар шумораи умумии кормандони корхона                           | K7    | $K7 = 3_{\text{китк}} / 3_{\text{об}}$                |
| 2.2.      | Таъмини кадрҳои баландихтисос                                                                                       | K8    | $K8 = 3_{\text{вк}} / 3_{\text{китк}}$                |
| 2.3.      | Дараҷаи маоши мутахассисони илмӣ ва техникӣ                                                                         | K9    | $K9 = 3_{\text{Пнтс}} / 3_{\text{Пп}}$                |
| <b>3.</b> | <b>Ҷузъи моддӣ ва техникӣ</b>                                                                                       |       |                                                       |
| 3.1.      | Базаи техникӣ ва технологӣ, ки барои таҳқиқот ва конструкторӣ пешбинӣ шудааст                                       | K10   | $K10 = 3_{\text{китк}} / 3_{\text{об}}$               |
| 3.2.      | Пешрафти таҷҳизот                                                                                                   | K11   | $K11 = 3_{\text{опр}} / 3_{\text{об}}$                |
| 3.3.      | Модернизатсияи таҷҳизот                                                                                             | K12   | $K12 = 3_{\text{ом}} / 3_{\text{об}}$                 |
| 3.4.      | Сатҳи қабули технологияи нав                                                                                        | K13   | $K13 = 3_{\text{ОПФн}} / 3_{\text{ОПФ}}$              |
| <b>4.</b> | <b>Ҷузъи иттилоот</b>                                                                                               |       |                                                       |
| 4.1.      | Хароҷоти фаъолияти иттилоотӣ                                                                                        | K14   | $K14 = 3_{\text{ид}} / 3_{\text{китк}}$               |
| 4.2.      | Кормандоне, ки ба фаъолияти иттилоотӣ машғуланд                                                                     | K15   | $K15 = 3_{\text{ид}} / 3_{\text{китк}}$               |



|           |                                                         |     |                                |
|-----------|---------------------------------------------------------|-----|--------------------------------|
| 4.3.      | Љузъи бозор                                             |     |                                |
| 4.4.      | Суръати коркарди маҳсулоти нав                          | K16 | K16=ВРин/ВРоб                  |
| 4.5.      | Рақобатпазирии маҳсулот                                 | K17 | K17=Цi/Цj                      |
| 4.6.      | Дараҷаи техникии корхона                                |     |                                |
| 4.7.      | Бозгашти дорониҳо                                       | Kт1 | Kт1=Qтп/Сопф                   |
| 4.8.      | Таносуби сармояи меҳнат                                 | Kт2 | Kт2=Сопф/Нсп                   |
| 4.9.      | Навсозии воситаҳои асосӣ                                | Kт3 | Kт5=Св/Сг                      |
| 4.10.     | Фарсудаҷавии таҷҳизот                                   | Kт4 | Kт6=Си/Спи                     |
| 4.11.     | Ихтиёрдорӣи воситаҳои асосӣ                             | Kт5 | Kт8=1-Синт/Ст                  |
| 4.12.     | Ташкили меҳнат                                          |     |                                |
| 4.13.     | Ташкили ҷойҳои корӣ                                     | Ko1 | Ko1=                           |
| 4.14.     | Интизоми меҳнат                                         | Ko3 | Ko5=1-тв+тц/Тумум              |
| 4.15.     | Истифодаи таҳассуси кормандон                           | Ko4 | Ko7=Рф/Рр                      |
| 4.16.     | Механиконидаи меҳнат                                    | Ko5 | Ko8=1-То/То                    |
| 4.17.     | Ивазкунии кадрҳо                                        | Ko6 | Ko9=(Чс+Чпр)/Чсп               |
| <b>5.</b> | <b>Ташкили идоракунӣ</b>                                |     |                                |
| 5.1.      | Ритми фурӯши мол ё расонидани мол                       | Ky1 | Ky1=Nпс/Нобщ                   |
| 5.2.      | Сифати иҷрои вазифаҳои идоракунӣ                        | Ky2 | Ky4=1-сав/Тумум                |
| 5.3.      | Иқтисодиёти дастгоҳи идоракунӣ                          | Ky3 | Ky5=Ан/Аф*Чн/Чф                |
| 5.4.      | Индикатори мутамарказкунии вазифаҳои идоракунӣ          | Ky4 | Ky6=Чц/Чумум                   |
| 5.5.      | Нишондиҳандаи ташкили ҷойҳои корӣ ва хизматрасонӣ       | Ky5 | Ky9=Noo/Np                     |
| 5.6.      | Нишондиҳандаи шароити меҳнати кормандони роҳбарикунанда | Ky6 | Ky10=a1*Sф/Шн+a2*ф/Шн+a3*Оф/Он |
| 5.7.      | Нишондиҳандаи самаранокӣи истифодаи вақти корӣ          | Ky7 | Ky11=1-Тнп/То                  |

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

Ҳамин тавр, равиши методологии мазкур ба эҷоди раванди муназзам ва устувори рушди инноватсионӣ дар корхонаҳои саноатӣ нигаронида шуда, ба рақобатпазирӣ ва муваффақияти дарозмуддати онҳо мусоидат мекунад. Барои ҳифзи рақобатпазирӣи истеҳсолкунандагони ватанӣ зарур аст, ки мавқеи онҳо дар бозорҳои дохилӣ дар шароити воридоти молу маҳсулот бо назорати қатъӣ таъмин карда шавад.

Дар СМР-2030 оварда шудааст, ки: «...дар шароити ба қадри кофӣ рушднаёфтаи ҷомеаи шаҳрвандӣ ва бизнес, мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар ҳамоҳангсозӣ ва бар зимма гирифтани масъулият чиҳати таъмини рушди индустриалӣ ва инноватсионии иқтисодиёти миллӣ барои диверсификатсияи васеъ ва рақобатнокии он нақши пешбарандаро хоҳанд бозид» [22, с.9]. Аз ин лиҳоз, амалӣ гардидани нуктаҳои баёнгардида имкон медиҳад, ки номгӯи маҳсулоти истеҳсолшавандаи ватанӣ афзоиш ёбад. Бо дарназардошти ин, бозори фурӯши маҳсулот васеъ гардида, ҳадафмандона бо пайгирӣ ва истеҳсоли маҳсулотҳои наву рақобатпазир имконияти баромадан ба бозори берунӣ бештар хоҳад шуд. Дар ин замина, барои Ҷумҳурии Тоҷикистон

татбиқи раванди саноатикунонии босуръати кишвар аҳамияти хосса дорад. Хусусан, СМР-2030 нақши калидӣ мебозад, зеро он ба рушди устувори иқтисодиёт ва кафолати пешрафти кишвар мусоидат менамояд. Ин стратегия заминаи устувор барои ташаккули иқтисодиёти инноватсионӣ ва татбиқи самараноки тадбирҳои саноатикунонӣ фароҳам меорад.

Дар шароити муосир роҳу усулҳои гуногуни идоракунии рақобатпазирии маҳсулот мавҷуданд, ки дар ин хусус олимони соҳа ва иқтисодчиён андешаҳои гуногунро ибраз доштаанд. Вобаста ба ин, Р.Е. Мансуров қайд менамояд, ки: «...идоракунии рақобатпазирӣ ин фаъолиятест, ки ба самти қабули қарорҳои идоракунии равона гардидааст, ки онҳо барои ноилгардии корхона ба мақоми пешбаранда мусоидат менамоянд» [118].

Дар айни замон зарурати бетаъхир таҳия ва татбиқи равишҳои илмӣ-методӣ оид ба рушди инноватсионии корхонаҳои саноатӣ ба миён меояд, ки дар раванди саноатикунонии босуръати кишвар дар доираи самтҳои афзалиятноки рушди соҳаи саноатии кишвар асоси қабули қарорҳои асосноки стратегии идоракунии мебошад. Вобаста ба ин, зарур аст, ки ба таъсири омилҳои гуногун ба сатҳи рушди инноватсионии корхонаҳо диққат додан лозим аст, ки ба муҳимтарин онҳо молиявӣ-иқтисодӣ, моддию техникӣ, иттилоотӣ, экологӣ-табiiй ва рақамӣ дохил мешаванд. Ин имкон медиҳад, ки рушди инноватсионӣ, ки ба соҳаи саноат нигаронида шудааст, баҳо дода шавад. Роҷеъ ба ин масъала, О.И. Житяева қайд менамояд, ки: «...самаранокии идоракунии равандҳои инноватсионии корхонаҳои саноатӣ бо таносуби натиҷаҳо ва хароҷот ҳангоми истифодаи воситаҳои идоракунии баҳо дода мешавад» [143].

Лозим ба ёдоварист, ки дар бештари кишварҳои пасошуравӣ асосҳои назариявiiю методии идораи муносибатҳои истеҳсолӣ ба таври комил коркард нагардида, ҳамчун омили боздорандаи татбиқи сиёсати саноатӣ дониста мешавад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ба онҳо дохил мегардад. Аз ин рӯ, татбиқи методҳои баҳодиҳии фаъолият ва самаранокии корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳим арзёбӣ гардида, муҳим он аст, ки ҳар як корманд

худро дар раванди навоарӣ ҳис кунад ва омода бошад, ки ғояҳои навро пешниҳод ва амалӣ созад.

Самти дигари амалигардонии сиёсати саноатӣ ба ҳифзи бозори дохилӣ аз рақибони хориҷӣ равона шудааст. Дар ин равиш бо истифодаи фишангҳои иқтисодӣ, ба мисли маҳдуд кардани воридот ва рушди истеҳсолоти содиротӣ, ҳадаф коҳиш додани таъсири рақобати хориҷӣ ва таҳкими саноати миллӣ мебошад. Ба андешаи М.Х. Қаямова: «...дар чараҳои коркард ва амалигардонии сиёсати саноатӣ, ба ҷуз давлат, бахши хусусӣ низ ғаёлона иштирок менамояд» [178].

Такмили воситаҳои методологӣ ҷанбаи муҳимми такмили системаи мониторинги рушди инноватсионии соҳаи саноат буда, зарур аст, ки методологияи арзёбии самаранокии барномаҳои давлатӣ бо назардошти васеъ намудани нишондиҳандаҳо, қафомонии вақт ва хусусиятҳои рушди саноати ватанӣ таҳия карда шавад. Воқеан ҳам, ҷалби ҷомеаи илмӣ ва коршиносӣ дар расмиёти мониторинги ноил шудан ба нишондиҳандаҳои рушди инноватсионии соҳаи саноат, инчунин, оптимизатсияи системаи ҳисоботи омории корхонаҳо доир ба инноватсия ҳамчун ҷанбаҳои институтсионалӣ муҳим мебошанд.

Дар баробари гузаштан ба марҳилаи ғаёли ислоҳоти иқтисодӣ дар Тоҷикистон, ҳалли масъалаҳои фароҳам овардани заминаҳои ташкилӣ, иқтисодӣ ва илмию техникӣ барои рушди инноватсионӣ ниҳоят муҳим мегардад. Ба андешаи С.Д. Комилов: «...ҳадафи асосии сиёсати давлатӣ дар асоси ташаккули низоми миллии инноватсионӣ (НМИ) бояд эълон намудани гузариш ба рушди инноватсионии кишвар бошад» [168, С. 216].

Дар шароити муосир аҳамияти гузариши саноати миллӣ ба модели инноватсионӣ нигаронидашудаи рушд низ бешубҳа аст. Бинобар ин, сиёсати давлатӣ дар соҳаи саноат дар замимаи 4 оварда шудааст. Аз таҳлили замимаи мазкур бармеояд, ки барои ташаккули модели инноватсионии рушди саноати кишвар дар давраи саноатикунонии босуръат, муҳим аст, ки дар истеҳсолоти технологӣ принципҳои системаҳои иқтисодиро риоя карда, афзалиятҳои

барномаҳои давлатӣ пурра истифода шаванд. Инноватсия дар саноати ватанӣ қобилияти баланд барои рақобатпазирӣ ва рушд дошта, пояи рушди иқтисоди миллӣ хоҳад буд. Бинобар ин, иқтидори иноватсионӣ ва азнавсозии техникӣ технологияи корхонаҳои бузурги саноатӣ кишвар асоси ташаккули соҳаи саноати миллиро ташкил менамояд. Дарвоқеъ, таъмини рушди иқтисодӣ мамлакат ва неру бахшидан ба тараққиёти соҳаи саноат, қарқарди маҳсулоти он талаботи бозори дохилию берунӣ ба ҳисоб рафта, дар татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ ва саноатӣ иҷрои вазифаҳои хеле муҳимро тақозо менамояд.

Барои татбиқи стратегияи ва барномаҳои соҳавӣ барои рушди иқтисоди миллӣ принсипи меъёрҳо, ки ҳадафҳо ва самтҳои асосии рушдро муайян мекунад, аҳамияти хоса дорад. Бинобар ин, И.Р. Иброҳимов ва М.Ҷ. Саидова қайд менамоянд, ки: «...бо мақсади баланд бардоштани рақобатпазирӣ таваҷҷуҳ бештар ба зарурати шаклҳои нави ҳамгироии захираҳои илмӣ, истеҳсоли, тижоратӣ ва дигар захираҳо зоҳир карда мешавад. Муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ ба кластерҳо ҳамчун шакли ояндадори ҳамгирӣ ва татбиқи амалии ғояи шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ бо мақсади рушди инноватсионии саноат таваҷҷуҳ зоҳир мекунад» [150].

Воқеан ҳам, омилҳои дар боло овардашуда ба вазъи амнияти иқтисодӣ ва суръати истеҳсоли молҳои ватанӣ таъсир расонида, метавонад барои таҳкими иқтидори истеҳсоли ва таъмини амнияти озуқаворӣ нақши муҳим бозад. Дар ин замина, қорҳо бояд боз ҳам қоннок қардида, стратегияи устувори истифодаи захираҳо ва татбиқи технологияҳои пешрафта дар истеҳсолот амалӣ қарда шаванд. Ҳамзамон, истифодаи имконияту иқтидорҳои истеҳсолиро дар раванди саноатикунони босуръати кишвар назорати қатъӣ бурда, ба ин васила дар муҳлати кӯтоҳтар имкони ба ҳадафҳои стратегӣ расиданро зиёд менамояд, ки ба самтҳои афзалиятноки рушди иқтисоди қарамӣ ва иқтисоди “сабз” вусъат мебахшад.

Дар маҷмуъ, метавон гуфт, ки арзёбии самаранокии низоми идоракунии рушди инноватсионӣ дар қорхонаҳои саноатӣ як қанба муҳим ва мураккаб аст,

ки барои дарк кардани мавқеи корхона дар муҳити рақобатӣ ва дастёбӣ ба муваффақиятҳои устувор зарур мебошад. Масалан, истифодаи таҳлили фоида ва зарар, ки метавонад таъсири имконот ва хатарҳо, ки барои инноватсия дар корхона вучуд доранд, муқаррар намояд ва самаранокии инноватсияҳо ва стратегияҳои худро дар шароити муосир дуруст арзёбӣ карда шавад.

### **Хулоса ва пешниҳоди боби 3.**

– Саноат яке аз соҳаҳои калидӣ ва афзалиятноки иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор рафта, нақши муҳим дар таъмини рушди устувор, афзоиши истеҳсолот ва баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди миллӣ дорад. Соҳаи мазкур дар баробари аҳаммияти иқтисодӣ доштан, ҳамчунин, вазифаи муҳимми иҷтимоиро иҷро намуда, дар таъмини аҳоли ба ҷойи корӣ нақши калидӣ дорад. Натиҷаи таҳқиқот нишон дод, ки новобаста аз рушди устувори соҳа, саноати кишвар ба модернизатсияи инноватсионӣ ниёз дошта, дар ин раванд таъмини инфрасохтори он шартӣ асосӣ ва зарурӣ ба ҳисоб меравад. Бинобар ин, аз нигоҳи мо таъсис додани кластери инноватсионии соҳавӣ мувофиқи мақсад мебошад. Ҳамчунин, зарур аст, ки ба рушди дигар шаклҳои инфрасохтори саноатӣ, ба монанди паркҳои индустриалӣ ва марказҳои инноватсионии саноатӣ дар минтақаҳои ҷумҳурӣ таваҷҷуҳ сурат гирад. Таъсиси чунин объектҳои саноатӣ тақозои шароити иқтисодиёти муосир (иқтисодиёти ба дониш такякунанда) буда, яке аз талаботи асосии рушди индустриалию инноватсионии иқтисодиёт ба ҳисоб меравад.

– Масъалаи дигаре, ки таваҷҷуҳи махсусро тақозо менамояд, таъсис додани низоми муосири идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат доништа мешавад. Натиҷаи таҳқиқот нишон медиҳад, ки низоми миллии саноатии Тоҷикистон асосан ба иқтисодиёти анъанавӣ тамоил дорад ва омилҳои инноватсионӣ дар фаъолияти субъектҳои иқтисодии соҳа ба таври кофӣ татбиқ намегарданд. Ин ҳолат зарурати ташаккул ва рушди бештари механизмҳои инноватсиониро барои баланд бардоштани самаранокӣ ва рақобатпазирии соҳа таъкид менамояд. Илова бар ин, робитаи илм бо истеҳсолот дар кишвар хеле суст ба роҳ монда шудааст, ки чунин ҳолат аз

номутобиқ будани соҳаи саноати миллий бо меъёрҳои ҷаҳонии рушд дар ин самт гувоҳӣ медиҳад. Ҳалли ин масъалаҳо тақозо менамояд, ки инфрасохтори саноатӣ дар якҷоягӣ бо дигар унсурҳои соҳаи саноати миллий ба талаботи низоми инноватсионии идоракунӣ, ки асоси онро ҳамкориҳои мутақобилаи давлат, бахши хусусӣ ва марказҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ташкил медиҳад, мутобиқ гардонида шаванд.

– Амалӣ гардидани вазифаҳои гузошта танҳо дар сурати тақвият бахшидани имкониятҳои соҳаи санот имконпазир мебошад. Ҷиҳати арзёбии объективонаи имкониятҳои соҳаи саноати миллий, зарур аст, ки қорҳои илмӣ-таҳқиқотӣ аз рӯи алгоритми муайян анҷом дода шаванд. Интиҳоби усулҳои арзёбӣ ва нишондиҳандаҳои он низ аз шартҳои ин раванд ба ҳисоб меравад. Риояи чорабиниҳои мазкур имкон медиҳанд, ки имкониятҳои соҳаи саноати кишвар пурра арзёбӣ гардида, ҷиҳати рушди минбаъдаи он қарорҳои дахлдор қабул карда шаванд.

## **БОБИ 4. НАҚШИ ҲАМГИРОИИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР РАВАНДИ ИДОРАКУНИИ РУШДИ СИСТЕМАИ САНОАТӢ**

### **4.1. Концепсияҳои муосири ҳамгироии инноватсионӣ:**

#### **афзалият ва камбудиҳо**

Дар СМР-2030 шартҳои барномавии рушди дарозмуддати иҷтимоию иқтисодӣ шарҳ дода шуда, нишондиҳандаҳои дурнамои бахшҳои иқтисодиёт барои 15 соли оянда, аз ҷумла дар самти рушди иқтисодиёти хориҷӣ, ифода карда шудаанд. Илова бар ин, мутобиқи “Барномаи давлатии рушди илмию инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2027” самтҳои афзалиятноки рушд, принципҳои ташаккул ва механизмҳои татбиқи пешрафти инноватсионии кишвар дар давраи миёнамуҳлат пешбинӣ шудаанд [1]. Барномаи мазкур истифодаи механизмҳои рушди устуворро бо дарназардошти робитаи мутақобилаи сиёсати давлатӣ оид ба рушди илмию техникӣ, инноватсионӣ ва саноатӣ, инчунин, рушди соҳаи маориф, энергетика, нақлиёт, тандурустӣ ва дигар соҳаҳои доништалаб ба миён гузошта, имкон медиҳад, ки иқтидори рақобатпазирии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути афзун намудани афзалиятҳои муқоисавии он дар соҳаҳои илм, маориф ва технологияи пешрафта ва дар ин замина, истифодаи босамари манбаъҳои нави рушди иқтисодӣ ва баланд бардоштани некуаҳволии халқ таъмин карда шавад.

Ба андешаи мо, ҳамгироӣ шартҳои муҳим барои муваффақияти раванди инноватсионӣ ва расидан ба ҳадафҳои муштарак мебошад. Раванди инноватсионӣ аз марҳилаҳои гуногун ва захираҳои мухталиф иборат аст, ки агар онҳо ҷудо кор кунанд, натиҷаҳо самаранок намешаванд. Ҳамгироӣ имкон медиҳад, ки ҳамаи қисмҳо ба таври ҳамоханг ва ҳамзамон фаъолият намоянд, ки ин ба беҳтар шудани сифати натиҷаҳо ва тезтар расидан ба ҳадафҳои мусоидат мекунад. Дар баробари ин, мақсади ҳамгироӣ дар раванди инноватсионӣ ин аст, ки одамон ё системаҳо бо якдигар ҳамкорӣ намуда, талош меварзанд, ки натиҷаҳои беҳтар, муассир ва устуворро ба даст оваранд.

Аслан, концепсияи ҳамгирии инноватсионӣ раванд ё стратегияест, ки бо мақсади муттаҳид намудани унсурҳои гуногуни марбут ба фаъолияти инноватсионӣ, усулҳо ва ғояҳои навро ба ҳам пайванд намуда, ба рушди устувор, рақобатпазирӣ ва самаранокии фаъолият дар шароити бозор заминаи мусоидро фароҳам меорад. Илова бар ин, концепсияи мазкур муҳимияти ҳамкориҳои байни секторҳо, институтҳо ва иштирокчиёни имконпазирро дар бар мегирад (ҷадвали 4.1.1.).

**Ҷадвали 4.1.1. – Унсур, мақсад ва афзалиятҳои асосии  
ҳамгирии инноватсионӣ**

| №        | Ҳадаф                                        | Натиҷа                                                                                                                                                                                                                                                        |
|----------|----------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>1</b> | <b>Унсурҳои асосии ҳамгирии инноватсионӣ</b> |                                                                                                                                                                                                                                                               |
| 1.1.     | Технология                                   | Мутобиқсозӣ ва ворид кардани технологияҳои нав ба равандҳо, маҳсулот ва хизматрасониҳо барои баланд бардоштани самаранокии рақобатпазирӣ.                                                                                                                     |
| 1.2.     | Раванди идоракунӣ                            | Тағйир додани механизмҳои идоракунӣ барои татбиқи самаранокии инноватсияҳо. Ин унсур равишҳои нави идоракуниро фаро мегирад, ки ба афзоиши самарабахшии фаъолияти ташкилот мусоидат мекунанд.                                                                 |
| 1.3.     | Шабакаҳо ва ҳамкорӣ                          | Тақвияти ҳамкорӣ бо шарикон, муассисаҳои тадқиқотӣ ва дигар ташкилотҳо барои баланд бардоштани имкониятҳои инноватсионӣ.                                                                                                                                      |
| 1.4.     | Маърифати кормандон                          | Сармоягузори ба омӯзиш ва рушди малакаҳои кормандон барои ҳавасмандгардонӣ истифодабарии технологияҳо ва равишҳои нав барои татбиқи самаранокии навоариҳо тақозои замон мебошад.                                                                              |
| 1.5.     | Таъмини мутобиқат                            | Ташкили равандҳо ва стратегияҳо, ки мувофиқатро бо талаботи қонунӣ, стандартҳо ва арзишҳои иҷтимоӣ таъмин менамоянд.                                                                                                                                          |
| <b>2</b> | <b>Мақсадҳои ҳамгирии инноватсионӣ</b>       |                                                                                                                                                                                                                                                               |
| 2.1.     | Баланд бардоштани рақобатпазирӣ              | Дар бозор бо истифода аз технологияҳои пешрафта ё моделҳои нави тичоратӣ пешсаф будан мебошад. Ҳадафи асосӣ эҷоди афзалиятҳои рақобатӣ ва нигоҳдории мавқеи пешсаф дар бозор аст.                                                                             |
| 2.2.     | Тағйир додани маҳсулот ё хизматрасонӣ        | Қорӣ намудани раванди инноватсионӣ, ки ба беҳтаршавии сифати маҳсулот, хизматрасонӣ ё васеъ кардани доираи онҳо равона шудаанд. Ин метавонад ба афзоиши қаноатмандии муштарӣ (мизочон) ва ба даст овардани бозорҳои нав мусоидат кунад.                       |
| 2.3.     | Самаранокии равандҳо                         | Технологияҳои инноватсионӣ имкон медиҳанд, ки равандҳои истеҳсолот ва идоракунӣ зудтар, арзонтар ва бо камтарин сарфи захираҳо амалӣ гарданд.                                                                                                                 |
| 2.4.     | Дастгирии рушди устувор                      | Инноватсияҳо ба истифодаи самаранокии захираҳои табиӣ, кам кардани партовҳои истеҳсолӣ ва қорӣ намудани манбаъҳои барқароршавандаи энергия равона шудаанд. Ҳадаф нигоҳдории муҳити зист ва таъмини шароити мусоид барои наслҳои оянда мебошад.                |
| 2.5.     | Ташкилоти рақамӣ ва интеллектуалӣ            | Қорӣ намудани технологияҳои рақамӣ, аз ҷумла системаҳои идоракунӣ интеллектуалӣ, автоматикунӣ равандҳо ва истифодаи зеҳни сунӣ барои қабули қарорҳои стратегӣ. Ин равиш ба афзоиши самаранокии идоракунӣ ва мутобиқшавӣ ба тағйироти бозор мусоидат мекунанд. |
| <b>3</b> | <b>Афзалиятҳои ҳамгирии инноватсионӣ</b>     |                                                                                                                                                                                                                                                               |
| 3.1.     | Рушди иқтисодӣ                               | Истифодаи технологияҳои нав ва равишҳои инноватсионӣ ба афзоиши маҷмуи маҳсулоти дохилӣ (ММД) мусоидат намуда, инноватсияҳо метавонанд дар соҳаҳои гуногун, аз ҷумла истеҳсолот, хизматрасонӣ ва кишоварзӣ, ҳосилнокӣ ва самаранокии қорро баланд бардоранд.  |
| 3.2.     | Мустаҳкамсозии ҳамкорӣ                       | Инноватсия ба ҳамгирии беҳтари бахшҳои давлатӣ, хусусӣ ва таҳқиқотӣ мусоидат мекунанд. Ташкили платформаҳои муштарак барои ҳамкорӣ, марказҳои таҳқиқотӣ ва лоиҳаҳои шарикӣ метавонад манфиатҳои зиёд орад.                                                    |



|      |                                                        |                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
|------|--------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 3.3. | Бехбудии зиндагии аҳоли                                | Инноватсияҳои иҷтимоӣ, ба мисли платформаҳои рақамӣ барои таълими онлайн ё дастрасии тиббӣ, шароити зиндагиро беҳтар мекунанд. Технологияҳои пешрафта, аз қабili хонаҳои интеллектуалӣ ва воситаҳои нақлиёти электрикӣ, бароҳати мардумро таъмин менамоянд ва ба сарфаи захираҳои табиӣ мусоидат мекунанд. |
| 3.4. | Пайдоиши бозорҳои нав                                  | Имкониятҳои нави иқтисодиро фароҳам оварда, шароит барои пайдоиши бозорҳои навро муҳайё месозанд. Масалан, рушди соҳаи энергияи барқароршаванда, аз қабili офтобӣ ва бодӣ, на танҳо бозорҳои навро мекушояд, балки талабот ба ихтисосҳои навро ба миён меоварад.                                           |
| 3.5. | Муқовимат ба таҳдидҳои экологӣ                         | Технологияҳои сабз ва инноватсияҳо дар соҳаи экология метавонанд таъсири манфии ғайрихатӣ саноатиро ба муҳити зист коҳиш диҳанд. Масалан, риояи равишҳо на танҳо экологияро ҳифз менамоянд, балки ба татбиқи стратегияҳои рушди устувор низ кумак мерасонанд.                                              |
| 4    | <b>Стратегияҳои асосӣ барои ҳамгирӣ</b>                |                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
| 4.1. | Ҳавасмандии молиявӣ                                    | Ин стратегия ба эҷоди дастгирии молиявӣ барои рушди технологияҳо ва таҳқиқот равона шудааст.                                                                                                                                                                                                               |
| 4.2. | Шабакасозии байналмилалӣ                               | Барои таъмини рушди устувор, ҷалби таҷриба ва технологияҳои пешрафта аз дигар кишварҳо муҳим аст.                                                                                                                                                                                                          |
| 4.3. | Дастгирии соҳибкорӣ                                    | Эҷоди муҳити мусоид барои рушди стартапҳо ва соҳибкорӣ ин як қисми асосии стратегияи ҳамгирӣ мебошад.                                                                                                                                                                                                      |
| 4.4. | Таҳкими малакаҳо                                       | Дар шароити рушди босуръати технология ва тағйироти доимии талаботи бозори меҳнат, омӯзиши кадрҳо барои истифодаи технологияҳои нав на танҳо зарурат, балки тақозои замони мебошад.                                                                                                                        |
| 5    | <b>Натиҷаи ҳамгироии инноватсионӣ дар соҳаи саноат</b> |                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
| 5.1. | Баланд бардоштани самаранокӣ                           | Татбиқи инноватсияҳо хароҷотро коҳиш дода, истеҳсолот ва самаранокии захираҳоро афзоиш медиҳанд.                                                                                                                                                                                                           |
| 5.2. | Таҳкими экосистемаҳои инноватсионӣ                     | Ҳамкориҳои ширкатҳо, муассисаҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, ҳукумат ва ҷомеа муҳити мусоид барои навовариро таъмин мекунанд.                                                                                                                                                                                          |
| 5.3. | Пешрафти илм ва технология                             | Инноватсияҳо рушди соҳаҳои илмӣ ва технологиро метезонанд, ки боиси пайдо шудани дониш ва технологияи нав мегардад.                                                                                                                                                                                        |
| 5.4. | Эҷоди бозорҳои нав ва маҳсулоти инноватсионӣ           | Ташаккули маҳсулот ва хизматрасониҳои нав бо эҳтиёҷоти тағйирёбандаи истеъмолгарон мувофиқ карда мешавад.                                                                                                                                                                                                  |
| 5.5. | Тавлиди маҳсулоти баландсифат ва рақобатпазир          | Истифодаи технологияҳои инноватсионӣ имкон медиҳад, ки маҳсулот бо сифат ва самаранокии баланд истеҳсол карда шавад.                                                                                                                                                                                       |
| 5.6. | Пайдоиши рақобати созанда                              | Ҳамгироии инноватсионӣ рақобатро ташаккул дода, ба татбиқи қарорҳои беҳтарин мусоидат мекунанд.                                                                                                                                                                                                            |
| 5.7. | Воридшавӣ ба бозорҳои нави байналмилалӣ                | Бо истеҳсоли маҳсулоти босифат ва истифодаи технологияҳои пешрафта, ширкатҳо метавонанд ба бозорҳои ҷаҳонӣ роҳ ёбанд ва мақоми худро дар он бозорҳо устувор кунанд.                                                                                                                                        |

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

Дар асоси ҷадвали мазкур метавон хулоса баровард, ки ҳамгироии инноватсионӣ ҳамчун равандест, ки дар он ғояҳо, технологияҳо ё равишҳои нав ба ғайрихатӣ мавҷудаи ташкилотҳо, соҳаҳо, ё ҷомеа ҳамоҳанг карда мешаванд. Ҳамгироии инноватсионӣ муҳим аст, зеро дар шароити тағйирёбии босуръати бозор ва технологияҳо, танҳо тавассути муттаҳидсозии захираҳо, равандҳо ва мақсадҳо метавон самаранокӣ ва рақобатпазирро таъмин кард. Ин раванд ба мутобиқшавӣ ба талаботи нав ва афзоиши қобилияти рақобат дар

бозор мусоидат намуда, асоси рушди устувор ва рақобатпазирии соҳаҳо мебошад, ки ба онҳо имкон медиҳад зуд ва бо самаранокӣ ба тағйирот мутобиқ бошанд. Он беҳтар кардани истеҳсолот, баланд бардоштани сифати маҳсулот ва хизматрасонӣ, кам кардани хароҷоти амалиётӣ ва рушди устувор тавассути истифодаи технологияҳои сабзро дар бар мегирад. Ин раванд тавассути ҳамкориҳои давлатҳо, ташкилотҳо ва соҳаҳои гуногуни иқтисод ва ҷомеа таҳким меёбад ва барои пешбурди ислоҳот, рушди маҳсулот ва технологияҳои нав, инчунин таҳкими иқтисодиёт ва иҷтимоии ҷомеа дар соҳаҳои саноат, хизматрасонӣ, маориф ва илм муҳим аст.

Таърих гувоҳ аст, ки ҳамчун оғози равандҳои инноватсионӣ таърихи пайдоиши ҳамгироии инноватсионӣ дар якҷанд марҳалаҳо сурат гирифтааст, ки дар он асри бисти милодӣ барои таҳаввулотҳои технологӣ ва илмӣ аҳаммияти калон дошт. Рушди соҳаҳои саноат, мисли автомобилсозӣ, энергетика ва ҳарбию астрономия, рушд кардани сохтмонҳои инноватсионӣ ва тарзҳои нави истеҳсолот эҳсос мешуд. Масалан, инноватсияҳо дар соҳаи коммуникатсия (пайдоиши телефон, радиостансияҳо) ва транспорт (пояи нақлиёти ҳавоӣ) метавон диққат кард.

Дар ин радиф, солҳои 1950–1980, шуруъ шудан ба таҳияи шабакаҳои глобалӣ, технологияи компютер ва интернет, ки дар ниҳоят ба ҳамгироии ҷаҳонӣ ва ҷаҳонишавии маълумотро овард, ба шакл гирифтани ҳамгироии инноватсионӣ такон бахшид. Масалан, дар асри нуздаҳи милодӣ дар Аврупо баъзе кишварҳо барои таъмини сулҳ ва рушди иқтисодии худ муттаҳид мешуданд. Дар натиҷа, кишварҳо барои мутобиқсозии истилоҳот ва қонунгузориҳо дар соҳаи саноат ва савдои технологӣ якҷо ҳамкорӣ намуданро шуруъ карданд, ки бозсозии шабакаи интернет ва дигар роҳҳои иртиботӣ яке аз чунин ҳамгироии асосӣ доништа мешавад. Дар кишварҳои аврупоӣ инноватсияҳои иқтисодӣ ва техникӣ дар давраи пас аз Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ ба як шакли ҳамгироии идорашаванда табдил ёфта буд, ки бо ташкили хизматҳои ҳамгироии нав ва платформаҳои нав барои ихтироъгарон ва корхонаҳои хурд, иқтисодиётҳо, аз ҷумла ба соҳаи рақамии маркетинг ва илмҳои ҳарбӣ, ба

таҷрибаҳои истеҳсоли ворид шуд. Бо вучуди ихтилофи нуқтаи назар, ҳамгироии инноватсионӣ ҳамчун як омил муҳим дар рушд ва муваффақият дар ҷаҳони муосир дар назар аст.

Ҳамгироии инноватсионӣ бо вучуди монеаҳои гуногун, тавассути стратегияи равшан, ҳавасмандӣ ва ҳамкориҳои байналмилалӣ метавонад ба рушди устувори иқтисодӣ ва иҷтимоӣ мусоидат намояд. Барои ноил шудан ба ҳадафҳои мазкур бояд иқтисодии инноватсионӣ, пеш аз ҳама, дар минтақаҳои мавҷуд бошад, зеро онҳо ба рушди низоми инноватсионии миллӣ хеле таъсиргузор мебошанд.

Одатан гуфта мешавад, ки аввалин тавсифи мукамалтарини мафҳумҳо, категорияҳо ва равандҳои инноватсиониро ба илми иқтисодиёт иқтисодшиноси австриягӣ Йозеф Шумпетер ворид намуда, ибраз менамояд, ки: «...ҳарчанд, ки он замон суҳан на танҳо дар бораи навоарӣ, балки дар бораи «комбинатсияҳои нав», «роҳҳои беҳтар», «истифода», «таъсир»–и дигаргуниҳои тараққиёт мерафт. Зеро аз ҷиҳати техникӣ ё иқтисодӣ истеҳсол кардан, маънои муттаҳид намудани ашё ва қувваҳои мавҷударо дорад. Ҳар як усули истеҳсолот дорои маҷмуи мушаххас буда, метавонанд танҳо вобаста ба хусусият ва тарзи якҷояшавии онҳо, ё аз рӯйи предмет ва ё аз рӯйи таносуби миқдори онҳо аз ҳамдигар фарқ намоянд, ки ҳар як амали мушаххаси истеҳсолот як комбинатсияро шарҳ медиҳад» [77]. Масалан, Й.Шумпетер масъалаҳои комбинатсияҳои нави тағйироти рушдро таҳлил намуда, раванди инноватсиониро пурра тавсиф ва панҷ тағйири хосро муайян намудааст:

- истифодаи таҷҳизоти нав, равандҳои нави технологӣ ё дастгирии бозори нави истеҳсолот (хариду фурӯш);
- ҷорӣ намудани маҳсулоти дорои сифатҳои нав;
- истифодаи ашёи хоми нав;
- тағйироти ташкили истеҳсолот ва таъмини моддию техникии он;
- пайдоиши бозорҳои нав.

Дар ин замина, муҳаққиқ М.Портер ҷангоми асоснок кардани назарияи бартарии рақобат ба инноватсия ибраз менамояд, ки: «...ширкатиҳои

инноватсионӣ на танҳо имконияти тағйиротро эътироф мекунад, балки ин тағйиротро зудтар ба амал меоваранд» [66]. Дар ин росто, ӯ қайд мекунад, ки: «...аксари тағйирот эволюционӣ мебошанд, на радикалӣ ва дар бештари ҳолат тағйироти хурд ба рушди технологӣ замина мегузоранд» [315].

Лозим ба таъкид аст, ки раванди инноватсионӣ ҳам аз ниёзҳои давлат (ба монанди беҳтар кардани нишондиҳандаҳои иқтисодӣ ва баланд бардоштани сатҳи рақобатпазирӣ дар ҷаҳон) ва ҳам аз ниёзҳои корхонаҳои алоҳида ҳавасманд мегардад. Барои ташвиқи ин раванд, М. Портер маънидод мекунад, ки: «...таъсиси кластерҳои инноватсиониро пешниҳод намудааст, ки онро ҳамчун гурӯҳҳои ширкатҳои махсусгардонидашудаи соҳаҳои муайяни саноат, ташкилотҳои илмӣ ва давлатӣ, ки дар як минтақаи ҷуғрофӣ ҷамъ омадаанд ва сарфи назар аз рақобат, корҳои муштаракро анҷом медиҳанд» [315].

Рушди системаи миллии инноватсионӣ дар сатҳи миллий ва ҷаҳонӣ бо принципҳои ташаккули муносибатҳо байни субъектҳои системаи инноватсионии миллий – давлат, илм ва соҳаи соҳибкорӣ – муайян мешавад. Иҷрои ин самтҳо ба ҳамоҳангшавии донишгоҳҳо ва пажуҳишгоҳҳои илмӣ бо иқтисоди муосири инноватсионӣ кумак мерасонад. Асосгузори ин ҳаракат Иёлоти Муттаҳидаи Амрико аст, ки аз солҳои 80-ум инҷониб ҳар сол маблағи калон ҷудо мекунад. Ба илова, ба водии Силикони машҳури ҷаҳон (Калифорния), ки дар он «ақлҳо»-и тамоми ҷаҳон мутамарказ шудаанд, бояд ишора намуд:

«– Кластер дар иёлати Вашингтон, ки ба IT ва муҳандисии аэрокосмосӣ тамаркуз мекунад; Кластер дар Огайо, ки бо энергияи «тоза» кор мекунад;

– Як кластер дар Массачусетс, ки биотехнологияро бо суръат инкишоф медиҳад;

– Платои кремний дар Бангалор (Ҳиндустон);

– Брайнпорт (Нидерланд). Фаъолияти ин кластери инноватсионӣ 14,5%-и ММД-ро ташкил медиҳад ва лоиҳаи муваффақтарин дар кишвар мебошад;

– Дар ин кластер, ки «Водии косметикӣ» (Фаронса) номида мешавад, 7 донишгоҳ, 200 лабораторияи илмӣ ва дигар ташкилотҳо ҷалб гардида, дар соҳаи навоарӣ фаъолият мекунанд» [268, С.326].

Ҳамин тариқ, ба ақидаи пажуҳишгарон В.А.Викулов, А.Г. Бутрин: «...дар адабиёти иқтисодӣ мафҳуми “интегратсия” ҳамчун раванди муттаҳидшавии унсурҳо ба як маҷмӯъ, баррасӣ мешавад, ки боиси ба вуҷуд омадани хосиятҳои нави маҷмӯӣ ва таъсири синергетикӣ мегардад» [121]. Дар ин хусус, А.А.Попов иброз менамояд, ки: «...дар доираи низоми инноватсионии саноатӣ, ҳамгирӣ маҷмӯи муносибатҳои ташкилию иқтисодӣ байни субъектҳо мебошад, ки ҳамчун унсурҳои система, дар асоси ҳамоҳангӣ ё тобеиятӣ ба ҳам таъсир мерасонанд. Ин раванди ҳамгирӣ бо мақсади “таъсири мутақобилаи устувори такроршаванда” дар равандҳои ташкили истеҳсолот, меҳнат ва идоракунӣ, инчунин, мубодилаи натиҷаҳои истеҳсолот, бо мақсади ҳамоҳангсозии манфиатҳои фаъолияти иқтисодии муштарақ сурат мегирад» [89]. Дар ин радиф, олимони рус Г.Б. Клейнер, В.Л. Тамбовцев ва Р. Качалов нишон додаанд, ки: «...дар шароити ҳозира интегратсия барои корхонаҳои инноватсионӣ дар системаи саноатӣ аҳаммияти махсус пайдо мекунад» [51].

Барои таҳқиқи мо, ҳамгирӣ элементҳо ё субъектҳои системаи саноатӣ бо мақсади интенсификатсияи раванди инноватсионӣ манфиати фаврӣ дорад. Ба андеаши мо, М.Қ. Файзуллоев дуруст қайд мекунад, ки: «...системаҳои инноватсионии минтақавӣ бо дараҷаи баланди ҳамгирӣ ҳудудии корхонаҳо, донишгоҳҳо, маҷмааҳои илмӣ, паркҳои технологӣ, ҳудуди рушди инноватсионӣ ва ғайраро доро мебошанд, ки ин ба афзоиши самаранокии раванди инноватсионӣ кумак мерасонад» [277]. Ба ин муносибат, ба шаклҳои интегратсия, ки имкониятҳои инкишоф додан ва оқилона гардондани муносибатҳо ва алоқаҳо байни корхонаҳои саноатӣ, инчунин, бо дигар истеҳсолкунандагон ва истеъмолкунандагони донишро пешбинӣ мекунанд, рӯ овардан лозим аст. Тавре ки олим ва иқтисодчии ватанӣ Ҳ.А. Одинаев таъкид мекунад: «...мувозинат байни қарорҳои соҳибхотиёр ва таъмини баъзе

ваколатҳо барои сохторҳои ҳамгирӣ яке аз масъалаҳои душвор доништа мешаванд. Самаранокии фаъолияти онҳо ва имкониятҳои амиқсозии рушди ҳамгирӣ дар чаҳорчӯбаи системаи инноватсионии саноатии минтақавӣ ба ин вобастааст» [223]. Ба андешаи мо, барои ҳалли масъалаҳо ва мувофиқ кардани манфиатҳои иштирокчиёни системаи саноатӣ, зарур аст, ки ҳамгирӣ бо истифода аз шакли муосири он – квазиинтеграционӣ – амалӣ гардад.

Дар робита ба ин, М.Портер қайд менамояд, ки: «...дар ибтидои солҳои 70-ум тамоюли таҳқиқи равандҳои ҳамгирӣ дар асарҳои илмии ватанӣ ва хориҷӣ ба таҳқиқи масъалаҳои ҳамгироии байналмилалӣ ва ташкили фаъолияти корпоратсияҳои трансиллӣ гузашт» [314]. Дар қорҳои илмии хориҷӣ масъалаҳои ҳамгирӣ барои ба даст овардани бартариятҳои рақобатӣ ва тақвияти захираҳои ширкатҳо хеле муҳим доништа мешаванд. Ҳамзамон, роҳҳои муҳофизат аз азхудкунии душманона, ки метавонад ба талафи мустақилият ва нуфузи ширкатҳо оварда расонад, васеъ омӯхта мешаванд. Ин таҳлилҳо ба ширкатҳо кӯмак мекунанд, ки стратегияи муттаҳидшавӣ ва ҳифозатро самаранок таҳия намоянд ва устувории тичораташонро таъмин кунанд.

Бо пайдоиши шаклҳои нави идоракунӣ ва фаъолияти инноватсионӣ, қорхонаҳои саноатӣ бо ҳамгироии нав дар сатҳҳои гуногун фаъолият мекунанд. Ин раванд ҳалли платформаҳои иқтисодӣ рақамиро дар бар гирифта, ҳамзамон, фаъолияти муштаракӣ илм, истеҳсолот ва донишгоҳҳоро муттаҳид месозад. Ҳадафи ин ҳамгирӣ татбиқи самарабахши унсурҳои гуногуни инноватсионӣ ва тақвияти рушди фаъолияти навоарона мебошад. Вазифаи асосӣ дар ин раванд ташаккули технологияҳои инноватсионӣ ва истифодаи неруи соҳибқорӣ барои табдили иттиҳодияҳои ҳамгирӣ дар бахши саноат ба ҳисоб меравад.

Кластерҳои инноватсионӣ маҷмуи технологияҳои байнисоҳавӣ мебошанд, ки субъектҳои гуногуни хоҷагидориро дарбар гирифта, бо истифода аз имкониятҳои инноватсионӣ ва ҳамгироии ҳудудию иқтисодӣ барои расидан ба ҳадаф ва самтҳои муштарак ҳамқорӣ мекунанд. Парқҳои

саноатӣ, технополисҳо ва технопаркҳо шаклҳои махсуси ташкилии ҳуқуқии ҳамгироии инноватсионӣ буда, намунаҳои муосири моделҳои бизнес мебошанд, ки дар онҳо субъектҳои соҳибкорӣ захираҳо, дониш, малака ва инфрасохторро барои фаъолияти худ ба таври муштарак истифода мебаранд (ниг. расми 4.1.1.).



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

#### **Расми 4.1.1. – Навъҳои муосири ҳамгироии инноватсионии саноатӣ**

Ҳамгироии иқтисодии корхонаҳои саноатӣ раванDEST, ки бо истифодаи муассири захираҳо, муттаҳидсозии сармоя, густариши робитаҳои технологӣ ва истеҳсолӣ ва афзоиши иқтидори иқтисодӣ барои беҳтар намудани фаъолияти инноватсионӣ хос аст. Шаклҳои муосири ҳамгирӣ, аз ҷумла кластерҳои инноватсионӣ, паркҳои саноатӣ ва технопаркҳо, дар асоси ҳамкорӣ миёни субъектҳои гуногун фаъолият намуда, аз технологияҳои пешрафта, захираҳо ва инфрасохтори муштарак истифода мебаранд. Ҳадафи асосии ҳамгирӣ татбиқи технологияҳои инноватсионӣ ва тақвияти неруи соҳибкорӣ мебошад, ки ба рушди устувори иқтисоди рақамӣ мусоидат мекунад.

Паркҳои технологӣ сохторҳои ҳамгирошудаи саноатӣ мебошанд, ки қарорҳои инфрасохториро ба таври концептуалӣ муттаҳид мекунанд. Парки

технологии саноатӣ инфрасохтори инноватсионӣ аст, ки барои таҳия ва тичоратикунони технологияҳои нав ва маҳсулот равона шудааст.

Технополис сохтори васеътарест, ки ташкилотҳои таълимӣ ва таҳқиқотиро барои ҳамкории ҳамгирошуда дар сатҳи маҳаллӣ муттаҳид мекунад. Худуди афзалиятноки рушд, ки корхонаҳои саноатиро дар як платформаи ягонаи худудӣ бо инфрасохтори инноватсионӣ муттаҳид намуда, ба рушду тичории технологияҳои инноватсионӣ мусоидат намуда, ҳамчун омили бизнес-инкубаторҳо, ширкатҳои инноватсионӣ, марказҳои таҳқиқотӣ, лабораторияҳои рақамӣ бо мубодилаи таҷриба ва татбиқи лоиҳаҳои муштаракӣ инноватсионӣ ва ҳалли онҳо амал мекунанд.

Минтақаҳои махсуси иқтисодӣ корхонаҳои саноатиро дар доираи навоариҳои технологӣ мутамарказ намуда, инчунин, ширкатҳои соҳаҳои гуногуни фаъолияти иқтисодиро, ки ба рушди худуд мусоидат мекунанд, муттаҳид мекунанд. Доир ба масъалаи мазкур М.М. Низамутдинов ва В.В. Орешников қайд менамоянд, ки: «...интегратсияи рақамӣ раванди субъективӣ буда, онро пурра инъикос мекунад, дар дохили корхонаи саноатӣ, чун қоида, дар стратегияи рушди он бо роҳи ифодаи манфиатҳои тичоратии фаъолият, ки бо дараҷаи иқтидори инноватсионии он муайян карда мешавад, амалӣ карда мешавад. Ин раванд табдили ҳамаҷонибаи муносибатҳои иҷтимоию иқтисодиро дар тамоми сатҳҳои идоракунии тавассути истифодаи технологияҳои рақамӣ ва захираҳо дар формати рақамӣ ифода мекунад, ки дар навбати худ ба рушди фаъолияти инноватсионии корхонаҳои саноатӣ ва афзоиши шумораи афзалиятҳои рақобатии онҳо мусоидат менамояд» [207].

Мусаллам аст, ки муҳимтарин шартҳои рушди соҳаи инноватсионӣ низоми инноватсионии миллӣ ба ҳисоб меравад. Бинобар ин, низоми миллии инноватсионӣ дар кишвар бо таҳияи концепсия ва қабули қарорҳо оғоз меёбад, ки захираҳои зеҳнӣ ва молиявиро мутамарказ намуда, рушди босуръати бахши инноватсионӣро таъмин мекунад. Илова бар ин, низоми мазкур татбиқи равандро аз дониш сар карда, то таҷассуми он дар молҳо, хизматрасониҳо ва технологияҳои инноватсионӣ пурра фаро мегирад.



Субъекти асосии раванди инноватсионӣ звеноҳои ибтидоии системаи иқтисодӣ – корхонаҳо, ташкилотҳо мебошанд, ки пешомадҳои рушди онҳоро бештар аз ҳисоби самаранокии инноватсия муайян мекунад. Ҳамин тавр, муҳаққиқон В.Ф. Уколов, В.А. Галайда ва С.С. Мазин ибраз медоранд, ки: «...фаъолияти инноватсионии корхона ё ташкилот бо зарурати объективии рушди илму техника, қонунҳои муносибатҳои бозорӣ, ки бо самти субъектҳои хоҷагидорӣ ба талабот ва талаботи рӯзафзуни бозор, муносибатҳои иқтисодӣ, афзоиши рақобат ва мураккабии он алоқаманд мебошанд» [76].

Фаъолиятҳои инноватсионӣ дар доираи стратегияи умумии рушди ташкилот иҷро шуда, стратегияи инноватсионӣ як қисми муҳими он мебошад. Якчанд равиши асосии таҳқиқи илмӣ ва дарки падидаи «стратегияи рушди инноватсионӣ»-ро Д.В. Савотеев овардааст, ки:

« – Стратегияи рушди инноватсионӣ ҳамчун натиҷаи омузиши таҳаввулоти назариявии соҳаи инноватсия ва идоракунии стратегӣ фаҳмида мешавад (А.А.Трифилова, Г.Я.Голдштейн);

– Стратегияи рушди инноватсионӣ ҳамчун воситаи кам кардани хатарҳои инноватсионӣ шарҳ дода мешавад (Н.И. Лапин, Л.Ф. Медведева);

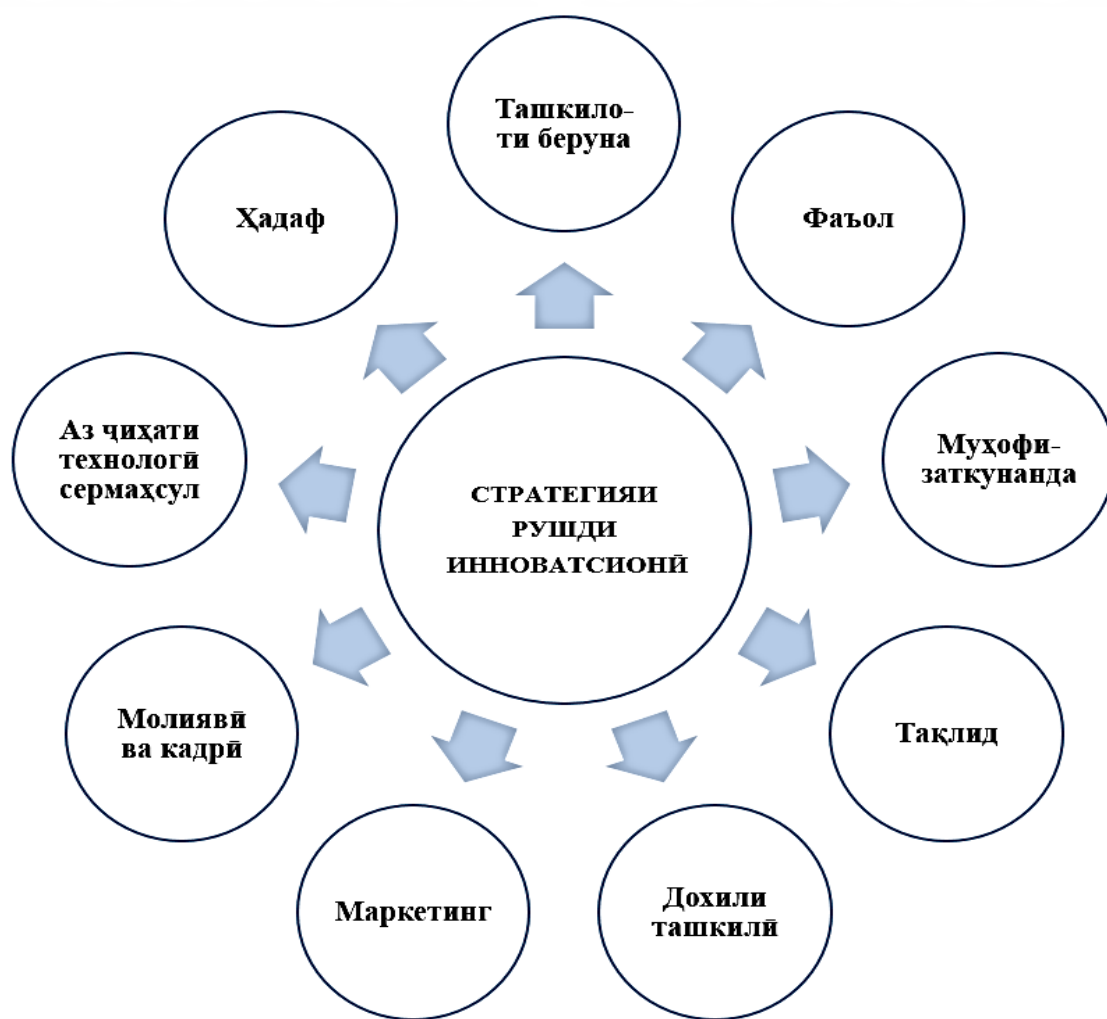
– Стратегияи рушди инноватсионӣ ҳамчун шакли банақшагирии маҷмуии дарозмуддати фаъолияти инноватсионӣ ифода меёбад (С.Д. Ильенкова, Л.В. Шаборкина);

– Стратегияи рушди инноватсионӣ ҳамчун унсури фаъолияти инноватсионӣ ва хусусияти самаранокӣ ва самаранокии он муайян карда мешавад (С.А. Попов)» [250].

Ҳамин тавр, муносибати раванд ба хусусияти мураккаб ва дарозмуддати давраи пурраи фаъолияти инноватсионӣ нигаронида шудааст. Доир ба ин масъала Т.Р. Раҳимов қайд менамояд, ки: «...интихоби ин ё он стратегия ташаккули нақшаи таҳқиқотӣ, инчунин, ҳамаи шаклҳои инноватсияро дар назар дорад, ки ду мақсади асосӣ: тақсим ва истифодаи самараноки захираҳо ва таъмини мутобиқшавии самарабахш ба тағйироти омилҳои беруна мебошад» [241]. Бо дарназардошти ин, мантиқи татбиқи навъҳои гуногуни

стратегияҳои инноватсионӣ ду талабро барои интихоби стратегияҳои рушди инноватсионалӣ тақозо мекунад:

- талаби яқум, хусусияти прогрессивии инноватсия мебошад, ки ба инкишоф ва баланд бардоштани самаранокии ташкилот нигаронида шудааст;
- талаби дуум, ин мавқеъгирии стратегияи инноватсионӣ ҳамчун воситаи ноил шудан ба ҳадафҳои ташкилӣ мебошад. Таҳлили равишҳои дар боло зикршуда ба мо имкон медиҳад, ки стратегияҳои рушди инноватсиониро тасниф кунем (ниг. расми 4.1.2).



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

#### Расми 4.1.2. – Самтҳои стратегияи рушди инноватсионӣ

Ҳар яке аз ин гурӯҳҳои стратегияҳои рушди инноватсионӣ метавонад ҳамчун алоҳида ва мустақил таҳлил карда шавад, аммо онҳо ҳамзамон унсурҳои ҷудонашавандаи стратегияи умумии инноватсионӣ мебошанд. Аммо шаклҳои асосии стратегияи рушди инноватсионии зикр гардида, ба асосҳои

гуногуни идоракуни ва рушди корхонаҳо, инчунин, таҳлил ва амалӣ кардани инноватсияҳо дар сатҳҳои гуногуни корхона ишора мекунанд. Ҳар як элементи дар он номбаршуда дорои хосиятҳо ва манфиатҳои муайян мебошад. Ба андешаи Н.В. Гунин, стратегияҳои маъмултарин ҳамла, дифоъ ва тақлиди рушди инноватсиониро меноманд.

Дар хусуси расми 4.1.2. илова менамоем, ки стратегияҳои рушди инноватсионӣ ба унсурҳои асосии стратегии умумии инноватсионӣ дохил гардида, ҳар яки он барои таҳияи стратегияҳо дар корхонаҳо ва кишварҳо муҳим мебошад. Дарвоқеъ, ҳар як самти ин стратегияҳо метавонад ҳамчун як алоҳида ва мустақил мавриди таҳлил қарор гирад, аммо барои дастбӣ ба натиҷаҳои устувор ва самаранок, онҳо бояд дар як ҳамоҳангӣ ва бо барномаҳои стратегӣ ба амал бароварда шаванд.

Чунин корхонаҳоро дар таснифоти рафтори рақобатӣ аз ҷониби Н.В. Гунин «зӯроварӣ» меномиданд, муаллиф ибраз медорад, ки: «...чунин рафтор барои ширкатҳои бузурге, ки бо маҳсулоти нави худ барои бозор ба истеҳсолот машғуланд ва аз рақибони худ аз ҳисоби истеҳсоли силсилаи ва сарфаи вақт бартарӣ доранд, хос аст» [45]. Ба андешаи мо, корхонаҳои дорои сармоягузори калон бо татбиқи мунтазами навоариҳо мавқеи пешсафр дар бозор ишғол мекунанд. Аммо татбиқи стратегии пурраи инноватсионӣ барои корхонаҳои хурду миёна душвор аст ва онҳо бештар ба стратегияҳои ҳимоявӣ таъяс мекунанд. Ин стратегияҳо ба ҳифзи мавқеи ҷории корхона равона шуда, бо роҳи коҳиш додани хароҷот, тақмили маҳсулоти мавҷуда ва истифодаи технологияҳои нав бо иҷозатнома амал мекунанд.

Муҳимтарин омил дар ин раванд роҳбарии самараноки инноватсионӣ мебошад, ки ҳадафи он на тақмил додани рақобатпазирӣ, балки ҳифзи мавқеи бадастомадаи корхона мебошад. Ин навъи рафтори рақобатӣ дар типологияи Л.Г.Раменский «сабр» номида мешавад. Таваҷҷуҳ ба стратегияҳои инноватсионии ҳимоявӣ ҳам бартарӣ ва ҳам нуқсонҳо дорад, ки дар ҷадвали 4.1.2. оварда шудааст.

## Ҷадвали 4.1.2. – Афзалиятҳо ва камбудиҳои стратегияи

### НИЗОМИ ИННОВАТСИОНИИ САНОАТӢ

| № | Афзалиятҳо                                                      | Камбудиҳо                                                   |
|---|-----------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------|
| 1 | Интихоби васеи вариантҳо барои ҷорӣ намудани зидди инноватсияҳо | Имконнопазирии ишғол намудани мавқеъҳои баландтар дар бозор |
| 2 | Чандирӣ ва мутобиқшавӣ                                          | Мавҷуд набудани ҳуқуқи «ҳаракати аввал»                     |
| 3 | Имкони мурочиат аз ҷониби ташкилотҳои калон ва миёна;           | Хусусияти пешгирикунандаи рушд                              |
| 4 | Дарачаи нисбатан пасти хавфи инноватсия ва дигарон.             | Эҳтимоли риоя нагардидани принципи баробарӣ ва дигарон      |

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

Ҳамин тариқ, рушди равандҳои ҳамгирӣ дар муҳити инноватсионии саноат як раванди табиӣ буда, барои бартараф намудани монеаҳои сершумор дар ин раванд ва таъмин намудани ҳаракати озоди омилҳои истеҳсолие, ки ба ҷузъҳои инноватсионӣ таъсир мерасонанд, ташаккули равишҳо, шаклҳо ва усулҳои нави фароҳам овардани шароити мусоид зарур аст. Дар ин радиф, ҳамгироии иқтисодӣ дар муҳити инноватсионӣ ҳамчун раванди дигаргунсозӣ буда, ба ҷорӣ намудани навоарӣ ба равандҳои гуногуни фаъолияти корхонаи саноатӣ асос ёфта, мутобиқшавии тамоми воҳидҳои сохтории корхонаро ба талаботи муҳити берунӣ ва дохилӣ дар бар мегирад.

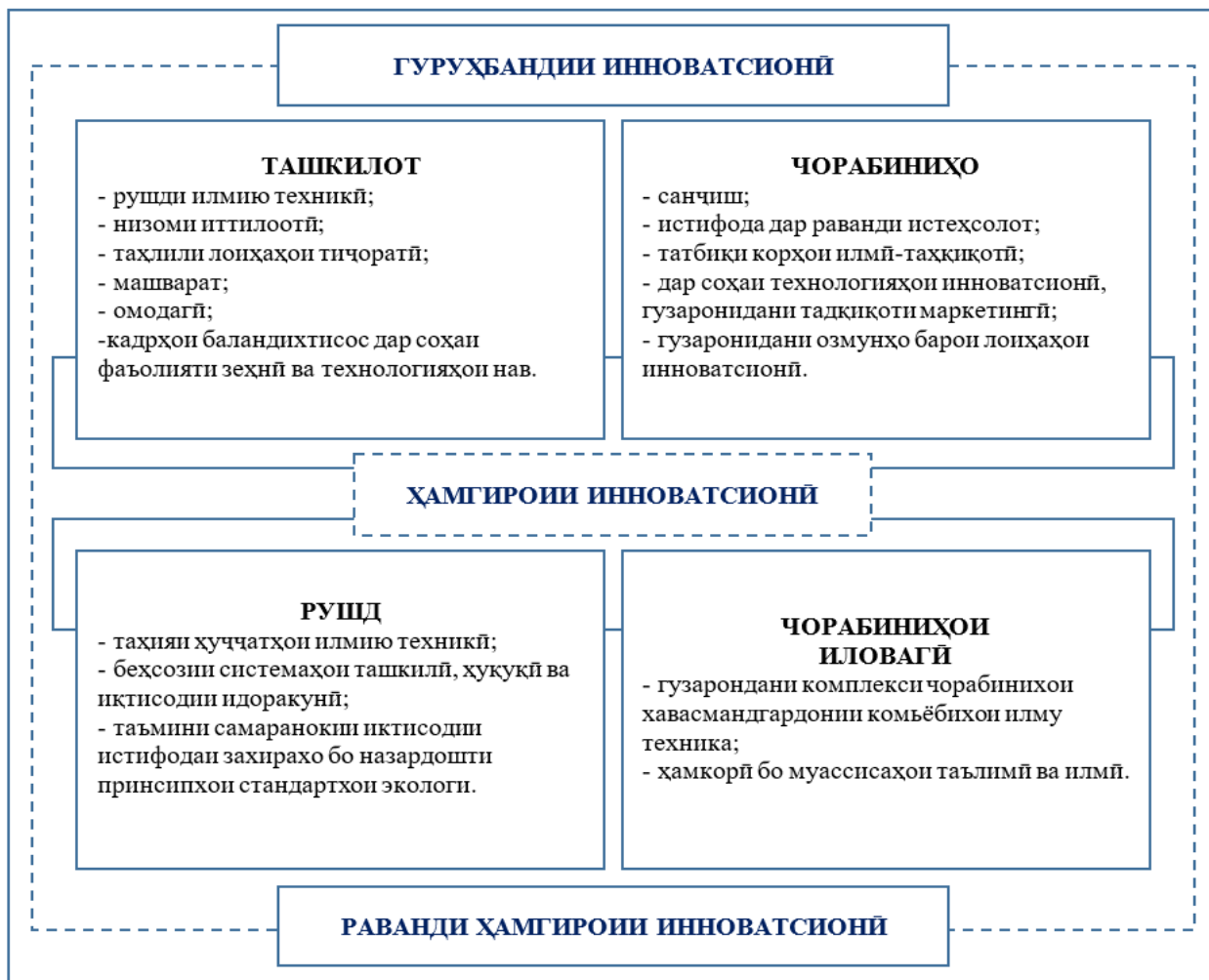
Лозим ба таъкид аст, ки шароити асосии рушди равандҳои ҳамгирӣ дар муҳити инноватсионӣ ислохотро ба параметрҳои асосии муҳити инноватсиониро талаб мекунад. Чунки ҳадаф аз ҷорӣ намудани равандҳои ҳамгирӣ ба муҳити инноватсионӣ, татбиқи мутобиқ намудани корхонаҳои саноатӣ ба низоми муассир ва муваффақ мебошад. Ҳамин тавр, ба технологияи инноватсионии ба баланд бардоштани самаранокии истифодаи энергия ва захираҳои табиӣ кишвар нигаронида шудаанд, аз ҷумла:

- суръат бахшидан ба равандҳои ҳамгироии фаъолияти илмӣ, таълимӣ ва истеҳсолӣ барои баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисодиёт;

- кумаки давлатӣ дар ташаккули сохторҳои муттаҳидшудаи илмӣ, таълимӣ ва истеҳсолӣ, ки ба истеҳсоли серия ва фурӯши маҳсулоти инноватсионӣ нигаронида шудааст, дар ҳамкорӣ бо корхонаҳои хурди технологӣ;

– чалби сармояи дохилӣ ва хориҷӣ ба иқтисоди кишвар бояд диққати махсус дода шавад.

Инноватсия дар рафти татбиқи ҳамгироӣ маҳсулоти илмию техникӣ ба вучуд меорад, ки метавонад технология, маҳсулот, раванд ё идоракунӣ бошад. Ин раванд рушди саноатро суръат мебахшад ва рақобатпазириро таъмин мекунад. Гуногунии навъҳои навоарӣ имкон медиҳад, ки онҳо ба гурӯҳҳо бо дарназардошти доираи татбиқ ва пайдоиши таъсир муттаҳид карда шаванд. Ҳангоми муайян кардани микёс, дараҷаи навоарӣ, механизми татбиқ, самти таъсир, гурӯҳбандии навоарӣ истифода мешавад, ки дар расми 4.1.3. нишон дода шудааст.



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиётҳои соҳа.

#### Расми 4.1.3. – Раванди ҳамгироии инноватсионӣ

То имрӯз дар доираи ислоҳоти дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷараёndoшта ҷиҳати таъмини иҷрои самтҳои пешниҳодшуда маҷмуи тадбирҳо, аз ҷумла:

ислоҳоти системаи идоракунии фаъолияти илмию техникӣ ва инноватсионӣ, таҳияи лоиҳаҳои миллӣ ва барномаҳои мақсаднок ва қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ чораҳои зарурӣ андешида шуданд.

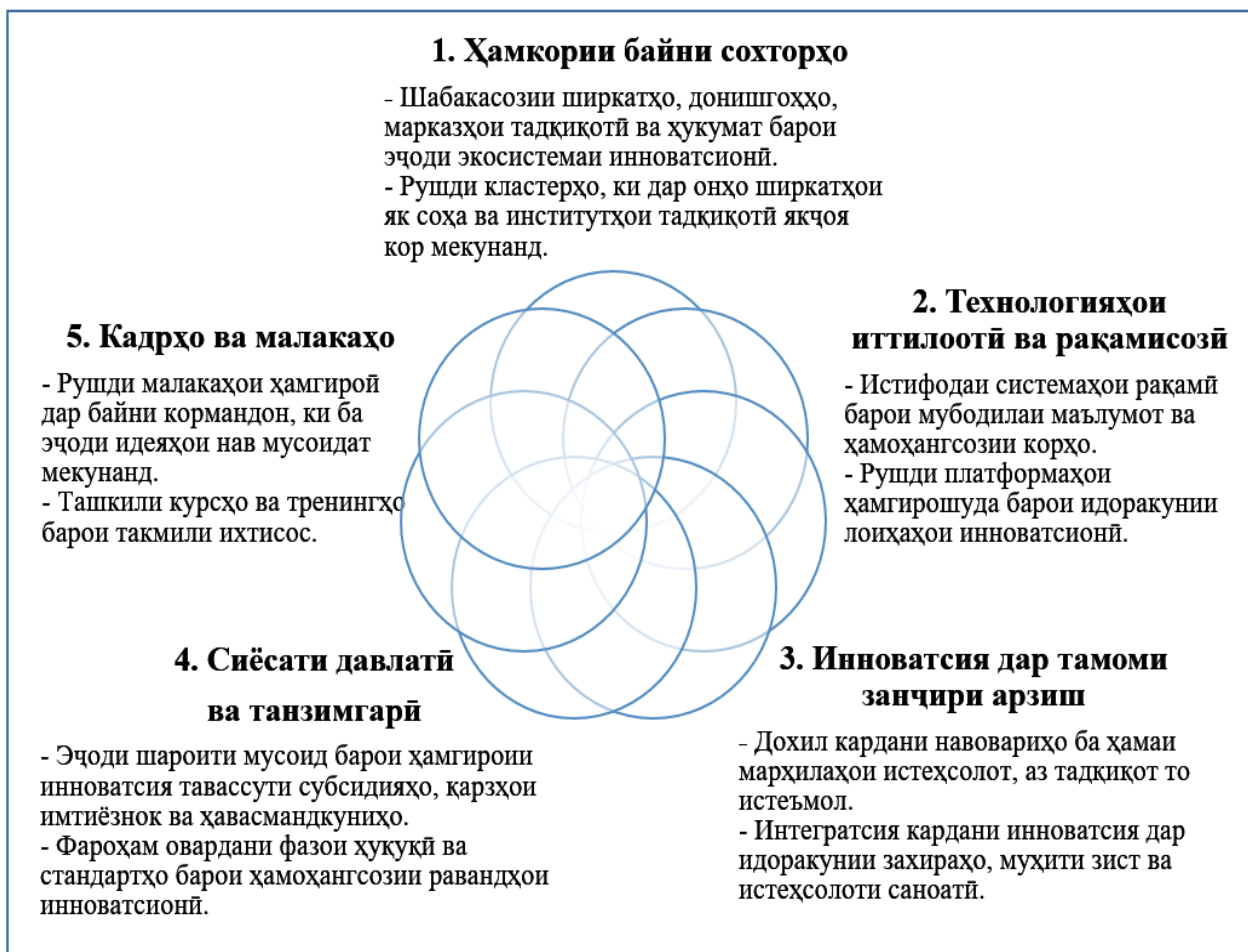
Бояд таъakkур дод, ки ҳалли мушкилоти рушди инноватсионӣ аз ҷониби мақомоти ҳокимияти иҷроия, дар доираи ваколатҳои худ Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон самтҳои афзалиятноки дахлдори рушди илм ва техникаро муайян намуда, ташаккули системаи ташкилотҳои илмӣ, татбиқи ҳамохангсозии байнисоҳавии фаъолияти илмӣ ва илмию техникӣ, таҳия ва татбиқи барномаҳо ва лоиҳаҳои илмию илмию техникӣ, таҳияи шаклҳои ҳамгироии илм ва истеҳсолот ва татбиқи дастовардҳои илму техникаро мунтазам таъмин ва дастутру супориш амалӣ карда мешавад.

Дар навбати худ, дараҷаи рушди инноватсионии соҳаҳои иқтисодиёт аз фаъолияти ихтироъкории олимон ва мутахассисони ватанӣ вобастагии зиёд дорад. Ба андешаи мо, таҳияи механизми идоракунии рушди инноватсионии соҳа бо таваҷҷуҳ ба татбиқи дастовардҳои илм ба назар гирифтани якҷанд ҷанбаи асосиро тақозо мекунад:

- ташаккули ҳадафҳои рушди инноватсионӣ;
- мониторинг ва таҳлили дастовардҳои илмӣ;
- ҳамгироии илм ба равандҳои истеҳсолот;
- таъсиси сохтори идоракунии лоиҳаҳои инноватсионӣ;
- механизмҳои маблағгузорӣ ва ҳавасмандгардонии инноватсионӣ;
- омода намудани мутахассисони босалоҳият;
- мунтазам арзёбии қарорҳои инноватсионӣ;
- таъсиси экосистемаи ҳамгироии илм бо истеҳсолот.

Доир ба ҷанбаҳои мазкур метавон илова намуд, ки инноватсия барои баланд бардоштани маҳсулнокиӣ, сифати маҳсулот ва самаранокии экологӣ ҳамчун роҳнамо амал менамояд. Мақсади рушди инноватсионӣ ба даст овардани пешрафт дар илм, истеҳсолот ва технология мебошад, ки бо ҳамгироии дастовардҳои илмӣ ва роҳандозии муассир таъмин мешавад. Ин раванд боиси суръат ёфтани инноватсия ва баланд бардоштани

рақобатпазирии соҳа мегардад. Аз ин лиҳоз, ҳамгирии инноватсионӣ аксар вақт ҷанбаҳои зеринро дар бар мегирад, ки дар расми 4.1.4. нишон дода шудааст.



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

#### Расми 4.1.4. – Ҷанбаҳои ҳамгирии инноватсионӣ

Дар хусуси расми 4.1.4. метавон хулоса намуд, ки рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити кунунӣ ба фаъолсозии равандҳои инноватсионӣ вобастагии бузург дорад. Ҳамгирии инноватсия ба корхонаҳо ва кишварҳо имкон медиҳад, ки самаранокии иқтисодӣ зиёд шуда, рушди устувор таъмин гардад ва рақобатпазирии глобалӣ ҳифз шавад.

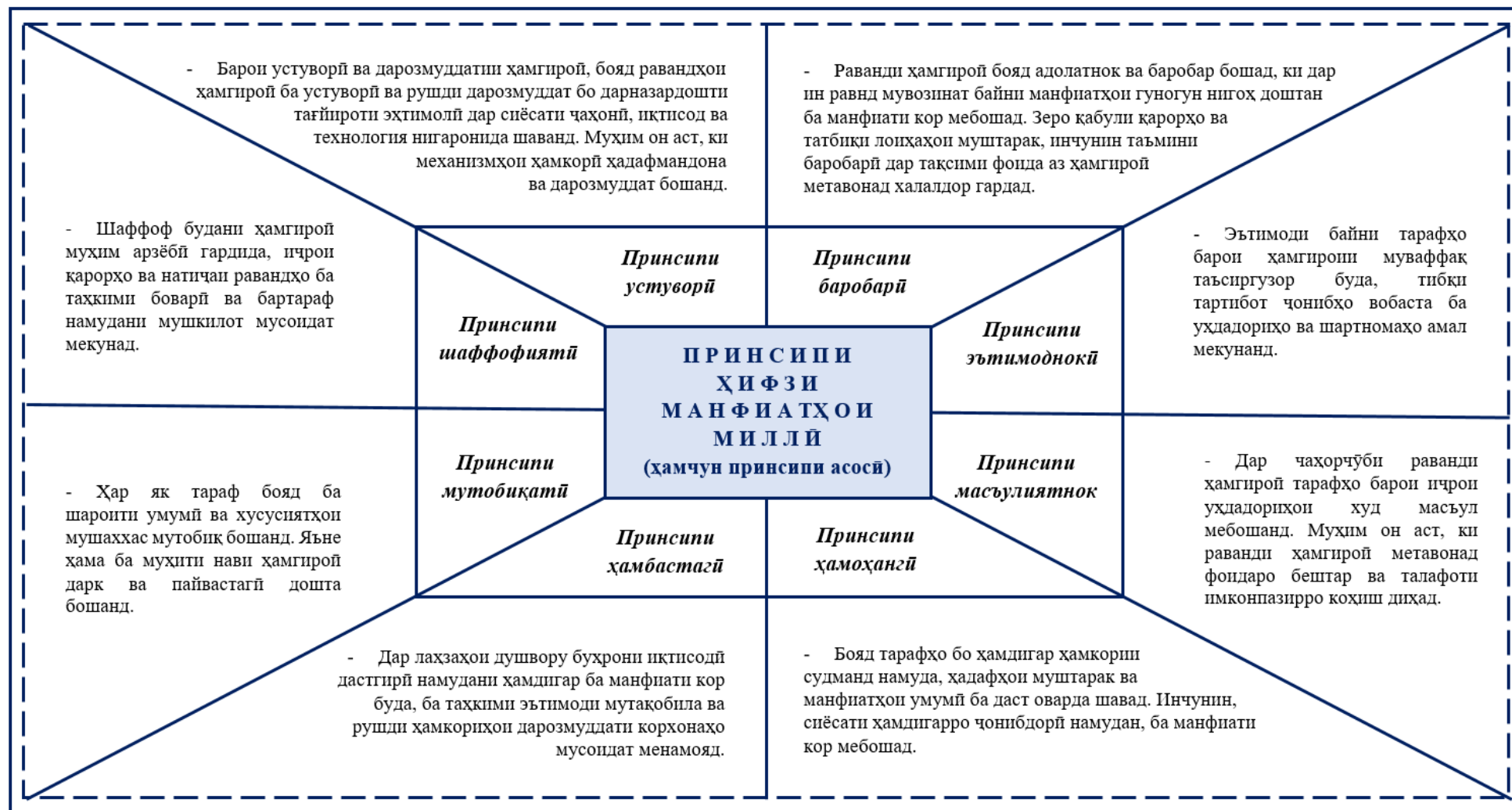
Дар мавриди саноатикунони босуръат дар Тоҷикистон ба масъалаи истифода аз дастовардҳои илм ва фановарии муосир таваҷҷуҳи хосса равона карда шудааст. Албатта, ин ҷиҳати масъала омодагии касбии мутахассисон, базаи зарурии тахассусмандӣ ва муҳандисӣ, таҷрибаи истифода аз технологияҳои муосирро талаб мекунанд. Вазъи мазкур баёнгари пайванди

саноатикунонӣ ва рушди иҷтимоӣ дар кишвар мебошад. Рушди саноатӣ дар кишвар аз омили иҷтимоӣ, яъне омодагии неруи инсонӣ барои бароҳмонӣ ва истифода аз технологияи муосир вобастагии амиқ дорад. Чунин ҳолат баёнғари он аст, ки миёни рушди саноатӣ ва рушди иҷтимоӣ пайванди мутақобила вучуд дошта метавонад.

Саноатикунонии муосир, ҳамчун марҳилаи навсозии ҷомеа, гузариш ба ҷомеаи иттилоотӣ буда, донишро афзалиятнок мешуморад, рушди соҳаи илм ва инноватсияро ҳамчун самти муҳимтарин нишон медиҳад. Чунонки С.Ш. Бегмуродов қайд менамояд, ки: «...монеаҳо барои ворид шудан ба марҳилаи гузариш ба навсозии дуҷумдараҷа зиёданд. Онҳо дарки эндогении ҷомеаро дар бораи талаботи марҳилаи дуҷумдараҷаю иттилоотии навсозӣ, яъне табдил додани иқтисодиёт ва тамоми ҷомеаро ба иқтисодиёт ва ҷомеаи дониш, баландбардории босифати нақши маориф, илм ва инноватсияро дар назар дорад» [111].

Ҳамгироии инноватсионӣ ба бартарихҳои зиёд оварда мерасонад, вале он ба гуногунии шартҳо ва муҳитҳои иқтисодӣ, иҷтимоиву фарҳангӣ ва ҳуқуқӣ вобаста мебошад. Ба назар мерасад, ки дар бештари мавридҳо, татбиқи инноватсия ва ҳамгироии онҳо талаб мекунад, ки маблағҳои зиёде сарф шаванд. Дар сурати маҳдуд будани захира, метавонад рушди инноватсияҳо ва ҳамгироии дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда нашавад. Аз ин рӯ, ҳамгироии кишварҳо ва минтақаҳо бо ҳадафи ташаккули иттиҳоди мустаҳкам, ки манфиатҳои умумии иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангиро барои рушди устувор ва беҳбудии ҳамаи ҷонибҳо дарбар мегирад, бар асоси як қатор принципҳо амалӣ мешавад. Ин принципҳо метавонанд дар шароити гуногун ва дар тамоми макро- ва микро-худудҳо татбиқ карда шаванд. Бо ҳамин хотир, принципи ҳифзи манфиатҳои миллӣ ҳамчун принципи асосӣ ба таври умум, дар расми 4.1.5 нишон дода шудааст.





Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиётҳои соҳа

**Расми 4.1.5. – Принсипҳои асосии ҳамгирӣ инноватсионӣ дар раванди идоракунии рушди саноат**

Аз расми 4.1.5 метавон хулоса намуд, ин принципҳо вобаста ба ҳадафҳои мушаххаси ҳамгирӣ метавонанд аз ҳамдигар фарқ кунанд, аммо онҳо ҳамчун асос барои равандҳои бомуваффақият ва дарозмуддати ҳамгироии низоми инноватсионии саноатӣ мусоидат намоянд. Зеро вобаста ба принципҳои мазкур бояд ҳамгирӣ барои ҳамаи тарафҳо судманд бошад, ки он бештари вақт зина ба зина сурат гирифта, ба ташаккули дигар сохҳо заминагузор мебошад. Ҳамзамон, илова менамоем, ки дар шароити Тоҷикистон, ҳамгироии инноватсионӣ дар соҳаи саноат метавонад ҳамчун як раванд бо принципҳои дарҷгардида, тақвият дода шавад. Принципҳои мазкур метавонанд ҳамчун замина барои рушди устувори саноати Тоҷикистон бо истифода аз равишҳои инноватсионӣ хизмат намоянд.

Дар асоси гуфтаҳои боло метавон хулоса намуд, ки роҳи инноватсионии рушд, ки ба дастовардҳои илму техника ва технологияҳои пешрафта таъя мекунад, дар тамаддуни муосир рӯз то рӯз афзалият пайдо карда истодааст. Ҳамин аст, ки концепсияи иқтисоди инноватсионӣ аз тарафи аҳли тамоми сармоядорони кишварҳои пешрафта ва кишварҳои дар ҳоли тараққӣ, дастгирӣ пайдо кардааст. Хусусияти асосии чунин иқтисод аз он иборат аст, ки равандҳои сохтан, пахну пахш ва татбиқи донишҳои нав барои рушди иқтисодӣ чумхурӣ ва минтақаҳои он моҳияти ҳалкунанда касб карда, ҳамоҳангии муназзами рушди иқтисодӣ бо ҳифзи муҳити табиӣ ва пешрафти иҷтимоиро таъмин меkunанд.

#### **4.2. Вазъи муосири раванди ҳамгирӣ дар саноати Тоҷикистон**

Дар соҳаи саноат ҳамгироии инноватсионӣ нақши муҳим ва стратегии худро дошта, барои такмили самаранокии истеҳсолот, беҳбуд бахшидани сифат ва таъмини рақобатпазирии бозорӣ ҳамчун воситаи асосӣ ба ҳисоб меравад. Ин раванд ба яқоя кардани технологияҳои нав, равишҳои идоракунии ва ҳамкорӣ бо тарафҳои гуногуни манфиатдор равона шудааст. Аз ин лиҳоз, сиёсати давлатии Тоҷикистон дар самти ҳамгироии соҳаи саноат ба рушди мутаваззини иқтисодӣ кишвар равона гардидааст. Барои ноил шудан ба ин

мақсад, Ҳукумати Тоҷикистон як қатор тадбирҳои стратегӣ ва сиёсати ҳоссе барои рушди саноат ва тақвияти ҳамгироии иқтисодӣ дар миқёси миллӣ ва минтақавӣ қабул кардааст. Ба назар мерасад, ки сиёсат дар ин самт сиёсати давлатии Тоҷикистон барои рушди саноат дар асоси якҷоя кардани саноати вазнин, хӯрокворӣ, кимиё, металлургӣ ва саноати сохтмон аст. Яке аз мавзӯҳои муҳимми сиёсат ин пешбурди саноати металлургӣ, саноати химия ва дигар бахшҳои стратегӣ аст, ки барои пешрафти иқтисоди кишвар муҳим мебошанд.

Лозим ба таъкид аст, ки ҳамгироии соҳаи саноат дар миқёси минтақавӣ ва ҷаҳонӣ барои Тоҷикистон аҳаммияти калон дорад. Давлат кӯшиш мекунад, ки Тоҷикистонро ҳамчун як қисми низоми иқтисодии минтақа ва ҷаҳон муаррифӣ намояд. Ҳарчанд, ки сиёсати давлатӣ ва ҳамгироии соҳаи саноат дар Тоҷикистон бо мушкилот мувочеҳ мешавад. Масалан, барои иқтисоди кишвар мушкилотҳои ҷойдоштаи инфрасохтор ва сармоягузориҳои мустақим кифогӣ надошта, дар ин росто, таҳияи стратегияи саноатии Тоҷикистон дар солҳои охир асосан ба ислоҳоти истеҳсолӣ, баланд бардоштани сифат ва рақобатпазирии маҳсулот ва инчунин, ҷалби сармояи хориҷӣ дар соҳаҳои муҳимми саноат равона шудааст. Барномаву лоиҳаҳое, ки дар доираи ҳамгироии иқтисодӣ ва саноатии кишвар амалӣ мешаванд, на танҳо як қисми мансабии сиёсати умумии давлатӣ ба ҳисоб мераванд, балки вазифаи аслий ва стратегияи давлат барои таъмини рушди устувори саноат дар сатҳи миллӣ мебошанд. Барномаҳо бо ҳадафи густариши ҳамкориҳои байни бахшҳои гуногуни иқтисоди миллӣ, ҷалби сармоягузориҳои дохилӣ ва хориҷӣ, татбиқи технологияҳои муосир ва баланд бардоштани самаранокии истифодаи захираҳои мавҷуда амалӣ мешаванд. Ин ташаббусҳо шароити мусоид барои рушди истеҳсолот, таҳкими рақобатпазирии маҳсулоти ватанӣ дар бозорҳои ҷаҳонӣ ва беҳбуди ҷойгоҳи саноати миллӣ дар низоми ҷаҳонии иқтисодиро таъмин мекунанд. Аз ин рӯ, татбиқи мақсаднок ва ҳамоҳангшудаи ин барномаҳо асоси асосии рушди устувори иқтисод ва пешрафти иҷтимоиву иқтисодии кишвар мебошад. Зеро ҳамгироии иқтисодии Тоҷикистон ба

стратегияи байналмилалӣ бо мавқеи рақобатпазирии саноатӣ вобастагӣ дорад, ки кишвар барои ҷалби сармояи хориҷӣ ва расидан ба сатҳҳои баланди истеҳсолот талош мекунад, онҳо дар ҷараёни сиёсати саноатӣ бо мушкилоти иқтисодӣ ва татбиқи стандартҳои ҷаҳонӣ рӯ ба рӯ мешаванд.

Дар соҳаи инноватсия барои таъмини ҳамгироии самараноки субъектҳои соҳибкорӣ таъя ба таҷрибаи пешқадами кишварҳои хориҷӣ хеле муҳим аст. Айни замон дар амалияи ҷаҳонӣ се модели асосии ҳамкории илм, маориф ва тиҷорат мавриди истифода қарор доранд. Ҳар як аз ин моделҳо дорони хусусиятҳои махсус ва равишҳои хос мебошанд, аммо ҳама онҳо ҳамчун заминаи арзишманд барои рушди инноватсия ва тавсеаи иқтисодиву иҷтимоӣ хидмат мекунанд. Ин моделҳо аз ҳамдигар бо назарияҳо, механизми ҳамкорӣ, сатҳи ҷалби субъектҳо ва натиҷаҳои интизорӣ фарқ мекунанд.

Ҳар яке аз ин моделҳо бо назар ба хусусиятҳои муҳити иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ, инчунин, ҳадафҳои стратегии кишварҳо ва корхонаҳо, дар амалия ва сиёсати рушди инноватсионӣ мавриди истифода қарор мегиранд ва нақши муҳим дар рушди ҳамгироии илм, маориф ва тиҷорат доранд. Бо вучуди ин, бояд ба назар гирифта шавад, ки истифодаи муассири ин моделҳои интегралӣ дар шароити Тоҷикистон ба вақт ва имкониятҳои махсус ниёз дорад. Барои таъмин кардани самарабахшии онҳо дар оянда, муҳим аст, ки қобилиятҳои инноватсионӣ ва мақсадҳои иштирокчиёни аслий дар раванди ҳамгироӣ дар назар гирифта шаванд. Бинобар ин, имкониятҳои истифодаи он дар ҷадвали 4.2.1. оварда шудааст.

Дар маҷмӯъ, барои рушди иқтисодӣ сиёсати ҳамгироии саноат дар кишвар як марҳилаи мураккаб ва муҳим аст, ки бо дарназардошти тамоюлҳои ҷаҳонӣ ва эҳтиёҷоти миллӣ дар самти технологӣ ва инфрасохтор ба амал омада истодааст. Ҳамгироии инноватсионӣ дар соҳаи саноат ҳамчун равандест, ки муносибатҳои мукамал ва ҳамоҳангшуда байни субъектҳои хоҷагидориро ба вучуд меорад. Он ба самаранок иҷро шудани ҳадафҳои дарозмуддати тарафҳои муттаҳидшуда равона шуда, имкон медиҳад, ки захираҳо ва таҷрибаи онҳоро муттаҳид намуда, тавоновари рақобатии бозорро баланд

бардорад. Аз ин нуқтаи назар, ҳамгирии инноватсионӣ ҳамчун унсури муҳими рушди устувори саноат ва тичорат ба ҳисоб меравад. Дар доираи ин раванд муносибатҳои рақобатӣ тадриҷан бо муносибатҳои кооперативӣ иваз мешаванд, ки ин нави ҳамкорӣ тамоми навиҳои фаъолияти мутақобилаи субъектҳоро – аз сатҳи машваратӣ ва ҳамохангсозӣ то идоракунии бевоситаи раванди истеҳсолот фаро мегирад. Дар ин ҳолат муносибатҳои бозорӣ нақши калидӣ пайдо карда, ба таъмини дохилии истеҳсолӣ ва мутобиқшавии устувори занҷирҳои истеҳсолӣ ва тақсироти ресурсҳо мусоидат мекунанд. Аз ин ҷиҳат, ҳамгирии инноватсионӣ дар саноат нақши муҳим дар таҳкими рақобатпазирӣ, баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот ва рушди устувори иқтисоди миллӣ мебозад.

**Ҷадвали 4.2.1. – Имкониятҳои истифодаи модели интегратсияи илм, маориф ва тичорат дар Тоҷикистон**

| № | Нави модели интегратсия | Хусусият                                                       | Таҷрибаҳои истифодаи намунаҳои моделҳои интегратсионӣ дар Тоҷикистон                                                                                                                                                                                                                                     |
|---|-------------------------|----------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1 | Амрикоӣ                 | Донишгоҳи таҳқиқотӣ дар ин нави ҳамгирӣ нақши калидӣ мебозад.  | Баланд бардоштани сатҳи илмҳои донишгоҳӣ, навиҳои неруи илмӣ ва техникаи инноватсионии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, фароҳам овардани шароит ва заминаҳои зарурӣ барои баланд бардоштани сифати хизматрасонии таълимӣ ва ғайра зарур аст.                                                            |
| 2 | Чопонӣ                  | Дар ин нави ҳамгирӣ давлат нақши асосиро мебозад.              | Давлат бояд ба институтҳо ва ташкилотҳои илмӣ ғайрирасонад, то ки онҳо самарабахш кор карда, дар ҳамин асос самарҳои қори онҳоро зиёд кунанд. Дар баробари ин ба истифодаи самараноки маблағҳо, ки аз буҷети давлатӣ дар соҳаи таҳқиқоти илмӣ ҷудо карда мешаванд, диққат додан лозим аст.               |
| 3 | Омехта                  | Дар ин нави ҳамгирӣ сохторҳои технопарк нақши калидӣ мебозанд. | Бояд ба дастгирии инфрасохтори рушди инноватсионии кишвар таваҷҷуҳ зоҳир кард. Дар ин замина, бо ҷалби муассисаҳои таҳсилоти олии, пажуҳишгоҳҳои илмӣ ва бахши хусусии иқтисодиёт бунёди минтақаҳои замонавии технологӣ муҳим аст. Давлат дар ин раванд бояд ҳамчун қабили асосӣ баромад кунад ва ғайра. |

Сарчашма: таҳияи муаллиф [237, – С.26].

Шароити муосири геоиқтисодӣ фаъолияти корхонаҳои саноатиро бо ноустувории вазъи иқтисодӣ ва зухуроти номатлуби байни шарикон фаро гирифта, ба мушкилоти ҷиддӣ дучор месозад. Дар баъзе мавридҳо, ин ноустуворӣ боиси қиқши ҳаҷми истеҳсолот ва паст гардидани сатҳи рушди саноатӣ мегардад. Таъсири манфии ин равандҳо асосан ба вайроншавии робитаҳои иқтисодӣ ва координацияи нокифоя байни субъектҳои хоҷагидорӣ марбут аст, ки дар натиҷа, динамикаи рушд суст ё манфӣ мегардад.

Илова бар ин, тағйироти фаврии бозори ҷаҳонӣ, таҳримҳои иқтисодӣ, камбудии захираҳои муҳим ва номуайянии дар сиёсати иқтисодии дохилӣ ва хориҷӣ ба шиддат гирифтани ин ноустуворӣ ва таъсири манфӣ ба корхонаҳои саноатӣ мусоидат менамоянд. Аз ин рӯ, барои он ки корхонаҳо тавонанд ҷаъолияти устувори худро хифз намуда, рақобатпазирии худро дар бозорҳои дохилӣ ва ҷаҳонӣ нигоҳ доранд, таҳияи стратегияҳои мутобиқсозӣ ва ҷорӣ кардани механизмҳои самараноки идоракунии хавфҳо нақши калидӣ мебошад. Ин омилҳо боиси гузариш аз сохтори иқтисодии ҷаҳонӣ ба моделҳои амалиётии маҳаллӣ мегарданд. Дар ин шароит корхонаҳои ватанӣ мачбур мешаванд, ки шаклҳои нави ташкилии хоҷагидориро пайдо кунанд, ки асоси онҳо ҷаъол гардондани равандҳои ҳамгирии корхонаҳои саноатӣ мебошад.

Дар давраи гузариш ба иқтисодиёти инноватсионӣ, махсусан дар минтақаҳои саноатӣ, зарур аст, ки барои рушди муҳити иқтисодӣ шароити мусоид ва устувор фароҳам оварда шаванд. Яъне барои он ки корхонаҳо ҷаъолияти устувори худро таъмин намуда, рақобатпазирии худро дар сатҳи дохилӣ ва байналмилалӣ нигоҳ доранд, зарур аст, ки заминаҳои ҳуқуқӣ, молиявӣ ва технологӣ мустаҳкам карда шаванд.

Ҳамзамон, ҷалби сармоягузорӣ, рушди инфрасохтор, дастгирии таҳқиқоту инноватсияҳо ва омӯзиши кадрҳои босалоҳият барои таъмини ин мақсадҳо нақши муҳимми худро мебозанд. Бо ин роҳ, табдили минтақаҳои саноатӣ ба марказҳои инноватсионӣ ва рақобатпазир заминаи рушди устувори иқтисодиро фароҳам оварда, боиси афзоиши ҷойҳои корӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли дар кишвар мегардад. Самти асосии баланд бардоштани рақобатпазирии минтақа бо мурури замон тағйир ёфта, дар ин росто, навсозии ҳамаҷонибаи бахшҳои иқтисоди миллӣ муҳим арзёбӣ мегардад. Ба ақидаи А.В. Зайцев: «...усули мазкур мучахҳаз гардонидани иқтидорҳои мавҷудаи саноатиро бо ҷорӣ намудани технологияи муосир дар раванди истеҳсолот дар корхонаҳои ҳозиразамон дар назар дошта мешавад» [145]. Яъне роҳбарият бояд тавассути навсозии истеҳсолот ва ташаккули стратегияи рушди корхонаҳои баландтехнологӣ шароити расидан ба

нишондиҳандаҳои самаранокиро дар сатҳи баландтар фароҳам орад. Аз ин рӯ, Н.С. Иващенко қайд менамояд, ки: «...вазифаи асосӣ на танҳо такмил додани стратегия, балки зарурати аз нав тарҳрезии корхона барои беҳтарин мутобиқ кардани он ба тағйирот дар муҳити рақобат аст» [48].

Ин ҳадаф бо ҳамгирии низоми инноватсионӣ ба стратегияи рушди корхонаи аз лиҳози технологӣ пешқадам ба даст оварда мешавад. Дар робита ба ин, корхонаҳои пешқадами технологӣ бояд идоракунии инноватсия ва таҳқиқоти системаи идоракуниро роҳбарӣ кунанд. Ба андешаи И.В.Иванов ва В.В. Баранов: «...интиҳоби стратегияи рушди инноватсионии корхона, ташкили системаи идоракунии инноватсионӣ, арзёбии таъсири инноватсия ба самаранокии фаъолияти корхона ва як қатор дигар вазифаҳо аз ин вазифаҳо иборат мебошанд» [47]. Аммо, В.В.Баранов ва А.В. Зайцев қайд менамоянд, ки: «...чузӣ асосии низоми инноватсионии корхона технологияҳои инноватсионии идоракунӣ буда, ба ташкил ва тақвияти қори он дар шароити муосир мусоидат мекунанд» [44]. Ташаккули низоми самараноки инноватсионӣ вазифаи асосии корхонаи пешқадам мебошад. Он ба навоариҳои технологӣ – маҳсулот ва равандҳо – асос ёфта, боиси пайдоиши навҳои дигари инноватсия мешавад. Барои таъсири беҳтар, ин навоарӣ бояд дар як система муттаҳид ва идора карда шавад. Ба андешаи С.Н. Григорьев ва А.А. Кутин: «...чунин муносибат имкон медиҳад, ки раванди бозсозии истеҳсолотро беҳтар ташкил карда, бо истифода аз ин усул ба дигар равандҳои автоматикунонидашудаи технологӣ пайваست карда шавад» [126]. Дар ниҳояти қор, ин боиси самаранок фаъолият намудан ва афзудани иқтидори инноватсионии корхона мегардад.

Дар марҳалаи муосири рушди Тоҷикистон, натиҷаҳои инноватсионӣ омилҳои асосӣ барои гузариш ба иқтисодиёти саноатӣ ва аграрӣ ва расидан ба ҳадафҳои рушди миллӣ мебошанд. Дар ин замина, таҳлили вазъи рушди фаъолияти инноватсионӣ дар унсурҳои мавҷудаи инфрасохтори инноватсионӣ имкон медиҳад, ки нуқтаҳои заиф ва қавии он шеносоии карда, фаъолияти онҳо таҳким ёбад. Бо тавачҷуҳ ба таъсиси Шурои илм, маориф ва инноватсия

дар назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ҳамоҳангсозӣ ва назорати раванди ислоҳоти соҳаи илму маориф, зарурати таҳияи самтҳои стратегии ташаккул ва рушди иқтисодиёти инноватсионӣ ва ҳалли мушкилоти ҷойдошта заминаи мусоидро фароҳам меорад.

Мавҷудияти системаҳои идоракунии дар равандҳои инноватсионӣ барои корхонаҳо муҳим аст, зеро онҳо дар шароити рақобати шадид бояд стратегияҳои худро бо афзалиятҳо амалӣ кунанд. Ҳангоми таҳия ва татбиқи стратегияҳои рушди саноатӣ ва инноватсионӣ, ҳадафи аслии эҷоди натиҷаҳои мусбати инноватсионӣ мебошад, ки ба маҳсулоти рақобатпазир бо сифати баланд ва нархҳои муътадил табдил меёбанд. Ин натиҷаҳо ба рушди устувори корхонаҳо ва тавсеаи сахми онҳо дар бозорҳои дохилӣ ва хориҷӣ мусоидат намуда, барои пешбурди иқтисодиёт ва таъмини рушди иҷтимоӣ асос мегарданд. Илова бар ин, равандҳои мазкур тавассути татбиқи механизмҳои муассири идоракунии ва истифодаи технологияҳои наватарин ҳалли масъалаҳои истеҳсолӣ ва бозорино таъмин мекунанд, ки ин омилҳо сифати маҳсулотро баланд мебардоранд ва хароҷоти истеҳсолиро кам мекунанд. Дар натиҷа, маҳсулоти истеҳсолшуда қобилияти рақобат бо маҳсулоти воридотӣ ва ҷаҳонӣ дошта, ҷойгоҳи саноати миллии дар иқтисоди ҷаҳонӣ устувор мешавад. Идоракунии самараноки равандҳои тиҷоратӣ дар якҷоягӣ бо хароҷоти кам бояд бо дарназардошти мавҷудияти маҳдудиятҳо, масалан, оид ба:

- ҳаҷми фурӯши навовариҳои маҳсулот;
- маблағи вақти истифодабарии таҷҳизоти технологӣ;
- ҳаҷми сармоягузорӣ;
- иҷозати истифодабарии майдони истеҳсолӣ ва ғайра.

Идоракунии мутобиқшавӣ бо истифодаи технологияҳои инноватсионӣ имкон медиҳад, ки корхонаҳо неруи истеҳсолӣ ва технологиашонро самараноктар истифода кунанд. Равандҳои татбиқ, таҳия ва тиҷоратикунонии инноватсияҳо низ аҳаммият доранд. Ба ақидаи А.В. Зайцев: «...ҳангоми ташаккули стратегияи рақобат ва таҳияи механизмҳои ташкилию иқтисодии идоракунии равандҳои гуногуни тиҷорат маҷмуи инноватсияҳо ҳамчун як



мачмӯи ягона баррасӣ карда мешаванд, ки низоми инноватсионии корхонаро ифода мекунанд» [145]. Илова бар ин, бо дарназардошти муқаррароти моддаи 4-уми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тиҷоратикунони натиҷаҳои фаъолияти илмӣ ва илмию техникӣ», сиёсати давлатӣ дар самти тиҷоратикунони натиҷаҳои фаъолияти илмӣ ва илмию техникӣ ба принципҳои зерин асос меёбад:

« — ҳамгироии илм ва истеҳсолот дар раванди тиҷоратикунони натиҷаҳои фаъолияти илмӣ ва илмию техникӣ;

— афзалиятнокии ҷалби баҳши хусусӣ дар раванди тиҷоратикунони натиҷаҳои фаъолияти илмӣ ва илмию техникӣ;

— шаффофият дар ҳамкории иштирокчиёни раванди тиҷоратикунони натиҷаҳои фаъолияти илмӣ ва илмию техникӣ;

— кафолатнокии ҳуқуқ ва манфиатҳои шахсони дар раванди тиҷоратикунони натиҷаҳои фаъолияти илмӣ ва илмию техникӣ ширкаткунанда;

— ошкорбаёнӣ дар раванди тиҷоратикунони натиҷаҳои фаъолияти илмӣ ва илмию техникӣ;

— адолатнокӣ дар раванди баргузориҳои озмунҳои тиҷоратикунони натиҷаҳои фаъолияти илмӣ ва илмию техникӣ;

— рақобатпазирии натиҷаҳои фаъолияти илмӣ ва илмию техникӣ дар бозор» [14].

Барои иҷрои мақсадҳои сиёсати инноватсионӣ дар саноат, зарур аст муносибат бо субъектҳои инноватсионӣ, аз ҷумла муассисаҳои илмӣ ва шахсони ҳуқуқие, ки лоиҳаҳои нави технологиро таҳия мекунанд, дар мақоми аввал ва афзалиятнок қарор дода шавад. Ин равиш имкон медиҳад, ки сарчашмаҳои илмӣ ва технологӣ пурра ҷалб шуда, навоариҳои техникӣ ва технологияҳои муосир босамар татбиқ гарданд. Инчунин, таъмини ҳамкории зич ва ҳамохангсозии байни муассисаҳои илмӣ, корхонаҳои саноатӣ ва дигар субъектҳои марбут ба инноватсия метавонад ба рушду такмили технологияҳо,

зиёд шудани рақобатпазирии маҳсулот ва дар маҷмӯъ, ба рушди устувори иқтисодиёти миллӣ мусоидат намояд.

Сиёсати инноватсионӣ дар саноат тақозо мекунад, ки муассисаҳои илмӣ тадқиқотии академӣ ва соҳавӣ, инчунин, муассисаҳои таълимӣ оли ғаёлона равиши тичоратикунонии лоиҳаҳои инноватсионӣ ва натиҷаҳои таҳқиқотиро пеш баранд. Ин раванд имкон медиҳад, ки дастовардҳои илмӣ ва технологӣ ба маҳсулот ва хизматрасониҳои рақобатпазир табдил ёбанд, ки ин дар навбати худ рушди устувори саноат ва рушди иқтисодиёти инноватсиониро таъмин мекунад.

Бо дарназардошти ин, тичоратикунонии натиҷаҳои илмӣ инчунин, бо ҷалби сармоя, рушди стартапҳо ва эҷоди муҳити мусоид барои ҳамкориҳои зич байни илм, маориф ва истеҳсолот мусоидат менамояд. Аз ин рӯ, таҳкими робитаҳо байни муассисаҳои илмӣ ва тичоратӣ яке аз омилҳои муҳимми татбиқи сиёсати инноватсионӣ дар саноат мебошад. Дар робита ба ин, Б.Х. Нурдинов қайд менамояд, ки: «...давлат бо истифода аз шаклҳои гуногуни дастгирӣ талаботро ба инноватсия ҳавасманд намуда, барои тичоратикунонии натиҷаҳои ғаёолияти инноватсионӣ мутобиқи талаботи бахши воқеии иқтисодиёт заминаҳои заруриро фароҳам меорад» [218].

Дар марҳилаи аввал муассисаҳои илмӣ ғояи коркарди илмӣ ва таҳияи лоиҳаҳои технологиро пешниҳод мекунанд. Сипас ин ғояҳо дар истеҳсолоти таҷрибавӣ санҷида мешаванд. Дар ниҳоят, агар технология самарабахш бошад, он дар истеҳсолоти васеи саноатӣ ҷорӣ мегардад. Раванди инноватсионӣ аз таҳияи ғояҳои илмӣ оғоз шуда, тавассути озмоиш ва санҷиш ба истеҳсолоти васеъ ва татбиқи технологияҳои нав мерасад. Ин раванд тасвири равшани марҳилаҳои гузариш аз илм ба истеҳсолот ва аз инноватсия ба истеҳсолоти калонҳаҷм мебошад.

Ҳоло дар саноати маъданҳои кӯҳӣ азхудкунии лоиҳаҳои нави технологӣ бештар ба истеҳсоли маҳсулоти тайёр аз концентратҳои филизоти гуногун, истифодаи технологияҳои ҷудо кардани филизоти ҳамроҳ ва нодир равона гардидааст. Дар дигар соҳаҳои саноат, аз қабili саноати хӯроқворӣ, сабук,

масолеҳи сохтмон, мошинсозӣ ва химия низ татбиқи технологияҳои нав ва коркарду истеҳсоли маҳсулоти босифат ва рақобатпазир ба назар гирифта шудааст. Ин равандҳо нишон медиҳанд, ки татбиқи технологияҳои инноватсионӣ ба таъмини рушди устувори саноат ва баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулот дар бозорҳои дохилӣ ва байналмилалӣ мусоидат мекунанд.

Бо дарназардошти ин вазъият ва суръати босуръати саноатикунони кишвар, масъалаи идоракунии инноватсионӣ дар корхонаҳои саноатӣ ба яке аз самтҳои афзалиятнок ва муҳими фаъолияти мақомоту дахлдор табдил ёфтааст. Идоракунии самаранок ва мунтазам дар чараёни қорӣ намудани технологияҳои нави инноватсионӣ на танҳо рушди истеҳсолотро таъмин мекунад, балки барои таҳкими иқтисоди миллӣ, эҷоди ҷойҳои нави қорӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли замина мегузорад.

Идоракунии инноватсионӣ ҳамчун муҳаррики аслии таҳаввулоти саноатӣ дар заминаи рушди технологӣ ва иқтисодӣ нақши муҳим дошта, барои ноил шудан ба рушди устувор ва баланд бардоштани рақобатпазирии саноати миллӣ аҳамияти калидӣ дорад. Бо дарназардошти ин, дар расми 4.2.1 унсурҳои асосии сохтори умумии низоми инноватсионии корхонаҳо нишон дода шудааст. Асоси низоми инноватсионии корхонаҳоро навоварии технологӣ ташкил медиҳад, ки он ду самти асосиро – навоварии маҳсулот ва навоварии равандҳоро дар бар мегирад. Навоварии маҳсулот ба таҳия ва истеҳсоли маҳсулоти нав ва такмилёфта равона шуда, ба қонеъ намудани эҳтиёҷоти нави бозор ва баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти корхона мусоидат мекунад. Навоварии равандҳо маънои қорӣ намудани технологияҳо, усулҳо ва роҳҳои нави истеҳсолотро дорад, ки боиси афзоиши самаранокӣ, кам шудани хароҷот ва беҳтар шудани сифати маҳсулот мегардад. Ин раванд ба корхонаҳо имкон медиҳад, ки рақобатпазирии худро дар бозор боло баранд ва ба талаботи муносири муштарӣ ҷавобгӯӣ бошанд.



Сарчашма: таҳия дар асоси адабиётҳои соҳа.

#### **Расми 4.2.1. – Ҷанбаи сохтории низоми инноватсионии корхонаҳои саноатӣ**

Ин гурӯҳи навоварӣ, ҳамчун ҷузъи калидии низоми инноватсионии корхона, имкон медиҳад, ки корхонаҳо дар шароити рақобати шадид дар бозорҳои дохилӣ ва байналмилалӣ мавқеи худро устувор нигоҳ доранд ва рушд кунанд. Ҳамин тавр, рушди инноватсионии корхонаи муосири технологӣ боиси пайдо гардидани дигар навъҳои навоварӣ мегардад.

Дар раванди навоварӣ сохтори нави ташкилию истеҳсолӣ ташаккул ёфта, рақамисозӣ ва усулҳои нави ташкилоту идоракунии тиҷоратиро муттаҳид мекунад. Ҷавоб ба тағйироти афзалиятҳои бозор талаб мекунад, ки равишҳои нав дар эҷоди равандҳои истеҳсолии навоварӣ истифода шаванд. Дар системаи инноватсионии корхонаи баландтехнологӣ навоварии ташкилӣ, идоракунии ва захиравӣ пайдо мешаванд. Дар робита ба ин, А.В.Зайцев, В.В.Баранов ва Й.Крафт қайд менамоянд, ки: «...ба вуҷуд омадани

инноватсияҳои захиравӣ дар корхона на танҳо бо тағирёбии сохтор ва сифати захираҳои моддию молиявӣ, балки захираҳои зеҳнӣ, пеш аз ҳама, захираҳои инсонӣ (меҳнатӣ) низ вобастааст» [64].

Истифодаи самараноки дороиҳо ва захираҳои молиявӣ имкон медиҳад, ки механизмҳои нави маблағгузорӣ эҷод шаванд, ки ин ба навовариҳои молиявӣ иқтисодӣ мусоидат мекунад. Масалан, ҷалби манбаъҳои гуногуни молиявӣ барои пӯшонидани хароҷоти сармоягузорӣ ба корхонаҳои баландтехнологӣ, иқтидорашонро баланд мебардорад ва рушди устуворро таъмин мекунад. Механизмҳои нави маблағгузорӣ бо истифодаи захираҳои мавҷуда барои рушди технологӣ ва иқтисодии корхонаҳо нақши муҳим доранд. Ба андешаи В.В.Баранов, А.В. Зайцев, В.Б. Карпова ва А.А. Мурадов: «...ҳангоми ташаккул додани стратегияи молиявии худ, корхона метавонад ба истифодаи ҳам маблағҳои худ ва ҳам қарз, аз ҷумла захираҳои, ки аз буҷет ҳамчун як қисми дастгирии давлатии соҳаҳои технологияҳои баланд ва ғайра чудо карда мешаванд, равона карда шавад» [109]. Дар системаи инноватсионии корхонаҳо навовариҳои молиявӣ ва иқтисодӣ пайдо мешаванд, ки ҳамчун воситаҳо ва технологияҳои нав барои афзоиши даромад ва фоида, коҳиш додани хавфҳои молиявӣ ва беҳтар кардани самаранокии пардохт ва муҳосибӣ хизмат мекунанд. Ин навовариҳо дар раванди муҳандисии молиявӣ таҳия мешаванд, ки он маҷмуи усулҳои иқтисодӣ ва математикӣ, расмиёт ва усулҳои амалиро дар бар мегирад. Муҳандисии молиявӣ имкон медиҳад, ки воситаҳои молиявии бозори сармоя барои навосозӣ ва рушди истеҳсолот оптималӣ интихоб шаванд. Дар ин раванд усулҳои баҳодиҳии дороиҳо, арзёбии тичорат, таҳияи нақшаҳои бизнес, таҷдиди сохтори корхона, буҷетгузорӣ, идоракунии хавф ва молия ба назар гирифта мешаванд. Навовариҳои молиявӣ ва муҳандисии молиявӣ дар рушди инноватсионӣ нақши муҳим доранд, ки бо истифодаи усулҳои муосир самаранокӣ ва устувории молиявии корхонаҳоро таъмин мекунанд.

Имрӯзҳо нақши ҳамгироии инноватсионӣ дар рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии кишварҳо муҳим мебошад. Ин раванд дар пешрафтҳои технологӣ,

такмилӣ сифати маҳсулот, беҳтар кардани хидматрасонӣ ва афзун намудани рақобатпазирӣ мусоидат мекунад. Аз ин лиҳоз, ҷанбаҳои асосии нақши ҳамгироии инноватсионӣ дар расми 4.2.2. нишон дода шудааст.



Сарчашма: аз ҷониби муаллиф дар асоси адабиётҳои соҳа.

#### Расми 4.2.2. – Ҷанбаҳои асосии ҳамгироии инноватсионӣ

Аз расми 4.2.2. хулоса бармеояд, ки ҳамгироии инноватсионӣ аз ҷониби давлат тавассути таҳияи барномаҳои дастгирии инноватсия таъмини грантҳо ва қарзҳои имтиёзнок барои лоиҳаҳои инноватсионӣ метавонад самаранок

бошад. Бо дарназардошти ин, аз сиёсати миллии рушд ва фароҳамсозии инфрасохтори илмӣ то ба таълим ва тайёрии кадрҳо ниҳоят зарур буда, на танҳо ҳамгироии инноватсионӣ дар соҳаи саноат рушдро метезонад, балки дар барқарор кардани устуворӣ ва рушди иқтисодӣ нақши ҳалкунанда мебозад.

Яке аз омилҳои муҳимми рушди устувори иқтисоди миллий таҳия ва татбиқи сиёсати самарабахши инноватсионӣ мебошад, ки ҳадафи асосии он қорӣ намудани технологияҳои нав, ихтироот, шаклҳои муосири идоракунии истеҳсолот ва ташкили меҳнатро муайян мекунад. Ин сиёсат бояд бар асоси қомебиҳои пешрафти илмию техникаӣ ва таҳқиқоти илмӣ бунёд ёфта, бо суръати тағйирёбанда ва талаботи бозори дохилӣ ва байналмилалӣ мутобиқ карда шавад.

Татбиқи сиёсати инноватсионӣ на танҳо ба баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти миллий ва тақмил додани сифати истеҳсолот мусоидат мекунад, балки барои рушди устувори иқтисод низ заминаи мустаҳкам мегузорад. Ин раванд боиси эҷоди қойҳои нави қорӣ гардида, сатҳи зиндагии аҳолиро беҳтар месозад. Ҳамзамон, ин сиёсати инноватсионӣ рушди технологӣ ва рушди самараноки соҳаҳои пеш мебарад, ки ин омилҳо барои таъмини рушди дарозмуддати иқтисодӣ ва иҷтимоӣ нақши қалидӣ доранд. Аз ин рӯ, татбиқи чунин сиёсати муқаммал ва васеъ дар сатҳи миллий барои таъмини пешрафти устувор ва беҳбудии тамоми қомеа муҳим мебошад.

Пешрафти илмию техникаӣ ҳамчун фаъолияти омӯзиши амиқи қонунҳои тараққиёти табиат ва қомеа нақши асосӣ дар рушди иқтисод ва қомеа дорад. Он асоси эҷод ва тақмили воситаҳо, объектҳои меҳнат, қараёнҳои истеҳсолот ва шаклҳои ташкили хоҷагидорӣ мебошад. Пешрафти илмию техникаӣ дар бар мегирад тақмил додани базаи моддию техникаӣ, истеҳсоли маҳсулот бо истифода аз дастовардҳои наватарини илмӣ ва қорҳои конструкторӣ, ки ин ба қурра кардани талаботи қамъият равона шудааст.

Инқишофи пешрафти илмию техникаӣ метавонад ба шаклҳои таҳаввулӣ, инқилобӣ ва якҷоя рӯй диҳад ва натиҷаи бевоситаи он инноватсия ё навоарӣ мебошад. Навоварӣ ҳамчун қузъи асосии равандҳои пешрафти илмию техникаӣ

нақши муҳим дар қорӣ намудани технологияҳои нав ва рушди иқтисодиёт мебозад. Дар робита ба ин, ба таври муфассал Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо аҳли илм ва маорифи кишвар суҳанронӣ намуданд [29].

Дар шароити муосир навоариҳои молиявӣ ва иқтисодӣ дар стратегияи баланд бардоштани иқтидори инноватсионии он ва арзиши бунёдии корхона нақши ҳарчи бештарро мебозанд. Ин навоариҳо, пеш аз ҳама бо ташаккули методология ва таҳияи усулҳои аслии ҷалби захираҳои сармоягузорӣ алоқаманданд.

Мусаллам аст, ки бозсозии истеҳсолот ва зиёд намудани иқтидори корхонаи муосир метавонад лоиҳаи серхарҷ бошад. Усулҳои нави пешбурди маҳсулоти рақобатпазир ва навоариҳои маркетингӣ ба рушди низоми инноватсионии корхона мусоидат мекунанд. Ин низом бо истифода аз афзорҳо ва консепсияҳои муосири идоракунии, ба мисли идоракунии сифат, истеҳсолоти бозхатиёт, стратегияи Кайзен, Канбан ва реинженеринг, нишондиҳандаҳои фаъолияти корхонаро беҳтар мекунад. Реинженеринг ҳамчун раванд ба бозсозии куллии равандҳои қорӣ ва истеҳсолӣ равона шуда, самаранокиро зиёд ва хароҷотро кам мекунад. Бо татбиқи ин усулҳо корхона метавонад устувории рақобатиро таъмин намояд ва маҳсулоти босифат ва рақобатпазир истеҳсол кунад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар мафҳуми инноватсия равишҳои гуногун мавҷуд аст, ки барои рушди корхонаҳо муҳимманд.

Инноватсияро метавон ҳамчун тағйироти сифатӣ дар техника ва технологияҳои истеҳсолӣ, инчунин, дар шаклҳои ташкилу идоракунии истеҳсолот шарҳ дод. Он сатҳи нав ва сифатан баландтари рушди қувваҳои истеҳсолкунанда ва афзоиши даромаднокии истеҳсолотро таъмин менамояд.

Равандҳои инноватсионӣ бо ҳамаи ҷанбаҳои сиёсати иқтисодии давлатӣ иртибот доранд, ки ба истифодаи сарчашмаҳои интенсивии рушди иқтисодӣ равона шудаанд. Татбиқи равандҳои инноватсионӣ бо таъмини сармоягузориҳои зарурӣ ба рушди иқтисоди миллӣ мусоидат мекунад.



Ҳамзамон, сармоягузорӣ бояд на танҳо барои рушди истеҳсолот, балки барои ташаккули сохтори самарабахши технологии он низ кифоя бошад. Ин кор шароитҳои заруриро барои баланд бардоштани самаранокии иқтисодиёт фароҳам месозад ва бояд бо асосноккунии амиқ ва коркарди мукамал амалӣ гардад. Дар ин хусус, Сарвари давлат зимни мулоқот бо аҳли илм ва маорифи кишвар муфассал ибрази андеша намуданд [29].

Мусаллам аст, ки асоси роҳи инноватсионии рушди иқтисоди миллиро сиёсати илмию техникӣ ташкил медиҳад. Он ҳамчун яке аз ҷузъҳои асосии сиёсати иҷтимоию иқтисодии кишвар амал мекунад ва татбиқи мунтазами фаъолияти инноватсиониро тақозо менамояд.

Рушди фаъолияти инноватсионӣ бо рушди илму техника робитаи зич дорад, ки ба омилҳои объективӣ вобастааст. Дар шароити маҳдудияти захираҳои табиӣ ва иқтисодӣ, рушди иқтисодиёт бештар на аз тавсифоти миқдории тараққиёти илм ва техника, балки аз суръат ва сифати татбиқи натиҷаҳои фаъолияти илмӣ ба шаклҳои нави техникӣ ва технологӣ вобаста мебошад. Ин натиҷаҳо бояд ба маҳсулот ва технологияҳои нав табдил ёбанд. Дар чунин шароит, ҳавасмандгардонии фаъолияти инноватсионӣ муҳимтарин самти сиёсати илмию техникӣ ба ҳисоб меравад.

Алҳол, рушди технологии Тоҷикистон ҷидду ҷаҳд ва захираҳои зиёдеро, ҳам аз ҷиҳати моддӣ ва ҳам аз ҷиҳати зеҳнӣ, тақозо мекунад. Бешубҳа, кишвар таҷрибаи инноватсионии давлатҳои пешрафтaro қадр намуда, барои истифодаи самарабахши он саъй мекунад. Ширкатҳои саноатӣ, дар ҳамкорӣ бо марказҳои илмӣ ва ниҳодҳои дахлдор, шароит фароҳам меоранд, ки дар як қатор лоиҳаҳои инноватсионӣ пешравиҳои назаррас ба даст оварда шаванд. Корхонаҳои бузурги саноатии Тоҷикистон қодиранд стратегияи дарозмуддати рушди инноватсиониро татбиқ намоянд. Ин стратегия бояд ба талаботи гуногуни бозор мутобиқ шуда, инчунин, ба таъсири бесуботи тағйирёбии кӯтоҳмуддати бозор тобовар бошад.

Фаъолияти инноватсионӣ бояд ҳамчун ҷузъи ҷудогонаи равандҳои асосии истеҳсолӣ муайян шавад. Барои роҳбарӣ ва идоракунии ин фаъолият лозим аст, ки дар таркиби корхона сохтори махсус таъсис дода шавад. Дар ин замина, ташкили самараноки корҳои инноватсионӣ дар корхона аҳаммияти махсус дорад. Дар баъзе корхонаҳо муҳаққиқон ва мутахассисон метавонанд озодона байни лоиҳаҳо ҳаракат кунанд, ки ин ба танзими миқёси кори онҳо кумак мерасонад. Таҳлилҳои таҷрибаи дохилӣ ва хориҷӣ нишон медиҳанд, ки идоракунии умумии истеҳсолот нақши муҳим дар муайян кардани самтҳои инноватсионии корхона дар оянда мебозад. Дар ин замина, роҳбарият одатан ба лоиҳаҳои ҷорӣ афзалият медиҳад, зеро онҳо асосан, манбаи даромади корхона тавассути фурӯши маҳсулот мебошанд.

Алҳол, илму инноватсия – асоси пешрафти иқтисоди кишвар ба ҳисоб меравад. Рушди иқтисодиёти кишвар бо роҳи инноватсионӣ на танҳо ба эҷоди маҳсулот, технология ва воситаҳои техникии нав равона шудааст, балки ба ташаккули инфрасохтори мукаммали инноватсионӣ низ аҳаммияти махсус медиҳад. Ин инфрасохтор дар бар мегирад системаи таълимӣ, марказҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, платформаҳои ҳамкорӣ миёни ширкатҳо ва муассисаҳои илмию технологӣ, инчунин, механизмҳои молиявӣ ва ҳуқуқие, ки барои пешбурди фаъолиятҳои инноватсионӣ замина фароҳам меоранд. Танҳо тавассути ин равандҳо рушди устувор ва самараноки иқтисодиёт таъмин гардида, қобилияти рақобатпазирии кишвар дар бозори ҷаҳонӣ таъмин мешавад.

Дигар масъала, ки Пешвои миллат зимни мулоқот қайд карданд, ки: «...сатҳи пасти ҳамкориҳои муассисаҳои илмиву таҳқиқотӣ бо соҳибкорон, шарикҳои давлат ва бахши хусусӣ дар корҳои илмиву таҳқиқотӣ ва таҷрибавию конструкторӣ, ҷорӣ нагардидани механизми тичоратикунонии натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ ва навовариҳо, алоқаи сусти байнисоҳавӣ дар пешбурди таҳқиқот дар асоси қонунҳои бозорӣ аз ҷумлаи камбудии дар ин самт ба ҳисоб мераванд. Дар робита ба ин, таъсиси сохтори алоҳида – Агентии инноватсия ва технологияҳои рақамии назди Президенти мамлакат бояд ба раванди пайванди илм бо истеҳсолот ва рушди фаъолияти инноватсионӣ такони ҷиддӣ бахшад.

Фаъолияти ин сохтор бояд ба рушд, танзим ва дастгирии давлатии фаъолияти инноватсионӣ ва таҳияи механизми татбиқи он равона карда шавад» [29].

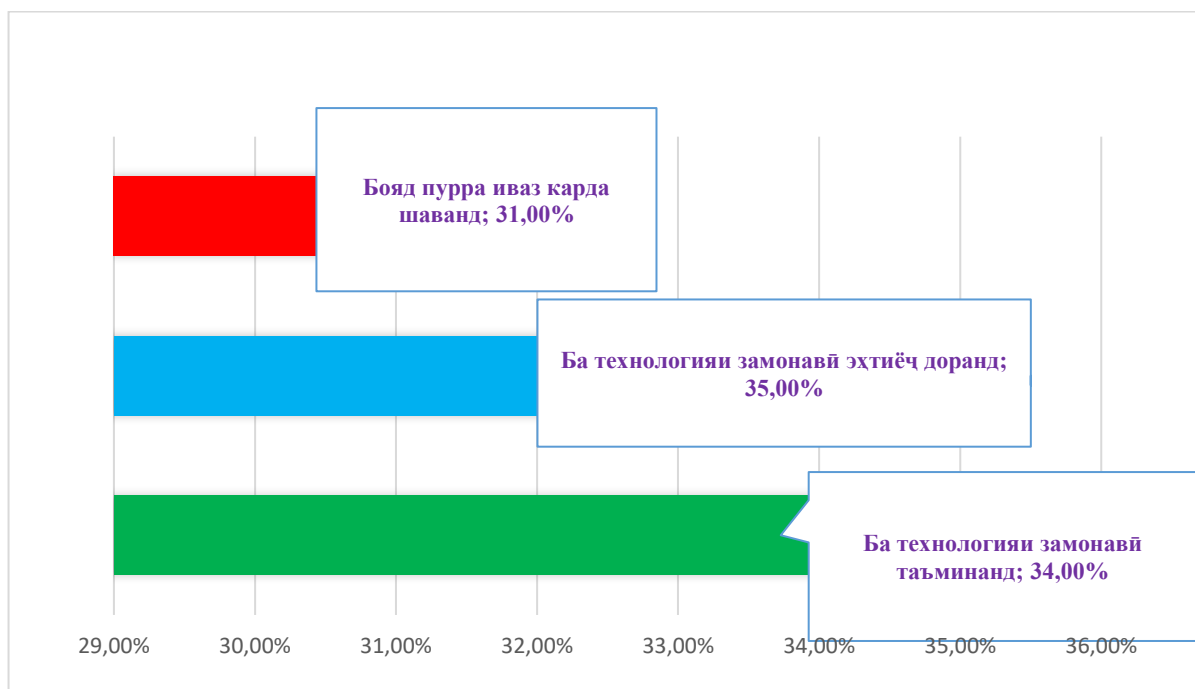
Табиист, ки таҳиягарони маҳсулоти илмию техникӣ ва истеҳсолкунандагони мол барои пешрафти равандҳои навоарона, баҳусус дар самти татбиқи онҳо, манфиатдоранд. Дар шароити гузариш ба иқтисоди бозорӣ муносибатҳои байни ин ду тараф бояд бо дарназардошти манфиатҳои тарафайн ташкил ёбанд: ихтироъкори навоарӣ бояд имкони фурӯши маҳсулоти илмӣ худро дошта бошад ва истеҳсолкунандагон бояд аз истифодаи технологияҳои нав манфиати иқтисодӣ баранд.

Барои амалӣ шудани ин ҳамкорӣ, истеҳсолкунандагон бояд дониши кофӣ дар бораи технологияҳои экологӣ тоза ва сарфакорона дошта бошанд, то татбиқи ин технологияҳо, ҳам ба иқтисодиёт ва ҳам ба муҳити зист, судманд бошад. Ҳамин тариқ, барои рушди инноватсия дар иқтисоди бозорӣ зарур аст, ки муносибатҳои байни ихтироъкорон ва истеҳсолкунандагон бар асоси манфиатҳои мутақобила ва дастгирии технологияҳои тоза ва самаранок ба роҳ монда шаванд.

Дар асоси маълумоти Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон, сатҳи бо технологияи замонавӣ таъмин будани соҳаи саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳолати 01.10.2024 тавассути диаграммаи 4.2.1. нишон дода мешавад. Ҳамзамон, вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқи маълумоти Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи нишондиҳандаҳои расмӣ мазкур мушоҳида карда мешавад, ки дар ин давра, аз шумораи умумии корхонаҳои истеҳсолӣ 1255 корхонаҳои истеҳсолӣ ё ин ки 34 дарсади онҳо ба технологияи нави замонавӣ таъминанд. Дар ин давра 3692 коргоҳу корхонаҳои истеҳсолӣ, аз ҷумла дар соҳаҳои истихроҷ 345 адад, коркард 3175 адад, таъминоти неруи барқ, газ, буғ ва тозакунии ҳаво 72 адад ва таъминоти об ва коркарди партовҳо 100 адад, фаъолият намудаанд [16].

### Диаграммаи 4.2.1. – Рушди ҳамгирии инноватсионӣ дар саноати кишвар

(бо фоиз)



**Манбаъ:** таҳияи муаллиф [16].

Аз ин миқдор коргоҳу корхонаҳои истеҳсоли 1292 корхонаҳо ба таҷҳизонидани технологияи муосир эҳтиёҷ доранд ва таҷҳизоту технологияҳои 1145 корхона бояд пурра иваз карда шаванд. Ҳамин тавр, ба рушди корхонаҳои коркарди ғӯшт, айни замон таҷҳизоти аз лиҳози физикӣ куҳнашудаи истеҳсоли нимфабрикатҳо ва маснуоти истеҳсоли ҳасиб монеа эҷод мекунад.

Бо тақя ба диаграммаи мазкур метавон гуфт, ки бо ҳамгирии муосири соҳаи саноат бахши саноати кишвар бояд бо истифода аз технологияҳои нав ва модернизацияи дарозмуддат ба ҳолати рақобатпазир на танҳо дар бозори дохилӣ, балки дар бозорҳои байналмилалӣ таъсири мусбат гузорад. Дар баробари татбиқи ҳамгироӣ истеҳсолот ба талаботи бозори ҷаҳонӣ ва рушди соҳаҳои оянда (масалан, саноати рақамӣ, энергетикаи сабз ва ғайра) хеле муҳим аст, ки мувофиқ карда шавад. Ё ин, ки бо таъсиси кластерҳо ҳамчун ҷамъомадҳои саноатӣ, ки дар онҳо корхонаҳо, муассисаҳои таълимӣ ва марказҳои тадқиқотӣ бо якдигар ҳамкориҳои зич доранд, барои ҷорӣ кардани

инноватсияҳо ва технологияи нав хеле муҳиманд. Ҳамгирии чунин кластерҳо ба зиёд кардани самаранокии истеҳсолот ва рушди соҳаҳои муайян мусоидат мекунад.

Метавон илова намуд, ки ҳамгирии муассисаҳои таълимӣ, марказҳои таҳқиқотӣ ва саноат дар таҳия ва ҷорӣ кардани роҳҳои қарзӣ ё молиявии дастгирии инноватсия хеле муҳим мебошад, ки бо мутобикшавии навоарӣ дар саноат, талабот ба маҳсулоти нав ва роҳҳои нави истеҳсолиро пайдо гардида, ба раванди ҳамгирӣ мусоидат менамояд. Муҳимтарин нукта он аст, ки бо дарназардошти раванди тағйирот дар талаботи ҷаҳонӣ ва ҳамгирии саноат бо стандартҳои ҷаҳонӣ истеҳсол намудани маҳсулоти рақобатпазир тақдирӣ мебошад.

Ҳамин тавр, бо дарназардошти омилҳои дар боло овардашуда, дар замони имрӯза рушди иқтисодиёт бидуни саноат ғайриимкон буда, бо дастгирии давлатии субъектҳои алоҳидаи хоҷагидор нисбати ҷойгиркунии қувваҳои истеҳсолӣ ва истифодаи технологияи нави замонавӣ воситаи муҳим ба ҳисоб рафта, нақшаи гузариши иқтисодиёти кишварро аз шакли аграрӣ - индустриалӣ ба индустриалӣ – аграрӣ маҳз бо иқдоми Сарвари давлат амалӣ намуда истодаем. Таъмини рушди иқтисодиёти мамлакат ва неру бахшидан ба тараққиёти соҳаи саноат, коркарди маҳсулоти он талаботи бозори дохилию берунӣ ба ҳисоб рафта, дар татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ ва саноатӣ иҷрои вазифаҳои хеле муҳимро тақозо менамояд.

#### **4.3. Ҳамгирии илм, таҳсилот ва истеҳсолот ҳамчун консепсияи муосири идоракунии рушди инноватсионии системаи саноатӣ**

Ҷаҳони муосир пур аз иттилоот аст ва дар байни ин гуногунии донишҳо, баъзан муайян кардани муҳимтарин чизҳо душвор мешавад. Яке аз қисмҳои асосии раванди таълим фаҳмидани он аст, ки чӣ тавр унсурҳои гуногун дар як система муттаҳид мешаванд. Бо омӯختани таъсири мутақобилаи дониш ва татбиқи он дар амал, шахс мефаҳмад, ки чӣ гуна ҷузъҳои алоҳида метавонанд як тасвири умумиро ташкил диҳанд ва кори ҳаррӯзаи моро осонтар созанд.

Калимаи “ҳамгирой” дар соҳаҳои гуногун истифода мешавад, аз таълим то равандҳои тиҷорат. Омӯзиши таъсири мутақобилаи унсурҳои дониш на танҳо сатҳи умумии зехнро баланд мебардорад, балки ба беҳтар кардани ҳосилнокӣ ва самаранокии фаъолият низ мусоидат мекунад. Тарзи табдили ғояҳо ба воқеият калиди ҳалли бисёре аз мушкилоти муосир мебошад ва ёфтани ин калидҳо вазифаи муҳимтарини мо мебошад, ки бояд бо масъулият ба он муносибат кунем. Ба ақидаи Н.С. Тумаков: «Интегратсия як раванди рушд аст, ки дар он ду ё зиёда субъектҳои хоҷагидорӣ дар як сатҳ ё қисмҳои онҳо дар доираи системаи мавҷуда ё бо таъсиси системаи нави ташкилӣ муттаҳид мешаванд. Ин раванди пайвастанӣ вазифаҳо, амиқтар кардани ҳамкориҳои онҳо, густариши робитаҳо ва муттаҳидсозии захираҳо ва кӯшишҳо бо мақсади ноил шудан ба ҳадафҳои муайян аст» [273, С.42].

Дар ҷомеаи муосир, фаҳмиши ҳамгирой аз маъноҳои анъанавӣ хеле фаротар рафтааст. Бо пешрафти технология, имкониятҳои эҷоди робитаҳои мураккаб хеле васеъ шудаанд, ки ба инсонҳо имкон медиҳанд уфукҳои навро кашф кунанд ва ба ҳадафҳои, ки қаблан дастрас набуданд, расанд. Ин раванди ҳамгирой ҳам дар соҳаҳои илмӣ ва ҳам дар ҳаёти ҳаррӯза муҳим ва арзишманд аст. Вижагии технология, ки бо ҳамгироии ғояҳо ва воситаҳои нав вобастааст, таъсири назаррас дорад, чунки онҳо ҷузъи аслии ҳаёти мо гардидаанд. Дар ҷаҳоне, ки калимаи «пайваст» маънии амиқ пайдо мекунад, фаҳмидани ҳамоҳангии унсурҳои гуногун раванди корхоро сода ва самаранок мекунад. Бо ин роҳ, ҳамгирой ҳамчун калиди ҳаллу фасли мушкилоти мураккабии ҷомеа дар асри 21 муаррифӣ мешавад. Масалан, О.И. Бабаев интегратсияро шакли ташкили истеҳсолот тавсиф мекунад, ки: «...он дар доираи як сохтори ташкилӣ ду ё зиёда корхонаҳо таҳти назорати умумӣ муттаҳид мешаванд» [80, с.8].

Дар ҷаҳони муосир инсоният бояд тавонад унсурҳои гуногунро ба як тасвири комил муттаҳид созад. Зеро соҳаҳои мухталифи ҳаёт ва фаъолият рӯз ба рӯз ба ҳам пайваст мешаванд, ва равишҳои интегратсионӣ имкон медиҳанд, ки натиҷаҳои синергетикӣ ба даст оварда, қарорҳои арзишманд ва самаранок

кабул карда шаванд. Ҳарчанд, ки имрӯзҳо муттаҳид кардани унсурҳои гуногун дар як тамоми ягона монеаҳои зиёд дошта бошад, пайвастании илм, таҳсилот ва истеҳсолот як қадаме ба сӯйи ояндаи дурахшон аст, ки барои рушди фардӣ ва ҷамъиятӣ уфуқҳои навро мекушояд. Бо дарназардошти ин, ҳамгироии илм, таҳсилот ва истеҳсолот яке аз стратегияҳои калидии рушди инноватсионии соҳаи саноат мебошад. Ин раванд ба ҳамкории зич миёни донишгоҳҳо, марказҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва корхонаҳои саноатӣ асос ёфта, имкони ҳалли мушкилоти муосир ва тавлиди маҳсулоти рақобатпазирро фароҳам меоварад.

Дар шароити ҷаҳони муосир зарур аст, ки неруҳои солим ва созанда дар ҳама соҳаҳо – иқтисод, сиёсат, илм, маориф ва истеҳсолот – муттаҳид гарданд. Дар равандҳои интегратсионӣ, ки имрӯз тамоми сайёраро фаро мегиранд, илм ва маориф мақоми махсус доранд, зеро танҳо бо ёрии онҳо метавон ҷаҳонро таҳрик дод ва тағйир дод. Аз ин рӯ, дар заминаи ҳамгироии соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ, ҳамгироии илмӣ – яъне муттаҳид кардани неруи зеҳнӣ ва самтҳои фаъолияти илмӣ – аҳаммияти калон пайдо мекунад. Бо ҳамин сабаб, мо зарурат, ҳадафҳо ва мушкилоти марбут ба ин масъала ва ҷойгоҳи он дар ин бахшро таҳлил мекунем. Бо дарназардошти ин, Сарвари давлат чунин изҳор дошт, ки: «...мо чи қадар маблағе, ки зарур бошад, ба соҳаи илм равона мекунем, дарег намедорем. Лекин шумо бояд донишмандони ихтироъкорро тарбия кунед. Ман, ҳамчун Роҳбари давлат, орзуи онро дорам, ки дастовардҳои олимони тоҷикро бином ва вобаста ба имкон онҳоро муаррифӣ намоям» [18].

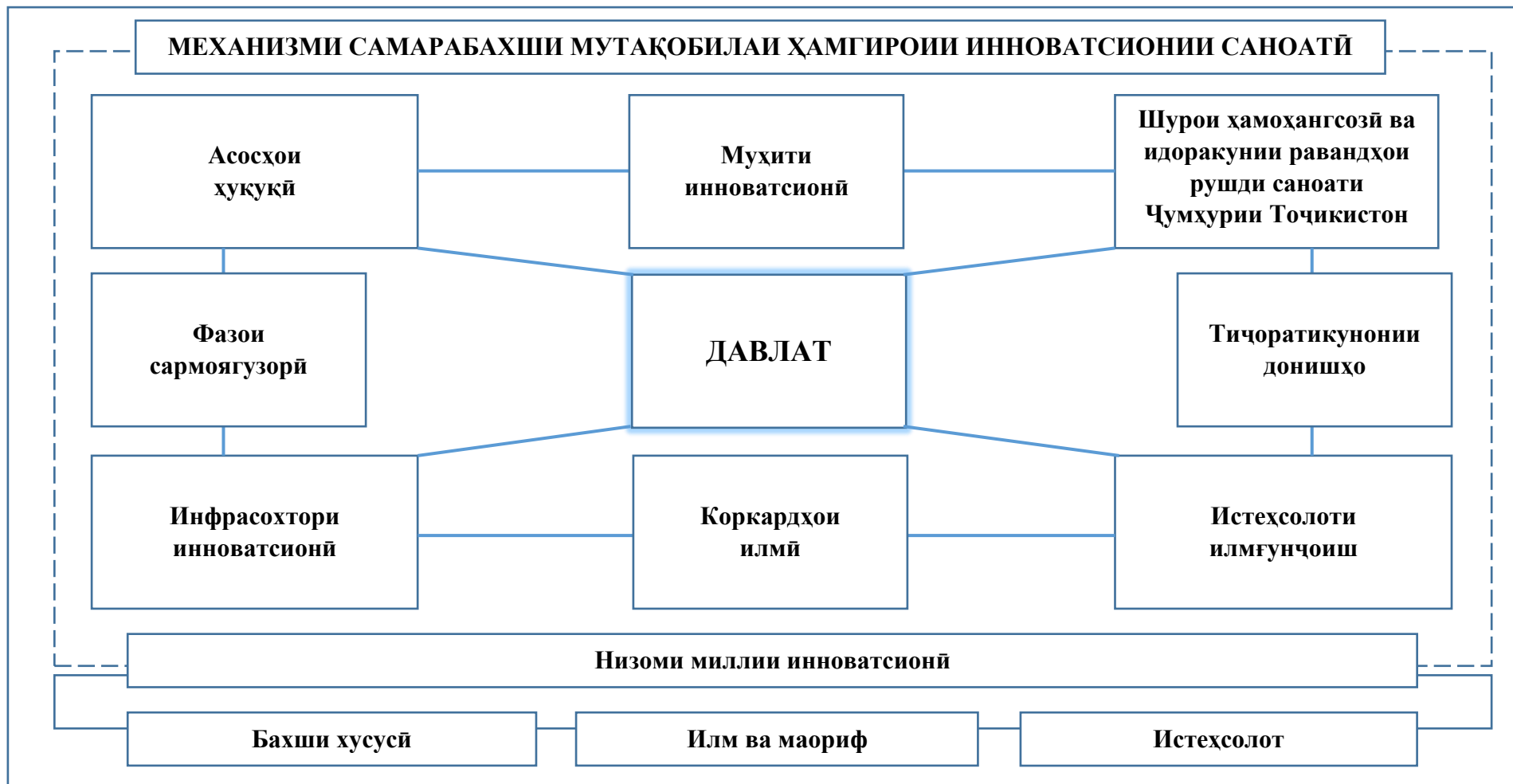
Лозим ба ёдоварист, ки Сарвари давлат зимни мулоқот бо аҳли илм ва маорифи кишвар иброз намудан, ки: «...дар давраи шиддати рӯзафзуни рақобату муҳолифатҳо танҳо давлатҳое ҳастии худро ҳифз карда, пеш рафта метавонанд, ки миллати босаводу огоҳ, низоми пешрафтаи илмиву инноватсионӣ ва олимону навоварони донишманд дошта бошанд. Зарурати таъмин кардани пешрафти иқтисодиву иҷтимоӣ дар замони муосир натиҷаҳои самарабахши илмиро, аз ҷумла дар самтҳои ихтироъ ва татбиқи технологияҳои инноватсионӣ, талаб менамояд» [26]. Бо дарназардошти ин, нақшаи таркиби

сохтори раванди ҳамгирой бо дарназардошти унсурҳои соҳаи саноат, дар расми 4.3.1. нишон дода шудааст.

Қобили қайд аст, ки ҳамгироии самараноки унсурҳои соҳаи саноат метавонад ба беҳтар шудани ҳамоҳангӣ дар маҷмӯъ, коҳиш ёфтани хатарҳо ва таъсири манфии экологии равандҳои истеҳсолӣ, ҳамчунин, баланд шудани дақиқӣ ва самаранокии истеҳсолот оварда расонад. Зеро сохтори раванди ҳамгироии соҳаи саноат як концепсия аст, ки дар он якчанд унсур ва ҷузъҳои низом ба ҳам пайваست мешаванд, ки тавассути он мо метавонем як низоми ҳамоҳанг ва дуруст ташкил кунем, ки барои амал кардани вазифаҳои муайян самаранок бошад. Ин раванди ҳамгирой дар соҳаи саноат ба тартиби пешрафт ва тараққиёти рушди иқтисодӣ ва технологӣ кумак расонад. Муҳимтарин унсури муваффақияти раванди ҳамгироии саноатӣ – ин ҳамоҳангӣ ва ҳамкорӣ миёни корхонаҳо, муассисаҳо ва унсурҳои системаи иқтисодӣ аст. Бинобар ин, раванди мазкур бо мақсади беҳтар кардани самаранокии истеҳсолот, баланд бардоштани қобилияти рақобатпазирӣ ва эҷоди шароити устувор барои рушди ин соҳа роҳандозӣ мешавад. Ҳамин тавр, бо муттаҳид кардани ҳамаи унсурҳои номбурда, равандҳои саноатӣ метавонанд ба як низоми муттаҳид ва самаранок табдил ёбанд, ки метавонад дар шароити тағйирёбии иқтисодӣ ва технологӣ то як андоза усувор боқӣ монанд.

Лозим ба ёдоварист, ки аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давоми солҳои соҳибистиклолӣ як қатор санадҳои муҳимми меъёрии ҳуқуқӣ ба тасвиб расидаанд, ки сиёсати давлатиро дар соҳаи илм, фаъолияти зеҳнӣ ва инноватсионӣ муайян намуда, ба дастгирии неруи илм, рушди фаъолияти ихтироъкорӣ ва таҳқиқоти илмӣ, коркарди технологияҳои нав ва татбиқи онҳо дар истеҳсолот равона карда шудаанд (ниг. ба замимаи 5). Чӣ хеле, ки аз замимаи 5 дида мешавад, ҳуҷҷатҳои мазкур сиёсати давлатиро дар самтҳои гуногун муайян намуда, пойгоҳи ҳуқуқии мустаҳкамро барои рушди илму техника ва инноватсия дар Тоҷикистон таъмин мекунанд.





Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

**Расми 4.3.1. – Нақшаи сохтори раванди ҳамгирӣ бо дарназардошти унсурҳои соҳаи саноат**

Инчунин, дар ин соҳаҳо чандин қарор ва санадҳои меъёрии зерқонунӣ дар намуди низомномаю қоидаҳо низ қабул гардиданд, ки муносибатҳоро нисбат ба илм, фаъолияти инноватсионӣ ва объектҳои алоҳидаи моликияти зехниро аниқ намуда, сиёсати давлатиро дар соҳаи илм ва инноватсия муайян мекунанд. Чигунае ки Сарвари давлат иброз намуданд, “...татбиқи дастовардҳои илмӣ дар истеҳсолот ва ҷорӣ кардани таҷрибаҳои инноватсионӣ дар корхонаву ширкатҳои саноативу истеҳсолӣ муҳаррики асосии рушди илм мебошад” [27].

Ба андешаи мо, дастовардҳои илмӣ ва таҷрибаҳои инноватсионӣ дар истеҳсолот ба сифати муҳаррики асосии рушди илм ва саноат амал намуда, татбиқи онҳо дар истеҳсолот барои ҳар як кишвар як марҳалаи муҳимми рушд доништа мешавад. Зеро инноватсияҳо дар саноат на танҳо равандҳои истеҳсолиро беҳтар мекунанд, балки сифати маҳсулотро баланд мекунанд, сарфаи захираҳоро кам намоянд ва дар ниҳоят, имконияти рақобатпазирӣ дар бозорҳо таъмин мекунанд. Татбиқи инноватсияҳо дар корхонаҳо барои ноил шудан ба самаранокии рушд ва устувории иқтисодӣ муҳим аст, зеро он технологияҳои навро ҷорӣ мекунад, хароҷотро кам мекунад ва рақобатпазирӣ дар бозор афзоиш медиҳад. Ин омилҳо рушди иқтисоди кишварҳоро таъмин мекунанд ва имкониятҳои наф фароҳам меоранд. Масалан, истифодаи технологияҳои наф ба монанди роботаи автоматикунонии истеҳсолот, истеъмоли самаранокии энергия ва истифодаи материалҳои замонавӣ метавонанд дар зиёд кардани маҳсулнокии корхонаҳо ва кам кардани хароҷот кумак расонанд. Барои ҷорӣ намудани таҷрибаҳои инноватсионӣ дар саноат, ҳамкорӣ байни илм, таҳқиқот ва соҳаи истеҳсолот муҳим аст, ки бояд шароит барои таҳқиқоти илмӣ ва татбиқи он дар шароити воқеии истеҳсолот фароҳам оварда шавад.

Роҷеъ ба масъалаи мазкур А.Ш. Қурбонов ва Л. Ғаюров қайд менамоянд, ки: «...имрӯз оқибатҳои номатлуби татбиқи амалии дастовардҳои нави илму техника дар ҳар як ҳолати мушаххас ҷӣ гуна хоҳанд буд, чандон аниқ нест, аммо барои пешгӯии эҳтимолияти пайдоиш ва омодагии рафъи онҳо

таҷрибаи кофӣ вучуд дорад. Албатта, барои пешгӯӣ ва пешгирии оқибатҳои номатлуби дастовардҳои илму техника ба маълумот ва хулосаҳои маҷмуи илмҳо тақия намудан лозим мешавад, ки ин дар шароити муосир бе интегратсияи илм комилан ғайриимкон махсуб мешавад» [182]. Ҳамгироии илм дар шароити муосир ба як масъалаи ҳеле муҳим ва аввалиндараҷа табдил ёфта, ҳамоҳангии илмӣ дар самтҳои гуногун ва дарки амиқи паҳншавии таъсироти ҳар як инноватсия як қадами муҳим мебошад. Чунки дастовардҳои нави илму техника на танҳо дар як соҳа, балки дар якҷоягӣ бо дигар соҳаҳо метавонанд таъсири пурзӯр дошта бошанд. Ҳамзамон, А.Ш. Қурбонов иброз медорад, ки: «...талош барои ҷалби донишмандон ва таҳкими иқтисодии зехнии мамлакат дар тури таърих вучуд дошт ва ин падидаи нав нест. Давлатдорон кӯшиш мекарданд, ки бо ҳар роҳу восита қудрати илму донишро дар кишварашон нигоҳ доранд. Масалан, ба хоҳири «қудрат» будани илм ҳанӯз дар асри XVI подшоҳи Русия Иван Грозний 19 нафар фарзандони дворянҳоро барои таҳсил ба хориҷа фиристода буд, зеро Русияи феодалӣ ба донишмандон эҳтиёҷ дошт, вале ягон нафари онҳо ба ватан барнагаштанд. Баъдтар ин иқдом аз ҷониби императори Русия Пётри I амалӣ гардид. Ў 200 нафар ҷавони боистеъдодро ба Аврупо барои таҳсил фиристод, ки бозгашти онҳо ба рушди соҳаи илму фарҳанги Русия тақдирӣ бахшид» [57].

Дар робита ба ин, Ҳукумат Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди кадрҳои баландихтисос ва ташкили шароити таҳсилоти байналмилалӣ барои ҷавонони тоҷик тайи солҳои соҳибистиклолӣ тибқи квотаҳо ва грантҳои президентӣ кумак намуда, ба онҳо имкон медиҳад, ки дар донишгоҳҳои бехтарин ва маъруфи ҷаҳонӣ дар соҳаи тиб, муҳандисӣ, иқтисод, иттилоот, илмҳои табию иҷтимоӣ ва дигар риштаҳои илмӣ барои рушди кишвар зарур таҳсил намоянд.

Дар ин ҳусус, олими ватанӣ Ш.Раҳимзода қайд менамоянд, ки: «...рушди соҳаи маориф ва илм метавонад дар рушди иқтисоди инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон саҳми арзанда гузорад. Баланд бардоштани сифати таълим дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ ва олӣ яке вазифаҳои аввалиндараҷаи ҷомеа мебошад. Дар самти пешрафту натиҷабахшии таҳқиқотҳои илмӣ бошад,

зиёд кардани маблағгузорию лоиҳаҳои илмӣ нақши муҳим мебозад» [243]. Яъне ҳадафи асосии интегратсияи илм ва нерӯҳои зеҳнӣ ин аст, ки мушкилоти иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷаҳонӣ ҳал шаванд, рушди устувор таъмин гашта, ва масъалаҳои глобалӣ, аз ҷумла бӯҳрони экологӣ, рафъ карда шаванд.

Дар даврони Истиқлоли давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор тадбирҳои муҳим барои муттаҳид намудани иқтисодии илмӣ мамлакат амалӣ карда шудаанд. Аз ҷумла дар қатори дигар санадҳои дахлдор барои соҳаи мазкур қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи Барномаи ҳамгироии илм ва таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010–2015” қабул гардид [7], ки Барномаи мазкур ҳамчун санади асосии раҳнамо дар ин самт аз ҷониби муассисаҳои илмӣ ва мактабҳои олии амалӣ мешавад. Бояд таъкид кард, ки тибқи муқаррароти Барнома ва натиҷаҳои таҳлили вазъи рабобити илмӣ дар дохили кишвар ва берун аз он, дар шароити муосир амалӣ намудани шаклҳои гуногуни интегратсия имконпазир мебошад.

Дар ин замина, ҳамкориҳои маориф, махсусан таҳсилоти олии ва касбӣ, пас аз муассисаҳои таҳсилоти олии бо илми бунёдӣ, ба як ниёзи муҳим табдил ёфтааст. Яке аз мушкилоти асосии рушди нерӯи илмӣ-техникии кишвар қатъи рабобит байни таҳсилот ва илми бунёдӣ, ҳамчунин, байни илми академӣ ва муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ мебошад. Ин рабобит набояд қатъ шаванд, зеро ҳамкориҳои зич ва пайваста байни онҳо асоси таҳкими илму маориф ва пешрафти илмӣ-техникии кишвар мебошад. Яке аз омилҳои қоҳиш ёфтани маблағгузорӣ, ҷудоии олимон, сифати таҳсилот ва мушкилоти дастрасӣ ба озмоишгоҳҳо ва таҷҳизоти соҳа гардидааст. Дар шароити имрӯза, амалӣ кардани консепсияи таҳсилоти муттасил ва беҳбуди таъмини иттилоотии илм ва маориф, инчунин, баланд бардоштани сифати низоми таҳсилот дар ҷомеа ва ташаккули комплексҳои бузурги таълимӣ–илмӣ, аҳаммияти махсус дорад.

Дар соҳаи илм ва истеҳсолот як қатор мушкилот вучуд доранд, ки ҳамгироии воқеии илму истеҳсолотро ҳалалдор мекунанд. Як масъалаи муҳим ин аст, ки мавзӯҳои таҳқиқотӣ ба талаботи корхонаҳои саноатӣ мувофиқат намекунанд, ки натиҷааш наёфтани харидор барои натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ

мебошад. Бо тақозои замон, манбаъҳои асосӣ ва иловагии маблағгузорӣ ба соҳаи илм нокифоя боқӣ монда, ба тақвияти ҳамгироии илм ва истеҳсолот дар сатҳи зарурӣ мусоидат нахоҳад кард. Зеро таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки ҳар соҳае, ки маблағгузори бештар гирад, рушд ва пешрафт мекунад. Ба вижа, мушоҳида ва таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки кишварҳое дар соҳаи маориф ва илм муваффақ мебошанд, ки сармоягузори бештарро ба ин самт равона мекунанд. Бинобар ин, шартҳои асосии ҳамгироии илму истеҳсолот ин манбаъҳои маблағгузори иловагӣ аз ҳисоби корхонаҳои саноатии давлатию ғайридавлатӣ барои рушди соҳа муҳим арзёбӣ мегардад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки тайи солҳои охир мушкилотҳои асосии соҳаи таҳқиқотҳои илмӣ аз инҳо иборатанд:

« – куҳансолшавии кормандони илмӣ ва коҳиш гардидани ҷавонони боистеъдод дар муассисаҳои илмӣ;

– фарсудашавии пойгоҳҳои илмӣ ва истеҳсолӣ, бесамарии механизми маблағгузори мавзӯҳои фармоишӣ;

– набудани малакаҳо, донишҳо ва ҳавасмандӣ барои татбиқи минбаъдаи натиҷаҳои фаъолияти илмӣ-техникӣ ва инноватсионӣ дар истеҳсолот» [192].

Алҳол, ҳамгирӣ дар самти кадрҳои илмӣ ва муттаҳидсозии неруи зеҳнии кишвар ҳамчун масъалаи муҳим арзёбӣ мешавад. Ин ҳамгирӣ ва муттаҳидкунии иқтидори илмӣ муассисаҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва мактабҳои олӣ метавонад ба ҳайси василаи муассири ҳаллу фасли мушкилоти иқтисодию иҷтимоӣ хизмат намояд. Яъне, вақте ки неру ва иқтидорҳои илмӣ дар сатҳи милли муттаҳид мешаванд, онҳо метавонанд беҳтару самараноктар ба рушди кишвар ва рафъи мушкилот мусоидат кунанд. Дар ин самт Сарвари давлат қайд карданд, ки: «...самту равияҳои афзалиятнок дар ин марҳала бояд, пеш аз ҳама, ба навосӣ ва ислоҳоти иқтисоди милли ва ҳадафҳои стратегии Ҳукумати мамлакат–таъмини истиқлоли энергетикӣ, ҳифзи амнияти озуқаворӣ ва саноатикунонии босуръат равона карда шаванд» [27].

Дар суҳанронии худ бо олимони муҳаққиқони кишвар, Асосгузори сулҳу ваҳдати милли, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

мухтарам Эмомалӣ Раҳмон вобаста ба масоили илму инноватсия ва таваҷҷуҳ ба неруи зеҳнӣ ишора карда, ибрази ақида намуданд, ки: «...асри XXI замони пешрафти бисобиқаи илм ва техникаву технологияҳои навин мебошад. Дар чунин шароит рушди минбаъдаи ҳар як кишвар аз дастгирӣ ва дар истеҳсолот қорӣ кардани дастовардҳои илмӣ вобастагии амиқ дорад. Вобаста ба ин, мо дар СМР-2030 ба сармояи инсонӣ диққати аввалиндарача додаем, зеро дар шароити кунунӣ таваҷҷуҳ ба неруи зеҳнӣ ва сармояи инсонӣ аҳаммияти беш аз пеш пайдо карда, ба нишондиҳандаҳои рушди иҷтимоиву иқтисодии кишвар таъсири амиқ мерасонад. Имрӯз бе илму инноватсия, технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ ва ташаккули ҷаҳонбинии техникӣ қадаме ба пеш гузошта намешавад» [27].

Дарвоқеъ, илмро бе истеҳсолот ва истеҳсолотро бе илм тасаввур кардан ғайриимкон аст. Бинобар ин, барои пешбурди саноатикунонии кишвар зарур аст, ки корхонаҳои саноати кӯҳӣ ва муассисаҳои техникӣ таълимӣ ҳамкориҳои мунтазам ва муассир дошта бошанд. Ин ҳамкорӣ рушди технология ва таъмини кадрҳои босалоҳиятро таъмин мекунад. Гарчанде имрӯзҳо байни корхонаҳои саноатӣ ва донишгоҳову донишқадаҳои техникӣ таҷрибаомӯзиҳои истеҳсолӣ амал карда истода бошанд ҳам, қонёқунандаи талабот нест. Чунки ин ҳамкориҳои илм бо истеҳсолот ё раванди таълим бо истеҳсолот дар сатҳи паст қарор дорад. Сабаби ин норасоӣҳо дар он аст, ки мактабҳои олии номбурда таҷрибаомӯзиҳои истеҳсолиро мувофиқи талаботи замони муосир роҳандозӣ карда истодаанд. Албатта, ин ба пешрафти саноатикунонии кишвар таъсири манфӣ мерасонад.

Сатҳи паст будани ҳамкориҳои илм ва раванди таълим бо истеҳсолот аз оқилона ташкил накардани ҳамкориҳои тарафайн дарак медиҳад. Дар ҷадвали 4.3.2. масъалаи омӯзиши нақши ҳамгироии илм, таҳсилот ва истеҳсолот оварда шудааст.

**Чадвали 4.3.2. – Омӯзиши нақши ҳамгироии таҳсилот, илм ва истеҳсолот ҳамчун омили муҳимми идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат**

| № | Омӯзиши нақши ҳамгироии илм, таҳсилот ва истеҳсолот |                                                                                                                                                                                                                                                                                   | Афзалиятҳои ҳамгироии илм, таҳсилот ва истеҳсолот |                                                                                                                                                       | Тавсияҳо барои беҳбуди ҳамгирӣ               |                                                                                                                                               |
|---|-----------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1 | Таҳсилот                                            | Таҳсилоти муосир бояд ба омодагиро мутахассисони баландхисос равона шавад, ки қобилияти истифодаи технологияи пешрафтадоранд. Барномаҳое, ки бо дарназардошти талаботи воқеии саноат таҳия шудаанд, барои пайвастанӣ донишҷӯён ба бозори меҳнат хеле муҳимманд.                   | Омодагии кадрҳо ба талаботи саноат                | Бо ҳамкориҳои фаъол бо донишгоҳҳо, корхонаҳо метавонанд мутахассисони омодашударо ба кор гиранд, ки ба пешрафти истеҳсолот таъсири мусбат мерасонанд. | Таҳкими муносибатҳои корхонаҳо бо донишгоҳҳо | Баргузориҳои лоиҳаҳои муштарак, таҷрибаомӯзиҳои донишҷӯён дар корхонаҳо ва барномаҳои омӯзишии якҷоя метавонанд алоқадорро ғайриҷиддӣ кунанд. |
| 2 | Илм                                                 | Марказҳои илмӣ-таҳқиқотӣ тавассути коркарди технологияҳои нав ва пешниҳоди роҳҳои инноватсионӣ ба корхонаҳо, заминаи асосиро барои рушди саноат фароҳам меоранд. Ҳамзамон, таҳқиқоти бунёдӣ ва татбиқӣ имкон медиҳад, ки заминаи илмӣ қарор ба талаботи нави бозор ҷавобгӯ бошад. | Суръатбахшии рушди инноватсия                     | Технологияҳои пешрафта зудтар ба истеҳсолот ворид мешаванд, ки ин ба навоарӣ ва баланд шудани самаранокии истеҳсолот мусоидат мекунад.                | Ташкили паркҳои технологӣ ва инноватсионӣ    | Платформаҳои барои ҳамкориҳои илм, таҳсилот ва истеҳсолот муҳити мувофиқро барои рушди якҷоя таъмин менамоянд.                                |
| 3 | Истеҳсолот                                          | Истеҳсолот ҳамчун муҳити амалисозии технологияҳои илмӣ ва татбиқи маҳоратҳои омӯхташуда хизмат мекунад. Корхонаҳо метавонанд бо дастгирии илмӣ ва кадрҳои омӯзонида дар бозор рақобатпазир шаванд.                                                                                | Тақвияти иқтисодиёти милли                        | Навоариҳои саноатӣ метавонанд ба рушди иқтисодиёт, коҳиши вобастагӣ аз технологияҳои хориҷӣ ва таъмини рақобатпазирӣ милли кумак кунанд.              | Дастгирии давлатии ҳамгирӣ                   | Пешниҳоди имтиёзҳо, грантҳо ва субсидияҳо барои корхонаҳо ва марказҳои илмӣ, ки ҳамкориҳои инноватсионӣ мекунанд.                             |

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиётҳои соҳа.

Аз ҷадвали 4.3.2. метавон хулоса баровард, ки стратегияи мазкур ба рушди дарозмуддати низоми инноватсионии саноатӣ ва таъмини устувории иқтисодӣ метавонад кумак намояд. Зеро ҳамгирии илм, таҳсилот ва истеҳсолот як модели ҳамкориҳои стратегӣ буда, ба рушди устувор ва навоарӣ дар соҳаҳои гуногуни иҷтимоӣ-иқтисодӣ мусоидат мекунад. Ин ҳамгироӣ ҳамчун як механизми асосӣ барои таъмини рушди илмӣ-техникӣ, баланд бардоштани сифати таҳсилот ва тавсеаи истеҳсоли рақобатпазир ба ҳисоб меравад.

Дар асоси ин, муҳим аст, ки ҳамгирии илм дар ин сатҳ, аввалан, ба ҳадафҳои стратегӣ ва тараққиёти мамлакат равона гардад. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон чор ҳадафи стратегиро муайян кардааст, ки барои рушди иҷтимоии иқтисодӣ ва устувории кишвар аҳамияти зиёд доранд. Бо дарназардошти ин, самтҳои афзалиятноки илмӣ бояд дар доираи ин ҳадафҳо таҳия шаванд ва тамоми неруи илмӣ муассисаҳои илмӣ кишвар бояд асосан ба таҳқиқ ва ёфтани роҳҳои ҳалли ин масъалаҳо равона карда шавад. Дарвоқеъ, муайян шудани ҳадафҳои стратегӣ давлат ҳамчун равияҳои афзалиятноки илм, беҳтарин ва муҳимтарин воситаи муттаҳид кардани неруи зеҳнии кишвар, қатъ кардани бисёрмавзӯӣ ва таъмини истифодаи самаранок ва мақсадноки маблағҳои буҷети давлатӣ дар соҳаи илм ва таҳқиқоти илмӣ ба ҳисоб меравад.

Илова бар ин, ҳамгирии илм тавассути таҳқиқоти илмӣ барои ҳалли мушкилоти воқеӣ ва истеҳсоли технологияҳои нав нигаронида шуда, дар ин росто, дастгирии молиявии таҳқиқоти бунёдӣ ва амалӣ аз ҷониби соҳаи истеҳсолот метавонад ба манфиати кор бошад. Пас таҳсилот ҳамчун ҷанбаи асосии ҳамгироӣ дар омода намудани мутахассисони баландихтисоси ба талаботи бозори меҳнат мувофиқ нақши хоса дорад. Бо дарназардошти ин, зарурати бо эҳтиёҷоти истеҳсолот ва технологияҳои навин мутобиқсозии барномаҳои таълимӣ пеш омада, дар ин замина барои таъмини таҷрибаомӯзии амалӣ байни донишгоҳҳо ва ширкатҳо ҳамкориҳо таҳким ёбад ва мунтазам бо тақозои замон таҷдиди назар карда шавад. Чунки, устувории рақобатпазирӣ маҳсулоти истеҳсолшудаи ватанӣ, хизматрасониҳо, дар истеҳсолот ташкил



намудани шароити мусоид барои татбиқи ихтироот, татбиқи усулҳои гуногуни технологияҳои инноватсионӣ, маҳз аз илм ва таҳсилот маншаъ мегиранд.

Мусаллам аст, ки самтҳои афзалиятноки илм имкон медиҳанд, ки дар оянда нақши муассир дар ҳалли мушкилоти иқтисодӣ ва иҷтимоии кишвар бозад ва ба як қувваи истеҳсолӣ табдил ёбад. Бинобар ин, моро зарур аст, ки афзалиятҳои ҳамгироиро хуб дарк намуда, мунтазам чораҳои муассир барои баланд бардоштани сатҳи инноватсионӣ дар истеҳсолот ва тақвияти рақобатпазирии кишвар бо мақсади рушди иқтисодиёт тавассути афзоиши истеҳсоли маҳсулоти дохилӣ андешида шаванд. Ин тадбирҳо бояд заминаи устувори рушди саноатӣ ва болоравии саҳми маҳсулоти миллий дар бозорро фароҳам оваранд. Зеро тезонидани равандҳои татбиқи технологияҳои нав дар истеҳсолот метавонад ҳамчун омилҳои асосӣ дар таъмини ҷойҳои нави корӣ барои хатмкунандагон заминаи мусоидро фароҳам оварад. Дар ин хусус, Р.К. Раджабов ва Б.Х. Нурдинов қайд менамоянд, ки: «...дар айни замон, яке аз сабабҳои муҳимтарини монеи рушди инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фосила байни илм, маориф ва бахшҳои хусусии иқтисодиёт маҳсуб мешавад. Дар натиҷаи сатҳи нокифояи ҳамкориҳои ин субъектҳо айни замон истифодаи самараноки неруи инноватсионии кишвар дар сатҳи зарурӣ таъмин карда нашудааст» [237].

Феълан, имрӯзҳо барои рушди инфрасохтори илмӣ-таҳсилотӣ (паркҳои илмӣ, лабораторияҳои мучахҳаз) зарур аст, ки барои густариши ҳамгироӣ корҳои созандагӣ беш аз пеш анҷом дода шаванд. Дар ин радиф, робитаи мустақими донишҷӯён ва корхонаҳо метавонад ба ташвиқи сармоягузориҳо ба таҳқиқоти илмӣ ва навовариҳои онҳо такони ҷиддӣ бахшад.

Дар асоси гуфтаҳои боло метавон хулоса намуд, ки ҳамгироии илм, таҳсилот ва истеҳсолот на танҳо барои рушди иқтисодӣ, балки барои ташаккули ҷомеаи устувор ва инноватсионӣ нақши калидӣ дорад. Дар шароити рақобати ҷаҳонӣ, ин ҳамкориҳои стратегӣ калиди муваффақият мебошад. Аз ин лиҳоз, барои рушди устувори дарозмуҳлати иқтисодиёти кишвар, амалӣ гардонидани гузариш бо роҳи рушди инноватсионии

иктисодиёт, зарур аст, ки мутахассисони баландихтисоси соҳаҳои гуногуни ҷаҳолияти инноватсионӣ занҷираи инноватсиониро, ки аз таҳлили бозор – ҷустуҷӯи илмӣ-коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ – коркарди намунаҳои саноатӣ – дизайни технологӣ – баровардани маҳсулотро ба бозор иборат бошад, барпо намоянд. Дар ин сурат суръати ҷоригардии натиҷаҳои илмӣ инноватсионӣ дар истеҳсолот метавонад дар мамлакат ҷоннок гардида, ба пешрафти ояндаи иқтисодиёти кишварамон мусоидат намояд.

Матлаби мо аз ин пажӯҳиш аз як тараф, вобаста ба муносибатҳои бозоргонӣ кор карда баромадани тавсияҳои илмӣ амалӣ нисбати самтҳои гузариши Тоҷикистон ба рушди устувор бошад, аз дигар тараф, пайвандсозии занҷири илм бо истеҳсолот баҳри гузариш аз модели аграрӣ – саноатӣ ба саноатӣ – аграрӣ мебошад [101]. Боварии комил дорам, ки ин раванди пажӯҳишӣ имкон медиҳад, ки минбаъд самтҳои ҳамгироии илм ва истеҳсолотро дар доираи Ҳадафҳои Рушди Ҳазорсола бо таври мукамал муайян намоем. Ин кор ба мо имкон медиҳад, ки самаранокии идоракунии инноватсионии рушди соҳаи саноатро ба сатҳи нав барорем.

Аз ин рӯ, яке аз масъалаҳои мубрам барои мо дар татбиқи ҳадафи ҷорум, яъне саноатикунони босуръати кишвар, аз лиҳози илмӣ асоснок намудани рушди ин соҳа дар манотиқи ҷумҳурӣ мебошад. Аз ин ҷиҳат, вақти он расидааст, ки баҳри рушд додани саноати инноватсионӣ бо принципҳои иқтисоди “сабз” тадбирҷӯӣ намоем. Зеро дар раванди амалигардони ҳадафи ҷоруми стратегии давлат далелҳои нави академие ба даст оварда мешавад, ки онҳо ба мо имкон медиҳад, ки арзишҳои илмҳои гузаштаю муосирро дар қиёси якдигар мавриди таҳлилу натиҷагирӣ қарор диҳем. Дар ҳошия бо чунин мулоҳизарониҳо чи тавре ҳарф назанем, алҳол кишвари мо аграрӣ буда, алҳол тасмим гирифтаем, ки онро дар ояндаи наздик ба давлати саноатӣ – аграрӣ табдил диҳем. Дарвоқеъ, дар ҷаҳони муосир таҷрибаи бузурги амали намудани Ҳадафҳои Рушди Ҳазорсола баҳри ноил гаштан ба рушди устувор роҳандозӣ гашта истодааст. Гарчанде таҷрибаҳо гуногун бошанд ҳам, аммо онҳо аз ҳамдигар вобаста бо усулҳо, муносибатҳо ва концепсияҳои назариявӣ

амалиашон фарқ мекунад. Натиҷагирӣ нишон медиҳад, ки фарзияҳои ташаккулёфта дар ин соҳа имрӯз шароити мусоидро барои таҷдиди рушди иқтисодӣ миллӣ фароҳам меоваранд. Яъне фарзияҳои пешниҳодшуда (яъне ҳамгироии илм, таҳсилот ва истеҳсолот) асоси муҳим барои таҳияи стратегияҳои самараноки инноватсионӣ ва таъмини рушди устувор мебошанд. Танҳо ба туфайли ҳамгироии илм дар истеҳсолот Тоҷикистон метавонад дар кӯтоҳтарин муддат на танҳо ба рушди устувор ноил гардад, инчунин, дар байни давлатҳои тараққикардаи ҷаҳон ҷойгоҳи муносиборо ишғол намояд.

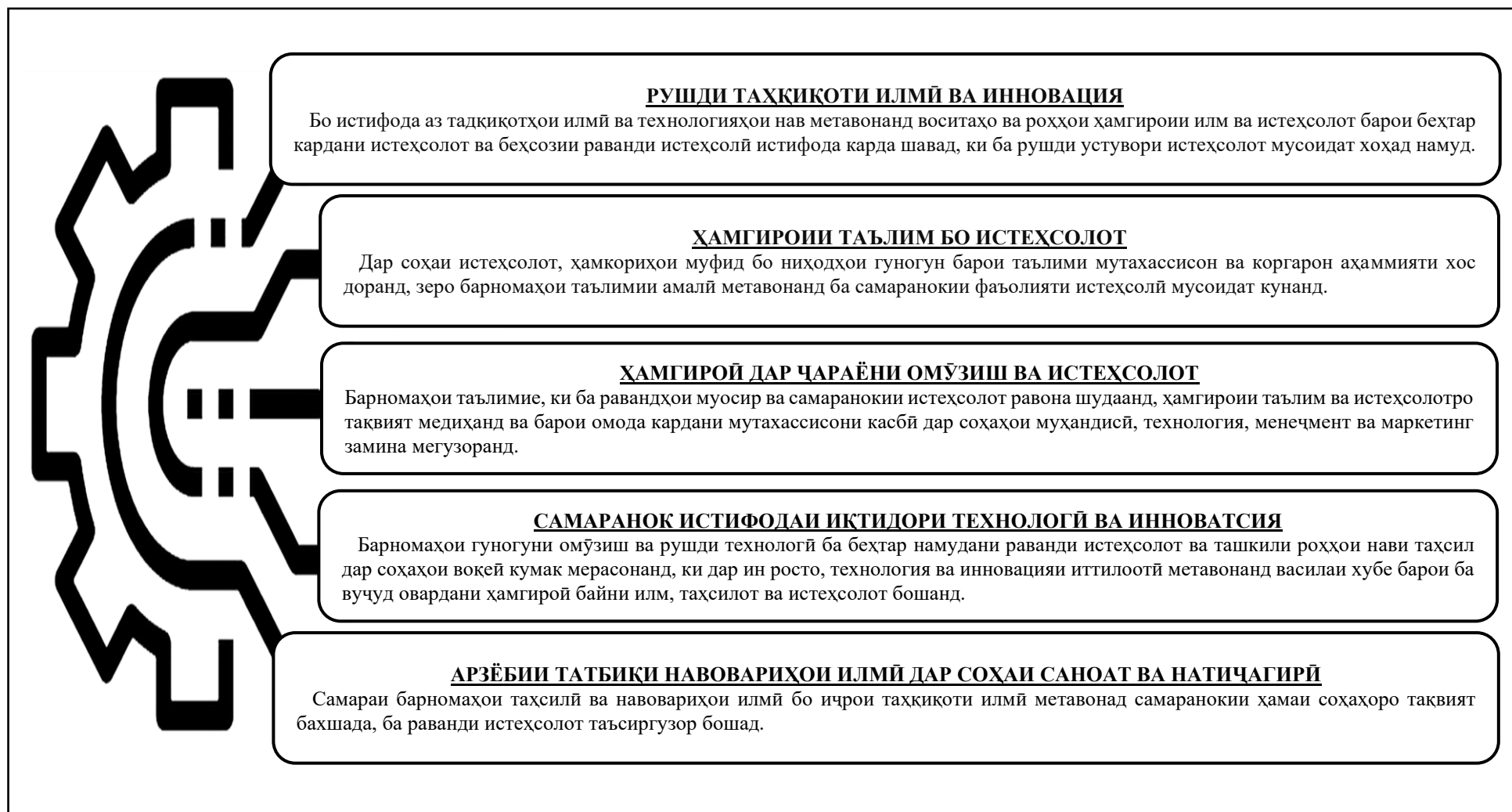
Дар робита ба ин, натиҷаҳои ҳамгироии илм, таҳсилот ва истеҳсолот ҳамчун механизми идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат метавонанд хеле гуногун ва таъсирбахш бошанд. Ҳамкории самараноки байни ин се соҳа шароити мусоидро барои пешрафти иқтисодӣ, рушди технологӣ ва беҳбудии иҷтимоӣ фароҳам меоварад. Дар асл, стратегияе, ки рушди саноатро тавассути ҳамгироии илмӣ, таҳсилотӣ ва истеҳсолотӣ ҳимоя мекунад, метавонад ҳамчун заминаи асосӣ барои инноватсия ва таҳкими иқтисодии рақобатпазирии соҳа хидмат намояд. Ин роҳбарӣ имкон медиҳад, ки тавони инноватсионӣ дар сатҳи системаӣ таҳким ёбад ва рушди устувори саноатро таъмин намояд. Масалан, вақте ки илм ва таҳсилот бо истеҳсолот ҳамкорӣ мекунад, ин ба эҳёи имкониятҳои нав барои таҳияи технологияи пешрафта, методологияҳои нави истеҳсолот ва беҳтар кардани раванди коркард боиси пешрафт мешавад. Инчунин, ин ҳамкорӣ метавонад ба таҳкими маҳсулоти инноватсионӣ ва беҳсозии навоарӣ дар саноат мусоидат кунад. Ё ин, ки ҳамгироии таҳсилот ва саноат кумак мекунад, ки кадрҳои баландихтисос барои бозори кор омода шаванд. Бозори таълим метавонад муҳити омӯзишии лозимаро фароҳам оварад, ки ба талаботи саноат ҷавобгӯ бошад. Аз тарафи дигар, корхонаҳои саноатӣ метавонанд дониш ва таҷрибаи арзишмандро ба муҳити таълимӣ ворид кунанд.

Бояд гуфт, ки механизми ҳамгироии соҳаҳои мазкур метавонад муҳити созанда ва самарабахшро барои таҳия ва амалӣ кардани навоариҳои илмӣ ва технологӣ ташкил диҳад. Махсусан, ин метавонад дар баланд бардоштани

эҷоди дастовардҳои нав дар саноат ёрӣ расонад. Зеро ҳамгироии илм, таҳсилот ва истеҳсолот барои рушди саноат ва иқтисодиёти кишвар як механизм ва стратегияи муҳим аст, ки барои дастёбӣ ба рушди устувор ва пешрафт дар соҳаҳои гуногун кумак мерасонад.

Ҳамгироии соҳаҳои илм, таҳсилот ва истеҳсолот метавонад як қадам муҳим ба рушди устувори иқтисодӣ ва иҷтимоӣ бошад. Ба роҳ мондани чунин ҳамгирӣ ва таъмини ҳамкорӣ байни ин соҳаҳо талаб мекунад, ки як қатор имконият ва стратегияҳо роҳандозӣ шаванд. Зеро имкониятҳои соҳаҳои илм, таҳсилот ва истеҳсолот доир ба роҳ мондани ҳамгирӣ дорои аҳаммияти калон дар таҳкими рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии кишварҳо мебошанд. Барои таъсиси ҳамгироии муваффақ дар байни ин се соҳа, як қатор имконият ва роҳҳо мавҷуд мебошанд, ки дар расми 4.3.2 нишон дода шудааст.

Бале, доир ба расми 4.3.2. метавон гуфт, ки ҳамгироии соҳаҳои гуногун, ба монанди илм, таҳсилот ва истеҳсолот, барои пешбурди рушди иқтисодии кишварҳо ва минтақаҳо, ки меҳонанд ба меъёрҳои ҷаҳонии рушди устувор ва инноватсионӣ расанд, аҳаммияти калидӣ дорад. Ин ҳамкорӣ имкон медиҳад, ки захираҳо ва малакаҳо муттаҳид шуда, роҳҳо барои татбиқи навоарӣ ва рушди боэътимод ва мӯътадил фароҳам оянд. Ба ибораи дигар, бе ин ҳамгирӣ кишварҳо ва минтақаҳо наметавонанд босамар ва мувофиқ бо стандартҳои байналмилалӣ, рушди инноватсионӣ ва устувор дошта бошанд. Ин ҳамкорӣ имкон медиҳад, ки захираҳо ва таҷрибаи гуногунҷабҳа муттаҳид карда шаванд, технологияҳои нав ворид ва самаранок татбиқ гарданд, ки ин омилҳо ба рушди босуръати иқтисод ва беҳбудии сатҳи зиндагии мардум мусоидат менамоянд.



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

**Расми 4.3.2. – Марҳилаҳои рушди ҳамгироии таҳсилот, илм ва истеҳсолот дар соҳаи саноат**

Бо ин роҳ, донишгоҳҳо ва муассисаҳои таҳсилоти бо корхонаҳои истеҳсоли ва муҳити илмӣ ҳамкориҳоро тақвият бахшида, метавонанд барномаҳои таълимии амалӣ барои донишҷӯён ташкил кунанд, ки дар онҳо дониш ва малакаи назарӣ бо таҷрибаи амалии истеҳсолот ва илмӣ пайваست карда мешавад. Дар баробари ин, мутахассисон ва донишҷӯён метавонанд дар муҳити амалии истеҳсоли ё муҳандисӣ омӯзиш гиранд. Ин ба онҳо имконият медиҳад, ки ба осонӣ ба ҷустуҷӯи таҳқиқоти илмиву технологӣ ва раванди истеҳсолот машғул шаванд. Дар натиҷа, кадрҳои баландихтисос омода ва ба татбиқи навоарӣ метавон замина гузошт.

Инкишофи ҳамгироии таҳсилот, илм ва истеҳсолот ҳамчун модели муваффақи рушди устувор ва ҳамҷониба барои кишварҳо ва минтақаҳо хизмат мекунад, зеро ин ҳамгирӣ имкон медиҳад, ки қудрат ва захираҳои гуногун – аз ҷумла дониш, малака ва технология – бо якдигар муттаҳид шуда, самаранок истифода шаванд. Дар натиҷа, ин модел ба рушди иқтисодӣ тақвони қавӣ мебахшад ва ҳамзамон, сифат ва сатҳи зиндагии аҳолиро беҳтар мекунад.

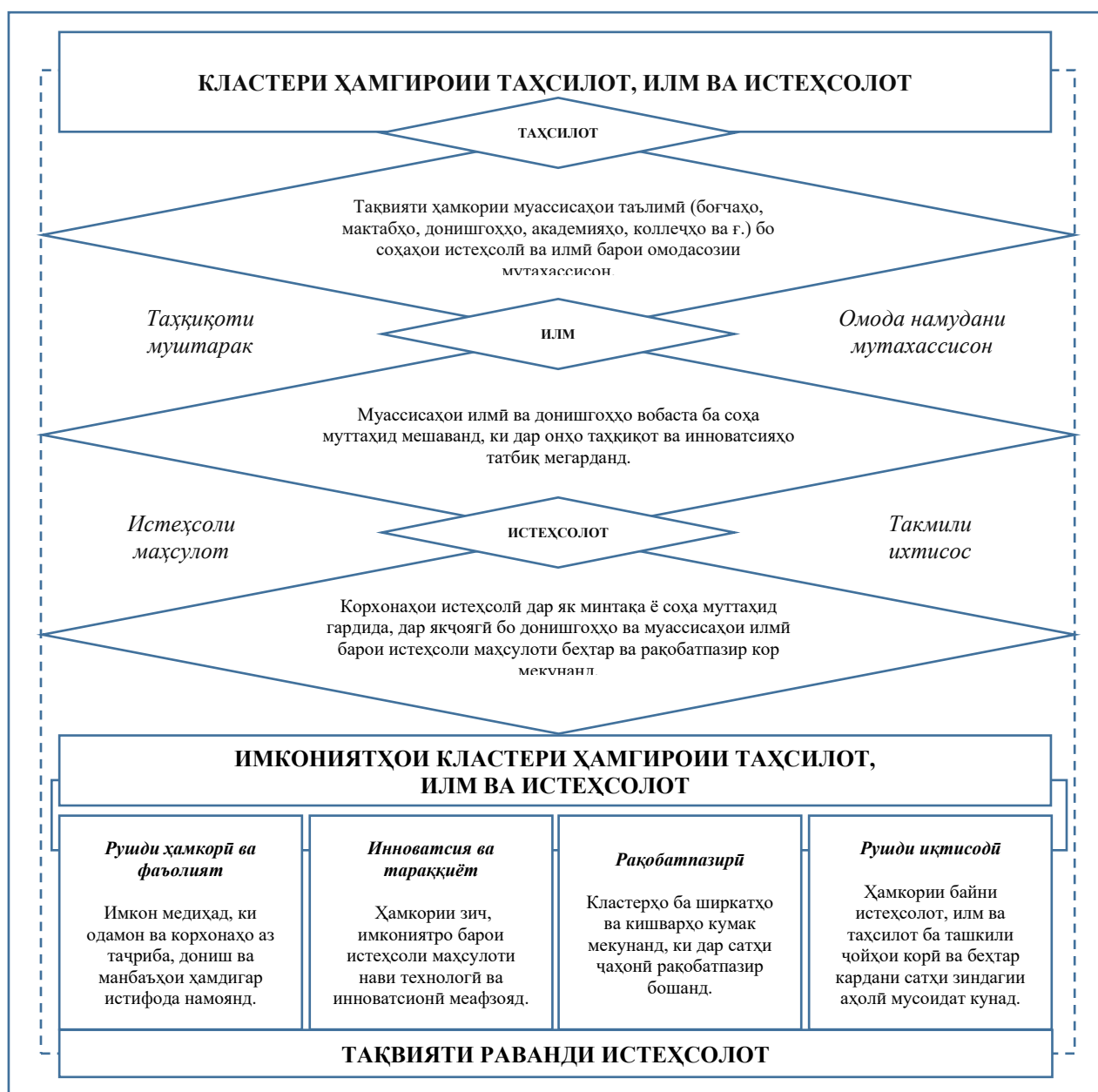
Ҳамкориҳои зичи байни ин се соҳа ҷиҳати таъдиди таҷриба, муошират ва татбиқи амалии навоарӣ шароит фароҳам меоварад, ки рушди устуворро дар тамоми соҳаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ таъмин месозад. Ин модел аз ҷониби кишварҳои пешрафта ва минтақаҳо, ки тамоюли рушди мутаваззин ва инноватсионӣ доранд, ҳамчун роҳнамои асосӣ пазируфта шудааст, зеро он на танҳо рушди иқтисодиро таъмин мекунад, балки барои муваффақият дар сатҳи ҷаҳонӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирӣ шароит мебахшад.

Барои таъмин кардани ҳамгироии муассир дар соҳаҳои воқеии иқтисодӣ, бояд муносибатҳо ва ҳамкориҳои мустақкам байни ниҳодҳои гуногун, муассисаҳои таҳсилотӣ, корхонаҳои истеҳсоли ва марказҳои таҳқиқотӣ ба роҳ монда шаванд. Ин ҳамкорӣ шароити мусоид барои ворид намудани дастовардҳои илмӣ ба истеҳсолот ва татбиқи инноватсияҳоро фароҳам меорад.

Мусаллам аст, ки роҳбарияти олии кишвар дар давраи истиқлол дар як қатор ҷабҳаҳо, хосса тан, дар амалӣ кардани сиёсати тарбияи мутахассисон ва кадрҳои илмӣ ва педагогӣ барои таъмини талаботи муассисаҳои илмӣ,

мактабҳои олии ва соҳаҳои гуногуни иқтисодии мамлакат корҳои зиёд анҷом дода шуд. Дар шароити муосир, рақобатпазирии давлатҳо бештар аз қобилияти онҳо дар ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ ва татбиқи самараноки донишҳои нав вобастааст. Ин иқтидор рушди иқтисод ва ҷойгоҳи кишварҳоро дар арсаи байналмилалӣ таъмини мекунад. Илму дониш ба як соҳаи калидӣ табдил ёфтааст, ки барои рушди соҳаҳои гуногуни ҷамъиятӣ аҳамияти бузург дорад. Қобилияти зеҳнӣ, ҳамчун омили асосии рушди устувор ва амнияти ҳар кишвар, маҳсуб мешавад. Аз ин лиҳоз, сарчашмаи зеҳнӣ ва маърифати ҷомеа дар ҷаҳони муосир ҳамчун нишонгӯи муҳимми пешрафти давлатҳо шинохта мешавад. Заиф гардидани ин сарчашмаҳо метавонад бевосита ба амнияти миллӣ ва истиқлоли кишвар таъсири манфӣ расонад. Бо дарки амиқи ин масъала Сарвари давлат таъкид намуданд, ки: «...дар баъзе самтҳои илм шумораи кадрҳои дорони дараҷа ва унвонҳои илмӣ нокифоя буда, аксари муассисаҳо ба ходимони илмӣ болаёқат ниёз доранд» [27].

Ҳамгироии таҳсилот, илм ва истеҳсолот дар шакли кластер метавонад як намунаи барҷастаи ҳамкории муваффақ дар рушди иқтисод ва технологӣ бошад. Кластерҳо гурӯҳҳои ширкатҳо, муассисаҳои илмӣ ва таълимӣ ва дигар ташкилотҳои мебошанд, ки дар як минтақа ё соҳаи муайян барои ба ҳам омадани манфиатҳо ва таҳкими рушди ҳамкорӣ ва инноватсияҳо ба ҳам пайваст шудаанд. Кластер дар ҳамгироии таҳсилот, илм ва истеҳсолот як шакли махсуси ҳамкории муассисаҳо ва субъектҳои гуногун – институтҳо, ширкатҳо ва муассисаҳои таълимӣ – мебошад, ки бо мақсади тақмил додани равандҳои истеҳсолӣ, пешбурди таҳқиқоти илмӣ ва беҳтарсозии сифати таълим таъсис дода мешавад. Ин шакли ҳамкорӣ имкон медиҳад, ки захираҳо ва таҷрибаи гуногунҷабҳа муттаҳид шуда, навовариҳо босуръат ворид ва татбиқ гарданд, ки ин ба рушди устувори иқтисодӣ ва иҷтимоӣ мусоидат мекунад. Дар ин радиф, кластерҳо дар ҳоле ки инноватсия ва рушди технологияҳо ва маҳсулотро ҳавасманд намудан, метавонанд ба рушди иқтисоди миллӣ кумак расонанд. Вобаста ба ин, кластери ҳамгироии таҳсилот, илм ва истеҳсолот дар расми 4.3.3. оварда шудааст.



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

### Расми 4.3.3. – Ҳамгироии таҳсилот, илм ва истеҳсолот тавассути кластерҳо

Бояд гуфт, ки ҳамгироии таҳсилот, илм ва истеҳсолот тавассути кластерҳо як усули хеле муваффақ ва самаранок барои рушди устувори иқтисодӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии кишвар ба ҳисоб меравад. Тавассути кластерҳо имкон фароҳам оварда мешавад, ки илм ва таҳсилот барои рушд ва инноватсия дар соҳаҳои гуногуни ҷомеа иқдомоти зарурӣ эҷод намоянд. Дар натиҷа, боиси беҳбуди равандҳои истеҳсоли ва истеҳсоли маҳсулоти муосиру баландсифат хоҳад гашт. Ба андешаи мо: «...равиши



кластерӣ ба роҳи инноватсионии муттаҳид кардани саъю кӯшиши доираи васеи иштирокчиён – корхонаҳои саноатӣ, корхонаҳои инфрасохтори минтақавӣ, мақомоти маҳаллӣ, сохторҳои илмию таълимии минтақавӣ ва ғайра барои муайян кардани самтҳои афзалиятноки сиёсати иқтисодӣ, таҳия ва татбиқи стратегияи баланд бардоштани рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ нигаронида шудааст» [59, с.46].

Кластерҳои автомобилсозӣ, ки дар онҳо ширкатҳои истеҳсолкунанда, ташкилотҳои илмӣ ва муассисаҳои таълимӣ ба таври муштарак фаъолият намоянд, ҳамчун муҳити самаранок барои тақвияти ҳамгироии дониш, технология ва таҷрибаи амалӣ хизмат мекунанд. Ин ҳамкорӣ имкон медиҳад, ки навовариҳо зудтар татбиқ шаванд, малакаҳои коргарон ба талаботи бозор мутобиқ гарданд ва истеҳсолот бо сифати баланд ва бо усулҳои пешрафта анҷом шавад. Аз ин рӯ, чунин кластерҳо нақши калидӣ дар рушду таҳкими соҳаи автомобилсозӣ ва рушди иқтисодии минтақаҳо доранд. Масалан, кластерҳои автомобилсозии Олмон ва кишварҳои дигар, ки дар онҳо муҳаққиқон ва донишҷӯён дар соҳаҳои муҳандисӣ ва инноватсияҳои технология барои беҳтар кардани равандҳои истеҳсолӣ ва пешниҳоди роҳҳо барои беҳбуди маҳсулот ва самаранокии истеҳсолот кору фаъолият менамоянд.

#### **Хулоса ва пешниҳоди боби 4.**

– Концепсияи ҳамгироии инноватсионӣ санадеро меноманд, ки аз маҷмуи амалҳо ва чорабиниҳо таркиб ёфтааст. Мақсад ва вазифаи асосии онро идоракунии фаъолияти муташаккилонаи субъектҳои алоҳидаи раванди инноватсионӣ ва амали якҷояи онҳо дар ҷаҳорчӯбаи низоми миллии инноватсионӣ бо истифодаи аз технологияи рақамӣ ва дигар воситаҳои коммуникатсионӣ мебошад.

– Ҳамгироии инноватсионӣ ҳамчун концепсияи муосири идоракунии рушди соҳаи саноат дорои якқатор афзалиятҳо мебошад, аз он ҷумла, беҳтар гардонидани имкониятиҳои иқтисодии соҳа, тақвият бахшидани муносибат дар байни субъектҳои истеҳсолӣ, ташаккул додани экосистемаи инноватсионӣ

ва дигарон. Татбиқи босамари концепсияи мазкур дар соҳаи саноат тақозо менамояд, ки ба масъалаи ҳавасмандгардонии молиявии истифодаи технологияи муосир дар истеҳсолот, ҳамкорӣ бо кишварҳои пешрафта дар самти илм ва техника ва баланд бардоштани малака ва салоҳиятҳои касбии кормандони соҳаи истеҳсоли моддӣ таваҷҷуҳ сурат гирад.

– Яке аз шаклҳои маъруфи ҳамгироии инноватсионӣ шарикии сегонаи илм, таҳсилот ва соҳибкорӣ мебошад. Тадбиқи амсилаи мазкур дар соҳаи саноат тақозо менамояд, ки ба оmodасозии мутахассисони соҳибкасб таваҷҷуҳ зоҳир карда шавад. Барои ин ҳамкориҳои фаъоли донишгоҳҳо бо корхонаҳо зарур мебошад. Оmodасозии лоиҳаҳои муштарак, таҷрибаомӯзиҳои донишҷӯён дар корхонаҳо ва барномаҳои омӯзишии якҷоя метавонанд дар ин самт натиҷаҳои хубро ба бор оваранд. Дар ин радиф, марказҳои илмӣ-таҳқиқотии кишварро лозим аст, ки тавассути коркарди технологияҳои нав ва пешниҳоди усулҳои инноватсионии рушд бо корхонаҳои саноатӣ корро ҷоннок намоянд. Чунин амал ба татбиқи фаврии технологияҳои инноватсионӣ дар соҳаи саноат ва баланд гардидани ҳаҷми истеҳсоли молу маҳсулоти ватанӣ мусоидат менамояд.

– Барои ин зарур аст, ки ба таъсис додани кластерҳои саноатӣ бо истифода аз имкониятҳои кадрӣ, илмӣ-техникӣ, инфрасохторӣ ва дигар захираҳои муассисаҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, донишгоҳҳо ва субъектҳои раванди истеҳсоли молу маҳсулот таваҷҷуҳ сурат гирад. Таъсиси чунин инфрасохтори инноватсионӣ имкон медиҳад, ки робитаи иҷтимою иқтисодӣ дар байни субъектҳои фаъолияти инноватсионӣ тақвият ёфта, дар натиҷа фазои муносиб барои рушди минбаъдаи соҳаи саноат ва дигар самтҳои афзалиятноки иқтисодиёти миллӣ фароҳам оварда шавад.

## **БОБИ 5. САМТҲОИ АСОСИИ ТАКМИЛИ СИСТЕМАИ ИДОРАКУНИИ РУШДИ ИННОВАТСИОНИИ САНОАТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

### **5.1. Самтҳои афзалиятноки такмили раванди идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат**

Мусаллам аст, ки рушди саноати миллий дар шароити саноатикунони босуръат ба омилҳои гуногуни муҳити инноватсионӣ вобаста буда, онҳо бо мурури замон дар сатҳҳои алоҳидаи иқтисодӣ ташаккул меёбанд. Тақвият ва такмили идоракунии рушди инноватсионӣ дар соҳаи саноат метавонанд тавассути эҷоди муҳити мусоид барои инноватсия, таҳкими инфрасохтори технологӣ ва рақамӣ, инчунин, тақвияти ҳамкориҳои байни соҳаҳо ва сиёсати давлатӣ дар соҳаи инноватсия амалӣ шаванд. Ин сиёсат метавонад бо роҳандозии кумакҳои молиявӣ, имтиёзҳо ва густариши ҳамкорихои байналмилалӣ, ҳамчунин, ташвиқи муҳити озод барои навовариҳо, рушди саноатро дастгирӣ намояд. Бинобар ин, такмили ин самтҳо метавонад натиҷаҳои муҳим барои пешрафти саноат ва рушди иқтисоди миллий дошта бошад.

Мақсади асосии рушди инноватсионии иқтисодӣ бо тавачҷуҳ ба истифодаи самараноки захираҳои молиявӣ ва технологӣ, тақвият бахшидани имкониятҳои истеҳсоли ба ҳисоб рафта, ин масъала ба таври возеҳ аз ҷониби олими рус Ю.А. Моргунов мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст [201]. Рушди инноватсионӣ бо истифодаи самараноки захираҳо ва технологияҳои пешрафта имкониятҳои нав ва манфиатҳои зиёдро барои иқтисодӣ ва ҷомеа эҷод мекунад. Ин раванд рушди устувор ва беҳбуди сифати зиндагиро таъмин менамояд. Рушди инноватсионӣ на танҳо бо афзоиши маҳсулот ва хидматҳо алоқаманд аст, балки метавонад чараҳои сохтани ҷойҳои нави кориро низ ба вучуд оварад. Иноватсияҳо метавонанд ба беҳтар кардани сифати зиндагии мардум, беҳбудии таҳсилот, бахшҳои тандурустӣ, ва хизматрасониҳои иҷтимоӣ мусоидат кунанд. Бо дарназардошти ин, барои Тоҷикистон, ки дар

марҳилаи таҳаввул ва рушди соҳаи саноат қарор дорад, чанд самт барои идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат афзалият доранд. Ба назар мерасад, ки муҳимтарин самтҳо инҳо мебошанд (ниг. ба ҷадвали 5.1.1.):

**Ҷадвали 5.1.1. – Самтҳои идоракунии рушди  
низоми инноватсионии саноатӣ**

| № | Муҳимтарин самтҳо                               | Афзалиятҳо                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
|---|-------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1 | Технологияҳои рақамӣ                            | Вобаста ба таҳаввули саноат дар тамоми ҷаҳон, инноватсияҳои дар соҳаи рақамӣ ва технологияҳои муосир ва автоматикунории раванди истеҳсолот имкониятҳои зиёдро пешниҳод мекунанд. Дарвоқеъ, воридоти ин технологияҳо метавонад ба самаранокии истеҳсолот, ками хароҷот ва боло рафтани сифати маҳсулот мусоидат намояд. |
| 2 | Татбиқи инноватсия дар соҳаи энергетика         | Тоҷикистон бо захираҳои бузурги гидроэнергетикӣ ва рушди энергияи офтобӣ ва бодӣ метавонад соҳаи саноатро ба бахши муҳими инноватсионӣ табдил диҳад.                                                                                                                                                                   |
| 3 | Саноати сабз ва устувории экологӣ               | Рушди технологияҳои экологӣ ва саноати “сабз”, ки эҳтиёҷоти маҳсулотро бе таъсири манфии муҳити зист қонеъ мекунанд, барои Тоҷикистон, ки манобеи табиӣ ғанӣ дорад, афзалият дорад. Махсусан, дар соҳаҳои хӯрокворӣ, кишоварзӣ ва саноати нассочӣ метавон инноватсияҳоро бештар татбиқ намуд.                          |
| 4 | Нанотехнологияҳо                                | Рушди нанотехнология, ки дар соҳаҳои химия, биотехнологияҳои нави функционалӣ истифода мешавад, метавонад дар равандҳои истеҳсолот, истеҳсоли маводи замонавӣ ва баланд бардоштани сифати маҳсулот таъсиргузор бошад.                                                                                                  |
| 5 | Бозсозии инфрасохтори саноатӣ                   | Идоракунии инноватсионии инфрасохторҳо, ки як қисми муҳими рушди саноат мебошанд, ба таҳия ва бунёди корхонаҳои нави саноатӣ, инчунин ташкили таъминоти логистикӣ ва хадмоти роҳбарии рақамӣ вобаста аст.                                                                                                              |
| 6 | Саноати кишоварзӣ ва коркарди хӯроквории хонагӣ | Дар Тоҷикистон соҳаи кишоварзӣ ва коркардҳои хӯрокворӣ аз бахшҳои муҳим ба шумор мераванд, ки дорои имконоти васеъ барои татбиқи инноватсия мебошанд. Инноватсия дар кишоварзӣ ва истифодаи технологияҳои муосири коркард метавонад ба маҳсулоти аълосифат ва зиёд шудани содирот мусоидат кунад.                      |

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

Дар хусуси ҷадвали 5.1.1. метавон гуфт, ки роҳбарии самтҳои мазкур метавонад рушди иқтисодиёти саноатии Тоҷикистонро суръат бахшад ва имкониятҳои нав барои ба бозор ворид кардани маҳсулоти рақобатпазир ба вучуд оварад. Бо таваҷҷуҳ ба таҳаввулоти саноат дар саросари ҷаҳон, воридоти технологияҳо метавонад ба сифати баланди маҳсулот ва кам кардани хароҷот кумак расонад. Аммо дар соҳаи саноатии Тоҷикистон ҳанӯз ҳам якчанд нуқсон ва мушкилот дар самтҳои идоракунии инноватсионии кишвар қой доранд, ки онҳо метавонанд ба монеаҳо ва мушкилоти роҳбарии самаранокии инноватсия ва рушди соҳаҳо табдил шаванд.

Бисёре аз минтақаҳои Тоҷикистон ҳанӯз ҳам дар таҳия ва мутобиқ кардани инфрасохтори зарурӣ барои рушди технологияҳои муосир, махсусан дар соҳаҳои саноат ва истеҳсолоти рақамӣ, дар сатҳи зарурӣ қарор надоранд. Масалан, ками дастрасӣ ба интернетӣ босифат ва ё хидматҳои таҳвили технологияи зарурӣ дар минтақаҳо метавонад барои омодагии корхонаҳои саноатӣ ба технологияҳои инноватсионӣ монеа гардад. Маҳз ба далели норасоии инфраструктураи зарурӣ (масалан, интернетӣ босифат, дастрасии осон ба технологияҳои муосир ва хидматҳои иттилоотӣ), корхонаҳо ва ширкатҳо наметавонанд технологияҳои инноватсионӣ ва самаранокро пурра истифода баранд. Вобаста ба ин, на ҳамаи корхонаҳо имкон доранд, ки инноватсияҳоро татбиқ ва истеҳсолоти худро ба сатҳи нави рақобатпазирии байналмилалӣ расонанд. Аммо бо талошҳои пайвастаи роҳбарияти олии кишвар барои ҷалби сармоягузори хориҷӣ ва дохилӣ ҳанӯз ҳам барои амалӣ намудани лоиҳаҳои инноватсионӣ нокифоя мебошад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муносибати мунтазам ба рушди инноватсионӣ вуҷуд надорад ва маблағгузорӣ аксаран нобаробар аст, ки ин боиси бесамар татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ мегардад. Тибқи мушоҳидаҳо дар кишваре, ки шубҳа дар байни соҳибкорон ва сармоягузори хориҷӣ доранд, рушди инноватсияҳои технологӣ барои корхонаҳо метавонанд душвор бошанд. Зеро дастрасӣ ба маблағҳои молиявӣ ва ҷалби сармояи хориҷӣ барои амалӣ кардани лоиҳаҳои инноватсионӣ яке аз мушкилот мебошад.

Гарчанде саноатҳои “сабз” ва устувор имрӯз ҳамчун самти калидӣ дар рушди ҷаҳонӣ шинохта мешаванд, дар Тоҷикистон ва бисёр кишварҳои дигар ҳанӯз ҳам норасоии экосистемҳои устувор ва сабз эҳсос мегардад. Ҳамзамон, аз сабаби норасоии таҳқиқот дар соҳаҳои муосири илмӣ ва технологӣ, рушди самтҳои инноватсионӣ ба таври кӯтоҳ ва маҳдуд амалӣ мегардад, ки ниҳодҳо на дар ҳама ҳолатҳо аз масъалаҳои наву пешрафта дар соҳаҳои саноат ва технологӣ хабар доранд. Дар ин радиф, дар бисёре аз корхонаҳои саноатӣ муносибати хуб надоштан ба ҳифзи муҳити зист ва камбуди риояи меъёрҳо ва

стандартҳои экологӣ метавонад ба мушкилоти рушди инноватсияҳо оварда расонад.

Ҳамзамон, имрӯзҳо норасоии кадрҳо ва омодагӣ барои татбиқи инноватсияҳо яке аз мушкилоти ҳалталаб боқӣ мемонад. Бинобар ин, ҳал кардани масъалаи омодагӣ ва таҳсилоти кадрҳои техникӣ ва илмӣ баландпоя, ки метавонанд инноватсияҳоро пайваст кунанд ва истифода баранд, зарур мебошад. Дар ин замина, шумораи донишгоҳҳо ва муассисаҳои, ки маҳоратҳои заруриро барои рушди технологияҳои муосир омӯзонида, мутахассисони баландхаттисро барои бозори меҳнат омода месозанд, ҳанӯз ҳам нокифоя мебошад. Масалан, рушди инноватсияҳо барои татбиқ ва истифодаи технологияҳои нав ба малакаи баланди кадрҳо ниёз дорад. Дар ҳолатҳои, ки кадрҳо омодагӣ ва таҳсилоти кофӣ надошта бошанд, ин мушкилот метавонад таъсири манфӣ дошта бошад. Ба далели камбудии мутахассисон ва кумакҳои омӯзишӣ, татбиқи инноватсияҳо метавонад хеле мураккаб ва замонавӣ бошад.

Илова бар ин, низомҳои арзёбии самаранокии инноватсияҳо самарани хуб намедихад. Пас ба роҳ мондани низоми арзёбӣ ва мониторинг, ки ба роҳбарони корхонаҳо бояд дар самти самаранокии инноватсионӣ кумакрасон бошад, яке аз мушкилоти калидӣ доништа мешавад. Баъзан, муҳимтар аз ҳама, дарк кардани самаранокии инноватсияҳои татбиқшуда ва дарёфти натиҷаҳо дар соҳаи саноат ба шиддат душвор аст.

Ҳамчунин, тақвият наёфтани ҳамкориҳои байналмилалӣ бо шарикони рушд яке аз нуқсонҳои асосӣ дар соҳаи идоракунии рушди инноватсионӣ мебошад, барои ҳамкориҳои байналмилалӣ ва стратегияи дурусти корхонаҳо таъсиргузор мебошад. Дар ҳолате, ки равандҳои маъмури хеле дер ё мураккаб шуда, монеа ба ҷараёнҳои босуръат ва самаранокии инноватсия мегузорад, ширкатҳо ва корхонаҳоро зарур аст, ки тасмимоти ҷиддӣ гиранд. Одатан, дар марҳалаи қарорҳои татбиқи инноватсияҳо, метавонанд барои рушди самтҳои инноватсионӣ монеа гардад ва ба манфиати кор набошанд. Рафъи ин нуқсонҳо ба ҳалли мукамал ва дуруст дар сатҳҳои давлатӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии кишвар вобастааст. Сохтани муҳити инноватсионӣ, ки дар он технология ва

захираҳои табиӣ якҷоя истифода мешаванд, барои рушди саноат ва беҳтар кардани сифати зиндагии мардум муҳим мебошад.

Ҳамин тавр, дар чунин шароит рушди инноватсияҳо ба таври чашмгир сурат намегирад, агар таҳияи сиёсатҳои муассир, тағйири рафтори маъмурӣ, бозомӯзии кадрҳо ва беҳтар намудани инфрасохтор ба таври ҷиддӣ мавриди амал қарор нагиранд. Ин тадбирҳо метавонанд ба таҳаввул ва рушди устувори инноватсия, ки ба рушди иқтисоди миллӣ ва саноати ватанӣ мусоидат мекунад, замина гузоранд. Аз ин ҷо хулоса мешавад, ки дар ин марҳалаи рушд, бояд масъалаҳои зерин, ки ба рушди инноватсионӣ ва технологии соҳаи саноат иртибот дошта, дар амалӣ намудани ҳадафи ҷоруми стратегияи миллӣ – саноатикунории босуръат саҳм мегузоранд, ҳал карда шаванд:

– такмил додани заминаи институтсионалии ташаккул ва рушди экосистемаи инноватсионии миллӣ, минтақавӣ ва соҳавӣ – ҳамчун заминаи бунёдии рушди инноватсия дар шароити саноатикунории босуръат;

– такмили ҷораҳо ва механизмҳои дастгирии давлатӣ ва ҳавасмандгардонии интенсификатсияи фаъолияти инноватсионӣ, ки пеш аз ҳама, ба рушди саноати истеҳсолӣ, инноватсияи равандҳо ва маҳсулот нигаронида шудаанд;

– такмили низоми тайёр кардани кадрҳои дорои тафаккури эҷодӣ, ҷаҳонбинии технологӣ ва фаҳмиши стратегияи инноватсия ва рушди инноватсионии иқтисодиёт, зеро М.К. Файзуллоев қайд менамояд, ки: «...рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ба ташаккули сармояи инсонии дараҷаи олӣ дар асоси фаъолияти эҷодӣ нигаронида шавад» [279];

– дар системаи таҳсилоти олӣ ва системаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон ислоҳоти зарурӣ анҷом дода шавад, ки ба гузариш ба модели нави идоракунии онҳо нигаронида шудааст;

– донишгоҳҳои технологӣ ва марказҳои таҳқиқотӣ, инчунин, системаи маблағгузории илм ва тиҷоратӣ кардани натиҷаҳои фаъолияти илмӣ;

– фондҳои махсусе, ки навоариҳои технологиро маблағгузорӣ мекунанд ва маблағгузории венчуриро ба амал мебароранд;

– таҳияи стратегияи рушди фаъолияти инноватсионӣ ва сармоягузорӣ дар соҳаи инноватсионии технологӣ;

– низоми бахисобгирӣ ва омили инноватсия ва фаъолияти инноватсиониро таҳия ва татбиқ намуда, инчунин системаи баҳодиҳӣ ва арзёбии рушди инноватсиониро дар сатҳи ҷумҳуриявӣ, минтақавӣ ва соҳавӣ таъсис диҳад;

– заминаи самарабахши ҳамкории илм, маориф ва соҳибкорӣ – ҳамчун асоси рушд ва навсозии системаҳои истеҳсолот таҳия карда шавад;

– инкишофи равандҳои гурӯҳбандии соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ, аз ҷумла саноат, махсусан, дар сатҳи минтақавӣ;

– гузаштан ба платформаҳои нави техникаю технологии тараққиёти саноат, рақамкунонии саноат ва фаёлона васеъ ҷорӣ намудани комёбиҳои нав дар назария ва амалияи ташкил ва идоракунии сохторҳои истеҳсолӣ.

Самтҳои муайяншуда ба ташаккул ва фаъолияти самараноки рушди инноватсионии соҳаи саноат алоқаманд буда, ҳадафҳо дар самти саноат ва энергетика тақозо мекунанд, ки ба таъмини рушди инноватсионии соҳаи саноат ва рақамкунонӣ таваҷҷуҳи хосса зоҳир карда шаванд. Барои мисол, рақамкунонии саноати истихроҷ ва коркард яке аз самтҳои асосии афзалиятноки рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад.

Ёдовар мешавем, ки татбиқи барномаи истеҳсол ва истифодаи энергияи “сабз” дар пойтахти Тоҷикистони азиз – шаҳри Душанбе яке аз ҳадафҳои калидӣ ва стратегияи Раиси шаҳри Душанбе муҳтарам Рустами Эмомалӣ маҳсуб ёфта, ба хотири рушди устувор ва ба шаҳри муосиру пешрафта табдил додани Душанбе қадамҳо устувор гузошта мешаванд. Махсусан, дар доираи сафари Раиси шаҳри Душанбе муҳтарам Рустами Эмомалӣ ба Ҷумҳурии Мардумии Чин, байни соҳибкорони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ширкати «Джинчуен»-и Ҷумҳурии Мардумии Чин Ёддошти тафохум ба имзо расид. Санади мазкур ташкили корхонаи муштарак (КМ)-ро дар назар дорад, ки дар шаҳри Душанбе бо иқтидори истеҳсоли 1500 электромобил дар як сол фаъолият хоҳад кард. Ҳамчунин, раванди амалӣ намудани барномаҳои саноатӣ



дар пойтахт ҳамчун заминаи муҳим хизмат намуда, корхонаи истеҳсолии мазкур дар солҳои наздик дар шаҳри Душанбе ба кор шуруъ хоҳад кард. Дар ин замина, ба андешаи мо, самтҳои афзалиятноки рушди инноватсионии саноат бояд мубрам ва муассир бошад, тавонад самаранокии раванди инноватсионӣ ва истифодаи захираҳои молиявиро таъмин кунад.

Таъсири мутақобилаи ҷузъҳои зикршуда имкон медиҳад, ки заминаҳои асосии рушди фаъолияти инноватсионӣ бомуваффақият ташаккул ёбанд. Ҳамзамон, муайян кардани иштирокчиён ва салоҳиятҳои технологӣ дар шароити саноатикунории босуръат ба фаъл шудани равандҳои таҳия ва амалиёти сиёсати инноватсионӣ мусоидат мекунад, ки ин барои татбиқи афзалиятҳои саноатикунории босуръат муҳим мебошад. Дар ин росто, самтҳои асосии дастгирии давлатии фаъолияти илмию техникӣ ва инноватсионии субъектҳои фаъолият дар соҳаи саноат муайн гардида, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сиёсати давлатӣ дар соҳаи саноат» омадааст, ки:

«– дар доираи фармоиши давлатӣ дар нақшаи корҳои илмию таҳқиқотии аз ҳисоби давлат маблағгузоришаванда ҷой додани супоришҳо оид ба иҷрои корҳои илмию таҳқиқотӣ, таҷрибавӣ, конструкторӣ ва татбиқи амалии онҳо дар истеҳсолоти саноатӣ;

– дар рафти амалисозии лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар соҳаи саноат пешбинӣ намудани маблағгузориҳои корҳои илмию таҳқиқотӣ, таҷрибавию конструкторӣ ва технологӣ;

– ҳавасмандгардонии талабот ба маҳсулоти инноватсионӣ, аз ҷумла тариқи хариди мол, кор ва хизматрасонӣ барои эҳтиёҷоти давлатӣ;

– фароҳам овардани шароити мусоид барои ҳамоҳангсозӣ ва махсусгардонии субъектҳои фаъолият дар соҳаи саноат ҳангоми амалӣ намудани фаъолияти илмӣ, илмию техникӣ ва инноватсионӣ;

– ҳавасмандгардонии фаъолият доир ба азхудкунӣ ва дар истеҳсолот ҷорӣ кардани натиҷаҳои фаъолияти зеҳнӣ, ки ба раванди афзалиятноки рушди илм, техника ва технология мансубанд, фаро мегирад» [11].

Вобаста ба ин, олими ватанӣ Ш. Раҳимзода қайд менамоянд, ки: «...рушди неруи инсонӣ, тарбияи мутахассисони баландхтисос, ҳавасмандгардони навоарӣ тавассути сармоягузорӣ ба таҳсилот ва таҳқиқоти илмӣ имконпазир аст. Ин метавонад ташкили барномаҳои махсуси таълимӣ, дастгирии институтҳои илмӣ ва донишгоҳҳо, инчунин рушди шарикӣ байни муассисаҳои таълимӣ ва субъектҳои хоҷагидориро дар бар гирад» [243]. Ҳамин тавр, Б.Б. Маҳкамов иброз менамояд, ки: «...саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамеша дар маркази таваҷҷуҳи Ҳукумати кишвар буд ва мебошад. Қариб ҳар сол барномаҳои рушди соҳа қабул карда мешуданд» [58, с.49]. Бахусус, барои ба амал баровардани чорабиниҳои инноватсионӣ ва татбиқи технологияҳои нав дар алоқамандӣ бо як қатор тадбирҳо дар “Барномаи рушди саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2022” дарҷ гардидааст, ки:

«– бо инобати ниёзмандии саноати мамлакат муайян намудани номгӯи мавзӯҳои муҳимми илмӣ ва илмӣ-тадқиқотӣ оид ба коркарди технологияҳои нав, мушаххас гардонидани нақшаи иҷрои ин мавзӯҳо бо баҳисобгирии истифодаи ашёи хоми дохилӣ, сифатнокӣ ва талаботи бозор;

– мутобиқ гардонидани таҳқиқоти илмӣ ва технологияҳои инноватсионӣ ба истеҳсоли маҳсулоти ниҳонии воридотивазкунанда ва дорои самти содиротӣ дар корхонаҳои ватанӣ;

– тақвияти тадбирҳо вобаста ба ҳавасмандгардони равандҳои дар истеҳсолот ҷорӣ намудани дастовардҳои илмӣ-техникӣ ва натиҷаҳои фаъолияти зеҳнии ихтироъкорону навоарон» [4]. Яъне барои рушди инноватсионии соҳаи саноат дар замони ҷаҳонишавӣ зарур аст, ки самтҳои стратегии нав таҳия ва татбиқ шаванд, ки дар онҳо навоарӣ, ҳамгирӣ бо илм ва баланд бардоштани сифати неруи инсонӣ нақши марказӣ дошта бошанд. Фаъолияти инноватсионӣ ҳамчун хосси асосии кластерҳо ва муҳити саноатӣ барои тақвияти рақобатпазирӣ ва рушди устувор хизмат мекунад.

Масъалаи дигар рушд накардани низоми инноватсионии саноатӣ, яъне ширкату ташкилот ва субъектҳои дигари хоҷагидоре, ки фаъолияти онҳо ба

мусоидат чихати рушди илм, техника ва технология, ҳамчунин моддигардонӣ ва тичоратигардонии молу маҳсулот ва технологияҳои нав нигаронида шуда бошад. Муҳимтарин омил барои рушди инноватсия таъсиси низоми миллии дастгирӣ, рушди технология ва навсозии истеҳсолот бо истифода аз дастовардҳои нави илмию техникӣ мебошад, ки роҳи рушди инноватсионӣ ва иқтисодиро таъмин мекунад. Илова бар ин, дар СМР-2030 ба мушкилоти рушди инноватсионӣ таваҷҷуҳи хос зоҳир гардида, таъкид шудааст, ки: «...яке аз шартҳои муҳимми рушди минбаъдаи Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқи технологияҳои инноватсионии муосир дар соҳаҳои иқтисодию иҷтимоӣ ва соҳаҳои дигар бо истифодаи васеи дастовардҳои илм ва техника, яъне гузариш ба роҳи инноватсионии рушд мебошад. Вале барои гузариш ба роҳи нави рушд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баъзе масъалаҳои дар сатҳи зарурӣ ҳалношуда боқӣ мондаанд. Аз ҷумла, аз як тараф, муайян набудани механизми дар амал татбиқ намудани миқдори зиёди ихтирооте, ки бо патент ва шаҳодатномаҳои муаллифӣ ҳифз карда шудаанд, аз тарафи дигар, талабгор надоштани ин дастовардҳои илмӣ аз ҷониби бахши соҳибкории иқтисодиёт, бо вучуди мавҷуд будани эҳтиёҷоти зиёд ба технологияи нав ва маҳсулоти нав, мебошад» [24]. Ҳамзамон, масъалаҳои рушди инноватсионии саноати миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар “Консепсияи иқтисоди рақамӣ”, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2019, №642 тасдиқ шудааст, низ зикр гардида, зарурати рушди унсурҳои гуногуни он ҳамчун масъалаи муҳимми стратегии иқтисодӣ таъкид шудааст.

Алҳол, Консепсия таҳкими асосҳои рақамиро, аз ҷумла таъсиси муҳити инноватсионии муосири рақамӣ дар соҳаи саноат ва таъмин намудани дастрасии фарохмавҷ ба интернет, рушди системаҳои алоқаи муосир ва таъсиси платформаҳои рақамиро пешбинӣ мекунад. Дар марҳилаи дуюми табодули рақамӣ барои солҳои 2026-2030, Консепсия ба рушди минбаъдаи асосҳои рақамӣ дар кишвар таваҷҷуҳ зоҳир намуда, оғози лоиҳаҳои калони рушди инноватсионӣ дар соҳаи саноатро дар назар дорад. Ин лоиҳаҳо барои таҳкими иқтисоди рақамӣ ва таъмини дастрасии фарохмавҷ ва мобилии

интернет дар тамоми қаламрави Тоҷикистон, аз ҷумла ноҳияҳои дурдасти кӯҳӣ, маҳалҳои аҳолинишини деҳот ва минтақаҳои душворгузар, равона шудаанд. Илова бар ин, барномаҳо барои баланд бардоштани амнияти рушди инноватсионӣ дар соҳаи саноат ва рақамӣ низ ба нақша гирифта шудаанд.

Бояд гуфт, ки самтҳои афзалиятноки таҳқиқоти илмӣ ва илмию техникӣ дар Тоҷикистон барои давраҳои муайян инҳо мебошанд:

– рушди соҳаҳои бунёдӣ ва амалии риёзӣ, табиатшиносӣ ва ҷаҳонбинии илмӣ табиатшиносӣ муҳим мебошад. Мо инчунин ба масъалаҳои амнияти ядрӣ, химиявӣ ва биологӣ, истифодаи осоиштаи кайҳон ва энергияи атом тавачҷуҳ зоҳир мекунем. Инноватсия, нанотехнология, технологияҳои нави коркарди маводи функционалӣ, иқтисоди рақамӣ, мошинсозӣ, моделсозии риёзӣ, лингвистикаи компютерӣ, зеҳни сунӣ ва роботсозӣ аз дигар самтҳои калидӣ мебошанд.

– саноатикунони босуръат ва таҷдиди иқтисодиёт бо мақсади гузариш аз кишвари аграрӣ ба кишвари саноатӣ аҳаммияти махсус дорад. Ин раванд бо истифодаи технологияҳои муосир ва самараноксозии энергетика ва инфрасохтори саноатӣ ба амал меояд.

– истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ, аз ҷумла захираҳои обӣ ва манбаъҳои таҷдидшавандаи энергия, таҳқиқот ва коркарди канданиҳои ғоиданок ва маводҳои нав дар мадди назар қарор доранд.

– масъалаҳои муҳити зист, аз қабили гуногунии биологӣ, биотехнология, тағйирёбии иқлим ва коҳиши хавфи офатҳои табиӣ, махсусан сейсмикӣ, ба сатҳи баланди аҳаммият расидаанд.

– рушди соҳаи тиб ва дорусозӣ, такмили таҷҳизот ва технологияҳои ташхису табобат, ҳамчунин коҳиши талафот аз бемориҳои иҷтимоӣ аҳаммияти калон дорад.

– рушди системаҳои нақлиётӣ-логистикӣ ва тақвияти иқтидори транзитии кишвар барои рушди иқтисоди миллӣ муҳим аст.

– рушди инноватсионии кишоварзӣ, истифодаи оқилонаи захираҳои замин, таъмини амнияти озуқаворӣ ва ҳифзи муҳити зист вазифаҳои

аввалиндараҷа мебошанд. Ҳамин тавр, рушди иқтисодиёт бо тавсеаи шуғл, рушди низоми андоз, ҳукумати электронӣ, иқтисоди рақамӣ, таҳкими сулҳу ваҳдат, ҳифзи забон, фарҳанг, мубориза бо таҳдидҳои нави ҷаҳонӣ, кибертерроризм ва терроризм низ ҷузъи муҳимми ин барномаҳо самтҳои дигари афзалиятнок мебошанд.

Дар шароити иқтисоди бозорӣ, ҳамгироии иқтисодӣ барои таҳкими институтсияҳо ва эҷоди шароити мусоид барои ҳамкорӣ, рушди тичорат, ҷалби сармояи хориҷӣ ва ҳавасмандгардонии навоарӣ нақши муҳим дорад. Дар СМР-2030 омадааст, ки: «...бо дарназардошти ин, Ҳукумат ислоҳоти институтсионалиро оид ба беҳсозии фазои соҳибкорӣ ва сармоягузорӣ тавассути таҳкимдиҳии заминаи қонунгузорӣ, рушди низоми иҷроӣ қарордодҳо ва идоракунии корпоративӣ, таъмини ҳуқуқҳои молу мулкӣ, бартараф намудани монеаҳои маъмурии зиёдатӣ, аз ҷумла баланд бардоштани иқтидори сармоягузорӣ ва коҳишдиҳии хавфҳои сармоягузорӣ, идома медиҳад» [22, с.74].

Бояд гуфт, ки ташаккули муҳити мусоиди институтсионалӣ дар рушди соҳаи саноат муҳим арзёбӣ гардида, А.М. Петров қайд менамояд, ки: «...муҳити ниҳодӣ (институтсионалӣ) ҳамчун маҷмуи ниҳодҳо (ҳуқуқӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, молиявӣ, ташкилӣ, таълимӣ ва ғайра), ки шароити амалисозии фаъолияти босамари инноватсионӣ ва дастгирии ҳамаҷонибаи субъектҳои онро муқаррар мекунанд, инчунин, таъмини инкишоф додани равандҳои навоарона дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёт фаҳмида мешавад» [232]. Илова бар ин, С.Ҷ. Комилов ибраз менамояд, ки: «...тағйироти институтсионалӣ дар соҳаи инноватсионӣ бояд бо дарназардошти ҳамгирӣ ба раванди ягонаи рушди илми бунёдӣ, таҳқиқоти амалӣ, тичоратикунони технологияҳо, ташкили инфрасохтори омодаасозии мутахассисон барои ташкили фаъолияти инноватсионӣ амалӣ карда шавад» [167, С.22]. Механизми ташкилии ҳавасмандгардонии давлатии равандҳои инноватсионӣ метавонад ҳамчун маҷмуи тадбирҳои дорои хусусияти институтсионалӣ, ҳуқуқӣ, ташкилӣ ва иқтисодӣ, ки мақомоти давлатӣ тибқи қонун бо мақсади ҳавасмандгардонии

рушди равандҳои инноватсионӣ андешида мешаванд, ифода карда шавад [54, с.84]. Ҳамзамон, масъалаи мазкур дар кори илмӣ М.К. Файзуллоев ба таври муфассал мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст [280].

Ҳоло рушди инноватсионӣ дар тамоми соҳаҳо дар маркази таваҷҷуҳи роҳбарияти олии кишвар қарор дорад. Дар солҳои охир барои рушди устувори иқтисод ва гузариш ба иқтисодиёти инноватсионӣ заминаҳои институтсионалӣ бо таъсиси агентӣ, марказҳои дастгирии соҳибкорӣ, бизнес-инкубаторҳо ва паркҳои технологӣ фароҳам оварда шуданд. Дар ин хусус Н. Нурализода қайд менамояд, ки: «...таҷриба нишон медиҳад, ки муҳимтарин ҷузъи системаи миллии инноватсионӣ инфрасохтори инноватсионӣ буда, муассисаҳо ва ташкилотҳои он ба ҳамгироии натиҷаҳои илмӣ ва тичоратикунони натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ мусоидат мекунанд. Мавҷудияти чунин инфрасохтор яке аз қоидаҳои муҳими таъсиси низоми миллии инноватсионии тамоми кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон мебошад» [215].

Ба гуфтаи пажӯҳишгар Ф.Ф. Хамидуллин: «...яке аз ҷузъҳои асосии шароити институтсионалии фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ қоидаҳое мебошанд, ки маҳдудиятҳо барои воридшавӣ ва баромади корхонаҳоро ба бозор муайян мекунанд. Ин маҳдудиятҳо метавонанд дар асоси қоидаҳои расмӣ, аз ҷумла талаботи иҷозатномаҳо (масалан, барои иктишоф ва истихроҷи конҳои маъдан), квотаҳо (ба монанди дастрасӣ ба ашёи хом ва маҳсулоти коркарди онҳо) ва дигар талабот танзим карда шаванд. Маҳдудиятҳои воридшавӣ на танҳо ба сохтори бозор таъсир мерасонанд, балки инчунин, ба хароҷоти амалиётӣ ва самаранокии фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ, бахусус соҳибкории хурд, таъсири мустақим мерасонанд» [283]. Аз ин рӯ, муҳити институтсионалӣ бояд ба рушди низоми инноватсионии саноатӣ ва фароҳам овардани шароити мусоид ва рақобатпазир равона карда шавад.

Ин имконоти институтсионалӣ барои эҷоди муҳити мусоид ва истифодаи самараноки неруи инноватсионии корхонаҳо мусоидат мекунанд.

Тибқи СМР–2030 дар соҳаи тақмили сиёсати иқтисодӣ ва низоми институтсионалӣ бояд ба инҳо тавачҷуҳ зоҳир карда шавад:

« – дигаргунсозиҳои институтсионалии мақомоти сиёсати сохторӣ ва ташаккули талабот ба татбиқи он бо дарназардошти принципҳои асосии дар боло зикршуда, ки талаботи асосии гузариш ба сиёсати нави сохторӣ мебошад;

– ташаккули барномаи таҳкими тамоюли содирот ва барномаи интихобии воридотивазкунӣ дар асоси бартарихҳои муайяни муқоисавӣ бо маҷмуи воситаҳо ва меъёрҳои интихоб, тавсеаи зарфияти содиротии кишвар аз ҳисоби рушди ашёи хомии маҳаллӣ;

– ташаккул додани фазои сармоягузорие, ки боиси кам шудани хароҷоти муомилоти маъмурӣ мегардад, махсусан, дар соҳаҳои, ки дар онҳо нуқтаҳои рушд муайян шудаанд;

– бунёди инфрасохтори муосири дастгирии соҳибкорӣ ва механизмҳои мусоидат ба таъсиси истеҳсолоти нав;

– рушди баҳши кишоварзӣ ва рушди институтсионалии баҳши захираҳои обии кишвар;

– ташаккул додани талабот ба системаи таълими кадрҳо ва ғайра» [22, с.16].

Дигаргуниҳои институтсионалӣ омили асосии рушд буда, тавассути барномаҳои давлатӣ натиҷаҳои созандаро меоранд. Вобаста ба ин, дастгирии рушди инноватсионии соҳаи саноатии кишвар ҳанӯз нокифоя буда, дар ин росто диққати хоссаро тақозо менамояд. Дар ин хусус, Ҷ.С. Комилов иброз медорад, ки: «...дар шароити ҳозира векторҳои тараққиёти корхонаҳои саноатӣ дар мамлакат ба кулӣ тағйир меёбанд. Ин, пеш аз ҳама, ба рушди асосҳои институтсионалии бозори инноватсионӣ, рақобат, афзоиши фаъолияти инноватсионӣ ва афзоиши талабот ба маҳсулоти инноватсионӣ вобастааст. Аз ин рӯ, ташкили фаъолияти инноватсионӣ ва сармоягузорӣ омили асосии таъсиррасонӣ ба рушди иқтисодии корхонаҳои саноатӣ ва рақобатпазирии онҳо мегардад» [166. -С.17].

Паркҳои технологӣ, бизнес-инкубаторҳо ва марказҳои инноватсионӣ барои татбиқи ғояҳои нав ва рушди инноватсионӣ дар саноат мусоидат меkunанд. Илова бар ин, фароҳам овардани фазои мусоиди ҳуқуқӣ ва истифодаи самараноки иқтисодии инноватсионии рушди соҳаи саноат бевосита бо фаъолияти бахшҳои саноат вобастагии зич дорад. Механизми возеҳи таъмини ҳуқуқии фаъолияти инноватсионӣ танҳо дар ҳолате самаранок амал мекунад, ки ниҳоди ҳуқуқ ба таври муассир фаъолият намояд. Ин ниҳод нақши калидӣ дар ташкили фазои мусоиди институтсионалӣ барои рушди фаъолияти корхонаҳои саноатӣ мебозад. Зимнан, М.Х. Қаюмова таъкид менамояд, ки: «...вазифаи асосии технопаркҳо ин батартибдории стратегияи идоракунии корхонаҳо бо мақсади самаранок истифода бурдани инвеститсияҳо, ташкили низоми «равзанаи ягона», яъне расонидани кумаки амалӣ барои дастгирии корхонаҳои саноатӣ дар ҷодаи коркард ва истифодабарии технологияҳои навтарин ва истехсоли маҳсулоти инноватсионӣ мебошад» [178].

Сиёсати самараноки институтсионалӣ қодир аст риояи қонунҳо ва иҷрои барномаҳои давлатӣ таъмин намояд. Дар ҳолати набудани қонуниятӣ Ҳукумат, амалишавии сиёсати пешниҳодшуда ба натиҷаҳои дилхоҳ намерасад. Қонуният ҳамчун асоси раванди таҳияи сиёсати муассир барои рушди инноватсия дар сохторҳои соҳибкорӣ хидмат мекунад. Ин ба таври мустақим шаффофиятро таъмин намуда, заминаи мусоид барои ҷалби сармоягузориҳо ва рушди устувори иқтисодиётро фароҳам меорад. Ҳамзамон, он ба ташкили фаъолияти соҳибкорӣ, бахусус дар бахши инноватсия, мусоидат мекунад. Бо назардошти он, ки татбиқи инноватсия метавонад бо фарогирии васеъ ва мубодилаи бузурги молиявӣ ҳамроҳ бошад, шаффофият нақши калидӣ дар пешгирии суиистифода ва баланд бардоштани сатҳи эътимоди мардум мебозад. Бахусус, Ш.Т. Қаюмӣ таъкид менамоянд, ки: «...агар шаффофият эътироф карда нашавад, ё соҳибкорон барои татбиқи амали ҳуқуқҳои худ амал карда натавонанд, мо ба мушкилоти сармоягузорӣ дучор мегардем. Дар ин ҳолат, на танҳо сармоягузори хориҷӣ, балки сармоягузори ватанӣ низ намехоҳанд сармоягузорӣ кунанд ва ин боиси кам



шудани сармоя мегардад. Ҳамин тариқ, аҳаммияти таҳияи сиёсати ниҳодии татбиқи қонун низ аён аст, зеро он барои тақсими одилонаи сарват дар оянда ва рушди кишвар заминаҳои мусоид фароҳам меоварад» [87, с.226].

Феълан, татбиқи танзими давлатӣ ташаккули низоми институтсионалии заруриро тақозо намуда, вазифаҳо ва салоҳияти муайян дар соҳаи идоракунии рақобатпазири ниҳоди давлатиро ташкил менамояд. Зеро танзими давлатӣ ин самти мустақили сиёсати давлатии иқтисодӣ ба ҳисоб меравад. Дар ин замина, метавонад ба ташаккули саноати рақобатпазир, вобаста ба рушди фаъолияти инноватсионӣ таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва дар таҳияи барномаҳои стратегӣ такони ҷиддӣ бахшад.

Ба андешаи муҳаққиқони ватанӣ А.Б. Мирсаидов ва Ш.Н. Юсуфов: «...дар иқтисодиёти ҷаҳонӣ ҳарчи бештар равандҳои ҷаҳонишавӣ тақвият ёфта истодаанд, ки боиси дарки зарурати баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисодиёти миллӣ ва идоракунии онро боис шудаанд, зеро рушди муосири хоҷагии ҷаҳонӣ хосиятҳои инноватсионӣ ва рақобатиро касб кардааст. Бинобар ин, муайянкунии ҷойгоҳ ва нақши рақобат дар шароити муосир аҳамияти махсус дорад» [61, с.24].

Омӯзиши таҷриба нишон медиҳад, ки дар шароити гузариш ба иқтисодиёти инноватсионӣ ва татбиқи ислоҳот, масъалаҳои ниҳодӣ (институтсионалӣ) аҳаммияти махсус пайдо мекунанд ва ҳассосияти онҳо бештар зоҳир мегардад. Ин бештар ба он вобаста аст, ки ниҳодҳо ва зерсохторҳои институтсионалӣ дар равандҳои ислоҳот нақши ҳалкунанда мебозанд, зеро маҳз онҳо заминаҳои заруриро барои рушди устувори иқтисодӣ ва навоарӣ фароҳам меоваранд. Мисоли равшани ин раванд Федератсияи Россия мебошад, ки айни замон барои амалӣ намудани рушди инноватсионӣ талош дорад. Федератсияи Россия дар баъзе ҷанбаҳо пешрафт кардааст, аммо мушкилоти зерсохторҳои институтсионалӣ ба рушди соҳибкории саноатии рақобатпазир монеъ мешаванд. Ислоҳоти амиқ дар ин соҳа барои таҳкими соҳибкорӣ ва рушди устувор зарур аст. Норасоии зерсохторҳои пешрафта, аз ҷумла низоми самараноки дастгирии соҳибкорӣ, инфрасохторҳои техникӣ,

марказҳои таҳқиқотӣ ва механизмҳои таъмини молиявӣ, ба таври ҷиддӣ имкониятҳои татбиқи пурраи сиёсати инноватсионӣ ва рушди соҳаи саноатиро маҳдуд меkunанд. Илова бар ин, таҷрибаи Россия нишон медиҳад, ки набудани муҳити устувор ва рақобатпазир дар баҳши институтсионалӣ метавонад ба коҳиши эътимоди сармоягузoron, кам шудани самаранокии корхонаҳо ва афзоиши хароҷоти иловагӣ сабаб гардад. Барои кишварҳое, ки мехоҳанд ба иқтисодӣ инноватсионӣ гузаранд, рушди зерсохторҳои институтсионалӣ бояд як самти муҳим ва афзалияти сиёсати давлатӣ бошад. Ҳамзамон, Ш.Т. Қаюмӣ таъкид менамояд, ки: «...таҷрибаи Россия барои Тоҷикистон ва минтақаҳои он ба сабабҳои зерин дорои аҳамияти хос мебошад:

а) робитаҳои деринаи фарҳангию иқтисодии Ҳифзшуда аз замони собиқ Иттиҳоди Шуравӣ;

б) шароити ҳаммонанди бармеомада аз равандҳои дигаргуншавӣ;

в) Россия аз нигоҳи рушди муносибатҳои бозорӣ ва такмили инкишофи соҳибкории саноатии рақобатпазир аз бисёр кишварҳо пешрафта буда, бинобар ин, метавонад барои мамлакатҳои дорои иқтисоди сусттаракқикарда ва дар ҳоли гузариш ба механизми саноатикунонӣ роҳнамо бошад» [87, с.226].

Сатҳи баланди рушди инноватсионӣ ва рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ барои фаъолият дар бозори ҷаҳонӣ ва ҷалби сармоягузорӣ заминаи мусоид фароҳам меоранд. Дар ин росто, дар рушди инноватсионӣ давлат нақши калидӣ дошта, ҳавасманд намудани ҷонибҳои манфиатдор низ ба манфиати кордониста мешавад.

Мусаллам аст, ки рушди устувори иқтисодии кишвар бе тавачҷуҳи махсуси давлат ба татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ дар корхонаҳои саноатӣ ғайримумкин аст. Дар ин замина, давлат бояд на танҳо фаъолиятро бидуни даҳолати нозарур назорат намояд, балки заминаҳои мусоидро барои ҷорӣ намудани технологияҳои муосири иттилоотию коммуникатсионӣ дар тамоми соҳаҳои саноат фароҳам оварад. Назорати самарабахши татбиқи чунин технологияҳо ба афзоиши самаранокии истеҳсолот ва рақобатпазирии корхонаҳо мусоидат мекунад. Илова бар ин, ҷиҳати ҳавасмандсозии

кормандони муассисаҳои илмӣ ва коргарони корхонаҳои саноатӣ, баланд бардоштани сатҳи маош яке аз омилҳои муҳимми расидан ба ҳадафҳои стратегии соҳа ба шумор меравад. Ин гуна тадбирҳо на танҳо ба зиёд шудани сатҳи ҳавасмандии кормандон, балки ба таҳкими нерӯи кадрӣ соҳа ва рушди илм дар истеҳсолот низ мусоидат мекунанд. Ҳамин тариқ, тавассути пайвастанӣ саъю талошҳои давлат ва корхонаҳо метавон ба натиҷаҳои назаррас дар рушди саноат ноил гардид. Бахусус А. Азимбоев ва М.С. Тӯлиев таъкид менамоянд, ки: «...ҷомеаи муосир ба андешидани маҷмуи чорабиниҳои ниёз дорад, ки ба бартараф намудани нобаробарии рақамӣ, дастрасии баробар ба хизматрасонӣ ва маҳсулоти рақамии эътимоднок, аз қабili таҳсилоти рақамӣ, тичоратию электронӣ, хизматрасониҳои молиявӣ рақамӣ майл намуда, дар баробари дастрасӣ ба таҳсилоти босифат дигар намуди фаъолиятҳоро таъмин менамояд» [94].

Бояд гуфт, ки таъмини дастгирии иттилоотӣ бевосита нисбат ба корхонаҳои хурду миёна ва ташкилотҳои муҳим арзёбӣ гардида, бо тақозои замон метавонад ташаккул ёбад. Зеро онҳо омили асосӣ рушд ва инфрасохтори саноатии рақобатпазирро ташкил медиҳанд. Бо мақсади дастгирии рушди корхонаҳои хурду миёна, ниҳодҳои давлатӣ метавонанд нақши муҳим бозанд. Яке аз роҳҳои самаранок таъсиси системаҳои иттилоотӣ ва вебсайтҳои махсус барои расонидани маълумот ба корхонаҳо дар интернет мебошад. Ин вебсайтҳо метавонанд маълумоти муфассалро дар бораи имкониятҳои дастгирии молиявӣ, ҳуқуқӣ, омӯзишӣ ва бозорҳои нави савдо пешниҳод намоянд. Ҳамчунин, таъсиси шабакаҳои ҳамкорӣ ва платформаҳои онлайн барои мубодилаи таҷриба ва иттилоот фаъолияти корхонаҳои хурду миёнаро тақвият дода, ба рушди ин бахш ва иқтисодиёт таъсири мусбат мерасонад.

Ҳолати кунунӣ ва тамоюлҳои таъминоти иттилоотӣ барои рушди идоракунии соҳаи саноатии рақобатпазир воқеан масъалаи муҳим ва ҳалталаб ба шумор мераванд. Ин масъала махсусан дар шароити ҷаҳонишавӣ босуръат аҳаммияти хос пайдо кардааст, зеро саноати муосир аз ҷиҳати технологӣ ва иттилоотӣ ба сатҳи баландтари рақобатпазирӣ ниёз дорад. Ҷорӣ намудани

технологияҳои пешрафта дар соҳаи иттилоот ва коммуникатсия дар мутобиқат бо тамоюлҳои иқтисоди ҷаҳонӣ, баҳусус дар баҳши саноат, имрӯз ба як унсури калидӣ табдил ёфтааст. Истифодаи технологияҳои муосир рушди соҳахоро тез мекунад, вале рақобатро дар бозорҳои ҷаҳонӣ шадид мегардонад. Барои нигоҳ доштани мавқеи рақобатпазирӣ мунтазам татбиқи навоарӣ ва такмили стратегияҳо дар раванди фаъолиятҳо муҳим арзёбӣ мегардад. Аз ин рӯ, таҳлили дақиқи вазъи кунунӣ, муайян кардани самтҳои афзалиятнок ва татбиқи равишҳои инноватсионӣ барои корхонаҳо, баҳусус корхонаҳои хурду миёна, омили асосии муваффақият хоҳад шуд.

Барои самаранок ҳал кардани ин мушкилот, рушди инфрасохторҳои рақамӣ, татбиқи барномаҳои омӯзишӣ барои кормандон ва рушди ҳамкориҳои байналмилалӣ муҳим мебошад. Ин тадбирҳо ба саноат имкон медиҳанд, ки ба талаботи нави бозор мутобиқ шуда, рақобатпазирӣ худро дар сатҳи ҷаҳонӣ нигоҳ дорад. Ногуфта намонад, ки барои ҳалли ҷанбаҳои рушди инноватсионии соҳаи саноатии кишвар дар баробари заминаҳои моддию техникаӣ, аз талошҳои мунтазаму имкониятҳои кадрӣ корхона вобастагии калон дорад. Ал ин лиҳоз, барои ба роҳ мондани истехсоли маҳсулоти рақобатпазирӣ хушсифат таҷдиду азнавсозии технологияҳои муосир зарур буда, корхонаҳо ба хоҳири рушди иқтисоди миллӣ ва роҳ ёфтани ба бозорҳои ҷаҳонӣ мунтазам талош меварзанд.

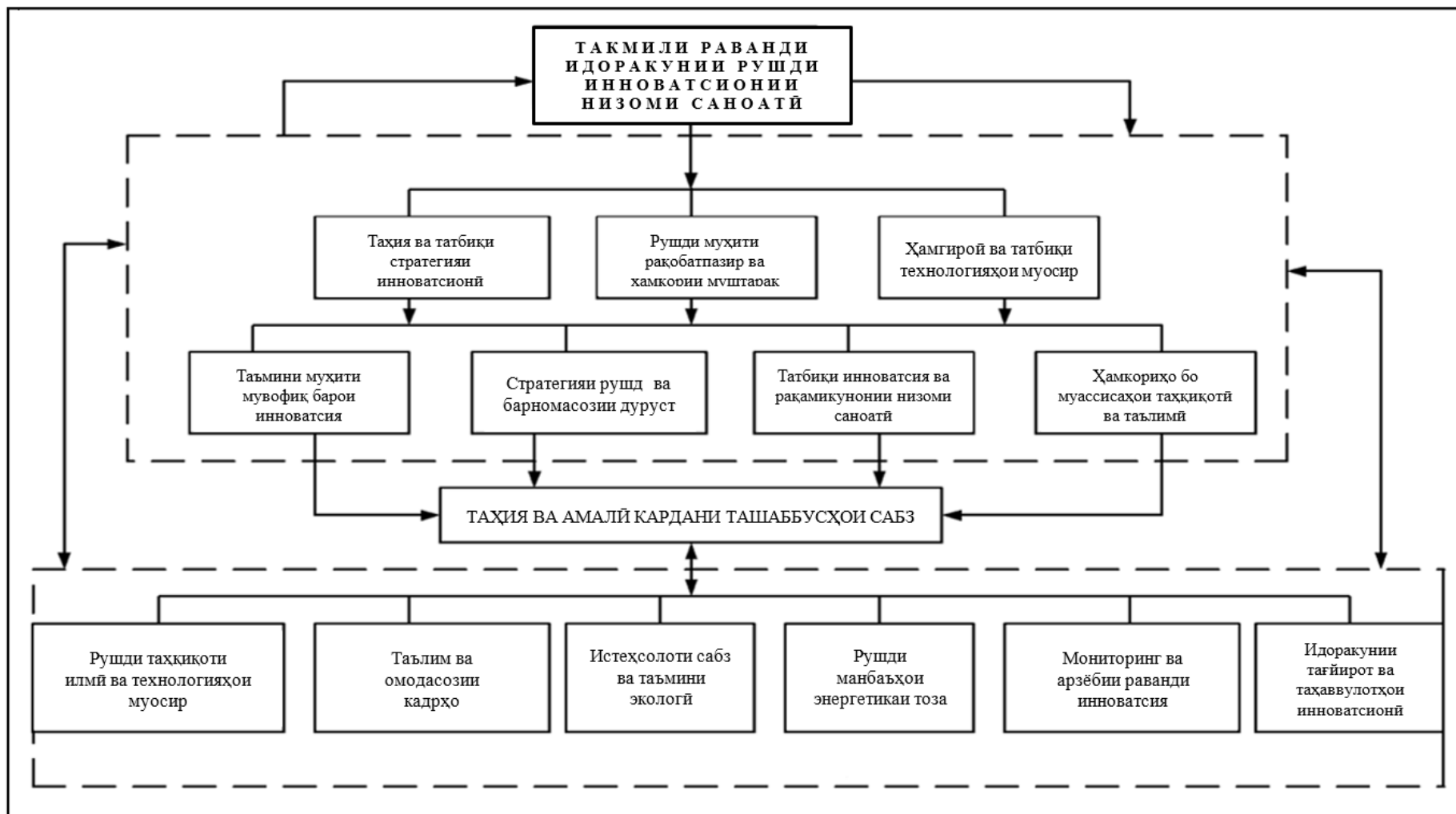
Дар ҳама давраи замон рушди иқтисодӣ ҳар кишвар аз тараққиёти соҳаҳои пешбари он вобастагӣ дорад. Вобаста ба ин, Т.Д. Низомова ва Ҷ.Р. Раҳмонов қайд менамоянд, ки: «...айни замон кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон имкониятҳои худро ба он равона карда истодаанд, ки бо таъия ба унсурҳои инноватсионӣ ва рақамикунонӣ соҳаҳои бартариятнокӣ аҳаммияти иҷтимоӣ-иқтисодидоштаро рушд диҳанд ва бо ин восита мавқеи худро дар раванди ҷаҳонишавии иқтисодиёт миёни дигар давлатҳо устувортар нигоҳдоранд» [212]. Дар ҷаҳони муосир кишварҳои пешрафта диққати асосиро ба рушди соҳаҳое, ки қобилияти устувор кардани иқтисодиёт ва тақвияти мавқеи онҳо дар муҳити ҷаҳонӣ доранд, равона мекунанд. Соҳаҳои технологӣ, истехсоли ва энергетикӣ бо истифодаи инноватсия ва рақамисозӣ самаранокӣ худро

зиёд мекунад. Барои кишварҳои рушдёбанда ин раванд метавонад ҷолибсоз бошад, аммо ҳамзамон, имкониятҳои калон барои рушди иқтисодӣ ва ҳамгироӣ дар бозори ҷаҳонӣ фароҳам меоварад.

Ба андешаи С.Д. Комилов: «...Дар марҳалаи таҳаввулоти иқтисодӣ дар кишвар афзоиши ҷандкаратаи сармоягузорӣ ба рушди системаи таъминоти кадрҳо ва баланд бардоштани стандартҳои давлатии таҳсилот, ки ба талаботи ташаккул ва рушди фаъолияти инноватсионӣ ҷавобгӯ мебошанд, талаб карда мешавад. Илова бар ин, дар кишвар то ҳол системаи инноватсионии роҳнамоӣ, тайёр кардан, бозомӯзӣ ва тақмили ихтисоси кадрҳо ба талаботи фаъолияти инноватсионӣ ва соҳаҳои мувофиқ мавҷуд нест» [167. -С.23]. Воқеан, барои рушди инноватсионӣ ва рақамикунонӣ дар иқтисодиёт, муҳим аст, ки системаи таълим ва таъминоти кадрҳо, ки ба талаботи соҳаҳои инноватсионӣ ва муосир мувофиқат мекунад, тақмил дода шавад.

Бояд гуфт, ки тақмили раванди идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат як ҷанбаи муҳим барои ноил шудан ба рушди устувор ва самараноки иқтисодии миллӣ ва корхонаҳо мебошад. Зеро самтҳои мазкур барои тақмили равандҳои соҳаи саноат аҳаммияти калон доранд ва метавонанд дар боло бурдани самаранокии корхонаҳо таъсиргузор бошанд. Масалан, барои рушди саноат ва рушди инноватсионӣ дар он, зарур аст, ки дониш ва маърифати нав, аз ҷумла таҳқиқоти илмӣ ва таҳияи технологияҳои муосир, рушд ёбанд. Бинобар ин, дар расми 5.1.1. нақшаи амал оварда шудааст, ки то ба таҳия ва амалӣ кардани ташаббусҳои “сабз”-ро дар бар мегирад.

Илова бар ин, доир ба расми 5.1.1. метавон гуфт, ки тақмили раванди идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат, вобаста ба як қатор стратегияҳои мушаххас, истифодаи технологияҳои нав, ҷимояи моликияти интеллектуалӣ, таҳияи барномаҳои таълимӣ ва ҳамкориҳои байнисоҳавӣ мебошад. Идоракунии рушди инноватсионӣ бояд ҳамоханг байни корхонаҳои саноатӣ, марказҳои таҳқиқотӣ ва мақомоти давлатӣ анҷом ёбад, то татбиқи самараноки инноватсия таъмин гардад.



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

**Расми 5.1.1. – Нақшаи амал оид ба раванди идоракунии рушди инноватсионии саноатӣ**

Чунки технологияҳои нав ва истифодаи таҳқиқотҳои илмӣ барои пайвасти кардани назария ва амал ба рушди инноватсия муҳим доништа мешавад. Беҳтар намудани соҳаи таҳқиқотӣ ва илмӣ саноат барои ҷорӣ намудани технологияҳои нав ва таъмини истеҳсоли баландсифату рақобатпазир муфид мебошад.

Дар марҳалаи таҳаввулоти иқтисодӣ, кишварҳое, ки меҳоханд барои рушди фаъолияти инноватсионӣ ва рақамӣ омодагӣ бинанд, бояд диққати ҷиддӣ ба омода кардани кадрҳои ботаҷриба диҳанд. Баланд бардоштани стандартҳои таълимӣ ва сифатнокии таҳсилот, ки ба талаботи эҳтиёҷоти технологӣ ва инноватсионӣ ҷавобгӯ бошад, бояд як ҳадафи аслии доништа шавад. Агар системаи таълимии кишвар бо талаботи бозори кор ва рушди инноватсионӣ мувофиқат накунад, бисёр мушкилот барои татбиқи технологияҳои нав ва истеҳсолот бо стандартҳои баланд ба вуҷуд меояд. Системаи инноватсионӣ барои роҳнамоӣ, омӯзиш ва тақмили кадрҳо дар соҳаҳои нав ва технологӣ зарур аст. Аммо, агар чунин система дар кишвар вуҷуд надошта бошад, метавонад ба монанди асосии рушди иқтисодӣ инноватсионӣ табдил ёбад. Бо ин ҳол, бояд ба таҳияи стратегияи инноватсионӣ барои таъминоти кадрҳо, ки дар он таълим ва тақмили ихтисос дар соҳаҳои муҳим ба назар гирифта шавад, диққат дода шавад.

Мусаллам аст, ки татбиқи барномаҳои давлатии соҳа тавассути манбаъҳои дахлдор таъмин гардида, дар ин росто, доир ба рушди инноватсионии соҳаи саноат муҳимтарин шакли амалисозии сиёсати давлатӣ вобаста ба шароити мусоиди фароҳамгардида арзёбӣ карда мешавад. Дар баробари ин, вобастагии технологӣ аз воридоти таҷҳизоту технологияи муосир фиҳрати тақвияти фаъолнокии инноватсионӣ дар рушди технологӣ, метавонад яке аз омилҳои калидӣ доништа шаванд. Чунки сатҳи таҳассусии кадрӣ кормандони корхонаҳо ба малакаи дониши онҳо вобастагӣ дошта, ба самаранокии фаъолият таъсиргуздор мебошад. Дар ин замина, зарурати арзёбии робитаи корхонаҳо бо ташкилотҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва мактабҳои олӣ пеш омада, доир ба ин масъалаи ҳалталаб ҷораҳои зарурӣ андешидан, ба манфиати

кор доништа мешавад. Ҳамзамон, устувории молиявию иқтисодӣ, таҳлили имкониятҳои маблағгузории корхонаҳо ба таҷдиди технологӣ муҳим арзёбӣ мегардад.

Барои баланд бардоштани устуворӣ (иқтисодӣ, молиявӣ, технологӣ ва ғайра) корхонаҳои саноатӣ бояд инфрасохтор, фондҳои асосиро мунтазам нав кунанд, технологияҳои навро ҷорӣ кунанд. Дар ин ҳолат, В.И. Ананшин, К.В. Зимин, М.И. Лугачев, Р.Д. Гимранов ва К.Г. Скрипкин қайд менамоянд, ки: «...афзалият бояд ба истифодаи таҷрибаҳои идоракунӣ, ки ҳам дар сатҳи корхона дар маҷмӯъ (маҳсулоти рақамӣ, моделҳои бизнеси рақамӣ, идоракунии занҷири арзиши рақамӣ) ва ҳам дар сатҳи маҳаллии менечмент ҳангоми қабули қарор – огоҳии беаҳдуд ва идоракунии корхона дар речаи вақти воқеӣ зоҳир карда шавад» [98].

Дар асоси гуфтаҳои боло метавон хулоса намуд, ки эътирофи нишонаҳои ноқомӣ ё имкониятҳо яке аз омилҳои асосии мушкилоти соҳаи саноат ба ҳисоб меравад, ки ба оқибатҳои ногувор оварда мерасонад. Масалан, коҳиши ғуруҳи маҳсулот ва ҳосилнокии меҳнат, сатҳи сифати маҳсулот, ғайрикамӯ хароҷоти зиёди истеҳсол, ҳолӣ мондани ҷойҳои корӣ ва ё ҷойивазкунии кадрҳо, татбиқи нагардидани ҳавасмандӣ ва фаъолияти самаранокӣ кадрҳо метавонанд яке аз нишонаҳои асосии мушкилотҳои ҷойдошта бошад.

## **5.2. Таъмини иттилоотии раванди идоракунӣ – омили рушди инноватсионӣ дар асоси технологияи рақамӣ**

Имрӯз мо дар як давраи бузурги рушди технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ қарор дорем. Инқилоби рақамӣ, ки дар солҳои охир ҷаҳонро фаро гирифтааст, воқеан, на танҳо муносибатҳои иҷтимоӣ-иқтисодиро, балки ҳаёти ҳаррӯзаи одамонро куллани дигаргун кардааст. Тоҷикистон аз таъсири чунин тағйирёбиҳои иттилоотӣ истисно намебошад. Бинобар ин, ба масъалаи рақамизатсияи равандҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ ҳамчун зарурати объективӣ диққати аввалиндараҷа дода шудааст. Бо ин мақсад «Барномаи миёнамуҳлати рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025»



[2] тасдиқ карда шуда, дар доираи он мақсад гузошта шудааст, ки дар давраи муайяни вақт то андозае масъалаи таъмини иттилоотӣ ва рақамикунонии соҳаҳои иқтисодиёт милли ҳаллу фасли худро пайдо намоянд. Барномаи мазкур ба рушди инфрасохтори рақамӣ, пардохтҳои электронӣ, ҳукумати электронии рақамӣ ва истифодаи технологияҳои муосир дар иқтисод равона шудааст. Аз он ҷумла, мақсад гузошта шудааст, ки барои баланд бардоштани савод ва салоҳияти рақамӣ дар байни аҳоли қорҳои назаррас анҷом дода мешаванд. Ҳарчанд дар ин самт баъзе пешрафтҳо мушоҳида мешаванд, аммо ҳанӯз ҳам як қатор мушкилот вучуд доранд. Масалан, вучуд надоштани инфрасохтори муосири рақамӣ, пурра таъмин набудани соҳаҳои иқтисоди милли бо техника ва технологияи муосири коммуникатсионӣ, сифати пасти хизматрасонии интернетӣ дар минтақаҳои дурдасти кишвар ва ғайра.

Бояд қайд намуд, ки соҳаи саноат яке аз соҳаҳои калидӣ мебошад, ки танҳо метавонад тавассути татбиқи технологияи иттилоотӣ ғайрияти босамар дошта бошад. Рақамикунонии равандҳои истеҳсоли имкон медиҳад, ки хароҷоти истеҳсоли кам шуда, назорат ва идоракунии истеҳсолот боз ҳам беҳтар карда шавад. Бо дарназардошти ин, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намуданд, ки: «...чиҳати вусъат бахшидан ба равандҳои инноватсионӣ ва истифодаи ҳамаҷонибаи имкониятҳои технологияҳои рақамӣ дар иқтисодиёт пешниҳод менамоям, ки солҳои 2025 – 2030 «Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия» эълон карда шаванд» [17]. Мушкилоти асосии соҳаи норасоии кадрҳои баландихтисос, хароҷоти кофӣ набудан, шароити номусоид барои сармоягузорӣ ба инфрасохтори рақамӣ ва технологияҳои муосир, инчунин, зарурати тақвияти ҳамкорӣҳо бо кишварҳои пешрафта мебошад. Бо вучуди ин, технологияи иттилоотӣ метавонад омилӣ калидии рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии Тоҷикистон гардад. Технологияҳои муосир самаранокии истеҳсолотро зиёд намуда, хароҷотро коҳиш ва сифати маҳсулотро беҳтар мекунанд. Ин омилҳо Тоҷикистонро дар бозорҳои байналмилалӣ рақобатпазир ва мавқеаашро устувор месозанд. Аз ин рӯ, қорӣ намудани технологияҳои нав дар саноат барои рушди иқтисод ва

тақвияти мавқеи кишвар муҳим аст. Ҳамзамон, технологияи иттилоотӣ метавонад дар саноати Тоҷикистон барои баланд бардоштани рақобатпазирӣ ва самаранокии истеҳсолот нақши муҳим бозад. Бо бештар намудани инфрасохтор ва рушди кадрҳо, ин соҳа метавонад ба яке аз омили калидии рушди иқтисодии кишвар табдил ёбад.

Барои ин лозим аст, ки чиҳати мустаҳкам намудани асосҳои ҳуқуқии рақамикунонии раванди истеҳсоли молу маҳсулот чораҷӯӣ карда шавад. Номукамалии қонунҳо дар ин самт, дастрасии маҳдуд ба иттилоот ва мушкилоти ҳифзи маълумотро ба миён оварда, чунин ҳолат метавонад монеаи бузург дар роҳи расидан ба ҳадафҳои рақамикунонии соҳаи саноат гардад. Зимнан, қонунҳои ба иттилоот вобастабуда, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сирри тижоратӣ» [13], Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи савдои электронӣ» [12] масъалаи мазкур дарҷ гардида, аз ҷумла дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» омадааст, ки: «...сиёсати давлатии иттилоотӣ аз маҷмуи самтҳои асосӣ ва усулҳои фаъолияти давлат ва дигар субъектҳо оид ба гирифтани, истифода намудан, паҳн кардан ва ҳифз намудани иттилоот иборат мебошад» [10].

Дар Тоҷикистон тайи солҳои охир инфрасохтори иттилоотӣ рушд ёфта истодааст, аммо на ба сатҳи кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон. Илова бар ин, хизматрасониҳои алоқаи мобилӣ, интернет ва шабакаҳои рақамӣ асосан дар шаҳрҳо фаъол буда, дар ҳоле ки аксари аҳолии кишвар дар деҳот умр ба сар мебаранд. Ҳарчанд, ки суръати интернет ва доираи фарогирии он дар шаҳрҳои калон бешбуд ёфта бошад ҳам, вале арзиши бастаҳои интернетӣ ва сифати он, хусусан дар минтақаҳои дурдаст, то ҳол тақвияти корҳоро дар ин самт тақозо менамояд.

Бояд қайд намуд, ки аз ҳама бештар ақибмонии рақамӣ дар соҳаи саноати кишвар ба ҷашм расида, ба андешаи мо истифодаи технологияҳои рақамӣ дар саноати Тоҷикистон ҳанӯз дар марҳилаи ташаккулёбӣ ва рушд қарор дорад.

Истифодаи технологияи рақамӣ метавонад ба коркардҳои самаранок, кам кардани хароҷот ва баланд бардоштани истеҳсолот мусоидат намояд. Аз ин рӯ, бо иловаи татбиҳои андешидашуда, зарур аст, ки барои рақамикунонии саноат сиёсати ягона ҷорӣ карда шавад. Ҳамин тавр, бо татбиқи рушди инноватсияҳои рақамӣ, Тоҷикистон метавонад ба як марҳилаи нав дар рушди инфрасохтори иттилоотӣ ворид шавад, ки ба таври назаррас самаранокии соҳаи саноатро баланд мебардорад ва кишварро барои рақобатпазир гардидан дар сатҳи иқтисоди ҷаҳонӣ омода месозад. Новобаста аз камбудии ҷойдошта, имрӯзҳо дар баъзе соҳаҳои саноат, аз ҷумла корхонаҳои бузурги саноатӣ, истифодаи технологияҳои рақамӣ оғоз ёфтааст.

Сатҳи истифодаи технологияи рақамӣ дар соҳаи саноат ва иқтисоди Тоҷикистон барои соли 2024 нишон медиҳад, ки кишвар дар марҳилаи аввали гузариш ба иқтисоди рақамӣ қарор дорад. Дар соли 2025, Тоҷикистон ба рушди технологияи рақамӣ дар соҳаи саноат таваҷҷуҳи хосса зиҳир намуда, барои тақвияти иқтисоди рақамӣ ва инноватсионӣ иқдомҳои муҳимро пеш мебарад. Ин раванд дар баробари пешрафти ҷаҳонии рақамӣ ба кишвар имкон медиҳад, ки рақобатпазирии худро дар бозори ҷаҳонӣ афзоиш диҳад. Ҳарчанд дар соҳаи саноат ва истеҳсолот истифодаи технологияи рақамӣ дар Тоҷикистон дар марҳилаи ибтидоӣ қарор дорад, вале дар бахшҳои дигар, ба монанди интернет, пардохтҳои ғайринақдӣ ва шабакаҳои иҷтимоӣ, афзоиши назаррас мушоҳида мешавад.

Метавон гуфт, ки рушд ва алоқамандии инфрасохтори иттилоотӣ бо саноат як омилӣ калидӣ барои беҳтар кардани рақобатпазирӣ ва самаранокии иқтисоди Тоҷикистон мебошад. Аммо дар соҳаи IT ва менеҷменти рақамӣ имрӯзҳо нарасидани мутахассисони соҳибкасб мушоҳида карда мешавад. Тибқи мушоҳидаҳо бисёре аз ҷавонони боистеъдод барои кор ба хориҷа мераванд.

Дар марҳилаи муосири рушди иқтисодиву иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон, татбиқи технологияи рақамӣ дар истеҳсолот ҳамчун яке аз масъалаҳои муҳимми ҳалталаб ҷиҳати баланд бардоштани самаранокии

иқтисодӣ, рақобатпазирӣ ва афзоиши имкониятҳои иҷтимоӣ арзёбӣ мегардад. Ин масъала ҳамчун самти афзалиятноки рушди минбаъдаи иқтисодиёти миллий дар «Барномаи миёнамуҳлати рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025»[2] ва «Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» [8] дарҷ гардидааст. Дар саннаҳҳои мазкур оварда шудааст, ки рушди минбаъдаи иқтисодиёти миллий ва соҳаҳои алоҳидаи он дар заминаи истифодаи технологияи рақамӣ ва фароҳам овардани экосистемаи муносиб дар ин самт таъмин карда мешавад. Аслан истилоҳи «экосистема» аз биология омадааст, дар илмҳои иқтисодӣ ба омезиши ду калимаи «эко» ва «система» ишора намуда, дар рушду ташаккули иқтисодиёти инноватсионӣ рӯз то рӯз бештар паҳн мешавад.

Лозим ба ёдоварист, ки мафҳуми «экосистема» бори аввал аз илми биология ба иқтисодиёт ворид шуд. Олими ботаники англис Артур Тансли дар солҳои 1930-ум ин калимаро барои тавсифи ҷамъаҳои маҳаллии организмҳо истифода бурда, онҳоро бо муҳити зисти худ, ки бо муҳити берунӣ ва дохилӣ, аз ҷумла ҳаво, об ва замин, ҷамъаҳои гуногун ва барои инкишоф рақобат мекунад, тасвир намуд. Вай чунин мегуфт, ки организмҳо дар ин муҳитҳо рушд карда, ба таъсири омилҳои берунӣ мутобиқ мешаванд. Баъдтар, дар соли 1993, муҳаққиқ ва стратег тижорат Ҷеймс Мур дар мақолаи худ дар «Harvard Business Review» бо номи «Дарандаҳо ва сайд: экологияи нави рақобат» истилоҳи «экосистема»-ро ба тижорат ворид карда, фаъолияти ширкатҳои ҷаҳониро бо ҷомеаи организмҳо, ки барои боқӣ мондан мутобиқ ва таҳаввул мекунанд, муқоиса намуд. Зимнан, Ҷ.Мур «фаъолияти иқтисодӣ»-ро ҳамчун экосистема мебинад, ки дар он истеъмолкунандагон ва истеҳсолкунандагон якҷоя рушд мекунанд, ҳамдигарро пурра созанд ва ба ин восита пеш мераванд. Дар ин рамзи фикрӣ, ширкатҳо на ҳамчун субъектҳои алоҳида, балки ҳамчун узви экосистемаи тижоратӣ, ки ширкатҳои гуногуни соҳаҳои мухталифро дар бар мегирад, таҳлил мешаванд. Дар ин хусус, М.И. Стеганцева [265] ва Ҳ.С. Одинаев [224] иброи андеша намудаанд.

Воқеан ҳам, дар инчо соҳаи саноат истисно намебошад. Чуноне дар зербоби 3.1 таъкид намудем, соҳаи мазкур дар ташаккули маҷмӯи маҳсулоти миллӣ ҳамчун нишондиҳандаи муҳимми макроиктисодӣ нақши калидӣ мебозад. Вобаста ба аҳаммияти хосси ин масъала зарур аст, ки ба рушди минбаъдаи саноати кишвар дар заминаи такмил додани инфрасохтори он бо истифода аз технологияҳои рақамӣ диққати махсус дода шавад. Ҳалли амалии ин масъала як қадами устувор дар роҳи идоракунии рушди соҳаи саноати миллӣ ба ҳисоб рафта, онро ба меъёрҳои ҷаҳонӣ мутобиқ гардонидан, чунин ҳолат ҷолибияти сармоягузори соҳаро баланд мегардонад, ки дар натиҷа ба татбиқи саривактӣ ҳадафи ҷоруми рушди иқтисодиёти миллӣ – саноатикунони босуръат мусоидат хоҳад намуд.

Дар ин хусус, С.Д. Комилов, М.К. Файзуллоев, Д.Р. Раҳмонов қайд менамоянд, ки: «...сарфи назар аз он, ки рушди саноати миллӣ аз бисёр омилҳо ва шароитҳои сармоягузорӣ, илмию техникӣ, кадрӣ, молиявӣ институционалӣ вобастааст, дар назди он вазифаи тезонидани раванди воридотивазкунӣ ва содироти маҳсулоти тайёри саноатӣ истодааст» [54, с.134]. Айни замон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон инфрасохтори рақамӣ дар марҳалаи ибтидоии ташаккул қарор дорад. Ин ҳолат бо талаботи афзоянда ба рақамикунонӣ ва мутобиқсозии иқтисодиёт ба стандартҳои ҷаҳонӣ мутобиқат мекунад. Бо дарназардошти афзалиятҳои стратегии кишвар, рушди инфрасохтори рақамӣ на танҳо барои пешбурди иқтисоди рақамӣ, балки барои таъмини шаффофият, суръатбахшии идоракунии ва баланд бардоштани рақобатпазирии миллӣ аҳаммияти хосса дорад.

Бояд қайд намуд, ки ҳанӯз Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомали Раҳмон қайд намуданд, ки: «...бо мақсади таҳкими асосҳои институционалии иқтисоди рақамӣ, рушди инфрасохтори иттилоотиву коммуникатсионӣ дар тамоми қаламрави кишвар, рақамикунонии соҳаҳои иқтисоди миллӣ ва вусъатбахшии раванди амалӣ намудани ҳукумати электронӣ, ба Ҳукумати мамлакат ва сохтору мақомоти дахлдор супориш дода мешавад, ки доир ба таъсис додани Агентии инноватсия ва технологияҳои

рақамии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон чораҷӯӣ намоянд» [20]. Дар ин замина, дар “Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» оварда шудааст, ки: «...табодули соҳаҳои калидии фаъолияти иқтисодии ҷумҳуриро пешбинӣ менамояд, ки рақамикунонии онҳо метавонад таъсири пайдарҳам ба тамоми иқтисодиёти кишвар расонад, ба монанди табодули бахши хизматрасонии давлатӣ ва гузариш ба ҳукумати электронӣ, рақамикунонии соҳаи иҷтимоӣ, инчунин, соҳаҳои калидии истеҳсолот, ба монанди энергетика, саноати коркард, кишоварзӣ ва таъсиси бахшҳои нав, масалан, технологияҳои молиявӣ» [8].

Дар маҷмӯъ, консепсияи мазкур татбиқи технологияҳои рақамии муосирро дар бар гирифта, ба афзоиши имкониятҳои ҳамкорӣ байни бахшҳои давлатӣ ва хусусӣ, рушди бозори меҳнати рақамӣ ва фароҳам овардани шароит барои инноватсия ва татқиқоти илмӣ мусоидат хоҳад кард. Дар маҷмӯъ, ин тадбирҳо заминаи устувор барои пешбурди иқтисодиёти рақамӣ ва тақмили сатҳи зиндагии аҳолиро таъмин менамоянд. Роҷеъ ба ин масъала С.С. Аскарова ибраз менамояд, ки: «...дар доираи ҳуҷҷати мазкур баланд бардоштани некуаҳволии аҳолии кишвар, ноил гардидан ба мақсадҳои рушди иқтисодии кишвар, мустақилияти энергетикӣ, амнияти иқтисодӣ ва ғизоӣ, баромадани кишвар аз бунбасти комунникатсионӣ, суръатафзоии саноатикунонӣ, афзоиши ҷойҳои корӣ, татбиқи ҳамҷонибаи технологияҳои рақамии пешсафе, ки битавонанд асоси таъминкунии рушди устувори иқтисодӣ ва афзоиш ёфтани рақобатпазирии маҳсулоти дар кишвар истеҳсолшаванда гарданд, дар назар дошта шудааст. Дар назар аст, ки заминаҳои дар Консепсия дарҷгардида, дар се марҳила – давраи аввал то соли 2025, давраи дуюм, то соли 2030 ва давраи сеюм то соли 2040 амалӣ мегарданд» [99].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир рушди корхонаҳои саноатӣ дар асоси татбиқи технологияҳои нав, рақамикунонии истеҳсолот ва таҳияи роҳҳои нави тичорат ба яке аз самтҳои афзалиятнок табдил ёфтааст. Ин омилҳо на танҳо ба сохтори ташкилии корхонаҳо таъсир мерасонанд, балки

моделҳои тиҷоратиро низ такмил медиҳанд, то онҳо ба шароитҳои номуайяни бозор мутобиқ шаванд. Сатҳи рушди иқтисодии кишвар дар шароити рақобати шадид бештар бо иқтидори инноватсионии корхонаҳо муайян карда мешавад. Корхонаҳое, ки барои рушди потенциали инноватсионии худ шароити мусоид фароҳам меоранд, дар бозор бартарияти бештар ба даст меоранд. Аз ин рӯ, татбиқи стратегияи инноватсионӣ, рақамикунонии истеҳсолот ва таҳкими робитаҳои тиҷоратӣ бо технологияҳои пешрафта барои рушди устувори иқтисодӣ муҳимманд.

Дар таҳқиқоти С.Ф. Низомов ва Ф.А.Чабборов омадааст, ки: «...гузариш ба иқтисодиёти инноватсионӣ ва истифодаи васеи онҳо дар рушди иқтисодиёт шартӣ асосии ҳалли вазифаҳои саноатикунони босуръати кишвар ва баланд бардоштани рақобатпазирии он мебошад» [208]. Муаллифон рақамикуниро ҳамчун омили муҳими афзоиши рақобатпазирӣ ва тақвияти мавқеи иқтисодӣ дар бозори ҷаҳонӣ медонанд. Рақамикунӣ равандҳоро самараноктар ва сифати маҳсулотро беҳтар мекунад. Ҳамин тариқ, татбиқи васеи рақамикунӣ барои рушди устувор ва рақобатпазирии соҳаҳо зарур аст. Бидуни рақамикунонӣ рушди самараноки иқтисод ва пешрафти соҳаҳо имконнопазир аст. Чигунае ки дар мақолаи Д.Ғ. Аминов қайд карда шудааст, ки: «...масъалаи табдили рақамии бахши саноат имрӯз ба як ҷузъи ҷудонашавандаи рӯзномаи ҷаҳонӣ табдил ёфтааст» [97, с.88]. Рақамикунонӣ дар корхонаҳои саноатӣ боиси афзоиши маҳсулнокии мешавад, зеро равандҳои истеҳсоли суръат мегиранд ва маҳсулоти нав зудтар ба бозор мерасад. Ҳамчунин, захираҳои корхона беҳтар истифода шуда, фаъолияти умумии корхона самараноктар мегардад. Ин раванд ба корхона имкон медиҳад, ки бо суръат ва сифат маҳсулотро ба истеъмолкунанда расонад ва дар рақобат бартарӣ пайдо кунад.

Ба андешаи пажуҳишгар Б.Х. Нурдинов: «...омилҳои асосии ташкили экосистемаи рақамӣ дар кишвар ҷалби сармоягузориҳои хусусӣ ба таҳқиқоти илмӣ-таҳқиқотӣ, рақамикунонии тиҷорати хурд ва миёна, баланд бардоштани малакаҳои рақамии аҳоли, дастгирии инфрасохтор барои ҳалли рақамӣ, таъмини дастрасии баробар ба захираҳои рақамӣ тавассути бартараф кардани

нобаробарии рақамӣ ва рушди мутавозини қаламравҳои кишвар мебошад» [216]. Ҳамон тавре гуфта шуд, омилҳои асосии ташкили экосистемаи рақамӣ дар як кишвар бар асоси омилҳои гуногуни иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва технологӣ ташаккул меёбанд. Барои таъмин кардани рушди муваффақи экосистемаи рақамӣ, муҳим аст, ки сармоягузориҳои хусусӣ ба татқиқоти илмӣ ва инноватсияҳо равона шаванд. Ин барои рушди роҳкорҳои нав ва кумак ба рушди ширкатҳои технологӣ хеле муҳим аст. Ин дар навбати худ ба эҷоди муҳити мусоиди барои татбиқи технологияи рақамӣ кумак мерасонад. Ҳамзамон, тичорати хурд ва миёна, ки қисми бузурги иқтисодиёти кишварҳоро ташкил медиҳад, бояд ба технологияҳои рақамӣ мутобиқ карда шавад. Ин ба онҳо имкон медиҳад, ки самараноктар ва бо сарфаи камтар дар бозорҳо бо истифодаи технологияи муосир рақобат кунанд. Таъсиси платформаҳои рақамӣ барои тичорат ва сода кардани расидан ба муштарӣён ба онҳо кӯмак мерасонад.

Бартараф кардани нобаробарии рақамӣ дар минтақаҳо ва байни гурӯҳҳои иҷтимоӣ вазифаи муҳими стратегист. Агар баробарии дастрасӣ ба технологияи рақамӣ таъмин карда шавад, он метавонад ба рушди иқтисодиёт ва иҷтимоӣ мутобиқ кардани кишвар бо ҷаҳони рақамӣ мусоидат намояд. Чуноне ки Ш.Х. Солиев ва С.А. Солихоҷаев қайд намудаанд: «...таҷрибаи кишварҳои мутамаддин нишон медиҳад, инкишофи саноатӣ дар як ҷомеа рушди иқтисодӣ ва рифоҳи иҷтимоиро таъмин намуда, ҷомеаро ба як ҷомеаи технологӣ, индустриалӣ ва иттилоотии комилан муосиргашта табдил медиҳад. Бо нишондиҳандаҳои баланди худ дар рушди иқтисодӣ раванди саноатикунонӣ заминаҳои мувофиқро барои самарабахшии раванди модернизатсияи сиёсӣ фароҳам менамояд» [264].

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло, имрӯз зарур аст, ки технологияҳои рақамӣ дар корхонаҳои саноатӣ ҷорӣ шаванд, зеро ҳаҷми зиёди иттилоотро бе истифодаи мошинҳои рақамӣ коркард кардан номумкин аст. Барои ин, бояд на танҳо ҷузъҳои алоҳидаи корхона, балки тамоми равандҳои истеҳсолӣ ва ҳамгироии онҳо — аз истеҳсол ва коркарди маҳсулот то логистика,



инфрасохтор ва истифодаи таҷҳизот – рақамӣ гарданд, то ғаёлияти корхона самаранок ва муназзам ба роҳ монда шавад. Дар сурати даст ёфтан ба ҳалли ин масъала корхонаҳои саноати як қатор афзалиятҳоро соҳиб мегарданд, ки онҳо минбаъд ҳамчун омил барои баланд гардидани сатҳи рақобатнокии онҳо дар муҳити бозорӣ хизмат хоҳанд намуд. Аммо, дар баробари доштани афзалиятҳо, гузариш ба модели идоракунии рақамӣ аз камбудихо ҳолӣ набуда, ҳангоми таҳияи барномаҳои давлатӣ, минтақавӣ, соҳавӣ ва дар сатҳи корхонаи алоҳида ба инобат гирифтани онҳо шартӣ асосӣ ба ҳисоб меравад. Одатан, камбудихои рақамикунонӣ хавфҳои имконпазирро эҷод менамоянд, ки идора кардани онҳо барои дилхоҳ субъекти ғаёлияти иқтисодӣ кори осон намебошад. Афзалият ва камбудихои тадбиқи технологияи рақамӣ дар соҳаи саноат дар ҷадвали 5.2.1. оварда шудааст.

#### Ҷадвали 5.2.1. – Афзалият ва камбудихои рақамикунонӣ дар саноат

| № | Афзалиятҳо                       | Натиҷа                                                                                                                                                                                                                                                                      | Камбудихо                    | Роҳҳои ҳал                                                                                                                                                                                                                             |
|---|----------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1 | Афзоиши ҳосилнокии ва самаранокӣ | Рақамикунонӣ ба корхонаҳо барои самаранокии вақт ва ҳосилнокии тавассути технологияҳои рақамӣ ва зехни сунъӣ имкон фароҳам оварда, роботаҳо ва системаҳои автоматикӣ метавонанд ба беҳтар намудани ҳосилнокии тавассути иҷрои ғаврӣ ва дақиқтари супоришҳо мусоидат намояд. | Ҳароҷоти баланди ибтидоӣ     | Барномаи рақамикунонӣ ва қабули технологияҳои рақамӣ метавонад сармоягузори аввалияро талаб кунад, ки ба хариди таҷҳизот, системаҳои муосир ва омӯзиши кормандон вобаста аст. Ин хароҷот барои бархе корхонаҳо метавонад душвор бошад. |
| 2 | Беҳтар шудани сифати маҳсулот    | Рақамикунонӣ дар назорати сифати маҳсулот нақши асосӣ дошта, барои коҳиш додани шумораи нуқсонҳо аз сенсорҳо ва технологияҳои муосир мақсаднок истифода карда мешавад.                                                                                                      | Аз даст додани ҷойҳои корӣ   | Ҷорӣ намудани автоматикунӣ метавонад боиси аз даст додани ҷойҳои корӣ гардад, махсусан барои кадрҳои пастиҳтисос, ки мушкилоти иҷтимоӣ ва иқтисодиро ба вуҷуд меорад.                                                                  |
| 3 | Васеъ намудани ғаёлият           | Истифодаи технологияҳои рақамӣ ба ширкатҳо имкон медиҳад, ки маҳсулоти бештар истеҳсол ва ҳамзамон, хароҷотро кам кунанд.                                                                                                                                                   | Вобастагӣ аз инфрасохтори ТИ | Бо дарназардошти афзалиятҳои рақамикунонӣ, ҳатари афзоиши ҳамлаҳои киберӣ ҷой дорад, ки ба таври доимӣ муҳофизати шабакаҳои рақамӣ ва системаҳои автоматӣ муҳим арзёбӣ мегардад.                                                       |
| 4 | Мутобиқшавӣ ба тағйироти бозор   | Рақамикунонӣ имкон медиҳад, ки зудтар ба тағйироти талаботи бозор ва ниёзҳои мизочон мувофиқ гардида, маҳсулоти навро истеҳсол ё равандҳои истеҳсолиро бо хароҷоти ҳадди ақал тағйир диҳед.                                                                                 | Таъмири техникӣ ва нигоҳдорӣ | Бо истифодаи таҷҳизоти рақамӣ, нигоҳдории мунтазам ва таъмири онҳо зарур аст, ки метавонад хароҷоти иловагӣ оварад.                                                                                                                    |

|   |                                               |                                                                                                                                                                                                                        |                                      |                                                                                                                                                                                                                               |
|---|-----------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 5 | <b>Такмили амният ва коҳиши хавфҳо</b>        | Системаҳои мониторинги рақамӣ ва таҳлили пешгӯӣ метавонанд тавассути беҳтар кардани назорат аз болои ҳолати таҷҳизот ва саломагии кормандон аз садамаҳо пешгирӣ кунанд.                                                | <b>Талаботи баланди инфрасохторӣ</b> | Барои пурра амалӣ кардани рақамикунонӣ, ширкатҳо ба инфрасохтори техникии нав ниёз доранд, аз ҷумла шабакаҳои бозътимод, серверҳо, ки метавонад душворӣ оварад, махсусан, дар минтақаҳои, ки дастрасӣ ба интернет маҳдуд аст. |
| 6 | <b>Муносиб гардонидани занҷирҳои таъминот</b> | Истифодаи платформаҳо ва технологияҳои рақамӣ барои идоракунии занҷираи таъминот шаффофиятро таъмин намуда, ҳамкорӣ бо таъминкунандагон ва мизочонро беҳтар мекунад ва инчунин, равандҳои логистикиро суръат мебахшад. | <b>Таҳдидҳои амнияти додаҳо</b>      | Тавсеаи экосистемаи рақамӣ ҳаҷми коркарди маълумотро афзоиш дода, онро ба ҳамлаҳои киберӣ ва ихроҷи иттилоот осебпазиртар мекунад.                                                                                            |
| 7 | <b>Коҳиши харочот</b>                         | Автоматикунонии равандҳо бо ҷамъоварӣ ва таҳлили ҳаҷми бузурги маълумот имкон медиҳад, ки дар ҳама сатҳҳои корхона, аз амалиётӣ то стратегӣ, қарорҳои бештар огоҳона қабул карда шаванд.                               | <b>Мушкилоти ҳамгирӣ</b>             | Ҳамгироии системаҳои нави рақамӣ бо равандҳои мавҷудани истеҳсоли метавонад мураккаб ва вақтро талаб кунад.                                                                                                                   |

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

Аз ҷадвали 5.2.1 метавон хулоса намуд, ки аксар вақт рақамикунонӣ дар соҳаи саноат ҳамчун “Industry 4.0” ном мебаранд, ки маънои фарогирии технологияи рақамӣ барои такмил додани равандҳои истеҳсолӣ, роҳбарӣ ва шабакаҳои таъминотиро дорад. Дарвоқеъ, рақамикунонӣ дар саноат имкон медиҳад, ки корхонаҳо самаранок фаъолият намоянд ва бештар рақобатпазир бошанд. Дар ин замина, ҳамчунин, хатари сармоягузори калон ва мушкилоти киберамниятро дар пай дорад, ки дар пайи афзалиятҳо ва камбудихо, корхонаҳо барои татбиқи рақамикунонӣ бояд стратегияи дурусти худро дошта бошанд, ки тибқи таҷрибаи ҷаҳонӣ бо дарназардошти имкониятҳои кадрӣ, молиявӣ, ташкилӣ-идоракунии ва инфрасохторӣ таҳия карда мешавад.

Бояд гуфт, ки рақамикунонии равандҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ дар саноат аз ҳамгироии технологияҳои рақамӣ ва қарорҳо ба равандҳои истеҳсолӣ барои баланд бардоштани самаранокӣ, беҳтар кардани сифати маҳсулот ва коҳиш додани харочот мебошад, ки аз марҳилаҳои зерин иборат мебошанд:

- муайян кардани ҳадафҳои рақамӣ;
- таҳияи стратегияи татбиқи технологияҳои рақамӣ;

- автоматикунонии равандҳо;
- гузариш ба усулҳои системаҳои идоракунии рақамӣ;
- эҷоди платформаҳои мутамарказ;
- татбиқи системаҳои интеллектуалӣ ва ғайра.

Дар асоси таҳқиқи марҳалаҳои мазкур метавон хулоса намуд, ки рақамикунонии соҳаи саноат раванди мураккаб ва пайдарҳам буда, рушди босуръати он зарурати таъсиси экосистемаҳои рақамиро тақозо менамояд, ки он ба беҳтар намудани самаранокии идоракунии низоми миллии саноатӣ, беҳтар намудани робитаи мутақобила дар байни субъектҳои соҳа (давлат, корхонаҳо, донишгоҳҳо, шарикони рушд ва ғ.) мусоидат менамояд. Бинобар ин, дар экосистемаҳои рақамӣ субъект ва объектҳо вазифаҳои гуногун доранд. Аз ҷумла:

- *Субъект*, ин иштирокчиён ва корбарони экосистемаи рақамӣ, ки аз технологияҳо ва хадамоти интернет истифода мекунанд ё таъсир мегузоранд.
- *Объект*, ин унсурҳое, ки дар экосистема мавҷуданд, масалан, платформаҳо, маълумот, маҳсулот, технологияҳо ва афзорҳо, ки бо онҳо субъектҳо ҳамкориҳои фаъол доранд.

Аслан, экосистемаи рақамӣ – низоми мураккаб буда, он аз унсурҳои гуногун асос ёфтааст, ки вазифаи асосии он мукамал гардонидани раванди ҳамгирӣ дар байни субъектҳои алоҳидаи хоҷагидорӣ ба ҳисоб меравад, ки он бо присипҳои “боварӣ”, “эътимодноӣ”, “беҳатарӣ”, “самаранокӣ” ва дигар қоидаҳое, ки дар заминаи ишқишофи илм ва техника пайдо мегарданд, асос ёфтааст (ниг. расми 5.2.1).

Чуноне аз расми 5.2.1. маълум мешавад, экосистемаи рақамӣ системаҳо, технологияҳо, додаҳо, платформаҳо ва иштирокчиёни бозор (ширкатиҳо, истеъмолкунандагон, таъминкунандагон ва ғ.) -ро дар муҳити ягона муттаҳид намуда, ҳамбастагии онҳо муҳити мусоиди рушдро ташкил медиҳанд. Татбиқи ин тадбирҳои инноватсионӣ ба рушди неруи инсонӣ, ҷалби ҷавонон ба таълими муосири босифат мусоидат намуда, дар айнаи ҳол ба эҷоди шароити рушди инноватсионии иқтисоди миллии мусоидат менамояд. Зеро экосистемаи

рақамӣ тавассути ҳамгирии технологӣ, иштирокчиён ва хидматҳое, ки бо ҳам кор мекунанд ва маълумотро мубодила мекунанд, ташаккул меёбад. Коркард ва амалияи он бар принципҳои рақамикунонӣ, вобастагии мутақобилу робитаи байниҳамдигарӣ, кушода ва дастрас, шаффофият, ҳамгирӣ, худидоракунонӣ, навоарӣ ва устуворӣ асос ёфтааст, ки принципҳои мазкур экосистемаро ба таври динамикӣ, ғушрас ва барои такмил ва рушд пайваста равона месозанд. Масалан, корбарон аз сифати хидматҳои платформаҳо вобастаанд ва ширкатҳо барои беҳтар кардани маҳсулоти худ аз корбарон фикру мулоҳиза ва маълумот мегиранд.



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

### Расми 5.2.1. – Сохтори экосистемаи рақамӣ

Дар Тоҷикистон рушди босуръати технологияҳои иттилоотӣ ва рақамӣ, ҳамзамон, бо дастрасӣ ба интернет ва платформаҳои рақамӣ, заминаи муътадил барои ташаккули экосистемаи рақамӣ фароҳам меоварад. Бинобар ин, ташаккули экосистемаи рақамӣ дар Тоҷикистон бо истифодаи технологияҳои муосири иттилоотӣ ва рақамӣ, аз ҷумла интернет,

платформаҳои рақамӣ ва барномасозии мошинҳои автоматикӣ, на танҳо имконпазир аст, балки барои рушди иқтисодиёт ва беҳтарсозии сифати хизматрасониҳо муҳим ва зарур мебошад. Ин раванд барои беҳбудии муносибатҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дар кишвар нақши калидӣ мебозад. Илова бар ин, зарур аст, ки ҳар як иштирокчи барои иҷрои нақши махсуси худ дар чараёни кор ва мубодилаи иттилоот ё хидматҳо фаъол бошанд. Зеро экосистемаи рақамӣ як муҳити мураккаб ва ҳамохангшуда мебошад, ки тавассути ҳамкории иштирокчиёни гуногун – ширкатҳо, корбарон, таъминкунандагон ва муштариён – ташаккул меёбад. Ҳар як аз ин субъектҳо нақши муҳиммеро дар истеҳсол, тақсим ва истифодаи иттилоот ва хидматҳо мебозад. Платформаҳои интернетӣ ва хидматҳои рақамӣ ҳамчун миёнаравҳо барои мубодила ва ҳамкорӣ байни иштирокчиён хизмат мекунанд. Ин воситаҳо равандҳои тичоратиро осон намуда, рушди рақобатпазирро таъмин месозанд. Ин ба рушди устувори экосистема ва эҷоди арзишҳои нав мусоидат мекунад. Гайр аз он, тавоноии шабакаҳои интернетӣ дар пайвастигии зуд ва самараноки иттилоот ба рушду густариши экосистемаи рақамӣ таъсири мусбат мерасонад.

Ҳамин тавр, экосистемаи рақамӣ, ё «диджиталӣ», метавонад тавассути ҳамкории якчанд корхонаҳо ва ташкилотҳо таъсис дода шавад. Экосистема ба омехтаи технологияҳо, хидматҳо ва муассисаҳои рақамӣ, ки бо якдигар фаъолият мекунанд, ишора мекунад, ки дар Тоҷикистон он метавонад аз ҷониби Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ё Агентии инноватсия ва технологияҳои рақамии назди Президенти Тоҷикистон таъсис дода шавад.

Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон — мақомоти марказии ҳокимияти иҷроияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи саноат ва технологияҳои нав мебошад. Фаъолияти Вазорати мазкур аз татбиқи сиёсати ягонаи давлатӣ ва ба низоми муайян даровардани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар соҳаи саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат

аст [43]. Тамоми функцияҳои марбут ба саноат ба Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон вобастаанд [39].

Дар шароити феълӣ рушди технологияҳои рақамӣ ҳамчун шартҳои асосии рақобатнокии иқтисодӣ эътироф мешавад. Бо дастури супориши Сарвари давлат, Агентии инноватсия ва технологияҳои рақамӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис ёфтааст, ки ба рушди ин соҳаи стратегии кишвар мусоидат менамояд. Яъне мақсад аз таъсиси он таҳкими асосҳои институтсионалии иқтисоди рақамӣ, рушди инфрасохтори иттилоотиву коммуникатсионӣ ва ба ин васила, вуҷуд бахшидани раванди татбиқи ҳукумати электронӣ дар кишвар мебошад.

Платформаҳои интернетӣ ва хидматҳои рақамӣ ҳамчун миёнаравҳо барои мубодила ва ҳамкорӣ байни иштирокчиён хизмат мекунанд, зеро онҳо тавассути шабакаҳои глобалии интернет имконияти дастрасӣ ба иттилоот ва захираҳоро осон намуда, равандҳои тиҷоратиро суръат мебахшанд. Ин воситаҳо ҳамгироии субъектҳои гуногунро таъмин карда, самаранокии равандҳо ва рақобатпазирии бозорро боло мебаранд. Аз ин рӯ, истифодаи платформаҳои рақамӣ барои рушду таҳкими муносибатҳои тиҷоратӣ ва инноватсионӣ аҳамияти бузург дорад. Бо дарназардошти ин, Ҳукумат метавонад муҳити созандаро барои технологияи рақамӣ таҳким бахшад ва экосистемаи рақамиро ба рушди босуръат ва устувор равона намояд. Ҳамин тавр, ба андешаи мо Агентии инноватсия ва технологияҳои рақамӣ нақши калидӣ дар рушд ва бозсозии иқтисоди рақамии Тоҷикистон мебозад, ки боиси беҳбуди зиндагии мардум ва рушди самарабахши соҳаҳои гуногуни кишвар мегардад. Зеро Агентӣ як платформаи асосӣ барои таҳия ва иҷрои стратегҳои рақамисозии кишвар буда, дар таҳияи хидматҳои электронӣ, рушди инфраструктураи рақамӣ ва ташкили экосистемаи муосир ва рақамии Тоҷикистон кумак намуда, метавонад ба рушди соҳа, оғози стартапҳо ва ҷалби сармояи хориҷӣ мусоидат намояд.

Қобили қайд аст, ки дар доираи экосистемаи рақамӣ ва субъектҳои он бо истифода аз механизми гуногуни ҳамкориҳои рақамӣ байни ҳамдигар фаъолият

мекунанд. Чи тавре дар боло ишора намудем, ҳар як субъект дар экосистемаи рақамӣ нақши муайян дорад. Механизмҳои асосии ҳамкориҳои байни субъектҳо дар экосистемаи рақамӣ, аз ҷумла: платформаҳои рақамӣ, ки барои муттаҳид кардани пешниҳодкунандагон ва истеъмолкунандагон хизмат мекунанд. Масалан, платформаҳои онлайн барои савдо, хадамоти пардохт, хидматҳои фармоишӣ ва ғайра. Ин платформаҳо имкон медиҳанд, ки субъектҳо ба осонӣ бо ҳамдигар муошират кунанд ва пайваст шаванд. Ин механизм барои тавсеаи ҳамкориҳои ҳамзамон ва самараноки фаъолиятҳо хеле муҳим аст. Илова бар ин, технологияҳои блокчейн, ки барои таъмини амният ва шаффофият дар муомилоти рақамӣ истифода мешаванд. Ба субъектҳои экосистема имкон медиҳанд, ки транзаксияҳо ва ҳамкориҳо бозътимод ва бе тарси тақаллубӣ баргузор намоянд ва ғайра.

Дарвоқеъ, ҳар як механизм имкон медиҳад, ки субъектҳо дар экосистемаи рақамӣ бо ҳам дар муошират ва ҳамкориҳои фаъол иштирок кунанд ва дар ҳамин ҷода иқтисоди рақамӣ рушд намояд. Масалан, механизмҳои ҳамкорӣ боис мегардад, ки тавассути мубодилаи ғояҳо ва захираҳо дар вақти воқеӣ дар лоиҳаҳо ҳамкорӣ сурат гирад.

Лозим ба ёдоварист, ки айни замон дар раёбандии ҷаҳонӣ аз рӯйи татбиқи технологияи рақамӣ дар истеҳсолот, Швейтсария (67,5), Шветсия (64,5), ИМА (62,4), Сингапур (61,2) ва Британия (61,0) мавқеи баландро касб намудаанд [34]. Пас оморҳои мазкур нишон медиҳанд, ки кишварҳои пешрафта дар замони муосир барои истифодаи самараноки технологияи рақамӣ дар истеҳсолот таҳти якҷанд меёри муҳим, ба монанди инноватсия, ҳамгироии технологӣ ва инкишофи инфрасохтор бо истифодаи воситаҳои рақамӣ, мавқеъҳои аъзои рейтингро соҳиб шудаанд. Швейтсария, ки дар ҷадвали мазкур бо 67,5 дар ҷойи аввал қарор дорад, ба назар мерасад, ки бо сармоягузориҳои калон ва рушди тарҳҳои нав бо истифода аз технологияҳои муосир дар соҳаи истеҳсолот, яке аз пешрафтатарин кишварҳо дар мавриди рақамишавии соҳа мебошад. Кишварҳои дигар, ба монанди Шветсия, ИМА, Сингапур ва Британия низ дар ин самт пешсаф мебошанд. Ин омор ба таври

аниқ нишон медиҳад, ки технологияи рақамӣ дар истеҳсолот дар болоравии рақобатпазирии кишварҳо ва рушди иқтисодиёти онҳо нақши калидӣ мебозад.

Бояд гуфт, ки экосистемаи рақамӣ маҷмуи пайвастании одамон, равандҳо, технологияҳо ва маълумот буда, дар муҳити рақамӣ амал ва бо ҳамдигар ҳамкорӣ менамоянд. Экосистемаҳои мазкур дар асоси платформаҳо, мухтасароти рақамӣ ва иттилоотӣ рушд намуда, метавонанд ба истифодаи захираҳои рақамӣ, тавсеаи ҳамкорӣ ва рушди инноватсияҳо мусоидат намоянд. Дар натиҷа, ташкили экосистемаи рақамӣ муҳити инноватсионӣ фароҳам оварда, корхонаҳои саноатиро барои мутобиқшавӣ ва ҳамкорӣ барои афзоиши фоида мусоид мекунад.

Ба ақидаи Ф.М. Гафоров, Х.Ф. Мирзо ва Ф.Х. Ҳамидова: «...яке аз шартҳои асосии татбиқи технологияҳои зеҳни сунӣ дар саноат, мавҷудияти инфрасохтори муосири ТИ мебошад. Дар он бояд, ки рақамисозӣ ва киберамният аҳаммияти аввалиндараҷа дошта бошад. Набудани воситаҳои боэътимоди муҳофизат боиси хатарҳои ҷиддӣ мегардад. Ҳамин тариқ, муҳофизати иншооти саноатӣ дар оянда нақши калидӣ хоҳад дошт. Ҷинояткорон пайвасти усулҳои нави ҳакериро ихтироъ мекунанд, ки мубориза бар зидди ин зухурот бояд ҳамеша як қадам пеш бошад» [122]. Ба андешаи мо, шартҳои асосии татбиқи технологияҳои зеҳни сунӣ (AI) дар саноат воқеан, мавҷудияти инфрасохтори муосири Технологияҳои Иттилоотӣ (ТИ) аст. Аз як тараф, ин инфрасохтор бояд ба талаботи рақамисозӣ ва таҳаввулоти дигари технологӣ ҷавобгӯ бошад, аз тарафи дигар, бояд ба масъалаи амният ва муҳофизат диққати ҷиддӣ дода шавад. Дар шароити кунунӣ, дар кучо таҳдидҳои киберӣ ва ҳамлаҳои ҳакерӣ рӯз то рӯз бештар мешаванд, муҳофизат аз маълумот ва инфрасохтори саноатӣ аҳаммияти аввалиндараҷа пайдо мекунад. Муҳофизат дар саноат на танҳо барои ҳифзи маълумот, балки барои таъмини устувории тамоми системаи истеҳсоли ва дастгоҳи худкор зарур аст. Тағйироти зуд дар мавзӯи амният ва хатарҳои киберӣ ба он маънӣ дорад, ки ҷинояткорон ҳамеша роҳҳои нави ҳамла ва харобакориро пайдо мекунанд, ки



барои ҳимоя кардани онҳо зарур аст стратегияҳои ҳамеша тоза ва ҷиддии амниятӣ истифода шаванд.

Лозим ба ёдоварист, ки Тоҷикистон аз рӯи натиҷаҳои соли 2019 дар рейтинги кишварҳои ҷаҳон дар индекси ҷаҳонии рақобатпазирӣ, ки аз ҷониби Форуми Ҷаҳонии Иқтисодӣ (World Economic Forum) таҳия шудааст, аз миёни 141 кишвар мақоми 104-умро бо индекси 52,4 касб кардааст [35]. Индекси мазкур таҳқиқоти ҷаҳоние мебошад, ки рейтинг кишварҳоро бо назардошти рақобатпазирии иқтисодӣ арзёбӣ менамояд. Дар робита ба ин, муҳаққиқ С.С. Аскарова қайд менамояд, ки: «...корхонаҳоро зарур аст, ки пеш аз татбиқи рақамикунонӣ таҳқиқоти пурраи ҳаматарафаро гузаронанд, то саривақт аз таъсири консепсияҳо ва технологияҳои муосир ба раванди тичораташон бохабар шаванд. Бояд доир ба иқтидору имкониятҳо маълумоти дақиқу аниқ дошта бошанд, ки вобаста ба онҳо битавонанд бо мақсади матлуб ноил гарданд» [99]. Рақамикунонии соҳаи саноат барои рушди иқтисоди миллӣ аҳаммияти калидӣ дорад. Он на танҳо барои баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот ва сифат, балки барои мутобиқ шудан ба стандартҳои байналмилалӣ ва афзоиши рақобатпазирӣ муҳим мебошад. Барои ноил шудан ба ҳадафҳои мазкур, бояд ба монетаҳои мавҷуда бо роҳҳои самаранок бартараф кардани онҳо диққати махсус дода шавад. Ҳамзамон, омодагии мутахассисон, ташкили инфрасохтори мувофиқ ва сармоягузорӣ ба технологияҳои навин вазифаҳои аввалиндараҷа мебошанд.

Фаъолияти иқтисодӣ дар асоси технологияҳои рақамӣ “иқтисоди рақамӣ” буда, хизматрасониҳои рақамиро дар бар мегирад. Зеро рақамикунонии иқтисодиёт аз татбиқи навгониҳои рақамӣ дар истеҳсолот ва дарёфти роҳҳои хизматрасонии рақамӣ иборат мебошад. Дар робита ба хусусияти хоси иқтисоди рақамӣ ва татбиқи навоариҳои корхонаҳои саноатӣ дар истеҳсолот, С.Ҷ. Комилов, Ш.К. Садикова ва Д.А. Ходиев боз ҳам васеътар ибрози андеша намудаанд [55, с.102-103]. Илова бар ин, С.Ҷ. Комилов иброз намудааст, ки: «...дар асоси пурзӯр намудани фаъолияти инноватсионӣ ва сармоягузориҳои корхона ва таъмини бартариҳои рақобатии он дар бозор ба

хадафҳои дарозмуддати рушди инноватсионӣ ноил шудан мумкин аст» [52].  
Яъне кишварҳои пешрафта аввал рақамисозии соҳаҳои алоҳидаро таҳлил мекарданд, ҳоло бошад, иқтисодиёти онҳо пурра рақамӣ шудааст.

Мусаллам аст, ки рушди иқтисоди рақамӣ (РИР) аз тамоми соҳаҳои иқтисодиёти миллӣ, бахусус кишоварзии рақамӣ ва комплекси агросаноатӣ, савдои рақамӣ, молияи рақамӣ, таҳсилоти рақамӣ, тибби рақамӣ, фарҳанги рақамӣ, экологияи рақамӣ вобастагӣ дошта, рақобатро дар ҳама самтҳо васеътар менамояд. Инчунин, иқтисоди рақамӣ имкон медиҳад, ки тиҷорат ва хизматрасониҳои электронӣ бо дигар кишварҳо вусъат ёбанд. Аммо Д.Н. Дадоматов ва М.С. Ҷӯраева қайд менамоянд, ки: «...таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки дар иқтисодиёти ҷаҳонии муосир кишвари соҳиби технологияҳои пешқадам ва пешрафта, яъне соҳиби соҳаҳои аз ҷиҳати илмӣ ва технотронӣ мучахҳаз, дар мавқеи яқум қарор мегирад ва вазъиятро идора менамояд. Бинобар ин, барои баромадан аз вазъияти мазкур ва таҳия намудани сиёсати саноатӣ дар самти коркарди пурраи ашё ва гирифтани маҳсулоти тайёри хотимаӣ чораҳо андешидан зарур аст» [134].

Қобили қайд аст, ки дар давраи муосир нақши иқтисодиёти рақамӣ воқеан, босуръат афзуда истодааст. Аз ҳаминҷост, ки Т.Д. Низомова ва Ҷ.Р. Раҳмонов таъкид менамоянд, ки: «...барои тараққии соҳаҳои иқтисоди миллӣ, аз он ҷумла дар соҳаи саноат, барои таъмин намудани рақобатпазирии фаъолият бояд ба таври васеъ технологияҳои иттилоотӣ дар корхонаю ширкатҳо ҷорӣ карда шаванд» [212]. Бо дарназардошти ин, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомали Раҳмон қайд намуданд, ки: «...Вазорати молия вазифадор карда шуд, ки якҷо бо сохтору мақомоти дахлдор ҷиҳати таъмин намудани нишондиҳандаҳои қисми даромади буҷети давлатӣ, самаранокии хароҷоти он ва фарогирии пурраи сарчашмаҳои имконпазири даромади буҷет раванди рақамикунонии молияву андозро густариш бахшида, дар муҳлатҳои наздиктарин низоми мукаммали муносибатҳои молияи рақамиро роҳандозӣ намояд. Ҳамзамон, вазоратҳои молия, рушди иқтисод ва савдо, Бонки миллӣ ва дигар вазорату идораҳо дар

ду соли минбаъда низоми пардохтҳои ғайринақдиро дар ҳамаи соҳаҳо, аз ҷумла нуқтаҳои савдову хизматрасонӣ, пурра ҷорӣ карда, ҳамгирии фаъолиятро дар ин самт таъмин намоянд» [18]. Аз ин рӯ, дар шароити имрӯз бе рушди иқтисодии рақами рушди нишондиҳандаҳои иқтисодии воқеӣ ғайриимкон мебошад. Ҳамзамон, Сарвари давлат ибраз намуданд, ки: «...вобаста ба воридшавии иқтисодии мо ба фазои муносибатҳои нафъи расидааст, ки тамоми хизматрасониҳо ба пардохти электронӣ мутобиқ карда шаванд» [28]. Зеро бо фармони Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон “Дар бораи ҷораҳои густариши пардохтҳои ғайринақдӣ” аз 1-уми августи соли 2023 пардохти ҳақи хизматрасонии давлатӣ, бочҳо, андозҳо, пардохтҳои хизматрасонии манзилу коммуналӣ, тиббӣ қомилан ғайринақдӣ сурат гиранд. Акнун қоме расидааст, ки татбиқи онро дар тамоми самтҳо ба таври назаррас истифода намоем.

Мусаллам аст, ки рақамиқунонӣ дар қорхонаҳои саноатӣ барои баланд бардоштани маҳсулнокии қорхонаҳо аҳамияти қалон дорад. Ин раванди рақамӣ ба якҷанд самтҳо таъсир мерасонад, ки асосан, бо қам қардани вақти истеҳсол ва баланд бардоштани самаранокии умумии қорхона алоқаманд аст. Инчунин, рақамиқунонӣ раванди тартиб додани маҳсулотро қавран ва самараноктар меқунад, ки дар навбати ҳуд, имқон медиҳад, ба истеъмолқунандагон маҳсулот тезтар бирасад. Ҳамчунин, роҳҳои нави маркетинг ва қурӯш (қун вебсайтҳои интернетӣ ва платформаҳои онлайн) бо рақамиқунонӣ беҳтар мешаванд. Доир ба татбиқи рақамиқунонии қорхонаҳои саноатӣ С.С. Аскарова ибрази андеша намудааст [99].

Ҳамин тавр, метавон ҳулоса баровард, ки фаъолияти инноватсионӣ ва татбиқи технологияҳои нафъ дар соҳаҳои саноат воқеан, нақши қалидӣ дорад. Азҳудқунии технологияҳои муосир на танҳо сифати маҳсулотро беҳтар меқунад, балки иқтидори истеҳсолиро афзун намуда, имқон медиҳад, ки маҳсулоти рақобатпазиро сифатнок дар бозорҳои дохилӣ ва қоричӣ пешниҳод шавад. Ин раванд барои афзоиши ҳақми содирут ва зиёд қардани ҳиссаи маҳсулоти саноатии миллӣ дар бозорҳои қаҳонӣ мусоидат менамояд.

Ҳамзамон, ин навовариҳо ба рушди иқтисодиёт, ҷалби сармоягузорӣ ва эҷоди ҷойҳои корӣ таъсири мусбат мерасонанд.

Имрӯзҳо, рақамикунонии корхонаҳо ва саноатҳо барои идора кардани ҳаҷми калони иттилоот ва амалигардонии равандҳои истеҳсоли муҳим аст. Рақамикунонии корхонаҳо на танҳо барои автоматизатсияи равандҳои ҷорӣ зарур мебошад, балки барои пайваст намудани ҳамаи ҷузъҳои истеҳсоли, логистика, инфрасохтор ва хизматрасониҳо дар як муҳити мутамарказ низ хеле муҳим арзёбӣ мегардад. Бо истифода аз технологияҳои муосир, монанди интернетии ашё (IoT), таҳлилҳои додаҳо (big data) ва робототехника, корхонаҳо метавонанд равандҳои истеҳсоли ва идоракуниро босуръат ва беҳато анҷом диҳанд.

### **5.3. Ташаккули механизмҳои идоракунии рушди иноватсионии корхонаҳои саноатӣ дар асоси принципҳои иқтисоди “сабз”**

Айни замон раванди ҷаҳонишавӣ бо якқатор мушкилот мувҷеҳ гардидааст. Ифлосшавии муҳити зист дар натиҷаи зиёд гардидани газҳои гулхонавӣ яке аз ин мушкилот ба ҳисоб меравад, ки ҳалли он зарурати мутобик гардонидани равнди истеҳсоли молу маҳсулотро бо принципҳои иқтисодиёти “сабз” ба миён гузоштааст. Дар ин раванд зарур аст, ки ба омилҳои демографӣ низ диққати махсус дода шавад. Бо дарназардошти масъалаи дуҷумлаи ишора намудан лозим аст, ки айни замон аҳолии ҷаҳон беш аз пеш зиёд гардида, имрӯз зиёда аз 8 миллиард нафарро ташкил менамояд, ки дар натиҷа, ба зиёд гардидани истеъмолот ва таъмини амнияти озуқаворӣ ва рӯз то рӯз ба бештар истифода гардидани сарватҳои зеризаминӣ оварда мерасонад.

Имрӯзҳо дар баробари мушкилоти ҷаҳонӣ масъалаи иқтисод, иқтисоди рақамӣ, иқтисодиёти “сабз” ва энергияи “сабз” мавзӯи рӯзмара ва калидӣ ба ҳисоб меравад. Зеро барои ҷаҳон тавассути истифодаи самараноки захираҳои табиӣ соҳаи иқтисод ҳамчун воситаи асосии таъмин ва зиндагии ороиштаи мардум ба ҳисоб меравад, аммо боиси нигаронист, ки дар баробари афзоиши истеҳсолот ва истеъмолати ҷомеаи ҷаҳонӣ ба ҳифзи муҳити зист чандон

аҳаммияти зарурӣ дода намешавад. Дар натиҷа, пояи партовгоҳҳои нав ва паст шудани сатҳи зиндагии мардум ба вучуд меояд, ки дар ҳамин замина бо рушди иқтисоди “сабз” ва тағйирёбии иқлим шумораи ҷонибдорони ин равандҳо низ рӯз ба рӯз зиёд мешавад.

Вобаста ба ин дар параграфи мазкур мутобикгардони соҳаи саноат бо принципҳои иқтисоди “сабз” мавриди таҳқиқ қарор гирифта, дар ин замина, вобаста ба шароити мушаххаси кишвар ё минтақа харитаи мутобик кардани соҳаи саноат ба принципҳои иқтисоди “сабз” барои рушди устувор коркард ва пешниҳод карда мешаванд. Зеро иқтисоддонҳои “сабз” М.Скотт-Като тавсия медиҳанд, ки: «...дар оянда ҷомеа бояд ба як инқилоби «сабз»-и саноатӣ равона шавад. Тиҷорат низ бояд сабзтар гардад, энергия бо самара бештар истифода шавад ва партовҳои гази карбон коҳиш ёбанд» [316].

Зимнан, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид намуданд, ки: «...бинобар аҳаммияти бузурги соҳаи саноат дар рушди минбаъдаи мамлакат, ҳалли масъалаҳои иҷтимоиву иқтисодӣ ва таъмин намудани иҷроӣ ҳадафҳои стратегии миллӣ, аз ҷумла раванди саноатикунории босуръати кишвар, пешниҳод менамоям, ки солҳои 2022-2026, яъне то ҷашни 35-солагии Истиқлоли давлатии Тоҷикистон «Солҳои рушди саноат» эълон карда шаванд» [20].

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки рушди саноат танҳо бо истифодаи технологияҳои инноватсионӣ ва сармоягузориҳои технологӣ имконпазир аст, ки донишгоҳҳо дар ин раванд нақши калидӣ доранд. Масалан, дар таҳқиқоти Ю.Г.Мислякова ва А.Древалева омадааст, ки: «...омилони асосии саноатикунории нав корхонаҳои саноатӣ, аҳоли, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, ки имкониятҳои бузурги тараққиёти илму техника доранд, дар маркази ҳамаи инҳо мебошанд» [204].

Дар ин радиф, Ҳадафи Глобалии 13-уми Маҷмаи Умумии СММ доир ба мубориза бо тағйирёбии иқлим буда, агар чораҳои зарурӣ дида нашаванд, чунин мушкилоти зиёдро дар пай хоҳад дошт:

« – ҳарорати уқёнуҷо баланд шуда, пирахҳо об мешаванд. Пешбинӣ шудааст, ки то соли 2065 сатҳи миёнаи баҳр 24 - 30 сантиметр ва 40 - 63 сантиметр то соли 2100 баланд шавад;

– баланд шудани ҳарорати ҳаво ва уқёнуҷо ва обшавии пирахҳо боиси аз соли 1901 то соли 2010-ум 19 см боло рафтани сатҳи баҳр гардид;

– аз соли 1979 инҷониб дар ҳар даҳ сол яхи баҳри Арктика 1,07 миллион км<sup>2</sup> кам шуд;

– дар байни солҳои 1880 ва 2012 ҳарорати миёнаи ҷаҳон 0,85 дараҷа баланд шуд. Ғайр аз ин, ҳар як дараҷа баланд шудани ҳарорат боиси тақрибан 5 фоиз кам шудани ҳосили ғалла мегардад;

– аз соли 1990 партовҳои оксиди карбон (CO<sub>2</sub>) дар ҷаҳон тақрибан 50% афзоиш ёфтааст. Консентратсияи CO<sub>2</sub> дар атмосфера дар соли 2016 ба ҳадди таърихӣ расид; 15-17% тамоми партовҳои CO<sub>2</sub> ба нақлиёт рост меояд; 53% партовҳо бо раванди истихроҷ ва истихроҷ алоқаманданд;

– аксари оқибатҳои тағирёбии иқлим дар тули садсолаҳо идома хоҳанд кард, ҳатто агар партовҳо қатъ шаванд» [32, с.14].

Аз ин лиҳоз, баҳри ҳифзи экологӣ, оби тозаи ошомиданӣ ва инчунин, маводи ғизоии аз ҷиҳати экологӣ тоза пешниҳод намоем. Бинобар ин, дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифаи дигаре гузошта шуда буд, ки истеҳсоли маҳсулот дар заминаи неруи “сабз” дар кишвар истеҳсол гардида шавад. Ҳамчунон, бо ширкатҳои байналмилалӣ, ки бештар дар самти иқтисодии “сабз” талош меварзанд, ҳамкорӣ намоянд, ки дар бозори байналмилалӣ ҷаҳони имрӯза талабгор дошта бошанд.

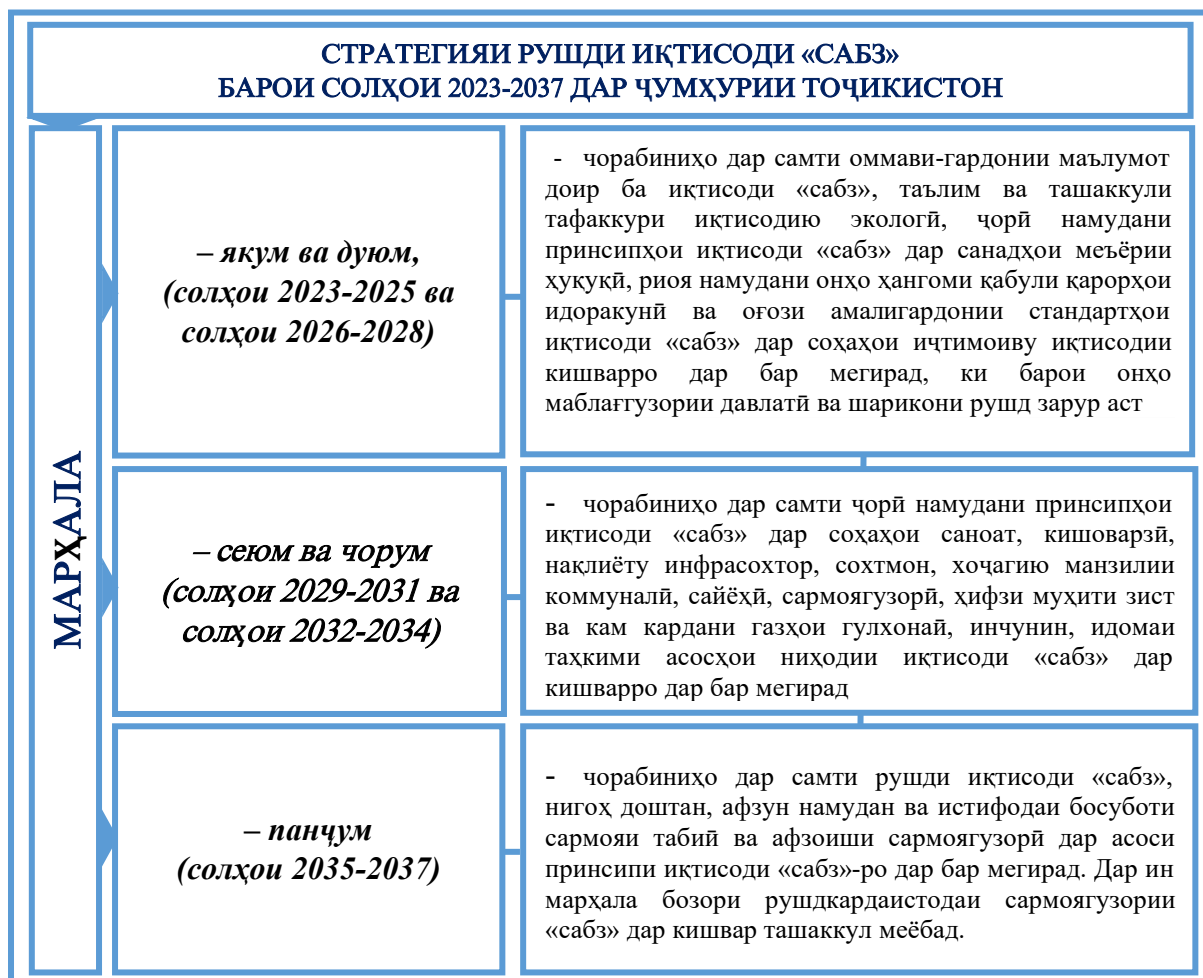
Ба андешаи мо, Ҳукумати кишвар бо мақсади таъмини рушди устувори иқтисодӣ ба соҳаи саноат таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда, саноатикунони босуръатро ҳамчун ҳадафи чоруми стратегияи кишвар қабул намудааст, ки барои таъмин намудани устувори иқтисодии миллӣ, ташкили ҷойҳои нави корӣ, баланд бардоштани иқтисодии содиротии мамлакат ва рақобатпазирии маҳсулоти ватанӣ саҳми арзанда гузошта истодааст.

Дар ин самт, ба масъалаҳои таҳкими санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар самти ҳимояи манфиатҳо ва ташкил намудани фазои мусоиди сармоягузорӣ диққати хосса дода шудааст. Чунки барномаҳои амалкунанда, тайи 15 соли оянда татбиқкунандаи «Стратегияи рушди иқтисоди «сабз» барои солҳои 2023-2037» ҳисобида мешаванд. Илова бар ин, Ш.М. Раҳимзода, Л.Х. Саидмуродзода ва Ф.М. Муминова ибраз менамоянд, ки: «...камшавии муайяни пешниҳоди сармоягузорӣ дар бозорҳои ҷаҳонӣ метавонад ба ҷараёнҳои сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ба иқтисоди Тоҷикистон таъсири манфӣ расонад, ки ин зарурати хеле беҳтар намудани фазои сармоягузорию тақвият медиҳад. Дар баробари ин, иқтисоди мамлакатҳои дорои бозорҳои рӯ ба тараққӣ низ таъсири манфӣи коҳиши талаботи хориҷиро эҳсос хоҳанд кард. Ҳамзамон, паст шудани сатҳи ғайриқонунии сармоягузорӣ ба вуҷудати иқтисодии истеҳсоли монеа эҷод мекунад» [68].

Ногуфта намонад, ки дар самти иқтисоди “сабз” роҳбарияти олии кишвар устуворона ва ҳадафмандона қадам гузошта, Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун узви ҷомеаи ҷаҳонӣ дар ин самт пешсаф мебошад. Чунки, дилхоҳ мамлакат манфиатдор аст, ки рушди босуботи иқтисоди миллӣ ва иқтисоди “сабз”-ро доро бошад. Маҳз саноатикунонии босуръати кишвар боис мегардад, ки то соли 2030 ҳиссаи саноати мамлакат дар ММД-и ба сатҳи 30 дарсад ва вазъи қиёсии соҳаҳои коркард бошад, дар сохтори саноат аз нишондиҳандаи ниҳирии сатҳи байналмилалӣ (70 дарсад) ба сатҳи 75,5 дарсад расонида шавад. Махсусан, барои 15 соли минбаъда миқдори маблағгузориҳои «Стратегияи рушди иқтисоди «сабз» барои солҳои 2023-2037» ба маблағи 21,6 млрд. сомонию пешбинӣ менамояд, ки марҳилаҳои он давра ба давра оварда шудааст (ниг. ба расми 5.3.1.)

Сарватҳои табиӣ қисми муҳими элементҳои муҳити табиӣ буда, яке аз роҳҳои беҳтар намудани соҳаи саноати миллӣ мебошанд, ки онҳо дар раванди истеҳсолоти моддӣ истифода бурда мешаванд. Аз онҳо бевосита ашёи саноату маҳсулоти истеъмолӣ, қувваи барқ ва ғайра истеҳсол менамоянд, ки тавассути

амалишавии Стратегияи рушди иқтисоди «сабз» ин марҳилаҳо тезонида мешаванд.



Сарчашма: аз ҷониби муаллиф дар асоси «Стратегияи рушди иқтисоди «сабз» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2037» аз 30 сентябри соли 2022, №482, 48-49с. омода карда шудааст.

### Расми 5.3.1. – Марҳалаҳои амалишавии иқтисоди «сабз» барои солҳои 2023-2037 [23, с.48-49].

Мусаллам аст, ки дар бисёр кишварҳои ҷаҳон барои давраи дарозмуддат барномаи стратегияҳои махсус қабул гардидаанд. Дар онҳо вазифа гузошта шудааст, ки то соли 2030 партовҳоро ду баробар коҳиш дода, то соли 2050 дар сатҳи сифрӣ тамоман безарар гардонидани шаванд. Чунки, саноати миллии рушди устувори иқтисодӣ боиси некуаҳволии мардум гардида, зиндагии шоистаро барои ҳар як сокини сайёра муҳайё намояд ҳам, вале мутаасифона, дар ҳолати истифода нагардидани технологияҳои муосири кам зарар ва ё бе зарар, дар раванди истеҳсоли ба рушди экологӣ таъсири бевосита мерасонад.



Лозим ба таъкид аст, ки ворид намудани принципҳои иқтисоди “сабз” ба раванди инноватсионӣ тағйирот дар равишҳои технологӣ, ташкилӣ ва идоракуниро талаб мекунад. Зеро усулҳои мутобиксозии ташкили раванди инноватсионӣ дар корхонаҳои саноатӣ бо дарназардошти талаботи иқтисоди “сабз” ба ҳамгироии рушди устувор ба фаъолияти корхонаҳо, кам кардани таъсири манфӣ ба муҳити зист ва баланд бардоштани самаранокии истифодаи захираҳои табиӣ нигаронида шудаанд. Дар ин замина, ба усулҳои асосии он дохил мешаванд:

- истифодаи манбаъҳои барқароршавандаи энергия (панелҳои офтобӣ, турбинаҳои бодӣ) дар равандҳои истеҳсолӣ;
- таҳия ва татбиқи маҳсулоти аз ҷиҳати экологӣ тоза;
- рақамикунонӣ ва истифодаи технологияҳои интеллектуалӣ;
- тарҳрезии аз ҷиҳати экологӣ самаранок;
- тарҳрезии биноҳо бо истифода аз роҳҳои каммасрафи энергия (масалан, шишаи муҳофизаткунандаи офтоб, изолятсияи гармӣ);
- тарҳрезии равандҳое, ки дубора коркард ё дубора истифода мешаванд.

Лозим ба таъкид аст, ки усулҳои мутобиксозии ташкили раванди инноватсионӣ дар корхонаҳои саноатӣ бо дарназардошти талаботи иқтисоди “сабз” муносибати ҳамаҷонибаро талаб мекунад, ки на танҳо технологӣ, балки тадбирҳои ташкилӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодиро низ дар бар мегирад. Татбиқи чунин қарорҳо ба корхонаҳо имкон медиҳад, ки ба тағйирот дар иқтисодиёт ва қонунгузорӣ устувортар бошанд, таъсири манфиро ба муҳити зист коҳиш диҳанд ва ҳамзамон, рақобатпазирии онҳоро дар бозор баланд бардоранд.

Аслан, корхонаҳоро дар шароити имрӯза зарур аст, ки истеҳсолотро бо истифодаи такроршавандаи маводҳо ва ҷузъҳои такроршаванда ташкил диҳанд, ки ҳамин тариқ таъсири муҳити зистро коҳиш дода, мутобикшавии худро бо дарназардошти талаботи иқтисодиёти “сабз” тақвият бахшанд. Дар ин росто, Л.Ҳ. Саидмуродзода қайд менамояд, ки: «...рушди иқтисоди “сабз” яке аз шартҳои асосии ҳифзи муҳити зист ва экология барои наслҳои ҳозира

ва оянда эътироф мешавад» [251]. Аз ин лиҳоз, масъалаи мазкур басо муҳим ва баҳснок буда, новобаста аз ин раванди инноватсионии фаъолияти корхонаҳои саноатӣ ва мутобиқшавии онҳо бо принципҳои рушди устувор, сарфаи манобеъ ва коҳиш додани таъсири манфии муҳити зист тақозои замон мебошад. Масалан, корхонаҳо бояд ба таҳия ва татбиқи технологияҳое, ки дар онҳо манбаъҳои табиӣ ва энергия камтар истифода мешаванд, таваҷҷуҳ зоҳир кунанд. Масалан, истифодаи манбаъҳои барқароршаванда (энергияи офтобӣ, бодӣ) ва технологияҳои камхарҷ ва камзарар барои муҳити зист. Ин раванди мутобиқшавӣ ба иқтисоди «сабз» на танҳо барои хати истеҳсолот, балки барои беҳбудии муҳити зист ва рушди оянда муфид аст. Илова бар ин, тамоми корхонаҳо ба лоиҳаҳои сабз, ки ба ҳифзи муҳити зист, таъмини манбаъҳои барқароршаванда ва коҳиш додани истифодаи манобеи аз ҳад зиёд таъсир расонанда (нафт, газ) равона мешаванд, зарурат дошта, ҳамкориҳои судманди онҳо бо марказҳои таҳқиқотӣ, донишгоҳҳо ва ширкатҳои соҳаи технологӣ барои татбиқи инноватсияҳои муосир дар раванди истеҳсолот ва хидматрасонӣ ба манфиати кор мебошад.

Татбиқи инноватсия дар соҳаи саноат равиши ҳамаҷонибаро талаб мекунад, ки ҷанбаҳои иқтисодӣ, институтсионалӣ, ташкилӣ ва технологиро фаро мегирад. Татбиқи механизмҳои омехта, ба монанди имтиёзҳои андозӣ, субсидияҳо, стандартгузорӣ ва татбиқи технологияҳои нав, метавонад ба ташаккули муҳити устувори экологӣ мусоидат намояд. Ин равиш на танҳо ҳифзи табиат ва муҳити зистро таъмин мекунад, балки дар асоси иқтидорҳои мавҷуда самаранокии устувори дарозмуддатро низ кафолат медиҳад. Аз ин лиҳоз, механизмҳои рушди инноватсионии корхонаҳои саноатӣ дар асоси принципҳои иқтисоди «сабз» дар расми 5.3.2. нишон дода шудааст.



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

### **Расми 5.3.2. – Механизмҳои рушди инноватсионии корхонаҳои саноатӣ дар асоси принципҳои иқтисоди “сабз”**

Ҳоло дар корхонаҳои саноатии тамоми олам, ба андешаи А.А. Солеҳзода: «...комплеки нақлиётии ҷаҳонӣ бо мақсади гирифтани неруи барқ ва ҳарорату гармӣ маводи энергетикӣ сӯзишворӣ, аз ҷумла ангишт, нафту газ

истифода мегардад, яъне сӯзонида мешаванд» [262]. Дар натиҷа, 75 фоизи партовҳо гулхонавӣ ва 90 фоизи тамоми партовҳои карбонӣ ба ҳавои атмосфера хориҷгардида, муҳити зистро ифлос ва захролуд месозанд ва боиси паҳн шудани бемориҳои гуногун мегарданд. Бинобар ин, принсипҳои татбиқи иқтисоди «сабз»-ро дар ҷадвали 5.3.1. ба таври возеҳ овардаем.

### Ҷадвали 5.3.1. – Принсипҳои татбиқи иқтисоди «сабз»

| № | Самти рушди устувор | Принсип                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
|---|---------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1 | Иқтисодӣ            | Интернализатсияи самараи беруна (принсипи «муҳитро вайронкунанда пардохт менамояд» бо роҳи ҷорӣ намудани андози «сабз» ва равона намудани он ба сифати кумаки молиявӣ «сабз»)                                                                                                                                |
| 2 | Иҷтимоӣ             | - шуғли «сабз»;<br>- мукамалгардонии идоракунии давлатӣ ва баланд бардоштани масъулияти «экологӣ»<br>- таъмини баробарӣ, софкорӣ ва адолат байни наслҳо;<br>- беҳтар гардонидани сифати зиндагӣ: кам кардани камбизоатӣ, баланд бардоштани некуаҳволӣ, баланд бардоштани ҳифзи иҷтимоӣ, дастрасӣ ба неъматҳо |
| 3 | Экологӣ             | - ҳифзи гуногунии биологӣ ва экосистемаҳо;<br>- сарфачуӣ захираҳо ва самаранокии энергия;<br>- дарки маҳдудияти захираҳо ва камчини неъматҳои табиӣ ва хизматрасониҳои экологӣ дар кураи замин.                                                                                                              |
| 4 | Дигар               | - маблағгузории «сабз»<br>- равиҳои комплексӣ дар ҳалли масъалаҳои иқтисоди «сабз»;<br>- ҷанкунии дастовардҳо аз рӯи нишондиҳандаҳои хос (берун аз доираи ММД)                                                                                                                                               |

Сарчашма: аз ҷониби муаллиф дар асоси «Стратегияи рушди иқтисоди «сабз» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2037» аз 30 сентябри соли 2022, №482, 48-49с. омода карда шудааст.

Мусаллам аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба марҳалаи нави рушд қадам ниҳода истодааст. Рушди иқтисодӣ кишвар дар баробари захираҳои мавҷуда, ҳамчунин, аз манбаъҳои нав ва дигар самтҳо сарчашма мегирад. Ҷомеаи имрӯза низ хуб дарк намудааст, ки яке аз бахшҳои муҳими иқтисодӣ мамлакат соҳаи саноат ба шумор меравад. Бинобар ин, бо ҳадафҳои асосӣ ва татбиқи саривақтӣ ва сифатноки «Стратегияи рушди иқтисоди «сабз» барои солҳои 2023-2037» қадамҳои бозғайнимод дар ҷодаи рушди саноати миллӣ мегузарад. Дар ин самт, роҳи дигари рушди саноати миллӣ ва истифодаи бештари иқтидорҳои истеҳсолии он, кооператсия ва ба роҳ мондани муносибатҳои васеи ҳамкории истеҳсолӣ байни корхонаҳо барои истеҳсоли якҷояи маҳсулоти муайян ва ё фармоиши қисмҳои аз хориҷи кишвар воридшаванда тавассути шартномаҳо мебошад, ки алҳол дар сатҳи

дилхоҳ нест. То ҳол садҳо навъи қисмҳои эҳтиётӣ, ки истеҳсоли онҳо дар дохили Тоҷикистон имконпазир аст, аз хориҷа харида мешаванд.

Рамзист, ки корхонаҳои хурд ҳам вазифаҳои иқтисодӣ ва ҳам иҷтимоиро иҷро менамоянд, ки бо зиёдшавии иқтисодии инноватсионӣ соҳаи мазкурро устувор мегардонанд. Махсусан, тибқи маълумоти оморӣ солҳои охир шумораи корхонаҳои хурд зиёд хоҳанд шуд. Ба андешаи мо, «...теъдоди зиёди корхонаҳои бузург дар давоми сол барои якчанд маротиба тағйир додани таҷҳизот қодир нестанд, аммо бештари корхонаҳои хурд ё миёна фаъолияткунанда имкони босуръат ва ботавозун самти фаъолият, мундариҷаи корро вобаста ба шароити бозор иваз намуданро доро мебошанд».

Ба андешаи А.И. Сивкова: «...самаранокии татбиқи иқтисоди «сабз»-ро бо истифода аз нишондиҳандаҳое, ки системаи макроиқтисодиро тавсиф мекунанд, арзёбӣ кардан мумкин аст. Барои баҳодиҳии умумии истеҳсолот ва пешрафти иқтисодии кишвар маълумот дар бораи маҷмуи маҳсулоти дохилӣ (ММД) истифода мешавад, ки он нархи ниҳии бозории воҳиди дар дохили кишвар истеҳсолшударо дар соли тақвимӣ чен мекунад. Аммо арзёбии самаранокии ҷорӣ намудани чунин як низоми мураккабу бисёрсоҳавии низоми иқтисодии кишвар ба мисли иқтисоди «сабз» нишондиҳандаҳои мушаххасро тақозо мекунад» [260].

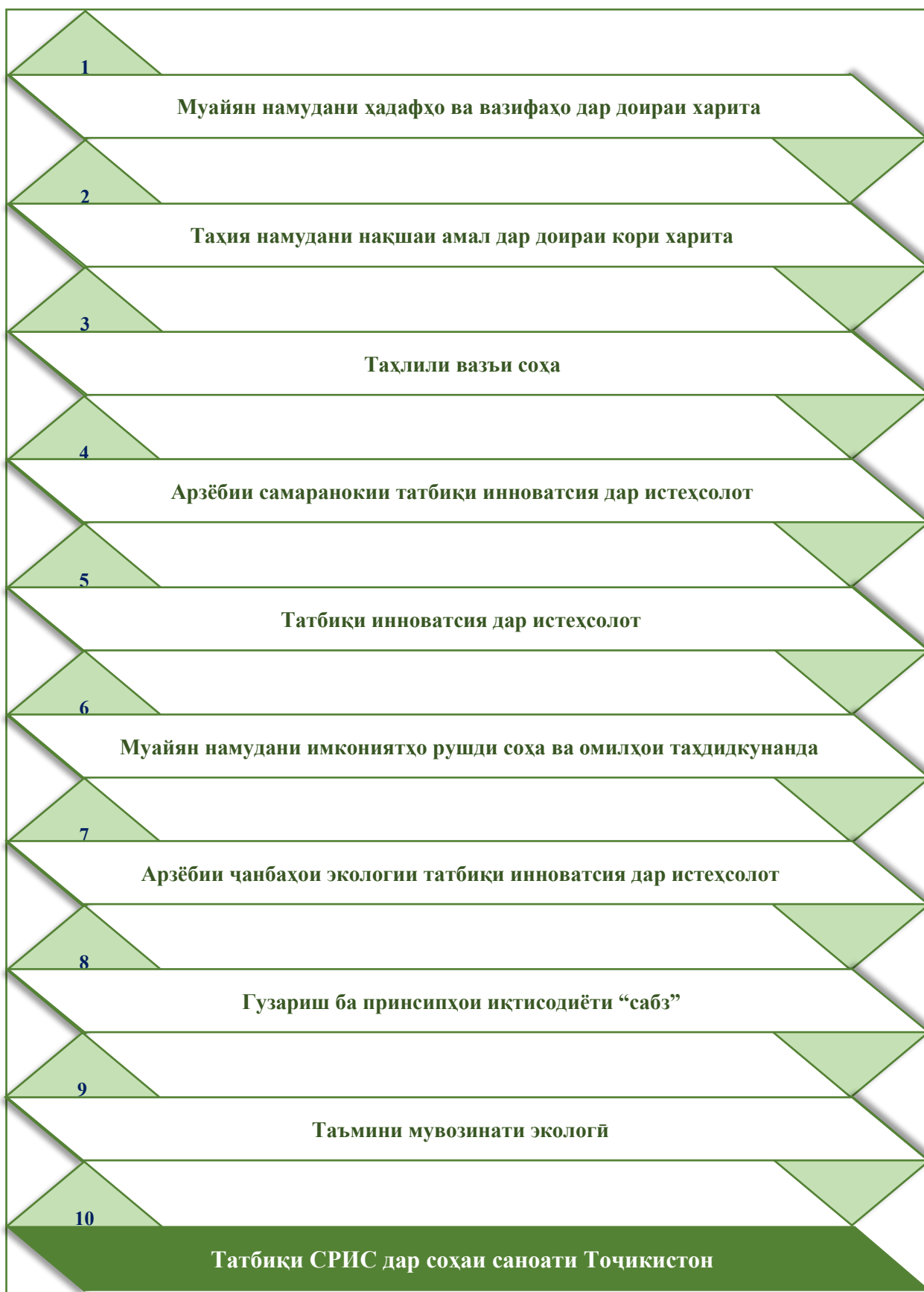
Лозим ба таъкид аст, ки дар шароити пешгӯйинашавандаи иқтисоди ҷаҳонӣ ва вазъи геополитикӣ, зиддият ва рақобатҳои шадид саноати мамлакат дар заминаи барномаҳо ва нақшаҳои стратегии давлат дар сатҳи зарурӣ рушд намуд. Ҷиҳати дастрасӣ пайдо намудан ба захираҳои табиӣ ва пайомадҳои тағйирёбии иқлим истифодаи тамоми воситаҳои муосири фаъолгардонии иқтисодӣ, махсусан, амали намуданӣ лоиҳаҳо дар соҳаи саноати кишвар, хусусан татбиқи лоиҳаҳои хусусияти инноватсиониву навоваридошта, барои тамоми корхонаҳои саноатӣ муҳим арзёбӣ мегардад.

Дар ин хусус, Сарвари давлат қайд менамоянд, ки: «...мо рушди устувори минбаъдаи кишварро дар шакли индустриалӣ ва инноватсионӣ пешбинӣ карда, барои баланд бардоштани самаранокии истифодаи захираву

имкониятҳо дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти иқтисодиву иҷтимоӣ талош менамоем ва чихати роҳ надодан ба осебпазирии иқтисоди миллии кишвар дар давраи дарозмуҳлат тадбирҳои алоҳидаро амалӣ карда истодаем» [22, с.4]. Боиси хушнудӣ аст, ки дар раванди татбиқи барномаҳои давлатӣ ва бо иқдоми шоистаи Пешвои миллат эълон гардидани солҳои 2022 – 2026 «Солҳои рушди саноат», саноати ватанӣ ҳамчун неруи азими пешбаранда ва иқтидори калидии тараққиёти иқтисодӣ дар мамлакат ҳисобида мешавад. Бо дарназардошти аҳаммияти саноат дар ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ-иҷтимоӣ, саноатикунони босуръат ҳадафи стратегияи чоруми кишвар эълон гардид, ки боиси таъмини рушди босубот, ташкил намудани ҷойҳои нави корӣ, рушд намудани иқтидори истеҳсолию содиротии мамлакат ва рақобаттавонии маҳсулоти ватанӣ заминаи амиқ гузошта мешавад.

Ба андешаи мо, дар марҳилаи муосири рушд мутобиқ кардани соҳаи саноат ба принципҳои иқтисоди “сабз” талаб мекунад, ки корхонаҳо ва давлатҳо нақшаи мушаххас дошта бошанд. Дар ин замина, харитаи роҳ ҳамчун як роҳнамои асосӣ якҷанд марҳилаҳо ва қадамҳои муҳимро фаро мегирад, ки метавонанд ба корхонаҳои саноатӣ дар гузариши осон ба модели иқтисоди “сабз” кумак кунанд. Инчунин, он ба коҳиши таъсири манфӣ ба муҳити зист, баланд бардоштани рақобатпазирӣ дар асоси стандартҳои нави экологӣ ва татбиқи самараноки принципҳои иқтисоди “сабз” мусоидат хоҳад кард (ниг. расми 5.3.3).

Феълан, харитаи роҳ дар соҳаи саноат метавонад ҳамчун роҳнамои асосӣ барои гузариш ба иқтисоди “сабз” хидмат намуда, ба шароит ва имкониятҳои миллий ва байналмилалӣ мутобиқ карда мешавад, инчунин, барои ҷорӣ кардани таҷрибаҳои беҳтарин дар рушди иқтисодии кишвар истифода мешавад. Ҳамзамон, харитаи роҳи иқтисоди “сабз” бояд бо шароити махсуси кишвар ё минтақа мутобиқ карда шавад. Бо вучуди ин, принципҳои асосӣ метавонанд асоси ҳар як стратегияи рушди устуворро ташкил дода, барои расидан ба ҳадафҳои дарозмуддати иқтисодӣ ва экологӣ заминаи устувор фароҳам оваранд.



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

**Расми 5.3.3. – Нақшаи амал оиди мутобиқгардонии низоми инноватсионии саноатӣ ба принципҳои иқтисоди “сабз”**

Тавре ки аз расми 5.3.3. дида мешавад, муайян намудани ҳадафҳои асосӣ муҳим буда, қорӣ кардани технологияҳои каммасраф, навсозии таҷҳизот, инчунин, истифодаи технологияҳои автоматикунонӣ ва рақамӣ ба баланд бардоштани самаранокӣ афзалиятҳои назаррас мебахшад. Бинобар ин, ҳаритаи мутобиқ кардани соҳаи саноат ба принципҳои иқтисоди “сабз” бояд ба шароити мушаххаси кишвар ё минтақа мутобиқ карда шавад, ки принципҳои мазкур метавонанд асоси ҳар як стратегияи рушди устуворро ташкил диҳанд. Зеро эътироф шуда истодааст, ки ноил шудан ба рушди устувор асосан ба “сабз” гардонидани иқтисодиёт вобастааст, М.Н. Досиев [85, с.31] иброз менамояд. Бо дарназардошти ин, ҳаритаи роҳ ба корхонаҳои саноатӣ дар гузариши осон ба модели иқтисоди “сабз”, қоҳиш додани таъсири онҳо ба муҳити зист ва баланд бардоштани рақобатпазирии онҳо дар баробари стандартҳои нави экологӣ кумак хоҳад кард. Яъне аслан мутобиқсозии системаи саноатӣ ба принципҳои иқтисоди “сабз” амалҳои сохториро талаб мекунад.

Лозим ба ёдоварист, ки кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон бо мақсади таҳлил ва рушди самтҳои асосӣ дар соҳаи табдил додани сармоягузорӣ ба иқтисодиёти «сабз» ба роҳандозии технологияҳои тоза ва энергетика бо номи “Ташаббуси иқтисодии “сабз”, 2008” шуруъ карданд. Ба андешаи У.О. Олимҷонзода ва Л.Ф. Қосимов: «...сарфи назар аз саъю кӯшишҳои бистсолаи рушди иқтисодӣ бо ҳифзи муҳити зист дар сатҳи ҷаҳонӣ натиҷае надоданд, ки дар натиҷа, ҷомеаи ҷаҳонӣ ба як қатор буҳронҳои мувозинати экологӣ рӯ ба рӯ шуд, ки охиринаш боиси зарурати ташаккули муҳити зист гардид, ки навъи нави рушди иқтисодӣ – «биоиктисодиёт» тавассути призмаи рушди иқтисоди “сабз”, ки ба самти муҳимтарин рушди муносири ҷаҳонӣ табдил ёфта, асоси онро назарияи рушди устувор ташкил медиҳад, ки дар ташаккули он нақши муҳим бозидааст, ки аз равишҳо ва воситаҳои нави таҳқиқот, аз ҷумла принципи самаранокӣ ва оптимизатсияи истифодаи захираҳои табиӣ ва инсонро дар бар мегирад» [228].



Лозим ба ёдоварист, ки сарзамини Тоҷикистон бо табиати сарсабзу хуррами дорои манбаъҳои зиёди табиӣ ва сарватҳои зеризаминӣ фарқкунанда мебошад. Аз ин лиҳоз, вусъат бахшидани чунин корхоро зарур мешуморем:

– такроран коркард намудани ҳама гуна партовҳоро барои ҳифзи муҳити зист зарур мешуморем. Воқеан ҳам, сӯзонидани партовҳои рангаю пластикӣ ба гармшавии иқлим ва саломатии ҳомае осебпазир мебошад. Дар ин самт солимӣ ва некуаҳволии ҳомае яке аз ҳадафҳои асосии давлат мебошад;

– татбиқи бештари барномаҳои ҳифзи муҳити зист бо шарикони рушд дар минтақа ва ҷумҳурӣ. Ҳамзамон, барои истехсоли маҳсулоти ватанӣ аз ҷиҳати экологӣ тоза ҳавасмандгардони ҷорӣ намудан;

– зиёд намудани имтиёзҳои давлатӣ ба корхонаҳое, ки пурра аз истехсоли неруи “сабз” истифода менамоянд ва ба ширкатҳое, ки ба сохтмони биноҳои каммасраф ва замонавӣ машғул мебошанд;

– ҷалби бештари сармояи “сабз” ба тағйирёбии иқлим, зеро иқтисоди “сабз” боз ҳам ҷалби сармоягузорию зиёдро тақозо менамояд.

Дар асоси гуфтаҳои боло хулоса бармеояд, ки гузариш ба иқтисоди “сабз” барои дастрасии беназири экологӣ сарватҳои табиӣ ва ҳаҷми бузурги захираҳои гидроэнергетикӣ ва оби тоза, ҷиҳати истехсоли маҳсулоти ватанӣ аз лиҳози экологӣ тоза мусоидат хоҳад намуд. Зеро тағйирёбии иқлим ба тамоми кишварҳои ҷаҳон таъсир мерасонад. Иқтисодиёти кишварҳоро хароб мекунад ва ба зиндагии мардум таъсир мерасонад. Шароити обу ҳаво тағйир меёбад, сатҳи баҳр баланд мешавад ва ҳодисаҳои обу ҳаво шадидтар мешаванд.

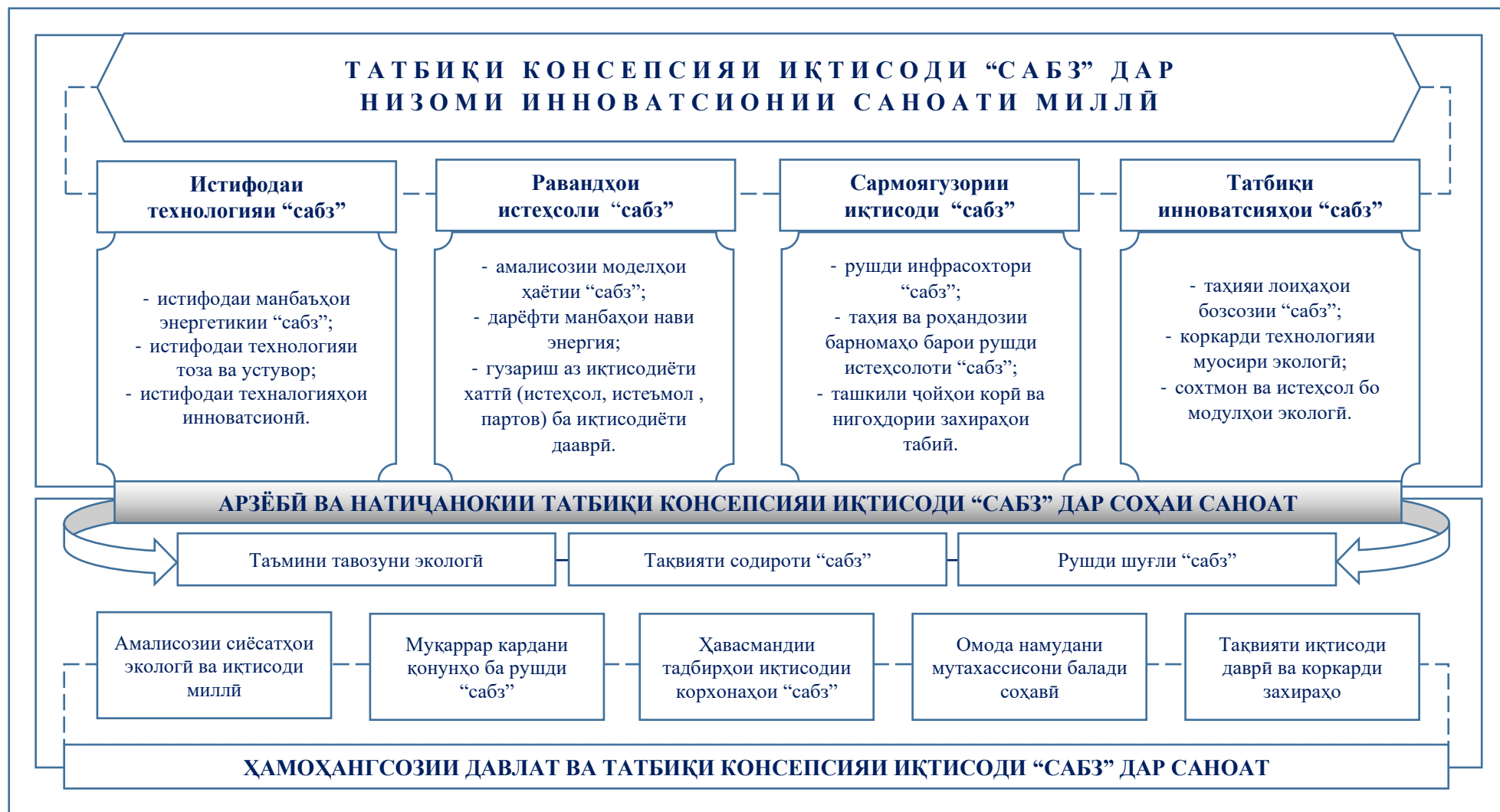
Вақте ки мо дар бораи иқтисодиёти “сабз” дар саноат сухан меронем, дар назар дорем, ки саноат дар ҷараёни рушди худ ба мувозинати беҳтаре байни афзоиши иқтисодӣ ва ҳифзи муҳити зист мерасад. Концепсияи иқтисодиёти “сабз” ба саноат кумак мекунад, ки бо истифода аз технологияҳои тоза, сарфаи энергия ва кам кардани партовҳо, на танҳо манфиатҳои иқтисодӣ, балки манфиатҳои экологиро низ ба даст оварад.

Татбиқи концепсияи иқтисоди “сабз” дар саноат муносибати ҳамаҷониба ва иштироки тамоми ҷонибҳои манфиатдор: сохторҳои давлатӣ, соҳибкорӣ,

илм ва ҷомеаро тақозо мекунад. Ин иқдом на танҳо барои беҳбуди вазъи экологӣ муҳим аст, балки инчунин имкони таъсиси ҷойҳои нави корӣ, баланд бардоштани самаранокии истифодаи энергия ва таҳкими рақобатпазирӣ дар бозорҳои байналмилалиро фароҳам меоварад. Муҳим аст, ки концепсияи иқтисоди “сабз” дар ҳама сатҳҳо, аз корхонаҳои алоҳида то сиёсати давлатӣ, амалӣ карда шавад. Дар ин радиф, давлат нақши калидӣ дар татбиқи концепсияи иқтисодӣ “сабз” дар соҳаи саноат дорад, ки аз ҷиҳати таъмини стратегияҳои дуруст, қонунгузорӣ, ҳавасмандсозӣ ва мониторинг ба мақсад мерасад. Бо кумак ва ҳидоятҳои дуруст, кишвар метавонад ба ташкили саноати устувор ва экологӣ мусоидат кунад, ки на танҳо муҳити зистро муҳофизат мекунад, балки рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии давлатро низ таъмин намояд (ниг. ба расми 5.3.4.).

Ҳамзамон, нақши ҷамоҳангсозии давлат дар татбиқи концепсияи иқтисодӣ “сабз” дар соҳаи саноат хеле муҳим ва омили калидӣ мебошад. Концепсияи иқтисодӣ “сабз”, ки ба рушди устувор ва эҳтиром ба муҳити зист равона шудааст, якҷо бо тавсеаи саноат, метавонад ба муҳофизат ва ҳифзи муҳити зист ва дар айни замон, баланд бардоштани самаранокии иқтисодӣ кумак расонад.

Ба ибораи дигар, дар хусуси расми 5.3.4. метавон илова намуд, ки татбиқи принципҳои рушди устувор тамоми бахшҳои саноатиро водор менамояд, ки муҳити зистро камтар олуда намуда ва ҳамзамон, дар рушди иқтисоди миллӣ ҳиссагузор бошанд. Илова бар ин, иқтисоди “сабз” дар саноат на танҳо ба коҳиш додани таъсири зараровар ба муҳити зист мусоидат мекунад, балки инчунин, имкониятҳои нави иқтисодиро тавассути ҳавасмандгардонии инноватсия, баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот ва таъсиси ҷойҳои корӣ дар бахшҳои нави мекушояд.



Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.

**Расми 5.3.4. – Консепсияи рушди иқтисоди “сабз” дар соҳаи саноат**

Дар робита ба ин, Ҷ.Н. Машокиров қайд менамояд, ки: «Консепсияи иқтисоди “сабз” ғояҳои мухталифи илми иқтисод ва фалсафа, аз ҷумла иқтисоди феминистӣ, иқтисоди захиравӣ, иқтисоди экологӣ, иқтисоди муҳити зист, постмодернистӣ, зиддиистеъмолот, муқобил ба ҷаҳонишавӣ, анархияи “сабз”, сиёсати “сабз” ва назарияи муносибатҳои байналмилалиро дар бар мегирад» [191].

Лозим ба таъкид аст, ки вақтҳои охир дар ҷаҳони муосир сармоягузори ба истилоҳ «сабз» маъмул гашта истодааст. Ин ҷо сармоягузори фаҳмида мешавад, ки на танҳо барои ба даст овардани фоида, балки, ҳамзамон, барои ҳифзи муҳити зист равона шудааст. Гузариш ба сармоягузори “сабз” дар мубориза бо тағйирёбии иқлим, кам кардани партовҳои газҳои гулхонавӣ, ифлосшавии об, буридани дарахтон ва мусоидат ба рушди устувори муҳити зист аҳамияти бузург дорад. Бинобар ин, равандҳои имрӯзаи ҷаҳони муосир талаб менамоянд, ки маҳз ҳуди сармоягузорӣ низ “сабз” шавад. Яъне лоиҳаҳои сармоягузорӣ шаванд, ки ба рушди иқтисоди “сабз” саҳм мегузоранд.

Ибораи маблағгузори “сабз” ба истилоҳи неруи “сабз” алоқаманд аст. Моҳиятан неруи “сабз” энергияе мебошад, ки аз манбаъҳои барои муҳит безарар гирифта шудааст ва ба муҳит таъсири манфӣ намерасонад. Роҷеъ ба ин масъала, Д. Мерганов қайд менамояд, ки: «...Ҳукумати мамлакат барои таҷдиду бунёди инфрасохтори иқтисодиву иҷтимоӣ, ворид намудани технологияи ҳозиразамон, ҳалли масъалаҳои вобаста ба соҳаҳои обу энергетика, махсусан, истифодаи манбаъҳои энергияи барқароршаванда ва татбиқи иқтисодиёти “сабз”, фароҳам овардани фазои мусоид барои сармоягузориву соҳибкорӣ, рушди бахши хусусӣ иқдоми зиёдро амалӣ намуда истодааст ва тавре мушоҳида мешавад, натиҷаҳо назаррасанд» [38]. Дар ин хусус Ш.М. Раҳимзода, Л.Х. Саидмуродзода, Ф.М. Муминова қайд менамоянд, ки: «...интизор меравад, ки талошҳои стратегӣ ҷиҳати беҳтар намудани фазои соҳибкорӣ ва баланд бардоштани ҷолибияти сармоягузорӣ ба унсурҳои калидии фароҳам овардани шароит барои рушди дарозмуддати иқтисодӣ табдил меёбанд» [68].

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҷалби сармоягузори “сабз” ҳадаф дорад, то соли 2037 иқтисоди “сабз”-ро татбиқ намояд ва саноатикунониро ба хотири рушди устувор ва таъсиси ҷойҳои нави корӣ суръат бахшад. Дар ин раванд нақши калидиро энергияи “сабз” мебозад. Аввалан, Тоҷикистон дорои имкониятҳои бузурги тавлиди энергияи “сабз” мебошад, зеро иқтидори умумии энергияи барқи обии кишвар ба 527 миллиард киловатт-соат баробар аст, дар ҳоле ки то имрӯз танҳо панҷ дарсади он истифода шудааст. Тавре медонем, Тоҷикистон бо кӯҳҳои худ аз маъданҳои гуногун ғани мебошад, ки истеҳсол ва истифодаи ин имконот метавонад ба иқтисоди мамлакат таъсири мусбат дошта бошад. Мувофиқи арзёбии коршиносон, 88 дарсади конҳои маъдани Тоҷикистон мавриди истифода қарор надоранд. Ба андешаи Қ.Шаҳноз: «...имрӯз бо дарназардошти рушди иқтисоди “сабз” ва рақамикунонӣ нӣёз ба маъданҳое, ки дар ҳамин раванд нақши калидӣ доранд, хеле зиёд шудааст. Аз ҷумла литий, волфрам, нукра маъданҳое ҳастанд, ки барои технологияи “сабз” бисёр муҳим доништа мешаванд. Дар маҷмӯъ, 12 маъдани асосие, ки барои гузариши “сабз” аз ҷониби коршиносон лозим доништа мешавад, даҳтоаш дар Тоҷикистон ҳаст. Аз ин даҳ маъдан шаштои он аллакай истеҳсол карда мешавад. Агар сурмаро гирем, аз лиҳози истеҳсоли он Тоҷикистон дар ҷаҳон дар ҷойи сеюм меистад. Яъне имкониятҳо хеле фароханд» [42].

Дар Паёми навбатии Сарвари давлат қайд гардидааст, ки: «...тадбирҳои дар самти рушди саноат ва афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти соҳаҳои саноат, бо дарназардошти захираву имкониятҳои кишвар, аз ҷумла ашёи хоми ватанӣ, иқтидорҳои истеҳсолӣ, захираҳои меҳнатӣ, энергияи “сабз” ва талаботи афзоянда ба маҳсулоти саноатӣ дар дохил ва хориҷи кишвар, ҷиҳати ноил шудан ба яке аз ҳадафҳои стратегии мо – саноатикунонии босуръат ҳанӯз нокифоя мебошанд» [19]. Тибқи СМР-2030 метавон хулоса намуд, ки: «...ҳадафи асосии саноатикунонии босуръати кишвар ташаккул додани саноати миллии рақобатпазир ва дар асоси он ба сатҳи сифатан баланд бардоштани тамоми иқтисоди миллӣ ва таъмини некуаҳволии мардуми

кишвар ба ҳисоб меравад» [22, с.14]. Ҳамин тавр, Ҳукумати мамлакат имрӯзҳо тамоми имкониятҳои мавҷударо ҷиҳати татбиқи ҳадафҳои тақдирсози зикргардида сафарбар намудааст, ки татбиқи лоиҳаҳои “сабз” манбаҳои таҷдидшавандаи неруи “сабз” ва ташаккули иқтисоди “сабз” ба рушди босуботи кишвар мусоидат хоҳанд намуд. Таъйини 34-соли Истиқлоли давлатӣ мардуми шарифи тоҷик доир ба қомеиҳои дар ин давра бадастомада назари неқ дошта, то андозае ҳамчун ҷузъи қомеаи ҷаҳонӣ тавонистем дар баробари истиқлоли сиёсӣ, инчунин, истиқлоли иқтисодии кишварро низ аз ҳисоби рушди соҳаҳои пешбар, махсусан саноатро таъмин намоем. Новобаста аз вазъи имрӯзаи қомеаи ҷаҳонӣ ва мушкилоти ҷойдошта, натиҷаҳо назаррас ва хурсандибархш мебошанд. Аз ин рӯ, дар баробари сиёсати комили Пешвои миллат барои ҳифзи табиат ва захираҳои он ҷиҳати расидан ба ҳадафҳои стратегӣ ва таъмини рушди иқтисодии миллий пайваста талош намоем.

#### **Хулоса ва пешниҳоди боби 5.**

– Яке аз самтҳои афзалиятноки муқаммал гардонидани соҳаи саноати миллий идоракунии рушди инноватсионии он ба ҳисоб меравад. Воситаҳои муҳимми ин раванд истифодаи технологияҳои рақамӣ, татбиқи инноватсияҳо дар истеҳсолот, мутобиқ гардонидани раванди истеҳсолот ба технологияи “сабз” бо воситаи бозсозии инфрасохтори саноатӣ ва ғайра мебошад.

– Амалӣ гардонидани ҷорабиниҳои болозикр зарурати таҳияи нақшаи амалро дар назар дошта, он аз маҷмуи ҷорабиниҳо таркиб ёфтааст, ки онҳо ба таҳия ва татбиқи стратегияҳои инноватсионӣ, ташкил намудани муҳити созгор барои фаъолият, ҳамгироии инноватсионӣ ва ҳалли дигар масъалаҳои идоракунии соҳаи саноат равона карда мешаванд.

– Дар ин раванд, зарур аст, ки ба масъалаи таъмини иттилоотии раванди идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат дар асоси технологияи рақамӣ диққати махсус дода шавад. Ҳалли амалии ин масъала зарурати таъсиси экосистемаи рақамиро дар соҳаи саноат ба миён мегузорад. Таъсис додани чунин инфрасохтор дар соҳаи саноат имкон медиҳад, ки муносибатҳои

истеҳсолӣ ва мубодилаи молу маҳсулот ба сатҳи нави рушди рақамӣ расонида шавад.

– Ҳамзамон, зарур аст, ки чиҳати мутобиқ гардонидани соҳаи саноат ба принципҳои иқтисодиёти “сабз” чораҷӯӣ карда шавад. Барои ин лозим аст, ки ба таъсис додани инфрасохтори истеҳсолии “сабз”, ҷалби сармояи “сабз” ва дигар иқдомҳое, ки мутавозинии экологиро дар кишвар таъмин карда, ба рушди иқтисодиёти миллий мусоидат менамоянд, таваҷҷуҳ зоҳир карда шавад. Барои расидан ба ин мақсад, аз нигоҳи мо, таҳияи “Консепсияи миллии татбиқи принципҳои иқтисодиёти “сабз” дар соҳаи саноат” ба мақсад мувофиқ мебошад. Санади мазкур бояд дар асоси таҳлили ҳамаҷонибаи имкониятҳои рушди соҳаи саноат таҳия ва мавриди истифода қарор гирад.

## ХУЛОСА ВА ПЕШНИҲОДҲО

Таҳқиқоти гузаронидашуда ба мо имкон фароҳам овард, ки хулосаҳои асосӣ ва пешниҳоди зеринро доир ба тақмили низоми идоракунии рушди инноватсионии саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтасаран таҳия намоем:

1. Яке аз масъалаи калидии раванди ташаккули саноати рақобатпазир идоракунии рушди инноватсионии он ба ҳисоб меравад. Ба ин масъала тайи солҳои охир дар Тоҷикистон диққати махсус дода шудааст, ки ҳадаф аз он мутобиқ гардонидани соҳаи саноати кишвар ба талабот ва принципҳои иқтисодӣ наф, баланд бардоштани сатҳи рақобатпазирӣ субъектҳои иқтисодии соҳа, таъмин намудани бозори дохилӣ бо молҳои ватанӣ, тақвият бахшидани иқтидори содиротӣ ва дар ин замина, коҳиш додани вобастагии иқтисодиёти миллӣ аз таъсири омилҳои беруна ба ҳисоб меравад.

2. Раванди ташаккулёбӣ ва рушди низоми саноатӣ бо қонуниятҳои асосии илмӣ ва принципҳои муносири муносибати байни субъектҳои иқтисодии соҳа асос ёфтааст. Доираи муносибатро дар байни субъектҳои соҳаи саноат давлат муайян менамояд. Вазифаи асосии давлат фароҳам овардани шароити созгор барои субъектҳои иқтисодии соҳаи саноат ва рушди ҳамгироии онҳо дар шароити бозор мебошад.

3. Соҳаи саноат пайваста зери таъсири омилҳои дохилӣ ва берунӣ қарор дорад. Яке аз омилҳои муҳимми ташаккулдиҳандаи саноати рақобатпазир татбиқи дастоварҳои илм дар истеҳсолот ба ҳисоб меравад. Ин раванд тақозо менамояд, ки сохтори истеҳсолии кишвар ба шароити наф ва таҳаввулоти илмию техникӣ мутобиқ гардонида шавад. Аммо, тағйироти инфрасохтори саноти кишвар бояд бо дарназардошти ба инобат гирифтани зерсистемаҳои саноатӣ анҷом дода шавад. Ҳалли амалии ин масъала ба васеъ гардидани имкониятҳои истеҳсолӣ ва тақвияти содиротии кишвар мусоидат менамояд.

4. Аммо, барои ин мутобиқатии унсурҳои институтсионалӣ бо ҳадафҳои идоракунии рушди инноватсионии низоми саноатӣ дар кишвар муҳим мебошад. Барои ин лозим, ки сохтори институтсионалии идоракунии низоми саноати миллӣ, бо дарназардошти ба инобат гирифтани манфиати тамоми



субъектҳои иқтисодии соҳаи саноат ва бозори молу маҳсулот, таҷдиди назар карда шавад.

5. Бо вучуди муҳимияти ин масъала, бояд як нуктаро дар назар дошт, ки фаъолияти инноватсионӣ дар Тоҷикистон дар ҳоли ташаккулёбӣ ва рушд қарор дорад. Ҳолати мазкур зарурати таҳлили амиқи таҷрибаи кишварҳои хориҷиро, ки аз лиҳози татбиқи натиҷаҳои илм дар истеҳсолот пешсаф мебошанд, ба миён мегузорад. Чунин муносибат имкон медиҳад, ки бо дарназардошти хусусиятҳои миллӣ модели рушди инноватсионии низоми саноати кишвар таҳия карда шавад.

6. Ҳамаи ин ба таҳия ва татбиқи концепсияи муосири идоракунии низоми саноати миллӣ ишора менамояд, ки он, пеш аз ҳама, бояд бо натиҷаи қорҳои илмӣ-таҳқиқоти олимони ватанӣ, таҷрибаи кишварҳои дар ин самт пешсаф ва ба инобат гирифтани мушкилот ва имкониятҳои соҳаи мазкур асос ёбад.

7. Натиҷаи таҳқиқот нишон дод, ки айни замон саноати кишвар ба модернизатсияи инноватсионӣ ниёз дошта, дар ин раванд таъмини инфрасохтори он шартӣ асосӣ ва зарурӣ ба ҳисоб меравад. Бинобар ин, аз нигоҳи мо таъсис додани кластери инноватсионии соҳавӣ мувофиқи мақсад мебошад. Ҳамчунин, зарур аст, ки ба рушди дигар шаклҳои инфрасохтори саноатӣ, ба монанди паркҳои индустриалӣ ва марказҳои инноватсионии саноатӣ дар минтақаҳои ҷумҳурӣ таваҷҷуҳ сурат гирад. Таъсиси чунин объектҳои саноатӣ тақозои шароити иқтисодӣ муосир (иқтисодӣ ба дониш таъҷунанда) буда, яке аз талаботи асосии рушди индустриалию инноватсионии иқтисодӣ миллӣ ба ҳисоб меравад.

8. Масъалаи дигаре, ки таваҷҷуҳи махсусро тақозо менамояд, таъсис додани низоми муосири идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат мебошад. Натиҷаи таҳқиқот нишон дод, ки низоми миллии саноатӣ бештар ба иқтисодӣ анъанавӣ моил буда, омилҳои инноватсионӣ дар фаъолияти субъектҳои иқтисодии соҳа кам ба ҷашм мерасад. Илова бар ин, робитаи илм бо истеҳсолот дар кишвар хеле суст ба роҳ монда шудааст, ки чунин ҳолат аз

номутобиқ будани низоми саноати миллӣ бо меъёрҳои ҷаҳонии рушди инноватсионӣ гувоҳӣ медиҳад. Ҳалли ин масъалаҳо тақозо менамояд, ки инфрасохтори саноатӣ дар якҷоягӣ бо дигар унсурҳои низоми саноати миллӣ ба талаботи низоми инноватсионии идоракунии, ки асоси онро ҳамкориҳои мутақобилаи давлат, бахши хусусӣ ва марказҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ташкил медиҳад, мутобиқ гардонида шаванд.

9. Амалӣ гардидани вазифаҳои гузошта танҳо дар сурати тақвият бахшидани имкониятҳои соҳаи санот имконпазир мебошад. Ҷиҳати арзёбии объективонаи имкониятҳои соҳаи саноати миллӣ, зарур аст, ки қорҳои илмӣ-таҳқиқотӣ аз рӯйи алгоритми муайян анҷом дода шаванд. Интиҳоби усулҳои арзёбӣ ва нишондиҳандаҳои он низ аз шартҳои ин раванд ба ҳисоб меравад. Риояи ҷорабиниҳои мазкур имкон медиҳад, ки имкониятҳои соҳаи саноати кишвар пурра арзёбӣ гардида, ҷиҳати рушди минбаъдаи он, санади дахлдор қабул карда шаванд.

10. Яке аз ҳуҷҷатҳои стратегияи рушди инноватсионии соҳаи саноат “Консепсияи ҳамгироии инноватсионӣ” мебошад, ки аз маҷмуи амал ва ҷорабиниҳо таркиб ёфтааст. Мақсад ва вазифаи асосии онро идоракунии фаъолияти муташаккилонаи субъектҳои алоҳидаи раванди инноватсионӣ ва амалии якҷояи онҳо дар ҷаҳорҷӯби низоми миллии инноватсионӣ бо истифода аз технологияи рақамӣ ва дигар воситаҳои фаъоли коммуникатсионӣ мебошад.

11. Ҳамгироии инноватсионӣ, ҳамчун консепсияи муосири идоракунии рушди соҳаи саноат, дорои як қатор афзалиятҳо мебошад, аз ҷумла, беҳтар гардонидани имкониятҳои иқтисодии соҳа, тақвият бахшидани муносибат дар байни субъектҳои истеҳсолӣ, ташаккул додани экосистемаи инноватсионӣ ва дигарон. Татбиқи босамари консепсияи мазкур дар соҳаи саноат тақозо менамояд, ки ба масъалаи ҳавасмандгардонии молиявии истифодаи технологияи муосир дар истеҳсолот, ҳамкорӣ бо кишварҳои пешрафта дар самти илм ва техника ва баланд бардоштани малака ва салоҳиятҳои касбии кормандони соҳаи истеҳсоли моддӣ таваҷҷуҳ сурат гирад.

12. Яке аз шаклҳои маъруфи ҳамгирии инноватсионӣ шарикии сегонаи илм, таҳсилот ва соҳибкорӣ мебошад. Татбиқи амсилаи мазкур дар соҳаи саноат тақазо менамояд, ки ба оmodасозии мутахассисони соҳибкасб диққати зарурӣ дода шавад. Барои ин, ҳамкориҳои фаъоли донишгоҳҳо бо корхонаҳо зарур мебошад. Оmodасозии лоиҳаҳои муштарак, таҷрибаомӯзиҳои донишҷӯён дар корхонаҳо ва барномаҳои омӯзишии якҷоя метавонанд дар ин самт натиҷаҳои хубро ба бор оваранд. Дар ин радиф, марказҳои илмӣ-таҳқиқотии кишварро лозим аст, ки тавассути коркарди технологияҳои нав ва пешниҳоди усулҳои инноватсионии рушд бо корхонаҳои саноатӣ корро ҷоннок намоянд. Чунин амал ба татбиқи ғаврии технологияҳои инноватсионӣ дар соҳаи саноат ва баланд гардидани ҳаҷми истеҳсоли молу маҳсулоти ватанӣ мусоидат менамояд.

13. Барои ин зарур аст, ки ба таъсис додани кластерҳои саноатӣ бо истифода аз имкониятҳои кадрӣ, илмӣ-техникӣ, инфрасохторӣ ва дигар захираҳои муассисаҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, донишгоҳҳо ва субъектҳои раванди истеҳсоли молу маҳсулот таваҷҷуҳ сурат гирад. Таъсиси чунин инфрасохтори инноватсионӣ имкон медиҳад, ки робитаҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ дар байни субъектҳои фаъолияти инноватсионӣ тақвият ёфта, дар натиҷа, ғавзи муносиб барои рушди минбаъдаи соҳаи саноат ва дигар самтҳои афзалиятноки иқтисодиёти миллӣ фароҳам оварда шавад.

14. Яке аз самтҳои афзалиятнок доир ба мукамал гардонидани низоми саноати миллӣ, идоракунии рушди инноватсионии он ба ҳисоб меравад. Воситаҳои муҳими ин раванд истифодаи технологияҳои рақамӣ, татбиқи инноватсияҳо дар истеҳсолот, мутобик гардонидани раванди истеҳсолот бо технологияи «сабз» тавассути бозсозии инфрасохтори саноатӣ ва дигарон мебошад.

15. Амалӣ гардонидани чорабиниҳои болозикр зарурати таҳияи нақшаи амалро дар назар дошта, он аз маҷмуи чорабиниҳо таркиб ёфтааст, ки онҳо ба таҳия ва татбиқи стратегияҳои инноватсионӣ, ташкил намудани муҳити созгор

барои фаъолият, ҳамгирии инноватсионӣ ва ҳалли дигар масъалаҳои идоракунии соҳаи саноат равона карда мешаванд.

16. Дар ин раванд, зарур аст, ки ба масъалаи таъмини иттилоотии раванди идоракунии рушди инноватсионии низоми саноатӣ дар асоси технологияи рақамӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда шавад. Ҳалли амалии ин масъала зарурати таъсис додани экосистемаи рақамиро дар соҳаи саноат ба миён мегузорад. Таъсис додани чунин инфрасохтор дар соҳаи саноат имкон медиҳад, ки муносибатҳои истеҳсолӣ ва мубодилаи молу маҳсулот ба сатҳи нави рушди рақамӣ расонида шавад.

17. Ҳамзамон, зарур аст, ки чиҳати мутобиқ гардонидани соҳаи саноат ба принципҳои иқтисодиёти «сабз» чораҷӯӣ карда шавад. Барои ин, лозим аст, ки ба таъсис додани инфрасохтори истеҳсолии “сабз”, ҷалби сармояи “сабз” ва дигар иқдомҳое, ки мутавозинии экологиро дар кишвар дастгирӣ намуда, ба рушди иқтисодиёти милли мусоидат меkunанд, таваҷҷуҳ зоҳир карда шавад. Барои расидан ба ин мақсад, аз нигоҳи мо, таҳияи “Консепсияи рушди иқтисодиёти “сабз” дар соҳаи саноат” ба мақсад мувофиқ мебошад. Санади мазкур бояд дар асоси таҳлили ҳамаҷонибаи имкониятҳои рушди соҳаи саноат таҳия ва мавриди истифода қарор гирад.

## ТАВСИЯҲО ДОИР БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲО

1. Барои мусоидат ба амалӣ гардидани ҳадафи чоруми стратегӣ, яъне саноатикунони босуръати кишвар, идоракунии рушди инноватсионии соҳаи саноат зарур мебошад. Ба ин масъала зарур аст, ки аз мавқеи қонуниятҳои умумии назария, методология ва амалияи иқтисодиёти нав, ки ба дониш ва технологияи инноватсионӣ асос ёфтааст, таваҷҷуҳ сурут гирад. Бо ин мақсад, зарур аст, ки дар навбати аввал асосҳои илмӣ-назариявии идоракунии низоми саноати миллӣ, бо дарназардошти хусусиятҳои миллӣ дар ин самт, мустаҳкам гардонида шаванд.

2. Барои ташкил намудани саноати рақобатпазир ва ба дониш таъякунанда таваҷҷуҳи хосси давлат, ҳамчун ниҳоди асосии танзимкунандаи соҳа, зарур мебошад. Сиёсати давлатии дар соҳаи саноат бояд ба рушди ҳамгирии субъектҳои бозори ҳадамоти таҳсилотӣ, муассисаҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва намонядагони бахши соҳибкорӣ оид ба истеҳсоли молу маҳсулот равона шуда бошад.

3. Бо ин мақсад зарур аст, ки дар назди донишгоҳҳои кишвар намоняндагии корхонаҳои саноатӣ ташкил карда шавад. Чунин ҳолат, агар аз як тараф, робитаи илмро бо истеҳсолот пайванд намоняд, аз ҷониби дигар, ба баланд гардидани сифати таълим таъсири мусбат мерасонад. Дар ин раванд зарур аст, ки ҷиҳати мутобиқ гардонидани барномаҳои таълимӣ бо нақшаҳои истеҳсолии корхонаҳои саноатӣ корҳои назаррас анҷом дода шаванд. Тавсия дода мешавад, ки вобаста ба ин масъала аз таҷрибаи кишварҳои пешқадам истифода гардад.

4. Масъалаи дигаре, ки ба он бояд таваҷҷуҳи хос сурут гирад, муаммал гардонидани асосҳои институтсионалии рушди инноватсионии низоми саноати миллӣ ба ҳисоб меравад. Натиҷаи таҳқиқот нишон дод, ки дар ҳақиқат, дар ин самт баъзан мушкилоти ҳанӯз ҳалношуда боқӣ мондааст. Масалан, то имрӯз дар Тоҷикистон қонуни алоҳида дар бораи фаъолияти венчурӣ амал намекунад. Чунин ҳолат метавонад ба рушди фаъолияти инноватсионӣ, махсусан дар соҳаи саноат, монеа эҷод намоняд. Аз ин нуқтаи назар, қабули

конуни мазкур ва дигар санадҳои меъёрии ҳукукии танзимкунандаи фаъолияти инноватсионӣ дар соҳаи саноат ба мақсад мувофиқ мебошад.

5. Ҳамзамон, вақти он расидааст, ки ҷиҳати таъсис додани инфрасохтори замонавии саноатӣ, ба монанди кластерҳои инноватсионӣ ва паркҳои индустриалӣ- инноватсионии соҳавӣ, чораҷӯӣ карда шавад. Дар ин раванд, зарур аст, ки ба масъалаи таъмини кадрӣ рушди соҳаи саноат диққати лозимӣ дода шавад. Раванди омодакунии кадрҳо бояд дар асоси таҳлили амиқи талаботи соҳаи саноат ба мутахассисон амалӣ карда шавад.

6. Барои ҳалли ин масъала тавсия дода мешавад, ки ба масъалаи татбиқи концепсияи ҳамгироии инноватсионӣ дар соҳаи саноат, ки робитаи мутақобилаи донишгоҳҳо, муассисаҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва субъектҳои иқтисодиро дар бар мегирад, тавачҷуҳ сурат гирад. Минбаъд зарур аст, ки ҷиҳати ҳалли саривақтии масъалаҳои маблағгузорию рушди инноватсионии соҳаи саноат чораҷӯӣ карда шавад. Дар баробари маблағгузорию давлатӣ, зарур аст, ки аз имкониятҳои баҳши хусусӣ ва шарикони рушд истифода бурда шавад.

7. Барои дар амал татбиқ намудани чорабиниҳои дар боло зикргардида пешниҳод карда мешавад, ки барномаи мушаххаси давлатӣ таҳия ва мавриди амал қарор дода шавад. Дар ин раванд, зарур аст, ки ба масъалаи таъмини иттилоотии раванди идоракунии рушди инноватсионии низоми саноатӣ дар асоси технологияи рақамӣ тавачҷуҳи махсус зоҳир карда шавад. Бо ин мақсад пешниҳод карда мешавад, ки ҷиҳати ташкил намудани экосистемаи рақамӣ дар соҳаи саноат корҳои назаррас анҷом дода шаванд. Чунин экосистемаро мумкин аст дар назди идораи алоҳидаи давлатӣ (масалан, Вазорати саноат ва технологияи нави Ҷумҳурии Тоҷикистон) ташкил дод. Таъсис додани чунин инфрасохтор дар соҳаи саноат имкон медиҳад, ки муносибатҳои истеҳсолӣ ва мубодилаи молу маҳсулот ба сатҳи нави рушди рақамӣ расонида шавад.

8. Рушди минбаъдаи соҳаи саноат зарурати мутобиқ гардонидани инфрасохтори истеҳсолии кишвар бо принципҳои иқтисоди “сабз” ба миён

гузошта, пешниҳод карда мешавад, ки ба ин масъала ҳамчун вазифаи стратегӣ таваҷҷуҳ зоҳир карда шавад.

9. Бо мақсади ҳавасманд намудани корхонаҳо барои гузариш ба технологияи истеҳсолоти тоза ва аз нигоҳи экологӣ самаранок, пешниҳод карда мешавад, ки сабукиҳои андозӣ ва субсидияҳо барои лоиҳаҳои “сабз” пешниҳод карда шаванд. Таваҷҷуҳ ба ин масъалаҳо ба рушди устувори саноат ва гузариши иқтисодиёт ба принципҳои “сабз” мусоидат хоҳад кард.

10. Бо мақсади дар амал татбиқи намудани чорабиниҳои мазкур аз нигоҳи мо, қабули барномаи давлатии идоракунии рушди инноватсионии саноати миллӣ барои давраи муайяни вақт зарур мебошад.

## **РҶҶХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА**

### **Санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ**

1. Барномаи давлатии рушди илмию инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2027 аз 31 августи соли 2023, № 417.
2. Барномаи миёнамуҳлати рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025, аз 26 октябри соли 2021, №460.
3. Барномаи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011 – 2020 аз 3 апрели соли 2012, №145.
4. Барномаи рушди саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2022 аз 29-уми марти соли 2019, № 128.
5. Барномаи “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф дар давраи солҳои 2020-2040”. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 31 январи соли 2020, №1445.
6. Барномаи саноатикунории босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025 аз 27 майи соли 2020, №293. – с.22.
7. Барномаи ҳамгироии илм ва таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2015 аз 2 июли соли 2009 № 371.
8. Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, аз 30 декабри соли 2019. № 642
9. Консепсияи пешрафти инноватсионии комплекси агросаноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, аз 3 марти соли 2014 № 144.
10. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи иттилоот” аз 27 ноябри соли 2014, № 1164.
11. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сиёсати давлатӣ дар соҳаи саноат” ш. Душанбе, аз 23 декабри соли 2021, – № 1848.
12. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи савдои электронӣ» ш.Душанбе, аз 16 декабри соли 2022, – № 338
13. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сирри тижоратӣ» ш.Душанбе, 18 июни соли 2008 – № 403



14. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тичоратикунонии натиҷаҳои фаъолияти илмӣ ва илмию техникӣ» аз 24 декабри соли 2022, - №1922.

15. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти инноватсионӣ» ш. Душанбе, аз 27 майи соли 2020, - №293

16. Маҷмуаи оморӣ. Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Вазъи иқтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон январ–сентябри 2024. – Душанбе, 2024: АОПҶТ. саҳ. 21.

17. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ». 28.12.2024, ш.Душанбе, [Захираи электронӣ] <https://www.president.tj/event/missives/49225> (санаи дархост ба сомона 07.07.2025).

18. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 28.12.2023 шаҳри Душанбе [Захираи электронӣ] <http://president.tj/node/32191> (санаи дархост ба сомона 10.02.2025).

19. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ». 23.12.2022 шаҳри Душанбе. [Захираи электронӣ] <https://prezident.tj/event/missives/27245> (санаи дархост ба сомона 27.02.2025).

20. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 21.12.2021 шаҳри Душанбе [Захираи электронӣ] <https://www.president.tj/event/missives/24850> (санаи муроҷиат ба сомона 03.03.2025)

21. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ. 26.12.2019 шаҳри Душанбе [Захираи электронӣ] <https://president.tj/event/missives/19839> (санаи дархост ба сомона 20.05.2024).

**22.** Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. - Душанбе, аз 1 декабри соли 2016. - №636.

**23.** Стратегияи рушди иқтисоди «сабз» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023–2037. - Душанбе, аз 30 сентябри соли 2022. - №482. - с.14.

**24.** Стратегияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаҳои илм, технология ва инноватсия барои давраи то соли 2030. - Душанбе, аз 30 июни соли 2021, –№ 263

**25.** Суханронӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо кормандони соҳаи саноати кишвар. 14.10.2019, шаҳри Душанбе [Захираи электронӣ] <https://www.president.tj/event/speeches/19547> (санаи мурочиат ба сомона 05.03.2025)

**26.** Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Рӯзи дониш, ноҳияи Данғара 01.09.2023. [Захираи электронӣ] [https://www.president.tj/event/domestic\\_trips/35598](https://www.president.tj/event/domestic_trips/35598) (санаи мурочиат 03.03.2025)

**27.** Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар вохӯрӣ бо олимони кишвар. – Душанбе, 18.03.2020 [Захираи электронӣ] <https://www.president.tj/event/speeches/20428> (санаи мурочиат 17.03.2025)

**28.** Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Рӯзи дониш. 01.09.2024 шаҳри Душанбе. [Захираи электронӣ] <https://www.president.tj/event/news/47089> (санаи мурочиат 23.03.2025)

**29.** Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо аҳли илм ва маорифи кишвар. 30.05.2024 шаҳри Душанбе. [Захираи электронӣ] <https://khovar.tj/2024/05/suhanronii-prezidenti-um-urii-to-ikiston-peshvoi-millat-emomal-ra-mon-dar-mulo-ot-bo-a-li-ilm-va-maorifi-kishvar/?ysclid=m8ia2fmsq2375458> 330 (санаи мурочиат ба сомона 10.03.2025)

## Адабиётҳо ва захираҳои электронӣ

30. <https://industry.tj/upload/iblock/df8/df8ad017a6451826f3c0e1523f8a4128.pdf> // <https://statbase.ru/datasets/economics/industry-value-added-share/?ysclid=mc3iehhs178487562>

31. Бобоев Ҷ.И. Самараи сиёсати созанда ва рушди Вилояти Мухтори Кӯхистони Бадахшон дар замони соҳибистиклолӣ [Захираи электронӣ] <https://mts.tj/samarai-siyosati-sozanda-va-rushdi-viloyati-muhtori-k%d3%af%d2%b3istoni-badahshon-dar-zamoniso%d2%b3ibisti%d2%9blo1% d3%a3/>

32. Викторова Е.В., Зайнуллина А.Б., Кузнецов Л.М., Петренко Д.А., Янковская А.А. Устойчивое развития: экология, экономика, общество (Авторский коллектив) // Цель 13 в области устойчивого развития (ЦУР). – Санкт-Петербург, 2019. – 14 с. [Электронный ресурс] [https://unecon.ru/sites/default/files/buklet\\_dlya\\_studentov\\_s\\_oblozhkoy\\_compressed.pdf?ysclid=m8sscr9vk798857326](https://unecon.ru/sites/default/files/buklet_dlya_studentov_s_oblozhkoy_compressed.pdf?ysclid=m8sscr9vk798857326)

33. Глазьев С. Ю. Великая цифровая революция: вызовы и перспективы для экономики XXI века // URL: <https://glazev.ru/articles/6-jekonomika/54923-velikaja-tsifrovaja-revoljutsija-vyzovy-i-perspektivy-dlja-jekonomiki-i-veka>.

34. Глобальный инновационный индекс 2024 // «ВОИС». [Электронный ресурс]. URL: [https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2024/assets/67729/2000%20Global%20Innovation%20Index%202024\\_WEB3lite.pdf](https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2024/assets/67729/2000%20Global%20Innovation%20Index%202024_WEB3lite.pdf) (дата обращения: 05.05.2025)

35. Глобальный индекс конкурентоспособности / Гуманитарный портал: Исследования [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий, 2004–2020. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index> (дата обращения: 20.12.2024).

36. Крупнов Ю. Промышленная доктрина России 17.10.2004 // <http://www.kroupnov.ru/pubs/2004/10/17/10152/>

37. Қодирзода Ш.А. Баҳодиҳӣ ва таҳлили иқтисодии истеҳсолоти саноатии ба инноватсия нигаронидашуда дар шаҳри Душанбе [elibrary\\_49622461\\_75023629.pdf](#) - С.7.

38. Мерганов Д. Ҳадаф аз маблағгузории сабз дар чист? Нашрияти расмӣи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Садои мардум». - №86 (4036), 18.07.2019 [Захираи электронӣ] <https://sadoimardum.tj/index.php?do=search&>

39. Сомонаи расмӣи Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон // Оид ба вазоарт / Маълумоти умумӣ. <https://egov.tj/site/industry/about?lang=tg> (санаи дархост ба сомона 10.02.2025)

40. Сомонаи расмӣи Шӯрои машваратии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба беҳтар кардани фазои сармоягузорӣ [Захираи электронӣ] <https://investmentcouncil.tj/tj/news/events/2022/2119/> (санаи муроҷиат ба сомона: 10.03.2025).

41. Шаҳноз Қ. Воқеияти нави ҷаҳони муосир. Дар бораи дастовардҳои Тоҷикистон дар татбиқи иқтисодиёти рақамӣ. Нашрияти расмӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Ҷумҳурият». - Санаи нашр: 21.02.2024 №: 36-37. [Захираи электронӣ] <https://jumhuriyat.tj/2709-voeijati-navi-aoni-muosir-dar-borai-dastovar-doi-toikiston-dar-tatbii-itisodieti-raam.html> (санаи дархост ба сомона 28.01.2025)

42. Шаҳноз Қ. Тоҷикистон ба кишвари «Сармоягузории сабз» табдил меёбад. Нашрияти расмӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон "Ҷумҳурият". - Санаи нашр: 10.10.2024. - №: 198 [Захираи электронӣ] <https://jumhuriyat.tj/4507-toikiston-ba-kishvari-sarmojaguzorii-sabz-tabdil-meebad.html> (санаи дархост ба сомона 19.11.2024)

43. Энциклопедияи Миллии Тоҷик, Ҷилди 3. БОЗ-ВИЧКУТ — Душанбе: Сарредаксияи илмӣи Энциклопедияи Миллии Тоҷик, 2014, — с.387; <https://tg.wikipedia.org> (санаи дархост ба сомона 12.03.2025)

### **Монография, китобҳои дарсӣ ва воситаҳои таълимӣ**

44. Баранов В.В., Зайцев А.В. Управление инновациями. М.: Издательский дом «Комсомольская правда», 2010. – 310 с.

45. Гунин Н.В. Управление инновациями / Н.В. Гунин [и др.]. — М., Издательство:1999, «Инфра-М». - с.328

**46.** Джурабаев Г.Дж., Каюмова Ф.А. Региональная стратегия инновационно-ориентированного развития промышленных предприятий. - Душанбе: Ирфон. - 2016. - 160 с.

**47.** Иванов И.В., Баранов В.В. Финансовый менеджмент: Стоимостной подход. М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. – 504 с.

**48.** Иващенко Н.С., Зайцева А.В. Особенности развития предприятия в инновационной экономике. Монография. / Под ред. Н.С. Иващенко и А.В. Зайцева. – М.: Креативная экономика, 2011. – 456 с.

**49.** Каюмов Н.К. Переходная экономика Таджикистана: концепции, цели и механизмы развития. - Душанбе, ИЭ и Д АН РТ, 2013. - 661с.

**50.** Каюмов Н.К., Мадаминов А.А., Тагаева Г.М. [и др.]. – Концептуальные основы развития реального сектора экономики Таджикистана /Душанбе: Институт экономики и демографии Национальной академии наук Таджикистана, 2022. – 781 с.

**51.** Клейнер Г.Б. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность/Г.Б. Клейнер, В.Л. Тамбовцев, Р.М. Качалов; под общей редакцией д-ра тех. наук, проф. С.А. Панова и д-ра экон. наук, проф. Г.Б. Клейнера. М.: ОАО Изд-во «Экономика». – 1997. - 288 с.

**52.** Комилов С.Д. Совершенствование управления инновационно-инвестиционной деятельностью промышленных предприятий / С.Д. Комилов, Е.Ш. Мирзоева. Монография – Душанбе: Образовательное учреждение "Таджикский государственный финансово-экономический университет", 2020. – 144 с.

**53.** Комилов С.Д. Теория инновационного развития / С.Д. Комилов. Монография – Душанбе: Ирфон, 2019. – 278 с.

**54.** Комилов С.Д. Управление развитием инновационных процессов на промышленных предприятиях / С.Д. Комилов, М.К. Файзуллоев, Д.Р. Рахмонов. Монография – Душанбе: Типография ТНУ, 2020. – 246 с.

**55.** Комилов С.Ч. Рушди сармояи инсонӣ дар шароити иқтисодӣ ва инноватсионӣ: ҷанбаҳои институционалӣ. Монография / С.Ч. Комилов, Ш.К.

Садикова, Д.А. Ходиев. – Душанбе : Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 2025. – 184 с. – ISBN 978-99985—9005-2. – EDN ZTWNBR.

**56.** Куксова И.В. Формирование условий устойчивого развития инновационного потенциала нефтехимических предприятий. Монография / И.В. Куксова. Воронеж: ВГУИТ, 2013. – 363 с. – 130

**57.** Курбонов А.Ш. Амнияти зехнӣ ва Истиқлолияти давлатӣ. - Душанбе, Ирфон, 2016.

**58.** Махкамов Б.Б. Инновационное развитие текстильной и швейной промышленности Таджикистана / Б.Б. Махкамов. – Душанбе: Академия наук Таджикистана, 2022. –140 с.

**59.** Мирсаидов А.Б. Механизмы формирования и развития инновационных региональных промышленных систем в Республике Таджикистан / А.Б. Мирсаидов, О.К. Муртазоев. – Душанбе: Институт экономики и демографии Национальной академии наук Таджикистана, 2020. – 231 с.

**60.** Мирсаидов А.Б. Фармоиши давлатӣ ва механизмҳои ташкилию иқтисодии идоракунии он / А.Б. Мирсаидов, Т.Б. Зокири. Монография – Душанбе: Институти иқтисодиёт ва демографияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, 2019. – 167 с.

**61.** Мирсаидов А.Б., Юсуфов Ш.Н. Идоракунии рушди инноватсионӣ бахши иҷтимоии иқтисодиёти Тоҷикистон/Монография – Душанбе, “Дониш” – 2021, 168 с. – 24 сах.

**62.** Мирсаидов, А.Б. Идоракунии рушди инноватсионии бахши иҷтимоии иқтисодиёти Тоҷикистон / А.Б. Мирсаидов, Ш. Н. Юсуфов. – Душанбе: Институт экономики и демографии Национальной академии наук Таджикистана, 2021. – 171 с.

**63.** Низомова Т.Д. Реструктуризация промышленных предприятий переходной экономики// Монография. - Душанбе: «Ирфон», 2005. -130 с.

**64.** Николаев С.Д. Интеллект современного предприятия. Монография / С.Д. Николаев, А.В. Зайцев, В.В. Баранов, Й. Крафт. М.: Издательский дом «Комсомольская правда», 2010. – 252 с.

**65.** Окрепилов В.В. Стандартизация в условиях цифровой трансформации : учебник / В.В. Окрепилов, И.А. Максимцев, Е.А. Горбашко [и др.]. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный экономический университет, 2024. – 219 с.

**66.** Портер М. Международная конкуренция: Пер. с англ. / Под ред. В.Д. Щетинина. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.

**67.** Раҳимзода Ш.М. Чаҳонишавӣ ва рушди иқтисоди миллӣ / Ш.Раҳимзода. Монография. – Душанбе : Эр-граф, 2019. – 219 р.

**68.** Раҳимзода Ш.М. Амсилахои дурнамозозии рушди дарозмуддати соҳаҳои иқтисоди миллӣ // Ш.М. Раҳимзода, Л.Х. Саидмуродзода, Ф.М. Муминова /Монография/ – Душанбе: Институт иқтисодиёт ва демографияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, 2024. – 225 с.

**69.** Садовая Е.С. Формирование новой социальной реальности: технологические вызовы / Е.С. Садовая, В.А. Сауткина, А.Р. Зенков // Монография. – М. «ИМЭМО – РАН», 2019. – С. 13-18. (190 с.)

**70.** Санжина О.П., Бадараева Р.В. Формирование инвестиционной политики в сфере промышленного развития региона. Научное издание. - Улан-Удэ: Изд-во ВСГТУ, 2006. - 204 с.

**71.** Сафиуллин Н.З. Конкурентоспособность: теория и методология / Н.З. Сафиуллин, Л.Н. Сафиуллин; Н.З. Сафиуллин, Л.Н. Сафиуллин. – Казань: Центр инновационных технологий, 2008. – 162 с.

**72.** Сафиуллин Н.З., Сафиуллин Л.Н. Управление конкурентоспособностью предприятий / Монография. – Казань: Изд-во Казанск. ун-та, 2008. – С.53.

**73.** Сироткина Н.В. Индикативное управление промышленными предприятиями в инновационной среде: теория, методология, практика / Н.В. Сироткина. – Воронеж : Издательство "Научная книга", 2008. – 322 с.

**74.** Сухарев О.С. Экономическая политика и развитие промышленности. - М.: «Финансы и статистика», 2011. - 216 с.

**75.** Трещевский Ю. И. Методология исследования экономики, управления и финансов / Ю.И. Трещевский, Н.Ю. Трещевская; под ред. Ю. И. Трещевского. – Воронеж: Ин-т менеджмента, маркетинга и финансов, 2009. – 235 с.

**76.** Уколов В.Ф. Инновационный менеджмент в государственной сфере и бизнесе: Учебник для вузов / В.Ф. Уколов, В.А. Галайда, С.С. Мазин. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2009. – 400 с.

**77.** Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры): пер. с англ. / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.

**78.** Экономический кризис и промышленная политика – альтернативные пути возвращения к росту в России / под ред. Р. Трауб-Мерца, Д. Ефименко. – М.: «Политическая энциклопедия», 2016. – 223 с.

### **Диссертация ва авторефератҳо**

**79.** Алиджанов Д.А. Импортозамещающий экономический рост в условиях переходной экономики (на примере Республики Таджикистан) / Д.А. Алиджанов // Дисс. на соис. уч. степени доктора экон. наук. 08.00.01. – Худжанд, 2021. – 316 с.;

**80.** Бабаев О.И. Совершенствование управления вертикально интегрированными структурами (на примере пищевой промышленности): автореф. дисс. ... канд. эконом. наук. – М., 2007. – С. 8.

**81.** Бутуханов А.В. Механизм реализации промышленной политики в Японии: дисс. на соис. уч. степ. канд. экон. наук. Специальность: 08.00.14 / А.В. Бутуханов. – Хабаровск, 2005. – 158 с.

**82.** Давлатова Р.Қ. Идоракунии рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноатӣ (дар мисоли маҳсулоти корхонаҳои саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон). Диссертация барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои



иктисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.04.01 – Иқтисодиёти саноат ва энергетика. – Душанбе, 2022. – 200 с.

**83.** Дадоматов Д.Н. Формирование и развитие промышленного предпринимательства: теория, методология, практика (на основе материалов Республики Таджикистан) [Текст]: автореферат дисс. д–ра экон. наук: 08.00.05 / Д. Н. Дадоматов. – Душанбе, 2020. – 110с.

**84.** Джумаев У.М. Инновационное предпринимательство как фактор устойчивого роста промышленного производства Республики Таджикистан / Автореф. дисс на соиск. уч. степ. канд. Экон. наук. – М., 2010. – с 8.

**85.** Досиев М.Н. Идоракунии рушди соҳибқориҳои экологӣ дар шароити таъаққули иқтисоди «сабз»: назария, методология, амалия. Диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.06 – Иқтисодиёт ва идоракунии тибқи самтҳои фаъолият (08.00.06.06 – Иқтисодиёти соҳибқорӣ). – Душанбе, 2024. – 344 с.

**86.** Зияева М.Д. Формирование механизма инвестиционного обеспечения предпринимательских структур в промышленности Таджикистана: теория, методология, практика» [Текст]: диссертации на соискание учёной степени доктора экономических наук по специальности 08.00.04 Отраслевая экономика (08.00.04.01 – Экономика промышленности и энергетика). – Душанбе, 2024. – 350 с.

**87.** Қайюми Ш.Т. Такмилдиҳии дастгирии давлатии рушди соҳибқориҳои саноатии рақобатпазир дар Тоҷикистон. Диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.04.01 - Иқтисодиёти саноат ва энергетика. – Душанбе, 2024. – 345 с.

**88.** Муртазоев О.К. Совершенствование организационно - экономического механизма развития региональной инновационной промышленной системы (на материалах Центрального региона Республики Таджикистан) / О.К. Муртазоев // Дисс. на соис. уч. степени канд. экон. наук. 08.00.05. – Душанбе, 2018. – С.20. (194 с.)

**89.** Попов А.А. Интеграция хозяйствующих субъектов в рыночной экономике// Автореф. дис. на соиск. уч. ст. канд. экон. наук. - Воронеж, Воронеж. гос. ун-т, 2005.

**90.** Пулатова И.Р. Формирование и развитие промышленного узла города в условиях перехода к рыночной экономике (на примере города Худжанда Ленинабадской области Республики Таджикистан)//Автореф. дисс. на соиск. уч. ст. канд. экон. наук. - Душанбе, 1999. - 25 с.

**91.** Рахимов Ш.М. Возрождение и развитие промышленности Таджикистана в переходный период [Текст]: автореферат дисс. д-ра экон. наук. / Ш.М. Рахимов. – Душанбе, 2001. – 58с.

**92.** Сафоев А.К. Управление инвестиционными проектами в процессе ускоренной индустриализации Республики Таджикистан [Текст]: автореферат дисс. д-ра экон. наук: 08.00.06.04 / А. К. Сафоев. – Душанбе, 2023. – 111с.

#### **Мақола ва маърузаҳо**

**93.** Азаров В.Н. Качество в цифровой экономике. Новые компетенции / В.Н. Азаров, А.В. Чекмарев // Петербургский экономический журнал. – 2023. – № 3. – С. 33-40.

**94.** Азимбоев А., Тӯлиев М.С. Баъзе масъалаҳои рушди иқтисодиёти рақамӣ//Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2021. – № 4-1 (38). – С. 115.

**95.** Акимов С.М. Нақш ва аҳамияти ҳадафи чоруми миллӣ «Саноатикунонии босуръати кишвар» дар рушди иқтисодиёти миллӣ / С.М. Акимов // Вестник Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. – 2021. – No. 1-4(92). – Р. 245-248.

**96.** Алиджанова С.А. Нақши иқтисодиёти сабз дар концепсияи рушди устувор / С.А. Алиджанова // Иқтисодиёти Тоҷикистон. – 2023. – No. 3. – Р. 153-162.

**97.** Аминов Д.Г. Концептуальные основы и факторы цифровизации промышленной системы региона / Д.Г. Аминов // «ВЕСТНИК ТГУПБП», Серия общественных наук. Выпуск 1 (102), 2025. – С.87-95.

**98.** Ананьин В.И., Зимин К.В., Лугачев М.И., Гимранов Р.Д., Скрипкин К.Г. Цифровое предприятие: трансформация в новую реальность // Бизнес-информатика. — 2018. – № 2 (44). – С.45–54.

**99.** Аскарлова С.С. Заминаҳои асосии таъкили низоми инноватсионии саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон / С.С. Аскарлова // Ахбори Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. – 2023. – № 1(94). – С. 35-45.

**100.** Асоев Ҳ. Ҳамгирои илм бо истеҳсолот таъдиди назар меҳодад / Ҳ.Асоев // Гузоришҳои Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон. – 2024. – №. 1(79). – Р. 102-104.

**101.** Асоев Ҳ.М. Роҳҳои ноилшавӣ ба рушди устувор дар Тоҷикистон / Ҳ. М. Асоев // Захираҳои обӣ, энергетика ва экология. – 2022. – Vol. 2, No. 1. – Р. 95-101.

**102.** Астафьева О.Е. Методологические положения устойчивого развития предприятий в условиях цифровой экономики / О.Е. Астафьева // Вестник Воронежского государственного университета инженерных технологий. – 2021. – Т. 83, № 4(90). – С.394-397.

**103.** Асташова Н.Д. «Неэкономические» модели цифровой экономики / Н.Д. Асташова, Т.В. Бобкова // Вестник Томского государственного университета. – 2021. – № 470. – С. 72-79.

**104.** Ахророва А.Д. Оценка экономической безопасности малых и средних промышленных предприятий Республики Таджикистан / А.Д. Ахророва, З.Х. Лолаев // Политехнический вестник. Серия: Интеллект. Инновации. Инвестиции. – 2022. – № 4(60). – С. 56-60.

**105.** Ашурзода С.Х. Инфраструктурное обеспечение инновационной деятельности / С.Х. Ашурзода // Вестник Бохтарского государственного

университета имени Носира Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. – 2022. – № 1-2(98). – С. 299-304.

**106.** Аюбов А.Н. Государственное регулирование инновационного развития региональной экономики. / А.Н. Аюбов // Вестник ПИТТУ имени академика М.С. Осими. – 2022. – № 4(25). – С. 83-93.

**107.** Аюбов Д. М. Рушди соҳибкори инноватсионӣ дар хориҷа ва истифодаи таҷрибаи он дар Тоҷикистон / Д.М. Аюбов // Вестник Педагогического университета. Естественные науки. – 2022. – № 3(15). – С. 40-44.

**108.** Бабаджанов Р.М. Мафҳум ва моҳияти инноватсия ва равандҳои инноватсионӣ / Р.М. Бабаджанов, Н.Нормаҳмадзода // Иқтисодиёти Тоҷикистон. – 2021. – №. S2. – Р. 27-30.

**109.** Баранов В.В., Зайцев А.В., Карпова В.Б., Мурадов А.А. Формирование механизма динамической оценки инновационной стратегии экономических структур при реализации государственно-частного партнерства // Креативная экономика. – 2015. – № 1 (97). – с. 87-100.

**110.** Баҳриддинзода П.М. Таърихи ташаккули иқтисоди Фаронса ва тамоюлҳои нав дар тараққиёти он / П.М. Баҳриддинзода // Вестник института языков. – 2022. – № 1(45). – С. 205-212.

**111.** Бегмуродов С.Ш. Нақши илм дар шароити саноатикунонӣ / С.Ш. Бегмуродов // Самаранокии ҳамбастагии илм бо истеҳсолот дар партави саноатикунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон: Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ, Душанбе, 25–26 октябры 2024 года. – Душанбе: Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон, 2024. – С. 298-300.

**112.** Бегмуродов С.Ш., Махкамов Б.Б. Некоторые итоги реализации ускоренной индустриализации в Таджикистане. // Амалигардонии саноатикунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун ҳадафи чоруми стратегияи миллӣ: проблемаҳо ва роҳҳои ҳалли он. Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ амалӣ. – Душанбе: ДТТ, 2021. –С. 27- 31.

**113.** Белякова Е.В. Принципы формирования стратегии технологического развития промышленного комплекса региона / Е. В. Белякова, Р. А. Беляков // Вестник Сибирского государственного аэрокосмического университета им. академика М.Ф. Решетнева. – 2014. – № 5(57). – С. 216-220.

**114.** Бобомуродов П.У. Чанбаҳои назариявии ташаккулёбӣ ва рушди иқтисоди инноватсионӣ / П.У. Бобомуродов // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – 2022. – №. 2(41). – Р. 368-375.

**115.** Богачев Ю.С. Влияние глобализации на динамику внутреннего рынка национальных экономик / Ю.С. Богачев, С.Р. Бекулова // Мир новой экономики. – 2024. – Т. 18, № 2. – С. 113-125.

**116.** Богачев Ю.С. Единое цифровое пространство для эффективного функционирования промышленности / Ю.С. Богачев, П.В. Трифонов // Стратегические решения и риск-менеджмент. – 2022. – Т. 13, № 4. – С. 376-383.

**117.** Богачев Ю.С. Основные направления и механизмы цифровизации промышленности РФ / Ю.С. Богачев, П. В. Трифонов, Н. М. Абдикеев // Стратегические решения и риск-менеджмент. – 2022. – Т. 13, № 2. – С. 151-159.

**118.** Быдтаева Э.Б. Свойства региональной промышленной системы и их использование в практике государственного регулирования индустриального развития//Стратегия развития региона, 2009. -№ 16 (109). - С.10.

**119.** Вдовенко З.В. Индустриальная система в условиях экономической нестабильности / З.В. Вдовенко, Д.Н. Клепиков, А.В. Лукьянова // Транспортное дело России. – М, 2014. - № 6. - С. 48-51.

**120.** Вдовина А.А. Понятие «технологический уклад» в системе экономических категорий и новые технологические уклады общественного развития / А.А. Вдовина // Креативная экономика. – М., 2019. - № 4. Том 13. – С. 605-618.

**121.** Викулов В.А., Бутрин А.Г. Алгоритм формирования и управления взаимодействия промышленного предприятия с поставщиками материальных ресурсов и потребителями готовой продукции//Фундаментальные исследования. - М.: 2014. - № 8-5. - С.1141-1145.

**122.** Гафоров Ф.М. Зарурияти рақамикунонии иқтисодиёт дар шароити саноатикунонӣ / Ф.М. Гафоров, Х.Ф. Мирзо, Ф.Х. Ҳамидова // Самаранокии ҳамбастагии илм бо истеҳсолот дар партави саноатикунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон: Мавади конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ, Душанбе, 25–26 октябри 2024 года. – Душанбе: Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон, 2024. – С. 216-219.

**123.** Гафоров Ф.М. Рушди соҳибкории инноватсионӣ дар шароити рақамикунонӣ ва инфрасохтор / Ф.М. Гафоров, Ҳ.С. Холов, Ф.Х. Ҳомидова // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2023. – №. 4-2(55). – Р. 85-94.

**124.** Головенчик Г.Г. Анализ конкуренции на мировом рынке информационно-коммуникационных технологий: как Китай стал лидером / Г.Г. Головенчик, Г.Чэнжун // Журнал Белорусского государственного университета. Экономика. – 2024. – № 1. – С. 31-40.

**125.** Горева О.М. Цифровизация экономики как фактор обновления образовательного процесса / О.М. Горева, Л.Б. Осипова, М.А. Аханова // Инновационное развитие профессионального образования. – 2025. – № 1(45). – С. 87-95.

**126.** Григорьев С.Н., Кутин А.А. Организация и управление сложным машиностроительным производством на основе CALS-технологий // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. 2012. Т. 14. № 4–2. С. 403–407.

**127.** Гришаева С.А. Управление качеством процессов системы менеджмента качества в условиях цифровой трансформации предприятия / С.А. Гришаева // Известия Тульского государственного университета. Технические науки. – 2023. – № 12. – С. 49-52.

**128.** Губайдуллина Т.Н. Международный опыт развития цифровой индустрии 4.0 / Т.Н. Губайдуллина, Е.А. Григорьева, Э.А. Половкина // Международный форум KAZAN DIGITAL WEEK – 2021: Сборник материалов, Казань, 21–24 сентября 2021 года. Том Часть 1. – Казань: ГБУ «НЦБЖД», 2021. – С. 239-243.

**129.** Гулов З.Ҳ. Рушди иқтисодиёти рақамӣ ва имкониятҳои он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / З.Ҳ. Гулов, Б.Сафаралии, С.Сафаров // Илм ва технологияи асри XXI. – 2021. – №. 2(6). – Р. 181-189.

**130.** Гуломов Х.Ҳ. Хусусияти фаъолияти маркетинг дар сектори давлатӣ / Х.Ҳ. Гуломов, М.Б. Андалибова // Кишоварз. – 2022. – № 4(97). – С. 191-193.

**131.** Гуреева М.А. Угрозы экономической безопасности предприятия в эпоху цифровой трансформации экономики / М.А. Гуреева // Вестник Российского нового университета. Серия: Человек и общество. – 2019. – № 1. – С. 20-28.

**132.** Давлатова З.А. Баъзе масъалаҳои рушди бозори технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ / З.А. Давлатова, Б. Б. Бобев // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2021. – №. 1(35). – Р. 241-248.

**133.** Дадоматов Д.Н. Инновационное предпринимательство - путь к рыночной экономике страны / Д.Н. Дадоматов // Вестник Педагогического университета. – Душанбе, 2015. - №3(64-2). – С.149-151.

**134.** Дадоматов Д.Н. Муҳити инноватсионӣ дар низоми рушди соҳибкории саноатӣ / Д.Н. Дадоматов, М.С. Ҷӯраева // Ахбори Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ. –2020. –№ 3(84). –С.31-40.

**135.** Джумаев У.М., Мухаков М., Лоиков П. Показатели внедрения инновационной деятельности на предприятии. Экономика Таджикистана. 2019. - № 3. - С.90

**136.** Джурабаев Г. Некоторые аспекты моделирования в развитии промышленного предпринимательства в Республике Таджикистан /

Г.Джурабаев, Б.А. Мулоджонов // Вестник Таджикского государственного университета коммерции. – 2023. – № 4-2(50).

**137.** Джурабаев Г.Д., Каюмова Ф.А., Ахмедов Ф. Некоторые аспекты внедрения информационных технологий как этап перехода промышленности на цифровую экономику. Экономика Таджикистана. 2019. - № 1. - С.131

**138.** Джурабаев Г.Д., Каюмова Ф.А., Нёматова М.Х. Вопросы становления и развития цифровой экономики в промышленности Республики Таджикистан. Экономика Таджикистана. 2019. - № 2. - С.23.

**139.** Добролежа Е.В. Возможности финансовых технологий в управлении бизнес-процессами индустрии 4.0 / Е.В. Добролежа // Модернизация российского общества и образования: новые экономические ориентиры, стратегии управления, вопросы правоприменения и подготовки кадров : Материалы юбилейной XXV Национальной научной конференции (с международным участием), Таганрог, 19–20 апреля 2024 года. – Таганрог: Таганрогский институт управления и экономики, 2024. – С. 283-286.

**140.** Довгялло Я.П. Некоторые аспекты организации инновационной деятельности в Республике Таджикистан / Я.П. Довгялло // Вестник Филиала Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова в городе Душанбе. – 2022. – Т. 2, № 3(26). – С. 46-55

**141.** Дӯсталиев С.Т. Солҳои рушди саноат ҳамкориҳои судмандро меҳодад / С.Т. Дӯсталиев // Истифодабарии захираҳои табиӣ, экология ва рушди устувор. – 2022. – №. 1. – Р. 133-134.

**142.** Жагловская А.В. Технологическая интеллектуализация системы управления знаниями на промышленном предприятии / А.В. Жагловская, Е.В. Трушина // Актуальные вопросы общества, науки и образования: сборник статей XIX Международной научно-практической конференции, Пенза, 05 февраля 2025 года. – Пенза: Наука и Просвещение (ИП Гуляев Г.Ю.), 2025. – С. 95-104.

**143.** Житяева О.И. Формирование и развитие информационно-методического инструментария организационно-управленческих инноваций



на основе инжинирингового центра / О.И. Житяева // Вестник УГНТУ. Наука, образование, экономика. Серия: Экономика. – 2021. – № 1(35). – С. 30-36.

**144.** Жуков Б.М. Особенности внедрения технологий и подходов «Индустрии 4.0» для организационно-экономических цифровых отношений / Б.М. Жуков, В.С. Новиков // Вестник Академии знаний. – 2023. – № 5(58). – С. 144-147.

**145.** Зайцев А.В. Стратегия управления инновационными изменениями в период глобальной трансформации системы мирового хозяйствования // Российское предпринимательство. – 2015. – № 1 (271). – с. 75-86.

**146.** Зияева М.Д. Диверсификация источников инвестиционного обеспечения предпринимательских структур в промышленности / М.Д. Зияева // Таджикистан и современный мир. – 2024. – № 1(85). – С. 213-227.

**147.** Зияева М.Д. Инвестиционная деятельность в Республике Таджикистан: проблемы и перспективы / М.Д. Зияева // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2024. – № 2. – С. 28-39.

**148.** Зияева М.Д. Исследование теоретических подходов к определению инвестиций как экономической категории / М.Д. Зияева // Таджикистан и современный мир. – 2023. – № 2(82). – С. 172-182.

**149.** Зияева М.Д. К вопросу о формировании инвестиционно-промышленной политики Республики Таджикистан / М.Д. Зияева // Вестник БИСТ (Башкирского института социальных технологий). – 2022. – № 1(54). – С.29-37.

**150.** Иброҳимов И.Р. Хусусиятҳои рушди устувори минтақа дар доираи ташаққули иттиҳодияҳои кластерӣ / И.Р. Иброҳимов, М.Ҷ. Саидова // Ахбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шӯъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ. – 2020. – № 2(260). – С. 87-94.

**151.** Иброҳимов, И.Р. Таҳаввулоти назариявии ташаққули иттиҳодияҳои кластерӣ / И.Р. Иброҳимов, М.Ҷ. Саидова // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – 2020. – № 3(71). – Р. 128-139.

**152.** Икромов Қ.З. Таърихи саноатикунонии итисоди Тоҷикистон / Қ.З. Икромов, А.Х. Шамсуддинов // Ахбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шӯъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ. – 2021. – №. 1(262). – Р. 91-97.

**153.** Исайнов Х.Р. «Зеленая» экономика: мировые тенденции и опыт Таджикистана [Текст] / Х.Р. Исайнов // Вестник ТНУ. Серия социально экономических и общественных наук. 2022. - №4. - С. 48-54.

**154.** Казакова Т.П. Технологии как главный фактор современного производства // Вестник Моск. ун-та. Сер. 6. Экономика. 2013. –№ 4. –С.34–42

**155.** Камаев Р.А. Формирование технологических укладов в текстильной промышленности: производственные и региональные аспекты / Р.А. Камаев, Ю.А. Левин, М.А. Сокольников // Известия высших учебных заведений. Технология текстильной промышленности. – Иваново, 2019. - № 1 (379). – С.5-12.

**156.** Каримова М.Т. Проблемы эффективности структурных сдвигов в промышленности Таджикистана. Центральная Азия и Кавказ. - 2013. - Т.16. - № 1. - С.200.

**157.** Китова О.В. Академик В. М. Глушков - пионер кибернетики и информатики, идеолог цифрового государства / О.В. Китова // Пространство науки. – 2024. – Т. 1, № 2. – С. 236-248.

**158.** Клейнер Г.Б. Системные проблемы развития отечественной промышленности / Г.Б. Клейнер // Научные труды Вольного экономического общества России. – 2015. – Т. 192, № 3. – С. 90-101.

**159.** Климова Ю.О. К вопросу подготовки кадров для ИТ-отрасли в условиях цифровизации / Ю.О. Климова, В.С. Усков // Вестник Кемеровского государственного университета. Серия: Политические, социологические и экономические науки. – 2020. – Т. 5, № 2(16). – С. 222-231.

**160.** Климук В.В. Формирование инновационной стратегии промышленного бизнеса в условиях цифровизации экономики / В.В. Климук, А.А. Джикия // Региональная экономика. Юг России. – 2020. – Т. 8, № 3. – С. 24-31.

**161.** Кодиров Ф.А. Некоторые вопросы ускоренной индустриализации и инновационной активности университетских технопарков//Таджикистан и современный мир. 2020. - № 4 (72). - С.160-172.

**162.** Козловский А.В., Моисеенко Н.А. Астафьева О.Е., Актуальное управление устойчивостью организаций инвестиционно-строительного комплекса в условиях кризисных ситуаций // Управление. 2021. Т. 9. № 2. С. 15–23.

**163.** Кокорев А.С. Инновации на промышленных предприятиях / А.С. Кокорев // Евразийский юридический журнал. – 2017. – № 8(111). – С. 360-362.

**164.** Комилов С.Д. Инвестиционное обеспечение развития промышленности: механизм государственно- частного партнерства / С.Д. Комилов, М.Д. Зияева // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). – 2023. – № 4(82). – С. 29-40.

**165.** Комилов С.Д. Роль инновационных технологий в процессе производства продукции / С.Д. Комилов, Б.К. Шарипов, Т.С. Саидова // Таджикистан и современный мир. – 2020. – № 2(70). – С. 175-181. – 175 стр.

**166.** Комилов С.Д. Теоретические аспекты инновационноинвестиционного развития промышленных предприятий в Республике Таджикистан / С.Д. Комилов, Е.Ш. Мирзоева // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). – 2019. – № 1(65). – С. 12-21.

**167.** Комилов С.Д. Формирование инновационного потенциала как условие индустриально-инновационного развития экономики Таджикистана / С.Д. Комилов, А.А. Курбонов // Вестник Таджикского государственного университета коммерции. – 2019. – № 4(29). – С. 19-25.

**168.** Комилов С.Д. Формирование национальной инновационной системы Республики Таджикистан как условие обеспечения модернизации экономики страны / С.Д.Комилов, М. Файзуллоев // Проблемы современной экономики. – 2011. – № 2(38). – С. 216-219.

**169.** Комилов С.Дж. Особенности конкурентного преимущества национального сельскохозяйственного производства. В сборнике: Приоритетные векторы развития промышленности и сельского хозяйства. Материалы I международной научно-практической конференции. Под общей редакцией: В.И. Веретенникова, Е.П. Чучко, Н.Л. Савкина, П.Б. Должанова. 2018. - С. 171.

**170.** Комилов С.Қ. Иқтидори истеҳсолии корхонаҳои саноати масолеҳи сохтмони Ҷумҳурии Тоҷикистон / С.Қ. Комилов // Паёми Донишгоҳи давлатии тибқорати Тоҷикистон. – 2021. – № 1(35). – С. 47-53.

**171.** Комилов С.Қ. Рушди нерӯи инноватсионӣ дар шароити саноатикунонӣ / С.Қ. Комилов // Тоҷикистон: иқтисод ва идора. – 2020. – № 1. – С. 29-34.

**172.** Комилов С.Қ. Теоретические аспекты инновационноинвестиционного развития промышленных предприятий в Республике Таджикистан / С.Д. Комилов, Е.Ш. Мирзоева // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). – 2019. – № 1(65). – С. 12-21. - 14

**173.** Костырев А.П. Промышленность в системе межотраслевых связей в условиях цифровой экономики / А. П. Костырев // Развитие теории и практики управления социальными и экономическими системами : Материалы Восьмой международной научно-практической конференции, Петропавловск-Камчатский, 23–25 апреля 2019 года / Ответственный за выпуск Н.Г. Клочкова. – Петропавловск-Камчатский: Камчатский государственный технический университет, 2019. – С. 93-96.

**174.** Куделина А.А. Перспективы развития стандартизации для Индустрии 4.0 / А.А. Куделина, А.А. Порошин, Х.А. Невмятуллина // Успехи в химии и химической технологии. – 2022. – Т. 36, № 1(250). – С. 52-55.

**175.** Куликов О.А. Концепция «Индустрия 4.0» как основа реиндустриализации промышленного сектора / О.А. Куликов // Известия

Саратовского университета. Новая серия. Серия: Экономика. Управление. Право. – 2020. – Т. 20, № 1. – С. 22-28.

**176.** Кушнарченко Т.В. Кластер как основа региональной инновационной системы / Т.В. Кушнарченко, И.А. Жеухин // Региональная экономика и управление: электронный научный журнал. – 2024. – № 3(79). – EDN ITSLHU.

**177.** Қарахонова Н.М. Асосҳои назариявӣ ва методологии ташаққул ва рушди саноат дар шароити иқтисоди бозорӣ / Н.М. Қарахонова, Х.Ғ. Чураев // Паёми молия ва иқтисод. – 2024. – № 4-1(43). – С.332-341.

**178.** Қаюмова М.Х. Таҷрибаи ҷаҳонии татбиқи сиёсати саноатӣ ва аҳамияти онҳо барои Тоҷикистон / М. Х. Қаюмова // Вестник Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. – 2022. – № 1-4-1(104). – С. 193-197.

**179.** Қодирзода Ш.А. Таҳлили иқтисодии истеҳсолоти саноатии ба инноватсия ниғаронидашуда дар шаҳри Душанбе//GLOBAL SCIENCE AND INNOVATIONS: CENTRAL ASIA, 2021. Том:7, - № 2 (13). – С. 78-84

**180.** Қодиров Н.Ҳ., Тошматов С.Ҳ. Инноватсия ҳамчун омили асосии таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ // Политехнический вестник. Серия Интеллект. Инновации. Инвестиции. - № 3 (55), 2021 – 100-104

**181.** Қуватзода Ҳ.А. Рушди саноати Тоҷикистон тавассути беҳтарнамории фазои сармоягузорӣ / Ҳ.А. Қуватзода, Ф.М. Мирсарварзода // Идоракунии давлатӣ. – 2022. – №. 1(55). – Р. 91-97.

**182.** Қурбонов А.Ш. Интегратсияи илм: зарурат, ҳадафҳо ва мушкилот (таҳлили иҷтимоӣ-фалсафӣ) / А.Ш. Қурбонов, Л.Ғаюров // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – 2021. – №. 4(76). – Р. 219-229.

**183.** Лагутенков А.А. Этапы эволюции и развития «зеленой» экономики / А.А. Лагутенков, Д.Г. Родионов // Вестник Академии знаний. – 2022. – № 49(2). – С. 142-151.

**184.** Ланская Д.В. Региональная стратегия неоиндустриализации на базе шестого технологического уклада и формирования новых отраслей экономики

знаний / Д.В. Ланская, А.Е. Яковленко // Креативная экономика. – М., 2018. – № 12 (10). – С.1569-1586;

**185.** Левкович А.И. Цифровая экология и экосистема цифрового предпринимательства в китайской народной Республике / А.И. Левкович // Проблемы современного востоковедения: Материалы III Международной научно-практической конференции, Минск, 29–30 июня 2023 года. – Минск: Белорусский государственный университет, 2023. – С. 59-64.

**186.** Лутфулов М.Д. Мухити инноватсионии иктисодиёти рақамӣ: мафҳум ва хусусиятҳои он / М.Д. Лутфулов, М.А. Гафурҷонова // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – 2022. – №. 3(42). – Р. 221-227.

**187.** Мандаров Р.С. Единая цифровая платформа управления экономикой / Р.С. Мандаров, Д.Б. Гармаева // Скиф. Вопросы студенческой науки. – 2022. – № 10(74). – С. 35-39.

**188.** Мансуров Р.Е. Об экономической сущности понятий «конкурентоспособность предприятия» и «управление конкурентоспособностью предприятия» // Маркетинг в России и за рубежом. – 2006. – №2 (52). – С.94.

**189.** Маринова Ф.А. Механизми идоракунии корхонаҳои саноатӣ дар шароити иктисоди бозорӣ / Ф.А. Маринова // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – 2023. – №1(45). – С. 166-171.

**190.** Махкамов Б.Б. Формирование и развитие текстильно-швейных кластеров в Таджикистане / Б.Б. Махкамов, А.А. Шералиев // Известия Академии наук Республики Таджикистан. Отделение общественных наук. – 2023. – № 4(273). – С. 54-59.

**191.** Машокиров Ҷ.Н. Сифати рушди иқтисод ҳамчун заминаи бунёди барои иқтисоди «сабз» / Ҷ.Н. Машокиров // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – 2023. – № 4-1(49). – С. 29-41.

**192.** Миралиев К.Х. Нақши илм дар рушди инноватсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / К.Х. Миралиев, М.М. Алибаева, С.Ҳ. Солиҳзода, Б.М. Дустматов

// Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – 2020. – № 4-2(34). – С. 26-31.

**193.** Мирзоалиев А.А. Рақамикунонӣ - шартӣ муҳимми тайёр кардани кадрҳо барои иқтисодиёти муосир / А.А. Мирзоалиев // Вестник Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. – 2023. – №. 1-2(110). – Р. 320-324.

**194.** Мирзоева Д.Т. Мавқеи саноат дар рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Д.Т. Мирзоева // Идоракунии давлатӣ. – 2022. – № 4-1(58). – С. 133-137.

**195.** Мирсаидов А.Б. Кластер как рыночный институт развития пространственной экономики//Экономика Таджикистан. - Душанбе, 2016. - № 1. - С.61-75.

**196.** Мирсаидов А.Б. Роль инновационного инвестирования в индустриальном развитии регионов страны / А.Б. Мирсаидов, М. Тохирзода // Экономика Таджикистана. – 2019. – № 3. – С. 175-186.

**197.** Мирсаидов А.Б., Муртазоев О.К. Инновационный потенциал региональных промышленных систем. Интернет-журнал Науковедение. 2016. Т. 8. - № 2 (33). - С.60.

**198.** Миршарипов Э.Қ. Арзёбии умумии инкишофи бахши саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити саноатикунории босуръати кишвар / Э.Қ. Миршарипов // Идоракунии давлатӣ. – 2024. – №. 2(67). – Р. 142-152.

**199.** Миршарипов Э.Қ. Баъзе масъалаҳои асосии таъмини қарздиҳӣ ба рушди соҳаи саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Э.Қ. Миршарипов // Идоракунии давлатӣ. – 2024. – №. 1(66). – Р. 132-142.

**200.** Михайлова-Станюта И.А. Будущее экономики определяют технологии и скорость их распространения / И.А. Михайлова-Станюта // Экономический вестник университета. – 2018. – № 37-2. – С. 37-42.

**201.** Моргунов Ю.А. Инновационный потенциал метода обработки как мера эффективности технологических инвестиций//В сборнике: Пром-

Инжиниринг. Труды III международной научно технической конференции. 2017. - С. 54-57.

**202.** Муллоҷонов А.К. Аз таърихи навини саноати Тоҷикистон: заминаҳо, вазъи кунунӣ ва дурнамои инкишоф / А.К. Муллоҷонов // Вестник института языков. – 2022. – № 2(46). – Р. 188-194.

**203.** Мустафина Г.Г. Инновационный потенциал в системе факторов обеспечения экономической безопасности России / Г.Г. Мустафина, Н.А. Сергеев // *Beneficium*. – 2024. – № 3(52). – С. 68-75.

**204.** Мыслякова Ю.Г., Древалев О. Роли вузов в условиях новой индустриализации// Материалы Международной научно-практической конференции Новая индустриализация: мировое, национальное, региональное измерение. Екатеринбург, Издательство Уральского государственного экономического университета 2016. – С. 37-39.

**205.** Наимов Ш.Р. Финансовая система Таджикистана: индикаторы и критерии оценки / Ш.Р. Наимов // Экономика и банки. – Пинск, 2020. - № 2. – С. 26-34.

**206.** Невмывако В.П. Цифровые инструменты Индустрии 4.0 как платформа обеспечения динамической устойчивости малого и среднего предпринимательства / В.П. Невмывако // Проблемы рыночной экономики. – 2020. – № 4. – С. 137-150.

**207.** Низамутдинов М.М. Информационная поддержка формирования стратегий / М.М. Низамутдинов, В.В. Орешников // Системы и средства информатики. – 2018. – Т. 28. – № 2. – С. 154–169.

**208.** Низомов С.Ф. Стратегические направления цифровизации промышленности в Республике Таджикистан / С.Ф. Низомов, Ф.А. Джабборов // Актуальные вопросы экономической теории: развитие и применение в практике российских преобразований: Материалы IX Международной научно-практической конференции, Уфа, 22–23 мая 2020 года / Под общей редакцией И.В. Дегтяревой. – Уфа: Уфимский государственный авиационный технический университет, 2020. – С.166-172.



**209.** Низомова Т.Д. Инновационные аспекты развития промышленности Республики Таджикистан. В книге: Национальные экономические системы в контексте формирования глобального экономического пространства. Материалы II международной научно-практической конференции, 2016. – С.352.

**210.** Низомова Т.Д. Рушди соҳаи саноат - омили пешрафти иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон / Т.Д. Низомова, Д.А. Қозиев // Ахбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шӯъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ. – 2020. – №. 4(261). – Р. 125-130.

**211.** Низомова Т.Д., Раҳмонов Ҷ.Р. Баъзе масъалаҳои таъмини рушди индустриалӣ ва инноватсионии иқтисоди миллӣ//Маводи мизи гирди умумӣ донишгоҳии илмию назариявӣ дар мавзӯи «Масоили мубрами менеҷмент дар шароити муосир» (20-уми декабри соли 2019) –Душанбе: Матбааи ДМТ. - 2019. - С.171.

**212.** Низомова Т.Д., Раҳмонов Ҷ.Р. Саноатикунони босуръат ва таъмини рушди инноватсионии саноати миллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. 2022. № 2 (78). – С. 134-149

**213.** Низомова Ш.Ю., Наврӯз Н. Нақши инноватсияҳо дар рушди иқтисодиёти рақамии Ҷумҳурии Тоҷикистон//Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2020. - № 8. - С. 212-217.

**214.** Новиков В.С. Развитие цифровизации органов государственной власти для увеличения уровня доверия к деятельности государства / В.С. Новиков, Д.В. Рожков, П.А. Неделькина // Управленческий учет. – 2024. – № 1. – С. 389-395.

**215.** Нурализода Н. Инноватсионикунони соҳаи саноат - омили муҳими рушди иқтисодиёти мамлакат / Н. Нурализода // Идоракунии давлатӣ. –2024. –№ 2(67). –С.107-110.

**216.** Нурдинов Б.Х. Анализ зарубежного опыта инновационной поддержки социально - экономического развития региона / Б.Х. Нурдинов // Таджикистан и современный мир. – 2024. – № 4(88). – С. 171-186.

**217.** Нурдинов Б.Х. Взаимодействие субъектов интеграционного процесса как основа развития региональной инновационной экосистемы // Центр стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан. - Душанбе: «АРЖАНГ», 2024. - № 2(86). - С.200-211.

**218.** Нурдинов Б.Х. Основные принципы формирования и развития региональной инновационной экосистемы / Б.Х. Нурдинов // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия общественных наук. – 2024. – № 4(101). – С. 118-127.

**219.** Нурдинов Б.Х. Управление рисками инновационного развития региона / Б.Х. Нурдинов // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2024. – № 6-2. – С. 35-41.

**220.** Нуриддинова М.С. Ҳамкориҳо оид ба рушди сиёсати инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / М.С. Нуриддинова // Иқтисодиёти Тоҷикистон. – 2021. – № 1. – С. 246-250.

**221.** Нуров П. Роҳҳои ташаққул додани низоми миллии инноватсионӣ (аз таҷрибаи давлатҳои Чин ва Ҷопон) / П.Нуров // Иқтисодиёти Тоҷикистон. – 2018. – № 1. – Р. 177-183.

**222.** Нусратзода М.Н. Зарурати технологияи зеҳни сунӣ дар табодули иқтисоди рақамӣ / М.Н. Нусратзода, Б.А. Сатторзода // Нақши зеҳни сунӣ дар тақвияти зеҳни касбии мутахассисони ба бозори меҳнат рақобатпазири соҳаи таҳсилоти олӣ : Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ, Душанбе, 21 феврали 2025 года. – Душанбе: Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон, 2025. – Р. 18-25.

**223.** Одинаев Х.А. Таджикистан и ЕАЭС: выгоды, издержки и перспективы // Таджикистан и современный мир. - Душанбе. -2015, № 4 (47) - С.15.

**224.** Одинаев Ҳ.С. Рушди экосистемаҳои бонкӣ дар шароити гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ / Ҳ.С. Одинаев // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – 2024. – № 3(87). – С. 150-160.

**225.** Окрепилов В.В. Индустрия 5.0 - новые вызовы для стандартизации и метрологии / В.В. Окрепилов, И.В. Чудиновских, А.Г. Гридасов // Метрологическое обеспечение инновационных технологий: IV Международный форум : сборник статей, Санкт-Петербург, 04 марта 2022 года / Санкт-Петербургский государственный университет аэрокосмического приборостроения. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет аэрокосмического приборостроения, 2022. – С. 19-23.

**226.** Окрепилов В.В. Роль экономики качества в период инновационной трансформации социально-экономического развития / В.В. Окрепилов // Экономическое возрождение России. – 2023. – № 2(76). – С. 33-41.

**227.** Окрепилов В.В. Экономика качества в эпоху цифровизации / В.В. Окрепилов // Метрологическое обеспечение инновационных технологий: Сборник статей VI Международного форума, Санкт-Петербург, 01 марта 2024 года. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет аэрокосмического приборостроения, 2024. – С. 23-24.

**228.** Олимчонзода У.О., Қосимов Л.Ф. Ҷанбаҳои назариявӣ ва методологии ташаккул ва рушди биоиқтисодиёт. Паёми Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. – Душанбе: 2022, 4-2 (51). – С. 200-209.

**229.** Оразмамедов Ш.Я. Особенности формирования цифровой статистики и ее особенности / Ш.Я. Оразмамедов, Г.Б. Гельдыев // Вестник науки. – 2022. – Т. 2, № 12(57). – С. 172-175.

**230.** Охлупина О. В. Изменения в системе образования в эпоху «Индустрии 4.0» / О.В. Охлупина, О.Ю. Плескачева // Вестник педагогических наук. – 2021. – № 3. – С. 104-110.

**231.** Пестриков С.А. Развитие кооперационно-интеграционных структур в экономике на основе экосистемного подхода / С.А. Пестриков // Вестник

Пермского национального исследовательского политехнического университета. Социально-экономические науки. – 2024. – № 3. – С. 230-248.

**232.** Петров А.М. Инновационное развитие экономики регионов России в современных условиях: институциональный аспект//Вестник Кемеровского государственного университета. Серия: Экономика и экономические науки. – Кемерово, 2014. – № 4(60) Т.1. – С. 253.

**233.** Плохотникова Г.В. Инновационная экономика: зарубежный опыт развития / Г. В. Плохотникова, А.Д. Безуглая // Институты и механизмы инновационного развития: мировой опыт и Российская практика: сборник научных статей 4-й Международной научно-практической конференции, Курск, 23–24 октября 2014 года / Ответственный редактор Горохов А.А. – Курск: Закрытое акционерное общество "Университетская книга", 2014. – С. 315-319.

**234.** Полякова С.А. Инновации в эпоху цифровизации: от стартапов до крупных корпораций / С.А. Полякова // Новые вызовы цифровизации в стратегическом развитии регионов: Материалы VI Всероссийской научно-практической конференции с международным участием, Владимир, 05 ноября 2024 года. – Владимир: Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Владимирский государственный университет им. Александра Григорьевича и Николая Григорьевича Столетовых», 2024. – С. 348-352.

**235.** Пыльнева Т.Г. Цифровая экономика как фактор обеспечения экономической безопасности России / Т.Г. Пыльнева, А.Г. Комаричева // Центральный научный вестник. – 2019. – Т. 4, № 5(70). – С. 30-32.

**236.** Раджабов К.Р. Оценка развития цифровизации в горнорудной промышленности республики Таджикистан / К.Р. Раджабов, С.Н. Бобоев // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). – 2023. – № 3(81). – С. 385-394.

**237.** Раджабов Р.К. Интеграция науки, образования и бизнеса - новая парадигма формирования экономики инноваций в Республике Таджикистан /

Р.К. Раджабов, Б.Х. Нурдинов // Экономика Таджикистана. – 2020. – № S4-1. – С. 24-28. -26

**238.** Раджабов Р.К., Рахимов Ш.М., Курбонов А.Р., Султонов З.С. Развитие рынка оказания платных услуг населению в Республике Таджикистан / Р.К. Раджабов, Ш.М. Рахимов, А.Р. Курбонов, З.С. Султонов // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2014. - № 2/4 (138). - С.43-47.

**239.** Райская М.В. Кадровый контент промышленной цифровизации: императивы, проблемы, возможности / М.В. Райская // Управление устойчивым развитием. – 2020. – № 6(31). – С. 23-30.

**240.** Рауфӣ А., Рабиева Т.М., Холиқов М.Ғ. Иқтисодиёти индустриалии инноватсионӣ асоси воридотивазкунӣ. / Маводи конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ «Таъмини маҳсулоти воридотивазкунандаи ватанӣ дар шароити рушди босуботи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҳамоҳангсозии кишварҳои Осиёи Миёна» 29-30 ноябри соли 2019. Қисми 2. – Душанбе: Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, 2019. – С. 121.

**241.** Рахимов Т.Р. Сущность, цели, задачи и принципы построения организационно-экономического и правового механизма формирования благоприятного инвестиционного климата в регионе [Текст] / Т.Р. Рахимов // Вестник Томского государственного университета. – 2007. – № 302. – С. 174-177

**242.** Рахмонов Д.Р. Необходимость структурной модернизации управления инновационными процессами в промышленности Республики Таджикистан / Национальные экономические системы в контексте формирования глобального экономического пространства//Материалы Межд. науч. -практ. конф: КИПУ. - Крым, 2015. - С.303-305;

**243.** Раҳимзода Ш.М. Сиёсати иқтисодӣ: моҳият ва роҳҳои пешбурди он / Ш.М. Раҳимзода // Иқтисодиёти Тоҷикистон. – 2024. – № 1. – С.14-24.

**244.** Раҳматов Ҳ.У. Рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даври истиқлол / Ҳ.У. Раҳматов // Вестник института языков. – 2024. – No. 2(54). – P. 278-284.

**245.** Раҷабов С.М. Ҳалли масъалаҳои саноатикунонии босуръати мамлакат / С.М. Раҷабов // Илм ва технологияи асри XXI. – 2023. – No. 2(10). – P. 87-90.

**246.** Ризоева С.К. Иқтисоди «сабз» - сарчашмаи Паём. Маҷаллаи илмӣ-таҳлилии «Қонунгузорӣ» №2 (30), 2018. – С. 126-129.

**247.** Ростовцев К.В. Оценка потенциала развития экосистемной модели отраслей российской экономики / К.В. Ростовцев, М.С. Хохолуш, И.В. Тарасюк // Научные труды Вольного экономического общества России. – 2024. – Т. 247, № 3. – С. 311-328.

**248.** Рудава Н.В. Концептуальные характеристики инновационно-цифровых преобразований отечественной экономической системы / Н.В. Рудава // Вестник Самарского государственного экономического университета. – 2024. – № 10(240). – С. 9-16.

**249.** Савицкая О.Е. Инновационное развитие предприятий в условиях цифровой революции / О.Е. Савицкая // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 5: Экономика. – 2021. – № 1(275). – С. 91-97.

**250.** Савотеев Д. В. Стратегии инновационного развития: понятие, сущность и классификация / Д.В. Савотеев // Философия и социальные науки. – 2013. – № 1. – С. 21-25.

**251.** Саидмуродзода Л.Ҳ. Иқтисоди “сабз” ва нақши ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар ҳалли масоили экологӣ / Л.Ҳ. Саидмуродзода, М.А. Ҳақимов // Иқтисодиёти Тоҷикистон. – 2023. – No. 1. – P. 68-81.

**252.** Саидмуродов Л.Х. Долгосрочное видение развития Республики Таджикистан // Таджикистан и современный мир, 2015. - № 6 (49). - С.20-25.

**253.** Саторова Ш.И. Иқтисодиёти миллӣ маҳсули саноатикунонӣ / Ш. И. Саторова, Ш.З. Хусейнова // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. – 2023. – No. 2(42). – P. 200-205.

**254.** Сафоев А.К. Усулҳои ташкилкунӣ ва амалинамоии сиёсати давлатии ҷалби сармоя ба саноат / А.К. Сафоев // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2022. – No. 1(40). – P. 222-231.

**255.** Сафоев Ҳ.С. Саҳми баҳши хусусӣ дар рушди саноатикунонии босуръати мамлакат / Ҳ.С. Сафоев // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2023. – No. 2(53). – P. 168-173.

**256.** Севастьянов Д.В. Разработка методологических основ для оценки конкурентоспособности отраслей промышленности / Д.В. Севастьянов, И.В. Сутубалов, М.С. Дориомедов, А.И. Сутубалов. Всероссийский научно-исследовательский институт авиационных материалов Национального исследовательского центра «Курчатовский институт» // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Экономика и управление. – 2022. – № 3. – С. 113-128.

**257.** Селезнев, П.С. Шестой технологический уклад и индустриализация / П.С. Селезнев, А.И. Соснило // Власть. – М., 2014. - № 10. – С.14-23.

**258.** Семчук Д.Б. Систематизация принципов и технологий Индустрии 4.0 в устойчивых цепях поставок / Д.Б. Семчук, Н.А. Осинцев // Недропользование и транспортные системы. – 2023. – Т. 13, № 2. – С. 10-24.

**259.** Сергиевич Т.В. Влияние цифровизации экономики и общества на трансформацию бизнес-моделей промышленных предприятий / Т.В. Сергиевич // Техничко-технологические проблемы сервиса. – 2021. – № 2(56). – С. 95-101.

**260.** Сивкова А.И. Показатели эффективности внедрения "зеленой экономики" в промышленность РФ // Журнал: Научный альманах центрального черноземья / Южно-Уральский государственный гуманитарно-педагогический университет. - № 1-5, 2022. – С. 146-152.

**261.** Сеницына И.В. Векторы цифровой эволюции в пандемию COVID-19 / И.В. Сеницына, Е.М. Пучкова, Е.А. Богачева // Вестник Института дружбы народов Кавказа (Теория экономики и управления народным хозяйством). Экономические науки. – 2021. – № 2(58). – EDN KUUTRU.

**262.** Солеҳзода А.А. Ҷумҳурии Тоҷикистон: Роҳ ба сӯи рушди устувор дар заминаи принсипи иқтисоди «сабз»/Маҷалаи Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Тоҷикистон: иқтисод ва идора”. – Душанбе: 2020. - № 2. – С.60-69.

**263.** Солиев Ҳ.А. Вежагиҳои саноатикунонӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон / Ҳ.А. Солиев // Ахбори Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. – 2023. – №. 4(97). – Р. 83-89.

**264.** Солиев Ш.Х. Муҳимияти омили саноатикунонӣ дар раванди модернизатсияи сиёсии Тоҷикистон / Ш. Х. Солиев, С. А. Солихоҷаева // Вестник педагогического университета. Серия: Философские науки. – 2023. – №. 3(11). – Р. 137-143.

**265.** Стеганцева М.И. Экосистема цифрового производства / М.И. Стеганцева, С.С. Прокопович, О.А. Лавренова // Инженерная экономика: Сборник материалов 80-й студенческой научно-технической конференции и 22-й международной научной-технической конференции, Минск, 23–25 апреля 2024 года. – Минск: Белорусский национальный технический университет, 2024. – С. 383-388.

**266.** Ступин Р.С. Внешнеэкономическая деятельность Республики Корея в сфере информационных технологий / Р.С. Ступин // Проблемы и перспективы внешнеэкономической деятельности в условиях инновационного развития, модернизации и цифровизации : материалы национальной конференции с международным участием, Брянск, 30 марта 2022 года. – Брянск: Брянский государственный университет имени академика И.Г. Петровского, 2022. – С. 471-477.



**267.** Сукиасян Т.А. Инновационное управление региональной промышленности, как фактор повышения конкурентоспособности предприятий / Т.А. Сукиасян // Ученые записки Ширакского государственного университета им. М. Налбандяна. Выпуск А. – 2020. – № 2. – С. 69-78.

**268.** Суржиков М.А. Интеграция национальных инновационных предприятий в условиях глобализации / М.А. Суржиков, А.С. Кузнецова // Естественно-гуманитарные исследования. – 2020. – № 29(3). – С. 326-328.

**269.** Талбаков С.И. Заминаҳои рушди иқтисодиёт дар Ҷумҳурии Мардумии Чин / С.И. Талбаков // Идоракунии давлатӣ. – 2023. – № 3(62). – С. 393-399.

**270.** Тарарин А.М. Цифровая трансформация градостроительной деятельности / А.М. Тарарин // Вестник СГУГиТ (Сибирского государственного университета геосистем и технологий). – 2021. – Т. 26, № 1. – С. 110-121.

**271.** Тодосийчук А. В. Об инновационном развитии промышленности// Инновации. – Серия экономика и бизнеса. - СПб, 2016. - №5(211). - С.39-47

**272.** Тӯлиев М.С. Баъзе масъалаҳои рақамикуноӣ дар кишварҳои ҷаҳон ва Ҷумҳурии Тоҷикистон / М.С. Тӯлиев // Паёми Донишгоҳи давлатии тибқорати Тоҷикистон. – 2020. – №. 4-2(34). – С.135-144.

**273.** Тумаков Н.С. Понятие и сущность интеграции: гетерогенные представления / Н.С. Тумаков // Проблемы современной экономики (Новосибирск). – 2011. – № 4-1. – С. 38-43.

**274.** Убайдзода Қ.Н. Масъалаҳои асосии амалигардонии лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Паёми Политехникӣ – 2020 № 1(49). – С.46 – 49.

**275.** Ушакова Ю.О. Проблемы и направления по развитию системы подготовки кадров в условиях перехода к инновационной экономике / Ю.О. Ушакова // Вестник Омского университета. Серия: Экономика. – 2019. – Т. 17, № 2. – С. 124-135.

**276.** Файзулло М.К. Совершенствование подходов инновационного развития промышленных предприятий Республики Таджикистан / М.К. Файзулло, А.М. Наджмиддинзода // Таджикистан и современный мир. – 2022. – № 3(79). – С. 113-127.

**277.** Файзуллоев М.К. Влияние инновационно-инвестиционного климата на региональное инновационное развитие // Вестник ТНУ. Серия социально экономических и общественных наук. - Душанбе: «СИНО», 2017. - № 2/5 (1). - С.112.

**278.** Файзуллоев М.К. Проблемы менеджмента инноваций на промышленных предприятиях Таджикистана. В сборнике: Кластерные инициативы в формировании прогрессивной структуры национальной экономики. Сборник научных трудов Международной научно-практической конференции, в 2-х томах. Ответственный редактор Горохов А.А., 2015. – С.390.

**279.** Файзуллоев М.К. Развитие человеческого капитала как основа становления инновационной экономики Таджикистана // В сборнике: Социально-экономические проблемы и перспективы развития трудовых отношений в инновационной экономике. Материалы международной научно-практической конференции. 2016. – С.141-145.

**280.** Файзуллоев М.К. Формирование и развитие инновационного типа национальной промышленности / М.К. Файзуллоев, Д.Р. Рахмонов // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2012. – № 2/8-2(100). – С. 20-23.

**281.** Фраймович Д.Ю. Влияние цифровой трансформации на инновационное развитие промышленных предприятий / Д.Ю. Фраймович, К.А. Власенко, А. И. Усова // Вестник Южно-Российского государственного технического университета (НПИ). Серия: Социально-экономические науки. – 2021. – Т. 14, № 4. – С. 188-194.

**282.** Хабибов С. Механизми танзими давлатии рушди бозори хизматрасониҳои электронӣ / С.Хабибов, М.С. Тулиев // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2021. – №. 2(36). – С.7-16.

**283.** Хамидуллин Ф.Ф. Проблемы функционирования субъектов малого предпринимательства в институциональной среде//Ученые записки Российской Академии предпринимательства. – М., 2011.– № 27. – С. 269-275.

**284.** Хожиматова Х.Р., Ходжаева Д.А. Некоторые аспекты, влияющие на конкурентоспособность хлопковой продукции в Республике Таджикистан. Фотинские чтения. 2016. – № 1 (5). – С. 149-154.

**285.** Холбобоев Ф.С. Иқтисоди инноватсионӣ: шароит ва марҳилаҳои гузариш ба рушди инноватсионӣ / Ф.С. Холбобоев // Иқтисодиёти Тоҷикистон. – 2023. – №. 3. – С. 16-26.

**286.** Хофизов Х.А. Оценка инвестиционного обеспечения эффективного использования природно-ресурсного потенциала: эколого-экономические аспекты // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. - Душанбе, 2020. - № 3. - С.23-32.

**287.** Хоҷаева З.С. Идоракунии рушди инноватсионии корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити саноатикунории босуръат / З.С. Хоҷаева // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2021. – №. 2(36). – С. 258-265.

**288.** Ҳабибов А. Ҳамбастагии илм ва истеҳсолот дар меҳвари низоми миллии инноватсионии Ҷопон / А.Ҳабибов // Самаранокии ҳамбастагии илм бо истеҳсолот дар партави саноатикунории босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон: Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ, Душанбе, 25–26 октябры 2024 года. – Душанбе: Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, 2024. – С. 185-189.

**289.** Ҳусайнов М.Н. Вазъи муносири рушди соҳаи саноат ва ташаккули кластерҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон / М.Н. Ҳусайнов, М.Ҷ. Саидова // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2023. – №. 4-1(49). – EDN QCQBLK.

**290.** Ҳусейнова Ш.З. Саноатикунонии босуръат - заминаи рушди иқтисоди миллӣ / Ш.З. Ҳусейнова // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2023. – №. 1(45). – С.113-119.

**291.** Цзя Ц. Операционная система цифровой промышленности / Ц.Цзя, Д.Г. Родионов // Интеллектуальная инженерная экономика и индустрия 5.0 (ЭКОПРОМ): Сборник трудов Международной научно-практической конференции, Санкт-Петербург, 17–18 ноября 2023 года. – Санкт-Петербург: ПОЛИТЕХ-ПРЕСС, 2023. – С. 317-321.

**292.** Чернавских Е.Н. Стратегический анализ внешней и внутренней среды компании / Е.Н. Чернавских // Вектор экономики. – 2024. – № 2(92). – EDN DUTDQP.

**293.** Шадманова М.Х. Ҳолати муосири рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон / М.Х. Шадманова // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2024. –№. 3(58). – С.119-127.

**294.** Шамсов Ф.Т. Масъалаҳои мубрами рушди тичорати электронӣ дар шароити ташаккули иқтисодиёти рақамӣ / Ф.Т. Шамсов, С.Зайнудинов, М.С. Тӯлиев // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2023. – №. 2-2(47). – С.60-68.

**295.** Шамхалов Ф.И. Опыт импортозамещения продукции оборонной промышленности в зарубежных странах//Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. - Серия экономика и бизнеса. - Тула, 2010. - №1-1. – С. 256-269.

**296.** Шамыев Б.Т. Краткая история эволюции и роста компьютерных технологий / Б.Т. Шамыев // Вестник науки. – 2022. – Т. 2, № 12(57). – С. 316-319.

**297.** Шаропова Н.Ҳ. Истифодаи самараноки иқтидори иқтисодӣ - омили асосии рушди саноати минтақа / Н.Ҳ. Шаропова // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – 2023. – №. 2(82). – С.183-192.

**298.** Шиплюк В.С. Систематизация факторов цифровизации производства / В.С. Шиплюк // Научные записки молодых исследователей. – 2020. – Т. 8, № 6. – С. 58-66.

**299.** Шишацкий Н.Г. Новая индустриализация и тенденции модернизации промышленного комплекса региона (на примере Красноярского края) / Н.Г. Шишацкий // Региональная экономика и управление: электронный научный журнал. – 2022. – № 3(71). – EDN FSXUEB.

**300.** Шохамдамова А.Н. Экономические подходы по выводу плодоовощной отрасли промышленности Республики Таджикистан из кризисного состояния / А.Н. Шохамдамова // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2022. – № 3(50). – С. 237-246.

#### **Адабиётҳо бо забони хориҷӣ**

**301.** Alovzat G.A. Perspective Directions of Development of Innovative Structures on the Basis of Modern Technologies / G.A. Alovzat, R.O. Roza // International Journal of Engineering and Manufacturing. – 2018. – Vol. 8, No. 4. – P. 1-12. – DOI 10.5815/ijem.2018.04.01. – EDN MBSVFN.

**302.** Amanov M. Economic development of Turkmenistan / M.Amanov, D.Begmyradov // Innovation Science. – 2024. – Vol. 2, No. 12-1. – P. 61-62.

**303.** Aydabulova S.A. Development of the electronic market as a crime factor / S.A. Aydabulova // We speak English: legal, social, economic, political, cultural, educational, medical and technical issues : MATERIALS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE(OCTOBER 27, 2020 MAKHACHKALA), Makhachkala, 27 октября 2020 года. – Makhachkala: Общество с ограниченной ответственностью «Издательство АЛЕФ», 2021. – P. 17-18.

**304.** Bibutova Sh.S. Corporate governance in the chemical industry taken into account of the development of the digital economy / Sh.S. Bibutova // German International Journal of Modern Science. – 2023. – No. 70. – P. 28-31.

**305.** Godin V.V. New management technologies and digital business transformation / V.V. Godin, A.Dashkov, A.Blinnikova [et al.] // Personality & Society. – 2020. – No. 1. – P. 4-11.

**306.** Grishin V.S. Prospects of the utilization of digital assets in international settlements for Russia / V.S. Grishin, I.V. Solovev, K.A. Shuklina, V.S. Osipov // ЦИТИСЭ. – 2023. – No. 3(37). – P. 93-103.

**307.** Guliyea A. Global challenges of the intellectual economy and Industry 5.0 / A.Guliyea, A.Abdulova, A.Guliyea //, 2023. – P. 9-33.

**308.** Gusyakov V.Yu. Problems and Tasks of the Legal Support of Digitalization of the Oil Industry / V.Yu. Gusyakov // Energy Law Forum. – 2021. – No. 3. – P. 49-55. – DOI 10.18572/2410-4396-2021-3-49-55. – EDN EFGLHQ.

**309.** Ikromov J.Z. History of industrialization of the republic of Tajikistan / J.Z. Ikromov // Herald of the Tajik State University of Commerce. – 2020. – No. 4-2(34). – P. 210-219.

**310.** Klimova Yu.O. Mismatch between the level of training of IT personnel and the requirements of employers: problems and solutions / Yu.O. Klimova, K. A. Ustinova // Economic and Social Changes: Facts, Trends, Forecast. – 2021. – Vol. 14, No. 5. – P. 202-219.

**311.** Kochetkova T. The Process Approach to Managing the Digital Transformation of the Regional Economy / T.Kochetkova, O.Lukhovskaya, A.Smirnova // II International Scientific and Practical Conference on Sustainable Development of Regional Infrastructure (ISSDRI 2022):Proceedings, Yekaterinburg, Russia, 14–15 марта 2022 года. – Yekaterinburg: Общество с ограниченной ответственностью «Институт Цифровой Экономики и Права», 2022. – P. 737-744.

**312.** Madihanova N. Methodological approaches to improvement of light industry enterprises on the basis of standardization and product quality management / N. Madihanova // Universum: технические науки. – 2021. – № 7-3(88). – С.59-63.

**313.** Nauryzbaeva A.A. Development of the innovation ecosystem in the Republic of Kazakhstan / A.A. Nauryzbaeva, V.N. Nepshina, D.B. Muratova // Экономическая серия Вестника ЕНУ им. Л.Н. Гумилева. – 2024. – No. 3. – P. 193-208.

**314.** Porter M. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors / M. Porter. – New York: The Free Press, 1980. – 26 p.

**315.** Porter M.E. The Economic Performance of Regions // Reg Stud. 2003. Vol. 37. № 6-7. P. 545–546.

**316.** Scott-Cato M. Green Economics: An Introduction to Theory, Policy and Practice, London: Earthscan, 2009. – 240 c. ISBN: 9781844075713.

**317.** Shabunya V.V. Digital Technologies as a Driver of the Innovative Development of FEC. Legal Regulation Problems and Prospects / V.V. Shabunya // Energy Law Forum. – 2021. – No. 4. – P. 107-113.

**318.** Zakoldaev D.A. Components and technologies of system projection of digital and smart factories of the Industry 4.0 / D.A. Zakoldaev, A.V. Shukalov, I.O. Zharinov, D.E. Baronov // IOP Conference Series: Materials Science and Engineering : International Workshop «Advanced Technologies in Material Science, Mechanical and Automation Engineering – MIP: Engineering – 2019», Krasnoyarsk, 04–06 апреля 2019 года. Vol. 537. – London: Institute of Physics and IOP Publishing Limited, 2019. – P. 32014. – DOI 10.1088/1757-899X/537/3/032014. – EDN MFXAJH.

**319.** Zhukova I. Technology platforms as a basis for digital transformations of organizational and economic mechanism of management in the real economy / I.Zhukova // Norwegian Journal of Development of the International Science. – 2020. – No. 48-2. – P. 11-14. – EDN CJJRBW.

**320.** Zimnukhova D.I. Management and development of digital technologies in the electric power industry of Russia / D.I. Zimnukhova, G.A. Zubkova, D.E. Morkovkin [et al.] // Journal of Physics: Conference Series : International Scientific Conference «Conference on Applied Physics, Information Technologies and Engineering - APITECH-2019», Krasnoyarsk, 25–27 сентября 2019 года /

Krasnoyarsk Science and Technology City Hall of the Russian Union of Scientific and Engineering Associations; Polytechnical Institute of Siberian Federal University. Vol. 1399. – Krasnoyarsk: Institute of Physics and IOP Publishing Limited, 2019. – P. 33097. – DOI 10.1088/1742-6596/1399/3/033097. – EDN FFMWIU.



## ИНТИШОРОТ АЗ РЀЙИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

### **А) Мақолаҳои илмӣ, ки дар маҷалла ва нашриҳои тавсиянамудаи ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп гардидаанд:**

[1–М]. Мирсаидов А.Б., Муртазоев О.Қ. Инновационный потенциал региональных промышленных систем [Матн] / А.Б. Мирсаидов, О.Қ. Муртазоев // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ». – М., 2016. – Том 8. – №2. <http://naukovedenie.ru/PDF/95EVN216.pdf>. – С. 1–10.

[2–М]. Муртазоев О.Қ. Ретроспективный анализ способов организации инновационной деятельности [Матн] / О.Қ. Муртазоев // Международный журнал «Экономика: вчера, сегодня, завтра». Серия экономических наук. – М., 2016. – № 9. – С. 186 – 194.

[3–М]. Муртазоев О.Қ. Регионализация государственной инновационной политики в Республике Таджикистан [Матн] / О.Қ. Муртазоев // Вестник Таджикского национального университета. Серия экономических наук. – Душанбе: Сино, 2017. – № 2/1. – С. 31 – 35.

[4–М]. Муртазоев О.Қ. Перспективы формирования региональных промышленных систем на базе инновационно-промышленных кластеров [Матн] / О.Қ. Муртазоев // Вестник Таджикского национального университета. Серия экономических наук. – Душанбе: Сино, 2017. – №2/4. – С. 214 – 222.

[5–М]. Муртазоев О.Қ. Теоретические основы формирования и развития региональной промышленной системы Республики Таджикистан [Матн] / О.Қ. Муртазоев // Вестник университета. Вестник Российско-Таджикского (славянского) университета. – Душанбе, РТСУ, 2017. – № 4 (60). – С. 158 – 165.

[6–М]. Муртазоев О.Қ. Методические вопросы оценки инновационного потенциала как ведущий элемент механизма инновационного развития региональной промышленной системы [Матн] / О.Қ. Муртазоев // Вестник Таджикского национального университета. Серия экономических наук. – Душанбе: Сино, 2018. – № 1. – С. 96 – 104.

[7–М]. Муртазоев О.Қ. Механизмы экономической интеграции субъектов инновационного процесса региональной промышленной системы [Матн] / О.Қ. Муртазоев // Таджикистан и современный мир. – Душанбе: Аржанг, 2018. – № 3 (62). – С. 269 – 279.

[8–М]. Муртазоев О.Қ. Влияние инновационной системы на развитие промышленности в Центральном регионе Республики Таджикистан [Матн] / О.Қ. Муртазоев // Вестник Российско-Таджикского (славянского) университета. – Душанбе, РТСУ, 2018. – № 2 (62). – С.175 – 184.

[9–М]. Муртазоев О.Қ. Организационные механизмы инновационного развития промышленной системы города Душанбе [Матн] / О.Қ. Муртазоев // Международный научно-практический журнал «Аудит и менеджмент» Общественного института профессиональных бухгалтеров и аудиторов Республики Таджикистан (ОИПБА РТ). – Душанбе, 2018. – №1 (1). – С. 55 – 62.

[10–М]. Муртазоев О.Қ. Барномаҳои инноватсионӣ ва дастгирии давлатии дар соҳаи саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / О.Қ. Муртазоев, Ҷ.И. Бобоев // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – Душанбе: ДДТТ, 2019. – №3 (28). – С. 114 – 125.

[11–М]. Муртазоев О.Қ. Асосҳои назариявии ташкили корхонаҳои саноати кӯҳӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / О.Қ. Муртазоев // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – Душанбе: ДДТТ, 2021. – № 4/2 (39). – С. 306 – 312.

[12–М]. Муртазоев О.Қ. Истиқлолият–заминаи саноатикунони босуръати кишвар [Матн] / О.Қ. Муртазоев // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – Душанбе: ДДТТ, 2022. – №2 (41). – С. 312 – 318.

[13–М]. Муртазоев О.Қ. Ҷараёни ҷалби сармоягузориҳои мустақим ба соҳаи саноати мамлакат [Матн] / О.Қ. Муртазоев, З.С. Султонов // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – Душанбе: ДДТТ, 2022. – №2 (41). – С. 386 – 393.

[14–М]. Муртазоев О.Қ. Формирование инновационной экономики как основное направление развития промышленности [Матн] / О.Қ. Муртазоев // Вестник Технологического университета Таджикистана. – Душанбе: ТУТ, 2022. – №2 (49). – С.184 – 191.

[15–М]. Муртазоев О.Қ. Самтҳои афзалиятноки корхонаҳои муштарак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / О.Қ. Муртазоев // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – Душанбе: ДДТТ, 2022. – №3 (42). – С. 175 – 180.

[16–М]. Муртазоев О.Қ. Нақши ташкилотҳои қарзӣ дар раванди саноатикунории босуръати кишвар [Матн] / О.Қ. Муртазоев // Вестник Технологического университета Таджикистана. – Душанбе: ТУТ, 2022. – №3 (50). – С. 207 – 216.

[17–М]. Муртазоев О.Қ. Нақши корхонаҳои муштарак дар рушди иқтисодиёти мамлакат [Матн] / О.Қ. Муртазоев // Маҷаллаи илмию сиёсии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон// Идоракунии давлатӣ. – Душанбе: Шуъбаи таҳрир ва таъбу нашр, 2022. – №3(57). – С. 94 – 101.

[18–М]. Муртазоев О.Қ. Рушди низоми инноватсионӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти ватанӣ [Матн] / О.Қ. Муртазоев, Ҷ.И. Бобоев // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – Бохтар: Матбаа, 2022. – №1/3 (101). – С. 294 – 300.

[19–М]. Муртазоев О.Қ. Идоракунии инноватсионии рушди корхонаҳои саноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / О.Қ. Муртазоев // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – Душанбе: ДДТТ, 2023. – №1 (45). – С. 7 – 15.

[20–М]. Муртазоев О.Қ. Нақши минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар саноатикунории босуръати кишвар [Матн] / О.Қ. Муртазоев, Ҳ. Абдурахмон // Муносибатҳои байналмилалӣ ва амният. – Душанбе: Аржанг, 2023. – № 2 (82). – С. 134 – 144.

[21–М]. Муртазоев О.Қ. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ ва рушди саноати миллӣ [Матн] / О.Қ. Муртазоев // Муносибатҳои байналмилалӣ ва амният. – Душанбе: Аржанг, 2023. – № 2 (6). – С. 80 – 91.

[22–М]. Муртазоев О.Қ. Рушди саноати миллӣ бо дарназардошти таъбиқи принципҳои иқтисоди «сабз» дар мамлакат [Матн] / О.Қ. Муртазоев // Муносибатҳои байналмилалӣ ва амният. – Душанбе: Аржанг, 2023. – № 3 (7). – С. 83 – 95.

[23–М]. Муртазоев О.Қ. Амалисозии принципҳои иқтисоди «сабз» дар хоҷиш додани тағйирёбии иқлим [Матн] / О.Қ. Муртазоев, Ҷ.Б. Салихов // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе: Аржанг, 2023. – № 4 (84). – С. 151 – 165.

[24–М]. Муртазоев О.Қ. Рақамикунонии иқтисоди миллӣ ва равандҳои асосии ташаккулёбии он [Матн] / О.Қ. Муртазоев, Л.М. Ҳалимов, З.С. Султонов // Паёми Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон. – Душанбе: ДДТТ, 2023. – №4/2 (50). – С. 287 – 294.

[25–М]. Муртазозода О. Таъмини иттилоотӣ – унсури муҳимтарини системаҳои автоматикунонидашудаи корхонаҳои кишоварзӣ [Матн] / О. Муртазозода, М.Х. Идиев // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе: Аржанг, 2024. – № 1 (85). – С. 110 – 121.

[26–М]. Муртазозода О. Паёми Президент – қадамҳои устувор дар рушди низоми саноати миллӣ ва тақвияти иқтисодии содироти кишвар [Матн] / О. Муртазозода // Муносибатҳои байналмилалӣ ва амният. – Душанбе: Аржанг, 2024. – № 1 (9). – С.83 – 92.

[27–М]. Толибов Қ.Қ. Саноатикунони босуръат – заминаи бозғатимоди таъмини амнияти иқтисодӣ [Матн] / Қ.Қ. Толибов, О. Муртазозода, З.С. Султонов // Паёми Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон. – Душанбе: ДДТТ, 2024. – №1 (51). – С. 327 – 332.

[28–М]. Муртазозода О. Таджикистан и Китай: экономические отношения как стратегическое партнёрство [Матн] / О. Муртазозода //

Муносибатҳои байналмилалӣ ва амният. – Душанбе: Аржанг, 2024. – № 2 (10). – С. 115 – 127.

[29–М]. Муртазозода О. Механизмҳои маблағгузорию рушди устувори корхонаҳои саноатӣ [Матн] / О. Муртазозода, З.С. Султонов, А.М. Худоизода // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – Душанбе: ДДТТ, 2024. – №2 (52). – С. 274 – 280.

[30–М]. Муртазозода О. Душанбе – пешоҳанги рушди саноати ватанӣ ва татбиқи босамари ҳадафҳои стратегӣ / О. Муртазозода // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе: Аржанг, 2024. – № 3 (87). – С. 120 – 130.

[31–М]. Муртазозода О. Густариши ҳамкориҳои иқтисодии Тоҷикистон бо кишварҳои минтақа дар раванди номутаносибии авзои ҷомеа [Матн] / О.Муртазозода, Ҷ.Б.Салихов // Муносибатҳои байналмилалӣ ва амният. – Душанбе: Аржанг, 2024. – № 3 (11). – С. 77 – 87.

[32–М]. Муртазозода О. Арзёбии имкониятҳои рушди инноватсионии низоми саноатӣ ва омилҳои он [Матн] / О.Муртазозода // Муносибатҳои байналмилалӣ ва амният. – Душанбе: Аржанг, 2024. – № 4 (12). – С. 126 – 141.

[33–М]. Мирсаидов А.Б. Нақши иқтисоди рақамӣ ва фаъолияти инноватсионӣ дар амалисозии ҳадафҳои стратегии кишвар [Матн] / А.Б.Мирсаидов, О.Муртазозода // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – Душанбе: ДДТТ, 2024. – №4/2 (55). – С. 50 – 60.

[34–М]. Мирсаидов А.Б. Принципиҳои асосии идоракунии рушди инноватсионии низоми саноатӣ [Матн] / А.Б.Мирсаидов, О.Муртазозода // Муносибатҳои байналмилалӣ ва амният. – Душанбе: Аржанг, 2025. – № 1 (12). – С. 89 – 104.

[35–М]. Муртазозода О. Ҳамгироии инноватсионӣ ҳамчун омилҳои таъкили экосистемаи саноатӣ [Матн] / О.Муртазозода // Муносибатҳои байналмилалӣ ва амният. – Душанбе: Аржанг, 2024. – № 4 (12). – С.114 – 128.

[36–М]. Мирсаидов А.Б. Таъкили механизмҳои индустрии “сабз” ҳамчун омилҳои рушди устувори иқтисоди миллӣ [Матн] / А.Б. Мирсаидов О.

Муртазозода // Муносибатҳои байналмилалӣ ва амният. – 2025. – № 2 (14). – С. 172 – 185.

**[37–М].** Муртазозода О. Технологияҳои сабз ҳамчун омилҳои калидии ташаккули экосистемаҳои инноватсионӣ [Матн] / О. Муртазозода // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – 2025. – № 2 (90). – С.132-144.

**[38–М].** Муртазозода О. Нақши инноватсия дар хоҷагии хатарҳои иқтисодӣ [Матн] / О. Муртазозода, З.С. Султонов // Паёми Донишгоҳи давлатии тибқи Тоҷикистон. – 2025. – № 2 (57). – С. 243 – 253.

**[39–М].** Муртазозода О. Нақши экосистемаи саноатии инноватсионӣ дар таъмини амнӣ иқтисодӣ ва рушди устувор [Матн] / О. Муртазозода, А.Н. Нуриддинзода // Муносибатҳои байналмилалӣ ва амният. – 2025. - №3 (91). - С.81 – 99.

#### **Б) Монография ва брошюраҳо:**

**[40–М].** Мирсаидов А.Б. Механизми формирани ва рушди инноватсионии минтақавии саноатии давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Текст] / А.Б. Мирсаидов, О.Қ. Муртазоев // Монография. – Душанбе: Шарқи озад, 2020. – 224 с.

#### **В) Мақолаҳо, ки дар дигар нашрияҳо ба таърифи расидаанд:**

**[41–М].** Бобоев Ҷ.И. Состав затрат торговых предприятий [Текст] / Ҷ.И. Бобоев, О.Қ. Муртазоев // Сборник научных исследовательских работ преподавателей ТГУК. – Душанбе: Ирфон, 2010. – С. 324 – 329.

**[42–М].** Кадырова З.Х. Развитие международной торговли в Республике Таджикистан Актуальные проблемы развития экономики и образования [Текст] / З.Х. Кадырова, О.Қ. Муртазоев // Материалы третьей международной научно–практической конференции (г. Душанбе: ТГУК, 19 – 20 июня 2015 г.). – Душанбе: Ирфон, 2015. – С. 491 – 495.

**[43–М].** Муртазоев О.Қ. Роль инноваций в экономическом развитии страны [Текст] / О.Қ. Муртазоев // Устойчивое развитие инновационной

экономики в Таджикистане и Польше: Материалы международной научно – практической дистанционной конференции (г. Душанбе: ТГУК, 23 – 24 декабря 2016 г.). – Душанбе, 2016. – С. 132 – 137.

[44–М]. Муртазоев О.Қ. Повышение роли региональных банков в развитии экономики Республики Таджикистан [Текст] / О.Қ. Муртазоев // Состояние банковской системы Республики Таджикистан в условиях финансового кризиса: Материалы республиканской научно – практической конференции (г. Душанбе, 28 октября 2017 г.). – Душанбе, 2017. – С. 112 – 116.

[45–М]. Мирсаидов А.Б. Кластерный подход – основа инновационного развития региональных промышленных систем [Текст] / А.Б. Мирсаидов, О.Қ. Муртазоев // Наука и молодежь в XXI веке: Сборник тезисов докладов III Международной молодежной научно–практической интернет – конференции (г. Полтава, 1 декабря 2017 г.). – Полтава: ПУЭТ, 2017. – С. 107 –110.

[46–М]. Муртазоев О.Қ. Государственная поддержка инновационного развития промышленности на региональном уровне [Текст] / О.Қ. Муртазоев // Развитие рынка финансовых услуг в Таджикистане и Польше: Материалы международной научно – практической дистанционной конференции (г. Душанбе, 26 – 27 декабря 2017 г.). – Душанбе ТГУК, 2017. – С. 106 – 111.

[47–М]. Муртазоев О.Қ. Организационные механизмы инновационного развития промышленной системы города Душанбе [Текст] / О.Қ. Муртазоев // Международный научно – практический журнал «Аудит и менеджмент»: Общественного института профессиональных бухгалтеров и аудиторов Республики Таджикистан (ОИПБА РТ). – Душанбе, 2018. – №1 (1). – С. 55 – 62.

[48–М]. Муртазоев О.Қ. Совершенствование механизмов государственной поддержки инновационного развития Центрального региона Республики Таджикистан [Текст] / О.Қ. Муртазоев // Таджикистан и современный мир. Актуальные проблемы развития инновационной экономики: Материалы шестой международной научно – практической

конференции (г. Душанбе, 20 – 21 июня 2018 г.). – Душанбе, ТГУК, 2018. – С. 313 – 318.

[49–М]. Муртазоев О.Қ. Инновационная система Республики Таджикистан: состояние и перспективы развития [Текст] / О.Қ. Муртазоев // Наука и молодежь в XXI веке: Сборник тезисов докладов III международной молодежной научно – практической интернет – конференции (г. Полтава, 30 ноября 2018 г.). – Полтава: ПУЭТ, 2018. – С. 81 – 84.

[50–М]. Муртазоев О.Қ. Государственная промышленная политика: обеспечение роста производства конкурентоспособной промышленной продукции региона [Текст] / О.Қ. Муртазоев // Развитие инновационной экономики в Таджикистане и Польше: Сборник материалов международной научно – практической дистанционной конференции (г. Душанбе, 21–22 декабря 2018 г.). – Душанбе: ТГУК, 2018. – С. 118 – 121.

[51–М]. Муртазоев О.Қ. Масъалаҳои асосии дастгирии давлатии соҳаи саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / О.Қ. Муртазоев // Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, бахшида ба Рӯзи илми тоҷик дар мавзуи «Саҳми илми тоҷик дар татбиқи ҳадафи миллӣ оид ба саноатикунонии босуръати кишвар»: Конференсияи илмӣ – назариявии ҷумҳуриявӣ (ш. Душанбе 12–уми апрели соли 2019). – Душанбе, 2019.

[52–М]. Муртазоев О.Қ. Самтҳои асосии татбиқи барномаи инноватсионӣ дар масъалаи саноатикунонии иқтисодиёти Тоҷикистон [Матн] / О.Қ. Муртазоев // Конференсияи таҳлилгарони соҳаи идораи молияи давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (ш. Душанбе, 28–уми март соли 2019). – Душанбе, 2019. – №4. – С. 118 – 121.

[53–М]. Муртазоев О.Қ. Рушди устувори иқтисоди рақамӣ дар кишвар [Матн] / О.Қ. Муртазоев, Ҷ.И. Бобоев // Рушди технологияҳои рақамӣ дар шароити муосир: Маводҳои конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ бахшида ба “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илм ва маориф (солҳои 2020–2040)” (ш. Душанбе, 27–28 декабри соли 2022). – Душанбе: ДДТТ, 2022. – 482 с. – С. 65 – 67.



[54–М]. Муртазоев О.Қ. Состояние товарооборота между Таджикистаном и Афганистаном в последние годы: проблемы и перспективы [Текст] / О.Қ. Муртазоев // Институт Востоковедения Российской академия Наук. Ситуация в Афганистане и её влияние на региональную безопасность: Материалы международной научно-практической конференции (г. Москва, 3 октября 2023 года). ИВ РАН, 2023. –154 с. – С. 56 – 60.

[55–М]. Муртазозода О. Омилҳои самаранокӣ иқтисоди «сабз» дар рушди иқтисоди миллӣ [Матн] / О. Муртазозода // Масъалаҳои мубрами сиёсати дохили ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон: Маҷмуи маълумоти маърузаҳои конфронс ва мизҳои гирди Маркази тадқиқоти стратегияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: Аржанг, 2023. – 404 с. – С. 268 – 279.

[56–М]. Муртазозода О. Вазъи мусоиди таъмини амнияти иқтисодии кишвар [Матн] / О. Муртазозода // Масъалаҳои мубрами сиёсати дохили ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон: Маҷмуи маълумоти маърузаҳои конфронс ва мизҳои гирди Маркази тадқиқоти стратегияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: Аржанг, 2023. – 404 с. – С. 310 – 316.

[57–М]. Муртазозода О. Нақши иқтисоди рақамӣ дар таъмини рақобатпазирии иқтисоди миллӣ [Матн] / О. Муртазозода // Маҷаллаи Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон “Молия ва ҳисобдорӣ”. – Душанбе, 2024. – №8 (216). – С. 36 – 38.

[58–М]. Муртазозода О. Арзёбии заминаҳои асосии рушди саноати инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / О. Муртазозода // Масъалаҳои рушди сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодии Тоҷикистон дар шароити ҳозира: Маҷмуи маълумоти маъруза ва мақолаҳои илмӣ конфронсҳо ва мизҳои гирди Маркази тадқиқоти стратегияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: ҶДММ «Ҳаёт – 69», 2024. – 322 с. – С. 18 – 25.

[59–М]. Муртазозода О. Афзалиятҳои рақамикунонӣ дар корхонаҳои саноатӣ [Матн] / О. Муртазозода // Масъалаҳои рушди сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодии Тоҷикистон дар шароити ҳозира: Маҷмуи маълумоти маъруза ва мақолаҳои илмӣ конфронсҳо ва мизҳои гирди Маркази тадқиқоти стратегияи назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: ҶДММ «Ҳаёт – 69», 2024. – 322 с. – С. 214 – 222.

**[60–М].** Муртазозода О. Рақамикунонӣ ва таъмини рушди устувори инноватсионии саноати миллӣ [Матн] / О. Муртазозода // Механизмҳои муосири идоракунии давлатӣ дар шароити номуайянии рушди глобалӣ: назария, амалия, методология ва дурнамои рушд: Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ – назариявӣ Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (ш. Душанбе, 26–уми декабри соли 2024). – Душанбе, 2024. – 657 с. – С. 41 – 49.

**[61–М].** Муртазозода О. Аҳаммияти рақамикунонии иқтисодиёт дар шароити ҷаҳонишавӣ [Матн] / О. Муртазозода // Рушди технологияҳои рақамӣ дар шароити муосир: Маводҳои конференсияи III – юми байналмилалӣ илмӣ амалӣ бахшида ба “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илм ва маориф (солҳои 2020–2040)” (ш. Душанбе, 27–28 декабри соли 2024). – Душанбе: ДДТТ, 2024. – 425 с. – С. 189 – 193.

**[62–М].** Муртазозода О. Ташаккулёбӣ ва рушди низоми миллии инноватсионӣ: ҷанбаҳои назариявӣ [Матн] / О. Муртазозода // Рушди менеҷменти инноватсионӣ ва маркетинги рақамӣ: Маҷмӯи маводҳои конференсияи илмӣ – амалӣ ҷумҳуриявӣ (ш. Душанбе, 4–5 юни соли 2025). – Душанбе: ДДТТ, 2025. – 184 с. – С. 37 – 43.

## ЗАМИМАҲО

### Замимаи 1. – Хусусиятҳои идоракунии инноватсионии рушди соҳаи саноат дар кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон

| Мамлакатҳо            | Тавсифи хусусияти идоракунии инноватсионии рушди соҳаи саноат                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               | Эзоҳ                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
|-----------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Ҷумҳурии Мардумии Чин | Ҷумҳурии Мардумии Чин дар тараққиёти иқтисодиёт ба туфайли он ба муваффақиятҳои азиме ноил гардид, ки вай на аз вайрон кардан ва танқид кардани низоми пешина, балки ба ислоҳоти ҷиддӣ тамаркуз кардааст. Тули солҳои ислоҳот дар низоми иқтисодии Ҷумҳурии Мардумии Чин дигаргуниҳои кулӣ ба амал омад. Иқтисодиёти омехта ташаккул ёфт, ки дар он ҳаракат ба сӯи бозор тадричан сурат мегирифт. Мардуми Чин ислоҳотро ҷонибдорӣ намуданд, зеро афзалияти ин ислоҳот қонунгардондани талаботи асосии аҳоли ҳисобида мешуд. | Дар замони муосир бо дарназардошти рушди босуръат, нишондодҳои назаррас ва хусусиятҳои хос рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Мардумии Чин ба модели омӯзиш табдил ёфтааст. Бо вучуди ин, рушди иқтисоди Ҷумҳурии Мардумии Чин ҳамчун бузургтарин шарик иқтисодии кишварҳои минтақа ба иқтисоди кишварҳои Осиёи Марказӣ таъсири назаррас дорад.                                                                            |
| ИМА                   | Таҷрибаи нишон дод, ки татбиқи технологияҳои муосиру баландиктидори инноватсионӣ яке аз омилҳои асосии таъсиррасони муваффақияти корхонаҳо ба ҳисоб меравад. Бо дарназардошти ин, бунёди нерӯи устувори илмӣ ва татбиқи илм дар истехсолоти корхонаҳои саноатӣ барои қувваи қарорӣ баландихтисос ва сермаҳсул заминаи мусоидро фароҳам меорад. Илова бар ин, фаъолияти бозорҳои сармоягузориро тавсеа намуда, марҳалаҳои раванди истехсолот мунтазам назорат карда мешавад.                                                 | Маҳз дар идоракунии инноватсионии рушди соҳаи саноат муҳайё намудани шароитҳои зарурӣ муҳим буда, марҳалаҳои он аз татбиқи механизми назорати мунтазами маҳсулоти корхонаҳои соҳаи вобастагии калон дорад. Бинобар ин, дар раванди саноатикунӣ босуръати кишвар истифодаи таҷрибаи ИМА имконпазир буда, метавонад дар рушди инноватсионии соҳа ва рақобатпазирӣ маҳсулоти саноатӣ заминаи мусоидро фароҳам оварад. |
| Сингапур              | Маҳз дастрасии корхонаҳои саноатӣ ба қарзҳои бонкӣ ва рушди соҳаи инноватсионӣ боис гардидааст, ки рушди низоми инноватсионӣ дар ин кишвар хусусиятҳои худро дорад.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         | Лозим ба таъкид аст, ки татбиқи илм дар истехсолот ҷиҳати рушди инноватсионии соҳаи саноат метавонад ба рушди иқтисоди миллӣ таъсири назаррас дорад.                                                                                                                                                                                                                                                               |

|           |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
|-----------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|           | <p>Илова бар ин, имтиёзҳо ва ҷалби сармояи бештар ба татбиқи барномаҳои давлатӣ замина гузошта, имрӯзҳо бо доштан ва омода намудани мутахассисони соҳавӣ яке аз кишварҳои муваффақ дар ҷаҳон ба ҳисоб меравад. Таҷрибаи кишвари Сингапур аз он шаҳодат медиҳад, ки рушди соҳаи инноватсионӣ дар бештар намудани фаъолияти корхонаҳо нақши калидӣ дошта, метавонанд рақобатпазирии корхонаҳоро устувор гардонанд.</p>                                                                   | <p>ҷиддӣ бахшад. Маҳз таҷрибаи зикргардидаро дар корхонаҳои саноатии ватанӣ истифода намудан вобаста ба имкониятҳои ҷойдошта тақозои замон аст. Чунки тақвияти имкониятҳо ва рушди инноватсионии рақамӣ метавонад ба бештар намудани сифати маҳсулот ва рақобатпазирӣ заминаи мусоидро фароҳам оварад.</p>                                                                                                                                                                         |
| Гонконг   | <p>Феълан, бунёди муҳити созгори корӣ ва истифодаи васеи инноватсия дар истеҳсолот омили асосии рушди он гардидааст. Воқеан ҳам, татбиқи навоарӣ дар истеҳсолот аз ҷорӣ намудани меъёри пастками андозбандӣ вобастагӣ дошта, дар рушди корхонаҳои соҳавӣ ҳиссагузор мебошад. Ҳамзамон, таҷрибаи асосии ин кишвар дар ислоҳоти иқтисодӣ ва нақши ниҳоди давлатӣ дар рушди соҳаи саноат дида мешавад, ки беш аз пеш рушд намуда истодааст.</p>                                           | <p>Мусаллам аст, ки инқилоби ҷоруми саноатӣ боиси ривож ёфтани технологияи компютерӣ, истифодаи васеи Интернет, нармафзор, шабакаҳои иҷтимоӣ, мобилӣ ва дастгоҳҳои рақамӣ гардидааст. Бинобар ин, истифодаи таҷрибаи асосии ин кишвар барои Тоҷикистон метавонад нақши ниҳоди давлатиро вобаста ба ислоҳоти иқтисодӣ ва рушди соҳаи саноат афзоиш диҳад. Зеро ҳиссагузорӣ дар рушди соҳа яке аз омилҳои асосӣ доништа мешавад</p>                                                  |
| Шветсария | <p>Дар хусуси идоракунии инноватсионии рушди соҳаи саноат ва рақобатпазирӣ истеҳсоли молу маҳсулоти баландсифат омили асосии рушд ба ҳисоб меравад. Дар ин радиф, танзими муътадили маъмурию ҳукукии фаъолияти корхонаҳои саноатӣ муҳим арзёбӣ гардида, нишондиҳандаи мусбӣи баландбардории рақобатпазирӣ доништа мешаванд. Зеро барои истеҳсоли молу маҳсулоти рақобатпазир сатҳи таҳассуснокии захираҳои меҳнатӣ ва сифати баланди инфрасохтори соҳаи саноат имконпазир мебошад.</p> | <p>Қобили зикр аст, ки таҷрибаи ин кишвар ба ҳосилнокии меҳнат ва дар ин замина ба самаранок идоракунии рақобатпазирии корхонаҳои саноатии ватанӣ мусоидат намояд. Ҳамзамон, бо татбиқи таҷрибаи мазкур рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноатии ватанӣ бештар гардида, дар раванди саноатикунони босуръати кишвар бештар молҳои ба содирот нигаронидашуда ва воридотивазкунанда истеҳсол карда шавад. Илова бар ин, босуботӣ дар ҳама самтҳо ба нишондиҳандаҳои воқеии ин</p> |

|          |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|----------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|          |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            | кишвари аз лиҳози иқтисодӣ пешқадам таъсиргузор мебошад.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
| Чопон    | <p>Аз бисёр чихат сиёсати саноатӣ бо хусусиятҳои умумии тараққиёти саноатии ин кишвар шабоҳат дода, яке аз омилҳои калидии муваффақияти иқтисодии он ҷалби бештари воситаҳои сармоягузорӣ ифода карда мешавад. Дар натиҷа, бо бо дарназардошти микдори имкониятҳои сармоягузорӣ ба самаранокии технологияи раванди истеҳсолот ва суръати афзоиши он таъсиргузор мебошад. Чунин раванд имкон фароҳам меорад, ки идоракунӣ ва назорат аз болои истеҳсолоти асосӣ дар сатҳи зарурӣ иҷро гардида, дар бозор бе ягон мушкилӣ ба кӯшишҳои монополистии рақибон бартарӣ пайдо кунад. Воқеан ҳам, бо дарназардошти татбиқи беш аз пеши низомҳои инноватсионӣ дар истеҳсолот, Чопон кайҳо боз ба гурӯҳи кишварҳои пешсаф ва муваффақ ворид шудааст, ки дар ин росто устуворона қадам мегузорад.</p> | <p>Албатта, дар шароити кишвар ба эътибор гирифтани нуқтаҳои зикршуда барои рушди инноватсионии соҳаи саноат муҳим арзёбӣ мегардад. Чунки омилҳои мазкур боис мегардад, ки сатҳи сифати маҳсулотҳои ватанӣ беҳтар гардида, бо камтарин хароҷот метавонанд фоидаи бештарро соҳиб гардаднд. Илова бар ин, бо бартариҳои нишондиҳандаҳои мусбат, аз ҷумла нархи дастрас ва рақобатпазирӣ дар бозор устуворона рақобат намоянд ва бартарӣ дошта бошанд. Ҳамин тавр, корхонаҳои саноатии кишварро зарур аст, ки мунтазам раванди истеҳсолотро танзим намуда, бо таъмин намудани сатҳи баланди рақобатпазирӣ, то рафт ҳиссаи бештарро дар бозор ишғол ва мавқеашонро устувор намоянд.</p> |
| Британия | <p>Сиёсати саноатӣ дар Британия дар навбати худ хусусиятҳо ва афзалиятҳои худро дорад. Дар ин кишвар афзалият бештар барои тараққиёти инфрасохтори бозорӣ, истифодаи инноватсия дар истеҳсолот, инкишофи рақобати озод ва дастгирии корхонаҳои содироткунанда зоҳир карда мешавад. Ба истифодабарии усулҳои мустақими фишангҳои танзими давлатии соҳаҳои саноат нигоҳ накарда, Британия нисбат ба дигар кишварҳои Аврупо низоми иқтисодии озод дорад. Дар ин мамлакат мониторинги самаранокии соҳаҳои саноат вобаста ба иштироки он дар бозори ҷаҳонӣ амалӣ карда шуда, дастгирии корхонаҳои саноатии нисбатан рақобатпазир дар бозори</p>                                                                                                                                                 | <p>Истифодаи таҷрибаи сиёсати саноатии ин кишвари Аврупоӣ барои Тоҷикистон муҳим буда, бо мурури замон истифодаи инноватсия дар истеҳсолот афзалиятҳои худро дорад. Масалан, вобаста ба рушди инфрасохтор кумакҳои молиявӣ ва ё дастрасӣ ба қарзҳои имтиёзнок барои бозсозӣ намудани соҳаи саноат аз ҷониби ниҳодҳои давлатӣ диққати махсус зоҳир мегардад.</p> <p>Дарвоқеъ, истифодаи усулҳои мазкур метавонад ба рақобатпазирӣ корхонаҳои ватанӣ ва роҳ ёфтан ба бозори ҷаҳонӣ мусоидат намояд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки</p>                                                                                                                                                   |

|         |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
|---------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|         | <p>чаҳонӣ ба назар мерасад. Дастгирии давлат бештар дар намуди пешкаш намудани инвеститсияҳо ба назар мерасад, ки бояд ба таври самаранок дар истеҳсолот истифода бурда шаванд. Инчунин дастгирии давлатӣ дар шакли имтиёзҳои андозӣ, ба монанди дигар кишварҳо, васеъ истифода мешавад.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                    | <p>татбиқи грантҳо ва дастрасӣ ба қарзҳои имтиёзнок барои тақвияти низоми инноватсионӣ метавонанд ба сатҳу сифати маҳсулот ва самаранокии фаъолияти корхонаҳои ватанӣ заминаи мусоидро фароҳам оварад.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
| Олмон   | <p>Хусусиятҳои хоси амалигардонии сиёсати саноатӣ дар кишварҳои тараққикарда бештар дар Олмон ба назар мерасад, ки дар он дар навбати аввал таҷдиди соҳаҳои саноат қарор дорад. Лекин чунин ҳадафи сиёсати саноатӣ ҳислати маҷбурӣ надошта, бештар ҳислати иҷозатдиҳӣ дорад. Новобаста ба ин, давлат дар Олмон дорои имкониятҳои калони молиявӣ буда, сохтори пойдоргардидаи саноатӣ дорад ва метавонад барои соҳаҳои алоҳида кумаки интиҳобиро равона созад. Дар Олмон, ба монанди ИМА, усулҳои танзими мустақим ва ғайримустақими соҳаҳои саноат васеъ истифода мешаванд.</p> | <p>Дар раванди фаъолияти инноватсионӣ барои тақвияти рушди соҳаи саноати миллӣ омӯзиши таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ муҳим арзёбӣ мегардад, ки бе дастгирии молиявӣ самари хуб дода наметавонад. Бо дарназардошти ин, истифодаи иқтидорҳои саноатӣ ва самаранокии истеҳсоли маҳсулоти инноватсионӣ тавассути пешниҳоди маҳсулоти хушсифат ба бозори ҷаҳонӣ тақозои замон аст. Аз ин рӯ, тавассути татбиқи барномаҳои истифодаи моделҳои гуногуни равандҳои инноватсионӣ метавонанд ҳамчун намунаи рушди соҳа бошанд.</p> |
| Фаронса | <p>Фаронса вобаста ба хусусиятҳои сиёсати саноатӣ, ки асосан дар шакли назорат аз болои соҳаи саноат ба роҳ монда мешавад, то як андоза хусусияти фарқкунандагӣ дорад. Хусусиятҳои банақшагирии индикативӣ дар ин кишвар асосан нишондодҳо барои пешгӯикунӣ равона карда шудаанд, ки барои зудтар амал намудани корхонаҳо ба дигаргуншавии вазъияти иқтисодӣ (тағйирёбии нишондиҳандаҳои иқтисодӣ, тағйироти мизони фоизи қарзӣ ва ғайраҳо) мусоидат менамояд. Бо мурури замон дар Фаронса ақибмонии соҳаҳои саноат аз кишварҳои ҳамсоя дар ҷодаи</p>                           | <p>Маҳз, дар рушди идоракунии соҳаи саноат ва рақобатпазири маҳсулоти ватанӣ омӯзиш ва мутобиққунонии таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ муҳим аст. Бо мурури замон дар ҷодаи истифодабарии технологияҳои инноватсионӣ Фаронса ба дастоварҳои назарраси соҳаи ноил гардид, ки аз ақибмонии соҳаҳои саноат дар қиёс ба кишварҳои ҳамсоя давра ба давра бартараф карда шуд. Бинобар ин, дигаргунсозии сиёсати ҷорӣ танзими давлатии саноат боис гардид, ки ба ҷои пешниҳоди субсидияҳои мустақими давлатӣ,</p>                  |

|                                               |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
|-----------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                               | <p>истифодабарии технологияҳои инноватсионӣ мушоҳида карда шуд. Бинобар ҳамин, дигаргунсозии сиёсати ҷорӣ танзими давлатии саноат ба миён омад, махсусан амалигардонии ғайримарказонидан ва коҳиш додани иштироки давлат дар лоиҳаҳои гуногуни миллӣ. Дар ин кишвар ба ҷои пешниҳоди субсидияҳои мустақими давлатӣ, ташаккули шароитҳо барои ҳавасмандгардонии тараққиёти низоми бонкӣ амалӣ карда шуд. Дар ин радиф, ҳавасмандгардонии таҳқиқоти инноватсионии давлатӣ бештар истифода шуда истодааст.</p>                  | <p>ташаккули шароитҳо барои ҳавасмандгардонии тараққиёти низоми бонкӣ амалӣ карда шуд. Дар ин замина, дар масъалаи ҳавасмандгардонии таҳқиқоти инноватсионии давлатӣ мунтазам диққати хоса дода, барои рушди соҳаи саноат истифода бештари он ба ҷашм мерасад.</p>                                                                                                                                                                                          |
| <p>Дар як қатор мамлакатҳои Аврупои Ғарбӣ</p> | <p>Барои пешрафти соҳаҳои саноат «технопаркҳо» дар кишварҳои Шветсия, Дания, Финляндия ва Норвегия таъсис дода шудаанд, ки дар заминаи рушди соҳаҳои саноат нақши илми бунёдӣ муҳим арзёбӣ гардида, барои тараққиёти ҷараёни инноватсионӣ мусоидат менамояд. Бо мақсади самаранок истифода намудани сармоягузориҳои иҷроӣ вазиҳои асосии технопаркҳо муҳим буда, дар самти коркард ва татбиқи технологияҳои муосир ва истеҳсоли маҳсулоти инноватсионӣ барои рақобатпазирӣ корхонаҳои саноатӣ мунтазам дастгирӣ меёбанд.</p> | <p>Ташаккули сохтори ташкилии идоракунии инноватсионии рушди соҳаи саноат дар асоси ҳамроҳсозии фаъолияти тамоми ниҳодҳо мӯро водор месозад, ки бо самаранок ба роҳ мондани паркҳои технологӣ имкони истеҳсоли маҳсулоти рақобатпазирро таъмин намояд. Ҳамзамон, иттиҳодияҳои илмӣ истеҳсоли технопаркҳо ва марказҳои инноватсионӣ истеҳсоли нақши асосӣ дошта, фаъолияти марказҳои бизнес-инкубаторҳо низ метавонанд дар рушди соҳа ҳиссагузор бошанд.</p> |
| <p>Федератсияи Россия</p>                     | <p>Дар шароити муосири рақобатҳои шадидӣ корхонае, ки рақобатҳо фаъолияти худро мунтазам арзёбӣ менамоянд, метавонанд мавқеи худро устувор нигоҳ доранд. Илова бар ин, корхонаҳо вобаста ба фаъолияти маркетингӣ, хусусан, дар рафти коркарди ҷараёниҳои ташкилии иқтисодии он аз роҳи низомноки инноватсионӣ самаранок истифода мебаранд.</p>                                                                                                                                                                               | <p>Дар ин росто, бо таъкиди ба афзалиятҳои рақобатӣ мунтазам ва устуворона рақобат намудан корхонаҳои соҳа ва дар ниҳоят рушди фаъолияти маркетингии корхона зарур аст, ки корҳои созандагӣ дар масъалаи идоракунии инноватсионии рушди соҳаи саноат таъкид дода шавад. Зеро бо мурури замон корхонаҳо мавқеи худро дар</p>                                                                                                                                 |

|                   |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|-------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                   |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           | дохилу минтақа ва ҷаҳон<br>метавонанд, ки аз даст диҳанд.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
| Ҷумҳурии<br>Корея | Барои рушди ҳамаҷонибаи давлат<br>Ҷумҳурии Корея пеш аз ҳама ба илму<br>маориф таъия намуда, бо роҷи<br>истиғода аз таҷрибаи кишварҳои<br>пешрафта тавонист, дар тамоми<br>соҳаҳо рушд кунад ва ба қатори<br>кишварҳои пешрафтаи дунё шомил<br>гардад. Қобили зикр аст, ки асосан<br>тавассути пешрафти иқтисодӣ<br>Ҷумҳурии Корея дар ҷомеаи ҷаҳонӣ<br>шинохта шуда, ба қатори кишварҳои<br>даҳгонаи зудтараққиёфта ворид<br>гардид. Имрӯзҳо Ҷумҳурии Корея ба<br>қатори кишварҳои панҷгонаи<br>пешрафтаи инноватсионӣ дохил<br>мешавад. | Дар ҳама ҳолат техникаю<br>технология ва таҷҳизоти<br>электроникӣ наватарин<br>метавонанд таққондиҳандаи<br>фаъолияти корхона ва<br>самаранокӣ истеҳсолоти<br>инноватсионӣ гардад. Аз ин<br>лиҳоз, ҳамчун намуна ва<br>роҳнамо барои кишварҳои ру ба<br>инкишоф моделҳои бо суръат<br>рушдкунандаи иқтисодиёти<br>Ҷумҳурии Кореяро истиғода<br>намудан бамаврид аст. Илова бар<br>ин, танҳо сармоягузорӣ ба<br>иқтисодиёти инноватсионӣ<br>метавонад моро ба ҳадафҳои худ<br>боз ҳам наздик намояд. |

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа.



**Замимаи 2. – Ҳиссаи соҳаи саноат дар ММД-и  
кишварҳо дар соли 2023**

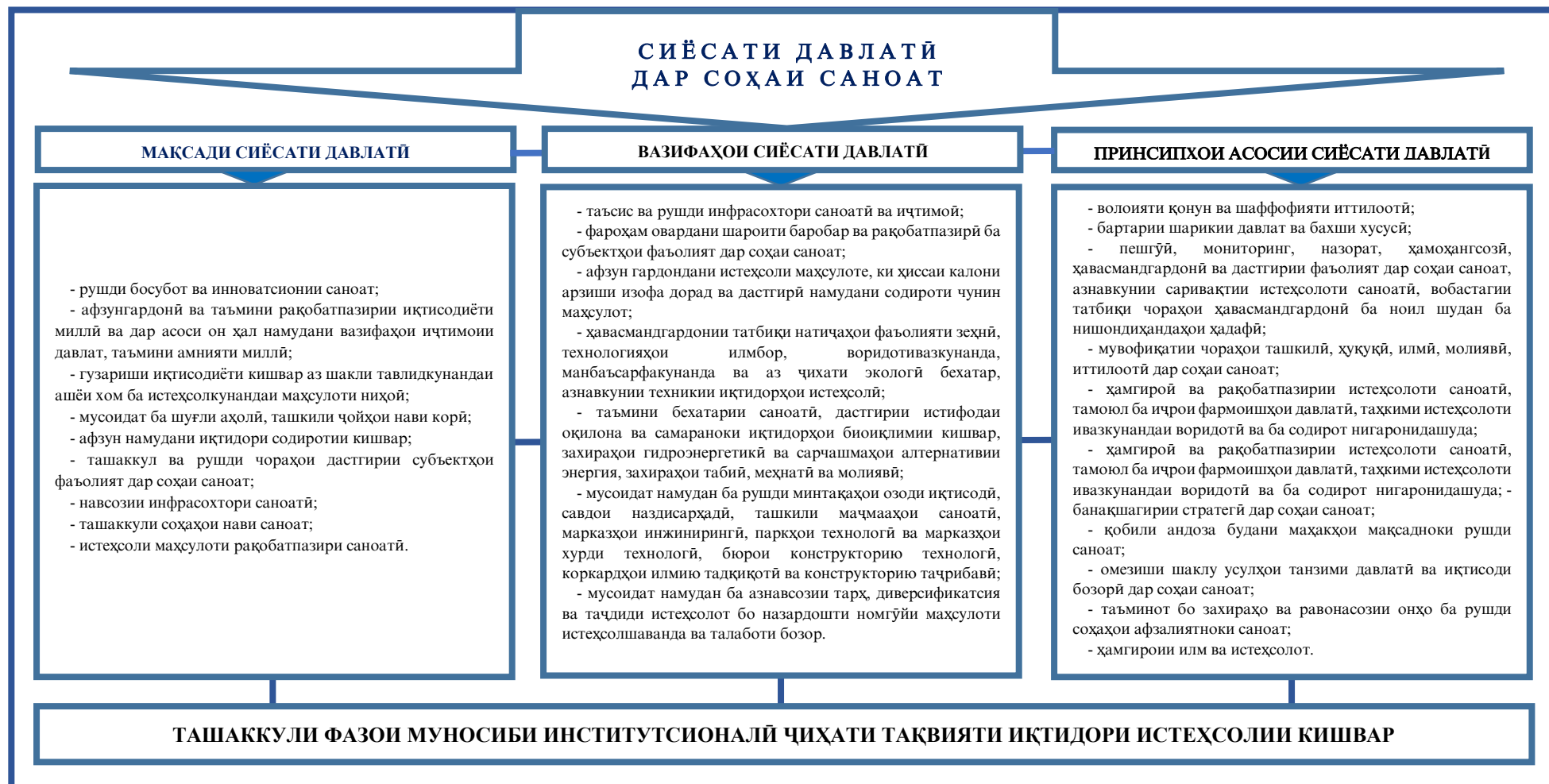
| №   | Кишварҳо         | Ҳиссаи соҳаи саноат дар ММД (бо %) | №   | Кишварҳо   | Ҳиссаи соҳаи саноат дар ММД (бо %) | №   | Кишварҳо    | Ҳиссаи соҳаи саноат дар ММД (бо %) |
|-----|------------------|------------------------------------|-----|------------|------------------------------------|-----|-------------|------------------------------------|
| 1.  | Арабистони Саудӣ | 46,9                               | 26. | Лаҳистон   | 28,6                               | 51. | Шветсия     | 22,7                               |
| 2.  | Озарбойҷон       | 46,6                               | 27. | Филипин    | 28,2                               | 52. | Қирғизистон | 22,6                               |
| 3.  | Ангола           | 45,3                               | 28. | Туркия     | 28,2                               | 53. | Сингапур    | 22,4                               |
| 4.  | Баҳрайн          | 44,5                               | 29. | Олмон      | 28,1                               | 54. | Эстония     | 22,3                               |
| 5.  | Эрон             | 41,8                               | 30. | Танзания   | 27,7                               | 55. | Гватемала   | 22,2                               |
| 6.  | Индонезия        | 40,2                               | 31. | Руминия    | 27,6                               | 56. | Бразилия    | 22,2                               |
| 7.  | Муғулистон       | 39,9                               | 32. | Австралия  | 27,3                               | 57. | Дания       | 21,4                               |
| 8.  | Норвегия         | 38,9                               | 33. | Панама     | 27,1                               | 58. | Исландия    | 21                                 |
| 9.  | Камбоҷа          | 38,4                               | 34. | Эквадор    | 26,8                               | 59. | Покистон    | 20,7                               |
| 10. | Хитой            | 38,2                               | 35. | Сербия     | 26,3                               | 60. | Испания     | 20,2                               |
| 11. | Алжир            | 38                                 | 36. | Австрия    | 26,2                               | 61. | Нигер       | 20,1                               |
| 12. | Малайзия         | 37,6                               | 37. | Шри-Ланка  | 25,5                               | 62. | Латвия      | 20,1                               |
| 13. | Ветнам           | 37,1                               | 38. | Камерун    | 25,2                               | 63. | Ҳоланд      | 19,3                               |
| 14. | Бангладеш        | 34,5                               | 39. | Ҳиндустон  | 25,1                               | 64. | Гурҷистон   | 19                                 |
| 15. | Тайланд          | 32,8                               | 40. | Швейтсария | 24,9                               | 65. | Хорватия    | 18,7                               |
| 16. | Миср             | 32,7                               | 41. | Боливия    | 24,7                               | 66. | Ямайка      | 18,6                               |
| 17. | Белорусия        | 32,5                               | 42. | Финляндия  | 24,5                               | 67. | Фаронса     | 18,5                               |
| 18. | Қазоқистон       | 32,1                               | 43. | Колумбия   | 24,5                               | 68. | Белгия      | 18,4                               |
| 19. | Мексика          | 31,7                               | 44. | Венгрия    | 24,3                               | 69. | Португалия  | 18,1                               |
| 20. | Кореяи Ҷанубӣ    | 31,5                               | 45. | Иордания   | 24,1                               | 70. | Молдова     | 17,4                               |
| 21. | Русия            | 30,6                               | 46. | Арманистон | 23,9                               | 71. | Британия    | 16,9                               |
| 22. | Ўзбекистон       | 30,5                               | 47. | Марокко    | 23,7                               | 72. | Тоҷикистон  | 16,1                               |
| 23. | Чехия            | 30,1                               | 48. | Сенегал    | 23,7                               | 73. | Юнон        | 15,6                               |
| 24. | Чили             | 29,6                               | 49. | Тунис      | 23,5                               | 74. | Непал       | 12,1                               |
| 25. | Словения         | 29,1                               | 50. | Италия     | 23,1                               | 75. | Люксембург  | 10,4                               |

Сарчашма: таҳия ва коркарди муаллиф [30]

**Замимаи 3. – Як қатор барномаву стратегия ва нақшаи  
чорабиниҳо барои рушди соҳаи саноат**

| <b>№</b> | <b>Барномаву стратегия</b>                                                                           | <b>Санаи қабул<br/>ва рақам</b> |
|----------|------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------|
| 1        | Барномаи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011–2020                              | 30 апрели соли 2011, №227       |
| 2        | Барномаи давлатии мусоидат ба содирот ва воридотивазкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020 | 26 ноябри соли 2016, № 503      |
| 3        | Барномаи рушди металлургияи ранга ва сиёҳ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2025          | 1 марти соли 2019, № 93         |
| 4        | Барномаи рушди саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2022                       | 29 марти соли 2019, №128        |
| 5        | Барномаи рушди соҳаи кирмакпарварӣ ва коркарди пилла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2024  | 25 июни соли 2020, № 388        |
| 6        | Барномаи рушди соҳаи қолинбофӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025                        | 3 апрели соли 2021, № 118       |
| 7        | Барномаи саноатикунории босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025                         | 27 майи соли 2020, №293         |
| 8        | Барномаи ҳамгироии илм ва таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2015                  | 2 июли соли 2009, № 371         |
| 9        | Барномаи миёнамуҳлати рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025           | 26 октябри соли 2021, №460      |
| 10       | Барномаи давлатии рушди илмию инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2027            | 31 августи соли 2023, № 417     |

Сарчашма: таҳияи муаллиф



Сарчашма: аз ҷониби муаллиф дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сиёсати давлатӣ дар соҳаи саноат» аз 30 майи соли 2017.

- № 1415. – С.4-5., коркард шудааст.

#### Замимаи 4. – Нақши давлат дар ташаккул ва тақвияти иқтидори саноати миллий

**Замимаи 5. – Як қатор санадҳои муҳимми меъёрии ҳуқуқӣ сиёсати  
давлатӣ дар соҳаи илм, фаъолияти зехнӣ ва инноватсионӣ**

| <b>№</b> | <b>Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ</b>                                                                         | <b>Санаи қабул<br/>ва рақам</b>                                                         |
|----------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------|
| 1        | Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон                                                                      | 6 ноябри соли 1994, 26 сентябри<br>соли 1999, 22 июни соли 2003 ва<br>22 майи соли 2016 |
| 2        | Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи<br>ихтироот»                                                     | 28 феввали соли 2004, № 17                                                              |
| 3        | Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи<br>Парки технологӣ»                                              | 21 июли соли 2010, № 629                                                                |
| 4        | Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи<br>фаъолияти инноватсионӣ»                                       | 16 апрели соли 2012, № 822                                                              |
| 5        | Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи<br>намунаҳои саноатӣ»                                            | 2 январи соли 2019, № 1583                                                              |
| 6        | Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии<br>Тоҷикистон.                                                 | 30 декабри соли 2019, № 642                                                             |
| 7        | Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи<br>илм ва сиёсати давлатӣ оид ба илму теиника»                   | 23 декабри соли 2021, № 1838                                                            |
| 8        | Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи<br>Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон»                           | 20 апрели соли 2021, № 1780                                                             |
| 9        | Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи<br>тиҷоратикунонии натиҷаҳои фаъолияти илмӣ<br>ва илмию техникӣ» | 24 декабри соли 2022, №1922                                                             |
| 10       | Стратегияи рушди зехни сунъӣ дар Ҷумҳурии<br>Тоҷикистон барои давраи то соли 2040 ва<br>ғайраҳо.       | 30 сентябри соли 2022, №483                                                             |

Сарчашма: таҳияи муаллиф